T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI
DOKTORA TEZİ

SUFFA ASHÂBI VE İSLÂM HUKUKUNUN OLUŞMASINA ETKİLERİ

Mehmet Abdullah AKSOY

Danışman
Prof. Dr. Mehmet ŞENER

2010

DOKTORA
TEZ ONAY SAYFASI

2002800445

Üniversite : Dokuz Eylül Üniversitesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Adı ve Soyadı : Mehmet Abdullah AKSOY

Tez Başlığı : Suffa Ashabı ve İslam Hukukunun Oluşmasına Etkileri

Savunma Tarihi : 24.12.2010

Danışmanı : Prof.Dr.Mehmet ŞENER

JÜRİ ÜYELERİ

Ünvanı, Adı, Soyadı	Üniversitesi	İmza
Prof.Dr.Mehmet ŞENER	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Prof.Dr.Mustafa YILDIRIM	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Prof.Dr.Osman ESKİCİOĞLU	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Prof.Dr.Rıza SAVAŞ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	.....
Prof.Dr.Ahmet YAMAN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ	.....

Oybirliği ( )
Oy Çokluğu (✓)

Mehmet Abdullah AKSOY tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "**Suffa Ashabı ve İslam Hukukunun Oluşmasına Etkileri**"başlıklı tezi kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Utku UTKULU
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum "**Suffa Ashâbı ve İslâm Hukukunun Oluşmasına Etkileri**" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

..../..../2010

Mehmet Abdullah AKSOY

İmza

ÖZET

Doktora Tezi
Suffa Ashâbı ve İslâm Hukukunun Oluşmasına Etkileri
Mehmet Abdullah AKSOY

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Suffa Ashâbının çoğu, gece-gündüz demeden hayatlarının büyük bir kısmını Hz. Peygamber'le geçirmiş, O'na hizmet etmiş ve O'ndan dini öğrenmişlerdir. Hepsi olmasa da birçoğu ilimle temayüz etmiş ve Peygamber'in vefatından sonra da, ayrı memleketlerde ve farklı görevlerde bulunarak bilgi ve birikimlerini etrafında toplanan insanlara aktararak İslâm hukukunun oluşum sürecinde büyük katkıları olmuştur. Bu düşünceden hareketle yaptığımız çalışmamız, bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde Suffa'nın oluşum süreci ile sahâbe, Suffa Ashâbı, fıkıh ve hukuk terimlerini ele aldık.

Birinci bölümde; Suffa Ashâbının hayatlarını inceledik. Bu bağlamda Suffa Ashâbının yetişme süreci, dini öğrenmek ve öğretmek için gösterdikleri çaba, Hz. Peygamber döneminde ve sonrasında üstlendikleri resmi görevlere ilişkin konular üzerinde durduk.

İkinci bölümde ise; İslam hukukunun oluşmasında Suffa Ashâbının etkilerini inceledik. İslâm hukukunun oluşum ve gelişim süreçleri dikkate alındığında, ilk iki önemli dönemi, Hz. Peygamber Dönemi ile Sahâbe dönemi oluşturmaktadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in yetiştirdiği Suffa Ashâbının, hüküm verirken izledikleri metodu tespit edip, bu metodun pratikteki uygulamalarından örnekler sunduk. Onların bu metot ve görüşlerinin sonraki fıkıh bilginlerine ve hukuk ekollerinin oluşmasına olan etkilerini incelemeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler: 1) Suffa Ashâbı, 2) Sahâbe, 3) Sünnet, 4) Fıkıh, 5) İctihad.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

Companions of Suffa And Their Contributions to Formation of Islamic Law

Mehmet Abdullah AKSOY

Dokuz Eylul University
Institute of Social Sciences
Department of Basic Islamic Sciences

Most of the Companions of Suffa had spent large part of their lives day and night with Prophet and had served him and learned religion from him. Most of them but not all had dealet with science of religion, and after the death of the Prophet they had various positions in different countries thus by transferring their experiences and knowledge to people gathered around they provided great contributions of Islamic law in the process of formation. Our study inspired from this idea, consists of one introduction and two parts.

In the introduction we discussed to the process of formation Suffa and Companions, Companions of Suffa, the jurisprudence (Fiqh) an legal terms.

In the first section, we examined the lives of Suffa Companions. In this context, we stated Suffa Companions' growing process, their efforts to learn and to teach religion, issues they had undertaken related to official duties during and after the Prophet.

In the second part; we investigated the effects of Suffa Companions in the formation of Islamic law. Considering the processes of formation and deveolpment of Islamic law had formed, the first two important sessions, Prophet's Period and period of the Companions of the Prophet. In this context, while the provision to detect and follow the method of Prophet raised Suffa Companions, we presented the practical applications of their methods. We have tried to examine the effects of their views and method to subsequent formation of school of jurisprudence (Fıqh) and legal scholars.

Key Words: 1) The Suffa Companions 2) Companions (Sahâba), 3) Sunnah 4) Fiqh 5) Ijtihâd

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI……ii

YEMİN METNİ ii

ÖZET iv

ABSTRACT v

İÇİNDEKİLER vi

KISALTMALAR xv

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN AMAÇ, YÖNTEM VE KAYNAKLARI 1

A- Araştırmanın Önem ve Amacı 1

B- Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları 3

II- SAHÂBE 7

A- Sahâbenin Tanımı 7

B- Sahâbenin Fazileti 8

III- SUFFA VE SUFFA ASHÂBI 10

A- Suffanın Tanımı 10

B- Suffa Ashâbının Oluşumu 11

IV- SUFFA ASHÂBI İLE İLGİLİ ÂYET VE HADİSLER 12

A- Âyetler: 12

B- Hadisler 15

V- FIKIH VE İSLÂM HUKUKU 16

A- Fıkhın Tanımı 16

B- İslâm Hukukunun Tanımı 19

BİRİNCİ BÖLÜM

SUFFA ASHÂBINI OLUŞTURAN KİŞİLER

ONLARIN YAŞAYIŞLARI, FAALİYETLERİ VE SAYILARI

I- SUFFA ASHÂBINI OLUŞTURAN KİŞİLER 21
A- Kimsesiz Muhâcirler 21
B- Evli ve Bekar Olanlar 21
C- Dışarıdan Gelen Elçi ve Heyetler 22
D-Suffa'da Kadınların Kalıp Kalmadığı 22
II- SUFFA ASHÂBININ MADDİ İHTİYAÇLARI VE BUNLARIN KARŞILANMASI 24
A- Yoksullukları ve İhtiyaç İçinde Oluşları 24
B- Maddi İhtiyaçlarının Karşılanması 25
1- Hz. Peygamber Tarafından İhtiyaçlarının Karşılanması 25
2- Sahâbe Tarafından İhtiyaçlarının Karşılanması 27
3- Suffa Ashâbının Çalışarak İhtiyaçlarının Karşılanması 28
III- SUFFA ASHÂBININ FAALİYETLERİ 29
A- İlimle Meşgul Olma 29
1- Suffa'da Öğrenilen İlim Konuları 32
a- Yazı 33
b- Kur'ân 34
c- Kur'ân Tefsiri 35
d- Hadîs 35
e- Fıkıh 38
2- Suffa'da Uygulanan Eğitim-Öğretim Metodu 39
3- Suffa'da Ders Veren Öğretmenler 43
B- İbadetle Meşgul Olma 45
C- İslâm'ı Tebliğ Etme Görevi 46
D- Askeri, İdari ve Diplomatik Görevler 46
1- Askeri Görev 46
2- İdari Görev 47

3- Diplomatik Görev 47
E- Hz. Peygamber'e Hizmet ve Müezzinlik 47
1- Hz. Peygamber'e Hizmet Edenler 47
2- Muezzinlik Yapanlar 48
IV- HZ. PEYGAMBER'DEN SONRA SUFFA ASHÂBI 48
V- SUFFA ASHÂBININ SAYISI VE İLERİ GELENLERİ 50
A- Suffa Ashâbının Sayısı 50
B- Suffa'da Bulunan Sahâbiler 52
1- Abdullah b. Mes'ûd 53
2- Abdullah b. Ömer 59
3- Ebû Hureyre 64
4- Ebû Said el-Hudrî 71
5- Ebu'd-Derdâ 'Uveymir 72
6- Abdullah b. Zeyd el-Cühenî 74
7- Vâsile b. Eska' 75
8- Huzeyfe b. Esid 78
9- Habbâb b. Eret 79
10- Sa'd b. Ebî Vakkâs 80
11- Ammâr b. Yâsir 82
12- Bilal b. Rebah el-Habeşî 84
13- Mus'ab b. 'Umeyr 86
14- Ebû Zerri'l-Gifârî 88
15- Selman-ı Fârisî 90
16- 'Ukbe b. 'Âmir 92
17- Abdullah b. Üneys 93
18- Sâlim b. Ma'kil 95
19- Vâbise b. Ma'bed 97
20- Ebû Sa'lebe el-Hüşenî 99
21- 'Amr b. 'Abese 100
22- Abdullah b. Ümmü Mektum 102
23- Abdullah b. Hâris 104
24- Osman b. Maz'ûn 105

25- Ebû Ubeyde b. Cerrah 106
26- Ebû Eyyûb el-Ensârî 108
27- Süheyb-i Rûmî 109
28- Mikdâd b. Esved 111
29- Ebû Asîb 113
30- Ubeyd 113
31- Sevbân 114
32- Hâkem b. ‘Umeyr 114
33- Habib b. Zeyd 115
34- Muâviye b. Hâkem es-Sülemî 115
35- Kennâz b. Husayn 116
36- Ebû Berze Nadle b. Ubeyd 116
37- Eğar b. Yesâr el-Müzenî 118
38- Ebû Reyhâne Şem‘un b. Yezid el-Ezdî 118
39- Sâlim b. Ubeyd 119
40- Mu‘âz b. Hâris 119
41- Esmâ b. Hârise 120
42- Hind b. Hârise el-Eslemî 120
43- Sâbit b . Dahhâk 121
44- Mes‘ûd b. Rebî‘ 122
45- Cu‘ayl b. Surâka ed-Damrî 122
46- Kurre b. İyas 123
47- Sefine 124
48- Şükran 124
49- Ebû Müveyhibe 125
50- Said b. ‘Âmir 126
51- ‘Amr b. Tağlîb en-Nemrî 127
52- Ubâde b. Kurs el-Leysî 128
53- ‘Utbe b. Abd es-Sülemî 129
54- ‘Utbe b. Nudder 130
55- İrbâd b. Sâriye 130
56- Sâlim b. ‘Umeyr 131

57- Hubeyb b. İsâf 132
58- Abdullah b. Havâle 132
59- Furât b. Hayyân 133
60- Talha b. ‘Amr 134
61- Hureym b. Fâtik el-Esedî 135
62- Cerhed b. Huveylid 136
63- Ka‘b b. ‘Amr 136
64- Abdullah b. ‘Amr b. Harâm 137
65- ‘Amr b. ‘Avf 139
66- Abdurrahman b. Kurt 139
67- Ukkâşe b. Mihsan 140
68- Fudâle b. Ubeyd el-Ensârî 141
69- Rebî‘a b. Ka‘b el-Eslemî 142
70- Tıhfe b. Kays 143
71- ‘Uveym b. Sa‘îde 143
72- Zeyd b. Hattâb 144
73- Berâ’ b. Mâlik 145
74- Abdurrahman b. Cebr 146
75- ‘Utbe b. Gazvân 147
76- Mistah b.Üsâse 148
77- Beşir b. Hasâsiye 149
78- Ebû Rezîn 149
79- Abdullah Zü’l-Bicâdeyn 150
80- Hureym b. Evs 151
81- Hârise b. Nu‘mân 151
82- Hanzala b. Ebû ‘Âmir 152
83- Ebû Seleme Abdullah b. Abdülesed 153
84- Ebû Lübâbe 154
85- Tafavî ed-Devsî 155
86- Abdullah b. Hubşî el-Haş‘amî 156
87- Haccac b. ‘Amr 156
88- Harmele b. Iyas 157

89- Safvân b. Beydâ' 157
90- Şeddâd b. Esîd 157
91- Sâib b. Hallâd 158
92- Evs b. Evs 158
93- Cariye b. Humeyl el-Eşcaî 159
94- Ebû Kebşe 159
95- Iyâd b. Hımâr 159
96- Yesâr Ebû Fukeyhe 160
97- Abbâd b. Halid el-Ğifârî 160
98- Huneys b. Huzâfe 160
99- Hazim b. Harmele 161
100- Dükeyn b. Said 161
101- Sâbit b. Vedi'a 161
102- Sakf b. 'Amr 161

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNUN OLUŞUMUNDA SUFFA ASHÂBININ ETKİLERİ

I- HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE SUFFA ASHÂBININ FIKHIN GELİŞİMİNE KATKILARI 165
A- Hz. Peygamber Döneminde Fıkıh 165
1- Hz. Peygamber Döneminde Fıkhın Özellikleri 166
2- Hz. Peygamber Döneminde Fıkhın Kaynakları 170
a- Kur'ân 171
b- Sünnet 175
c- Re'y 178
3- Hz. Peygamber Döneminde İctihad 180
a- Hz. Peygamber Döneminde İctihadın Mümkün Olup, Olmadığı 181
b- Hz. Peygamber'in İctihadından Bazı Örnekler 185
c- Hz. Peygamber Döneminde Sahâbenin İctihadından Bazı Örnekler 187

4- Hz. Peygamber Döneminde Fetvâ Veren Sahâbiler 190
B- Hz. Peygamber Döneminde Suffa Ashâbının Fıkhın Uygulanmasına Katkıları 192
C- Hz. Peygamber Döneminde Suffa Ashâbının İctihadlarından Bazı Örnekler 194
II- SAHÂBE DÖNEMİNDE SUFFA ASHÂBININ FIKHIN GELİŞİMİNE KATKILARI 195
A- Sahâbe Döneminde Fıkıh 195
1- Sahâbe Döneminde Fıkhın Özellikleri 197
2- Sahâbe Döneminde Fıkhın Kaynakları 200
a- Kur'ân 202
b- Sünnet 203
c- İcmâ 204
d- Re'y (Kıyas) 206
3- Sahâbe Döneminde Fıkhî İhtilaf ve Sebepleri 207
4- Sahâbe Döneminde İctihad 212
5- Sahâbe Döneminde Fetvâ Veren Meşhur Hukukçu Sahâbiler ve Suffa Ashâbı 216
a- Çok Fetvâ Verenler 217
b- Az (Orta) Fetvâ Verenler 218
c- Daha Az Fetvâ Verenler 219
B- Sahâbe Döneminde Farklı Bölgelere Yerleşen Suffa Ashâbı ve Fıkhın Gelişimine Katkıları 220
C- Suffa Ashâbının Farklı Bazı Fıkhî Görüşleri ve Sonraki Fukahâ'ya Etkisinden Örnekler: 227
1- İbâdetlerle İlgili Bazı Örnekler 229
a-Abdest ve Teyemmüm 229
(1) Abdestsiz Kur'ân okuma 230
(2) Abdesti bozan şeyler 230
(3) Teyemmüm alma şekli ve teyemmümün alınabileceği durumlar 232
b- Namaz 234
(1) Ezân ve Kâmet sözleri 235
(2) İftitâh tekbiri dışında ellerin kaldırılıp, kaldırılmayacağı 236

(3) Namazda besmelenin sesli okunması 237
(4) Namazların cem‘ edilip, edilemeyeceği 237
c- Zekât 239
d- Oruç 240
(1) Ramazandan bir gün önce oruç tutulması (Şekk günü) 240
(2) Oruç tutmadan ölen kimsenin kefâreti 241
e- Hac 241
2- Muâmelâtla İlgili Bazı Örnekler: 242
a- Nikâh 242
(1) Nikâhı engelleyen süt emmenin yaşı 243
(2) İki kız kardeşi bir nikah altında bulundurup, bulundurmamak 243
b- Talâk (Boşama) 244
(1) İkinci kocasından ayrılıp ilk kocasına dönen kadının kaç talakla geri dönebileceği 244
(2) Boşanan kadınların bekleme süresi: 245
3- Ukûbâtla (Ceza Hukuku) İlgili Bazı Örnekler 245
III- TÂBİÎN VE TEBE-İ TÂBİÎN DÖNEMİNDE SUFFA ASHÂBININ FIKHIN GELİŞİMİNE ETKİLERİ 247
A- Tâbiîn Ve Tebe-i Tâbiîn Döneminde Fıkıh 247
1- Dönemin Fıkıh Özellikleri 247
2- Dönemin Fıkıh Kaynakları 249
a- Aslî Kaynaklar 250
(1)- Kur’ân 250
(2)- Sünnet 250
(3)- İcmâ‘ 250
(4)- Kıyas 251
b- Tâlî Kaynaklar 252
B- Farklı Bölgelere Dağılan Suffa Ashâbının Yetiştirdiği Meşhur Hukukçular 253
a- Medine’de Yetişen Hukukçular 255
b-Mekke’de Yetişen Hukukçular 256
c- Kûfe’de Yetişen Hukukçular 257
d- Basra’da Yetişen Hukukçular 258

e- Şam'da Yetişen Hukukçular 258
f- Mısır'da Yetişen Hukukçular 259
g- Yemen'de Yetişen Hukukçular 259
C- Suffa Ashâbının Fıkıh Ekollerine Etkileri 260
1- Suffa Ashâbının Ehl-i Hadis Ekolüne Etkileri 264
a- Ehl-i Hadis Ekolünün Özellikleri 264
a- Ekolün Hocaları ve Meşhur Fakîhleri 266
b- Hüküm Çıkarmadaki Kaynak ve Metodları 267
2- Suffa Ashâbının Ehl-i Re'y Ekolüne Etkileri 269
a- Ehl-i Re'y Ekolünün Özellikleri 269
b- Ekolün Hocaları ve Meşhur Fakîhleri 271
c- Hüküm Çıkarmadaki Kaynak ve Metodları 272
3- Hadisçiler ve Re'yciler Arasında İhtilaflı Meselelerden Bazı Örnekler 274
D- Suffa Ashâbının Fıkhî Mezheplerin Gelişimine Etkileri 277
1- Mezhepler Döneminde Fıkhın Özellikleri 278
2- Suffa Ashâbının Usûl açısından Mezheplere Etkileri 281
3- Suffa Ashâbının Furû Açısından Mezheplere Etkileri 283

SONUÇ 286

BİBLİYOGRAFYA 294

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

A. mlf. : adı geçen müellif

b. : bin, ibn

bkz. : bakınız

bt. : bint

çev. : çeviren

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

h. : hicri

Hz. : Hazreti

İA : İslam Ansiklopedisi

md. : madde

nşr. : neşreden

ö. : ölüm tarihi

s. : sayfa

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

thk. : tahkik

trc. : tercüme eden

tsh. : tashih

ty. : basım tarihi yok

vb. : ve benzeri

vd. : ve devamı

yay. : yayınevi

yy. : basım yeri yok

GİRİŞ

I- ARAŞTIRMANIN AMAÇ, YÖNTEM VE KAYNAKLARI

A- Araştırmanın Önem ve Amacı

İslâm hukukundan daha geniş anlamda kullanılan Fıkıh, sözlükte; "bir şeyi anlamak, kavramak, bilmek, idrak etmek, bir şeyin künhüne vâkıf olmak" gibi, anlamlara gelmektedir.[1] İslâm'ın ilk dönemlerinden günümüze kadar fıkhın kapsamında bazı farklılıklar olmuştur. Kur'ân, hadis ve ilk dönemlerde, fıkıh terimi, sözlük anlamı çerçevesinde kullanılmış olup, dini bilgiyi anlama ve kavramayı ifade eden bir kelime olmuştur. Ancak, daha sonraki dönemlerde bu kavram, teşrî'in temel kaynaklarından zihnî çaba sonucunda, dinin furû'unu içeren ibâdât, muâmelat ve ukûbât ile ilgili elde edilen ve şer'î hükümleri kapsayan ilim dalını ifade etmiştir.

Oluşum ve gelişim süreçleri dikkate alındığında fıkıh ilminin İslâm tarihi boyunca geçirdiği ilk üç dönem olan; Hz. Peygamber Dönemi, Sahâbe Dönemi ve Tâbiîn Dönemi'dir. Peygamber dönemini fıkhın doğuş ya da oluşum dönemi olarak kabul etmek mümkündür. Sahâbe dönemi ise, fıkhın gelişmeye başlama ve ismen olmasa da usûllerinin ortaya çıkma ve uygulama dönemidir. Tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemi ise, İslâm coğrafyasına dağılan sahâbenin yetiştirdiği öğrenciler nedeniyle, fıkhın gelişmede âdeta zirveye ulaştığı, furû ve usûlün tedvin edilmeye başlandığı dönemdir. Dolayısıyla, Hz. Muhammed'e gönderilmiş olan ve O'nun insanlara tebliğ ettiği İslâm dininin bütün esasları olduğu gibi, özellikle furû kısmını, sonraki nesillere doğru bir şekilde eksiksiz aktarılması noktasında sahâbenin önemi ve çabası inkar edilemez bir gerçektir. Belki bütün sahâbenin aynı derece bilgi ve birikime sahip olduklarını ve aynı gayreti gösterdiklerini söyleyemeyiz. Ancak, vahyin canlı şahidleri olarak âyetlerin sebeb-i nüzûlünü, hadislerin sebeb-i vürûdunu en iyi bilen onlardı. Bu nedenle, ilk yıllarda İslâm ilimleri ayrı birer ilim dalı olarak tasnif

[1] Bilmen, Ömer Nasuhi, **Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu,** Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985, I, 11; Fikret Karaman ve arkadaşları, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, 185.

edilmemişse de, sonradan tasnif edilen bütün İslâmî ilimlerde sahâbenin görüşleri, rivâyetleri, ictihadları büyük önem arzetmiştir. Özellikle bizim çalışma alanımız olan fıkıh (hukuk) dalında sahâbenin görüş, tutum ve davranışları (sahâbe kavlî) ayrı bir önemi haizdir.

Fıkhın bu üç döneminde, hatta sonraki dönemler üzerinde de gerek furû'da gerek usûl'da sahâbenin etkisi çok fazladır. Bu sebeple sahâbe döneminin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi için özellikle fıkhî birikimleri ile öne çıkmış sahâbenin bir konuda hüküm verirken izledikleri yolun, vermiş oldukları hükümlerin ve mevcut hükümleri yorumlama ve uygulama yöntemlerinin tespit edilmesi önem arz eder. Çünkü Hz. Peygamber'in vefatı ile vahiy son bulmuş, İslâm coğrafyası hızla genişlemiş, yeni milletler İslâm'ı kabul etmiş ve haliyle yeni birçok problem ortaya çıkmıştır. Böylece hükümler sınırlı, olaylar ise sınırsız olunca, sınırlı hükümlerin, sınırsız olaylara uygulanması ancak ictihadla mümkün olmuştur. Bu nedenle, Hz. Peygamber'den sonraki ilk nesil olan sahâbenin istinbât metodu ve fıkhî görüşleri tarih boyunca İslâm hukukçuları tarafından araştırılmış ve bir çok problemin çözüme kavuşturulmasında görüşleri delil olarak kabul edilmiştir.

Bu dönemin yeteri kadar analiz edilmesi fıkhın ve onun genel prensiplerinin anlaşılması için son derece önemlidir. Biz de bu amaç doğrultusunda, sahâbî olup, yetişmelerinde Resûlullah'ın özel ilgisine mazhar olan, O'nun rahle-i tedrisinde yetişen Suffa Ashâbını ve İslâm hukukunun oluşmasına olan etkilerini ele almayı uygun bulduk. Çünkü; teşrî'in birinci kaynağı Kur'ân'ın inişine şahid olan ve âyetlerin nüzûl sebeplerini; Resûlullah'ın Sünnetini ve esbâb-ı vürûdunu en iyi bilenlerin başında Suffa Ashâbı gelmektedir. Biz de, bu çalışmamızda teşrî'in saf ve berrak dönemini canlı olarak yaşayan, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da İslâm hukukunun sonraki nesillere ulaşmasında çok büyük hizmetleri olan "Suffa Ashâbı"nı ve onların yeni bir problemi çözmede izledikleri metod ve hukukî konular hakkındaki bazı fıkhî görüşlerini ele almaya çalışacağız. Çünkü Suffa Ashâbı, özellikle hukuk alanında daha sonra gelen fıkıh bilginleri ve dolayısıyla fıkhın oluşması ve gelişmesine etki ettiği ve bu konuda önemli bir rol aldığı kuşkusuzdur. Hatta onların bu etki ve çabaları sonucuyladır ki, önceleri ehl-i re'y ve ehl-i hadis ekolleri olarak ortaya çıkan hukuk oluşumuna, daha sonra Hanefî, Mâlikî, Şîfiî,

Hanbelî ve diğer fıkhî mezheplerin doğmasına âdetâ öncülük etmişlerdir. Bu nedenle, Suffa Ashâbının, herhangi bir problemi çözerken göz önünde bulundurdukları temel prensipleri tespit etmek ve benimsedikleri bazı fıkhî görüşleri incelemek; gerek İslâm fıkhının tarihsel sürecinin anlaşılması, gerekse günümüz problemlerinin çözümünde örnek olması ve bu konuda fikir vermesi bakımından tespiti önem arzeder.

B- Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Suffa Ashâbının ve onların İslam hukukunun oluşmasına etkilerinin tespit edilmesini hedeflediğimiz bu çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Çalışmamızın giriş bölümünde; öncelikle sahâbe, suffa, suffa ashâbı, fıkıh ve hukuk kavramları üzerinde durduk.

Çalışmamızın birinci bölümünde; Suffa Ashâbının kimlerden oluştuğu, sayıları, bir çok farklı görevde görevlendirilmeleri ve en önemlisi Resûlullah'ın kontrolünde bulunduğu eğitim ve öğretim faaliyetleri, Hz. Peygamber'den sonra onların durumu, onların hayatları ile ilgili bilgileri ana hatlarıyla ele aldık. Kur'ân, Sünnet, fıkıh ve yazının öğrenildiği, dolayısıyla ilk düzenli eğitim-öğretim faaliyetinin yapıldığı yer olması bakımından, Suffa Ashâbının yetiştiği ortamını ve daha sonraki faaliyetlerini incelemek, İslâm hukukunun oluşmasına etkilerini tespit etme yönünden önem arzettiği kuşkusuzdur. Çünkü bir insanın, hayatı boyunca karşılaştığı olaylar, yetiştiği ortam ve yaptığı görevler; onun kişiliğinin oluşmasında, bilgi ve birikiminin gelişmesinde çok önemli etkilere sahiptir. Bu nedenle, Suffa Ashâbının kişiliklerinin oluşmasında ve gelişmesinde, İslamî hüküm ve dinî ahlakın temel kaynağını oluşturan Kur'ân'ın ilk uygulayıcısı ve açıklayıcısı olan Resûlullah'ın rahle-i tedrisinde yetişmelerinin rolü büyüktür. Hicretten sonra Medine döneminde ahkâm nitelikli âyetlerin daha çok inmesi nedeniyle, fıkhın oluşması ve uygulanması imkanı genişlemiştir. Özellikle hazarda ve seferde her zaman Resûlullah ile beraber olmaya özen gösteren Suffa Ashâbı, Kur'ân'ın getirdiği hükümlerin yanında, Allah Resûlüne sorulan bir çok problemlerin de canlı şahitleri oldukları için, onların fıkhî bilgi ve birikimlerinin daha da artmasını sağlamıştır.

Suffa Ashâbının hayatlarıyla ilgili bilgileri değerlendirirken, onların hayata bakışını yansıttığı ve fıkhın oluşmasında etkileri olduğunu düşündüğümüz bazı olayları tespit etmeye çalıştık. Bunu yaparken de öncelikle Suffa hakkında, Suffa'da kalan sahâbilerin sayısı ve kimlerden oluştuğu konusunda bilgi veren ve bu konuda elimizde ilk kaynak olan Ebû Nu'aym el-İsfahânî'nin (ö. 430/1038), "**Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiya***"* adlı eserinden yararlandık. Bununla birlikte Suffa'dan olduğu konusunda "*Hilye*"de herhangi bir bilgi olmadığı halde, diğer tabakât kitaplarında Suffa'dan sayılan birkaç kişiyi daha ele aldık. Ancak Suffa Ashâbını oluşturan kişilerin hayatı ile ilgili bilgileri Vâkıdî (ö. 207/822)'nin "**Meğâzî**", İbn Sa'd (ö. 230/845)'ın "**et-Tabakâtu'l-Kübrâ**", Belâzûrî (ö. 279/892)'nin "**Ensâbü'l-Eşrâf**" ve "**Fütûhü'l-Buldân**", İbn Abdilberr (ö. 463/1071)'in "**el-İsti'âb fî Ma'rifati'l-Ashâb**", İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449)'nin "**el-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe**", Zehebî (ö. 748/1348)'nin "**Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ**" ve "**Tezkiretü'l-Huffâz**" vb. klasik İslâm Tarihi ve tabakât kitaplarından faydalanmaya özen gösterdik.[2]

[2] Suffa Ashâbını konu edinen kaynakları iki gruba ayırabiliriz. Birinci grupta; genel kaynaklar diyebileceğimiz ve Suffa Ashâbının isimlerini, durumlarını, kaldıkları yerler ile ilgili bilgilerini bağımsız bir çalışma olarak değil de, eserlerin belli yerlerinde haklarında bilgi verilen kaynaklardır. Bunlar; 1- Vâkıdî (ö. 208/820)'nin elimizde olmayan bir eseridir ki, Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî (ö. 902/1497) "*Ruchânu'l-Kiffe fi Beyâni Nübzeti min Ahbâr-î Ehli's-Suffa*" adlı eserinde ondan birçok nakil yapar. 2-Muhammed b. Sâd (ö. 230/845), "*et-Tabakâtu'l-Kübrâ*" adlı eserinde sahâbe ve dolayısıyla Suffa Ashâbı hakkında bilgi veren ilk kaynaklardandır. 3- Ebû Nasr Serrâc Tûsî (ö. 378/988), "*el-Luma'*", bu eseri, Hasan Kamil Yılmaz, "*İslâm Tasavvufu*" adıyla Türkçeye çevirmiştir. 4- Ebû Nu'aym el-isfahânî, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak (ö. 430/1038), "*Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiya*" adlı eserinde Suffa Ashâbı hakkında en detaylı bilgileri vermektedir (bkz.: I, 337-385, II, 3-35). Bu eser, Suffa Ashâbı ile ilgili daha sonra yazılan eserlerin en önemli kaynağı olmuştur. 5- Ali b. Osman el-Cüllâbî el-Hücvirî (ö. 465/1072) "*Keşfu'l-Mahcub*" adlı eserinde Suffa Ashâbı hakkında bir bölüm açarak Sülemî'nin "*Tarihu Ehli's-Suffa*" adlı eserinden özet bilgi nakletmektedir. (Bkz.: el-Hücvirî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, *"Keşfu'l-Mahcub*", Beyrut 1980, 285-290.) Bu eser, Süleyman Uludağ, "*Hakikat Bilgisi*" adı ile tercüme etmiştir. 6- Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî (ö. 632/1234), "*Avârifu'l-Maârif*" adlı eseri, H. Kamil Yılmaz ve İrfan Gündüz tarafından "*Tasavvufun Esasları*" adı ile Türkçeye çevrilmiştir. 7- Ali b. Ahmed es-Semhûdî (ö. 911/1505), "*Vefâü'l-Vefâ' bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafa*" adlı eserinde Suffa Ashâbı ile ilgili bir bölüm açmıştır. (Bkz.: I-II, 453-458). 8- Eyyûp Sabri, "*Mir'âtul-Haremeyn*", (Osmanlıca) (bkz.: İstanbul 1904, II, 448-463). 9- Muhammed Hamidullah, "*İslâm Peygamberi*", trc. Salih Tuğ, İstanbul 1993. (I-II cilt), (bkz.: II,767-773). 10- M.Asım Köksal, "*İslâm Tarihi*", "*Medine Devri*", (bkz.: İstanbul 1969, I, 186-196).

İkinci grupta ise; Suffa Ashâbının isimlerini, durumlarını kaldıkları yerler ile ilgili bilgileri bağımsız bir çalışma olarak meydana getirilen kaynaklardır. Bunlar: 1- Ebû Abdurrahman Muhammed b. Hüseyn en-Nisâburî es-Sülemî (ö. 412/1021)'nin "*Tarihu Ehli's-Suffa*". Ancak bu eser günümüze gelmemiş eserlerdendir. İbn Teymiye, "*Mecmûatu'r-Resâil ve'l Mesâil*" (I, 36) adlı eserindeki "*Ehlu's-Suffa*" risâlesinde; Hücvîrî "*Keşfu'l-Mahcûb*" (s. 289) adlı eserinde ondan bahsetmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise; İslâm hukukunun oluşmasında Suffa Ashâbının etkilerini tespit etmeyi amaçladık. Bu nedenle, İslâm fıkhının tarihsel sürecinde ilk üç dönemini oluşturan Hz. Peygamber, Sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbîn dönemlerinde fıkhın oluşmasında, uygulanmasında ve gelişmesinde Suffa Ashâbının etkilerini tespit etmeye çalıştık.

Hz. Pergamber döneminde Suffa Ashâbının fıkhın gelişimine katkıları başlığı altında; o dönemdeki fıkhın özellikleri, kaynakları ve hakkında nass olmadığı takdirde re'y ile yapılan ictihad üzerinde durduk. Aynı zamanda, çoğunlukla Kitab ve

---

Hacî Halîfe ise "*Keşfu'z-zunûn*" (II, 116) adlı eserinde, Sülemî'nin bu eserini "*Tarihu Ehli's-Suffa*" olarak isimlendirmiştir. 2- İbnû'l-Arabî, Ebû Said Ahmed b. Muhammed (ö. 340/951), "*Ashâbu's-Suffa*" ve 3- Hâkim en-Nisâburî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah (ö. 405/1014)'ın "*Ashâbu's-Suffa*" adında birer eserleri olduğu nakledilir. Ebû Nu'aym, "*Hilye*" adlı eserinde yukarıdaki bu üç eser ve kişiden Suffa Ashâbı ile ilgili bazı nakiller yapmaktadır. (Bkz. Hilye, I, 337-385, II, 3-35). 4- İbn Teymiye, Takiyuddin Ahmed b. Abdusselam (ö. 728/1328), "*Ehlu's-Suffa*" adlı bir risale kaleme almış, Muhammed Reşid Rızâ bunu ortaya çıkarmış daha sonra İbn Teymiye'nin "*Mecmûatu'r-Resâil ve'l-Mesâil*" adlı eserinde neşredilmiştir. Burada İbn Teymiye Suffa Ashâbı hakkında bilgi verdikten sonra Sûfi ile Suffa Ashâbının birbirine benzetilmesine ve Sûfiliğin kökeninin Suffa'ya dayandırılmasına karşı çıkmaktadır. (Bkz.: İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdusselam, *Mecmû'u'l-Fetavâ*, XI, 37-80, Kahire, ts; A.mlf.: *Mecmû'atu'r-Resâil ve'l-Mesâil*, I-III, 32-74, Beyrut ty.). 5- Takiyuddin Ali b. Abdulkâfi es-Subkî (ö. 756/1335)'nin "*et-Tuhfatu fi'l-Kelâm-i 'alâ Ehli's-Suffa*" adlı eseri olduğuna dair Bağdâdî "*Hediyyetü'l-'Arifîn*" (II, 720)'de bilgi vermektedir. 6- Muhammed b. Abdurrahman es- Sehâvî, (ö. 902/1497) "*Ruchânu'l-Kiffe fi Beyâni Nübzeti min Ahbâri Ehli's-Suffa*" adlı eseri, ilk defa Ebû Abdurrahman Bisyunî Zağlul tarafından "*Esmâu Ehli's-Suffa*" adıyla tahkikli olarak Beyrut'ta Müessesetu's-Sakafîyye matbaasında bastırılmıştır. İkinci defa ise, 1995 yılında Riyad'da, sonunda İsmail b. Abdullah Ûsküdarî'nin "*Ashâb-ı Suffa*" risâlesiyle birlikte bastırılmıştır. Sehâvî'nin eserinin Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan ile Ebû Huzeyfe Ahmed tarafından yapılan tahkikli neşrinin baş tarafında yaklaşık 80 sayfalık bir değerlendirme yer almaktadır. Eserin metni 85-319 sayfaları arasındadır. Baş kısmında Ehl-i Suffa ile ilgili bilgiler verildikten sonra (s. 87-148) alfabetik sırayla yüz dört Suffalıdan bahsetmektedir (s.148-319). Verilen isimler genellikle Hilyetu'l-Evliyâ'dakilerle aynıdır. 6- İsmail b. Abdullah el-Üsküdarî en-Nakşibendî (ö. 1182/1768) "*Risale fi Ehli's-Suffa ve Ahvâlihi*" adlı küçük eseri Sehâvî'nin "*Ruchânu'l-Kiffe*" eseriyle birlikte neşredildi. (Riyad 1995) 7- Ebû Türâb ez-Zâhirî "*Ashâbu's-Suffa*", Cidde 1984. 8- Mustafa Baktır, "*İslâm'da ilk Eğitim Müessesesi Ashâb-ı Suffa*" adıyla Türkçe ilk özgün çalışmayı yapmıştır. Eser Hilyetu'l-Evliya'daki bilgiler esas alınarak, el-İsabe, Üsdü'l-Gâbe ve diğer kaynaklardan da takviye edilerek meydana getirilmiştir. (Yaylacık Matbaası, İstanbul 1984). Ayrıca; İslâm Ansiklopedisindeki "*Suffa Ashâbı*" maddesi de Mustafa Baktır tarafından yazılmıştır. (TDV, XXXVII, Ankara 2010). 9- Akif Köten, "*Ashâb-ı Suffa, Hadis, fıkıh ve Tasavvufa Etkileri*" adlı makalesi. (Bütün yönleri ile Asr-ı Saadette İslâm, "*Asr-ı Saâdette Suffa Ashâbı*" adıyla. Editör: Vecdi Akyüz, I-IV; Bilgi ve Hikmet Dergisi, 160-173, 1993/3). 10- H. Kamil Yılmaz, "*Tasavvufî Açıdan Ashâb-ı Suffa*", Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi, Ankara 2001, 9-31. Makalenin sonunda (s. 27-31) İsmail b. Abdullah el-Üsküdârî'nin "*Suffa Ehli ve Halleri*" adlı risâlesinin tercümesi verilmiştir. 11- Hilal Kara-Abdullah Kara'nın "*Ashâb-ı Suffe Peygamber Okulu'nun Yıldızları*" adlı eserde Suffalılardan 59 kişinin hayatı, kitabın sonunda da 12 kişinin sadece ismi verilmişir. (Nesil Yayınları, İstanbul 2007).

Sünnet kaynaklı teşrî'in uygulanmasında Suffa Ashâbının katkılarını örneklerle açıklamaya çalıştık.

Sahâbe döneminde Suffa Ashâbının fıkhın gelişimine katkıları başlığı altında da; önce, o dönemin fıkıh özellikleri, kaynakları ve farklı nedenlerden dolayı fıkhî bazı konularda sahâbenin ihtilafları ve sebepleri üzerinde durduk. Daha sonra, İslâm coğrafyasının genişlemesi nedeniyle farklı bölgelere görevlendirilen ya da yerleşen Suffa Ashabının ilmî mesailerini tespit etmeye çalıştık. Bu nedenle, hakkında nass olmayan bir problemi çözmek için izledikleri metodu ve onların ibadât, muâmelât ve ukubatla ilgili benimsedikleri bazı fıkhî görüşleri ve bu görüşlerin sonraki fıkıh bilginlerine etkilerinden bazı örnekler ele aldık. Gerek sayılarının çokluğu, gerek kendilerinden nakledilen rivâyet ve fıkhî görüşlerin fazlalığı nedeniyle, onların fıkhî görüşlerinin tümünü tek bir çalışmada ele almak ve bir arada toplamak mümkün değildir. Bu bakımdan ilk bakışta eksiklikmiş gibi görünse de, çalışmamızdaki amacımız; ilmihal tarzında bir çalışma yapmak değil, Suffa Ashâbının bir problem karşısında görüş bildirirken uyguladığı temel prensiplerin ve vardığı bazı fıkhî hükümlerin sonraki fıkıh bilginlerine etkileri ve dolayısıyla İslam fıkhının oluşumuna katkılarını tespit etmeye çalışmaktır.

Tâbiîn ve tebe-i tâbiîn döneminde Suffa Ashâbının fıkhın gelişimine katkıları başlığı altında ise; farklı bölgelere yerleşen Suffa Ashâbının yetiştirdiği fıkıh bilginleri ile daha sonra İslâm hukuk tarihi sürecinde fıkhın tekâmülü açısından çok önemli olan hukuk ekollerine gerek metodları, gerekse fıkhî görüşleri bakımından etkilerini tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamızın ana bölümünü oluşturan bu ikinci bölümü ele alırken kaynaklarımız fıkıh, hadis ve tefsir kaynakları olmuştur. Bununla birlikte, İmam Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805)'nin "**el-Huccetu alâ Ehl-i Medine**", İmam Şâfiî (ö. 204/820)'nin "**el-Umm**" ve "**er-Risâle**", Abdurrezzâk es-Sen'ânî (ö. 211/827)'nin "**el-Musannef**", İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849)'nin "**el-Kitâbü'l-Musannef**", Taberî (ö. 310/923)'nin "**Câmiü'l-Beyân**", Kurtubî (ö. 671/1273)'nin "**el-Câmiü'l-Ahkâmu'l-Kur'ân**" gibi kaynaklar, başvurduğumuz temel kaynaklarımız arasında yer almıştır. Ayrıca, Şah Veliyyullah ed-Dehlevî (ö. 1176/1762)'nin "**Huccetullahi'l-Bâliğa**", Muhammed el-Hudarî (ö. 1872-1927)'nin

"**Tarihü't-Taşrî'i'l-İslâm**", Hayrettin Karaman'nın "**İslâm Hukuk Tarihi**" ile Suffa Ashabından sayıldıkları için Kal'acî'nin İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve Ebû Hureyre'nin fıkhî görüşlerini topladığı "**Mevsû'atu fıkhı Abdullah b. Mes'ûd**", "**Mevsû'atu fıkhı Abdullah b. Ömer**" ve "**Mevsû'atu fıkhı Ebû Hureyre**" adlı eserlerden gerek konu başlıkları gerekse rivâyetlerin tespitinde yararlandığımız çalışmalardır. Bunların dışında ilk dönem usûl ve furû' kitapları da çalışmamızda büyük ölçüde yararlandığımız eserlerdir.

II- SAHÂBE

A- Sahâbenin Tanımı

"Sahâbe" veya "Ashâb" kelimeleri çoğul olup "s-h-b" kökünden türemiştir. Birinci kelimenin tekili "sahâbi", ikincinin ise "sâhib"tir.[3] Sözlük bakımından bir arada bulunmak, sohbet veya arkadaşlık etmek anlamına gelmektedir.[4] Sehâvî (ö. 902/1496), "sahâbi" kelimesini; Adına "sohbet" denilecek kadar biriyle sohbet veya arkadaşlık etmektir, şeklinde tanımlamış ve sohbetin uzun, birlikte olmanın da çok olması gerekmediğni ifade etmiştir.[5]

Sahâbî terimini hadisçilerle usûl bilginleri farklı olarak tanımlamışlardır. Biz sahâbî kelimesinin etimolojik yapısına girmeden, daha kapsamlı ve sözlük anlamına daha uygun olduğu için, hadisçilerin tanımını önce vermeyi uygun gördük. Onlara göre sahâbi: "Allah Resûlü'nü gören her Müslüman kişiye denir."[6] ya da "Hz. Peygamber'e mü'min olarak yetişen ve Müslüman olarak ölen kimsedir."[7] Buhârî

---

[3] İbn Manzûr, **Lisanü'l-Arab**, Beyrut 1968, I-II, "Sahab" (s-h-b) md.; Firuzâbâdî, **Kamûsu'l-Muhît**, Daru'l-Ceyl, Beyrut ty., I, 95, "Sahaba" (s-h-b) md.; Talat Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, TDV, Ankara 1997, 34; Ali Yardım, **Hadis I**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1984, 23.

[4] Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**; "Ashâb" ve "Sahâbe" md., TDV, Ankara 1992.

[5] Sehâvî, Şemsuddin Muhammed b. Abdurrahman, **Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-Hadîs li'l-Irâkî**, Kahire 1968, III, 86.

[6] İbn Salâh, Ebû 'Amr Osman b. Abdirrahmân, **Ulûmu'l-Hadîs,** thk.: Nureddin Itr, Halep 1966, 263; Suyûtî, Celâluddin Abdurrahman İbn Ebî Bekr, **Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî**, thk.: Abdulvahhâb Abdullatîf, Medine 1972, II, 208, 209.

[7] İbn Hacer elAskalânî, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali, **el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I, 7; Tehânevî, Zafer Ahmed el-Osmanî, **el-Kava'id fi 'ulûmi'l-Hadîs**, thk.: Abdulfettâh Ebû Gudde, Beyrut 1972, 48.

ise "sahâbi" kelimesini: "Hz. Peygamber'in sohbetinde bulunan veya O'nu gören Müslümanlardır" şeklinde tanımlamıştır.[8] Usûl bilginlerinin tanımına göre ise, sahâbî denilebilmesi için; Altı ay veya daha fazla Hz. Peygamber'le birlikte bulunmak, O'nunla gazâya iştirak etmek,[9] ilim öğrenmek maksadıyla O'nun yanına sıkça gidip gelmek ve kendisinden bir veya iki hadis rivâyet etmiş olmak[10] gibi şartlar aranmaktadır.[11]

B- Sahâbenin Fazileti

Sahâbe'nin vasıfları ve faziletleri hakkında birçok âyet[12] ve hâdis bulunmaktadır. Biz burada ancak sahâbe ile ilgili birkaç âyetin meâlini zikredeceğiz. "***Muhammed, Allah'ın Resûlü'dür. Onunla beraber bulunanlar da kâfirlere karşı şiddetli ve kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükû ve secde edenler olarak görürsün. Onlar Allah'tan bir lütûf ve rıza isterler. Yüzlerinde secdelerin izinden nişanları vardır…"***[13] Başka bir âyette ise: "***Muhâcirlerden ve Ensâr'dan daha önce geçenlerle (Bedir'de şehid olan ya da vefat edenlerle), Onlara güzelce uyanlardan Allah razı oldu. Onlar da Allah'tan razı oldular. Allah Onlara altından ırmaklar akan ve içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte büyük zafer budur."***[14]

Allah Resûlü de: "İnsanların en hayırlısı hangisidir?" şeklinde sorulan bir soruya: *"Benim asrımdır, sonra onların peşinden gelenler, daha sonra onların peşinden gelenlerdir."*[15] şeklinde cevap verdiler.

Suffa Ashâbının âlimlerinden sayılan Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652) de, sahâbe hakkında şöyle der: "Allah kullarının kalbine baktı ve Muhammed'i seçip,

---

[8] Buhârî, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail, **Câmi'u's-Sahîhi'l-Buhârî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, **Ashâbu'n-Nebî**, 1; İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Kitâbu'l-Fikr, Beyrut 1996, VII, 349.

[9] el-Ensârî, Abdu'l-Ali Muhammed b. Nizamuddin, **Fevâtihu'r-Rahamût Şerhu Müsellemi's-Subût**, Bulak, Mısır 1322-1324, II, 158.

[10] İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ' İsmail b. Ömer, **Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri'l-Ulûmi'l-Hadis**, Şerh ve nşr.: Ahmed Muhammed Şakir, Mısır 1951, 180.

[11] Usûl âlimlerinin sahâbe tanımları ve eleştiriler konusunda geniş bilgi için bkz.: Âşık, Nevzat, **Sahâbe ve Hadis Rivâyeti**, Akyol Naşriyat, İzmir 1981, 15-23.

[12] Bkz.: Bakara, 2/143, 285; A'râf, 7/157; Enfâl, 8/72, 74-75; Tevbe, 9/26, 88, 117.

[13] Fetih, 48/29.

[14] Tevbe, 9/100.

[15] Müslim, Ebi'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, **Câmi'u's-Sahîhi'l-Müslim**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, **Fedâi'lü's-Sahâbe**, 52; Tirmizî, Ebu'l-İsâ Muhammed b. İsâ, **Sünenü't-Tirmizî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, **Menâkıb**, 57.

Onu Peygamberlik görevi ile gönderdi. Onu ilmiyle seçti. Onun ardından Allah, insanların kalbine yine baktı ve Peygambere sahâbiler seçti. Onları dininin yardımcıları, Peygamberinin de vezirleri kıldı. Mü'minlerin güzel gördüğü güzeldir. Mü'minlerin çirkin gördüğü de, Allah katında çirkindir."[16]

Suffa Ashâbının bir diğer âlimi olarak kabul edilen Abdullah b. Ömer (ö. 73/692) ise şöyle der: "Takip edecek olanlar, ölen kimselerin yolunu takip etsinler ki, bunlar Hz. Muhammed'in ashâbıdırlar. Onlar bu ümmetin en hayırlısıdırlar. Kalp bakımından en doğruları, ilim bakımından en derinleri, tekellüf (zahmete katlanma) bakımından en az olanlarıdır. Onlar öyle bir kavimdir ki, Allah onları dinini insanlara nakletmek için seçmiştir. Binaenaleyh ahlak, tutum ve davranışlarınızı, onların ahlak ve davranışlarına benzetiniz. Onlar Muhammed'in arkadaşları idiler ve andolsun ki onlar doğru yoldaydılar."[17]

Hz. Peygamber'in şahsiyetinin incelikleri araştırdığımız zaman, O'nunla ilgili bize ulaşan bütün bilgilerde hep Ashâba borçlu olduğumuzu görürüz. Eğer Ashâb olmasaydı, İslâm adına bugün elimizde, Kur'ân'dan başka güvenilir hiçbir yazılı bilgi kaynağı bulunmazdı. Kur'ân'ın sûre ve âyetlerinin "sebeb-i nüzûl"leri, Kur'ân hükümlerinin uygulanması ve açıklanması hakkındaki bilgileri, Hz. Peygamber'in icraâtları, bu icraâtın ilahi ve beşeri yönlerini, Hadislerin "sebeb-i vürûd"lerini ve daha nice incelikleri, hep ashâb nesli sayesinde öğrenme şansına sahip olduk. Bütün bunların da ötesinde, hayatın gerçekleri içindeki "yaşayan İslâm'ı, ancak sahâbe'nin şahsında görme imkânına kavuşabiliyoruz. İslâm'ın getirdiği "insanî prensipleri" nazarî prensip olmaktan çıkarıp, onları bizzat yaşayan ilk nesil oluşları dolayısıyladır ki, Müslümanların gözünde ve gönlünde Ashâb'ın ayrı bir değeri olagelmiştir.[18] Ancak on binlerle ifade edilen bu seçkin şahsiyetlerden bizleri ilgilendiren en önemli kısmı, "Suffa Ashâbı"ndan sayılan ve ilim, irfan sahibi olan kişilerdir.

[16] Ebû Nu'aym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak, **Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakatu'l-Asfiya**, Beyrut 1967, I, 375-376.
[17] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 305.
[18] Ali Yardım, **a.g.e.**, 24, 25.

III- SUFFA VE SUFFA ASHÂBI

A- Suffanın Tanımı

Suffa; evin önünde veya etrafında bulunan avlu, gölgelik ve benzeri mekân demektir.[19] Resûlullah'ın Hicretten sonra inşa ettirdiği Mescid, kuruluşu itibariyle başlangıçta bir kare biçiminde olup, takriben 50 metre olan eni, boyuna eşit durumdaydı.[20] Hicretten sonra Muhâcir ve Ensâr arasında kurulan ahdi kardeşlik (muâhât) sözleşmesine rağmen bir yere yerleşemeyen bekar, fakir ve kimsesiz sahâbiler için, yapılan Mescid-i Nebevî'nin hemen yanı başında, Suffa denilen ve gündüzleri bir okul, geceleri de barınacak bir yer, yatakhane şeklinde görev yapacak geniş bir oda inşa edilmiştir. Mescid'in diğer yanında Resûlullah ve zevceleri için birkaç oda yapılmıştır.[21] Taş, kireç, hurma ağacı kütükleri gibi çeşitli malzemeler kullanılmış, hurma ağacından derlenen dal ve yapraklarla da damın üzeri örtülmüştü.[22] Üzeri hurma dallarıyla örtülmek suretiyle meydana getirilen gölgelik bölüme ise Suffa,[23] burada barınan sahâbilere de "Ashâb-ı Suffa" veya "ehl-i Suffa" denilmiştir. Mescid ilk yapıldığında kıble Kudüs'teki Mescidu'l-Aksa olduğu için ilk mihrab kuzey tarafında, Suffa ise, Mescid'in güney tarafında idi. Ancak hicretin 17. ayında kıble, Kâbe olarak değişince mihrab, mescidin güney tarafı, yani eski Suffa

---

[19] İbnu'l-Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, IX, 195; Cevheri, İsmail b. Hammâd, **es-Sıhâh Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhi'l-Arabiyye**, Beyrut 1979, IV, 1378.

[20] Hamidullah, Muhammed, **İslâm Peygamberi**, Çev.: Salih Tuğ, İsfan Yayıncılık, İstanbul 1993, II, 1058. Mescidin 70 zirâ' eni ve 60 zirâ' boyu olduğuna dair rivâyetlerde bulunmaktadır. bkz.: Semhûdî, Nureddin Ali b. Ahmed el-Mısrî, **Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa**, Beyrut ty., I-II, 334; Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan, **Tarihü'l-Hamîs fi Ahvâli Enfesi Nefîs**, Müessesetü Şaban, Beyrut 1283, I, 346.

[21] Geniş Bilgi için bkz.: İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, **es-Sîretü'n-Nebeviyye,** thk.: Mustafa es-Sekâ ve arkadaşları, Mısır 1936, II, 142, 143; Semhûdî, **a.g.e.**, I-II, 267; Hamidullah, **a.g.e.**, I, 178, 179, 181; II, 1058.

[22] Bkz.: Buhârî, **Salât**, 62; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn, **Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi'ş-Şerîa**, Beyrut 1985, II, 541; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, II, 130; Belâzurî, Ahmed b. Yahya, **Fütûhü'l-Büldân**, thk.: Selâhuddin el-Muncid, Mektebetu'n-Nehda, Kahire 1350, 20; Diyarbekrî, **a.g.e.**, I, 346.

[23] İbn Esir el-Cezerî, **en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs,** thk.: Ahmed ez-Zâvi Mahmûd Muhammed et-Tanâhi, Kahire 1963, III, 37; Kettânî, Abdulhayy el-Fâsî, **et-Terâtibu'l-idâriyye Nizâma'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye**, Beyrut ty, I, 474.

tarafı oldu. Mescid'in kuzey tarafı, yani ilk mihrab tarafı Suffa oldu. Mescid'in doğu tarafında ise Resûlullah'ın zevcelerinin hücreleri yapılmıştır.[24]

B- Suffa Ashâbının Oluşumu

Suffa Ashâbı aslında içtimaî, siyasi ve askeri nedenlerle Medine döneminde ortaya çıkmıştır. Çünkü kavim ve kabileleri arasında İslâm'ı yaşama imkanı bulamayıp, gerek Mekke'den gerekse muhtelif yerlerden Medine'ye hicret eden; Kur'ân'ı, İslâm'ı öğrenmek isteyen fakir, yeri ve yurdu olmayan Müslümanlar burada barınırdı.[25] Onlar hakkında bilgi veren kaynakların başında gelen İbn Sa'd (ö. 230/845), "Tabakât"ta şöyle der: "Suffa Ashâbı, Allah Resûlü'nün ashâbından; yeri yuvası olmadığı için Mescid'de barınanlardır. Onlar Mescid'de uyuyor, orada dinleniyorlardı. Onların iâşe ve ibâdeteleri ashâb ve Allah Resûlü tarafından karşılanırdı."[26] Yatıp kalkacak evi bulunmayanlar için Suffa aynı zamanda geceleri bir yurt-yatakhane olarak kullanılmaktaydı.[27] Elmalılı (ö. 1942), Suffa Ashâbı hakkında: "Bunlar, Peygamber dershanesinde, kendilerini ilme ve Allah yoluna adamış öğrenci kimselerdi."[28] şeklinde ifade eder.

---

[24] Bkz.: Hamidullah, **a.g.e.**, II, 1054; Halebî, Ali b. Burhaneddin, **İnsanu'l-'uyûn fi Sîreti'l-Emîn**, Mısır 1964, II, 277.

[25] Kettânî, **a.g.e.**, I, 474. Medine'ye hicretin başlamasıyla birlikte şehirde büyük bir nüfus yığılması meydana geldi. Hicretin 5. ayında Muhâcirler ile Ensâr arasında kurulan kardeşlik (muâhât) müessesesi sonucunda genellikle evli olanlar, aile halinde gelenler ailelerin yanına alınırken; bekâr, kimsesiz ve fakir olan, evi, ailesi olmayanlar ise, beraber bazı evlerde kalıyorlardı. Söz gelimi, Ammâr b. Yasir, Selman-ı Farisî ve diğer bazı arkadaşları ile ilgili rivâyetler bulunmaktadır. (İbn Cübeyr, **er-Rıhletü İbni Cübeyr**, Beyrut 1964, 175. Ayrıca bkz.: İbn Teymiyye, Takiyuddin Ahmed b. Abdusselam, **Mecmû'atu'r-Resâil ve'l-Mesâil**, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrut ty., I-III, 35; Diyarbekrî, **a.g.e.**, I, 352-353.)

[26] İbn Sâd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî, **et-Tabakâtu'l-Kubrâ**, Dâru Sadr, Beyrut 1957, I, 255-256.

[27] Hamidullah, **a.g.e.**, II, 769.

[28] Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'ân Dili**, Sad.: İsmail Karaçam ve arkadaşları, Azim Dağıtım, İstanbul ty., II, 227.

IV- SUFFA ASHÂBI İLE İLGİLİ ÂYET VE HADİSLER

A- Âyetler:

1- "Sadakalarınızı, kendilerini Allah yoluna adayarak rızık için çalışma fırsatı bulamayanlara, izzet ve hayâlarından dolayı da insanlardan isteyemeyen, kendilerini iyice tanımayanların zengin zannettiği yoksul ve muhtaçlara verin. Onları yüzlerinden tanırsın. Onlar yüzsüzlük ederek insanlardan bir şeyi istemezler. Harcadıklarınızı en iyi bilen ve size mükâfat verecek olan Allah'tır."[29]

2- "***Sabah akşam Allah'ın rızasını dileyerek Rablerine dua edenleri sakın yanından kovma! Onların hesabından sana hiçbir sorumluluk; senin hesabından da onlara herhangi bir sorumluluk yoktur ki bunları kovup da zalimlerden olasın!. "Aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı?!" demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi?. Âyetlerimize inananlar sana geldiklerinde de ki: "Selam sizlere! Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı..."***[30]

Yukarıda meâllerini verdiğimiz âyetlerin Suffa Ashâbı hakkında nazil olduğuna dair tefsir bilginlerinin bazı yorumları vardır.

Birinci âyette Allah, Suffa Ashâbını överken, onların iffet ve vakârlarına düşkünlükleri sebebiyle şahsiyetlerini zedeleyecek hareketlerden kaçınıp, kimseden bir şey istemedikleri için gözetilmeleri gerektiğini tavsiye etmiştir. Tefsir bilginleri bu âyetin Suffa Ashâbı hakkında nazil olduğunu belirtirler. Çünkü bunlar bütün zamanını ilim öğrenmek, Allah yolunda cihat etmek ve ibadetle geçirdikleri için başka şeylerle uğraşmaya vakit bulamıyorlardı.[31]

İbn Mâce, Sünen'inde ikinci âyetle ilgili iki rivâyet nakleder: Birinci rivâyet Habbâb b. Eret'ten, ikinci rivâyet ise Sa'd b. Ebî Vakkâs'dandır.

---

[29] Bakara, 2/273.
[30] En'am, 6/52-54.
[31] Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, **el-Câmi'û li Ahkâmu'l-Kur'ân**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995, III, 340, Alûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin es-Seyyid Muhammed, **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, Dâru İhyâ't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1985, III, 46; Elmalılı, **Hâk Dini**, II, 227.

Habbâb b. Eret'in rivâyeti şöyledir: "Müşriklerden Akrâ' b. Hâbis ile Uyeyne b. Hısn, Allah Resûlü'nün yanına geldiler. O'nu Bilal, Süheyb, Ammâr, Habbâb gibi fakir ve kimsesiz Müslümanlar arasında otururken buldular. Çevresindeki bu zayıf Müslümanları hor ve hâkir görerek Hz. Peygamber'e: "Bizim için bunlardan farklı bir meclis tahsis etmeni isteriz. Böylece Araplar, bizim bunlardan üstün olduğumuzu anlasınlar. Biliyorsun ki, bize Arap kabilelerinden bir takım elçiler ve heyetler gelir. Onların bizi bu kölelerle birlikte görmelerinden utanırız. Onun için biz senin yanına geldiğimiz zaman köleleri yanından uzaklaştır. Sonra biz huzurundan ayrılınca dilersen onlarla otur." dediler. Allah Resûlü'de: "*Peki olur*" dedi. Onlar ise: "O halde bu teklifimizi kabul ettiğini gösteren bir yazı yazdır." dediler. Habbâb dedi ki: "Bunun üzerine Allah Resûlü bir yaprak kağıt istedi ve yazı yazması için Hz. Ali'yi çağırttı. Biz de Mescidin bir kenarında oturuyorduk. O sırada Cebrail geldi ve: "***Sabah akşam Allah'ın rızasını dileyerek Rablerine dua edenleri sakın yanından kovma!..."***[32] Âyetlerini getirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber o kağıdı fırlatıp attı." Habbâb şöyle devam etti: "Bu âyetler indikten sonra biz O'na öyle yaklaştık ki, dizlerimizi O'nun dizi üzerine bıraktık ve Resûlullah bizimle beraber oturdu. Sonra kalkmak istediği zaman kalkar ve bizi bırakırdı (Yani biz ondan sonra kalkıp dağılırdık). Sonra Allah: "***Sabah akşam Rablerine, O'nun rızasını dileyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü arzulayarak gözlerini o kimselerden çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme."***[33] âyetini indirdi. Habbâb diyor ki, bu âyet nazil olduktan sonra artık Allah Resûlü böyle davranmadı. Biz Hz. Peygamber'le beraber otururken O'nun kalkacağı zaman yaklaşınca, O kalksın diye biz hemen kalkıyorduk.[34]

---

[32] En'am, 6/52-54.
[33] Kehf, 18/28.
[34] İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, **Zühd**, 7; Ayrıca bkz.: Taberî, **Cami'u'l-Beyân**, VII, 200-201; Vâhidî, Ebî Hasan Ali b. Ahmed, **Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut 1991, 219-221; Alûsî, **Rûhu'l-Meânî**, VII, 160; Kurtubî, **a.g.e.**, VI, 432-433; Elmalılı, **Hak Dini**, III, 433.

Sad b. Ebî Vakkâs'ın rivâyeti ise şöyledir: "Bu âyet; Ben, İbn Mes'ûd, Suheyb, Ammâr, Mikdâd ve Bilal hakkında indi."[35] Bu kişilerin hepsi, Suffa Ashâbındandırlar.

Suffa Ashâbı ile ilgili Ebû Davud, Sünen'inde Ebû Said el-Hudrî'nin şu rivâyetini naklediyor: Ebû Said el-Hudrî diyor ki: "Muhâcirlerin fakirlerinden oluşan bir grupla birlikte oturuyordum. Onlardan bazıları, avret yerlerinden açık olan yerlerini göstermemek için, diğer bazı arkadaşlarının arkalarına gizleniyorlardı. Orada bulunan kişilerden güzel Kur'ân okuyan biri bize Kur'ân okuyordu. O sırada Resûlullah çıkageldi ve yanımıza gelip oturdu. Bunun üzerine Kur'ân'ı okuyan kişi okumayı bıraktı. Allah Resûlü bize selâm verdi ve "*Ne yapıyorsunuz?"* diye sordu. Biz de: "Ey Allah'ın Resûlü! bu bize Kur'ân okuyordu, biz de onu dinliyorduk" cevabını verdik. Bunun üzerine Allah Resûlü: "*Ümmetimden, kendileri ile birlikte sabretmekle emrolunduğum kimseler yaratan Allah'a hamd olsun"*[36] dedi ve hemen ortamıza oturdu. Orada bulunanlar O'nun etrafında halka şeklinde durdular. Fakat Resûlullah, benden başka birini tanıyabildiğini zannetmiyordum. Resûlullah bizi karşısında bu şekilde görünce: "*Ey Muhâcirlerin fakirleri, sizi kıyâmet gününde kavuşacağınız tam bir nurla müjdeliyorum. Siz cennete zenginlerden yarım gün önce gireceksiniz. Bu da dünya senesiyle beş yüz senedir"* buyurdu.[37]

Tefsir bilginleri, diğer bazı âyetlerinin[38] de, Suffa Ashâbı hakkında indiklerini nüzûl sebepleri ve açıklamalarında söylerler.[39] İlgili yerlerde bu âyetlerin bazılarını zikredeceğimiz için biz bunları burada ele almayacağız.

---

[35] İbn Mâce, **Zühd**, 7.

[36] Resûlullah, burada Kehf, 18/28. âyeti işaret etmektedir. (Bkz.: Ebû Davud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, **İlim**, 13 açıklama kısmı)

[37] Ebû Davud, **İlim**, 13; İbn Mâce, **Zühd**, 6; Tirmizî, **Zühd**, 37; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 63; Zehebî, Şamsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, **Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, III, 171-172.

[38] Bakara, 2/267-268; Tevbe, 9/122; Haşr, 59/8.

[39] Bkz.: Tirmizî, **Tefsir**, 2; İbnu'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali, **Ahkamu'l-Kur'ân,** Beyrut ty., I, 234; İbn Teymiyye, **Mecmû'atu'r-Resâil ve'l-Mesâil**, I-III, 38; Alûsî, **Rûhu'l-Meânî**, III, 139; Elmalılı, **Hak Dini**, II, 227; Baktır, Mustafa, **İslâmda İlk Eğitim Müessesesi Suffa Ashâbı**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1984, 21-26.

B- Hadisler

Suffa Ashâbı ile ilgili rivâyet edilen hadisler çok fazladır. Ancak, ilgili yerlerde hadisleri zikredeceğimizden dolayı burada sadece şu hadisi nakletmekle yetineceğiz. Suffa Ashâbından Fudâle b. Ubeyd'in şöyle dediği kaydedilir: "Resûlullah, insanlarla birlikte namaz kılarken bazı kişiler, açlığın tesirinden ayakta iken yere düşüverirlerdi. Bunlar Ashâb-ı Suffadan olan sahâbe idi. Onların bu durumunu gören bedeviler, "bunlar delidir" diyorlardı. Hz. Peygamber namazını kıldıktan sonra onların yanına gitti ve şöyle buyurdu: "*Allah katında nelere sahib olduğunuzu bir bilmiş olsanız, zaruret ve ihtiyacınızın daha da artmasını isterdiniz."* Fudâle diyor ki: O gün ben de Resûlullah ile beraberdim."[40]

Hz. Ali (ö. 40/661)'den gelen bir rivâyete göre, Allah Resûlü: "Hiçbir Peygamber yoktur ki, kendisine yedi seçilmiş yardımcı arkadaş verilmiş olmasın. Bana ise on dört kişi verildi. Bunlar: Hamza, Ca'fer, Ebû Bekir, Ömer, Ali, Hasan, Hüseyin, Abdullah b. Mes'ûd, Süleyman (Selman-ı Farisî), Ammâr, Huzeyfe, Ebû Zerr, Mikdâd ve Bilâl'dir." dedi.[41] Başka bir rivâyette Allah Resûlü: "Allah bana şu dört kişiyi sevmemi emretti ve kendisi de onları sevdiğini bana bildirdi. Bunlar: Ali, Mikdâd, Ebû Zerr ve Selman'dır." dedi.[42] Birinci rivâyette geçen son yedi kişi, ikinci rivâyette geçen son üç kişi Suffa Ashâbından sayılan kişilerdir.

Suffa Ashâbının fazileti ile ilgili Heyseme b. Ebî Sebre ile Ebû Hureyre (ö. 58/678) arasında geçen şu diyaloğu naklettikten sonra bu konuyu bitirmeye çalışacağız. Tâbiînden Heyseme b. Ebî Sebre şöyle anlatır: "Medine'ye geldim ve Allah'tan bana iyi bir sohbet arkadaşı ile karşılaşmayı diledim. Allah da Ebû Hureyre'yi karşıma çıkardı. Yanına oturdum ve kendisine: "Allah'tan bana iyi bir sohbet arkadaşı nasip etmesni dilemiştim. Allah seni karşıma çıkardı." dedim. Ebû Hureyre: "Nerelisin?" dedi. "Kûfe halkındanım, hayır arayıp bulmaya geldim" dedim. Ebû Hureyre dedi ki: "Duası makbul olan Sa'd b. Mâlik (Sad b. Ebî Vakkâs) (ö. 55/675), Resûlullah'ın suyunu ve ayakkabılarını taşıyan Abdullah İbn Mes'ûd,

[40] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, VI, 18-19; Tirmizî, **Zühd**, 39.
[41] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 128; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, **el-İsti'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb**, thk.: Ali Muhammed Becâvî, Mısır ty., IV, 43.
[42] Tirmizî, **Menâkıb**, 21; İbn Mâce, **Mukaddime**, 27; Hâkim en-Nisâbûrî, Ebû Abdullah Muhammed, **el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn**, thk.: Mustafa Abdulkadir Ata, Beyrut ty, III, 130.

Resûlullah'ın sırdaşı Huzeyfe (ö. 36/656), Resûlullah'ın ifadesi gereğince Allah'ın şeytandan koruduğu Ammâr (ö. 37/657) ve iki kitabın (İncil ve Kur'ân) ehli Selman, sizin içinizde değil mi?."[43] Rivâyette kendisi dahil Ebû Hureyre'nin saydığı bu sahâbenin hepsi Suffa Ashâbındandır. Bu rivâyetten şu yorum çıkarılabilir: Suffa'da yetişen sahâbenin çoğu, ilim ve fazilette hep önderlik eden kişiler olmuşlardır.

V- FIKIH VE İSLÂM HUKUKU

A- Fıkhın Tanımı

Fıkhın sözlükte; anlamak, kavramak, bilmek, idrak etmek, bir şeyin künhüne vâkıf olmak gibi anlamlara gelir.[44] Bu anlamda "fıkıh" ve "fehim" eşanlamlıdırlar. Bir Arap deyiminde "falan ne anlar ne de bilir" denir.[45]

Terim anlamında fıkıh; insanın amel yönünden lehine ve aleyhine olan şer'î hükümleri bilmesi; ibâdât, ukûbât ve muâmelâta bağlı olan şer'î hükümleri delilleri ile bilmesi demektir.[46] Fıkıh kelimesi, İslâm'ın ilk dönemlerinden günümüze kadar birkaç defa anlam değiştirdiğinden farklı tanımlar yapılmasına neden olmuştur. Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde hatta tâbiîn döneminde fıkıh, tedvin edilmiş ayrı bir ilmin adı değildi. İtikad, amel ve ahlak konularında, Kur'ân ve sünnetten anlaşılan, elde edilen bilgiler fıkıhtı. Ayrıca, İslâm'ın ilk günlerinde "fıkıh" ve "ilim" terimlerinin genel olarak İslâm'ın anlaşılması anlamında kullanıldığı görülür. Hz. Peygamber'in Abdullah b. Abbas'a (ö. 68/688) hayır dua ederek "*Allah'ım onu dinde fakîh (anlayışlı) kıl*"[47] buyurması sadece hukuk bilgisini kastetmiş olmayacağı açıktır. Bununla genel olarak İslâmı derinlemesine anlayışı kastetmiştir. Yine Hz. Peygamber zamanında, bazı bedevilerin ondan kendi kabilelerine "bize dini

[43] Tirmizî, **Menâkıb**, 28; Bu hadisin benzeri için bkz.: Buhârî, **Fedail**, 27.
[44] Bilmen, **a.g.e.**, I, 11; Fikret Karaman ve arkadaşları, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, 185.
[45] Cevherî, **a.g.e.,** "f-k-h" md.; Aslında ilk önceleri fıkıh kelimesi, Araplar tarafından çiftleşme konusunda şehvetli olan dişi develeri, hamile olanlardan ayırabilen deve uzmanları için kullanılmıştır. (Bkz.: İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "f-k-h" md.)
[46] Bilmen, **a.g.e.**, I, 11. Ayrıca bkz.: Zeydân, Abdülkerim, **el-Medhal li'd-Dirâseti'ş-Şerî'ati'l-İslâmiyyi**, Bağdat 1988, 54-56.
[47] İbn Sa'd, **et-Tabakâtu'l-Kubrâ**, Dâru Sadr, Beyrut 1957, III, 363.

öğretmesi için" birini vekil kılmasını istedikleri rivâyet edilir.[48] Bunlardan da anlaşılmaktadır ki, fıkıh terimi, İslâm hukukundan amel, ahlâk ve itikâda kadar geniş bir anlamda kullanılmıştır. Elbette Bedeviler örneğinde, Bedeviler İslâm'ın diğer esaslarını bir tarafa bırakıp kendilerine sadece hukukî prensiplerin öğretilmesini kastetmemişlerdir. Bu nedenle, İslâm'ın ilk günlerinde bu terimin geniş kapsamlı bir şekilde kullanılmasının öncelikli sebebinin dinle ilgili esasların vurgulanması olduğu görülür. İnsanlar detay sayılabilecek konularla ilgilenmiyorlardı.[49]

Hz. Peygamber döneminde Müslümanlar arasında yaygın olan kelimelerden biri de; Kur'ân okuyabilenler için "kurrâ" kelimesi kullanılırdı. Hz. Peygamber tarafından yeni Müslüman olan kabilelere Kur'ân ve İslâm'ın esaslarını öğretmek üzere gönderilen, Suffa Ashâbından olduğu rivâyet edilen ve İslâm Tarihinde "Bi'r-i Ma'ûne" olayı olarak bilinen 70 şehide de "kurrâ" denilirdi.[50] İlk dönemlerde "fakîh" yerine "kurrâ" denildiği ve zamanla nasıl değiştiği konusunda İbn Haldun (ö. 808/1405), şu açıklamayı yapmaktadır: "... Ashâbın hepsi fetvâ verebilecek durumda değillerdi. Bu nedenle hepsinden dinî meselelere çözüm getirmeleri beklenmezdi. Bu sadece, Kur'ân'ı ezberlemiş; nâsihini, mensûhunu, müteşâbih ve muhkemini ve diğer delâletlerini, ya bizzat Hz. Peygamber'den öğrenmiş veya kendinden öncekilerden işiterek öğrenmiş olanlardan alınırdı. Bu özellikte olanlara, Kitab'ı okuyanlar anlamında "Kurrâ" denilirdi. Zirâ Araplar, ümmi (okuma-yazma bilmeyen) bir milletti. O günlerde sayıları çok az olduğu için, aralarında Kitab'ı okuyanlara, özel olarak bu sıfatı vermişlerdir. Bu anlayış bir süre daha devam etmiş, zamanla İslâm coğrafyası genişleyince, kitaplarla iç içe olan Araplar ümmilikten kurtulmuşlardır. Böylece zamanla İslâm'ı detaylı olarak anlamış, hüküm çıkarma melekesini kazanmış ve netice de, "fukahâ" ve "ulemâ" seviyesine yükselmişlerdir."[51]

İmam Muhammed'in (ö. 189/805) de ifade ettiği gibi, bu zamanlarda artık kim daha çok Kur'ân bilgisine sahipse dinde de en çok fıkıh (anlayış) sahibi odur.

---

[48] İbn Hişâm, **Sîre**, III, 32.

[49] Geniş bilgi için bkz.: Ahmed Hasan, **İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi**, Çev: Haluk Songur, Rağbet Yayınları, İstanbul 1999, 27-33.

[50] Buhârî, **Meğâzî**, 28; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 514; Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Abdillah, **el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân**, thk.: Muhammed b. Ebi'l-Fadl İbrahim, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1391, I, 242.

[51] İbn Haldûn, **el-Mukaddime**, 313, nşr.: Abdurrahman b. Muhammed, yy. ty.

Muhammed eş-Şeybânî şöyle der: "Fukahâ'ya, Allah'ın kitabını çok okuyanlar (Kurrâ) denirdi. Çünkü bu zamanda Kur'ân'ı çok okuyanlar fakîh olanlardı."[52] Ancak, Suffa Ashâbından Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen şu rivâyete göre ise, onun zamanında bile "kurrâ"nın salt Kur'ân okuyucular anlamına geldiği ve artık âlim anlamına gelmediği anlaşılmaktadır. İbn Mes'ûd, adamın birine şöyle dedi: "Sen Kur'ân hükümlerini bilen, harflerini ihmal eden, fukahânın çok kurrânın az olduğu bir zamandasın. İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, o zaman Kur'ân harflerini ezberleyen fakat hükümlerini ihmal eden kurrânın çok olduğu, fakihlerin az olduğu bir zaman olacaktır."[53]

İnsanlara doğruyu açıklamak, isteyene dünya ve ahirette mutlu olmanın yollarını göstermek üzere gelen İslâm'ın Hz. Peygamber'e vahyedilmesi ile başlamıştır. Hz. Peygamber'in, Allah'tan gelen vahyi insanlara ulaştırmanın yanında, onu açıklamak, uygulamak, detay ve temas edilmeyen problemlere çözüm aramak gibi görevleri de vardı. Ancak, Hz. Peygamber hayatta iken fıkıh, bugün bildiğimiz sistematik anlamda değildi, kaynaklar; Kur'ân ve Sünnet'ti. Bi'setten tedvîn dönemine kadar amelî hükümler peyderpey (tedricen) gelmiş ve risâlet yirmi üç yılda tamamlanmıştır. Onüç yıl süren Mekke dönemi'nde daha çok inanç ve ahlâk ile ilgili âyetler inmiştir. Bu dönemde fıkıh hükümleri hem azdır, hem de genel bir karakter arzetmektedir.[54] Medine döneminde ise, daha çok hüküm içeren âyetler inmiştir. Zira İslâm devleti oluştuktan sonra uygulayacağı hukuk esasları, cihad, ibadetler, muamelât ve devletler arası ilişkiler bu dönemde nâzil olmuştur. Kısacası; Medine döneminde inen âyetler, iş ve eylem ile tatbikattan bahsetmektedirler.[55] Gelen hükümleri açıklamak ve uygulamak için ortaya çıkan sünnetler de daha çok Medine'de ortaya çıkmıştır. İşte bütün bunların yakın şahidi şüphesiz ki, sahâbe ve özellikle sürekli Hz. Peygamer'in yakın çevresinde bulunan Suffa Ashâbıdır. Diğer sahâbe ile birlikte özellikle Suffa'da yetişen sahâbe, gerek Resûlullah'ın hayatında gerekse O'nun vefatından sonra İslâm'ın mesajının yayılması ve henüz İslâm'ı kabul etmiş veya etmemiş toplumları bilgilendirme görevi yürütmüşlerdir. Çünkü Kur'ân'ı

[52] Şeybânî, Muhammed b. Hasan, **Kitâbu'l-Âsâr**, Karaçi ty., 68.
[53] Mâlik b. Enes, **Muvattâ**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, I, 173.
[54] Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa, **el-Muvâfakât fi Usûli'ş-Şerîati**, Beyrut 1975, III, 46-50.
[55] Hamidullah, **a.g.e.**, II, 765.

ve sünneti en iyi bilen kuşkusuz ki bunlardı. Daha sonra onların Mekke, Medine, Basra, Kûfe, Şam ve Kahire gibi büyük şehirlerin ilim ve özellikle İslâm hukukunun merkezleri olmasında katkıları küçümsenmeyecek derecede olmuştur.[56]

İslâm'ın Arabistan ve yeryüzünün birçok bölgesinde hızla yayılması sonucunda yeni ve toplumsal şartlara göre ortaya çıkan olaylar karşısında âlim sahâbe ve onların yetiştirdiği tâbiînin verdikleri fetvâ ve hükümler, yaptıkları ictihadlar, hukukî hükümlerle ilgili âyet ve hadisler üzerindeki çalışmalar sayesinde, tefsir ve hadis ilimleri gibi gelişerek, müctehid imamlar döneminde "fıkıh" adı altında bağımsız bir ilim dalı ortaya çıkmıştır.

B- İslâm Hukukunun Tanımı

"İslâm" ve "hukuk" kelimelerin bir araya gelmesinden oluşan "İslâm Hukuku", İslâm tarihinde "Fıkıh" olarak bilinen bilim dalının yerine kullanılmaya başlanmıştır. **İslâm**, Arapça "s-l-m" kökünden türemiş olup sözlükte; inkiyad, boyun eğmek, teslim, barış, esenlik gibi anlamlara gelmektedir.[57] Terim olarak İslâm, en geniş anlamıyla, Hz. Muhammed'e gönderilmiş olan ve O'nun insanlara tebliğ ettiği dinin adıdır.[58] Tanımda geçen temel unsur olan din kavramını incelediğimizde, "İnsanın Allah, diğer insanlar ve varlıklarla ilişkilerini düzenleyen ve hayatına yön veren, onlarla ilgili davranışlarına esas olacak kurallar bütünüdür."[59] **Hukuk,** Arapça "hak" kelimesinin çoğulu olup sözlükte; haklar demektir. Terim anlamı ise, toplumun düzenlenmesinde kendisinden istifade edilen Sosyal Düzen Kurallarından biri olarak değerlendirilir ve toplumun rahat, huzur ve mutluluğunun sağlanması amacını sağlayan, devlet müeyyidesiyle desteklenen kuralları ifade eder. Farklı bir anlatımla sosyal düzen kurallarından biri olarak hukuk, "toplumu meydana getiren fertler arasında adalet, eşitlik ve hürriyeti sağlayarak, fertlerin birbirleriyle ve

---

[56] Suffa'da yetişen Sahâbe'nin, İslâm'ın mesajını ve getirdiği hükümleri farklı memleketlere götüren ve yerleştikleri her bölgede etrafında oluşan ilim halkaları, yetiştirdikleri öğrenciler; böylece kendilerinden sonra gelen kişilere dini esasları ulaştırma ve onların İslâm hukukunun oluşmasına olan katkıları hususunda ileride geniş bilgi verilecektir.

[57] İbn Manzûr, **a.g.e.**, VI, 345; Elmalılı, **Hak Dini**, I, 140; Bilmen, **a.g.e.**, II, 523; Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1998, 205.

[58] Geniş bilgi için bkz.: İbn Manzûr, **a.g.e.**, VI, 345; Rağıb el-İsfahâni, **el-Müfredât fi-Ğarîbi'l-Kur'ân**, Beyrut 1997, 422-423; Elmalılı, **Hak Dini**, I, 387; Erdoğan, **a.g.e.**, 205.

[59] **İslâm İlmihali**, TDV, İstanbul ty, I, 1.

toplumla ilişkilerini düzenleyen ve kendisine uyulması kamu otoritesi (devlet) ile sağlanan kurallar bütünü" olarak tanımlanabilir.[60] Yukarıda tanımlarını verdiğimiz İslâm ile hukuk arasında amaç bakımından bir benzerlik olduğu görülmektedir. O da her ikisinin de fert ve toplum hayatını düzenlemeyi içermesidir. İslâm'da ayrıca ferdin Allah ile olan ilişkilerinin düzenlenmesi de söz konusu olmaktadır.

Fıkıh yerine yeni kullanılmaya başlanan "İslâm hukuku" deyimi, fıkıh yerine nisbî olarak kullanılmaktadır. Çünkü İslâm hukuku terimi, ibadetler dışında muamelât, ukûbat ve ferâizi kapsamaktadır. Fıkhın kapsamı daha geniş olup, temizlik ve ibadet konularını da içine almaktadır.[61]

Bizim çalışmamızda geçen "İslâm hukuku" teriminden maksadımız da eskiden kullanılan "fıkıh" ilmi olup, Suffa Ashâbının temizlik ve ibâdet konularındaki bazı görüş ve ictihadlarını da ele almaya çalışacağız.

[60] Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **Toplumsal Yaşam ve Hukuk**, İstanbul 1983, 8-9; Özsunay, Ergün, **Medeni Hukuka Giriş**, İstanbul 1976, 5; Karaman, Hayrettin, **Mukayeseli İslâm Hukuku**, İstanbul 1986, I, 8.

[61] Geniş Bilgi için bkz.: Karaman, Hayrettin, **Anahatlarıyla İslâm Hukuku**, Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2008, I-III, 31-35.

BİRİNCİ BÖLÜM

SUFFA ASHÂBINI OLUŞTURAN KİŞİLER, ONLARIN YAŞAYIŞLARI, FAALİYETLERİ VE SAYILARI

I- SUFFA ASHÂBINI OLUŞTURAN KİŞİLER

A- Kimsesiz Muhâcirler

Suffa'da kalan kimsesiz Muhâcirlerin çoğunluğunu, Mekke'den hicret eden Abdullah b. Mes'ûd, Mus'ab, Bilal, Ammâr, Selman-ı Fârisî, Suheyb-i Rumî vb. kimselerden oluşmuştur. Bu nedenle, ilk başlarda buraya "Muhâcirler Suffası" da denilirdi.[62] Ancak, Mekke dışında farklı yerlerden gelip Müslüman olan ve Suffa'ya yerleşen Ebû Hureyre, Said b. 'Âmir, Vâsile b. el-Eska' vb. gibi kimseler de bulunmaktaydı. Çünkü Allah Resûlü, müşrik kabileler arasında yeni Müslüman olmuş olanları Medine'ye hicret etmelerini tavsiye etmiştir. Böylece onların, kendi kavimleri ve akrabaları arasında ezilmemesini ve İslâm'ın temel esaslarını öğrendikten sonra kendi kabilelerine dönecek ve dini anlatacak kişilerin yetişmesi sağlanmıştır.[63]

B- Evli ve Bekar Olanlar

Medine'de evleri olsa da, Hz. Peygamber'den daha fazla ilim öğrenmek ve irfan sahibi olmak için evinde kalmayıp Suffa'da kalanlar vardı. Bunlardan kimisi bekâr idi, kimisi de evli olmasına rağmen buraya gelir ve ilim tahsil ederlerdi. Söz gelimi; Abdullah b. Ömer, Ka'b b. Mâlik, Hanzale b. Ebî 'Âmir, Hârise b. Nu'mân, Ebû Eyyûb el-Ensârî vb. gibi kimseler Suffa'da kalan kişilerdir. Ebû Nu'aym, Ensâr'dan Ebû Said el-Hudrî'den bahsederken: "O, Suffa Ashâbındandır. Çünkü Ensâr'dan da olsa onun sabrı, fakirliği ve iffeti seçtiğinden durumu Suffa Ashâbına

---

[62] Ebû Dâvud, **Kitâbu'l-Hurûf ive'l-Kirâati**, 1.

[63] Bkz.: Ahmed b. Hanbeli, **Müsned**, III, 487; Ebû Nu'aym, **Hilye**, I, 339, 374; Semhûdî, **Vefâu'l-Vefâ'**, I, 322, 323.

çok yakındır" demiştir.[64] Yine Suffa Ashâbından sayılan ve Kadir Gecesinin zamanı ile ilgili kendisinden bir rivâyet nakledilen[65] Abdullah b. Üneys, Medine'nin dışında çölde oturur, zaman zaman Mescid-i Nebevî'ye gelerek Suffa Ashâbı ile birlikte Hz. Peygamber'den ilim öğrendiği ifade edilir.[66] Bu rivâyetler gösteriyor ki; Suffa'da sadece fakir, kimsesiz ya da bekâr olan kişiler değil, aynı zamanda evli barklı olan ya da durumu iyi olanlar da kalarak ibadetle meşgul olmuş, ilim tahsil etmiştir. Öğrendiği bilgiler doğrultusunda da daha sonra meydana gelen yeni problemler karşısında çözüm bulmuşlardır.

C- Dışarıdan Gelen Elçi ve Heyetler

İslâm'ı öğrenmek veya tetkik için gelen çeşitli elçi ve heyetler, Medine'de tanıdıkları yoksa, genellikle Suffa'da ağırlanıyordu.[67] Bu gibi kimseler ülkelerine dönmeden önce burada bir süre kalırlardı. Bir defasında burada, 80 kadar temîm kabilesine mensup yabancı bir heyet barındırılmıştı.[68] Böylece burada kalan elçi ve heyetler, bir taraftan Allah Resûlü ile görüşüp İslâm hakkında bilgi alırken, diğer taraftan da Suffa Ashâbından bilmedikleri hususları öğreniyorlardı.

D-Suffa'da Kadınların Kalıp Kalmadığı

Suffa Ashâbından bahsedilince doğal olarak akla hep erkekler gelmektedir. Ancak, Hz. Peygamber döneminde kadının eğitim ve öğretim alanındaki faaliyetleri incelendiğinde; o dönemde kadınların, ilim öğrenmek için her fırsatı değerlendirdikleri söylenebilir.[69]

Suffa Ashâbından Ebû Said el-Hudrî (ö. 47/667) şöyle rivâyet eder: "Kadınlar Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Resulü! Erkeklerden dolayı bize yer kalmıyor. Sizi dinlemek için bize bir gün ayırır mısınız?" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber de

---

[64] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 369.
[65] Kadir Gecesinin zamanı ile ilgili Abdullah b. Üneys'ten nakledilen rivâyet için Bkz.: Ebû Davud, **Salât**, 319; Mâlik, **Muvatta**, **İ'tikâf**, 12, I, 320; Müslim, **Siyam**, 40.
[66] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 5.
[67] Bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 487.
[68] Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, II, 769; Ayrıca bkz.: İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzibu't-Tehzib**, Dâru's-Sâdır, Beyrut ty., III, 475; Kettânî, **a.g.e.**, I, 448.
[69] Hz. Peygamber döneminde eğitim ve öğretim alanında kadının durumu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Savaş, Rıza, **Hz. Muhammed Devrinde Kadın**, Ravza Yayınları, İstanbul 1992, 121-158.

kadınlara bir gün ayırıp, o günde kadınlara İslâm'ı anlatırdı. Zaman zaman kadınlar O'na bazı sorular sorarak cevaplarını alırlardı. Bu konuşmaların birinde Resûlullah: "*İçinizde ahirete (kendinden önce) üç çocuk yollayan her kadın için bu çocuklar cehenneme karşı bir kalkan olur."* dedi. Kadınlardan biri: "Ya iki çocuk olursa" diye sorunca, Hz. Peygamber de: "*İki çocuk da öyledir."* diye cevap verdi.[70] Bu rivâyette dayanarak, Hz. Peygamber'in zaman zaman sadece kadınlara bilgi vermek üzere onlarla bir araya geldiğini söyleyebiliriz.[71]

Mescid-i Nebevî'de kadınlara mahsus bir Suffanın olduğu ve sabah namazlarında erkek saflarının arkasında bir kadın safının oluşrurulduğu rivâyet edilmektedir.[72] Suffa Ashâbından Abdullah b. Ömer de şöyle der: "Resûlullah, kadınlar sofasından fiyatı üç dirhem gümüş olan bir kalkanı çalan adamın elini kesti."[73]

Buhârî, "Kitâbü's-Salât" başlığı altında "Kadının Mescidde Yatıp Kalkması" başlığını açmış ve Hz. Aişe (ö. 58/678) ile Ebû Hureyre'den bazı rivâyetler nakletmiştir. Hz. Aişe'den gelen rivâyet Suffa'da kadın kaldığına dair daha açık bir işarettir. Hz. Aişe azad edilmiş zenci bir cariyenin hırsızlıkla itham edilmesinden sonra, suçsuz olduğu ortaya çıkınca, sevincinden Allah'a şükreder ve Resûlullah'a gelerek Müslüman olduğunu anlatır. Daha sonra bu kadınla ilgili şu bilgiyi verir: "Mescidin bir köşesinde ona ait kıl kilim veya keçeden yapılmış bir çadır vardı. Ara sıra yanıma gelir benimle sohbet ederdi…"[74]

Ebû Hureyre'den gelen rivâyette ise, Mescid'i süpüren bir zenci kadından bahseder. O şöyle der: "Zenci bir adam veya zenci bir kadın (rivâyetin ravilerinden Ebû Rafi'; "zannımca temizleyen kişi bir hanımdı" demiş), Mescid-i Nebevî'yi süpürürdü, daha sonra o vefat etti. Bir gün Hz. Peygamber onu sordu. Etrafındakiler: "Vefat etti," diye cevap verince Allah Resûlü: "*Onun vefatını bana haber vermeniz gerekmiyor muydu? Bana kabrini gösterin"* buyurdu. Sonra mezarına gelip onun için

[70] Buhârî, **İlim**, 36.
[71] Savaş, **a.g.e.**, 128.
[72] Bkz.: İbn Hişâm, **es-Sire**, II, 312; Beâzurî, **Ensâb**, I, 399; Savaş, **a.g.e.**, 126.
[73] Ebû Davud, **Hudûd**, 12; Benzeri rivâyetler için bkz.: Nesaî, **Kat'u's-sârık**, 4; İbn Mâce, **Hudûd**, 22.
[74] Buhârî, **Salât**, 57.

namaz kıldı.[75] Ancak, Ebû Hureyre'nin bahsettiği zenci kadın ile Hz. Aişe'nin bahsettiği zenci kadının aynı ya da farklı kişiler olup, olmadığı konusunda herhangi bir bilgi elde edemedik.

Bütün bu rivâyetler göstermektedir ki, erkekler dışında Suffa'nın bir bölümünün kadınlara ayrıldığına dair yaygın rivâyetler olmasa da, hem kadınların beş vakit namaz için Mescid-i Nebevî'ye gelmeleri ve Hz. Peygamber'in belirli bazı günlerde sadece onlara vaaz vermesi, hem de mescidin çevresinde bazı kadınların kaldığına dair rivâyetler vardır. Özellikle Abdullah b. Ömer'in rivâyet ettiği hadiste kadınların bulunduğu mekanı "Suffatü'n-nisâ" (kadınlar Suffası) diye ifade etmesi, bize Mescid'in küçük de olsa onun bir bölümünde kadınların kaldığını göstermektedir. Ancak, kadın sahâbilere ait olduğu anlaşılan bu suffanın yeri ve buraya katılanlar hakkında daha fazla bilgi edinemedik.

II- SUFFA ASHÂBININ MADDİ İHTİYAÇLARI VE BUNLARIN KARŞILANMASI

A- Yoksullukları ve İhtiyaç İçinde Oluşları

Mekke'de malını mülkünü her şeyini bırakarak hicret eden muhâcirleri Medineliler sahip çıktı, her şeyini onlarla paylaştı. Ancak hiçbir şeylerini almadan Medine'ye büyük bir göç olması beraberinde yoksulluğu getirmişti. Bu nedenle, Suffa'da kalanların açlık ve yoksulluk içerisinde olmaları doğaldır. Rivâyetlere baktığımızda Suffa'da kalanlar gerek yeme içmelerinde, gerek giyim kuşamlarında büyük sıkıntılar çekmişlerdi. Suffa Ashâbından Fudâle b. Ubeyd (ö. 53/673) bu durumu şöyle anlatır: "Resûlullah namaz kıldırırken, kıyamın uzunluğu ve açlıktan dolayı bazı adamlar –ki bunlar Suffa Ashâbından idiler- yere düşüp bayılıyorlardı."[76] Ebû Hureyre, Suffa'da geçirdiği yarı aç yarı tok günlerini, bazen birkaç hurma ile karınlarını doyurmaya çalışırken, açlığını hissetmemek için karnına taş bağladığını

[75] Buhârî, **Salât**, 72, 74.
[76] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, VI, 18-19; Tirmizî, **Zühd**, 39; Zehebî, **Siyer**, II, 590.

anlatır.[77] Ebû Hureyre'den gelen başka bir rivâyette ise; Suffa Ashâbından 70 kişiyi, bedenin üst kısmını kapatacak bir elbise bile bulamadıklarını, gördüğünü anlatır. Bazıları da boyunlarına bağlayıp, dizlerine kadar kapatıyor ve avret yerleri gözükmemesi için elleriyle eteklerini tutuyorlardı. Bazıları ise, izara benzer bir şey giyiyorlardı. Bu nedenle rükûya eğildiklerinde, avret yerleri görünmemesi için Resûlullah, onların orta saflarda namaza durmalarını istemişti.[78]

Suffa Ashâbından olan Talha b. 'Amr ise, şöyle anlatır: "Suffalılar için Resûlullah her gün iki adam için bir müd hurma gönderdiğini, bir gün namazdan sonra biri: "Ya Resûlallah! Hurmalar karnımızı yaktı. Ketenden giydiğimiz elbiseler de vücudumuzu yaktı." dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü mimbere çıktı. Allah'a hamdu senâdan sonra şöyle buyurdu: "*Eğer ekmek ve et bulabilseydim, mutlaka size yediririrdim. Sizden kim bunları elde ederse, sizin ihtiyacınızı gidermeli ve Kâbe'nin örtüsü gibi sizi giydirmelidir. Şimdi şikâyet ediyorsunuz fakat bir zaman gelecek, kurutulmuş yiyecekler yiyeceksiniz ve Kâbe'nin astarının yapıldığı kumaş gibi kumaşlardan yapılmış elbiseler giyeceksiniz."*[79] Bütün bu ve benzeri rivâyetler, Suffa Ashâbının yiyeceğini ve giyeceğini temin etme konusunda zorluk çektiğini göstermektedir.

B- Maddi İhtiyaçlarının Karşılanması

1- Hz. Peygamber Tarafından İhtiyaçlarının Karşılanması

Hz. Peygamber, Suffa Ashâbının bütün geçimini karşılamaya çalışıyordu. Resûlullah, akşamları bazen Suffalıların tamamını, bazen de onları birer, ikişer olarak sahâbeye dağıttıktan sonra geri kalanını kendi evine götürüyor, yedirip içiriyor

---

[77] Bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 377-378.

[78] Buhârî, **Salât**, 58; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 340-341. Ayrıca Suffa Ashâbından Cerhed b. Huveylid'in elbisesinin kısalığından dolayı dizinin açılması üzerine yanlarında oturan Resûlullah tarafından uyarıldığını ve şöyle buyurduğunu anlatır; Resûlullah bana: "*Onun üzerini ört. Dizin avret mahalli olduğunu bilmiyor musun?."* dedi. (Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 479; Ebû Dâvud, **Hamâm**, 2; İbn Mâce, **Mesâcid**, 6).

[79] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, VIII, 51; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 487; Ayrıca bkz.: Sühreverdî, **Avârifu'l-Meârif**, trc.: H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz (Tasavvufun esasları), Erkam Yayınları, İstanbul 1993, 78; Hâkim en-Nisâbûrî, **el-Müstedrek**, III, 15; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 374-375; İbn Esîr el-Cezerî, İzzeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed**, Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, eş-Şa'be, yy. 1970, III, 90, 91.

ve yatmaları için Suffa'ya geri gönderiyordu.[80] Resûlullah'a herhangi bir sadaka geldiğinde, ondan hiç yemeden tamamını; hediye geldiğinde ise, büyük bir kısmını Suffa Ashâbına dağıtırdı.[81] Resûlullah, Suffa Ashâbınının geçimini sağlamak ve sıkıntısını gidermek konusunda onları kendi ailesine bile tercih ediyordu. Söz gelimi; bir gün bazı esirlerin getirildiğini duyan Hz. Fatıma ve Hz. Ali, Hz. Peygamber'e gelerek Fatıma'nın değirmen çevirmekten Hz. Ali'nin de kuyudan su çekmekten elleri nasırlaştığını söyleyerek kendilerine kölelerden bir hizmetçi verilmesini istediler. Ancak Resûlullah: "*Vallahi size hizmetçi veremem. Ben daha ehl-i Suffayı çağırıpta karınlarını doyuracak, kendilerini geçindirecek bir şey bulamadım. Esirleri satıp bedelleri ile ehl-i Suffayı geçindirmeyi düşünüyorum"* buyurmuş ve tekliflerini reddetmişti.[82]

Suffa Ashâbından Ebû Hureyre, Muâviye b. el-Hâkem ve diğer kişilerden gelen rivâyetleri incelediğimizde Suffa'da çekilen sıkıntılar ve Hz. Peygamber'in onları gözetmek için gösterdiği mücizevi çaba açıkça görülmektedir. Bir gün Ebû Hureyre ile karşılaşan Resûlullah, onun acıktığını anlayarak eve götürmüş ve küçük bir bardak sütü getirdikten sonra Suffa'da bulunanların tamamını eve çağırmasını söylemişti. Suffa Ashâbının tamamı eve geldikten sonra, Hz. Peygamber'in emriyle, Ebû Hureyre süt bardağını sırayla onlara vermiş ve herkes doyuncaya kadar içmişlerdi. En sonda Ebû Hureyre ve Hz. Peygamber kadehte kalan sütü içip bitirmişti.[83] Muâviye b. el-Hâkem ise, yaşadıkları bir olayı şöyle anlatır: "Resûlullah ile beraber olduğumuz bir sırada Muhâcirlerden bazıları ile Ensâr'dan bazıları birer, ikişer, üçer kalkıp Mescid'den ayrılmaya başladılar. Biz, Peygamber dahil beş kişi kalmıştık. Resûlullah bize: "*kalkın benimle gelin"* buyurdu. Eve geldiğimizde "*Ey Aişe bize yemek getir"* dedi. Hz. Aişe bize yeşil bir ot getirdi, yedik. Sonra Peygamber tekrar: "*Ey Aişe bize yemek getir"* dedi. Hz. Aişe bu defa çekirdeksiz

[80] Buhârî, **Mevâkitu's-Salât**, 41; **Menâkıb**, 25; Ayrıca bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 429, 430, V, 426, 427.
[81] Müslim, **Zekât**, 161; İbn Sad, **a.g.e.**, I, 388-389.
[82] Buhârî, **Farzu'l-Humus**, 6; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 106-107. Müsned'deki rivâyette şu açıklamalar da bulunmaktadır: Resûlullah: "*Bunlar Cebrâilîn bana öğrettiği kelimelerdir. Her namazın sonunda onar defa tesbih, tahmid ve tekbirle Allah'ı tebih edin. Yatakınıza yattığınızda da 33 defa Sübhanallah, 33 defa Elhamdülillah, 34 defa da Allahüekber deyin*" buyurdu. Hz. Ali, bunları işittikten sonra Sıffin savaşında dahi terk etmediğini anlatıyor.
[83] Buhârî, **Rikâk**, 17; **İsti'zân**, 14; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 515; Tirmizî, **Kıyâme**, 36;

hurma getirdi, onu da yedik. Daha sonra Resûlullah "*Ey Aişe! Bize içecek bir şey getir"* dedi. Hz. Aişe süt dolu bir kap getirdi, onu içtik. Peygamber: "*Bize su getir"* dedi. Hz. Aişe büyük bir kap ile su getirdi, onu da içtikten sonra Resûlullah: "*İsteyen mescide gitsin, isteyen burada kalsın"* dedi. Biz de: "Mescide gideceğiz." dedik. Muâviye b. el-Hâkem şöyle devam eder: "Ben yüzüstü yatıyorken gece yarısı birinin ayağıyla beni dürttüklediğini hissettim. Başımı kaldırdım ki, Resûlullah orada duruyordu. Bana: *"Bu, Allah'ın hoşlanmadığı bir yatıştır"* dedi.[84] Hz. Peygamber'in yeme ve içme konusunda Suffa Ashâbını gözettiğine dair bir çok rivâyetler bulunmaktadır. Ancak Suffa Ashâbının hayatlarını vereceğimiz ileriki konularda bu rivâyetlerin bir kısmını ilgili yerlerde nakletmeye çalışacağız.

Suffa Ashâbının yiyecek ve içeceği ile yakından ilgilenen Allah Resûlü onların giyimini de temin ederdi. Suffa Ashâbından 'Utbe b. Nudder şöyle anlatır: "Resûlullah'tan beni giydirmesini istedim. Beni iki parça ketenden yapılmış elbise ile giydirdi. Sonra başkalarını da giydirdi."[85]

2- Sahâbe Tarafından İhtiyaçlarının Karşılanması

Hz. Peygamber, Suffa'da kalanların ihtiyaçlarını bir taraftan kendisi karşılamaya çalışırken diğer taraftan Müslümanların onları gözetip kollamasını tavsiye etmiştir. Özellikle akşam yemekleri için onları birer, ikişer, üçer olarak sahâbeye dağıttığını, geri kalanı kendisinin eve götürdüğüne dair bir önceki konuda bazı rivâyetleri zikretmiştik. Bazı rivâyetlerde Ensârın ileri gelenlerinden Sa'd b. Ubâde, her akşam ya da bir keresinde Suffa Ashâbından 80 kişiyi akşam yemeğinde misafir ettiği nakledilmektedir.[86] Abdurrahman b. Ebû Bekir de, bir keresinde babasının 3 Suffalıyı eve getirdiğini, az yemekleri olduğu için telaşa girdiklerini, ancak Allah'ın izniyle herkesin doyduğu halde yemeğin üç katı fazlası sofrada hâla durduğunu anlatır.[87] Ebû Hureyre de, fukaraya karşı çok cömert olan Cafer b. Ebî

---

[84] Ebû Nu'aym, **a.g.e.** II, 32-33. Ayrıca Suffa Ashâbından Tıhfe b. Kays'ın da buna benzer bir rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyet için bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 429-430; Tirmizî, **Edep**, 21; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 373., 374; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 98; İbn Hacer el-Askalânî, **el-İsâbe**, III, 442.

[85] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 15.

[86] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 341; İbn Hacer, **Tehzibü't-Tehzib**, III, 475.

[87] Buhârî, **Mevâkitu's-Salât**, 41; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 197.

Tâlib'in evine misafir olduğu bir anısını anlatır.[88] Bununla birlikte zaman zaman sahâbe'nin Suffa'ya yemek getirdiği de olmuştur.[89] Ayrıca, sahâbe çoğu zaman farz ve nafile sadakalarını da Suffalılara gönderirdi. Söz gelimi; Hz. Peygamber'in tavsiyesi üzerine Hz. Fatıma, Hasan (ö. 50/670) ve Hüseyn (ö. 61/682)'i dünyaya getirdikten sonra saçlarını traş etmiş ve ağırlığı kadar gümüşü Suffa'da bulunan fakir sahâbilere dağıtmıştı.[90]

Resûlullah'ın emri üzerine sahâbiler, hasad zamanında sadaka niyetiyle Suffalılar için Mescide birkaç salkım hurma astığı[91] ve Mescide asılan bu hurmaları muhafaza etmek ve onu taksim etmek üzere Mu'âz b. Cebel'in (ö. 18/639) görevlendirildiği rivâyet edilir.[92] Suffa Ashâbından Berâ b. Âzib bu konuda şöyle anlatır; "Hurmalığı olan Ensâr, gücüne göre hasad zamanı birkaç salkım hurma getirir, onları Mescide asardı. Ehl-i Suffa'nın belirli bir yiyeceği olmadığı için karnı acıkan bu salkımları silkeler, düşen hurmaları yiyerek karnını doyururdu."[93] Hatta bir defasında ipte asılı kötü bir salkımı gören Hz. Peygamber, değnekle bu salkıma vurarak: "*Bu hayır sahibi Kıyamet günü bozuk hurma yiyecek.*"[94] buyurmuştur.

3- Suffa Ashâbının Çalışarak İhtiyaçlarının Karşılanması

Hz. Peygamber ve diğer sahâbilerin Suffa Ashâbının ihtiyaçlarını karşılamada hiçbir fedakarlıktan kaçınmadıklarına dair yukarıda birçok örnek verdik. Ancak bunların yanında Suffa'da kalan sahâbe de kendi geçimini sağlamak için çalıştıklarına dair rivâyetler bulunmaktadır. Söz gelimi; Bi'r-i Maûne'de şehid olan 70 Kurrâ'ın Suffalılardan olduğunu söyleyen Enes b. Mâlik (ö. 93/712), bunlardan bir grup gündüzleri Mescide su taşıdığını, dağdan getirdikleri odunları satarak

---

[88] Buhârî, **Fedâilu Ashâbi'n-Nebî**, 10.
[89] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 378.
[90] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, VI, 390-391; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 339.
[91] Bkz.: Ebû Dâvud, **Zekât**, 32.
[92] Kettânî, **a.g.e.**, I, 475.
[93] Tirmizî, **Tefsir**, 3.
[94] Nesâî, Ebû Abdirrahman b. Şu'ayb, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, **Zekât**, 27; İbn Mâce, **Zekât**, 19. Hatta bu durum üzerine, "***Ey İnananlar! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın temizlerinden infak edin. İğrenmeden alamıyacağınız pis şeyleri veremeye kalkmayın. Allah'ın herşeyden müstağni ve anılmaya layık olduğunu bilin.***" (Bakara, 2/267) âyetinin nazil olduğu rivâyet edilir. (Tirmizî, **Tefsir**, 3).

Suffalıların geçimini sağlamaya çalıştıklarını anlatır.[95] Bazı Suffalıların dağdan odun çektikleri ya da hurma çekirdeklerini öğüttükleri veya ziraat işlerinde çalıştıkları,[96] bazılarının ise, nöbetleşe deve çobanlığı yaptığı[97] hususunda rivâyetler bulunmaktadır. Bu şekilde çalışarak kendi geçimlerinin teminine katkı sağladıkları anlaşılıyor.

Zamanla Hayber, Fedek ve benzeri yerlerin alınması sonucu buralardan Beytülmâl'e gelen yiyeceklerle bilhassa hurma ile Suffa Ashâbının ihtiyaçları karşılanmışsa da, onların rahat bir şekilde yaşadıkları anlamına gelmez, belki yoklukları bir nebze olsun azalmıştır.[98]

III- SUFFA ASHÂBININ FAALİYETLERİ

Suffa, İslâm eğitim ve öğretim tarihinde büyük bir önemi sahiptir. Suffa'nın ilk İslâm üniversitesi olduğunu söyleyen Muhammed Hamidullah, burada yetişen talebeler, mübelliğ-muallim, elçi, komutan, kadı ve diğer birçok görevle Arap Yarımadası'nın dört bir köşesinde görev yapmak üzere hazırlandıklarını ifade eder.[99] Suffa Ashâbının bu faaliyet alanlarını kısa başlıklar halinde açıklamaya çalışacağız.

A- İlimle Meşgul Olma

Hira Dağı'nda Hz. Peygamber'e gelen ilk âyetlere[100] inanan ilk mü'minler ve ilk öğrenciler ile dinî öğretim başlamış[101] sosyal baskının başlamasıyla Erkam'ın

---

[95] Müslim, **İmâre**, 147; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 270.
[96] Bkz.: Sühreverdi, **a.g.e.**, 77; Kettânî, **a.g.e.**, I, 476-477.
[97] Bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 9.
[98] Suffa Ashâbının ihtiyaçları ve karşılanış biçimi ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Baktır, **a.g.e.**, 30-39; Köten, Akif, "*Asr-ı Saâdette Suffa Ashâbı*", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm**, Editör: Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, IV, 393-400.
[99] Hamidullah, **a.g.e.**, II, 768-770.
[100] İlk inen âyet ve sûre'nin hangisi olduğu hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. İlk inen âyet'in "*Besmele*", ilk sûre'nin de "*Alak Sûresi*" olduğu rivâyet edilmiştir. (Bkz.: Suyûtî, Celaluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, **el-Itkân fi Ulûmi'l-Kur'ân,** thk.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire 1967, I, 31). İlk inen sûre'nin "*Fatiha*" olduğunu rivâyet edenlerde vardır. (Bkz.: Suyûtî, **el-Itkân,** I, 35; Muhammed Abduh, **Durusun Müstefadün Mine'l-Kur'ân**, Daru'l-İhyai'l-Ulum, Beyrut 1987, 25).
[101] Bkz.: İbn İshâk, Ebû Abdullah Muhammed, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, thk.: Muhammed Hamidullah, trc.: Sezai Özel, İstanbul 1988, 102-112.

evinde (Daru'l-Erkam) devam edilmiştir. Bu evin ilk öğretim yeri (okul) olarak önemli bir değeri vardır. Burada, gelen vahiyler okunur, yazılır, ilk dinî bilgiler ve pratikler öğretilirdi. Müslümanlığı öğrenmek isteyenler buraya gelirdi.[102] Daha sonra Medine'ye öğretmen olarak gönderilecek olan Mus'ab b. 'Umeyr de – ki Suffa Ashâbındandır- bu evde dinî bilgileri öğrenmişti.[103]

Hz. Peygamber'in toplum üzerindeki tesirinin başlamasından sonraki döneminin, öncekine göre çok değişik ve zengin bir eğitim faaliyetinin başladığını görmekteğiz. Gerçekten basit ve iptidaî bir kültürün babalardan çocuklara daha çok taklitle geçtiği bir toplumda, Hz. Peygamber'in aldığı ilk vahiyle birdenbire yeni değer ve kuralların benimsetilmesinin ve öğretilmesinin önemli bir konu olarak ortaya çıktığı görülür.[104] Zîrâ sosyal yapıda bir reform meydana getirebilmek için eğitim ve öğretim sisteminin yeniden ele alınıp bir organizasyona kavuşturulması gerekmekteydi.[105] Şüphesiz Hz. Peygamber'in birinci derecedeki görevi eğitim ve öğretimdi.[106] Çünkü Kur'ân, O'nun vazifesinin talîm ve terbiye (muallim) olduğunu açıklamaktadır.[107] Resûlullah da her zaman: "*Şüphesiz ki, ben bir 'muallim' (öğretmen) olarak gönderildim"*[108] buyururdu. Başka bir âyette, askere çok ihtiyaç duyulduğu durumlarda bile, eğitim ve öğretimin tamamen bırakılmamasını ve bu işle meşgul olan bir kısmının devamlı olmasını önemle tavsiye etmiştir: "***Mü'minlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminde bir grup dinde (dinî ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimlerini (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki, sakınırlar."***[109]

İslâm'ın ilk dönemlerinde ilmi toplantılar için belli ve daha önceden tayin edilen bir yer yoktu. Resûlullah'ın evi dahil sahâbesi ile beraber bulunduğu her yer

---

[102] Çelebi, Ahmed, **İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi**, Çev: Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul 1998, 43.
[103] İbn Sâd, **a.g.e.**, III, 117; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 37; İbn Hacer el-Askalânî, **el-İsâbe**, VI, 98; İbn Esîr, **a.g.e.**, V, 181.
[104] Parladır, Selahaddin, "*Asr-ı Saadet'te Eğitim*"**, Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'e İslâm**, Editör: Vecdi Akyüz, Beyan Yayınları, İstanbul 2006, IV, 419.
[105] Hamidullah, **ag.e.**, II, 758.
[106] Âşık, **ag.e.**, 36.
[107] Bakara, 2/129.
[108] Dârimî, Ebû Said Osman b. Said, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, I, 99-100; İbn Mâce, **Sünen**, I, 83.
[109] Tevbe, 9/122.

onun tarafından idare edilen birer eğitim ve öğretim meclisi idi. Yani evde, yolda, pazarda, mescidde, hazarda ve seferde küçüğünden büyüğüne herkes öğrenmek istediği meseleyi gayet rahat bir şekilde sorup, öğrenirdi. Din öğretimini, Mekke ve Medine dönemi olarak iki dönemde ele alınabilir. Ancak şurası çok dikkat çekicidir ki, ilmin araştırılmasını emreden, yahut diğer vesilelerle ilim konusunu içeren âyetlerin hemen hemen tamamı, Hicret öncesi Mekke döneminde nâzil olmuşlardır; buna mukabil Kur'ân'ın Medine döneminde inen âyetleri ise, iş ve eylem ile tatbikattan bahsetmektedirler.[110]

Hicretten önce öğretmen olarak Medine'ye gönderilen Mus'ab b. 'Umeyr, burada Es'ad b. Zürâre'nin evinde din öğretimi faaliyetini yürütüyordu. Ancak, Ensârdan farklı kişilerin evlerini de dolaşarak Müslüman olanlara Kur'ân okuyor ve İslâm'ın esaslarını öğretiyordu.[111]

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra yol üzerinde bulunan Kuba'da inşa ettiği ilk mescidin –ki Belâzürî; bu mescidi, Resûlullah'tan önce Medine'ye hicret edenlerin yaptığını, rivâyet eder[112]- ibadet için olduğu kadar insanlara dini bilgilerin öğretilmesi için de kullanılmıştır.[113] Hicretin ilk yılında inşa edilen Mescid-i Nebevî çok amaçlı bir yapı özelliği taşımaktaydı. Özellikle mescidin kuzey tarafında bulunan Suffa, âdeta yatılı bir eğitim kurumu görevini görüyordu.[114] Suffa ile birlikte, eğitim öğretimin daha disiplinli ve düzenli bir konuma geldiğini görüyoruz.

Suffa ihtiyacı karşılayamaz hale gelince Hz. Peygamber, Medine'nin farklı bazı mahallelerinde hazırlık okulları diyebileceğimiz "Dâru'l-Kurrâ" denilen birkaç diğer okul açmıştı. Hicrî ikinci yılından itibaren Medine'de Mekreme b. Nevfel'in evinde "Dâru'l-Kurrâ" adında ve Kur'ân öğretimine tahsis edilmiş yeni bir okul faaliyete geçirilmişti. Bedir savaşından kısa süre sonra Medine'ye gelen ve Suffa

[110] Hamidullah, **a.g.e.**, II, 765.
[111] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 118.
[112] Belâzürî, **Fütûhü'l-Büldân**, 17.
[113] İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmail b. Ömer, **el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Târîh**, Mısır 1932, III, 209-210.
[114] Hamidullah, **İslâm Müesseselerine Giriş**, 57-63.

Ashâbından sayılan Abdullah b. Ümmi Mektum bu evde misafir olmuştu.[115] Bu konuda gelen rivâyetlere baktığımızda, Medine'de din öğretiminin yapıldığı bu tür evlerin sayısı çok sayıda olduğu anlaşılıyor.[116] Ahmed Çelebi de, Hz. Peygamber döneminde çocuklara sadece okuma-yazma öğretilen "küttab" adında yerler açıldığını söyleyerek bazı örnekler verir.[117] Ayrıca Hz. Peygamber hayatta iken, Medine'de farklı mahallelerde açılan dokuz adet küçük mescid ibadet yerleri olarak önem arzettikleri kadar din öğretimi için de önemli yerlerdir.[118]

Zamanla Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinde oluşan bu ilk eğitim-öğretim faaliyeti, Kur'ân ve Sünnete dayalı ve hattâ tecrübî bilgilerle zenginleşirken, aynı zamanda bunların yeni yetişenlere aktarılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.[119] Burada yetişen öğrenciler öğrendikleri Kur'ân, Tefsir, Kırâat, Sünnet ve Fıkıh bilgilerini daha sonra gittikleri memleketlerde etrafına toplanan insanlara aktarmış ve onlarda yeni öğrenciler yetiştirmişlerdir. Böylece, daha sonraki dönemlerde her birisi ayrı bir ilim dalı haline gelen İslâmi İlimlerinin temelleri atılmıştır. Suffa'da ilmi ile öne çıkan bir grup sahâbe vardı. Bunlardan Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudrî, 'Amr b. 'Abese, Vâsile b. Eska', Sâlim b. Ma'kil, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Sa'lebe, Abdullah b. Hâris, Abdullah b. Ümmü Mektûm, Vâbise b. Ma'bed, Ebû'd-Derdâ', Abdullah b. Üneys, Ebû Lübâbe vb. gibilerini sayabiliriz.

1- Suffa'da Öğrenilen İlim Konuları

Suffa'da eğitim ve öğretimi yapılan ilim konuları, yazı, Kur'ân, Kur'ân tefsirî, hadis ve fıkıhtı. Burada ilim öğrenmeye ve öğretmeye Hz. Peygamber teşvik etmiştir. Ebû Hüreyre şöyle nakleder: "Ben Resûlullah'tan şöyle buyururken işittim: "*Hayırlı bir şeyi öğrenmek veya öğretmekten başka hiç bir maksadı olmayarak benim Mescidime gelen kimse, Allah yolunda savaşan mücâhidin mertebesindedir.*

[115] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 205. Ayrıca bkz.: Makrizî, Ebu'l-Abbas Takıyuddin Ahmed b. Ali, **el-Mevâiz ve'l-İtibar bi Zikri'l-Hıtati ve'l-Âsâr**, Mısır 1270, II, 362; Parladır, **a.g.e.**, IV, 428.
[116] Âşık, **a.g.e.**, 59.
[117] Bkz.: Çelebi, **a.g.e.**, 27-28. (Encyclopaedia of Religions and Ethics, V, 199'dan naklen)
[118] Kettânî, **a.g.e.**, I, 56.
[119] Bkz.: Parladır, **a.g.e.**, IV, 421.

Bundan başka bir niyetle (Mescidime) gelen kimse de başkasına âit eşyaya bakan adam durumundadır."[120]

a- Yazı

İslâm'ın başlangıcında, okuma yazma bilen Müslümanların sayısı az olduğu için, Resûlullah onların hepsini veya büyük bir kısmını, vahiy kâtibi olarak görevlendirdi. Zîrâ İslâm geldiği sıralarda, Kureyşlilerden okuma yazma bilenlerin sayısı, sadece on yedi kişi olduğu rivâyet edilir.[121] Bu on yedi kişiden ikisi daha sonra Medine döneminde Suffa Ashâbı arasında görüyoruz.[122] Medine'de de aynı durum söz konusu idi. Burada da okuma-yazma bilenlerin sayısı çok azdı.[123] Bizzat Kur'ân ve Hz. Peygamber, bu dönemde yaşayan arapların ümmi olduğunu ifade eder. Allah şöyle buyurur: "***O Allah ki Ümmî olan (okuma yazmayı bilmeyenler) arasından bir peygamber gönderdi.***[124] Resûlullah ise: "*Biz ümmî bir ümmetiz, yazı ve hesab bilmeyiz."*[125] der. Bu nedenle, İslâm ilme teşvik etti ve Resûlullah yazıya önem verdi. Bunun için, Bedir Savaşında, Mekkelilerden esir düşenlerden okuma yazma bilenlere, Müslüman çocuklarından bir kısmına okuma yazma öğretmek suretiyle, kendilerini serbest bırakacaklarını şart koşması,[126] Hz. Peygamber'in bu konuya verdiği önemin açık göstergesidir. Okuma-yazmaya hız ve önem verilmesinin sonucudur ki, kısa zamanda nazil olan âyetleri yazabilecek kırktan fazla Resûlullah'ın vahiy katipleri olduğu kaynaklarda zikredilmektedir.[127] Zaten gelen vahyi okuyabilmek, anlayabilmek ve aktarabilmek için okuma yazmayı öğrenmek,

---

[120] İbn Mâce, **Mukaddime**, 17.

[121] Belâzurî, İslâm geldiğinde Mekke'de Kureyş'ten okuma-yazma bilenlerin şunlar olduğunu söyler: Ömer b. Hattâb, Ali b. Ebî Talib, Osman b. Affan, Talha, Yezid b. Ebî Süfyan, Ebû Huzeyfe b. 'Utbe, Hâtıb b. 'Amr, Ebân b. Said b. 'Âs, Halid b. Said, Abdullah b. Sad b. Ebî Serh, Huveytıb b. Abdu'l-Uzza, Ebû Süfyan b. Harb, Muâviye b. Ebî Süfyan, Cuheym b. Said, A'lâ b. Hadram, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Ebû Seleme Abdullah b. Abdilesed el Mahzûmî. (Bkz.: Belâzurî, **Fütûhü'l-Büldân**, 580).

[122] İslâm geldiğinde Mekke'de okuma-yazma bilenlerden Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Ebû Seleme Abdullah b. Abdilesed el Mahzûmî daha sonra Suffa Ashâbı arasında yer almışlardır.

[123] İslâm geldiğinde Medine'deki Evs ve Hazrec Kabilelerinden okuma-yazma bilenler şunlardı: Sa'd b. Ubâde, Münzir b. 'Amr, Übeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Rafi' b. Mâlik, Üseyd b. Hudeyr, Ma'n b. Adiyyu'l-Belvâ, Beşir b. Sa'd,, Sa'd b. Rabi', Evs b. Havâlî, Abdullah b. Übeyy. (Belâzurî, **a.g.e.**, 583)

[124] Cum'a, 62/2.

[125] Müslim, **Siyâm**, 2.

[126] İbn Sa'd, **Tabakâ**t, II, 22.

[127] Bkz.: İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 69; Kettânî, **a.g.e.**, I, 114.

âdetâ bir zaruret halini almıştı. Daha sonra, Hz. Peygamber'in hadislerini rivâyet etmek arzusunda olan kimseler için okuma yazma, vazgeçilmez bir unsur oldu.[128]

b- Kur'ân

Suffa'da toplanan talebeler esas itibariyle Kur'ân öğrenimi ile meşgul oluyorlardı. Çünkü dinin esaslarını ve Allah'ın emir ve yasaklarını getiren Kur'ân'ın talimini Hz. Peygamber teşvik etmiş ve: *"Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir."* buyurmuştur.[129] Bu dönemde Kur'ân'ı okuyup ezberleyen kişiye "Kârî" (ç.kurrâ) denilirdi.[130] Bunun için, Suffa Ashâbından Kur'ân'ı ve dini esasları öğretmek üzere Münzir b. 'Amr es-Sa'dî başkanlığında yola çıkan ve "Bi'r-i Ma'ûne"de şehid edilen 70 sahâbeye de "Kurrâ'" deniliyordu.[131] Kur'ân'ı en iyi bilen ilk Müslümanlardan "kârî" sahâbilerin sayısının 3.000 olduğu rivâyet edilmektedir.[132] Bu sayı dikkate alındığında bu dönemde Kur'ân öğretimine ne kadar önem verildiği ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde de çeşitli ilim dallarında mütehassıs olanlar vardı. Çünkü her sahâbinin aynı derecede Kur'ân'ı bilme ve güzel okuması mümkün değildi. Bu nedenledir ki, Hz. Peygamber*;"Kur'ân'ı dört kişiden öğreniniz: Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Huzeyfe'nin âzâdlısı Sâlim, Mu'âz b. Cebel ve Übey b. Ka'b"*[133] buyurarak ihtisasın önemine işaret etmiştir. Bu dört kişiden ilk ikisi Suffa Ashâbındandır. Mu'âz ve Übey ise, Suffa'ya öğretmenlik yapardı ve Suffalılardan başta Ebû Hureyre ve diğer birçok sahâbî onlardan Kur'ân'ı öğrenirlerdi.

Sahâbilerin Kur'ân âyetlerini öğrenme metodu karşılıklı okuma (tedârüs) yolu ile olduğunu görüyoruz. Bu metoda göre; bir sahâbî 10 âyet okuyor diğerleri dinliyor, bundan sonra bir başkası 10 âyet okuyor diğerleri dinliyordu. Böylece âyetler karşılıklı okunuyordu.[134]

Hz. Peygamber, sözleri ile olduğu kadar hareketleri ile de sahâbileri Kur'ân okumaya teşvik etmiştir. Bir gün Abdullah b. Mes'ûd'dan Kur'ân'ın okumasını

---

[128] Çelebi, **a.g.e.**, 23-24, (Nevevî, Tehzîbü'l-Esmâ', 73'ten naklen).
[129] İbn Mâce, **Mukaddime**, 16.
[130] İbn Haldun, **Mukaddime**, 313.
[131] Buhârî, **Meğâzî**, 28; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 514; Zerkeşî, **el-Burhân**, I, 242.
[132] Hamidullah, Muhammed, **Kur'ân-ı Kerîm Tarihi**, Beyan Yayınları, İstanbul 2001, 46.
[133] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 352; Zehebî, **Siyer**, I, 486.
[134] Kettânî, **a.g.e.**, II, 292.

istemiştir. Ancak, utanan İbn Mes'ûd: "Kur'ân sana indirildiği halde ben mi okuyacağım" demesi üzerine Resûlullah: "*Kur'ân'ı başkasının ağzından dinlemekten hoşlanıyorum"* buyurmuş. İbn Mes'ûd'un Nisâ sûresinden okuduğu âyetleri büyük bir huşû ile dinledikten sonra gözlerinden yaşlar akmış ve İbn Mes'ûd'a iltifatlarda bulunmuştu.[135]

c- Kur'ân Tefsiri

Suffa'da, sahâbenin üzerinde durduğu ve öğrenip öğretildiği ilimlerden biri de hiç şüphesiz ki, Kur'ân tefsiri ilmidir. Sahâbilerin Kur'ân âyetlerini öğrenme metodu "tedârüs" yolu ile olduğunu yukarıda görmüştük. Yani, bir sahâbî 10 âyet okuyor diğerleri dinliyor. Bundan sonra bir başkası 10 âyet okuyor diğerleri dinliyordu. Tabiîdir ki, sahâbe, bu oturumlarda âyetleri sadece lafızları ile okumakla kalmıyor, aynı zamanda anlam ve içerdiği hükümleri de inceler ve öğrenirlerdi. Zaten bu metod bizzat Hz. Peygamber tarafından uygulanırdı. İnen âyetleri onar onar âyetler halinde öğretir, birinci on âyet iyice öğrenilmeden diğerine geçmezdi.[136] Bu ilmi de, her zaman beraber oldukları Resûlullah'tan öğrenmişler. Aynı zamanda, onlar olayları, âyetlerin sebeb-i nüzûllerini, nasih ve mensuhunu yakından müşahede etmişlerdir. Bu nedenle bunlar, Kur'ân'ın tefsirini sonraki nesillere aktarma konusunda büyük bir öneme sahiptirler. Söz gelimi; Suffa Ashâbının önde gelenlerinden Abdullah İbn Mes'ûd, Kur'ân ilmiyle meşgul olmuş ve bu konuda sahâbilerin ileri gelenlerinden sayılmıştır. İmam Suyûtî (ö. 911/1505)'nin rivâyetine göre, İbn Mes'ûd, Allah'a yemin ederek, Kur'ân'dan nazil olan her âyetin kimin hakkında ve nerede, gece mi yoksa gündüz mü nazil olduğunu bildiğini, her hangi birinin, Allah'ın Kitabı'nı kendisinden daha iyi bildiğini haber alsa ondan öğrenmek için yanına gitmekten çekinmeyeceğini söylemiştir.[137]

d- Hadîs

Suffa'da sahâbenin üzerinde durduğu ve öğrenip öğretildiği ilimlerden biri de Hz. Peygamber'in hadîsleridir. Çünkü hadîsin sünnet ile eş anlamda kullanıldığı ve

[135] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 342; Ayrıca bkz.: Âşık, **a.g.e.**, 47-53.
[136] Zehebî, **a.g.e.**, I, 490.
[137] Suyûtî, **el-İtkân**, II, 187.

sahâbe dönemi ile sonraki nesiller arasında rivâyet edildiği kabul edilirse, İslâm dininde onun kazandığı önem derecesini ve dinin tamamlanmasında oynadığı rolü tayin ve tespit etmek çok daha kolay olacaktır. Çünkü İslâm teşrî'inde sünnetin, Kur'ân'dan sonra ilk kaynağı oluşturduğu, bu konuya eğilmiş olanlarca bilinen bir hususdur. Bu bakımdan, sünnetin fıkıh bilginleri yönünden islâm teşrî'i alanındaki değeri, bîr bakıma, hadisin aynı sahada sahip olduğu değer anlamındadır. Hadisin kazandığı bu yüksek değeri tesbit edebilmek için, Hz. Peygamber'in risâlet görevini ve bu görevin önem derecesini daima göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü Allah, Hz. Peygamber'i, Kur'ân'ı tebliğ etmekle görevlendirmiş ve bu hususta ona şu emri vermiştir: "***Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan O'nun elçilik görevini yapmamış olursun.***"[138] Bu açık emirden anlaşıldığına göre, Hz. Peygamber'e verilen tebliğ görevinin gerekleri, kendisine gönderilen Kur'ân'ın insanlara duyurması veya öğretmesi ve dolayısıyla onların, Kur'ân'ın emir ve nehiylerine uymalarını sağlamasıdır. Ancak, Hz. Peygamber tarafından tebliğ edilen ve uygulanması istenilen bazı âyetler, herhangi bir detaya inmeden kapalı (mücmel) ya da sınırlandırmadan mutlak olarak gönderilmiştir. Bu konuda İmam Şâfiî (ö. 204/820): "Hz. Peygamber'in sünneti Allah'ın murad ettiği mânâyı açıklayıcıdır; Kur'ân'ın âmm ve hâssını gösteren, mutlak ve mücmelini açıklayan bir delildir. Allah, Kitab'ında namaz, hac ve zekât gibi konularla ilgili emirleri kesin olarak belirlemiştir. Bu emirlerin nasıl uygulanacağını da bizzat Peygamberi aracılığıyla onlara öğretmiştir."[139] der. Söz gelimi; namaz kılınmasını emreden âyetler mücmel olarak gelmiş, fakat rek'atlarının adedi, şekli ve vakitleri Kur'ânda açıklanmamıştır. Aynı şekilde zekât verilmesini emreden âyetler mutlak olarak gelmiş, zekâtı gerektiren malın asgâri sınırı, miktarı ve şartları açıklanmamıştır. Kur'ân'da bunun gibi, şekli, şartı ve rüknü açıklanmadıkça uygulanması mümkün olmayan daha birçok hükümler vardır ve bunların açıklanması için yine Resûlullah'ın sünnetine ihtiyaç vardır.[140]

---

[138] Mâide, 5/67.
[139] Şâfiî, Muhammed b. İdris, **er-Risâle**, (**İslâm Hukukunun Kaynakları**), çev.: Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan, TDV, Ankara 1996, 52, 105.
[140] Koçyiğit, Talat, **Hadîs Tarihi**, TDV, Ankara 2003, 4-5.

Bütün bunları bilen sahâbe, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerini iyi kavramaya çalışıyordu. Hatta sahâbenin bir kısmı, duydukları hadîsleri yazıya geçirdikleri konusunda rivâyetler bulunmaktadır. Kaynaklarda Hz. Peygamber'in hayatında hadîs yazan bazı sahâbilerin isimleri zikredilmektedir. Bunların başında Abdullah b. 'Amr b. 'Âs (ö. 65/684) gelmektedir. İbn Sa'd'ın naklettiği bir haberden öğrendiğimize göre; Abdullah b. 'Amr, bir sahîfeden bahsederek "Resûlullah'tan, işittiğim hadîsleri yazmak için izin istedim; bana izin verdi ve ben de bu sahîfeyi yazdım"[141] der. İbn Sa'd, bu haberin sonunda Abdullah b. 'Amr'in Hz. Peygamber'den yazdığı sahifeye "es-Sâdıka" ismini verdiğini de ilâve eder ki, başka haberlerin de bu hususu teyid ettikleri görülür. Meselâ bu sahîfeyle ilgili olarak Mücâhid'in (ö. 100/718) şöyle dediği rivâyet edilir: "Abdullah b. 'Amr'in yanına girdim. Başının altındaki sahîfeye bakmak istediğim zaman bana engel oldu. Ona, kitabını benden niçin saklıyorsun? dediğimde, o: "Bu Resûlullah'la aramızda kimse yokken işittiğim hadislerin bulunduğu Sahîfe-i Sâdıka'dır.[142] Kitâbullah ve bu Sahîfe, benim için kesin olduktan sonra, artık başka şeyler beni ilgilendirmez, demiştir."[143] Abdullah b. 'Amr'in hadis yazdığını gösteren bir başka meşhur haber ise Suffa Ashâbının başında gelen Ebû Hureyre'den rivâyet edilmektedir. Ebû Hureyre: "Abdullah b. 'Amr dışında, sahâbe arasında Resûlullah'ın hadîslerini benden daha fazla bilen kimse yoktu. Çünkü o hem yazıyor, hem de ezberliyordu. Ben ise sadece ezberliyor, yazmıyordum. Abdullah, yazmak için izin istedi. Hz. Peygamber de ona izin verdı" demiştir.[144]

Ancak, bizi burada ilgilendiren kısmı kaynaklarda farklı sayıda hadîs rivâyet eden sahâbeyi "muksirûn-mukillûn" (çok hadîs rivâyet eden ve az hadîs rivâyet eden) olarak gruplara ayırırken bunlardan Suffa Ashâbının konumudur. Farklı sayıda hadîs rivâyet eden sahâbilerden baştan ilk yedisi binin üzerinde hadîs rivâyet ettiklerinden

---

[141] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 373.

[142] Sâhife-i Sâdıka: Abdullah b. 'Amr b. 'Âs'ın yazdıkları hadîslerinin toplattığı sahifedir. Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 373. Bu sahifede 1000 hadîs mevcuttu ve Abdullah bu 1000 hadîsi ezberlemişti. Bkz.: İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 349.

[143] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 373; Zehebî, **Siyer**, III, 89.

[144] Buhârî, **İlim**, 39; Dârimi, **Mukaddime**, 43; Zehebî, **Siyer**, II, 599; III, 89; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 354.

bunlara "el-Muksirûn"[145] denilmektedir.[146] Diğerlerine ise, "el-Mukillûn" denilmektedir. Muksirûnlardan olan yedi kişiden üçünün Suffa Ashâbından olduğunu görüyoruz. Bunlar: Ebû Hureyre 5374, Abdullah b. Ömer 2630, Ebû Said el-Hudrî 1170 hadîs rivâyet etmişlerdir. Mukillûnlardan sayılan sahâbenin içinde onlarca Suffa Ashâbı bulunmaktadır. Bunların başında 848 hadîsle Suffa Ashâbından Abdullah b. Mes'ûd gelmektedir. Diğer Suffa Ashâbı ise, farklı sayıda hadîs rivâyet etmişlerdir.[147]

e- Fıkıh

Suffa'da sahâbenin üzerinde durduğu ve öğrenip öğretildiği ilimlerden biri de hiç kuşkusuz ki, fıkıh ilmidir. Bizzat Hz. Peygamber, fıkıh öğrenilmesini şu sözleriyle teşvik etmiştir: Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah şöyle buyurmuştur: "*Allah kim hakkında hayır dilerse ona İslâm dini hususunda fıkıh bilgisini verir."*[148] Abdullah b. Abbas'tan gelen rivâyete göre ise, Hz. Peygamber: "*Şeytan'a bir fıkıhçıyı aldatmak, bin âbidi aldatmaktan daha zordur."* [149] demiştir. Suffa Ashâbından Ebû Said el-Hudrî'nin rivâyetine göre, Allah Resûlü'nün ashâbı beraberce oturdukları zaman fıkıhla ilgili konular üzerinde konuşurlardı.[150] Ancak, Suffa'da kalan sahâbe, tefsir ve hadîs ilimlerinde olduğu gibi fıkıh ilmi bakımından da farklı bilgiye sahiptiler. Çünkü Kur'ân âyetlerindeki ve Hz. Peygamber'in sünnetindeki emir ve nehiylerini, haram ve helallerini; kısacası, bütün hükümleri anlama, kavrama kabiliyet ve istidatları farklı idi. Bu nedenle, hepsi aynı derecede fakîh değildi. Mesrûk b. Ecdâ' (ö. 63/683)'dan nakledilen bir rivâyet de, sahâbe içerisinde ilmi kabiliyetleri ile öne çıkan kişileri belirtmesi açısından dikkat çekicidir. Buna göre Mesrûk: " Muhammed'in ashâbına uğradım ve ilimlerinin şu altı kişide

[145] Muksirûnlardan olan sahâbe ve rivâyet ettikleri hadîs sayısı şöyledir: Ebû Hureyre (5374), Abdullah b. Ömer (2630), Enes b. Mâlik (2286), Hz. Aişe (2210), Abdullah b. Abbâs (1660), Câbir b. Abdullah (1540), Ebû Said el-Hudrî (1170) (bkz.: Suyûtî, **Tedribu'r-Râvî**, 401; İbn Kesîr, **Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi'l-Hadîs**, 211). Ayrıca bkz.: İbn Hazm, Ebî Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, **Cevâmi'u's-Sîre ve Hamsu Resâili Uhrâ**, (İkinci Risâle) thk.: İhsan Abbas ve Nâsiruddin Esed, Dâru'l-Meârif, Mısır ty., 211; Subhi es-Salih, **Hadis İlimleri**, 296.
[146] İbn Salâh, **a.g.e.**, 266.
[147] Geniş bilgi için bkz: İbn Hazm, **Cevâmi'u's-Sîre**, 275-315; Âşık, **a.g.e.**, 116-123.
[148] İbn Mâce, **Mukaddime**, 17.
[149] İbn Mâce, **Mukaddime**, 17.
[150] Kettânî, **a.g.e.**, II, 223.

toplandığını gördüm: Ömer (ö. 23/644), Ali (ö. 40/661), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652), Mu'âz b. Cebel (ö. 18/639), Ebu'd-Derdâ (ö. 32/652) ve Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665). Daha sonra bir sene boyunca bu altı kişiyle birlikte bulundum. Bu altı sahâbenin ilmi ise, Ali ve Abdullah b. Mes'ûd'da odaklandığını gördüm."[151] şeklinde ifade eder.

İbn Hazm (ö. 456-1064), 142 erkek ve 20 kadın olmak üzere toplam 162 sahâbenin fetvâ verdiğini söyleyerek fetvâ sayıları bakımından: 1- Çok fetvâ verenler, 2- Orta derecede fetvâ verenler, 3- Daha az fetvâ verenler şeklinde üç kategoriye ayırır.[152] İbn Kayyim (ö. 751/1330) ise, kendilerinden fetvâ nakledilen erkek ve kadın sahâbilerin sayısını yüz otuz civarında olduğunu kaydeder.[153] Bunların arasında birçok Suffa Ashâbının ismi geçer. İbn Haldun da, bütün sahâbenin aynı derecede fıkhı bilemeyeceğine dair şu açıklamayı yapar: "...Ashâbın hepsi fetvâ verebilecek durumda değillerdi. Hepsinden dinî hükümler de alınmazdı. Bu, sadece, Kur'ân'ı ezberlemiş; nâsihini, mensûhunu, müteşâbih ve muhkemini ve diğer delâletlerini, bizzat Hz. Peygamber'den veya kendinden öncekilerden işiterek öğrenmiş olanlardan alınırdı…"[154]

2- Suffa'da Uygulanan Eğitim-Öğretim Metodu

Dinî bilgilerin tebliğ ve öğretilmesinde bazı prensiplere uyulması, bir bakıma dinin esas içeriği kadar önemli sayılmıştır. İnsanlar için bir şifa, hidayet ve rahmet olduğu[155] bildirilen bilgi, kaide ve değerler, ancak bu esprinin ilham ettiği yollarla benimsetilmelidir. "***Rabbinin yoluna hikmetle, güzel öğütle davet et, onlarla en güzel şekilde mücadele et"***[156] âyetinin genel anlamda işaret ettiği bu özellik, metod konusunda esas temeli oluşturmaktadır.

---

[151] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 351; İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, **İ'lâmu'l-Muvakkı'în 'an Rabbi'l-'Âlemîn**, Mısır 1955, I, 16; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddin Abdurrahman b. Ali, **Sıfatu's-Safve**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1998, I, 172; Zehebî, **Siyer**, I, 493-494.

[152] İbn Hazm, **Cevâmi'u's-Sîre**, (Üçüncü Risâle), 319-323; A. mlf., **el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm**, thk.: Ahmed M. Şakir, Dâru'l-Efkâr el-Cedîde, Beyrut 1983, V-VIII, 85-89; el-'Ulyân, Ahmed, **Târihu't-Teşrî'i ve'l-Fıkhu'l-İslâmî**, Riyâd 1422, 130.

[153] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakkı'în**, I, 12.

[154] İbn Haldûn, **el-Mukaddime**, 313.

[155] Yunus, 10/57; İsrâ, 17/82; Fussilet, 41/44.

[156] Nahl, 16/125.

Kaynaklarda nakledilen rivâyetler incelendiğinde, Hz. Peygamber döneminde eğitim ve öğretimle ilgili faâliyetlerin idare edildiği ilim toplantıları:

1- İlim Halkaları,

2- İlim Meclisleri olarak iki kategoride değerlendirilebilir. İlim halkalarına nazaran ilim meclisleri, daha geniş anlamda kullanıldığı görülmektedir. Çünkü ilim meclisleri, her yerde özel olarak veya kendiliğinden oluştuğu halde, ilim halkaları mescid ve camilerde kurulmuştur. Aynı zamanda halkalar daha düzenli olduğu anlaşılıyor.[157] Kimi rivâyetlerde sahâbiler sabah namazını kılar kılmaz bazı halkalar oluşturarak Kur'ân okuduklarını ve ferâiz ile sünnetleri öğrendikleri nakledilmektedir.[158] Bu tür rivâyetler daha çok Hz. Peygamber'den sonra farklı memleketlere yerleşen sahâbenin oluşturduğu halkalar ve uyguladığı metod olarak karşımıza çıkıyorsa da, Hz. Peygamber'in Suffa'da ve diğer eğitim-öğretim yerlerinde uyguladığı düşüncesindeyiz. Hz. Peygamber, din öğretimi metodunu şu ilkelerle ortaya koyuyor: "*Kolaylaştırın, zorlaştırmaym; müjdeleyin nefret ettirmeyin"* buyurmuştur.[159]

Hz. Peygamber'in öğretim metodu hakkında[160] Hz. Âişe ve Suffa Ashâbının ileri gelenleri tarafından verilen bilgileri şöyle sıralayabiliriz:

a) Hz. Aişe'den gelen rivâyete göre, Hz. Peygamber dinî anlatırken takrîr metodunu kullanarak açık, yanında bulunanların neredeyse ezberleyebileceği kadar yavaş ve anlaşılır şekilde konuşur, söylediklerinin iyi anlaşılması için önemli noktaları bazan üç kere tekrar ederdi. Gerektiği zaman ne fazla ne eksik, yeterince konuşurdu.[161]

b) Suffa Ashâbından Abdullah b. Mes'ûd'den gelen rivâyete göre, Hz. Peygamber dinleyenlerin ilgi ve motivasyon durumunu gözönünde bulundurur, dersleri onların dikkat ve istekle takip edebilecekleri bir vakit programı içerisinde

---

[157] Âşık, **a.g.e.**, 67.
[158] el-Heysemî, Nureddîn Ali, **Mecme'u'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid**, Beyrut 1964, I, 132.
[159] Buhârî, **İlim**, 12.
[160] Parladır, **a.g.e.**, IV, 450-451.
[161] İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd**, **fî Hedyi Hayri'l-'İbâd**, thk.: Şu'ayb Arnaut-Abdülkadir Arnaut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988, I, 46; Ayrıca bkz.: Buhârî, **Menâkıb**, 23, 27; Müslim, **Defâil'üs-Sahâbe**, 27, 35; Tirmizî, Menâkıb, 9; Darimî, **Sünen**, I, 148.

verirdi. Ebû Vâil şöyle anlatır: "Abdullah b. Mes'ûd her perşembe günü insanlara va'z ve nasîhat edip ders yapardı. Birisi kendisine: "Ey Ebû Abdurrahmân! Vallahi senin bizlere her gün ders yapmanı çok arzu ettim, dedi". İbn Mes'ûd: "Beni sizlere her gün ders vermekten men' eden şey, sizleri usandırmak istememedir. Ben sizlere va'z vermekte sizin hâlinize uygun vakitler gözetiyorum. Nitekim Hz. Peygamber'de bizlere usanç gelmesinden endîşe ettiği için, bizim durumumuza uygun zamanlar gözetirdı" dedi."[162]

c) Hz. Peygamber öğretim sırasında soru sorulmasına müsamaha gösterir, hatta buna teşvik ederdi. Bazan da dinleyenlerde ilginin canlanması için kendisi dinleyenlere soru sorardı.[163] Abdullah b. Ömer, Mescid'de bir adamın ayağa kalkarak hac hakkında soru sorduğunu, Hz. Peygamber'in de ona cevap verdiğini rivâyet eder.[164] Bu konuda Ebû Hureyre de şu olayı anlatır: "Bir toplantıda Peygamber bize dinî anlatırken bir bedevî geldi ve "Kıyamet ne zaman?" diye sordu. Hz. Peygamber sözünü bitirdikten sonra bedevinin sorusuna cevap verdi."[165]

d) Bazen konuyu çizgilerle ve şemalar çizerek anlatıyordu. Abdullah b. Mes'ûd şöyle anlatır: Hz. Peygamber kum üzerine bir murabba' (yani kare resmi) çizdi. Sonra başlangıcı karenin ortasından olarak, kare dışına uzanan bir çizgi çizdi. Sonra bu çizginin ortasından itibâren bu ortadaki çizgiye dik açıyla dayanan birtakım küçük çizgiler çizdi. Sonra Resûlullah bu çizgileri tarif ederek: "*Şu karenin ortasındaki uzun çizgi insandır. Şu kare de eceldir, her tarafından onu kuşatmıştır. Şu kare dışında uzanan çizgi de, insanın emelidir. Şu ufak çizgiler de insanın başına gelen âfetler, musibetlerdir. Şimdi insana şu âfet oku isabet eder, dokunmazsa, öbür âfet isabet eder, o da hatâ eder dokunmazsa, Öbürü isabet eder en sonu ecel denilen ölüm onu yakalar."* buyurdu. [166]

e- Bazen konuyu benzetme yaparak ve misaller vererek anlatırdı. Ebû Hureyre şöyle rivâyet eder: Resûlullah: "*Söyleyiniz sizden birinizin kapısının önünden her gün beş sefer yıkandığı bir nehir aksaydı o kimsede kir adına bir şey*

[162] Buhârî, **İlim**, 13; Müslîm, **Kiyamet**, 19.
[163] Heysemî, **a.g.e.**, I, 155-156.
[164] Buhârî, **İlim**, 53.
[165] Buhârî, **İlim**, 2.
[166] Buhârî, **Rekâik**, 3.

kalır mıydı? Ashâb, onun üzerinde kirden bir şey kalmaz dediler. Resûlullah: "*işte beş vakit namaz aynen böyledir. Allah o namazla kulunun hatalarını siler süpürür.*" buyurdu .[167]

f- Bazen konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamak için hikayelerle anlatırdı. Bir defasında bir mağarada kapalı kalan üç kişinin, Allah rızası için yaptıkları işleri nedeniyle buradan nasıl kurtulduklarını anlatmıştı.[168]

g- Bazen Hz. Peygamber'e arzedilen bir meselenin çözümünü bir sahâbiden isteyerek, vereceği cevabın ne olacağını öğrenmeyi amaçlardı. Böylece onların ilim ve bilgileri üzerinde tecrübe sahibi olurdu.[169] Aralarında anlaşmazlığa düştükleri kamıştan yapılmış bir ev hakkında bir grup, sorunun çözümü için Resûlullah'a başvurdular. Hz. Peygamber, Suffa Ashâbından Huzeyfe'nin aralarında hükmetmesini emretti. Daha sonra Huzeyfe verdiği hükmü gelerek Hz. Peygamber'e haber verince: "*İsabetli hüküm verdin ve doğru söyledin"* diyerek memnun olduğunu ifade etmişti.[170] Hz. Peygamber'in sağlığında sahâbenin ictihad etmesinin mümkün olup, olmadığı konusunda yapılan tartışmalara ileride ikinci bölümde ictihad konusunda değineceğiz. Ancak bu olay ictihad etmenin bu dönemde de câiz olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber'in mescide oturduğu zaman etrafına halka olup kalabalık bir topluluk halinde hazır bulunan sahâbiler, söylenenleri sadece dinlemekle kalmazlar, meclisin hemen akabinde dinledikleri hadîsleri iyice hazmedinceye kadar aralarında müzâkere ederlerdi.[171] Abdullah b. Ömer'den gelen rivâyete göre; bu ders ve müzâkerelerin bazen sabah namazına kadar sürdüğü, Hz. Peygamber'in de bazen sahâbe ile sabahlara kadar sohbet ettiği, onlara geçmiş ümmetlerden bahsettiği olurdu.[172]

---

[167] Buhârî, **Mevâkît**, 27; Müslim, **Mesâcîd**, 17; Tirmizî, **Edeb**, 80.
[168] Müslim, **Rikâk**, 27.
[169] Âşık, **a.g.e.**, 77.
[170] İbn Mâce, **Ahkâm**, 18; Beyhakî, **Sulh**, 6.
[171] Heysemi, **a.g.e.**, I, 161.
[172] Buhârî, **Enbiya**, 50; Tirmizî, **İlim**, 3; Ebû Davud, **İlim**, 11, 17; Kettânî, **a.g.e.**, II, 238.

Hz. Peygamber dönemindeki – kadınlara dini öğretmek üzere daha sonra tahsis edilen gün dışında[173] - ilim, halka ve meclisleri için tayin edilen kesin bir gün veya belli bir zaman yoktur. Ancak genellikle sahâbenin sabah namazından sonra Mescidde meclisler kurduğunu ve ders yaptığına dair rivâyetler bulunmaktadır. Ebû Musa el-Eş'arî'den (ö. 44/665) rivâyet edildiğine göre, Resûlullah sabah namazını kıldığı zaman sahâbiler onun yanına sokulur, Kur'ân, ferâiz (fıkıh) ve rüya ile ilgili sorusu olanlar sorarlardı.[174]

Böylece Hz. Peygamber, sahâbî talebeleri ile bizzat ilgilenerek, onlara dersler ve konuşmalar yapar, sorular sorarak cevaplar alır, onların bilgilerini ölçer, bilmediklerini öğretir, bildiklerinde ise, Allah'a şükrederek memnuniyetini ifade eder ve onları takdir ederdi. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm coğrafyasına dağılan sahâbe de gittikleri yerlerde O'ndan öğrendikleri bilgileri, yine ondan aldıkları metodlarla etrafında toplanan ilim meraklılarına aktarmışlar ve her bölgede ilim merkezleri hızla kurulmuşlardı.

3- Suffa'da Ders Veren Öğretmenler

Suffa Ashâbına İslâm'ı ilk öğreten ve uygulayan Hz. Peygamber idi.[175] Çünkü bizzat Kur'ân, Peygamberlerin birer öğretici olarak gönderildiklerini ve Allah'ın âyetlerini insanlara okuyan, Kitabı ve hikmeti öğreten ve onları sapıklıktan kurtarıp temizleyen seçilmiş kişiler olarak açıklamaktadır.[176] Resûlullah da her zaman: "*Şüphesiz ki, ben bir mu'allim (öğretmen) olarak gönderildim"*[177] buyururdu.

Suffa'da ders veren öğretmenler; başta Hz. Peygamber olmak üzere, Abdullah b. Mes'ûd, Übey b. Ka'b, Mu'âz b. Cebel ve Ebu'd-Derdâ gibi ilim sâhibi sahâbilerden oluşuyordu. Ayrıca Ubâde b. Sâmit, Kur'ân ve okuma-yazma

---

[173] Suffa Ashâbından Ebû Said el-Hudrî, bir defa kadınların Resûlullah'a: Senin sözünü dinlemekte erkekler bize galebe ediyorlar, bu nedenle bize bir gün tahsis et, dediler. Bunun üzerine Resûlullah kadınlara dini öğretmek üzere kendileriyle buluşacağı bir gün belirledi.(Buhârî, **İlim**, 35, 36; **Cenâiz**, 6. Hz. Peygamber döneminde kadının eğitim öğretimi hakkında geniş bilgi için bkz.: Savaş, Rıza, **Hz. Muhammed Devrinde Kadın**, 121-158).

[174] Heysemî, **a.g.e.**, I, 159; Kettânî, **a.g.e.**, II, 278.

[175] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 342-343.

[176] Bakara, 2/129; Âl-i İmrân, 3/164; Cum'a, 62/2.

[177] Dârimî, **Sünen**, I, 99-100; İbn Mâce, **Mukaddime**, 17.

öğretiyor;[178] Abdullah b. Sa‘d el-Âs’a da “hikmet öğretmeni” deniliyordu.[179] Hatta Ubâde b. Sâmit’in Suffa’da ders verirken yaşadığı bir olayı şöyle anlatır: “Suffa Ehlinden çok kimselere Kur’ân ve yazı dersleri verirdim. Bir gün onlardan biri bana bir yay hediye etti. Ben de – kendi kendime - önemli bir mal sayılmaz, onu Allah yolunda kullanırım diyerek aldım. Resûlullah’a gelerek durumu arzettim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “*Ateşten bir halkanın boynuna takılmasını istiyorsan bu hediyeyi kabul edersin”* buyurdu.[180] Buna benzer bir rivâyet de, diğer bir öğretmen olan Übey b. Ka‘b için de nakledilir.[181] Suffa Ashâbından Abdullah b. Ömer’in,[182] Allah Resûlü’nün “*Kur’ân’ı şu dört kişiden: Abdullah b. Mes‘ûd, Ebû Huzeyfe’nin azadlısı Sâlim, Übey b. Kâb ve Mu‘âz b. Cebel’den öğrenin.”*[183] dediğine dair rivâyet ettiği hadisten bunların her birinin birer öğretmen oldukları anlaşılıyor. İbn Mes‘ûd ve Sâlim zaten Suffa’da kalan sahâbilerdendir. Übey ve Mu‘âz ise, Suffa Ashâbından sayılmasalar da burada dersler verirlerdi.

Suffa’da sahâbe Kur’ân okur ve onu aralarında müzâkere ederlerdi. Bütün bir geceyi ilim tahsili ile geçirdikleri olurdu.[184] Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Suffa arasında “Kurrâ’” diye adlandırılan 70 kişinin bazı geceler Medine’de bulunan bir öğretmene gittikleri ve orada sabaha kadar ders yaptıklarına dair rivâyet nakleder.[185]

Resûlullah, bir yandan az bir şey de olsa sahâbilerinden bir şeyi bilenlerin bunu asla saklamamalarını ve bunu yaymalarını istiyor ve diğer yandan nerede ihtiyaç varsa oraya çok sayıda öğretmen göndermek için idâri tedbirler alıyordu.[186] Hz. Peygamber, çeşitli belde ve kabile mensuplarına Kur’ânı öğretmek ve onları İslâm’ın esasları hakkında bilgilendirmek üzere gönderdiği mu‘allim ve İslâm öğreticilerini, kendi gözetiminde eğitip yetiştirdiği bu güzîde Suffa Ashâbından

---

[178] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 293; II, 355.
[179] Suffa’da ders veren öğretmenlerle ilgili geniş bilgi için bkz.: Kettâni, **a.g.e.**, I, 40 vd.
[180] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 315, 324; Ebû Dâvud, **Buyû‘**, 36; İbn Mâce, **Buyû‘**, 8.
[181] Bkz.: İbn Mâce, **Buyû‘**, 8.
[182] Bazı kaynaklarda bu rivâyet Abdullah b. ‘Amr b. ‘Âs’a dayandırılmaktadır. Bkz.: Zehebî, **Siyer**, I, 486.
[183] Buhârî, **Ashâbü’n-Nebi**, 26, 27; **Menâkıbu’l-Ensâr**, 14; Müslim, **Fedâil**, 118; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 189, 195; Tirmizî, **Menâkıb**, 38; İbn Sad, **Tabakât**, II, 352; Zehebî, **Siyer**, I, 486.
[184] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, III, 514.
[185] Ahmed b. Hanbel, **a.g.e.**, III, 137.
[186] Hamidullah, **İslam Peygamberi**, II, 773.

seçiyordu.[187] İstek üzerine Resûlullah'ın, Kur'ân'ı ve İslâm'ın esaslarını öğretmek üzere gönderilen, fakat yolda şehid edilen 70 sahâbe de Suffa Ashâbındandı.[188] Zaten Suffa'daki sahâbe, tebliğ, eğitim ve öğretim görevini yerine getiriyorlar; ayrıca, dinde derinleşmiş olan bu insanlar, Arap Yarımadası'nın dört bir yanına dağılarak İslâm'ın ilkelerini öğretmek üzere kendilerini yetiştiriyorlardı.

B- İbadetle Meşgul Olma

Suffa'da kalan sahâbenin hepsi ibadetle meşgul olmakla beraber, kendini daha fazla ilme verenler olduğu gibi kendini daha fazla ibadete verenler de vardı. Zaten Suffa ile ilgili gelen rivâyetlere baktığımızda genellikle Suffa'da iki halka oluşmuş; biri ilim, diğeri zikir ve ibadet halkasıdır. Suffa Ashâbından Abdullah b. Ömer bu durumu şöyle anlatır: "Bir gün Resûlullah evinden mescide girdi. Mescidde insanlardan iki halka gördü. Halkalardan biri Kur'ân okuyup Allah'a dua ediyordu. Diğeri ise, ilim öğrenip öğretiyorlardı. Bunun üzerine Resûlullah: "*Her iki grupta hayır üzerine iş yapıyorlar. Ama bu grup Kur'ân okuyup dua ediyorlar. Allah dilerse verir, dilemezse vermez. Şu grup ise öğreniyor ve öğretiyor. Şüphesiz ki, ben bir mu'allim (öğretici) olarak gönderildim"* buyurdu ve bu grubun yanına oturdu.[189] Başka bir rivâyette ise, bir gün Resûlullah Suffa'ya girdiğinde, aralarında Selmân-ı Fârisî'nin de bulunduğu bir topluluğu zikir ve ibadet yaparken görmüş ve şöyle buyurmuştur: "*Söylediklerinize devam edin. Ben, üzerinize rahmet indiğini görmekteyim, size katılmayı da çok isterdim. Kendileriyle beraber olmak için nefsime sabır tavsiye ettiğim kimseleri ümmetim arasında bulunduran Allah'a hamdolsun."*[190] Bu ve benzeri rivâyetlere baktığımızda Suffa'da kendini sırf ibadet ve zikre veren bir grup vardı. Bunların başında da Selman ve Ebû Zer gibileri sayabiliriz. Onların bu yönü yani, ibadet ve zikre düşkünlükleri sûfiler için örnek

[187] Kevserî, Muhammed Zâhid, **Mekâlâtu'l-Kevserî**, Kahire 1327, 4-5.
[188] Buhârî, **Meğâzî**, 28; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 514. Bu olaya, İslâm Tarihinde "Bi'r-i Ma'ûne" olayı denilir.
[189] İbn Mâce, **Mukaddime**, 17.
[190] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 342-343.

olmuş ve hicri üçüncü asırdan itibaren oluşan tasavvuf hareketlerine kaynaklık etmiştir.[191]

C- İslâm'ı Tebliğ Etme Görevi

Suffalıların en önemli görevlerinden biri şüphesiz ki, İslâm'ı anlatma ve yayma faaliyetleri dediğimiz görevleridir. Bazen Müslüman olan veya olmak isteyen kabileler, kendilerine öğretmen gönderilmesini istediklerinde çoğunlukla Suffa'da İslâm'ın temel esaslarını öğrenen, ilim ve irfanını arttıran sahâbilerden gönderilirdi.[192] Yemen halkından bir grup Resûlullah'a gelerek kendilerine İslâm'ın esaslarını öğretecek birinin göndermesini isteyince, Hz. Peygamber de Suffa Ashâbından Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın elinden tutarak "*Bu, ümmetin eminidir"* diyerek onu Necrân halkına göndermişti.[193] Suffa'nın önde gelen sahâbilerinden Ebû Hureyre de, bu amaçla görevli olarak Bahreyn'e gönderilmişti.[194] Bazen de Müslüman olan ya da olmak isteyen kişiler veya kabile temsilcileri İslâm hakkındaki bilgisini arttırmak için Medine'ye gelip Suffa'da kalırlar, daha sonra öğrendiklerini kendi kabilelerine öğretmek üzere geri dönerlerdi.[195]

D- Askeri, İdari ve Diplomatik Görevler

1- Askeri Görev

Farklı yıllarda Müslüman olup Suffa'ya yerleşen sahâbe, artık o tarihten sonra Hz. Peygamber ile birlikte bütün savaşlara katılmışlar. Hatta bazıları özel birliklerle yapılan seriyyelere katılmış, bazıları da komutan olarak görevlendirilmiştir.[196] Hicretten sonra yapılan ilk seriyye de Suffa Ashâbından Sa'd

---

[191] Hâkim en-Nisâbûrî, **el-Müstedrek**, III, 16. Ayrıca Suffa'nın tasavvufa etkileri hususunda bkz.: H. Kamil Yılmaz, *"Tasavvufî Açıdan Ashâb-ı Suffa",* **Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, 9-31, Ankara 2001.

[192] Bi'r-i Ma'ûne'de şehit olan 70 kurrâ'ın Suffa Ashâbından olup dini öğretmek üzere gönderilmiştir. (Bkz.: Buhârî, **Meğâzî**, 28; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 514.

[193] Buhârî, **Ashâbu'n-Nebî**, 21; Müslim, **Fedâilu's-sahâbe**, 53, 54, 55; Tirmizî, **Menâkıb**, 33; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 175; V, 398, 400; İbn Mâce, **Mukaddime** 135; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 411; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 272; Ebû Nu'aym, **A.g.e.**, VII, 175.

[194] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 360.

[195] Bkz.: Buhârî, **İman**, 40; **İlim**, 25; **Mevâkît**, 6; Müslim, **İman**, 23, 24, 26; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 487;

[196] Kettânî, **a.g.e.**, I, 476-477.

b. Ebî Vakkâs Allah yolunda ilk oku atan kişi olarak bilinir.[197] Ukkâşe b. Mihsan, 40 kişilik birliğin komutanı olarak Esedoğulları yurdu Gamre'ye[198] gönderildi.[199] Abdullah b. Üneys de seriyyelerde görevlendirilen diğer Suffalılardan biridir.[200] Kısacası, Suffa Ashâbı hazır bulundukları bütün savaşlara katıldığı gibi seriyyeler için de her zaman emir bekleyen askeri bir birlik idi.

2- İdari Görev

Hz. Peygamber, savaş, sefer ve bunun gibi işler için Medine'den ayrılınca, mutlaka yerine bir vekil bırakırdı. Tabakât kitaplarında, Hz. Peygamber'in çeşitli gazâlar sebebiyle Medine'den ayrılınca yerine vekil olarak 13 defa Suffa Ashâbından müezzini olan Abdullah b. Ümmi Mektûm'u bıraktığı,[201] yine Suffa Ashâbından sayılan Ebû Lübâbe'yi de üç kere bıraktığı nakledilir.[202]

3- Diplomatik Görev

Hz. Peygamber, Medine dışındaki kabilelerden Müslüman olup Suffa'ya yerleşenlerden bazılarını zaman zaman Müslümanlarla kendi kabileleri arasında elçi olarak görevlendirmiştir. Söz gelimi; Devs kabilesine mensub Ebû Hureyre, daha sonra kendi kabilesinin elçisi olarak görev yaptığı rivâyet edilir.[203]

E- Hz. Peygamber'e Hizmet ve Müezzinlik

1- Hz. Peygamber'e Hizmet Edenler

Hz. Peygamber'e hizmet eden birçok Suffa Ashâbı vardır. Bir çoğu kendilerini âdeta Resûlullah'ın hizmetine adamışlardı. Hatta Hz. Peygamber, Abdullah b. Mes'ûd gibi bazı sahâbeye hane-i saâdete girip çıkma hususunda özel

---

[197] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 172; İbn Hacer el-Askalânî, **el-İsâbe**, III, 62.
[198] Gamre: Arap yarımadasının Necid bölgesi yakınında bir yerin ismidir. Geniş bilgi için bkz.: Yâkut el-Hamevî, Şihâbuddin Ebû Abdillah (ö. 626/1228), **Mu'cemü'l-Büldân**, Dâru Sâdir, Beyrut 1957, IV, 212-213; TDV. **İslâm Ansiklopedisi**, XIII, 341.
[199] Vâkıdî, Muhammed b. Ömer, **Kitâbu'l-Meğâzî**, thk.: Marsden Jones, Beyrut 1984, II, 550-551; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 84-85; Zehebî, **Siyer**, I, 307; Diyarbekrî, **Târihü'l-Hamîs**, I, 490; II, 9.
[200] Bkz.: İbn Hişam, **Sire**, III-IV, 274, 275; Vâkıdî, **a.g.e.**, II, 566; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 50, 91, 92.
[201] Bkz.: Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 199; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 119; eş-Şâmî, Şemsuddin Abû Abdillah Muhammed, **Sübûlü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Siret-i Hayri'l-'İbâd**, Beyrut 1993, IV, 24,186; VIII, 189.
[202] Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 180,182.
[203] İbn İshâk, **a.g.e.**, 342; Köten, **a.g.e.**, IV, 408.

izin vermişti. İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'i uykudan uyandırır, yıkanırken perde tutar, yola çıkarken bineğini hazırlar[204] ve abdest suyunu hazırlardı.[205] Yine Suffa Ashâbından Rebî'a b. Ka'b kapısında nöbet tutar ve ona hizmet ederdi.[206] Hz. Peygamber'e hizmet edenlerden ayrıca Ebû Kebşe, Ebû Müveyhibe, Sefine, Sevbân, Şükrân, Ubeyd gibi diğer Suffa Ashâbını da sayabiliriz.

2- Muezzinlik Yapanlar

Resûlullah'a müezzinlik yapan Suffa Ashâbı hakkında Abdullah b. Ömer şöyle rivâyet eder: "Resûlullah'ın iki muezzini vardı. Bunlar: Bilal ve âmâ olan Abdullah b. Ümmi Mektûm idi.[207] Bilal ezan okursa Abdullah, Abdullah okursa Bilal kamet getirirdi.[208] Bunlar Ramazan ayında sabah ezanlarını iki defa okumak suretiyle sahur ve namaz vakitlerini ashâba duyururlardı. Genellikle Bilâl, halkı uyandırmak, sahurun devam ettiğini bildirmek için erken okur, Abdullah ise, sahurun bitip namaz vaktinin girdiğini bildirmek için daha sonra ikinci defa ezan okurdu."[209]

IV- HZ. PEYGAMBER'DEN SONRA SUFFA ASHÂBI

Hicretten sonra inşa edilen Mescid-i Nebevî'nin önce güneyinde, Kıblenin değişmesinden sonra da mescidin kuzeyinde kalan Suffa'nın Hz. Peygamber'den sonraki dönemi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte Ebû Nu'aym (ö. 430/1038), bu konuda şu bilgileri vermektedir: "Resûlullah'ın vefatından sonra, eşraftan ve ehl-i Suffa'nın yakınlarından ileri gelenler, ehl-i Suffa'yı ziyaret ederek, Allah'ın lutfettiği nimetlerin kendilerini azdırıp saptırmasından korunmak için onlardan öğüt istiyorlardı. Zeyd b. Esleme babasından şöyle nakleder: Hz. Ömer,

---

[204] Bkz.: Buhârî, **Fedâil**, 27; Müslim, **Selâm**, 16; **Fedâilu's-Sahâbe**, 110; Tirmizî, **Menâkıb**, 38; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 151-153.
[205] Kettânî, **a.g.e.**, I, 91-92.
[206] Ebû Davud, **Tatavvu'**, 22; Şâmî, **Sübûlül-Hüdâ**, VIII, 282; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 31.
[207] Müslim, **Salât**, 7; Darimî, **Salât**, 4. Hz. Peygamber'in Müezzinleri: Bilal, Abdullah b. Ümmü Mektum, Sa'd el-Karz, Mekke'de Ebî Mahzûra'dır. Bkz.: Zehebî, **Siyer**, I, 360.
[208] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 207; Zehebî, **Siyer**, I, 362.
[209] Bkz.: Buhârî, **Ezân**, 11, 12, 113; **Savm**, 17; **Şehâdât**, 11; **Âhâd**, 1; Müslim, **Sıyâm**, 36-44; Tirmizî, **Salât**, 35. Suffa Ashâbının faaliyetleri ile ilgili bkz.: Köten, **a.g.e.**, IV, 405 vd.

Ali'yi çağırdı. Hz. Ali, Ömer'in yanına gelip bir süre kaldıktan sonra oradan kalkıp Suffa'ya gitti. Orada Ukeyl, Abbas ve Hüseyn'i buldu ve onlarla Hz. Ömer'in, Hz. Peygamber'in torunu Ümmü Gülsüm ile evlenmesi konusundaki isteğini istişare etti…. Hz. Peygamber'in Ehl-i Beyt'i, Ehl-i Suffa'yı seviyor, onları ziyaret ediyor ve Resûlullah'ın sünnetine uyarak onlarla beraber oluyorlardı. Sık sık Ehl-i Suffa ile beraber olanlar arasında Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hüseyin ve Abdullah b. Cafer de vardı. Hüseyin ve Abdullah onlarla oturup kalkması, dinin kemâli ve yüceliğin tamamlanması olarak görüyorlardı. Bütün bunlara ilaveten, Ehl-i Suffa'nın, Hz. Peygamber'le şereflenmiş olmaları sebebiyle, onların ahlakıyla, edepleriyle nasiplenmek ve duâlarından istifade etmek için onları ziyaret ediyordu. Bütün ashâb, onlarla bir arada bulunmayı, kaçınılmaz bir fırsat olarak kabul ediyordu. Hatta, birbirlerini Ehl-i Suffa'yı ziyarete davet ediyorlardı." Ebû Nu'aym, Enes b. Mâlik'in şu rivâyetini de nakleder: "Birbirimize, geceleri ihyâ eden, gündüzleri oruç tutan, günahkâr ve yalancı olmayan iyiler topluluğunun duâsını Allah size nasip etsin, diye duâ ederdik."[210] Bu bilgiler ve rivâyetler Hz. Peygamber'den sonra da Suffa'da kalanların olduğunu göstermektedir. Fakat Resûlullah'ın vefatından sonra Suffa'nın eski cazibesini yitirdiği de anlaşılıyor. Çünkü Hz. Peygamber'den sonra da öğretmen, kadı, vali, askeri komutan gibi farklı görevler için bir kısmının Medine dışına gitmesi, bir kısmının da ölüm ve evlilik gibi diğer bazı sebepler nedeniyle Suffa'dan ayrılması sonucu Suffa eski işlevini yitirmiştir. Ayrıca, Hicretin 17. (638) yılında Hz. Ömer daha sonra Hz. Osman zamanında Mescidin dar gelmeye başlaması nedeniyle farklı yönlere genişletilmiş ve eskiden Suffa olarak kullanılan bölüm mescidin namaz kılınan yerin içinde kalmıştı.[211] Eğitim de, yavaş yavaş devlet idaresi altında düzenli bir şekilde verilmeye başlanmış ve fetihlerle beraber zenginleşen devlet hazinesinden

---

[210] Bkz.: Ebû Nu'aym, **Hilye**, II, 34; Aykut Said ve arkadaşları, **Sahâbeden Günümüze Allah Dostları**, (Bu eser, Ebû Nu'ym'ın "Hilyetü'l-Evliyâ" ile İbnü'l-Cevzi'nin "Sıfatü's-Safve" eserlerinin çevirisi olup, bazı yerlerde diğer kaynaklardan da alıntı yapılmıştır), Şule Yayınları, İstanbul 1996, II, 97-98.

[211] Buhârî, **Salât**, 8; Beyhakî, **Delâil**, II, 541; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 130; Belâzurî, **Ensâb'ül-Eşrâf**, Dımaşk 1997, VI, 1150; Diyarbekrî, **Târihu'l-Hamîs**, I, 347-348; Ayrıca, Mescid-i Nebevî'nin ilk inşasından günümüze kadar geçirdiği değişiklikler için geniş bilgi için bkz.: İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe b. Abide en-Nemrî, **Târihu'l-Medineti'l-Münevvere**, Dârü't-Türâs, Beyrut 1990, I, 34, 138, 183, 259; III, 958-962; IV, 1294-1295; TDV. **İslâm Ansiklopedisi**, "***Mescid-i Nebevî***" md., Ankara 2004, XXIX, 281-289.

(Beytü'l-Mal) herkese maaş bağlanmış, böylece fakir Müslümanların mali seviyesi yükselmiştir.[212]

Netice olarak, Hz. Peygamber'den sonra Suffa'nın durumu ile ilgili fazla bilgi olmasada yukarıdaki sebeplerden ve özellikle onların her türlü maişet ve ihtiyaçlarını temin eden Resûlullah'ın vefatından sonra burası da eski fonksiyonunu kaybetmiştir. Burada kalan sahâbe, ileride onların biyografilerini verdiğimizde de görüleceği gibi her birisi kendi etrafında toplanan insanlara canlı olarak müşahede ettikleri Kur'ân ve Sünnet bilgilerini öğreten birer öğretmen ya da vali, kadı, asker ve komutan olarak görevlendirilenler olduğu kadar evlenip çoluk çocuğa karışarak mütevâzî bir hayat sürdürenlerde olmuştur.

V- SUFFA ASHÂBININ SAYISI VE İLERİ GELENLERİ

A- Suffa Ashâbının Sayısı

Suffa'da kalanların sayısı hakkında kesin bir rakam verme imkânı yoktur. Çünkü Suffa'da kalanların hepsi, buranın devamlı sakinleri değildi. Pek çok kimse değişik sebeplerle buradan ayrılmıştı. Ölüm nedeniyle ayrılanlar,[213] savaşlarda şehit düşenler,[214] yeni Müslüman olan veya İslâmi bilgilerini arttırmak için Medine'ye gelip, bir süre Suffa'da kaldıktan sonra öğrendiklerini kabilelerine öğretmek üzere geri dönenler,[215] evlenme nedeniyle ayrılanlar,[216] İslâm'ı öğretmek üzere değişik yerlere gönderilenler[217] vb. farklı sebeplerden dolayı Suffa'dan ayrılanlar oluyordu. Bu nedenlerden dolayı değişik zamanlarda da olsa burada kalanların toplam sayısını ve isimlerini vermek de mümkün değildir. Suffa Ashâbının 10, 20, 30, 40, 70, 80,

---

[212] Kettânî, **a.g.e.** I, 476.
[213] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 101, V, 252, 253, 258.
[214] Suffa'da kalanlar savaş zamanında savaşa; bazen de Hz: Peygamber onları özel seriyyelere gönderirdi. Suffa'da kalan meşhur sahabilerin bibliyograflarını verdiğimiz ileriki sayfalarda şehid düşenleri zikredeceğiz.
[215] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 487.
[216] İbn Sâd, **a.g.e.**, VI, 313; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 511. Hz. Peygamber, Suffa Ashâbından Rebî''a b. Ka'b Ebû Firas el-Eslemî'yi Ensârdan birinin kızı ile evlendirmiş ve geçimini temin etmesi için de kendisine bir bahçe vermişti. Bkz.: İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed, **Muhtasaru Târîhi Dımaşk li-İbni Asâkir**, Suriye 1984, II, 329.
[217] Hz. Peygamber, Ebû Hureyre'yi Bahreyn'e gönderdi. Bkz.: İbn Sâd, **a.g.e.**, IV, 360.

400 hatta 900 kadar olduğu hakkında farklı görüşler vardır.[218] Suffa Ashâbı hakkında en geniş bilgileri verenlerden biri olan Ebû Nu'aym el-İsfahânî (ö. 430/1038), 100 kadarının ismini ve onlar hakkında bilgi vererek[219] şöyle der: "Suffa'da kalanların sayısı, değişen şartlara ve zamana göre farklılık arz ediyordu. Bazen heyetler Medine'ye gelip burada kalmasıyla sayı artıyor, bazen ise buradan ayrılanlar olduğunda da sayı azalıyordu. Ancak, burada sürekli kalanlar ise yaklaşık 70 kişi olduğu ifade edilir."[220] Bazen sayıları çok arttığına dair rivâyetler de bulunmaktadır. Hatta bir seferinde Sa'd b. Ubâde'nin tek başına onlardan 80 kişiyi misafir ettiğine dair rivâyetler vardır.[221]

Zemahşerî (ö. 538/1143), Sühreverdî (ö. 587/1191),[222] İbn Teymiye (ö. 728/1328),[223] Suyûti (849/1445) gibi âlimler Suffa Ashâbının sayısını 400; Katâde ise, 900 civarında olduğunu ifade etmişlerdir.[224] Hakim en-Nisâbûrî de 40 kişinin ismini vererek onlar hakkında bilgi vermiştir.[225]

Suffa Ashâbının sayısı konusunda bilgi veren bazı kaynaklarda Ebû Hureyre'den gelen[226] ya da diğer bazı rivâyetlere[227] dayanarak yaklaşık 70-80 kişi oldukları ifade edilmiştir. Ancak Ebû Hureyre Müslüman olmadan önce de farklı savaşlarda veya değişik sebeplerle vefat eden ya da Suffa'dan ayrılan Suffa Ashâbı da vardı. Söz gelimi; Hicretin 4. yılında meydana gelen Bi'r-î Ma'ûne'de şehit edilen

---

[218] Suffa Ashâbının sayısı ile ilgili görüşler için bkz.: Sühreverdî, **a.g.e.**, 77; Hâkim en-Nisâburî, **el-Müstedrek**, III, 18; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 347-II,33; İbn Teymiyye, **Mecmû'atu'r-Resâil ve'l-Mesâil**, I-III, 36; Kettânî, **a.g.e.**, I, 480; Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, **Ruchânu'l-Kiffe fi Beyâni Nübzetin min Ahbâr-i Ehli's-Suffa**, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan-Ebû Huzeyfe Ahmed, Dâru's-Selef, Riyâd 1415/1995, 143, 144.

[219] Bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 347-II, 33; Semhûdî, **Vefâu'l-Vefa'**, I-II, 453 vd. Ancak, Ebû Nu'aym, "**Tarihu Ehli's-Suffa**" yazarı Ebû Abdurrahman es-Sülemî ve "**Ashâbu Suffa**" yazarı İbn Arabî'yi kaynak göstererek Suffa Ashâbından 100 civarında kişinin ismini vererek, bunlardan beş kişinin Suffa Ashâbından olup olmadığı ihtilaflıdır, der. (Bkz.: Ebû Nu'aym, **Hilye**, I, 337, II, 34).

[220] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 339, 340. Ayrıca bkz.: Kettânî, **a.g.e.**, I, 474.

[221] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 341.

[222] Sühreverdî, **a.g.e.**, 77.

[223] İbn Teymiyye, **Mecmû'atu'r-Resâil ve'l-Mesâil**, I-III, 36.

[224] Kettânî, **a.g.e.**, I, 480.

[225] Hakim en-Nisâburî, **a.g.e.**, III, 18.

[226] Buhârî, **Salât**, 58; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 339, 341.

[227] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 341.

70 Kurrâ'nın da Suffa'dan olduğu[228] ve bu olay Ebû Hureyre'nin Müslüman olmadan önce meydana geldiği bilinmektedir.

Suffa Ashâbının sayısı konusundaki farklı rivâyetlerin olmasının sebepleri yukarıda ifade ettiğimiz nedenlerden dolayı azalıp çoğalmasından ileri gelmektedir. Ancak, Suffa Ashâbı hakkında bilgi veren eserlere baktığımızda, birisinde "Suffa Ashâbından"dır dediği bazı kişiler hakkında, bir diğeri onu Suffa'dan saymamıştır.

B- Suffa'da Bulunan Sahâbiler

Suffa Ashâbının sayısı konusunda farklı rivâyetler olmakla birlikte, Ebû Nu'aym el-İsfahânî yüz civarında sahâbenin ismini vermiştir. Suffa Ashâbı hakkında en detaylı bilgileri ilk defa Ebû Nu'aym (ö. 430/1038), "Hilyetü'l-Evliyâ" adlı eserinde ele almıştır.[229] Bu nedenle, Suffa Ashâbı ile ilgili daha sonra yazılan eserlerin en önemli kaynağı olmuştur. Biz de, Ebu Nu'aym'ın tespit ettiği ve hakkında bilgi verdiği Suffa Ashâbını esas aldık.[230] Ancak, onun bahsetmediği ve diğer kaynaklarda[231] Suffa'dan sayılan birkaç kişiyi daha ele aldık.

Suffa Ashâbı ile ilgili kaynaklar incelendiğinde; onlar hakkında bilgi verilirken, kimi kaynaklar isimlerin alfabetik sırasına göre; kimi kaynaklar ise, meşhur olmaları, dolayısıyla karışık bir sıralamayla isimlerini zikreder. Biz de, çalışmamızda sıralama yaparken, İbn Hazm'ın fetvâ veren sahâbiler ile ilgili yaptığı kategorizede çok fetvâ verenler arasında yeralan ve Suffa Ashâbından sayılan Abdullah b. Mes'ûd ile Abdullah b. Ömer'i başa aldık. Sonra ilim ve rivâyet bakımından meşhur olanları ele aldık. Daha sonra ise, Suffa'da kaldığına dair rivâyetler olmakla beraber, ilim yönünden fazla öne çıkmamış kişileri ele aldık. Ancak, çalışmamızın ikinci bölümünde ise, Suffa Ashâbından olup, daha çok ilim ve

---

[228] Müslim, **Mesâcîd**, 54; **İmâre**, 41; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 109, 111, 137, 210, 235, 255, 270, 288, 289; İbn Sâd, **a.g.e.**, II, 51-54.

[229] Bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 337-385; II, 3-35.

[230] Ebû Nu'aym'ın Suffa'dan saymadığı kişiler: Sa'd b. Ebî Vakkâs, Habîb b. Zeyd, Ebû Eyyub el-Ensârî, Haccâc b. Amr el-Mâzinî el-Ensârî, Sâbit b. Dahhâk el-Ensârî'dir. (Bkz.: Ebû Nu'aym, Hilye, I, 351, 355, 357, 361, 368).

[231] Ebû Nu'aym'ın "Hilye"de değinmeyip, İbn Abdilberr'in, **el-İstiâb**, Sehâvî'nin, **Ruchânu'l-Kiffe** ve İbn Hacer el-Askalânî'nin, **el-İsâbe** adlı eserlerinde Suffa Ashâbı olarak saydıkları birkaç kişiyi daha zikrettik ve biyorafyalarını verirken nerelerde geçtiğini açıkladık.

fıkıhla temâyüz etmiş olan kişilerin, fıkhın oluşmasına olan etkilerini ele almaya çalışacağız.

Suffa'da yer alan meşhur sahâbiler şunlardır:

1- Abdullah b. Mes'ûd

Abdullah b. Mes'ûd b. Ğâfil b. Habib b. Şemh b. Fâr b. Mahzûm b. Sahile b. Kâhil b. Hâris b. Temim b. Sa'd b. Hüzeyl, Tâif yakınlarında yaşayan Hüzeyl kabilesinden olup, babası Mes'ûd, Mekke'ye geldiğinde Zühre oğullarından Abd b. Hâris ile anlaşma yaparak onun koruması altına girdi.[232] Künyesi Ebû Abdurrahman olan Abdullah'ın annesi Zühre oğullarından Ümmü Abd bt. Abduvüd idi. Annesi de İslâm'a giren ilk sahâbilerdendir.[233]

Abdullah b. Mes'ûd, Allah Resûlü henüz "Dâru'l-Erkâm"a girmeden önce Müslüman olmuştu. Kendisi ilklerden altıncı Müslüman olduğunu söyler. Allah Resûlü ile ilk karşılaşmasında ondan çok etkilenen İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'in anlattıklarını dinledikten sonra hiç tereddüt etmeden Müslüman oldu.[234] Böylece ilk Müslümanlardan olan Abdullah b. Mes'ûd şöyle der: "O gün beni görseydin, altı kişinin altıncısı olarak Müslüman olmuş görürdün. O zaman yeryüzünde bizden başka Müslüman yoktu."[235]

İbn Mes'ûd, Allah Resûlü'nden sonra Kâbe'de açıktan Kur'ân okuyan ilk kişi olma şerefine kavuşmuştur.[236] Habeşistan'a yapılan hicrette de yer almış, ancak daha sonra Mekke'ye geri dönmüştü. Medine'ye hicret izni çıkınca kendisi Medine'ye hicret etti ve Allah Resûlü onu Sa'd b. Mu'âz ile kardeş yaptı.[237] İlk Müslümanlardan olduğu için Mekke'de Dâru'l-Erkam'da öğrenmeye çalıştığı ilim ve irfanına, Medine döneminde Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbı ile birlikte devam etti.[238]

---

[232] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 111; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 385; Zehebî, **Siyer**, I, 461.
[233] Zehebî, Şemsuddin Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, **Tezkiretü'l-Huffâz**, Dâru İhyâi't-Turâs'l-Arabî, Beyrut 1376, I, 13; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 199.
[234] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 151; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 126; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 385; Zehebî, **Siyer**, I, 464; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 199.
[235] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 199.
[236] İbn Hişam, **Sire**, I-II, 314-315; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 385, 386; Zehebî, **Siyer**, I, 466.
[237] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 151, 152; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 386; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 199.
[238] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 375.

İbn Mes‘ûd, Hz. Peygamber’in hizmetinde bulunduğundan, her yönü ile Resûlullah’a en yakın kişi olarak bilinirdi. Allah Resûlü ona: “*Benim yanıma girmen için senin iznin, perdenin kaldırılması ya da sesimi duymandır. Bu izin, girmeni yasaklayan bir işaret görünceye kadar devam edecektir.*”[239] diyerek ona özel izin vermişti. Hatta onun Allah Resûlü’ne bu derece yakın olması, Medine’ye yeni gelenlerin onu ev halkından biri sanmasına neden oluyordu. Ebû Musa el-Eş‘arî şöyle anlatır: “Ben ve kardeşim Yemen’den Medine’ye geldik. Orada kaldığımız ilk zamanlarda, Abdullah b. Mes‘ûd’un ve annesinin Allah Resûlü’nün evine çok sık girip çıkmasından dolayı, onları Allah Resûlü’nün ev halkından biri olduğunu sanıyorduk.”[240] Gece gündüz sürekli Allah Resûlü’nün hizmetinde bulunanların başında gelen Abdullah b. Mes‘ûd, O’nun ayakkabılarını giydirir, saçını tarar, önünde yürür, yıkandığı zaman da O’na perde tutardı. Uyuduğu zaman gerektiği vakitte uyandırırdı. O’nun elbise, yastık ve misvak gibi özel eşyalarını taşıdığından sahâbe arasında “Sâhibü’s-Sevâd ve’s-Sivâk” olarak tanınırdı.[241]

Abdullah b. Mes‘ûd’un Hz. Peygamber’e olan yakınlığı konusunda Abdurrahman b. Yezid de şöyle anlatır: Biz, Huzeyfetü’l-Yeman’a gelip: “Meslek ve özellik yönü ile sahâbe içerisinde Resûlullah’a en yakın olan kimdir ki, biz onun durumuna bakıp hayatından kendimize örnek alalım” diye sorduk. Huzeyfe şöyle cevap verdi: “Güzel hâl ve hareketi, meslek ve özellikleri yönü ile Resûlullah’a, Ümmü Abd’ın oğlu (Abdullah)'ndan daha yakın başka hiç kimse bilmiyoruz.”[242]

Hz. Peygamber’in katıldığı bütün savaşlara İbn Mes‘ûd de katıldı. Hatta Bedir Savaşı’nda Ebû Cehil’in başını gövdesinden ayıran da odur.[243] Allah Resûlü’nün vefatından sonra da cepheden cepheye koştu. Dinden dönenlere karşı Yermük Savaşı’na, daha sonra Humus Fethine katıldı. Hz. Ömer, onu daha sonra Kûfe’de askeri komutan olarak bulunan Sa‘d b. Ebî Vakkâs’ın yanına gönderdi.[244]

---

[239] Müslim, **Selâm**, 16; .
[240] Müslim, **Fedâilu’s-Sahâbe**, 110; Tirmizî, **Menâkıb**, 38; Buhârî, **Fedâil**, 27; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 230; Zehebî, **Siyer**, I, 468; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 200.
[241] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, III, 151-153; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 386; Zehebî, **Siyer**, I, 469-470.
[242] Buhârî, **Fedâil**, 27; Tirmizî, **Menâkıb**, 38; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 114; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 200.
[243] Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 90-91.
[244] Taberî, **Tarih**, III, 601.

Allah Resûlü'nün özel hayatıyla çok içli dışlı olan, O'ndan hiç ayrılmayan, hücre-i saâdetlerine teklifsiz girip çıkan Abdullah b. Mes'ûd'un Resûlullah'ın ilminden, diğer sahâbeye göre daha fazla istifade ettiği gayet açıktır. Çünkü kimi zaman sordu, kimi zaman başkasının sorusunu duydu, kimi zaman yaşadı, kimi zaman da kendi yanlışı düzeltildi ve öğretildi. Bazen onlar Allah Resûlü'nü dinledi, bazen de Allah Resûlü onları dinledi.[245] Onun çok güzel Kur'ân okuduğu ve Kur'ân ilimlerinin bütününe vâkıf olduğu tartışılmazdı. Çünkü bizzat Allah Resûlü bunu tasdik etmiştir. O: "*Kim Kur'ân'ı nazil olduğu güzelliği ile okumak isterse, Ümmü Abd'ın oğlunun kırâatı ile okusun"* buyurmuştur.[246] Abdullah b. 'Amr da Allah Resûlü'nün şöyle buyururken işittiğini söyler: "*Kur'ân'ı dört kişiden okuyun. İbnu Ümmi Abd'den –söze ilk olarak ondan başladı-, Mu'âz b. Cebel'den, Übey b. Ka'b'dan ve Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim'den."*[247] Kur'ân ilimleri hakkındaki derin bilgisi konusunda öğrencisi Şakik b. Seleme kendisinden şöyle nakleder: "Birgün Abdullah b. Mes'ûd bize şöyle hitap etti: Vallahi! Allah Resûlü'nün bizzat ağzından yetmiş küsür sûre dinledim. En hayırlıları olmadığım halde Allah Resûlü'nün bütün sahâbe, benim içlerinde Allah'ın kitabını en iyi bileni olduğumu bilir." Şakik b. Seleme şöyle devam eder: "Allah Resûlü'nün pek çok sahâbesinin ilim halkasında bulundum. Abdullah b. Mes'ûd'u bu sözünden dolayı kınadığını ya da ona karşılık verdiğini duymadım."[248]

Kur'ân ilimleri hakkındaki derin bilgisi konusunda bizzat kendisi şöyle der: "Kendinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, Allah'ın kitabından hiçbir sûre yoktur ki, Onun indiği yeri ve hiçbir âyet yoktur ki, ne hususta indirildiğini en iyi bilen ben olmayayım. Develerin ulaşabildiği yerde Allah'ın kitabını benden daha iyi bilen biri olduğunu bilsem, mutlaka binip ona giderdim."[249] Onu bu konuda özel kılan neden; sürekli Allah Resûlü ile birlikte olması ve Allah Resûlü'nün Kur'ân'ı

[245] Bkz.: Zehebî, **Siyer**, I, 462 vd.
[246] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 7; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 113; Zehebî, **Siyer**, I, 475; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 200.
[247] Müslim, **Fedâil**, 116; Tirmizî, **Menâk**, 38. Ayrıca farklı rivâyet için bkz.: Buhârî, **Ashâbu'n-Nebî**, 26-27; İbn Sad, **a.g.e.**, II, 352.
[248] Buhârî, **Fedâilü'l-Kur'ân**, 8. Farklı rivâyet için bkz.: Müslim, **Fedâil**, 114; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 229. Ayrıca bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 462; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 150-151; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 125; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 385; Zehebî, **Siyer**, I, 465.
[249] Müslim, **Fedâil**, 115; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 115; Zehebî, **Siyer**, I, 471.

Cebrail'e arz edişine, yani okumasına şahit olmasıdır. Ebû Zibyan şöyle anlatır: "Bir gün Abdullah b. Abbas bana: "Hangi kırâat ile okuyorsun?" diye sordu. Ben: "İlk kırâat, Ümmü Abd'ın oğlunun kırâatı ile" dedim. Abdullah b. Abbas: "Evet, o sondu. Allah Resûlü, Kur'ân'ı her yıl Cebrail'e bir kere arz ederdi. Vefat edeceği yıl iki kez arz etti. Bu arz sırasında Abdullah b. Mes'ûd da hazır bulundu. Onu dinlerken nesh olan ve hükmü değişen bütün âyetleri öğrendi."[250]

Çok güzel Kur'ân okuyan İbn Mes'ûd, Allah Resûlü ile yaşadığı bir anısını şöyle anlatır: Bir gün Allah Resûlü: "*Bana Kur'ân oku"* dedi. Ben: "Sana mı okuyayım?" Kur'ân sana indirildi. O: "*Kur'ân'ı başkasından dinlemek hoşuma gidiyor"* buyurdu. Ben Nisâ Sûresini okumaya başladım. Bir süre okuduktan sonra: "*Yeter"* buyurdu. Başımı kaldırıp baktığımda Allah Resûlü'nün gözlerinden yaşlar akıyordu.[251]

Allah Resûlü'nün hayatında ona olan yakınlığı, kendisinin zeka ve öğrenme arzusu, geniş ufku ve Allah'ın lütfu ile çok güzel yetişen Abdullah b. Mes'ûd, Allah Resûlü'nün vefatından sonra da kırâatten tefsire, fıkıhtan hadise pek çok alanda otorite sayılmasına ve önemli vazifelere getirilmesine neden oldu. Hz. Ömer onu Kûfe'ye görevli olarak göndermişti. Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı valilik görevinden aldıktan sonra Suffa Ashâbından Ammâr b. Yasir'i vali olarak atadı ve ona yardımcı, kadı, muallim ve beytü'l-mal sorumlusu olarak Abdullah b. Mes'ûd'u görevlendirdi. Onları görevlendirirken de Kûfelilere şu mektubu yazdı: "Bundan sonra bilin ki, Amâr'ı size Vali, Abdullah'ı ise, kadı ve Ammâr'ın yardımcısı olarak gönderdim. Onlar, Resûlullah'ın ashâbının seçkinlerindendir. Onlar Bedir Ashâbındandır. Onları dinleyerek, itaat edin. Onlardan ilim öğrenin. Sizi kendime tercih ederek onları size gönderiyorum."[252]

Uzun yıllar Kûfe'de görev yapan İbn Mes'ûd altı vali ile birlikte çalıştı. Hz. Ömer, onu çok sever, zaman zaman onunla şakalaşırdu. Hz. Ömer onun hakkında:

---

[250] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 342; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 114.

[251] Buhârî, **Fedâilü'l-Kur'ân**, 35; Benzer rivâyet için bkz.: Ahmed b. Hanbel, I, 374; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 387; Zehebî, **Siyer**, I, 480-481.

[252] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 157.,VI, 7-8; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 115; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 388; Zehebî, **Siyer**, I 486; A. mlf., **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 14; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 201.

"içi ilimle dolu bir dağarcık ya da ilim dağarcığı" derdi.[253] Tâbiînlerden İmam Şa'bî (ö. 104/ 723) onun hakkında şöyle der: "Abdullah b. Mes'ûd'dan daha âlim ve daha fakîh bir sahâbenin Kûfe'ye girdiğini görmedim."[254] Âlimlerin en zekilerinden sayılan İbn Mes'ûd, beyaz elbiseler giyer, en iyi kokuları sürünürdü.[255]

Hz. Ömer döneminde uzun yıllar bir fakîh ve kadı olarak görev yapan İbn Mes'ûd, Hz. Osman zamanında da bu görevine devam etti. Ancak, Hz. Osman zamanında fitneler gittikçe çoğalınca defalarca onu halifeye şikayet ettiler. Sonunda Hz. Osman onu görevden alarak Medine'ye çağırdı. Medine'ye geri dönen Abdullah b. Mes'ûd, Hicretin 32/652 yılında altmış küsür yaşında burada vefat etti.[256] Hz. Osman, onun cenaze namazını kıldırdı. Sonra Bakî' Kabristanına defnedildi.[257]

Uzun yıllar Kûfe'de kalan Abdullah b. Mes'ûd, kırâatten tefsire, fıkıhtan hadise kadar bütün ilimlerde otoriter bir âlim olarak Kûfe'de attığı ilim tohumları zamanla filizlenerek meyve vermeye başladı. İslâmi ilimler tarihinde önemli bir yere sahip Kûfe okulunun kurucusu olarak kabul edilir. Fıkıh tarihinde "Irak Ekolü" ya da "Ehl-i Rey" olarak bilinen meşhur ekolün temellerini o atmıştır. Kendisi, hadis rivâyeti konusunda çok titiz davrandığından, çok hadis rivâyet eden yedi sahâbe arasında yer almasa da 848 hadis rivâyet etmiştir.[258]

Allah Resûlü dışında Hz. Ömer, Sa'd b. Mu'âz ve Saffân b. Asal'dan hadis rivâyet eden İbn Mes'ûd; kendisinden de iki oğlu: Abdurrahman ve Ubeyde, Kardeşinin oğlu Abdullah b. 'Utbe, Ebû Saidi'l-Hudrî, Enes b. Mâlik, Cabir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer, Ebû Musa el-Eşarî, Haccac b. Mâlik, Ebû Ümâme, Tarık b. Şihab, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Ebû Rafi gibi birçok sahâbe ve Alkame (ö. 62/682), Mesruk (ö. 63/683), Rebî'a b. Huşeym, Ebû Vâil, Kadı

[253] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 156; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 115; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 389; Zehebî, **Siyer**, I, 491.
[254] Zehebî, **Siyer**, I, 494.
[255] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 157-158,VI,209.
[256] Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 14; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 200.
[257] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 160; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 115; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 390; Zehebî, **Siyer**, I, 499.
[258] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 156.

Şureyh (ö. 78/679), Zeyd b. Vehb, 'Amr b. Meymün, Abdurrahman b. Ebî Leyla (ö. 148/765) gibi pek çok tâbiîn hadis rivâyet etmiştir.[259]

Onun Kûfe'de attığı ilim tohumları neticesinde Hanefi mezhebine kaynaklık eden Irak Ekolü oluşmuştur. Onun kurduğu bu ekol öğrencisi Alkame, İbrahim en-Nehaî ve Hammad b. Ebî Süleyman (ö. 120/737) tarikiyle İmam-ı Azam Ebû Hanife'ye ulaşmıştır. Ondan da Ebû Yusuf (ö. 182/798), İmam Muhammed (ö. 189/805) ve İmam Züfer'le devam etmiştir. O, öğrencilerine fıkhî bir konu karşısında nasıl bir metot izleyeceklerini şöyle anlatır: "Sizden bir kimse hüküm vermek durumunda kalırsa, önce Allah'ın Kitab'ına baksın; O'nda bulamazsa Resûlullah'ın sünnetine baksın. Orada da bulamazsa Salihlerin görüşüne başvursun. Bunların hiçbirinde hüküm bulamazsa kendi görüşü ile hükmetsin. Bunu da yapamıyorsa hüküm vermekten vazgeçsin."[260]

Hz. Peygamber onun hakkında şöyle buyurur: "Benden sonra Ashâbımdan iki kişiye –Ebû Bekir ve Ömer'i işaret ederek- uyunuz. Ammâr'ın gösterdiği yoldan gidiniz ve İbn Mes'ûd'un tavsiyelerine sımsıkı sarılınız."[261] Kûfe'de kaldığı yıllarda Abdullah b. Mes'ûd, perşembe günleri halka vaaz ederek onları aydınlatırdı. O çok güzel konuşur, insanlar onu zevkle dinler, daha fazla konuşmasını isterlerdi.[262]

Resmi görevinin yanında tefsir, hadis, kırâat ve fıkıh ilimlerinde büyük öğrenciler yetiştirdi. Bunlar da başka talebeler yetiştirdi. Abdullah bin Mes'ûd'un başlattığı bu çalışmalar neticesinde yetişen büyük öğrenciler sayesinde Kûfe çok önemli bir ilim merkezi haline geldi. Böylece, İslâmi ilimlerde Kûfe Ekolü oluştu. Bu ekolden Ebû Hanife gibi mezhep imamları yetişti. Talebeleri, Onun fetvâlarını yazarak kayda geçirdiler. Fetvâları kayda geçirilmiş başka sahâbe yoktur.[263] Uzun yıllar kadılık yaptığı için çok sayıda fetvâ vermiştir. Fetvâlarını 510 sayfalık bir

[259] Zehebî, **Siyer**, I, 461-462; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 199.
[260] Nesâi, **Âdabü'l-Kadâ**, 11; İbn Kayım el Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakki'în**, I, 63.
[261] Tirmizî, **Menâkıb**, 28.
[262] Bkz.: Zehebî, **Siyer**, I 492 vd.
[263] İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 20.

kitapta toplayan Kal'aci, Onun fetvâ ve ictihadları ile Hz. Ömer'in fetvâları arasında –çok az mesele dışında- büyük bir benzerlik olduğunu söyler.[264]

Abdullah b. Mes'ûd'un gayret ve çalışması ile Kûfe'de oluşan ilim merkezine, İslâm coğrafyasının dört bir köşesinden pek çok ilim ehli gelerek, Onun ilminden istifade etmişlerdir.

2- Abdullah b. Ömer

Abdullah b. Ömer b. Hattâb, Allah Resûlü'ne risalet vazifesi verildikten üç yıl sonra doğdu. Allah Resûlü ile Nesebi Ka'b b. Lüey'de birleşmektedir.[265] Babası Hz. Ömer Müslüman olduğunda o, henüz beş yaşlarında idi. Bu küçük yaşından itibaren Müslüman bir aile ortamında büyüyen Abdullah, babası Hz. Ömer'in Allah Resûlü'ne yakınlığı nedeniyle de hep risâlet ve vahiy çevresinde bulundu, bu terbiyeyle büyüdü. Henüz buluğa ermeden küçük yaşta Müslüman oldu.[266] Babasından önce Medine'ye hicret ettiğine dair rivâyetler olsa da,[267] babası ile birlikte daha 11 yaşında iken Medine'ye hicret ettiği rivâyetleri daha kuvvetlidir.[268]

Abdullah b. Ömer, Bedir Savaşı'na katılmak istemesine rağmen, 13 yaşında olduğundan Hz. Peygamber onu ve diğer küçük yaştakileri Medine'ye geri gönderdi. Uhud Savaşı'nda da 14 yaşında olduğundan, savaşa katılmasını hoş görmeyen Allah Resûlü, ona ilk kez 15 yaşında iken Hendek Savaşı'na katılmasına izin verdi.[269] Bundan sonra Hudeybiye Anlaşmasına, Rıdvan Biatına, Mekke'nin Fethi'ne, Huneyn ve diğer bütün savaşlara ve bazı seriyyelere katıldı.[270] Yirmi yaşında Mekke'nin Fethi'ne katıldı ve Hz. Peygamber onu, at üzerinde görünce: "*İşte Abdullah, işte Abdullah"* diye ona iltifatta bulundu.[271]

---

[264] Kal'acî, Muhammed Ravvâs, **Mevsû'atu Fıkhı Abdullah b. Mes'ûd**, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 1992, 13.
[265] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 187; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 156.
[266] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 340.
[267] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 81.
[268] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 156.
[269] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 81; Zehebî, **Siyer**, III, 204; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 156.
[270] İbn Manzûr, **Muhtasar**, XIII, 153.
[271] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 172.

Allah Resûlü'nün vefatından sonra da cepheden cepheye koştu. Şam, Irak, Basra, Mısır ve Afrika Fetihlerine katıldı.[272] Hicretin 49/669 yılında Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr ve Ebû Eyüp el-Ensârî gibi birçok sahâbe ile birlikte İstanbul Kuşatmasına da katıldı.[273]

Mescid-i Nebevî yapılınca hemen hemen bütün zamanını burada geçirirdi. Suffa Ashâbı ile birlikte Allah Resûlü'nün dizinin dibinde yetişen Abdullah, öğrenmeyi aşk derecesine getirdiğinden, Suffa'da bulunmadığı zaman hemen gelir ve duymadıklarını arkadaşlarından sorup öğrenirdi.[274] Zaruri ihtiyaçlarını gördükten sonra zamanının çoğunu Mescid'de geçirirdi. Güneş iyice yükselinceye kadar Mescid'de kalırdı. Sonra çarşıya çıkar, ihtiyaçlarını görür, sonra da evine çoluk çocuğunun yanlarına giderdi. Sonra tekrar Mescid'e dönerdi.[275]

Suffa'da kaldığı günlerle ilgili bir anısını şöyle anlatır: "Resûlullah'ın zamanında bir adam rüya gördü mü, rüyasını O'na anlatırdı. Ben de gördüğüm rüyayı Resûlullah'a anlatmak istedim. Ben o zamanlar genç, bekâr bir delikanlı idim. Resûlullah zamanında Mescid'de yatardım. Rüyada iki meleğin beni alıp Cehenneme götürdüklerini gördüm. Bir de baktım ki, Cehennem, kuyu çevresi gibi çevrilmiş, hem kuyu direği gibi iki direği var. İçinde de bir takım insanlar var ki, onları tanıdım. Hemen Cehennemden Allah'a sığınırım, Cehennemden Allah'a sığınırım, Cehennemden Allah'a sığınırım demeye başladım. O sırada o iki meleği bir başka melek karşıladı ve bana: "korkma" dedi. Ben bu rüyayı Hafsa'ya anlattım. Hafsa da Resûlullah'a anlattı. Resûlullah da: "Abdullah, ne iyi adamdır. Bir de geceleyin namaz kılsa" buyurdular. Sâlim diyor ki, bundan sonra Abdullah, geceleri pek az uyumaya başladı.[276]

Kabiliyetli, zeki ve çok iyi bir gözlemci olan Abdullah b. Ömer, hayatını ilme adamış, çocukluktan itibaren bir ömür boyunca son nefesine kadar ilimle meşgul olmuştur. Onun yetişmesinde Allah Resûlü ayrı bir ilgi ve alâka gösterdi. Allah

---

[272] Zehebî, **Siyer**, III, 208, 209.
[273] İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihaye**, VIII, 32.
[274] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 7. Ayrıca bkz.: İbnü'l-Cevzî, **Sıfatü's-Safve**, I, 288; Aykut, Said ve arkadaşları, **a.g.e.**, I, 430.
[275] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 147.
[276] Müslim, **Fedâil**, 140. Benzer rivâyet için bkz.: Buhârî, **Teheccüd**, 1, 3, 5, 6; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 157; Zehebî, **Siyer**, III, 210.

Resûlü'nün yanında Hz. Ömer ve Abdullah'ın kızkardeşi Hz. Hafsa (ö. 45/665) onun terbiyesiyle yakından ilgilendiler. Allah Resûlü, babası ve kız kardeşi dışında Hz. Ebû Bekir, Osman, Ali, Bilal, Süheyb, 'Âmir b. Rebî'a, Zeyd b. Sâbit, Amcası Zeyd, Sa'd, İbn Mes'ûd, Osman b. Talha, Eslem ve Hz. Aişe'den çok faydalı bir ilim aldı.[277] Bu nedenle; sahâbenin önde gelen, en büyük âlimlerinden biri oldu. Seferde ve hazarda sürekli Hz. Peygamber ile birlikte olması, daha sonra da babasından dolayı hep önde gelen büyük sahâbilerle olması ve ablası Hz. Hafsa'dan dolayı Ehl-i Beyt'e yakın olması nedeniyle İslâm'i ilimlerde söz sahibi oldu.

İbn Ömer, Medine'de ders halkası oluşturarak hadîs öğretirdi. Bundan başka her zaman hac mevsiminde Mekke'de İslâm dünyasının dört bir yanından gelen hacılara Rasûlullah'ın hadislerini öğretme konusunda büyük gayret sarfederdi. Ezberlediği hadisleri büyük bir titizlikle rivâyet eden Abdullah b. Ömer, hadis ilminde çok hadis rivâyet eden yedi kişi olan "Muksirûn"dan Ebû Hureyre'den sonra 2630 hadis rivâyet ederek ikinci sırada yer alır.[278] Abdullah b. Ömer, helâl ve harama ait hadisleri en çok bildiren râvidir. Genellikle işittiği hadisleri yanılgıyı azaltmak, unutkanlığı ortadan kaldırmak için devamlı yazardı. Gerekmedikçe de hadis rivâyet etmezdi. Allah Resûlü dışında Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ebû Zerr, Mu'âz ve Aişe'den hadis rivâyet etmiştir. Ondan da Câbir, İbn Abbâs ve diğer birçok sahâbe ile oğulları: Sâlim, Abdullah, Hamza, Bilal ve Zeyd ile birlikte Said b. el-Müseyyeb (ö. 94/712), Ömer'in azadlı kölesi Eslem, Alkame, Abû Abdurrahman, Mesrûk, Abdurrahman b. Ebî Leyla, Urve b. Zübeyr (ö. 97/712), 'Atâ, Bişr b. Said, Mücâhid, İbn Sirin, Hasan, Safvân b. Mihraz ve azadlı köleleri; Nâfi, Abdullah b. Dinâr, Zeyd, Halid b. Eslem gibi kişiler hadis rivâyet etmiştir.[279]

Din meselelerinde fetvâ verirken oldukça dikkatli ve ihtiyatlı davranan Abdullah b. Ömer, buna rağmen sahâbe içerisinde en çok fetvâ vermeleri ile meşhur

[277] Zehebî, **Siyer**, III, 204.
[278] Subhî es-Salih, **Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları**, trc.: Yaşar Kandemir, Marmara Ünv. İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul 1996, 302; Zehebî, **Siyer**, III, 238.
[279] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 156-157.

olan "Abâdile-i Erbaa"[280] olarak bilinen dört Abdullah'tan birisidir.[281] Kal'acî, onun fetvâlarını 750 sayfalık bir kitapta toplamıştır. [282]

İmam Mâlik onun hakkında şöyle der: "Bize göre insanların imamı Zeyd b. Sâbit'ten sonra Abdullah b. Ömer'dir. Altmış yıl boyunca dini meselelerde insanlara fetvâ vermiştir."[283] Onun ilminin çoğunu azadlısı ve öğrencisi Nafi rivâyet ederek yaymıştır.[284] Zaten Ondan Nafi, Nafi'den de İmam Mâlik kanalı ile nakledilen hadisler, Buhârî gibi büyük hadis otoriteleri tarafından "silsiletü'z-zeheb" yani "altın silsile" olarak kabul edilmektedir.[285]

Bir hüküm vereceği zaman; önce Kur'ân'a, sonra sünnete başvurur. Orada hüküm bulamazsa, sahâbenin önde gelenlerinin görüşlerine bakar, icma varsa kabul eder, icma yoksa sahâbe görüşlerinden birini tercih ederdi. Buralarda konu hakkında yeterli bilgi bulamazsa, kıyas yaparak problemi çözerdi. Eğer, hakkında kesin bir kanâata sahip olmazsa, fetvâ isteyenlerin bütün ısrarlarına rağmen açıkça bilmediğini söylerdi.[286]

Abdullah b. Ömer, Resûlullah'ın hayatında Kur'ân'ı ezberleyen ve O'na arz eden birkaç sahâbiden biridir. Kur'ân'ı yalnızca ezberlemekle kalmaz, anlamını kavrayarak onu hayata geçirirdi. Bir âyeti anlayıp, hayatına tatbik etmeden başka bir âyeti ezberlemezdi. Bu nedenle, Bakara sûresini ancak dört yılda ezberlediği rivâyet edilir.[287] Kur'ân konusunda çok titiz davranan İbn Ömer, Resûlullah'ın sünnetlerini öğrenmeye ve onları tatbik etmeye de çok dikkat eder, önem verirdi.[288] Hatta Hz.

---

[280] Ebâdile-i Erba'a (dört Abdullah) şunlardır: Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. 'Amr b. As, Abdullah b. Ömer'dir. Bkz.: İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 156. Ayrıca bkz.: Uludağ, Süleyman, "***Abâdile***" **DİA**, İstanbul 1988, I, 7-8.
[281] Subhî es-Salih, **Hadis İlimleri**, 302.
[282] Kal'acî, Muhammed Ravvâs, **Mevsû'atu Fıkhu Abdullah b. Ömer**, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1986,
[283] Zehebî, **Siyer**, III, 221.
[284] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 82.
[285] Mennâ' el-Kattân, **Târihu't-Teşrî'i'l-İslâmî**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1995, 250; Muhyiddin Müstevi, **Abdullah b. Ömer**, Dımaşk 1973, 140; Hilal Kara-Abdullah Kara, **Ashâb-ı Suffe**, Nesil Yayınları, İstanbul 2007, 68.
[286] İbnü'l-Cevzi, **Sıfatü's-Safve**, I, 205; Ayrıca bkz.: Kal'acî, **a.g.e.**, 27-28.
[287] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 164.
[288] Zehebî, **Siyer**, III, 213.

Aişe, Onun sünnete bağlılığını şöyle anlatır: "Abdullah b. Ömer'den daha fazla Allah Resûlü'nü takip edip, O'na uyan birini görmedim"[289]

İlim dışında makam ve mevkide gözü yoktu. Birçok sefer halifelik teklif edilmesine rağmen o, bunu kabul etmedi.[290] Kendi dönemlerinde ısrarla Hz. Osman, ona kadılık teklif etti.[291] Hz. Ali ise ona Şam valiliği teklif etti. Ancak o, bunların hepsini özür dileyerek kabul etmek istemedi.[292]

Resûlullah'ın vefatından sonra uzun bir ömür yaşayan Abdullah b. Ömer, neredeyse her yıl Hac yapar, özellikle Recep aylarında Umre yapmayı ihmal etmezdi.[293] Bundan dolayı Hac ile ilgili menâsik ve hükümleri çok iyi bilirdi. Hatta âlimler, Hz. Osman'dan sonra Hac ibadeti ile ilgili hükümleri en iyi bilenin Abdullah b. Ömer olduğunu söylerler.[294] Bunun için Hac ve Umre'ye gittiğinde etrafı sürekli soru ve fetvâ soran insanlarla dolup taşardı. Yine bir Hac döneminde zamanın Medine Valisi Haccac b. Yusuf ile birlikte Hacca gitti. Ancak, Abdullah b. Zübeyr'i Kâbe'de şehit eden Haccac'ın hatalarını yüzüne karşı çekinmeden herkesin önünde söylemesi nedeniyle Haccac, ona artık tahammül edemiyordu.[295] Haccac, korumasına yanında küçük hançer bulundurulması ve ucunu da zehirlemesini söyledi. Arafat'ta izdiham olunca, korumasının hançeri Abdullah'ın ayağına düştü. Ayağını yaralayan zehirli hançer onun hastalanıp, şehit olmasına neden oldu. Hasta iken kendisini ziyaret eden Haccac ona şöyle dedi: "Ey Ebû Abdurrahman! Keşke bunu sana kimin yaptığını bilseydik, onu cezalandırırdık. Kimin yaptığını biliyor musun?" Abdullah ona: "Evet, beni sen öldürdün" dedi. Haccac: "Niçin böyle diyorsun?" dedi. Abdullah: "Çünkü Harem bölgesinde silah taşımak yasak olması gerekirken, Harem'de silah taşımasını emrettiğin kişi beni yaraladı" dedi.[296] Hicretin 73/692

[289] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 145.
[290] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 169; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 293.
[291] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 146; Tirmizî, **Ahkâm**, 1; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 82.
[292] Zehebî, **Siyer**, III, 223-224.
[293] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 162.
[294] İbn Manzûr, **Muhtasar**, XIII, 169.
[295] Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 39.
[296] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 186; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 82; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 344; Zehebî, **Siyer**, III, 229-230.

yılında 84[297] ya da 86[298] yaşında iken şehit edildi. Cenaze namazını Haccac kıldırdı. Sonra Mekke'deki Muhâcir Mezarlığına defnedildi.[299]

3- Ebû Hureyre

Ebû Hureyre, aslen Yemenli olup Devs kabilesindendir.[300] Hicretin 7/628. yılında Medine'ye gelir ve İslâm'ı kabul eder. Ancak, Medine'ye ilk geldiğinde, Hz. Peygamber Hayber Fethine gitmişti. Yerine Beni Gıfar kabilesinden Sibâ b. Urfuta'yı Medine'de vekil bırakmıştı. Daha sonra kendisi Hayber'e giderek Resûlullah'a yetişmişti.[301]

Ebû Hureyre, Allah Resûlü ile ilk karşılaştığı anı şöyle anlatır: "Resûlullah bana: "*Sen kimlerdesin?"* diye sordu. Ben: "Devs kabilesindenim" diye cevap verince, Resûlullah: "*Devs'de faziletli insan bulunacağını sanmazdım"* buyurdular.[302] Hayber'de Müslümanlar büyük bir zafer kazanmışlardı. Resûlullah daha önce savaşa katılmayan kimseye ganimet vermezdi. Ancak, savaşa katılmadığımız halde bize Hayber ganimetlerinden pay verdi. Savaştan sonra Allah Resûlü ile birlikte Muhâcir olarak Medine'ye döndük."[303]

İslâm'a girmeden önce ismi Abduşşems olan Ebû Hureyre, Müslüman olduktan sonra Allah Resûlü onun adını, Abdurrahman olarak değiştirdi. Künyesi "Ebû Hureyre" (kedicik babası)'dır.[304]

Yetim olarak dünyaya gelen ve fakir olarak hicret eden[305] Ebû Hureyre, annesi Meymüne bt. Subeyh ile birlikte Medine'ye geldiler.[306]

---

[297] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 161.
[298] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 82.
[299] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 187; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 82; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 344; Zehebî, **Siyer**, III, 231.
[300] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 333-334; Zehebî, **Siyer**, II, 628.
[301] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 325; Zehebî, **Siyer**, II, 589; Şâmî, **Sübûlü'l-Hüdâ**, V, 136.
[302] Tirmizî, **Menâkıb**, 47.
[303] Buhârî, **Megâzi**, 29; İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 327.
[304] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 333; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, VI, 319; Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 32; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 349. "Ebû Hureyre" lâkabının kendisine niçin verildiği konusunda Ebû Hureyre'den farklı iki rivâyet için bkz.: Tirmizî, **Menâkıb**, 36, 47; İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 329; Hakim en Nisâburî, **Müstedrek**, III, 506; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 333; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, VI, 319-320; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 349.
[305] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 326; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 379.

Medine'ye hicret ettikten sonra bir an olsun Allah Resûlü'nden ayrılmayan Ebû Hureyre kendini tamamıyla ilme ve İslâm'ı öğrenmeye verdi. Bunun için Allah Resûlü'ne hizmet etmiş, Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbı ile birlikte ilim tahsil etmiştir. Onun ilim, özellikle hadis konusundaki öğrenme arzusu ve aşkını Allah Resûlü de biliyordu. Ebû Hureyre şöyle anlatır: Resûlullah'a: "Kıyamet günü senin şefâatine kimler nail olacak?" diye sordum. Hz. Peygamber de: "*Ey Ebû Hureyre, diğerlerine nisbetle senin hadise karşı daha fazla merakın olduğunu bildiğim için, bu konuda bana ilk soru soracak kimsenin sen olacağını tahmin ediyordum. Kıyamet Günü benim şefâatime nail olacak kimse, hâlis bir kalp ile "Lâ ilâhe illallah…" diyen kimsedir"* buyurdu.[307]

Suffa Ashâbı ile ilgili bilgileri çoğunlukla, Suffa'da uzun süre kalan Ebû Hureyre'den gelen rivâyetlerden öğreniyoruz. Ebû Nu'aym, onun hakkında şöyle der: "Allah Resûlü, Suffalıları bir yemeğe çağıracağı zaman önce Ebû Hureyre'yi çağırır, ona gerekli talimatı verirdi. Zira Suffalıların sayılarını, yerlerini ve ne durumda olduklarını en iyi bilen o idi."[308]

Hicretîn 7/628. yılında Medine'ye hicret ederek Müslüman olan Ebû Hureyre, Allah Resûlü'nün son dört yılına kavuşmuştur. Ancak, Hz. Peygamber'in Tâif Savaşı'ndan sonra Alâ b. Hadrami ile Ebû Hureyre'yi Bahreyn'e İslâm'ı anlatmak, öğretmek ve ona davet etmek için görevlendirdiği bir yıla yakın süreyi de çıkarırsak yaklaşık, toplam üç yıl Allah Resûlü ile kalabilmiştir.[309] Fakat Allah Resûlü ile olduğu zamanlarda gece gündüz O'ndan bir an olsun ayrılmaması, onun eşsiz ilim aşkı, bütün sıkıntılara rağmen inanılmaz gayreti, hayatının tamamını bu yola adaması ve Allah Resûlü'nün maddi manevi desteği, ona yaptığı duanın bereketi ile Resûlullah'tan çok şey öğrendi. Hatta tekrarla birlikte 5374 hadis rivâyet ederek[310]

---

[306] Annesini çok seven ancak, bir türlü Müslüman olmasına ikna edmeyen Ebû Hureyre, bir gün Allah Resûlü'ne gelerek annesinin hidayete ermesi için Allah'a dua etmesini ister. Resûlullah'ın duasından kısa süre sonra annesi İslâm'ı kabul eder. Müslim, **Fedâilü's-Sahâbe**, 35; İbn Sad, **a.g.e.**, IV, 328; Zehebî, **Siyer**, II, 593; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 355.

[307] Buhârî, **İlim**, 33; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 373; İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 326; Zehebî, **Siyer**, II, 596.

[308] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 377.

[309] Zehebî, **Siyer**, II, 589-590, 594.

[310] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 349.

"Muksirûn" diye bilinen en çok hadis rivâyet eden yedi sahâbeden birincisi olmuştur.[311]

Ebû Hureyre, sahâbe içerisinde kendisinin bu kadar hadis rivâyet etmesinin nedenlerini şöyle açıklar: "Bir gün Allah Resûlü'ne giderek: "Ya Resûlallah, senden pek çok şey duyuyorum. Ancak hepsini ezberleyemiyorum" dedim. Bana: "*Elbiseni yay"* buyurdu. Elbisemi çıkarıp önüne yaydım. Elleriyle bir şey avuçlayıp elbisenin içine atıyor gibi yaptı. Sonra: "*Topla"* diye emretti. Ben de elbisemi topladım ve göğsümün üzerine koydum. İşte ondan sonra artık hiçbir şey unutmadım."[312] Başka bir rivâyette ise şöyle anlatır: "Hicretin yedinci yılında otuz yaşında iken Hayber'e giderek Allah Resûlü ile görüştüm. Bundan sonra Allah Resûlü vefat edinceye kadar O'nun yanında kaldım. O'nunla birlikte gezer, O'na hizmet ederdim. O'nun arkasında namaz kılardım, O'nunla birlikte savaştım, Hacca gittim. Bu nedenle, Kureyşliler ve Ensâr benden önce Müslüman olsalar da ve hicret etseler de en fazla hadis bilen kişi ben idim. Herkes benim Allah Resûlü'nün peşinden ayrılmadığımı çok iyi bilir. Bunun için bana gelerek Allah Resûlü'nün hadislerini sorarlardı. Hz. Ömer, Osman, Ali, Talha (ö. 36/656) ve Zübeyr de (ö. 36/656) bunlardandır."[313]

Ebû Hureyre, Suffa'da geçirdiği yarı aç yarı tok günlerini anlatırken, bazen birkaç hurma ile karınlarını doyurmaya çalıştıklarını, bazen de açlığı hissetmemek için karınlarına taş bağladıklarını söylüyor.[314] Ama bütün bu çektiği eziyetler, onu Allah Resûlü'nden bir an olsun ayırıp, dünya hayatı ile meşgul olmaya sürüklemiyordu. O, fazla hadis rivâyet ettiği konusunda kendini eleştirenlere karşı şöyle cevap verirdi: "Ebû Hureyre çok hadis rivâyet ediyor diyorsunuz. Vallahi Alah'ın kitabında şu iki âyet olmasaydı, bir tek hadîsi rivâyet etmezdim: "***İndirdiğimiz apaçık delilleri ve irşad yollarını kitapta insanlara açıklamamızdan sonra gizleyenler…. İşte onlara, hem Allah lânet eder, hem de lânet edebilecek olanlar lânet ederler. Ancak tövbe edenler, ıslah olanlar ve doğruyu açıklayanlar***

---

[311] İbn Salâh, **a.g.e.**, 266; Subhi es-Salih, **Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları**, 296, 300, (İbnu'l-Cevzî, *Telkîhu Fühûmi'l-Eser*, 184'ten nakledilmiştir).

[312] Buhârî, **İlim**, 42; Tirmizî, **Menâkıb**, 47. Benzer rivâyet için bkz.: Müslim, **Fedâilu's-Sahâbe**, 35; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 362; Zehebî, **Siyer**, II, 595; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 355-356.

[313] İbn Manzûr, **Muhtasar**, XXIX, 197; Zehebî, **Siyer**, II, 605; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 359-360.

[314] Bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 377-378.

müstesna….Bunların tövbelerini kabul ederim. Tövbeleri kabul eden, bağışlayan benim."[315] Muhâcir kardeşlerimiz çarşılarda alışverişle, Ensâr'dan kardeşlerimiz bağ ve bahçelerinde ziraatle uğraşırken, Ebû Hureyre karın tokluğuna Resûlullah'a hizmet eder, onların hazır bulunmadıkları yerlerde bulunur, onların ezberlemediklerini ezberlerdi."[316]

Çok fazla hadis rivâyet ettiğini söyleyerek onu eleştirenlere karşı birçok sahâbe Ebû Hureyre'yi savunmuştur.[317] Übey b. Ka'b (ö. 21/642) şöyle der: "Ebû Hureyre, Allah Resûlü'ne soru sormakta cesurdu. Ona çekinmeden soru sorardı."[318] Başka bir rivâyette Mâlik b. Ebû 'Âmir şöyle anlatır: "Bir adam Talha b. Ubeydullah'a gelerek: "Ey Ebû Muhammed, ne dersiniz. Resûlullah'ın hadisleri konusunda şu Yemenli –yani Ebû Hureyre kasdedilerek- sizden daha âlim midir ki, sizden işitmediğimiz hadisleri ondan işitiyoruz? Yoksa Resûlullah'a buyurmadığı şeyleri mi atfediyor? dedi." Bunun üzerine Talha b. Ubeydullah ona: "Gerçek şu ki, o Resûlullah'tan bizim işitmediğimizi işitmiştir. Çünkü kendisi fakirdi, hiçbir şeyi yoktu. Resûlullah'ın misafiri olarak Suffalılar arasında kalıyordu. Eli, Resûlullah'ın eli ile beraberdi. Biz ise ev, bark ve servet sahibi idik. Resûlullah'a ancak gündüzün iki tarafında (sabahları ve akşamları) gelebiliyorduk. Ebû Hureyre'nin Resûlullah'tan bizim işitmediğimizi işitmiş olduğundan şüphe etmiyorum. Aslında kendisinde hayır bulunan hiç kimseyi, Resûlullah'a buyurmadığı bir şeyi atfetmiş olarak bulamazsın" şeklinde cevap verdi. [319]

Ebû Hureyre, çoğunlukla Medine'de[320] olmak üzere görev yaptığı Bahreyn'de zaman zaman gittiği Şam[321] ve Kûfe'de[322] de insanlara hadis naklederdi. İnsanlar

---

[315] Bakara, 2/159-160.

[316] Buhârî, **İlim**, 42; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 240, 274; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 363.

[317] Ebû Hureyre ile en fazla hadis rivâyet edenlerden ikinci sırada yer alan Abdullah b. Ömer arasında şu diyalog geçmiştir: İbn Ömer, Ebû Hureyre'nin, Allah Resûlü'nden: "*Kim cenazeye katılırsa, ona bir kırat sevab verilecektir.*" hadisini rivâyet ettiğini duymuş. İbn Ömer ise, bu hadisi duymamıştı. Hemen itiraz ederek: "Neyi rivâyet ettiğine baksana ey Ebû Hureyre, Allah Resûlü'nden çok hadis rivâyet ediyorsun" dedi. Elinden tutarak onu doğruca Hz. Aişe'nin yanına götürdü. Ona: "Şimdi biraz önce söylediğin hadisi aynı şekilde tekrarla" dedi. Ebû Hureyre hadisi okuyunca Hz. Aişe, bu hadisin doğru olduğunu bildirdi. Ebû Hureyre, İbn Ömer'e dönerek: "Ey Ebû Abdurrahman, ben ağaç dikmek, çarşı pazarda gezmekle meşgul olmadım." dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer: "Sen bizim en âlimimiz, Allah Resûlü'nün sözlerini en iyi ezberleyenimizsin." diyerek onu tasdik etmiştir." (İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 363; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 358).

[318] Zehebî, **Siyer**, II, 629; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 354.

[319] Tirmizî, **Menâkıb**, 47.

[320] Bkz.: Hakim en-Nisâburî, **Müstedrek**, III, 512, 586.

ondan hadis öğrenmek için İslâm coğrafyasının dört bir yerinden ona gelirlerdi. O, pek çok mukaddis, fakîh, müfessir ve kurra yetiştirdi. En fazla hadis rivâyet eden Ebû Hureyre hakkında Buhârî: "İlim ehlinden (sahâbe ve tâbiînden) 800 civarında kişi ondan hadis rivâyet etmiştir" der.[323] O, başta Allah Resûlü olmak üzere Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Übey b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Selâm, Temim-i Dâri, A'lâ b. Hadramî ve Hz. Aişe gibi 14 sahâbeden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Cabir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, Vâsile b. Eska', Hz. Aişe vb. 33 sahâbe hadis rivâyet etmiştir.[324]

Ali b. Medenî, Tâbiîn'in en önemli on fakîh'in Ebû Hureyre'den hadis rivâyet ettiğini söylerken, el-Müstedrek sahibi Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014) ise, Tâbiîn'in en meşhur âlimlerinin Ebû Hureyre'nin öğrencileri olduğunu ifade etmektedir.[325]

Buhârî'de yer alan bir rivâyette Ebû Hureyre, kendi ilminin derinliğini ve boyutlarını şöyle anlatır: "Resûlullah'tan iki kap dolusu ilim öğrendim. Bunlardan birisini halk arasında yaydım. Diğerine gelince, onu meydana çıkaracak olsam benim şu boğazım kesilir."[326] Zehebî bu hadisi şöyle yorumlar: "Bu hadis gösteriyor ki, usûl-furû ya da övgü-yerme konularında fitneye sebep olacaksa hadis gizlenebilir. Ancak helal ve haram konusunda ise, haberi gizlemek caiz değildir."[327]

Ebû Hureyre, öğrendiği hadisleri yazmadığı gibi, yazılmasına da izin vermediğine dair rivâyetler olsa da, tâbiînden Beşir b. Nâhik'in ondan dinlediği hadisleri yazdığına ve daha sonra ona kendisinden duyduğu hadisleri rivâyet etmek için izin aldığına dair rivâyetler de bulunmaktadır.[328] Abdurrahman b. Hürmüz el-A'rac (ö. 117/735) da ondan dinlediği hadisleri yazmıştı. Hemmam b. Münebbih (ö.

---

[321] Ebû Hureyre, bazen etrafında toplanan insanlara sabahlara kadar hadis rivâyet ettiği nakledilir. Bkz.: Zehebî, **Siyer**, II, 599.
[322] Bkz.: Buhârî, **Zekât**, 50.
[323] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 334; İbnü'l-Esîr, İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, VI, 320; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 353. Ayrıca kendisinden hadis rivâyet eden kişilerin isimleri için bkz.: Zehebî, **Siyer**, II, 579-585.
[324] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 334.
[325] Hakim en-Nisâburî, **Müstedrek**, III, 513.
[326] Buhârî, **İlim**, 42; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 364; IV, 331.
[327] Zehebî, **Siyer**, II, 597.
[328] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 223.

131/749) ise, ondan dinlediklerini "Sahifetü's-Sahiha" adını verdiği bir kitapta toplamıştır.[329]

Ebû Hureyre, Hz. Peygamber ile birlikte kaldığı süre içerisinde âdeta kendini ilme vakfetti. Hatta Allah Resûlü'ne gidip evlenme isteğinde bulunduğunda Allah Resûlü'nün ona verdiği cevabı şöyle anlatır: Allah Resûlü'ne giderek: "Ya Resûlallah! Ben gencim ve günaha düşmekten korkuyorum. Bunun için evlenmek istiyorum. Ancak evlenecek birini bulamıyorum, dedim. Allah Resûlü sustu ve cevap vermedi. Ben, sözlerimi tekrarladım, Allah Resûlü yine sustu. Dördüncü defa tekrarlamam üzerine Allah Resûlü: "*Ey Ebû Hureyre! Kalem kurudu. İster kendini hadım et, ister öylece bekleyip sabret. Kaderinde ne yazılı ise onunla karşılaşacaksın"* dedi."[330] İslâm'ı kabul ettiği ilk günden beri Suffa'da ilim ve irfan tahsil eden Ebû Hureyre, Resûlullah'ın bu sözlerinden gerekli mesajı alarak evlenme işini bir süre daha erteleyip, ilim tahsil etmeye devam etmiş, Allah Resûlü'nün vefatından sonra ise, Büsre binti Gazvân ile evlenmiştir.[331]

Hz. Peygamber, A'lâ b. Hadramî ile birlikte Ebû Hureyre'yi hicri 8/630. yılında Bahreyn'e görevli olarak göndermişti. Hz. Ebû Bekir döneminde tekrar Bahreyn'e Vali olarak atanan Alâ b. Hadramî'ye yardımcı olarak Ebû Hureyre görevlendirilmişti. Hz. Ömer döneminde de kadılık yapmak ve namaz kıldırmak üzere görevlendirilmişti.[332] Daha sonra Hz. Ömer onu, devlet gelirlerini tahsil etmek üzere Bahreyn'e âmil olarak görevlendirdi. Ancak bir süre sonra Medine'ye tekrar geri çağrılır ve orada yaşamaya devam eder.[333] Muâviye (ö. 60/680) döneminde de Medine Valisi Mervan b. Hâkem Medine dışına çıktığında ya da Mekke'ye hac için gittiğinde Ebû Hureyre'yi yerine vekil olarak bırakırdı.[334]

Bahreyn'den döndükten sonra Medine'de sürekli ilimle meşgul olan Ebû Hureyre, Kur'ân, sünnet ve fıkıh ilimlerinde söz sahibi oldu.[335] Hatta Abdullah b.

---

[329] Abdu's-Settâr, **Ebû Hureyre**, Dımaşk 2003, 363-365.
[330] Buhârî, **Nikah**, 9.
[331] Bkz.: İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 353 vd.
[332] Zehebî, **Siyer**, II, 594, 619.
[333] Geniş bilgi içib bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 335-336; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, VI, 321; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 349.
[334] İbn Sad, **a.g.e.**, IV, 336; Zehebî, **Siyer**, II, 614.
[335] Zehebî, **Siyer**, II, 627.

Zübeyr, kendisine sorulan bir fıkhî meselenin hükmü için adamı İbn Abbâs ve Ebû Hureyre'ye göndermişti. Kendilerine gelen adama fetvâ vermek için Abdullah b. Abbâs: "Ey Ebû Hureyre buyur fetvâ ver!" demiş ve verdiği hükmü kendisi de tasdik etmişti.[336]

Ebû Hureyre, aynı zamanda "Ehl-i Hadis" denilen Medine Ekolünün en önemli kurucularından biri sayılır. O, en çok fetvâ veren yedi sahâbiden biri olmasa da orta seviyede fetvâ veren sahâbilerin önde gelenlerindendir. Kal'acî, onun fatvalarını 250 sayfalık bir kitapta toplamıştır.[337] Hz. Ömer zamanında Bahreyn'de kadı ve âmil olarak görev yaparken çok fetvâ vermeye başlayan Ebû Hureyre, Hz. Osman ve Muâviye döneminde fevta verme işini artırmıştır. Bir yandan hadis rivâyet ederken, diğer yandan da ortaya çıkan yeni hukuki meseleler kendisine sorulduğunda fetvâ vermeye çalışırdı. Ziyad b. Mina, Hz. Osman'ın hilafetinin başlangıcından kendi vefatlarına kadar ki zamanda Medine'de fetvâ verip hadis rivâyet eden sahâbilerin arasında Ebû Hureyre'yi de saymaktadır.[338] Onun Allah Resûlü'nden duyduklarını ve gördüklerini aynı heyecanla insanlara aktarması ve anlatması belki de kendisinin Resûlullah'tan rivâyet ettiği: "*Kime bir bilgi (ilim) sorulur da, o bunu gizlerse, Kıyamet Günü ağzına ateşten bir gem vurulur."*[339] Hadisini rehber edinmişti.

Ebû Hureyre, Allah Resûlü'nün vefatından sonra 47 yıl daha uzun bir ömür yaşadı. Bu nedenle, bir taraftan bildiği hadisleri naklederken, diğer taraftan sahâbilerden bilmediği birçok hadisi öğrendi ve bunları rivâyet etme imkânı buldu.

Ömrünün sonuna doğru Medine'ye yakın "Akik" denilen yere yerleşen ve bir süre sonra hastalanan Ebû Hureyre, Hicretin 58/677 yılında 78 yaşında iken Akik'te vefat etti. Cenaze namazını Medine Valisi Velid b. Ukke b. Ebî Sufyan kıldırdı. Cenaze namazına Medine eski Valisi Mervan b. Hâkem,[340] Abdullah b. Ömer, Ebû Said el-Hudrî gibi sahâbiler de katıldı. Medine'de Bakî' Mezarlığında defnedildi.[341]

---

[336] Zehebî, **Siyer**, II, 607, 609.
[337] Kal'acî, Muhammed Ravvâs, **Mevsû'atu Fıkhı Ebû Hureyre**, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1993, 43.
[338] İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 181; II, 372; Zehebî, **Siyer**, II, 606-607.
[339] Ebû Davud, **İlim**, 9; İbn Mâce, **Mukaddime**, 24.
[340] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 335.
[341] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 340; Zehebî, **Siyer**, II, 627; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 361-362.

4- Ebû Said el-Hudrî

Asıl adı Sa'd b. Mâlik b. Sinân el-Ensârî el-Hazrecî olup, "Ebû Said el-Hudrî" künyesi ile meşhur olmuştur.[342] Babası Mâlik b. Sinân Ensâr'dan olup İslâm'ı ilk kabul eden sahâbilerdendi ve Uhud Savaşında şehit düşmüştür.[343]

Ebû Said, Uhud Savaşına katılmak istemişse de, yaşı küçük olduğu için Allah Resûlü ona izin vermemiştir. Hz. Peygamber'le beraber ilk olarak Hendek Savaşı olmak üzere toplam 12 savaşa katılmıştır. Beni Mustalık gazâsına 15 yaşında iken katılmıştı.[344] Ebû Nu'aym, onu Suffa Ashabından saymış ve: "Medineli Ensâr'dan olmasına rağmen o da Suffa Ashâbı gibi sıkıntılara karşı sabrı, fakirliği ve iffeti seçti." [345] der. Belki de babasının erken şehit düşmesi, kendileri fakir olması[346] ve içindeki öğrenme isteği gibi nedenlerle Suffa'da kalarak İslâm'ı daha yakından öğrenme fırsatı yakalamıştır. Onun bu çalışma ve gayreti sonucudur ki, Resûlullah'tan 1170 hadis rivâyet ederek, en çok hadis rivâyet eden "muksirun"lerden yedinci kişi olmasını sağlamıştır.[347] Kendisi Allah Resûlü dışında Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Zeyd b. Sâbit ve diğer bazı sahâbeden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de; İbn Abbas, İbn Ömer, Câbir, Mahmud b. Lebîd, Ebû Umâme, İbn Sehl, Ebu't-Tufeyl gibi bir grup sahâbe ve Said b. Müseyyeb,[348] Ebû Osman en-Nehdî, Mücâhid, 'Atâ, Tarık b. Şihâb, Übeyd b. 'Umeyr gibi bir grup tâbiînlerin büyükleri hadis rivâyet etmiştir.[349]

---

[342] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 167; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 65.
[343] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 65.
[344] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 167; IV, 235.
[345] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 369.
[346] Babası Uhud savaşında şehit düşerken kendisi de küçük olduğundan ailesi geçim sıkıntısı çekmiştir. Ailesinin ısrarı üzerine Allah Resûlü'ne gidişini şöyle anlatır: "Babam Uhud savaşında şehit düştü. Bizi malsız bıraktı. Resûlullah'a aileme bir şeyler istemek için gittim. Yanına vardığımda Resûlullah minberde şöyle diyordu: *"Ey insanlar! Kim kanaatkâr olup, bir şeyler istemezse, Allah onu muhtaç durumdan kurtarır. Kim iffet isterse, Allah onu iffetli kılar."* Bunun üzerine ben hiçbir şey istemeden geri döndüm." (İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 66. Benzeri rivâyetler için bkz.: Buhârî, **Zekât**, 50; Müslim, **Zekât**, 124; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 3, 12, 44, 93, 403, 437; IV, 138; Ebû Davud, **Zekât**, 28; Tirmizî, **Bırr**, 77; Darimî, **Zekât**, 189; Muvatta, **Sadaka**, 7; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 370).
[347] İbn Salâh, **a.g.e.**, 266; Subhî es-Salih, **a.g.e.**, 296, 309.
[348] Said b. Müseyyeb, (ö. 94/712), Tâbiînlerin önde gelenlerinden olup, Medine'de aynı asırda yaşayan yedi tâbiîn fakîhden en meşhurudur. Ebû Hureyre'nin kızı ile evli idi. (Bkz.: İbn Hallikan, Ahmed b. Muhammed, **Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zemân**, thk.: İhsan Abbas, Dâru Sâdır, Beyrut 1970, I, 117).
[349] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 65-66.

Ebû Said el-Hudrî sahâbenin âlim, fakih ve faziletlileri arasında yer almıştır.[350] Ziyad b. Mina, Hz. Osman'ın hilafetinin başlangıcından kendi vefatlarına kadar ki zamanda Medine'de fetvâ verip hadis rivâyet eden sahâbilerin arasında Ebû Said el-Hudrî'yi de saymaktadır.[351] İbn Hacer el-Askalânî, "el-İsâbe" adlı eserinde onun hakkında şöyle der: "Hanzele b. Ebû Süfyân, şeyhlerinden: "Sahâbe gençleri arasında fıkhı en çok bilen kişi Ebû Said el-Hudrî'dir" diye nakleder."[352]

Hayatını hadis rivâyeti ve ilimle geçirdi. Hicretin 74/693 yılında, 86 yaşında iken Medine'de vefat etti ve Bakî' Mezarlığına defnedilmiştir.[353]

5- Ebu'd-Derdâ 'Uveymir

Asıl adı 'Uveymir b. 'Âmir el-Ensârî el-Hazrecî olup, daha çok "Ebu'd-Derdâ" künyesi ile meşhur olmuştur.[354] Hz. Peygamber, Medine'ye hicret ettikten bir süre sonra ailesi Müslüman olmasına rağmen, o belki de ticaretle yoğun uğraştığından, ailesi içinde İslâm'ı en son kabul eden kişidir. Bedir Savaşı'nda Müslüman olduğu ve ilk defa Uhud Savaşı'na katıldığı ile ilgili rivâyetlerin yanında,[355] onun Uhud Savaşı'na da katılmadığı, ilk olarak Hendek Savaşı'na katıldığı rivâyetleri de bulunmaktadır.[356] Ancak Uhud Savaşı'na katıldığı rivâyetleri daha doğru ve yaygındır. Hatta Allah Resûlü, Uhud'da herkes bir tarafa dağılırken, onun düşman safları arasına hücüm ettiğini görünce: *"'Uveymir (Ebu'd-Derdâ), ne yaman bir kahramandır! O benim ümmetimin hakimidir."* dedi.[357]

İslâm'dan önce ticaretle uğraşan Ebu'd-Derdâ şöyle anlatır: "Allah Resûlü Peygamber olarak gönderilmeden önce ben ticaretle uğraşırdım. Resûlullah gönderilip, ben İslâm'ı kabul ettikten sonra ibadetimde ve ticaretimde noksanlıklar oluştu. İkisi bir arada yürümedi. Ben de ibadeti seçtim, ticareti bıraktım."[358]

---

[350] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 167; IV, 235; Zehebî, **Siyer**, III, 168, 169.
[351] İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 181.
[352] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 66.
[353] Bkz.: İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 167, IV, 235; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 365, VI, 142; Zehebî, **Siyer**, III, 171; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 67.
[354] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 298; IV, 211; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 621.
[355] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 621.
[356] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 298; IV, 211.
[357] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 392; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 622.
[358] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 392; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 209.

İslâm'a girdikten sonra kendini ibadete ve ilme verdi. Dinini daha fazla öğrenmek, bilgisini daha fazla arttırmak için Suffa'da kalmıştır.[359] Onun ilmi hakkında Kasım b. Muhammed şöyle demiştir: "Ebu'd-Derdâ, kendilerine ilim verilen kimselerdendir." Yezid b. Muâviye ise: "Ebu'd-Derdâ, hastalığı tedavi eden fakîh âlimlerdendir." demiştir.[360]

Hz. Peygamber'in hayatında Uhud Savaşından itibaren diğer bütün savaşlara onunla birlikte katılan Ebu'd-Derda, O'ndan çok ilim ve irfan da öğrendi. Bu nedenle, Müslüman olduktan sonra İslâm'ı tebliğ yolundaki çabası Allah Resûlü'nün vefatından sonra yoğunlaştı. Uzun yıllar Şam ve civarında Kur'ân ve Hadis okutmuş, etrafında büyük bir ilim halkası oluşmuştu. 1600 civarında talebesi olduğu rivâyet edilir. Kur'ân, Tefsir, Hadis ve fıkıh gibi bütün ilimlerde söz sahibi birçok tâbiîn, onun ilim halkasında yetişmiştir.[361] Kendisi Hz. Peygamber, Zeyd b. Sâbit, Hz. Aişe, Ebû Ümâme ve Fudâle b. Ubeyd'den hadis rivâyet etmiştir. Ondan da oğlu Bilal, hanımı Ümmü'd-Derdâ, Ebû İdris el-Havlânî, Süveyd b. Gafele, Cübeyr b. Nüfeyr, Zeyd b. Vehb, Alkame b. Kays ve diğer bir grub hadis rivâyet etti.[362]

Onun derin ilmî bilgisi konusunda Ebû İdris el-Havlâni, Yezid b. 'Umeyr'den şöyle rivâyet etti: "Mu'âz b. Cebel ölüm döşeğinde iken ona: "Ey Ebû Abdurrahman! Bize bazı tavsiyelerde bulunun" denilmesi üzerine o: "İlmî, 'Uveymir Ebu'd-Derdâ'dan alın. Çünkü o kendisine ilim verilenlerdendir" dedi.[363]

Kendisinden gelen birçok rivâyette onun tefekkür'e çok önem verdiğini görüyoruz. Farzdan sonra hangi ibadetin daha efdal olduğunu soranlara o: "Tefekkür" diye cevap vermiştir. Başka bir rivâyette o: "Bir saat tefekkür, bir geceyi ihya etmekten daha hayırlıdır" der.[364] Onun özellikle ilim öğrenmek ve bununla amel etmek gerektiği hususunda ise birçok hikmetli sözü vardır: "Bilmeyene yazıklar olsun. İsteseydi, Allah ona bilmediğini öğretirdi. Yine yazıklar olsun bilip de, bildiği

[359] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 11.
[360] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 299; IV, 211, 212.
[361] bkz.İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 392,
[362] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 622.
[363] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 352; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 243; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 212.
[364] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 392, Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 208, 209.

ile amel etmeyenlere." Ebu'd-Derdâ bu sözleri tam yedi defa tekrarlamıştır.[365] Başka bir sözünde: "İnsan âlim olmadıkça müttaki olamaz. Amel etmedikçe de ilim güzel değildir." der.[366]

Hz. Ömer'in onu Dımaşk'a kadı olarak atadığına dair rivâyetlerle birlikte, Muâviye'nin de onu atadığı rivâyetleri vardır. Hicretin 32/652 yılında Şam'da, Hz. Osman'ın hilafeti döneminde vefat etti.[367]

6- Abdullah b. Zeyd el-Cühenî

"Sâhibü'l-Ezân" lakabıyla meşhur olan Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe'nin de Suffalılardan olduğu kaydedilen sahâbedendir. Vâkıdî'nin kaydettiğine göre Mekke'nin fethi günü Cüheyne'nin sancaklarını taşıyan dört sahâbiden birisidir. Muâviye'nin hilafeti zamanında vefat etiği rivâyet edilmektedir.[368] Hicri 32/652 yılında 64 yaşında iken vefat ettiği ve Hz. Osman'ın cenaze namazını kıldırdığı da rivâyet edilir.[369]

Medîne'de hicretten hemen sonra Müslümanları beş vakit namaza dâvet etmek için bir çare aranmış, Resûlullah, ashâbı ile bu konuyu istişare etmek için onları toplamıştı. Bazıları Hristiyanlar gibi çan çalınmasını, bazıları yahudiler gibi boru öttürülmesi ya da ateş yakılması vb. vasıtalar teklif edilmiş ise de, Hz. Peygamber bu tekliflerin hiçbirini beğenmemiş ve meclis dağılmıştı. Hazrec kabilesinden Abdullah b. Zeyd isimli zat rüyasında bir kişinin ezan okuyarak namaza dâvet ettiğini ve kamet getirerek de cemâate çağırdığını görmüş, uyanınca rüyasını Resûlullah'a anlatmıştı. Resûlullah: "*Bu ilâhî bir rüyadır."* buyurduktan sonra sesi müsait olan Bilâl'e emretmiş, Bilâl da Mescid'e yakın yüksekçe bir evin üstünde

[365] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 211.
[366] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 213. Ayrıca ilim ile ilgili diğer sözleri için bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 211-228.
[367] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 393; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 300; IV, 212; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 319; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 622.
[368] Bkz.: Vâkıdî, **a.g.e.**, II, 800, 820; İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 347; Ebû Nu'aym, **a.g.e.** II, 6; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 249; Sehâvî, **Ruchanü'l-Kiffe**, 233.
[369] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 85.

ezanı okumaya başlamıştı. İlk ezanı duyunca koşarak gelen Hz. Ömer de aynı rüyayı gördüğünü ifade etmişti.[370]

7- Vâsile b. Eska‘

Hicretin dokuzuncu yılında Allah Resûlü ve Müslümanlar Tebük Seferi'ne gitmek için hazırlandıkları sırada Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'in huzurunda Müslüman oldu.[371] Bundan sonra Allah Resûlü'ne üç yıl hizmet etti ve bu sırada Suffa'da kaldı.[372] Burada Hz. Peygamber'den ve diğer sahâbeden ilim öğrenen Vâsile, Suffa'da geçirdiği günlerle ilgili kaynaklarda birçok anısı vardır.[373] Suffa'da yaşadığı bir anısını şöyle anlatır: "Biz Suffa Ashâbı, Mescid-i Nebevî'de kalırdık. Hiçbir arkadaşımızın doğru düzgün bir elbisesi yoktu. Terimiz toz toprakla birleşerek zamanla vücudumuzda bir tabaka oluştururdu. O günlerden birinde Allah Resûlü bize gelerek, üç kere fakir muhâcirleri müjdeledi."[374] Başka bir rivâyette ise: "Suffa'da yirmi kişi kalıyorduk. Oradakilerin en küçükleri bendim. Allah Resûlü'nü dinleyerek ilim öğreniyorduk."der.[375]

Bir diğer hadisi ise şöyle nakleder: "Ben Suffa ehlinden, Müslümanların kurrâ'larındandım. Bir gün Allah Resûlü bize gelerek: "*Benden sonra buğday ekmeğine, yağa doyduğunuzda, çeşit çeşit yemek yiyip, çeşitli elbiseler giydiğinizde mi daha hayırlı olursunuz yoksa şimdi mi?*" diye sordu. Biz: "O gün daha hayırlıdır" dedik. O: "*Hayır. Aksine şimdi daha çok hayırdasınız.*" dedi. Allah Resûlü'nün vefatından sonra çok geçmeden buğday ekmeğine ve yağa doyduk. Çeşit çeşit yemekler yiyip, çeşitli elbiseler giydik."[376]

---

[370] Buhârî, **Ezân**, 1; Tirmizî, **Mevâkît**, 27; Müslim, **Nikâh**, 79; Darimî, **Mukaddime**, Salât, 3; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 206; Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 81.

[371] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, VII, 407.

[372] Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 21; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 124; Zehebî, **Siyer**, III, 384; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 462.

[373] Vâsile b. Eska‘ın, Suffa'da yaşadığı anıları ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 490; Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 22-23; Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, **el-Mu‘cemü'l-Kebîr**, thk.: Hamdî b. Abdülmecid es-Selefî, Mektebetü'l-‘Ulûm ve'l-Hikem, 1983 XXII, 86-87.

[374] Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 22; Zehebî, **Siyer**, III, 385; Taberânî, **a.g.e.**, XXII, 70; İbn Cevzî, **Sıfatu's-Safve**, I, 676.

[375] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, VII, 408.

[376] Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 23; İbn Manzûr, **Muhtasar**, X, 115.

Bir defasında Allah Resûlü'nün huzurunda otururken, Hz. Ali, Hasan, Hüseyin ve Fatıma geldiler. Allah Resûlü onların üzerine kendi elbisesini attı ve: "*Ey Allah'ım, bunlar ehl-i beytimdir. Onlardan kötülüğü gider ve onları temizle"* buyurdu. O zaman ben de: "Ya Resûlallah! Ben de dahil miyim?" dedim. O: "*Sen de"* dediler. Allah'a yemin olsun ki, en çok güvendiğim amelim işte budur" dedi.[377]

Allah Resûlü'nün vefatından iki-üç yıl önce Müslüman olmasına rağmen, İslâm'a girişinden itibaren ilme büyük önem vermiş, Allah Resûlü'nden sonra da, O'ndan öğrendiği ilmi gittikleri yerlerde çevresindekilere aktarmaya ve onlara öğretmeye her zaman gayret göstermiştir. Hatta meydana gelen sorunların çözümü için fetvâ vermiş ve haklarında hüküm vererek, kadılık yapmıştır. Bu konuda Maruf-i Hayat şöyle anlatır: "Bir gün Vâsile b. Eska'nın meclisinde oturuyordum. O sırada yanımıza bir adam geldi. Bir takım mallar aldığını ve onların iyi olduğunu söyledi. Çevresindekiler de ona şahitlik ettiler. Biraz sonra adam, aldığı malda bir kusur olduğundan bahsetti. Bunu duyan Vâsile b. Eska' yanında oturanlara: "Satıcıyı hemen bana çağırın" dedi. Satıcı gelince: "Malında bir kusur var, onu geri al" dedi. Adam itiraz etmeden müşteri ile satış yerine giderek malını geri aldı. O sırada müşteri satıcıya: "Satışı bozanın kim olduğunu biliyor musun?" diye sordu. Satıcı: "Kim?" diye sordu. Müşteri: "Vâsile b. Eska'" dedi. Satıcı hemen oradan ayrılarak Vâsile b. Eska'nın yanına gitti. Onu ayıplayarak: "Ey Allah Resûlü'nün sahâbisi! Senin gibi biri böyle bir şeyi niçin yapar?" diye sordu. Vâsile b. Eska' başını kaldırıp adama bakarak: "Doğru söylemiyorsun. Ben yanlış bir şey yapmadım. Çünkü Allah Resûlü; "*Bir Müslüman'a ayıplı bir malı gördüğünde, onu haber vermen gerekir. Kişiye bundan başkası helal olmaz"* buyurdu. Ben de öyle yaptım." dedi.[378]

Bir şey yapacağı zaman, Kur'ân'a ya da Allah Resûlü'nün o konudaki sözü ya da hareketine uygun olarak yapmaya özen gösterirdi. Bu konuda Abdurrahman b. Ebû Mâlik şu olayı anlatır: "Vâsile b. Eska'nın evinden bir deve satın aldım. Henüz evden çıkıp biraz yürümüştüm ki, Vâsile'nin elbisesinin eteklerini çeke çeke hızla

---

[377] Kândehlevî, M. Yusuf, **Hayâtu's-Sahâbe**, trc.: Sıtkı Gülle, Divan Yayınları, İstanbul 1994, IV, 105. Farklı rivâyet için bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 107; İbn Manzûr, **Muhtasar**, XXVI, 241; XXIX, 48.

[378] İbn Manzûr, **Muhtasar**, XXII, 181.

bana doğru geldiğini gördüm. Yanıma varınva bana: "Ey Abdullah onu satın mı aldın diye sordu. "Evet" dedim. O: "Satın alırken onun kusurlu tarafını sana açıkladılar mı? Onun ayağında bir yarık vardı" dedi. Sonra Resûlullah'ın: "*Kim bir şey satarsa, onun kusurlu tarafını açıklamadan satması helal olmaz. Malın kusurunu bilen mutlaka onu açıklaması gerekir. Yoksa satıştan elde ettiği para ona helal olmaz"* sözünü nakletti.[379]

Dinini daha iyi öğrenmek için Allah Resûlü'ne sürekli soru sorardı. Bu konuda şöyle bir anısını anlatır: "Bir gün Allah Resûlü'nün yanına gittim. Bir grup sahâbisine konuşma yapıyordu. Gidip ilim halkasının ortasına oturdum. Oradakilerin bazısı: "Ey Vâsile oradan kalk. Orada oturmamız yasaklandi" dediler. Allah Resûlü: "*Vâsile'yi bırakın! Evini terk edip onu buraya getiren sebebi biliyorum"* buyurdu. O da: "Ya Resûlallah! Beni evden ayırıp, buraya getiren sebep nedir?" dedi. O: "*Sen yakîn ve şüphenin ne olduğunu sormak için evden çıktın"* dedi. Ben: "Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, bu nedenle evimden çıktım, dedim."[380]

Allah Resûlü'nün hayatında ilme çok meraklı olmuş ve sürekli soru sorarak bilgisini arttırmış, O'nun vefatından sonra da, O'ndan öğrendiklerini her fırsatta çevresindekilere anlatmak ve aktarmak için çeşitli ders halkaları oluşturmuştu. Söz gelimi; Dımaşk'ta kendi adına yapılmış bir mescidi ve bu mescidde de ders halkası kurduğu belli bir yeri vardı.[381] Suffa ile ilgili birçok rivâyetleri olan Vâsile b. Eska'dan Mekhûl, Ebû İdris el-Havlânî, Abdullah b. 'Âmir el-Yahsebî, Şeddâd b. İmâre, Ebû Melih b. Üsâme el-Hüzelî ve bir grup Şamlı râvî kendisinden hadis rivâyet etmiştir.[382]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Basra'ya yerleştiği, daha sonra Dımaşk ve Humus Fetihlerine katıldığı ve Şam'da Dımaşk yakınlarındaki Belat Beldesine yerleştiği ifade edilir. Buradan da Beyt-i Makdis'e gittiği ve burada vefat ettiği[383]

[379] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 490; İbn Manzûr, **Muhtasar**, XXVIII, 333.
[380] İbn Manzûr, **Muhtasar**, XXVI, 240.
[381] Bkz.: İbn Manzûr, I, 258, XXVI, 112.
[382] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 124; Zehebî, **Siyer**, III, 384; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 462.
[383] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 124.

söylenmişse de Hicretin 85/705 yılında 105 yaşında iken Dımaşk'ta vefat eden son sahâbe olarak bilinir.[384]

8- Huzeyfe b. Esid

Huzeyfe b. Esid el Gifârî, Hendek Savaşı'ndan sonra Medine'ye giderek Resûlullah'ın huzurunda İslâm'ı kabul etti. Künyesi "Ebû Sariha"dır. [385]

Medine'ye hicret ettikten sonra, Allah Resûlü ve diğer sahâbeden İslâm'ı daha iyi öğrenmek için Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbı ile birlikte kaldı.[386] Öğrendiği ilmi de sonraki nesillere aktardı. Ebû Tufeyl, Huzeyf b. Esid'den şöyle naklediyor: "Allah Resûlü: *"Ey insanlar! Size iki şey bırakıyorum. Onlara uyduğunuz sürece sapmazsınız. Onlar, Allah'ın kitabı ve Ehl-i Beytimin yoludur"* dedi."[387] Kendisinden kıyamet alâmetleri ile ilgili bir hadis de nakledilir. [388]

Hudeybiye Anlaşmasına[389] Mekke'nin Fethine, Huneyn ve Tâif Savaşı'na katılan Huzeyfe, Allah Resûlü'nun vefatından sonra da Halid b. Velid komutasında Yemâme ve Şam Fethine katıldı.[390] Ömrünü cepheden cepheye koşarak geçiren Huzeyfe b. Esid, Resûlullah'ın vefatından sonra önce Mekke'ye, sonra Şam'a daha sonra Kûfe'ye yerleşti. Ebû Seriha, Hz. Ebû Bekir, Ali ve Ebû Zerr'den hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de; Ebu't-Tufeyl, Şa'bî ve diğer bazı kişiler hadis nakletmiştir. Hicretin 42/662 yılında Kûfe'de vefat etti ve Zeyd b. Erkam cenaze namazını kıldırdı.[391]

---

[384] Bkz.: Zehebî, **Siyer**, III, 386; İbn Manzûr, **Muhtasar**, XXVI, 242; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 462.
[385] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 394; IV, 231; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 38.
[386] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 355.
[387] Tirmizî, **Menâkıb**, 31. Ayrıca benzeri rivâyet için bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 355.
[388] Hadisin içeriği ile ilgili farklı görüşler mevcut olduğundan rivâyeti buraya almadık. Hadis için bkz.: Müslim, **Fiten**, 13; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 6, 7; İbn Mâce, **Fiten**, 25; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 355.
[389] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 231.
[390] İbn Manzûr, **Muhtasar**, VI, 247.
[391] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 466; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 38.

9- Habbâb b. Eret

Habbâb b. Eret, Tamîm Kabilesinden olup, cahiliyede esir düşmüş ve Mekke'de satılmıştır. Huzâi Kabilesinden Ümmü Enmâr onu satın aldı, daha sonra azad etti. Zühre oğullarının anlaşmalısı idi.[392]

Allah Resûlü henüz Dâru'l-Erkam'a yerleşmeden önce İslâm'ı kabul edenlerin altıncısıdır. Müslüman olduğunu açıklayan ilk kişidir. Bundan dolayı Mekkeli müşriklerden çok işkence görmüştür.[393]

Medine'ye ilk hicret edenlerden olup, Cebr b. Atik ile[394] ya da Harâş b. Essam'ın azadlısı Temîm ile kardeş yapıldı.[395] Mekke'de Dâru'l-Erkam'da Allah Resûlü'nün rahle-i tedrisinde başladığı öğrenimine Medine'de Suffa'da devam etti.[396]

Bedir Savaşı başta olmak üzere Allah Resûlü ile beraber Uhud, Hendek ve diğer bütün savaş ve gazalara katıldı.[397] Resûlullâh'tan hadis rivâyet etmiş, ondan da Ebû Ümâme, oğlu Abdullah b. Habbâb, Ebû Ma'mer, Kays b. Ebû Hâzim, Mesrû ve diğer bir grup râvî hadis rivâyet etmiştir.[398]

Onun ilmini ortaya koyma açısından Ma'd-i Kerib'in rivâyet ettiği şu olayla yetineceğiz: "Biz, Abdullah b. Mes'ûd'a gelerek Şu'arâ' Sûresini bize aktarmasını istedik. İbn Mes'ûd şöyle cevap verdi: Ben de yoktur. Ancak onu Resûlullah'tan öğrenen Ebû Abdullah Habbâb b. Eret'e gidip, ondan alabilirsiniz" dedi.[399]

Daha sonra Kûfe'ye yerleşen Habbâb, vefatına doğru çok ağır bir hastalığa yakalandı. Vefat etmeden önce oğluna kendisini Kûfe'nin dışında bir yere defnetmesini vasiyet etti. Hicretin 37/657 yılında 73 yaşında iken burada vefat etti ve vasiyeti üzerine Kûfe dışında bir yere defnedildi.[400]

---

[392] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 21; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 221.
[393] İbn Sâd, **a.g.e.**, III, 164, 165; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 114; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 221.
[394] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 221.
[395] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 21.
[396] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 359.
[397] İbn Sâd, **a.g.e.**, III, 166.
[398] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 221.
[399] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 143.
[400] İbn Sâd, **a.g.e.**, III, 167; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 116; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 222;.

10- Sa‘d b. Ebî Vakkâs

Sa‘d’ın babası Ebî Vakkâs’ın ismi Mâlik idi. Sa‘d b. Mâlik b. Üheyb b. Abdimenaf b. Zühre b. Kilâb el-Kureşî ez-Zührî olarak bilinir. Künyesi “Ebû İshak” idi.[401] Mekke’de İslâm’ı ilk kabul edenlerdendir. Buhârî, Onun Müslüman oluşunu şöyle anlatır: “Sa‘d b. Ebî Vakkâs dedi ki: Ben Müslüman olduğum gün Müslüman olanların üçüncüsü idim. Üçüncü Müslüman olarak yedi gün kaldım.”[402] Ancak başka rivâyetler de, “Onun Müslüman olanların yedincisidir” diye nakledilir. Müslüman olduğunda 17 ya da 19 yaşında idi.[403]

Sa‘d b. Ebî Vakkâs “Aşere-i Mubeşşere” denilen, daha hayatta iken Cennetle müjdelenen on sahâbedendir.[404] İbn İshâk, el-Meğazi’de onun hakkında şöyle der: “Mekke’de Resûlullah’ın Ashâbı, namazlarından dolayı alaya alınıyorlardı. Sa‘d, bir grup sahâbî ile Mekke yollarından birinde yürürken, müşriklerin saldırısına uğradılar. Dinlerini ayıplayarak onların üzerine hücum ettiler. O zaman Sa‘d, orada eline geçirdiği bir deve kemiğini müşriklerden bir adamın kafasına vurarak, başını yardı. İslâm Tarihinde ilk defa din uğrunda akıtılan kan bu olmuştur.”[405]

Medine’ye hicretten sonra Allah Resûlü’nün kendisine tahsis ettiği evde oturmuştur. Resûlullah, onu bir rivâyete göre Mus‘ab b. ‘Umeyr ile diğer bir rivâyete göre ise Sa‘d b. Mu‘âz ile kardeş yaptı.[406]

Sa‘d b. Ebî Vakkâs, Allah Resûlü ile beraber başta Bedir olmak üzere Uhud, Hendek ve diğer bütün savaş, fetih ve gazâlara iştirak etmiştir.[407] Hatta Hz. Peygamber, Ubeyde b. Hâris komutasında Sa‘d b. Ebî Vakkâs, Mikdâd b. ‘Amr ve ‘Utbe b. Gazvân’ı, seriyye’ye gönderirken ilk oku Sa‘d atmıştır. Bu nedenle, Allah yolunda ilk oku atan kişi olarak Sa‘d b. Ebî Vakkâs bilinir.[408]

---

[401] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 171; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 22; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III,61-62.
[402] Buhârî, **Ashâbu’n-Nebi**, 15.
[403] Bkz.: İbn Sâd, **a.g.e.**, III, 139; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 171; Zehebî, **Tezkiretü’l-Huffâz**, I, 22.
[404] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 171; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 62.
[405] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 367; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 62.
[406] İbn Sâd, **a.g.e.**, 130, 140.
[407] İbn Sâd, **a.g.e.**, 142; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 366.
[408] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 172; Zehebî, **Tezkiretü’l-Huffâz**, I, 22; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 61.

Medine'de evi olmasına rağmen, Allah Resûlü'ne daha yakın olmak, İslâm'ı daha yakından öğrenmek ve ilmini arttırmak için Suffa'da kalmış ve o da Suffa Ashâbından sayılmıştır.[409]

Hz. Peygamber'in hayatında bütün savaş, fetih ve seriyyelere katılan Sa'd, bazen bir komutan bazen de bir nefer olarak çarpışmıştır. Allah Resûlü'nün vefatından sonra da cepheden cepheye koşmuştur. Özellikle Hz. Ömer döneminde Irak ve İran fetihlerinde bir komutan olarak onun büyük başarıları olmuştur. Hz. Ömer döneminde Irak'ı fethedenlerin başında idi. İran'la yapılan meşhur Kadisiye Savaşı'nda da başkomutan idi. Kûfe Şehrini ilk olarak o kurdu ve Hz. Ömer onu Kûfe'ye vali olarak atadı. Ancak, daha sonra bazılarının kendisinden memnun olmamaları üzerine valilikten ayrıldı ve Medine'ye geri döndü. Hz. Ömer'in vefatı esnasında halifenin seçimini havâle ettiği altı kişilik şûra'nın içerisinde o da vardı.[410]

Hz. Ömer vefatından önce şöyle vasiyet etti: "Emirlik Sa'd'a uygun görülürse o olsun. Aksi halde iş başına geçecek olan, ondan yardım istesin. Onu ben acizliğinden ve hıyanetinden dolayı azletmedim." Hz. Ömer onu hicri 21/641 yılında Kûfe'ye vali olarak atamıştı. Valiliği bırakarak Medine'ye geri dönen Sa'd'ı, Hz Osman tekrar Kûfe'ye vali olarak atadı. Ancak hicri 25/645 yılında onu valilikten alarak yerine Velid b. 'Ukbe'yi atadı.[411]

Savaşlarda kahramanca çarpışan Sa'd'ın Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'in övgüsünü almıştır. Uhud Savaşı'nda, Müslümanların dağılması esnasında o, Allah Resûlü'nün etrafında yer almış ve Resûlullah ona ok vererek: "*Anam babam sana feda olsun. At Sa'd at"* diyerek iltifatlarda bulunmuştur. O da attığı oklarla düşmanları vuruyordu.[412] Hatta Hz. Ali'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Resûlullah'ın Sa'd'dan başka hiçbir kimseye anne ve babasını feda ettiğini işitmedim."[413]

İlk Müslümanlardan olması ve vefatına kadar Hz. Peygamber ile beraber olması nedeniyle Resûlullah'tan birçok hadis rivâyet etmiştir. Ondan çocukları;

---

[409] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 368.
[410] Bkz.: İbn Sâ'd, **a.g.e.**, 147; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 172, 173; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 367.
[411] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 61-62.
[412] Bkz.: Buhârî, **Fedâil**, 15; Müslim, **Fedâil**, 41; Tirmizî, **Menâkıb**, 27; İbn Sâ'd, **a.g.e.**, III, 140, 141.
[413] Tirmizî, **Menâkıb**, 27.

İbrahim, ‘Âmir, Mus‘ab, Ömer, Muhammed ve Aişe, sahâbeden Hz. Aişe, İbn Abbas, İbn Ömer ve Câbir b. Semûre; büyük tâbiînlerden Said b. el-Müseyyeb, Ebû Osman en-Nehdî, Kays (Ebû Hazım), Alkame, Annef ve diğer bir grup hadis rivâyet etmiştir.[414]

Ömrünün sonuna doğru Medine yakınlarında Akik'te oturan Sa‘d b. Ebî Vakkâs, Hicri 51/671 yılında 70 küsur yaşında iken burada vefat etti. Cenazesi Medine'ye getirildi ve Medine Valisi Mervan b. Hâkem tarafından cenaze namazı kıldırılarak, Bakî‘ Mezarlığına defnedildi. Aşere-î Mübeşşere ve muhâcirlerden en son vefat eden sahâbe olarak kabul edilir.[415]

11- Ammâr b. Yâsir

Ammâr b. Yâsir b. ‘Âmir b. Mâlik el-Ansî, künyesi "Ebû Yakzân"dır. Babası Yâsir, iki kardeşi Hâris ve Mâlik ile beraber Mekke'ye geldiler. Ancak iki kardeşi de Yemen'e döndüler. Yâsir ise Mekke'de Mahzum oğullarından Ebû Huzeyfe b. Muğire'nin anlaşmalısı olarak kaldı. Daha sonra Ebû Huzeyfe, Sümeyye adındaki azadlı cariyesi ile onu evlendirdi.[416]

Hz. Peygamber İslâm'ı tebliğ etmeye başladığında Ammâr, babası Yâsir, annesi Sümeyye ve kardeşi Abdullah hemen Müslüman oldular.[417] Ancak, onları koruyacak kimseleri olmadığı için Mekkeli müşriklerin ağır işkencelerine maruz kaldılar. Annesi ve babası bu ağır işkenceye dayanamayarak İslâm'ın ilk şehitleri sayıldılar.[418]

Müslüman olduktan sonra müşrikler tarfından ailece kendilerine büyük ve ağır işkenceler yapıldı. Ammâr'dan kendi putlarını övmesini, Hz. Peygamber hakkında da kötü konuşmasını istediler. O da bu taleplere olumlu yanıt verince kurtuldu. Bunun üzerine ağlayarak Allah Resûlü'nün yanına gitti ve durumu O'na söyledi. Allah Resûlü: *"Ey Ammâr! Onu söylerken kalbin nasıldı?"* diye sordu.

---

[414] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 62; Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 22.
[415] Bkz.: İbn Sa‘d, **a.g.e.**, III, 147; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 173, 174; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 369; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 62.
[416] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 227.
[417] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, III, 247; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 130.
[418] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, III, 247.

Ammâr: "Vallahi iman doluydu ya Resûlallah" diye cevap verince, Allah Resûlü: *"Eğer tekrar söylemeni isterlerse, dilinin ucuyla tekrar söyle"* diyerek onun gözyaşlarını ve yüzündeki, başındaki toz toprağı sildi. Bunun üzerine: ***"Kalbi iman ile dopdolu olduğu halde küfre zorlanan kimse dışında, imanından sonra Allah'ı inkar eden ve küfre göğüs açan kimselere, Allah katında bir azab gelir. Onlar için büyük bir azab vardır"***[419] âyeti indirildi.[420] Allah Resûlü bir defasında onun hakkında: *"Ammâr, başından ayağına kadar imanla dopdoludur."* dedi.[421]

Önce Habeşistan'a daha sonra Medine'ye hicret etti.[422] Medine'de onun evinin yerini bizzat Allah Resûlü vermişti. Resûlullah ile beraber Bedir, Uhud, Hendek ve diğer bütün savaşlara katıldı. Bey'atü'r-Rıdvan'da da bulundu.[423] Hz. Peygamber'in vefatından sonra da yalancı peygamber Müseyleme'ye karşı Yemâme'de savaştı.[424]

Evi olmasına rağmen dinini daha fazla öğrenmek ve ilmini arttırmak için Suffa Ashâbı ile beraber Suffa'da kalmıştır.[425]

Hz. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ı Kûfe Valiliğinden alınca Ammâr'ı Kûfe Valisi olarak atadı ve halkına şu mektubu yazdı: "Size Ammâr'ı emir, Abdullah b. Mes'ûd'u onun vekili ve muallim olarak gönderiyorum. Onlar, Resûlullah'ın Ashâbının seçkinlerindendir. Onlar Bedir Ashâbındandır. Onları dinleyerek, itâat edin. Onlardan ilim öğrenin, sizi kendime tercih ederek onları size gönderiyorum." Ancak, belli bir süre sonra Hz. Ömer, onu valilik görevinden aldı.[426]

İlk Müslümanlardan olması ve Allah Resûlü'nün vefatına kadar sürekli O'nunla beraber olması nedeniyle O'ndan birçok hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de; Ebû Musa, İbn Abbas, Abdullah b. Cafer, Ebulâs el-Huzaî ve Ebû't-Tufeyl gibi

---

[419] Nahl, 16/106.
[420] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 249; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 140; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 130; Alûsi, **Rûhu'l-Meânî**, XIV, 237; Elmalılı, **Hak Dini**, V, 263.
[421] İbn Mâce, **Mukaddime**, 147; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 139, 140; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 228.
[422] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 250; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 131; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 473.
[423] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 250, 252; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 131.
[424] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 134; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 473.
[425] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 8; el-Hücvirî, Ali b. Osman el-Cüllâbî, **Keşfu'l-Mahcûb**, Beyrut 1980, 286.
[426] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 151, VI, 7-8; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 115; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 388; IV, 134.

sahâbe ile bir grup tâbiîn hadis rivâyet etmiştir.[427] Ebu Vâil şöyle anlatır. Hz. Ammâr, bir gün bize son derece veciz ve beliğ bir konuşma yaptı. Sonra minberden indi. Ona: "Ya Ebâ Yakzân! Çok beliğ ve veciz söyledin, biraz daha uzatsaydın olmaz mıydı?" diye sorduğumuzda şu cevabı verdi: "Resûlullah'ın şu sözleri söylediğini duydum: "*Bir adamın namazında uzunluk, hutbesinde kısalık, onun fıkıhtaki âlimliğini gösterir. Onun için namazı uzatınız, hutbeleri kısaltınız. Beyanda cezbedici bir özellik vardır.*"[428]

Resûlullah onun hakkında: "*Ammâr, iki iş arasında muhayyer bırakıldığında, mutlaka o iki işin en doğrusunu yapar.*" dedi.[429] Onun ölümü konusunda: "*Ey Ammâr! Müjde sana, azgın bir grup tarafından öldürüleceksin.*" dedi.[430]

Hz. Ali ile Muâviye arasında çıkan mücadelede Hz. Ali'nin tarafında yer alan Ammâr, Sıffin Savaşı'nda hicri 37/657 yılında, 93 yaşlarında iken şehit düştü. Hz. Ali, Onun cenaze namazını kıldırdı ve Kûfe'de elbisesi ile birlikte mezara defnedildi.[431]

12- Bilal b. Rebah el-Habeşî

Bilal b. Rebah daha çok "Habeşî" lâkabı ile meşhur olmuştur. Babası Rebah, annesi Hamâme, künyesi "Ebû Abdillah"dır.[432] Cahiliye döneminde köle olan Bilal, İslâm'ın ortaya çıkması ile hemen Müslüman olan ilk kişilerdendir. Hatta Resûlullah'ın: *"İlk Müslüman olanlar dörttür: Ben Arabların ilk Müslüman olanlarıyım, Süheyb Rumların, Selman İranlıların, Bilal de Habeşlilerin ilk Müslüman olanlarıdır"* dediği rivâyet edilir.[433]

Müslüman olduktan sonra Mekkeli müşriklerden büyük baskı ve çok zor işkenceler gördü. İşkence edenlerin başında müşriklerden Ümeyye b. Halef vardı.

---

[427] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 474.
[428] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 264.
[429] Tirmizî, **Menâkıb**, 35; İbn Mâce, **Mukaddime**, 148; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 473.
[430] Tirmizî, **Menâkıb**, 35; Benzeri rivâyetler için bkz.: Müslim, **Kitabu'l-fiten**, 70, 72; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 161; V, 306, 307; VI, 300, 311.
[431] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 257, 264; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 231; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 134, 135; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 474.
[432] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 148; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 258, 259.
[433] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 37; Zehebî, **Siyer**, I, 349; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 455.

Ümeyye, daha sonra Bedir Savaşı'nda bizzat Bilal tarafından öldürüldü.[434] Bilal'a yapılan işkenceleri gören Hz. Ebû Bekir, Bilal'ı sahibinden satın aldı ve azad etti.[435]

Medine'ye hicret izni çıktıktan sonra ilk hicret edenlerden birisi de Bilal'dır.[436] Allah Resûlü onu Ubeyde b. Hâris ya da Ebû Rüveyha ile kardeş yaptı.[437]

Bilal, Resûlullah'ın ilk müezzinidir.[438] Allah Resûlü Onun için: "*Bilal ne kadar hoş bir adamdır. O müezzinlerin seyyidi, efendisidir"* buyurdu.[439] Bilal aynı zamanda dışarıdan Medine'ye gelen heyetlerin karşılanması ve misafir edilmesi görevini de yürütüyordu.[440]

Mekke'de olduğu gibi, Medine'de de Hz. Peygamber'e en yakın duranlardan biridir. Zaten Resûlullah'ın müezzini olmasından dolayı da hep O'nunla birlikte olmasını gerektirdi. Suffa Ashâbı ile birlikte Suffa'da kaldı.[441] Bu nedenle Allah Resûlü'nden ilim ve irfan öğrendi. Ondan Hz. Ebû Bekir, Ömer, Abdullah b. Ömer, Ka'b b. Acure, Üsâme b. Zeyd, Berâ b. Âzib ve diğer bir grup sahâbe ile Ebû Osman en-Nahdî, Ebû İdris el-Havlânî, Said b. el-Müseyyeb, Esved ve Abdurrahman b. Ebî Leyla gibi Medineli, Şamlı ve Kûfeli büyük tâbiînlerden bir grup hadis rivâyet etmiştir.[442]

Bilal'ın ibadete düşkünlüğü konusunda Büreyde şöyle rivâyet eder: Resûlullah bir sabah Bilâl'i çağırdı ve: "*Ey Bilâl! Cennete girmekte benim önüme nasıl geçtin? Cennete her ne zaman girsem senin sesini duydum. Geçen gece yine Cennete girdim yine senin sesini önümde duydum…* Bilâl dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü ne zaman ezan okudumsa mutlaka iki rekat namaz kıldım ve ne zaman abdestim bozulduysa hemen abdest aldım ve Allah için bu iki rekat namazı hiç

[434] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 261; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 243.
[435] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 232; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 261.
[436] Bkz.: Kandehlevî, **Hayâtu's-Sahâbe**, I, 510.
[437] İbn Sa'd, **a.g.e.**, 233, 234; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 258; Zehebî, **Siyer**, I, 358.
[438] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 234; Zehebî, **Siyer**, I, 349.
[439] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 147; Zehebî, **Siyer**, I, 355.
[440] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 237; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 245.
[441] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 349.
[442] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 259; Zehebî, **Siyer**, I, 347, 351.

bırakmadım." Bunun üzerine Resûlullah: "*İşte bu iki şeyden dolayı Cennete benden önce giriyorsun.*" dedi.[443]

Allah Resûlü ile beraber Bedir Savaşı olmak üzere, Uhud ve diğer bütün savaş ve fetihlere iştirak etti.[444] Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ebû Bekir'e gelerek: "Ey Allah Resûlü'nün halifesi! Ben Resûlullah'tan amellerin en faziletlisinin Allah yolunda cihad olduğunu işittim" dedi. Hz. Ebû Bekir: "Ey Bilal, istediğin nedir?" diye sordu. Bilal: "Ölünceye kadar Allah yolunda cihad yapmak istiyorum" dedi. Ancak Hz. Ebû Bekir, yaşlılığını ve ömrünün azaldığını ileri sürerek onun Medine'de kalmasını istedi. O da Hz. Ebû Bekir'in vefatına kadar Medine'de kaldı. Hz. Ömer döneminde de aynı teklifte bulundu. İlk başta kabul etmediyse de Bilal'in ısrarı üzerine Hz. Ömer onun gitmesine razı olmuştur.[445] Başka bir rivâyette ise Şam'a gitmek için hazırlandığını gören Hz. Ebû Bekir ilk önce kabul etmediyse de Bilal'in ısrarı üzerine ona izin verir. O da Şam'a gider.[446] İlk önce cihad için Şam'a giden Bilal, daha sonra oraya yerleşti. Hicretin 20/641 yılında 63 yaşlarında Şam'da vefat etti. Mezarının Şam ya da Haleb'de olduğu rivâyet edilir.[447]

13- Mus'ab b. 'Umeyr

Mus'ab b. 'Umeyr el-Kureşî el-Abderî, Mekkeli zengin bir ailenin çocuğuydu. Henüz genç yaşta anne babasının baskısına rağmen Müslüman oldu. Allah Resûlü, Onun hakkında: *"Mekke'de Musab b. 'Umeyr'den daha güzel giyinen, daha yakışıklı ve nimetler içerisinde yaşayan başka bir genç görmedim."* dedi.[448]

Hz. Peygamber, Dâru'l-Erkam'da iken huzuruna çıkıp Müslüman oldu. Bu nedenle ilk Müslümanlardan sayılır. Kabilesinden, özellikle de annesinden korktuğu için Müslümanlığını gizledi. Ancak, Osman b. Talha adında birisi onun namaz kıldığını görünce ailesine haber verdi. Bundan sonra onun için işkence ve baskı

---

[443] Ahmed. b. Hanbel, **Müsned**, V, 354, 360; Tirmizi, **Menâkıb**, 18; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 150; Zehebî, **Siyer**, I, 348.
[444] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 258; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 455.
[445] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 236.
[446] Bkz.: Buhârî, **Ashâbu'n-Nebi**, 23; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 237; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 150; Zehebî, **Siyer**, I, 356, 357.
[447] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 259; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 245; Zehebî, **Siyer**, I, 347, 359-360; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 456.
[448] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 116; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 182.

dönemi başladı. O da Habeşistan'a ilk hicret edenlerin arasında yer aldı.[449] Daha sonra Mekke'ye geri döndü. Bu arada Akabe Biatı'na katılan Medineli bir grup İslâm'ı kabul etmiş ve dönüşte kendilerine İslâm'ı anlatmak ve diğerlerini İslâm'a davet etmek için Allah Resûlü'nden bir öğretmen ve davetçi istediler. Allah Resûlü de onlara hem Kur'ân'ı okumak hem de namazlarını kıldırıp, onlara dini öğretmek için onlarla birlikte Musab'ı Medine'ye gönderdi.[450] Bu nedenle Musab'a Medine'de "mukrî" (Kur'ân okuyan) denilirdi.[451]

Medine'ye ilk hicret eden olarak kabul edilir, orada İslâm'a davet etmek vazifesinde başarılı olur ve kısa bir süre içerisinde Medine'de Müslümanların sayısı artar. Bir ara Allah Resûlü'nden haftada bir gün toplanmalarına izin verilmesi için mektup yazdı. Resûlullah izin vererek, nasıl namaz kılacaklarını da anlattı. Bunun üzerine Musab, bir Cuma günü Sa'd b. Heyseme'nin evinde Müslümanları toplayarak namaz kıldırdı. Böylece Hicretten önce Musab'ın kıldırdığı bu namaz, kılınan ilk Cuma namazı olarak kabul edildiği ifade edilir.[452] Böylece Medine'de henüz daha Mescid ve Suffa yok iken, ilk mescidin ve okulun temelini o atmıştı. Resûlullah ve diğer muhâcirlerin hicretinden önce Medine'de onlara yer hazırlayıp, kucak açanların başında o geliyordu. O, birçok ilklerin sahibidir. Hicretten önce Medine'ye ilk o hicret etti. İlk öğretmen olarak gönderildi. İlk Cuma namazını o kıldırdı.

Berâ' b. Azib diyor ki: "Bize Medine'ye muhâcirlerden ilk gelenler sırasıyla şunlardır; Mus'ab b. 'Umeyr, İbn Ümmi Mektum, Ammâr b. Yasir, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Abdullah b. Mes'ûd, Bilâl-i Habeşi sonra Ömer b. Hattâb'dır."[453] Hicretten sonra Allah Resûlü onu Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Ebû Eyyup el-Ensâri ile kardeş yaptı.[454]

---

[449] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 116; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 37; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 181; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 98.
[450] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 117; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 181; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 98.
[451] İbn Hişam, **Sire**, I, 434; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 118; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 37; Kettânî, **a.g.e.**, I, 42.
[452] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 118; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 107; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 37; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 182.
[453] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 37; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 182.
[454] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 120; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 182.

Bedir Savaşı'nda Muhâcirlerin sancağını taşıyan Musab, Uhud Savaşı'nda da sancağı taşıyordu. Müşrikler onun üzerine hücum ederek onu şehit ettiler.[455] 40 yaşlarında iken şehit düşen Musab ile ilgili, o günü Habbâb şöyle anlatır: "Musab b. 'Umeyr, Uhud günü şehit olduğunda onu saracak bir kefen bulamamıştık. Yalnız şehidin bir kaftanını bulmuştuk ve şehidi buna sarmaya çalışmıştık. Başını örterken ayakları açılıyor, ayaklarını kapatırken başı açığa çıkıyordu. Bunun üzerine Allah Resûlü: *"Elbisesiyle onun başını örtün ve ayaklarının üzerine de izhir (kokulu ot) koyunuz."* diye emretti."[456]

14- Ebû Zerri'l-Gifârî

Asıl adı Cündüb b. Cünâde olup, Ebû Zerri'l-Gifârî olarak meşhur olmuştur. İlk Müslüman olan büyük sahâbilerdendir. Bir rivâyete göre beşinci Müslüman olan kişidir.[457] 'Amr b. 'Abese'nin anne bir kardeşidir.[458]

Hz. Peygamber'le karşılaşmadan önce de tevhid inancı arayışında idi. En sonunda onun bu Tevhid inancı arayışı, Müslüman olmasıyla sonuçlanmıştır.[459] Müslüman olduktan sonra Allah Resûlü'nün tavsiyesi üzerine kendi kabilesine geri döner ve burada İslâm'ı tebliğ etmeye başlar. Bu sayede kabilesinden birkaç kişi Müslüman olmuştur. Bedir, Uhud ve Hendek Savaşları'ndan sonra ancak Medine'ye gelebilmiştir. Bu nedenle ilk olarak Tebük Seferi'ne katılmıştır.[460]

Ebû Zerr, Medine'ye geldikten sonra devamlı olarak Suffa'da kaldı. Resûlullah'a hizmet eder, bitirdiğinde ise Mescide gelip orada kalırdı. Hatta kendisi o günler ile ilgili bir anısını şöyle anlatır: "Biz Suffa ehlinden idik. Akşam olduğunda Resûlullah'ın kapısına vardık. Allah Resûlü her birimizi bir sahâbe ile gönderdi. Suffa Ashâbından on kişi –az ya da çok da olabilir- kalmıştık. Resûlullah akşam

---

[455] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 120; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 98.
[456] Buhârî, **Cenâiz**, 27; **Megâzi**, 26; **Menâkıb**, 45, **Rikâk**, 16; Ebû Davud, **Sünen**, II, 29; Tirmizî, **Menâkıb**, 54; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 109; Nesaî, **Cenâiz**, 40; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 121; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 37; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 183; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 98.
[457] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 224; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 157; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 321; IV, 216; Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 17; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 105.
[458] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 545; VII, 106:
[459] Buhârî, **Menâkıbu'l-Ensâr**, 33; Müslim, **Fedâilu's-Sahâbe**, 132; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 114; Beyhâki, **Delâil**, V, 362.
[460] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 226; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 321; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 107.

yemeğini getirip beraber yedik. Yemeği bitirdiğimizde bize: "Mescidde yatınız" buyurdu. Daha sonra ben mescidde yüz üstü yatarken Allah Resûlü gelerek ayağıyla beni dürttü ve *"Ey Cündüb! Bu ne biçim yatıştır. Şüphesiz ki bu şeytan yatışıdır"* dedi."[461]

İlme karşı çok hırslı olan ve Allah Resûlü'nden ilim öğrenen Ebû Zerr, fıkhî meselelerde fetvâ veren sahâbedendir. Hatta kendisine "Emirü'l-Mü'minin seni fetvâ vermekten men etmedi mi?" diye sorulduğunda, boğazı kesilse dahi son nefesini vermeden önceye kadar Resûlullah'tan duyduklarını anlatmaya devam edeceğini söylemiştir.[462] Allah Resûlü'nün vefatından sonra da bir süre Medine'de kalan Ebû Zerr, Hz. Ebû Bekir'in vefatından sonra Şam'a gidip oraya yerleşti.[463] Ancak Hz. Osman zamanında Şam Valisi Muâviye ile arasındaki anlaşmazlık nedeniyle Hz. Osman onu Medine'ye çağırdı. Daha sonra Hz. Osman'ın teklifi ile Medine'ye yakın Rebeze'ye yerleşti ve vefatına kadar burada kaldı.[464]

Kendisinden Enes b. Mâlik, Zeyd b. Vehb, Cübeyr b. Nüfeyr, Ahnef b. Kays, Ebû Sâlim el-Ceyşânî, Süfyân b. Hânîi, Abdurrahman b. Ğanem, Said b. el-Müseyyeb ve diğer bazi sahâbe ve tâbiînlerin önde gelenleri kendisinden hadis rivâyet etmiştir.[465]

Onun hakkında da Allah Resûlü şöyle dedi: "*Lehçe sahibi olarak Ebû Zerr'den daha doğru olanı ne gök kubbesi gölgelendirmiş, ne de yeryüzü sırtında taşımıştır.*"[466] Başka bir rivâyette Allah Resûlü: "*Allah, Ebû Zerr'e merhamet etsin. O, yalnız yaşadı, yalnız ölecek ve yalnız haşrolacak*." dedi.[467] Nitekim vefatında, Resûlullah'ın bu sözleri aynen gerçekleşti ve Medine yakınlarında, Rebeze'de hicretin 31/651 ya da 32/652 yılında vefat etmiştir. Oradan geçen Abdullah b. Mes'ûd ve bir grup arkadaşları cenaze namazını kıldırarak defnetmişlerdir.[468]

---

[461] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 352, 353.
[462] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 354.
[463] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 321; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 357.
[464] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 226, 227.
[465] Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 18.
[466] Tirmizî, **Menâkıb**, 36; İbn Mâce, **Mukaddime**, 156, I,55.
[467] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 109.
[468] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 321; IV, 218; Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 19; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 109.

15- Selman-ı Fârisî

"Selmanü'l-İslâm" ya da "Selmanü'l-Hayr" olarakta bilinen Selman, aslen Fârs'ın (İran) "Ramehurmuzî" denen yerdendir. Bir rivâyete göre ise İsfahân'dandır.[469] Hak ve gerçeği bulmak için yollara düşen Selman, netice de Medine'de Resûlullah ile karşılaşarak Müslüman olmasıyla son bulmuştur.[470] Allah Resûlü ona efendisinden kendisini satın almasını istemiştir. O da efendisi ile anlaşma yaparak hürriyetine kavuşmuştur.

Bedir ve Uhud şavaşlarına bir köle olarak katıldığı rivâyet edilsede onun bu dönemlerde köle olduğu için ilk olarak Hendek Savaşı'na katıldığı ve bundan sonraki bütün savaşlara Allah Resûlü ile beraber iştirak ettiği kaydedilir. [471]

Selman, kölelikten kurtulduktan sonra Allah Resûlü'nün en yakın sahâbisi arasına katılmış, ilim ve irfanını arttırmak için devamlı Suffa'da kalmıştır.[472]

Selman'ın Resûlullah ile yakın irtibatı vefatına kadar devam etmiştir. Hatta Hz. Aişe'nin onun hakkındaki rivâyete göre: "Selman birçok geceler Resûlullah ile yalnız kalırlardı. Bu gecelerde Allah Resûlü'nün hanımları dahi hiç kimse onların yanlarına giremezlerdi.[473]

Hendek Savaşı'nda, hendek kazma fikrinin Selman tarafından verildiği konusunda rivâyetler vardır. Hendek kazılıp savaş nizamı alındığında bir tarafta Muhâcir, bir tarafta ise Ensâr duruyordu. Selman'ı ise bir türlü paylaşamıyorlardı. Ensâr, o bizden; Muhâcir, o bizden diyorlardı. Bunun üzerine Resûlullah: *"Selman, bizdendir. Selman, bizim ev halkımızdandır."* dedi.[474]

---

[469] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 75; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 194; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 118-119; Diyarbekrî, **a.g.e.**, I, 351.

[470] Selman'ın hak ve doğruyu bulmak için birçok memleketleri gezdiği ve en sonunda İslâm ile şereflendiği konusundaki rivâyetlerle ilgili geniş bilgi için bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 75 vd.; Ahmet b. Hânbel, **Müsned**, V, 441-443; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 185 vd.; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 196-198; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 417 vd.; Diyarbekrî, **a.g.e.**, I, 351-352.

[471] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 195; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 119.

[472] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 367.

[473] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 196.

[474] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 83.

Allah Resûlü onu, Ebu'd-Derdâ'[475]ya da Huzeyfetü'l-Yemânî ile kardeş yaptığı rivâyet edilir.[476]

Hz. Peygamber ve Hz. Ebû Bekir döneminde Medine'de kalan Selman, Hz. Ömer döneminde İran taraflarına gönderilen ordunun içerisinde yer alır. İranlıların topraklarını, dillerini, ahlâk, âdet, gelenek ve göreneklerini iyi bildiğinden Müslümanlara çok büyük yardımları olmuştur. İran'ın Fethinden sonra Hz. Ömer Onu, Medâin'e vali olarak tayin eder. Medâin'de vali iken de Suffa'daki zahidâne hayatını devam ettirmiştir.[477]

Selman, Müslüman olmadan önce de birçok Hıristiyan papazın yanında eğitim almıştır. Müslüman olduktan sonra sürekli Allah Resûlü ile beraber olduğu ve Suffa'da eğitim gördüğü içindir ki, Hz Ali Onun hakkında şöyle der: "Selman, Lokman Hekim gibidir. O, bizim Ehl-i Beytimizdendir. Ona evvel ve ahirin ilmi verilmiştir. Onun ilmi sınırlandırılamaz." Başka bir rivâyette ise onun ilmini "Bitmeyen bir deniz" olarak tarif eder.[478]

Allah Resûlü'nün kendisi ile kardeş yaptığı Ebu'd-Derdâ arasında şöyle bir olay yaşanmıştır: "Selman bir gün Ebu'd-Derdâ'nın evine gider. Zevcesi Ümmü Derdâ'yı perişan bir vaziyette görür ve "bu ne haldir?" diye sorar. O da: "Kardeşin Ebu'd-Derdâ hanımına yanaşmıyor. Gündüz oruç, gece namaz kılar, dünya ile bir ilişkisi yoktur." der. Selman, Ebu'd-Derdâ'ya dönerek şöyle dedi: "Senin ailenin, senin üzerinde hakkı var. Bazen namaz kıl, bazen yat. Bazen oruç tut, bazen tutma." Bu olay Allah Resûlü'ne anlatıldığı zaman şöyle buyurdu: *"Şüphesiz Selman'a doyasıya ilim verilmiştir"*[479] diyerek Selman'ı teyid etmiştir. Diğer bir rivâyette Allah Resûlü Ebu'd-Derda'ya: *"Selman, senden daha fakihtır."* dedi.[480]

---

[475] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 197; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 119.
[476] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 84.
[477] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 87 vd.; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 119.
[478] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 187.
[479] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 187, 188. Benzeri rivâyetler için bkz.: Buhârî, **Savm**, 51; İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 85, 86; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 197.
[480] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 119.

Başka bir rivâyette Allah Resûlü onun için: "*Din (iman), Ülker yıldızında da olsa, Selman onu elde edecektir*." der. Diğer bir rivâyette ise: "*Farslı bazı kimseler onu elde edecektir*." buyurarak, elini Selman'ın omuzuna koydu.[481]

Âlim ve zâhid olan Selman'dan İbn Ömer, İbn Abbas, Enes, Ebû Tufeyl, Ka'b b. Ucre, Ebû Said ve diğer bazı sahâbe ile Ebû Osman en-Nehdî, Tarık b. Şihab, Said b. Vehb ve diğer bazı tâbiîn hadis rivâyet etmiştir.[482]

Selman'ın vefat tarihi ve yaşı konusunda farklı rivâyetler vardır. Medâin'de vali iken Hicretin 35/655 ya da 36/656 yılında vefat ettiği rivâyetleri[483] olsa da, o daha önce vefat etmiştir. Çünkü Selman vefat edeceği esnada, Abdullah b. Mes'ûd yanına girdi diye bir rivâyet vardır.[484] İbn Mes'ûd, Hicri 32/652 yılında vefat ettiğine[485] göre Selman, daha önce vefat etmiştir. Bir rivâyete göre Hicretin 30/650 yılında 80 yaşı civarında vefat etmiştir.[486]

16- 'Ukbe b. 'Âmir

Ukbe b. 'Âmir el-Cühenî, Hz. Peygamber'in Medine'ye ilk hicret ettiği zamanlarda Müslüman oldu. Allah Resûlü'nün yanında çok kalıp, O'na hizmet eden sahâbedendir.[487] İslâm'ı öğrenmek için Suffa'da kaldı.[488] Zehebî ve İbn Hacer onun çok güzel Kur'ân okuduğunu, feraiz ve fıkhi iyi bildiğini, lisanı çok fasih okuyup yazan bir şâir sahâbe olduğunu ifade ederler.[489] 'Ukbe b. 'Âmir, Kur'ân'ı toplayanlardan olup, Mısır'da Hz. Osman'ın mushafından ayrı olarak kendisinin yazdığı mushafı da vardı.[490]

---

[481] Bkz.: Buhârî, **Tefsir'ül-Kuran** (Cum'a Sûresi), 62; Müslim, **Fedailu's-Sahâbe**, 59.
[482] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 198; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 119.
[483] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 197.
[484] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 120.
[485] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 160; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 390; Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 14.
[486] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 92, 93.
[487] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 376.
[488] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 8.
[489] Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 42-43; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 429. Hz. Peygamber'in "*İctihad edip isabet edersen on sevab, hata edersen bir sevab alırsın*" hadisinin bir rivâyeti 'Ukbe b. 'Âmir'e dayanır. Bkz.: İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 200.
[490] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 376; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 53-54; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 429.

Allah Resûlü'nün hizmetinde çok bulunduğundan, hadislerin naklinde de çok büyük hizmetleri olmuştur. Kendisinden Cabir, İbn Abbas, Ebû Umâme, Mesleme b. Muhallad gibi sahâbe ve Ummu Ruvât gibi birçok tâbiîn hadis rivâyet etmiştir.[491]

Şam'ın Fethinde bulunan 'Ukbe, Sıffin Savaşı'nda Muâviye'nin yanında yer almıştır.[492] Muâviye, onu Mısır valisi olarak atadı, ancak daha sonra görevden aldı. Hicretin 58/677 yılında Mısır'da vefat etti.[493]

17- Abdullah b. Üneys

Abdullah b. Üneys el-Cühenî, Medine'ye biraz uzakta çölde Seleme oğullarının anlaşmalısı olarak yaşıyordu.[494] Medine'de İslâm yayılınca hemen tereddüt etmeden Müslüman olan Abdullah b. Üneys, İkinci Akabe biatında Medine'den Mekke'ye giden 75 kişi içerisinde yer alarak Allah Resûlü'ne bi'at etti.[495] Medinelilerin İslâm'a girmesinde büyük gayretleri olan Abdullah, Seleme oğullarının putlarını kıran kişilerden biridir.[496]

Hicretten sonra Mescid-i Nebevî inşa edilince Medine'nin dışında çölde oturan Abdullah b. Üneys, zaman zaman Mescid-i Nebevî'ye gelerek Suffa Ashâbı ile birlikte Hz. Peygamber'den ilim öğrenirdi.[497] Humma hastalığına yakalandığı için Bedir Savaşı'na katılamadı.[498] Ancak, Hz. Peygamber'le birlikte Uhud, Hendek ve diğer bütün savaş ve fetihlere katıldı.[499] Hz. Peygamber onu birçok seriyye'de de görevlendirdi.[500]

Kadir Gecesi'nin zamanı ile ilgili Abdullah b. Üneys'den oğlu Abdullah şöyle rivâyet eder: "Resûlullah'a gelerek dedim ki: "Ya Resûlallah! Ben Medine'ye uzak çölde bir yerde kalmaktayım. Bana (Kadir Gecesi'nden) haber ver. O gecede

---

[491] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 183; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 429.
[492] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 376.
[493] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 376; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 183; Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 43; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 430.
[494] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VIII, 407; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 7; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 13.
[495] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 179.
[496] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 583; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 7. Medine'deki putları gizlice kıran diğerleri ise Mu'âz b. Cebel ve Sa'lebe'dir. Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 583.
[497] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 5.
[498] Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 117.
[499] Bkz.: Vâkıdî, **a.g.e.**, II, 686; III, 908; Beyhakî, **Delâil**, IV, 243; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 7.
[500] Bkz.: İbn Hişam, **Sire**, III-IV, 274, 275; Vâkıdî, **a.g.e.**, II, 566; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 50, 91, 92.

(Medine'ye) Mescid'e geleyim." Bunun üzerine Resûlullah: *"Yirmi üçüncü gece gel"* dedi. Abdullah b. Üneys'in oğluna: "Bu gece geldiği zaman baban nasıl yapardı?" diye sorulduğunda o şöyle cevap verdi: ''Babam ikindiyi kılmak üzere Mescid'e girer, sabah namazını kılıncaya kadar da çıkmaya ihtiyaç hissetmezdi. Sabah namazını kılınca hayvanını mescidin kapısında hazır bulur. Ona biner ve çöldeki evine dönerdi."[501]

Medine dışında çölde yaşayan Abdullah b. Üneys, Hz. Peygamber'i sık sık görmese de zaman zaman Suffa'da kaldığında ve diğer zamanlarda ondan çok şey duydu, gördü ve öğrendi. Kendisinden bu bilgileri Ebû Umâme, Cabir b. Abdullah, tâbiînlerden de Bişr b. Said ve çocukları Atiye, 'Amr, Damre, Abdullah rivâyet etmişler.[502]

Uzun bir ömür yaşadı ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra Şam'a yerleşti. İlminden birçok insan istifade etti. Hatta sahâbe de ona zaman zaman gelerek bir hadis hakkında bilgi soruyorlardı. Abdullah b. Cabir'de bir hadisi sormak için bir aylık yol kat ederek Abdullah b. Üneys'e gittiği nakledilir.[503] Bu rivâyetler gösteriyor ki; Suffa'da sadece fakir, kimsesiz ya da bekâr olan kişiler değil, aynı zamanda evli barklı olan ya da durumu iyi olanlar da kalarak ibadetle meşgul oluyor, ilim tahsil ediyordu. Öğrendiği bilgiler doğrultusunda meydana gelen yeni problemler karşısında çözüm buluyorlardı. Bir gün zekât konusunda istişare ederken Hz. Ömer'in ona sorular sorduğunu, Abdullah b. Üneys şöyle anlatır: "Bir gün zekât konusunda Hz. Ömer ile istişare ediyorduk. Bana: "Allah Resûlü'nden zekât mallarında hile yapan hakkındaki: *"Kim zekât mallarından koyun ya da devede hile yaparsa kıyamet günü onu taşıyarak gelir."* hadisini duydun mu?" diye sordu. Ben de: "Evet" dedim.[504]

Vefat tarihi konusunda farklı rivâyetler olsa da, Hicretin 54/673 yılında Şam'da vefat ettiğine dair rivâyet daha yaygındır.[505]

---

[501] Ebû Davud, **Salât**, 319; Muvatta, **İ'tikâf**, 12; Müslim, **Siyâm**, 40.
[502] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 7; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 13, 14.
[503] Buhârî, **İlim**, 19; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 14-15.
[504] İbn Mâce, **Zekât**, 14.
[505] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 7.

18- Sâlim b. Ma'kil

Sâlim b. Ma'kil, İran'ın İstehre Bölgesinden olup[506] Ebû Huzeyfe el-Yemânî'nin eşi Sübeyte'nin kölesidir. Müslüman olduktan sonra onu azad etti. Ancak Sâlim, Ebû Huzeyfe'nin himayesine girdi. Ona hizmet etti. Sâlim'i çok seven Ebû Huzeyfe, onu evlat edindi ve kız kardeşinin kızı Fâtıma bt. Velid ile evlendirdi.[507] Hatta önceleri "***Onları (evlât edindiklerinizi) babalarına nisbet ederek çağırın. Allah katında en doğrusu budur.''***[508] âyeti ininceye kadar onun nesebi Ebû Huzeyfe'ye dayandırılarak Sâlim b. Ebû Huzeyfe deniliyordu.[509] Allah Resûlü'nün Mekke'de insanları İslâm'a davet etmeye başlamasından kısa bir süre sonra Ebû Huzeyfe ve bütün aile fertleri Müslüman olmuştu. Bunu gören Sâlim hiç tereddüt etmeden İslâm'ı kabul etti. Mekke'de Dâru'l-Erkâm'a giderek dinini daha fazla öğrenmek için çaba sarf eden Sâlim, Hicret izni çıktıktan sonra Hz. Ömer'in de içinde bulunduğu bir sahâbe grubu ile birlikte Medine'ye hicret etti. Resûlullah gelinceye kadar Medine yakınlarındaki Kuba'da birlikte hicret ettiği gruba Kur'ân'ı daha fazla okuduğu ve sesi daha güzel olduğu için imamlık etmiştir.[510]

Kur'ân okumayı çok seven ve çok güzel okuyan Sâlim, bazen Mescid'de tek başına kalır ve sabahlara kadar Kur'ân okurdu. Bir gün Hz. Aişe yatsı namazından geç kalınca Allah Resûlü geç kalış sebebini sordu. Hz. Aişe: "Mescid'de Kur'ân okuyan bir sahâbini dinliyordum. Ashâbından onun kadar sesi ve kırâatı güzel olan birini işitmedim" dedi. Birlikte tekrar mescide gidip Kur'ân okuyanı dinlediler. Kur'ân'ı bir süre dinledikten sonra Allah Resûlü: "*Bu Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim'dir. Ümmetimin içinde böyle Kur'ân okuyanları nasib eden Allah'a hamd olsun."* dedi.[511]

Mekke'de Daru'l-Erkâm'a devam eden Sâlim, Medine'ye hicretten sonra Mescid-i Nebevî yapılınca Suffa'ya yerleşerek, Allah Resûlü'nden ilim tahsil

---

[506] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 135.
[507] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 86; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 308. Ayrıca bkz.: Zehebî, **Siyer**, I, 167; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 11.
[508] Ahzab, 33/5.
[509] Ebû Davud, **Nikâh**, 9; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 136; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 12.
[510] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 87; Beyhâki, **Delâilü'n-Nübüvve**, II, 463; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 177; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 135,136; Zehebî, **Siyer**, I, 168; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 12.
[511] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, VI, 165; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 371; Zehebî, **Siyer**, I, 168; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 13.

etmeye[512] ve daha önce öğrendiklerini Suffa Ashâbına anlatmaya, onlara Kur'ân öğretmeye başladı. Yani bir taraftan bilgisini arttırmaya çalışırken, diğer taraftan öğretmenlik yapıyordu. Özellikle Kur'ân konusundaki derin bilgisinden dolayı Allah Resûlü, Sâlim'i Kur'ân öğrenilmesini tavsiye ettiği dört sahâbenin arasında saymıştır. Abdullah b. 'Amr b. 'Âs,[513] Allah Resûlü'nden şöyle rivâyet eder: "*Kur'ân'ı dört kişiden öğrenin. İbn Mes'ûd, Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim, Übey b. Kâb ve Mu'âz b. Cebel.*"[514]

Süt emzirilmesi konusundaki hâdisesi meşhurdur. Hz. Aişe şöyle anlatır: "Sâlim Ebû Huzeyfe ile beraber yaşıyordu. Ebû Huzeyfe'nin hanımı Sehle bt. Süheyl, Resûlullah'a gelerek şöyle dedi: Sâlim ergenlik çağına geldiği halde hala yanıma gidip geliyor. Bu durumdan da Ebû Huzeyfe'nin hoşlanmadığını zannediyorum. Resûlullah: "*onu emzir ki, haramlık kalksın"* dedi.[515]

Medine'ye geldikten sonra Allah Resûlü, Onu Mu'âz b. Mâis ile kardeş yaptı.[516] Hz. Peygamber ile birlikte bütün savaşlara katıldı. O'nun vefatından sonra Hz. Ebû Bekir zamanında irtidat eden yalancı peygamber Müseylemetü'l-Kezzâb ve yandaşlarına karşı yapılan Yemâme Savaşı'nda sancağı taşıma vazifesini üstlenmişti. Kendisi çok güzel Kur'ân okuduğu için diğer sahâbe ona zarar gelir endişesiyle sancağı vermek istememişler, ancak o, bu teklifi kabul etmemiş, sancağı aldığı gibi büyük bir şevkle savaşa katılmıştı. Sağ kolu kesilince sancağı sol eline aldı. Sol kolu da kesilince sancakla beraber yere düşerken dili ile: "***Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce de pek çok peygamber geldi. Eğer O ölür, ya da***

[512] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 371.
[513] Aynı rivâyet Abdullah b. Ömer'den de nakledilmektedir.
[514] Buhârî, **Ashâbü'n-Nebi**, 26, 27; **Menâkıbu'l-Ensâr**, 14; Müslim, **Fedâil**, 118; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 189, 195; Tirmizî, **Menâkıb**, 50; İbn Sad, **a.g.e.**, II, 352; Zehebî, **Siyer**, I, 486; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 13.
[515] Hz. Aişe'nin bu örnekten hareketle yaş sınırı olmaksızın emzirilen çocuğun emzirenle süt hısmı olduğunu ve aralarında mahremiyetin kalktığı kanâatinde ise de Ümmü Seleme'nin rivâyet ettiğine göre; Hz. Peygamber'in diğer hanımları bu ruhsatın sadece Sâlim için verildiği görüşünde idiler. Bkz.: Buhârî, **Nikâh**, 15; Müslim, **Radâ'**, 26-28, 30-31; **Hudûd** 23; Nesâî, **Nikâh**, 53; Muvatta, **Radâ'** 13; Darimî, **Hudûd**, 17; Ebû Davud, **Nikâh**, 9; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 201; V, 348; VI, 174, 201, 228, 249, 269; Zehebî, **Siyer**, I, 167; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 12.
[516] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 308.

öldürülürse, topuklarınızın üzerine gerisin geri mi döneceksiniz." âyetini okuyordu.[517]

Hicretin 12/633 yılında Yemâme Savaşı'nda Ebû Huzeyfe ile birlikte şehit oldular.[518] Böylece hayatta iken birbirini çok seven ve birbirinden ayrılmayan iki dost, beraber şehid de oldular. Şehitleri tespit için gezen Müslümanlar onu, başını Huzeyfe'nin ayakları arasına koymuş olarak buldular.[519]

Sâlim'in şehit olduğunu duyan Hz. Ömer çok üzüldü. Kendisinin vefatı sırasında ise: "Şayet Sâlim hayatta olsaydı, halifeliği "Şûra"ya havâle etmez, doğrudan onu halife seçmenizi sizden isterdim."[520] diyerek onun kabiliyet ve üstün kişiliyine vurgu yapmıştır.

19- Vâbise b. Ma'bed

Vâbise b. Ma'bed el-Esedî, Hicretin dokuzuncu yılında kabilesinden on kişilik bir grupla Medine'ye gelerek Müslüman oldu.[521] İslâm'ı kabul ettikten sonra memleketine dönmeyerek, İslâm'ı daha iyi öğrenmek için Allah Resûlü tarafından Suffa'ya yerleştirildi.[522] Suffa'da İslâm'ı daha fazla öğrenmek için büyük gayret sarf etti. Bilmek istediklerini hiç tereddüt etmeden birinci kaynaktan Allah Resûlü'ne sorarak öğrenirdi. O bu gayret ve çabasını şöyle anlatır: " İyilik ve kötülük hakkında merak ettiğim her şeyi sormak amacıyla Allah Resûlü'ne gittim. Yanında bir grup insan vardı. Aralarını yarıp yanına ulaşmaya çalıştım. Oradakiler: "Allah Resûlü'nden uzak dur ey Vâbise!" dediler. Ben de: "Beni bırakın, O'nun yanına varmak istiyorum. Çünkü O, yanına yaklaşmayı en çok istediğim insandır" dedim. Bunun üzerine Resûlullah: *"Yaklaş ey Vâbise"* dedi. Dizim dizine dayanıncaya kadar O'na yaklaştım. Bana: *"Ey Vâbise! Sormak için geldiğin şeyi soracak mısın, yoksa ben mi haber vereyim?"* dedi. Ben: "Siz haber verin ey Allah'ın Resulü" dedim. Bana: *"İyilik ve kötülüğü mü soruyorsun?"* dedi. Ben de: "Evet" dedim. Allah

---

[517] Âli-İmran, 3/144.
[518] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 88; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 380; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 308; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 13.
[519] Belâzuri, **Ensâb**, VII, 704; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 136; Zehebî, **Siyer**, I, 169.
[520] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 308.
[521] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 427; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 461.
[522] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 23.

Resûlü parmaklarını birleştirdi ve eli ile göğsümü sıvazlayarak: *"Ey Vâbise! Nefsine (kalbine) sor. İyilik, nefsin ve kalbin mutmain olduğu şeydir. Kötülük ise, kalbinin rahatsız olduğu ve nefsin şüpheye düştüğü şeydir. İnsanlar sana fetvâ verseler de bu böyledir."* dedi."[523]

Hicretin dokuzuncu yılında Müslüman olmasına rağmen öğrenmeye karşı çok istekli olduğundan hayatı boyunca soru sorarak öğrenmeye devam etti. Hz. Peygamber'in vefatından sonra önce Kûfe'ye, daha sonra da Rakka'ya yerleşti ve orada vefat etti.[524]

Hem Suffa'da hem de diğer zamanlarda Allah Resûlü'nden öğrendiklerini hayatında tatbik ettiği gibi, her zaman çevresindekilere de aktarmaya çalıştı. Bu konu da Ebû Raşid el- Ezdî şöyle anlatıyor: "Vâbise b. Ma'bed'in yanına zaman zaman giderdim. Ne zaman yanına gitsem önünde Kur'ân'ın açık olduğunu ve bazen okurken yapraklarını ıslatıncaya kadar ağlardı. Bir gün yanına gittiğimde Ona: "Resûlullah'a bir şey sordun mu?" dedim. O: "Ey Ebû Raşid! Hiçbir şey bırakmadan her şeyi O'na sordum. Hatta tırnaklardaki kirin hükmünü bile sordum." Resûlullah: *"Kir rahatsız edecek kadar varsa temizle, yoksa öylece bırakabilirsin."* dedi."[525]

Hz. Peygamber'den öğrendiklerini çevresindekilere anlatmakla birlikte hadis rivâyeti konusunda hassas davrandığından yalnızca birkaç hadis rivâyet etti. Onlardan bir tanesi de şöyledir: "Bir adam cemâata uyarak safların arkasında tek başına namaz kıldı. Allah Resûlü, ona namazını tekrar iade etmesini emretti."[526]

Allah Resulü dışında İbn Mes'ûd, Ümmü Kays bt. Mihsan ve diğerlerinden hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden de oğulları Sâlim ve Ömer, Zerr b. Habîş, Iyâz'ın azadlı kölesi Şeddâd, Râşid b. Sa'd, Ziyâd b. Ebî Ca'd gibi kişiler hadis rivâyet etmiştir.[527]

---

[523] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 228
[524] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 124; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 427.
[525] İbn Manzûr, **Muhtasar**, XXVI, 236.
[526] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 228.
[527] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 461.

20- Ebû Sa‘lebe el-Hüşenî

İsmi konusunda ihtilaf olduğu için künyesi olan Ebû Sa‘lebe ile meşhur olmuştur. İsminin Cürhüm ya da Cürsûm olduğu söylenir.[528] Yemen'de bulunan Hüşeyn kabilesinden olan Ebû Sa‘lebe, Hayber Fethi'nden kısa bir süre önce Medine'ye gelerek Müslüman oldu.[529] Hudeybiye Anlaşmasında.[530] Hayber Fethi'nden sonra Müslümanlarla Medine'ye geri döndü. İslâm'ı daha fazla öğrenmek için Suffa'ya yerleşerek Hz. Peygamber'den ve diğer sahâbeden ilim öğrendi.[531]

Dinini daha fazla öğrenmek için Allah Resûlü'ne sürekli soru sormuş, bilgisinin artması için çaba sarf etmiştir. O, bu gayretini şöyle anlatır: Allah Resûlü'ne giderek: "Ya Resûlallah! Biz kitap ehlinin bulunduğu bir bölgede yaşayan bir kabileyiz. Onların kapları ile yiyoruz. Bunda bir sakınca var mı? Ayrıca biz, avı bol olan bir yerdeyiz. Okumla eğitim görmüş yahut eğitilmemiş köpekler ile avlanıyorum. Bunların hangisinin helâl olduğu hakkında beni bilgilendir misiniz?" diye sordum. O: "*Önce ehl-i kitabın bulunduğu yerde yaşadığınızı ve onların kapları ile yemek yediğinizi söyledin. Eğer başka kabınız varsa, onların kabları ile yemek yemeğin. Eğer başka kap bulamazsanız, onların kaplarını yıkayıp ondan sonra onlarla yemek yiyin. Avlık bir bölgede yaşadığınızı söyledin. Okunla avladığını "Bismillah" de sonra ye. Eğitimli köpeğinle yakaladığını da "Bismillah" diyerek ye. Eğitimsiz köpeğinin yakaladığına gelince, onu da ölmeden yetişip kesebilirsen ye. Ancak, kokmaya başlayanları bırak."* dedi.[532] Başka bir rivâyette şöyle anlatır: "Ey Allah'ın Resulü! Bana helâl olanla, haram olanı bildir" dedim. Allah Resûlü minbere çıktı ve gözlerimize bakarak: *"İyilik, nefsin sükûna erdiği, kalbin mutmain olduğu şeydir. Kötülük, müftüler fetvâ verse de, nefsin bir türlü sakinleşemediği, kalbin mutmain olmadığı şeydir."* dedi."[533]

Hayber Savaşı'ndan sonra İslâm'ı anlatmak ve İslâm'a davet etmek için Hz. Peygamber onu kendi kabilesi olan Yemen'deki Hüşeyn kabilesine gönderdi. Onun

---

[528] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 183; Zehebî, **Siyer**, II, 568; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 50.
[529] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, VI, 44.
[530] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 183.
[531] Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 30.
[532] Müslim, **Sayd ve Zebâih**, 8, 11; Buhârî, **Zebâih**, 4-10; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 51.
[533] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 194; Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 30; Şâmî, **Sübûlü'l-Hüdâ**, IX, 135.

gayret ve çapası sonuç verdi ve bir süre sonra Hüşeyn kabilesinden içinde kardeşi ‘Amr b. Cürhüm’ün da bulunduğu yedi kişilik bir grup Medine’ye gelerek Müslüman oldu.[534] Daha sonra tekrar Medine’ye dönerek Allah Resûlü ve diğer sahâbeden ilim ve irfan öğrenmeye devam etti. Hz. Peygamber’den birçok hadis rivâyet etti. Kendisinden de Ebû İdris Hevlâni, Ebû Ümeyye Şa‘bâni, Ebû Esmâ Rehebî, Said b. el-Müseyyeb, Cübeyir b. Nüfeyr, Ebû Galebe ve Mekhûl (ö. 116/734) gibi birçok kişi hadis rivâyet etmiştir.[535] İlim ehli tarafından çok güvenilen biri olarak bilinir. Önemli ravilerden Nâşize b. Sümeyye onun hakkında: “Ebû Sa‘lebe’den daha doğru sözlü birini görmedik.” der.[536]

Tefsir konusunda da belli bir yere sahip olan Ebû Sa‘lebe, zaman zaman kendisine sorulan bazı âyetlerin anlamı hakkında görüşlerini açıklamış ve bu âyetleri tefsir etmiştir.[537] Hz. Peygamber’in vefatından sonra Şam’a yerleşen Ebû Sa‘lebe Hicretin 75/694 yılında Abdulmelik b. Mervan döneminde vefat etmiştir.[538]

Şam’a yerleştikten sonra da birçok savaşlara katıldı. İstanbul’un kuşatmasına katıldığı hakkında Cübeyr b. Nüfeyr: “Muâviye’nin hilâfeti döneminde insanlar Konstantiniyye’nin fethi’ne hazırlanırken Ebû Sa‘lebe’yi bir çadır içinde askerlere konuşma yaparak onları savaşa teşvik ederken gördüm.” der.[539]

21- ‘Amr b. ‘Abese

‘Amr b. ‘Abese es-Sülemî, İslâm’ın ortaya çıktığı ilk zamanlarda Mekke’ye gelerek Müslüman oldu. Hatta kendisi Müslüman olan dördüncü kişi olduğunu ifade etmektedir. Ebû Zerr el-Ğifarî’nin anne bir kardeşidir.[540] Akıllı, bilinçli ve düşünen bir kişi olan ‘Amr b. ‘Abese, İslâm’a girmeden önce de kendi atalarının inancını beğenmez, gerçek inancı buluncaya kadar her zaman hak ve doğruyu arama çabası ve gayreti içerisinde idi. Mekke’de müslüman olduktan sonra, burada kalmak istediyse

[534] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, VII, 416; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 51.
[535] Zehebî, **Siyer**, II, 568.
[536] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 51.
[537] Maide Sûresinin 105. âyetinin tefsiri ve bu konudaki hadis rivâyeti için bkz.: Ebû Davud, **Melâhim**, 1; Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 30; Sehâvî, **Ruchanü’l-Kiffe**, 307.
[538] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 183; Zehebî, **Siyer**, II, 567, 571; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 51.
[539] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 193.
[540] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 545; VII, 106.

de, Hz. Peygamber onu kendi memleketine geri gönderdi. Allah Resûlü'nün Medine'ye hicret ettiğini duyunca kendisi de buraya hicret etmiştir.[541]

Medine'ye hicret ettikten sonra geri dönmeyerek Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbının yanında kalarak[542] Hem Allah Resûlü'nden hem de diğer sahâbeden İslâm'ı öğrendi. Allah Resûlü ile karşılaştığı ilk andan itibaren sormaya ve hakikatleri öğrenmeye çalıştı. Güçlü öğrenme arzusundan dolayı çok şey öğrendi. Öğrendiklerini yalnızca yaşamakla kalmayıp, hayatı boyunca gittiği yerlerde çevresindeki insanlara da aktarmıştır.

Kendisinden Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Ümâme, Sehl b. Sad, Şürehbil b. Sümt, Sa'dan b. Ebû Talha, Süleym b. 'Âmir, Abdurrahman b. 'Âmir, Cübeyr b. Nüfeyr, Damre b. Habib gibi pek çok kişi hadis rivâyet etmiştir.[543]

Kendisinden rivâyet edilen bazı hadisler vardır. Söz gelimi; "Allah Resûlü: *"Kim bana bilerek yalan isnad ederse, Cehennemdeki yerine hazırlansın."* dedi.[544] Başka bir rivâyette: *"Allah Resûlü güneş doğarken ve ikindiden sonra güneş batıncaya kadar namaz kılmayı yasakladı."* der.[545] Diğer bir rivâyette Allah Resûlü: *"Kim bir kavimle anlaşma yaparsa, anlaşma müddeti bitmeden ya da anlaşmayı feshettiklerini onlara adil bir şekilde bildirmeden anlaşmayı bozmasın."* dedi.[546] Abdestle ilgili bir rivâyeti ise şöyledir: "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana abdesti anlat!, dedim. O da: *"Sizden biri abdeste başlar; ağzına, burnuna su alır ve sümkürerek temizlerse, ağzında ve genizindeki günahlar akan su ile birlikte dökülür. Sonra Allah'ın emrettiği gibi yüzünü yıkarsa, yüzündeki günahlar sakalının uçlarından dökülür, gider. Kollarını dirseklerine kadar yıkarsa, kollarındaki günahlar parmak uçlarından dökülür. Başını mesh ederse, başındaki günahlar saçlarından dökülen su ile akar, gider. Allah'ın emrettiği gibi ayaklarını topuklarına kadar yıkarsa, topuklarındaki günahlar parmak uçlarından akan su ile dökülür. Sonra kalkar, Aziz*

---

[541] 'Amr b. 'Abese'nin, Müslüman oluşu ile ilgili bilgi için bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 111, 112, 114; Müslim, **Salâtü'l-Müsâfirîn**, 294; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 271-273; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 251, 252; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 546).
[542] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 15, 16.
[543] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 272; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 545.
[544] Tirmizî, **İlim**, 8.
[545] Tirmizî, **Salât**, 20.
[546] Tirmizî, **Siyer**, 27.

ve Celîl olan Allah'a hamd eder, O'nu lâyık olduğu şekilde över ve iki rekât namaz kılarsa günahları dökülür, annesinden yeni doğmuş gibi tertemiz olur." Bunun üzerine (Sahâbi) Ebû Ümâme, Amr'a: "Ey 'Amr b. 'Abese, konuşmanı dikkatli yap! Rasûlullah'tan bunları gerçekten işittin mi? Bulunduğu yerde kişiye bu ecirlerin hepsi gerçekten verilecek mı?" diye sorması üzerine 'Amr b. 'Abese şöyle cevap verdi: "Ey Ebû Ümâme! Benim yaşım ilerledi, kemiklerim zayıfladı, ecelim yaklaştı, Allah ve Resûlü adına yalan söylemeye ihtiyacım yok. Bu sözleri, Resûlullah'tan birden ya da ikiden yahut da üçten fazla işitmesem tamam. Ama ben bunları Resûlullah'tan yedi kere hattâ daha da fazla, defalarca işittim." dedi."[547]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra o da diğer birçok sahâbe gibi Medine'den ayrılarak Şam'a yerleşti ve Hicretin 60/679 yılında Humus'ta vefat etti.[548]

22- Abdullah b. Ümmü Mektum

Abdullah b. Ümmü Mektum el-Kureyşî el-Âmirî, Hz. Hatice'nin dayısının oğludur. Henüz daha küçük yaşta iken gözlerini kaybetmiştir. İlk Müslümanlardan sayılır. Allah Resûlü Mekke'de İslâm'a davet etmeye başlayınca, hemen müslüman oldu.[549]

İslâm'ın ilk yıllarından itibaren her fırsatta Hz. Peygamber'e soru sorarak İslâm'ı daha fazla öğrenmek için büyük gayret sarf etti. Hatta onun bu çabası ve ilmi heyecan duygusu bizzat Allah tarafından onaylandı.[550] Henüz daha Mekke'de iken, birgün Allah Resûlü Kureyş'in önde gelenlerinden 'Utbe b. Rabia, Ebû Cehil b. Hisâm, Ümeyye b. Halef ve Abbas b. Abdulmuttalip ile özel konuştuğu bir sırada, -ki Resûlullah, bunların müslüman olmalarını çok istiyordu.- İbn Ümmü Mektum yanlarına geldi ve: "Ey Allah'ın Resulü! Allah'ın sana öğrettiklerinden bana da öğret" diyerek söze karıştı. Bu sözlerini üç defa tekrarladı. Müşrikler yanlarında fakir kimselerin söze karışmasından hoşlanmazlardı. Müşrikleri İslâm'a ikna etmeye çalışan Allah Resûlü'nün bu duruma canı sıkıldı. Yüzünü buruşturdu ve müşriklerin tarafına dönerek onlarla konuşmaya devam etti. Bunun üzerine 'Abese sûresinin şu

[547] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 112.
[548] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 547.
[549] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 205.
[550] Hilal Kara-Abdullah Kara, **a.g.e.**, 161.

ilk âyetler indirildi: "***(Resûlullah) kendisine bir âmâ geldi diye yüzünü ekşitip çevirdi. Nereden bileceksin? Belki o temizlenecekti, yahut öğüt alacaktı da bu öğüt ona fayda sağlayacaktı. Fakat malına mülküne güvenip öğüdü kendisine gerekli görmeyen kimseyi, sen karşına alıyorsun. Onun temizlenmemesinden sana ne? Halbuki Rabbinden korkup sana koşarak gelen kimseye sen ilgisiz davranıyorsun. Bir daha bundan sakın; zira Kur'ân bir öğüttür. Dileyen o öğüdü alır…"***[551] Bu âyetlerden sonra Hz. Peygamber onu gördükçe: *"Merhaba, Rabbimin beni azarlamasına sebep olan arkadaşım, merhaba"* der, cübbelerini serip üzerine oturtur ve bir ihtiyaçlarının olup olmadığını sorarlardı.[552]

Akabe Biat'ından sonra Medineli Müslümanlar, Allah Resûlü'nden kendilerine İslâm'ı öğretecek ve Medinelileri İslâm'a davet edecek bir davetçi ve öğretmen istediler. Allah Resûlü bu görev için Mus'ab b. 'Umeyr ile Abdullah b. Ümmü Mektum'u Medine'ye gönderdi. Onlar Medine'ye Allah Resûlü'nden önce ilk hicret edenlerdendir. Berâ' b. Mâlik o günleri şöyle anlatır: "Allah Resûlü'nün sahâbesinden bize ilk gelen kişi Mus'ab b. 'Umeyr ve İbn Ümmü Mektum idi. Medine'ye gelince, insanlara Kur'ân okuyup öğretmeye başladılar."[553]

Onun Mekke'deki ilmi heyecanı ve dinini öğrenme gayreti Medine'de de devam etti. Mescid-i Nebevî yapılınca Allah Resûlü'nden ilim öğrenmek için bir süre Suffa'da kaldı. Daha sonra "Daru'l-Kurrâ"a ya da "Daru'l-Gazâ" denilen Mahreme b. Nevfel'in evine yerleşti.[554] Suffa'daki günlerine dair bir anısını şöyle anlatır: "Bir gün Resûlullah güneş yükseldikten sonra, insanlar evlerinde iken yanımıza geldi ve: *"Ey hücrelerinde bulunanlar! Ateş yakıldı artık, karanlığı yırtarcasına fitneler geliyor. Benim bildiğimi bilseydiniz çok ağlar, az gülerdiniz."* dedi.[555]

Abdullah, Bilal ile birlikte Allah Resûlü'ne müezzinlik yapıyorlardı.[556] Ayrıca, Hz. Peygamber Medine dışına çıktığı birçok seferde Medine'de yerine vekil

---

[551] 'Abese, 80/1-12.
[552] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 208, 209; Elmalılı, **Hak Dini**, VIII, 525.
[553] Buhârî, **Tefsiru'l-Kur'ân**, 87/1; İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 206; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 182; Zehebî, **Siyer**, I, 361.
[554] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 205.
[555] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 4; Sehâvî, **Ruchanü'l-Kiffe**, 229, 230.
[556] Müslim, **Salât**, 8; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 119.

olarak Abdullah b. Ümmü Mektum'u bırakırdı. O, ezan okur, kamet getirir, halka namaz kıldırırdı.[557]

Âmâ olduğu için Hz. Peygamber'in hayatında savaşlara katılamayan ve bu özründen dolayı Allah tarafından mazur görülen[558] Abdullah b. Ümmü Mektum, Resûlullah'ın vefatından sonra Kadisiye Savaşı'na katıldı. Hatta İslâm Ordusunun sancağını taşıdı. Bir rivâyete göre; Hicretin 15/635 yılında Kadisiye Savaşı'nda şehit oldu.[559] Başka bir rivâyete göre ise; Kadisiye'den döndükten sonra Medine'de vefat etmiştir.[560]

23- Abdullah b. Hâris

Abdullah b. Hâris b. Cez'i ez-Zübeydî, Medine'de Ebû Vedâa es-Sehmî'nin anlaşmalısı olarak kalıyordu.[561] Asıl ismi, "İsyankâr" anlamına gelen "Âs" idi. Hz. Peygamber onun ismini Abdullah olarak değiştirdi.[562] Mescid-i Nebevî yapıldıktan sonra Allah Resûlü'e daha yakın olmak ve islâm'ı daha iyi öğrenmek için Suffa'da kaldı.[563] Suffa günleri ile ilgili anılarını şöyle anlatır: "Resûlullah zamanında Mescid'de ekmek ve et yerdik.[564] Bir gün Suffa'da Allah Resûlü ile birlikteydik. Allah Resûlü bize yemek verdi. Kol eti olan yemeği yedikten sonra ellerimizi çakıl taşları ile sildik. Sonra kalkıp namaz kıldık. Yemekten dolayı yeniden abdest almadık"[565]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Mısır fethine katıldı ve oraya yerleşti.[566] Allah Resûlü'nden öğrendiği ilmi Mısırlılara aktardı. Mısır'daki halkın İslâm'ı kabulü ve öğrenmesi için büyük gayret sarf etti. Mısır mescidinde vaaz verirdi.[567]

---

[557] Bkz.: Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 199; Şâmî, **Sübûlü'l-Hüdâ**, IV, 24, 186; VIII, 189.
[558] Nisa, 4/95; Buhârî, **Cihad**, 31; Müslim, **Tefsirü'l-Kur'ân**, 4/17; İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 211.
[559] Zehebî, **Siyer**, I, 365.
[560] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 208; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 4.
[561] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 19; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 41.
[562] İbn Manzûr, **Muhtasar**, XIII, 195.
[563] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 6.
[564] İbn Mâce, **At'ime**, 24.
[565] İbn Mâce, **At'ime**, 29; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 6-7. Bazı hafız farklılıklarıyla birlikte bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 190; Tirmizî, **Şemâil**, 166.
[566] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 497; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 41.
[567] Ebû Davud, **Tahâret**, 74.

Aralarında Yezid b. Ebî Habib'in de bulunduğu bir grup Mısırlı ondan hadis rivâyet etmiştir.[568]

Uzun bir ömür yaşayan Abdullah bin Hâris, Hicretin 86/705 yılında Mısır'da vefat eden en son sahâbe olarak kabul edilir.[569]

24- Osman b. Maz'ûn

Osman b. Maz'ûn el-Cümehî, Mekke'de İslâm'ı kabul eden on dördüncü kişidir.[570] Allah Resûlü'nün Dâru'l-Erkâm'da İslâm'ı tebliğinden önce Osman b. Maz'ûn, Übey b. Hâris, Abdurrahman b. 'Avf, Ebû Seleme, Ebû Ubeyde b. Cerrah birlikte Hz. Peygamber'in huzuruna girdiler. Allah Resûlü Onlara İslâm'ı anlattı. Onlar da Müslüman oldular.[571]

Osman b. Maz'ûn da müşriklerin baskılarına dayanamayarak Habeşistan'a hicret edenlerden olmuştur. Daha sonra Mekke'ye geri dönen Osman b. Maz'ûn, Medine'ye hicret izni çıkınca oraya hicret etmiştir.[572] Mescid-i Nebevî yapıldıktan sonra da dinini daha fazla yakından öğrenmek için Suffa'da kalmıştır.[573]

İslâm gelmeden önce de cahiliye döneminde zahidâne bir hayat yaşayan Osman b. Maz'ûn, ağzına hiç içki almadığını şöyle anlatır: "Aklımı başımdan alan, insanlar arasında beni gülünç durumlara sokan içkiyi ağzıma almam."[574] İslâm'ı kabul ettikten sonra da zahid ve abid bir hayat yaşayarak en çok ibadetle meşgul olanlardan idi. Gündüzleri devamlı oruç tutar, geceleri ise namaz ve ibadetle geçirir çok az uyku uyurdu. Kadınlardan tamamen uzak durmak için bir ara kendi kendine söz verdi.[575] Sad b. Ebî Vakkâs, onun bu durumunu şöyle anlatır: "Osman b. Maz'ûn'un kadınları terk etme meselesi ortaya çıkınca, Allah Resûlü ona giderek: *"Ey Osman! Muhakkak ki, biz ruhbanlıkla emrolunmadık. Sen, benim sünnetimden*

---

[568] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 19.
[569] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 497; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 204; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 41.
[570] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 165; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III ,568; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 381.
[571] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 393.
[572] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 165; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III , 568; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 381.
[573] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 8.
[574] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 394; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 166.
[575] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 599.

yüz mü çeviriyorsun?" dedi. O: "Hayır ya Resûlallah" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü: *"Bazen namaz kılıp, bazen uyumak, bazen oruç tutup bazen tutmamak, kadınlarla evlenmek ve (gerektiğinde) onlardan ayrılmak benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden ayrılırsa, benden değildir. Ey Osman! Ailenin sende hakkı var. Nefsinin senin üzerinde hakkı var"* dedi. Sad b. Ebî Vakkâs bunu naklettikten sonra şöyle devam eder: "Allah'a yemin olsun ki, Resûlullah, Osman'ın hareketini uygun görseydi, Müslümanlardan bir grup kendi kendilerinin erkekliğini yok edip, dünyadan ve kadınlardan tamamen uzaklaşıp, ibadetle meşgul olmak üzere anlaşmışlardı."[576]

Zahidane bir hayat yaşayan Osman b. Maz'ûn, Bedir Savaşı'na katıldıktan kısa bir süre sonra Medine'de Muhâcirlerden ilk vefat eden kişidir. Hicretin 2/624 yılında, bir rivâyete göre de 22. ayı, diğer bir rivâyete göre ise 30. ayında vefat etmiştir. Bakî' Mezarlığına ilk olarak o defnedilmiş ve belli olması için Allah Resûlü başına bir taş işareti koymuştu. Bazen onun kabrini ziyaret ederdi. Ondan sonra vefat eden sahâbiler, onun yanına defnedilmiştir.[577] Yıkanıp kefenlenirken, Allah Resûlü'nün gözlerinden yaşlar aktığı ve onun alnını (iki gözün arasını) öptüğü konusunda farklı birçok rivâyet bulunmaktadır.[578]

25- Ebû Ubeyde b. Cerrah

Asıl ismi 'Âmir b. Abdullah b. Cerrah olup "Ebû Ubeyde" lâkabı ile meşhur olmuştur.[579] Henüz daha Allah Resûlü'nün Darü'l-Erkâm'da İslâm'ı tebliğinden önce Ebû Ubeyde, Osman b. Maz'ûn, Abdurrahman b. 'Avf ve Ebû Seleme ile birlikte Hz Peygamber'in huzuruna girerek Müslüman oldular.[580]

Mekkeli müşriklerin baskı ve işkencesinden dolayı ikinci Habeşistan hicretine katıldı.[581] Daha sonra Mekke'ye geri döndü. Medine'ye hicret izni çıkınca da

---

[576] Darimî, **Nikâh**, 3.
[577] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 396, 397; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 165, 166; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III ,599; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 382; Diyarbekrî, **a.g.e.**, I, 411.
[578] Bkz.: Tirmizî, **Cenâiz**, 14; İbn Mâce, **Cenâiz**, 7; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 165, 166; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 382.
[579] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 272; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 475; VII, 225.
[580] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 409; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 475.
[581] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 272.

Medine'ye hicret etti. Allah Resûlü onu Ebû Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim ile kardeş yaptı.[582]

Ebû Nu'aym ve Hucvirî, Ebû Ubeyde'nin Suffa'da kaldığını söylemesine ve Suffa Ashâbı ile birlikte ismini zikretmesine[583] karşın, İbn Teymiye (ö. 728/1328) bunu kabul etmez ve şöyle der: "Ensâr'ın Suffa'da kalmadıkları gibi Muhâcirlerin önde gelenleri olan Ebû Bekir, Ebû Ubeyde ve diğer büyük sahâbe de Suffa'da kalmamışlardır."[584]

Ebû Ubeyde, Allah Resûlü ile beraber Bedir, Uhud, Hendek ve diğer bütün savaşlara iştirak etmiştir. Hatta Uhud Savaşı'nda Allah Resûlü'nün yaralandığını görünce, hızla yanına gelerek etrafında dönmüş ve O'nu korumuştur. Hz. Peygamber'in mübarek yüzlerine miğferden saplanan iki demir parçasını, dişleri ile çıkarmış ve bu yüzden iki ön dişi kırılmıştı.[585]

Allah Resûlü'nün cennetle müjdelediği on sahâbe (Aşere-i Mübeşşere)'den biridir. Sahâbenin büyüklerinden ve faziletlilerinden idi.[586] İslâm'ı tebliğ etmek ve yeni Müslüman olan kişilere dini öğretmek için, Hz. Peygamber onu bazı yerlere bir tebliğci ve bir öğretmen olarak göndermiştir. Yemenli bir grup Resûlullah'a gelerek kendilerine İslâm'ı ve sünneti öğretecek birisini isteyince, Allah Resûlü de: *"Bu ümmetin eminidir"* diyerek Ebû Ubeyde b. Cerrah'ı gönderdi.[587] Başka bir rivâyette ise Allah Resûlü: *"Her ümmetin bir emini vardır. Bu ümmetin emini de Ebû Ubeyde b. Cerrah'tır."* dedi.[588] Necran'dan gelen grup gelerek kendilerine birisinin gönderilmesini isteyince Allah Resûlü: *"size, güvenin hakkını yerine getiren gerçek bir emin gönderdim"* diyerek, Ebû Ubeyde'yi onlara gönderdi.[589]

Allah Resûlü vefat edince, Sekife'de toplanan sahâbeye Hz. Ebû Bekir, halife olarak seçilmesi için Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde'yi göstermişti. Hz. Peygamber'in

---

[582] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 410; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 128.
[583] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 10; el-Hücvirî, **Keşfü'l-Mahcûb**, 286.
[584] İbn Teymiye, **Fetavâ**, XI, 166, 167.
[585] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 410; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 272; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 128.
[586] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 409; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 272; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 475.
[587] Müslim, **Fedailu's-sahâbe**, 53; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 411.
[588] Buhârî, **Ashâbu'n-Nebî,** 21; Tirmizî, **Sünen**, H.N:3790; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 175; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, VII, 175.
[589] Buhârî, **Ashâbu'n-Nebi**, 21; Müslim, **Fedâil**, 54, 55; İbn Mâce, **Mukaddime**, 135; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 398, 400.

hayatında birçok yere tebliğci ve öğretmen olarak gönderilen Ebû Ubeyde, O'nun vefatından sonra da İslâm'ı yaymak için önemli hizmetleri oldu. Hz. Ömer döneminde Şam, Kudüs ve civarının fethedilmesinde bir askeri komutan olarak büyük başarılar elde etmiştir.[590]

Şam'da daha sonra yayılan veba hastalığı nedeniyle Hz. Ömer, Ebû Ubeyde'yi acele oradan ayrılıp geri dönmesini istediyse de o: "Başında bulunduğum askerden ayrılmak istemiyorum. Allah'ın emri ne ise o olur" dedi ve geri dönmeyi reddetti. Kısa bir süre sonra da veba hastalığına yakalandı ve Hicretin 18/639 yılında, Şam'da 58 yaşında iken vebadan dolayı vefat etmiştir. Yerine vekil olarak tayin ettiği Mu'âz b. Cebel, cenaze namazını kıldırmıştır.[591]

26- Ebû Eyyûb el-Ensârî

Asıl adı Halid b. Zeyd olup, "Ebû Eyyûb el-Ensârî" künyesi ile daha fazla meşhur olmuştur. Hz. Peygamber Mekke'de iken ikinci Akabe biatına katılan yetmiş beş kişilik Medineli grubun içerisinde Ebû Eyyûb el-Ensârî de vardı.[592]

Allah Resûlü Medine'ye hicret ettikten sonra Mescid-i Nebevî ve Hücre-i Saâdetleri yapılıncaya kadar yaklaşık yedi ay onun evinde misafir olarak kaldı.[593]

Suffa Ashâbından olup olmadığı konusunda farklı rivâyetler bukunmaktadır. Ancak Ebû Nu'aym onun hakkında: "Her ne kadar o Suffa Ehli arasında sayılıyorsa da, onun Suffa Ehlinden değil de, Akabe Ehlinden olduğu daha doğrudur." der.[594] Hicretten sonra Resûlullah, onu Mus'ab b. 'Umeyr ile kardeş yapmıştır.[595]

Bedir Savaşı başta olmak üzere Allah Resûlü ile beraber diğer bütün savaşlara katıltı.[596] Hz. Ali ile beraber Cemel ve Sıffin Savaşları'na da katılmıştır.[597] Hz. Ali,

---

[590] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 272.
[591] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 414, 415; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 130; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 478.
[592] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 384; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 9, 10; IV, 169; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 94; VI, 25; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 200.
[593] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 384-385; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 361; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 169.
[594] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 361.
[595] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 10; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 200.
[596] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 384; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 200.
[597] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 10; IV, 169.

Irak'a gittiği zaman Medine'de yerine onu bırakmıştır. Daha sonra o da ona katılmış ve Haricilerle yaptığı savaşta onun yanında yer almıştır.[598]

Resûlullah'ın rahle-i tedrisinde elde ettiği ilmi yayma faaliyetinden de geri durmayan Ebû Eyyûb, o dönemin Mısır valisi olan ve Suffa Ashabından sayılan 'Ukbe b. 'Âmir'den: *"Her kim bu dünyada bir mü'minin ayıbını örterse, Allah da Kıyamet Gününde onun ayıbını örter"* hâdisini dinlemek için Medine'den Mısır'a gitmiş ve onu dinleyip aldıktan sonra hemen tekrar devesine binerek Medine'ye geri dönmüştü.[599]

Allah Resûlü'nden, Übey b. Kâ'b'dan hadis rivâyet eden Ebû Eyyûb el-Ensârî, kendisinden de Berâ b. Âzib, Zeyd b. Halid, Mikdâm b. Ma'd-i Kerib, İbn Abbas, Câbir b. Semüre, Enes gibi, bir grup sahâbe ve tâbiîn'den hadis rivâyet etmiştir.[600]

Muâviye döneminde Yezid b. Muâviye komutasında Bizanslılara karşı İstanbul'u fethetmek için yapılan savaşta hastalanmıştır. Bir arzusu olup olmadığını sormak için yanına gelen Yezid'e şu vasiyette bulunmuştu: "Sizin dünyanızın bana hiç ihtiyacı yok. Fakat beni elinizden geldiği kadar düşman diyarı içinde ileriye doğru götürüp defnedin. Çünkü Resûlullah'tan şöyle işittim: *"Konstantiniyye surunun dibinde salih bir kimse defnedilecektir; umarım ki, o salih kimse ben olayım."*[601]

Hicretin 50/670 veya 51/671 ya da 52/672 yılında vefat ettiği rivâyetleri vardır. Bizans topraklarında İstanbul'un surları dibinde defnedilmiştir.[602]

27- Süheyb-i Rûmî

Asıl adı Süheyb b. Sinân b. Mâlik'tir. Babası ya da amcası İran Kisrasına bağlı olarak Musul yönünden Fırat nehri üzerine düşen Übülle'de vali idi. Bizanslılar buraya saldırınca Süheyb daha küçük bir çocuk iken esir düşmüş ve satıla satıla en

[598] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 200.
[599] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 153; Tecrid-i Sarih, **Mukaddime**, 47; Çakan, İsmail Lütfi, **Eyup Sultan Hazretlerinden Kırk Hadis**, İstanbul 1982, 22.
[600] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 200.
[601] Tecrid-i Sarîh, **Mukaddime**, 47.
[602] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 385; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 10, IV, 169; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 201.

son Mekke'de Abdullah b. Cüd'ân et-Temîmî satın alıp azad etmişti. Fakat ölümüne kadar onun yanında kalmıştı. Bir rivâyete göre de, Rumların elinde esir iken Rumca öğrenen Süheyb, bir fırsatını bularak kaçar ve Mekke'ye giderek Abdullah b. Cüd'ân'a sığınmış, bu nedenle o, "Rûmî" lakabı ile meşhur olmuştur.[603]

Hz. Peygamber, Mekke'de İslâm'ı gizli gizli tebliğ ettiği sırada Resûlullah'ın Daru'l-Erkâm'da olduğunu öğrenen Süheyb, buraya geldiğinde kapıda Ammâr b. Yâsir ile karşılaşmış. Her ikisi beraber Allah Resûlü'nün huzuruna girerek, aynı gün İslâm'ı kabul etmişler. Ammâr ve Süheyb'in İslâm'ı kabul edişleri, ilk otuz küsür Müslümandan sonradır.[604]

Allah Resûlü ona "Ebû Yahya" künyesini vermiştir.[605] İslâm'ı kabul ettikten sonra kendisini koruyacak kimsesi olmadığı için Mekkeli müşriklerin ağır işkencelerine maruz kalmıştır.[606] Medine'ye hicret izni verildikten sonra o da Medine'ye hicret etmek için yola koyulmuş, fakat onu takip eden müşrikler, Mekke'nin dışında onu yakalamışlar. Gitmesine izin vermeyen müşriklere: "Malımın hepsini size versem, beni bırakır mısınız?" deyince onlar da: "Evet" demişler. Böylece müşriklere malını verme karşılığında, kendisini serbest bırakmışlardır.[607] Medine'ye gelirken Kuba'ya vardığında başta Allah Resûlü ve Hz. Ebû Bekir olmak üzere diğer Muhâcirler onu karşılayarak hakkında inen: "***İnsanlarda öyle kimseler de vardır ki, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak uğrunda nefislerini satarlar. Allah, kullarına karşı çok şefkatlıdır"***[608] âyetini ona müjdelediler. Allah Resûlü de onu karşılayınca: "*Ebû Yahya (Süheyb), alışverişinde büyük bir kâr ettin."* diyerek onu tebrik etmiştir.[609]

---

[603] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 226; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 283; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 36, 37; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 364.
[604] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 227, 247; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 283; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 37; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 364.
[605] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 285.
[606] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 227.
[607] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 228; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 151; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 37, 38; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 365.
[608] Bakara, 2/207.
[609] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 227; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 151, 152; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 286; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 37; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 365; Elmalılı, **Hak Dini**, II, 65, 66.

Mekke'de olduğu gibi Medine'ye hicretten sonra da Allah Resûlü'nün en yakınları arasında yer almıştır. O'ndan daha yakından İslâm'ı öğrenmek ve daha fazla ilmini arttırmak için Suffa Ashâbı ile birlikte Suffa'da kalmıştı.[610] O, Allah Resûlü'ne yakınlığını şöyle anlatır: "Resûlullah'ın bulunduğu bütün savaşlarda, ben de onunla beraber bulundum. Nerede kendisine bi'at edildi ise mutlaka bende orada bulundum. Herhangi bir askeri birlik gönderdiğinde, ben de mutlaka içinde yer aldım. Herhangi bir gazveye çıktığında mutlaka ya sağında ya da solunda, önlerinden korktuklarında muhakkak önlerinde, arkalarından korktukları zaman da hemen arkalarında bulunurdum. Resûlullah'ı vefat edinceye kadar hiçbir zaman düşmanla kendi aramda bırakmadım."[611]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da, O'nun rahle-i tedrisinde elde etiği bilgiyi, çevresindekilere yayma faaliyetinden hiç geri durmamış. Kendisinden çocukları: Habib, Hamza, Sa'd, Salih, Sayfî, Abbad, Osman, Muhammed, torunu Ziyad b. Sayfî hadis rivâyet etmiştir.[612] Ayrıca sahâbeden Abdullah b. 'Amr, Câbir; tâbiîn'den Ka'bu'l-Ahbâr, Said b. el-Müseyyeb, Abdurrahman b. Ebî Leyla, Hz. Ömer'in azadlısı Eslem ve bir grup Medine'li ondan hadis rivâyet etmiştir.[613]

Hz. Ömer, vefatından önce, şûra kendi arasında anlaşıp yeni halifeyi seçinceye kadar namazları kıldırmak üzere Süheyb'i imam olarak tayin etti. O da cemâata üç gün namaz kıldırdı ve bu sürede halifenin işlerini yürüttü.[614]

Hicretin 38/658 ya da 39/659 yılında, 70 yaşlarında vefat etti. Bakî' Mezarlığına defnedilmiştir.[615]

28- Mikdâd b. Esved

Asıl adı Mikdâd b. 'Amr b. Sa'lebe el-Behrâvî'dir.[616] Kinde kabilesi ile ittifak ve dostluk kurduğundan ona Mikdâd b. 'Amr el-Kindî denilirdi. Ancak, Kinde

[610] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 373.
[611] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 151; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 364.
[612] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 366.
[613] Bkz.: İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 287; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 366.
[614] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 229; Belâzurî, **Ensâb**, V, 18; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 286; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 39; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 366.
[615] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 230; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 287; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 39; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 366.
[616] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 42.

Kabilesinden Ebû Şemr b. Hacr el-Kindî ile çıkan kavgada Mikdâd onun ayağını kestiğinden Mekke'ye kaçtı. Mekke'de Esved b. Abdiyegûs ez-Zuhrî ile ittifak kurup dost oldu. Bir rivâyete göre, Esved'in kölesi idi. İslâm'dan önce Mikdâd'ı evlat edindiği için ona nisbet ediliyordu.[617] Mikdâd b. Esved ismi ağır bastı ve bu isimle meşhur oldu. ***"Evlatlıkları, babalarına nisbet edin"***[618] âyeti geldikten sonra "Mikdâd b. 'Amr" denildi. Mekke'de ilk Müslümanlardandır.[619] Önce Habeşistan'a hicret etti, daha sonra Mekke'ye geri döndü. Müslümanlar Medine'ye hicret edince, kendisi ilk önce hicret etmeye fırsat bulamadı. Ancak daha sonra bir fırsatını bulup, 'Utbe b. Gazvân ile birlikte Medine'ye hicret etti.[620] Medine'ye geldikten sonra Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbı ile beraber İslâm'ı daha iyi öğrenmek için Suffa'da kaldı.[621] O günler ile ilgili şöyle anlatır: "Biz Medine'ye geldikten sonra akşam yemekleri için her eve onar kişi Allah Resûlü gönderiyordu. Ben ise, Allah Resûlü'nünde içinde bulunduğu on kişinin içinde idim. Bizim sadece bir koyunumuz vardı. Onun sütü ile doymaya çalışıyorduk."[622]

İbn Mes'ûd'den gelen bir rivâyete göre İslâmiyetini ilk açıklayanlardan yedi kişi arasında Mikdâd b. Esved de bulunmaktadır. Bedir başta olmak üzere Allah Resûlü ile beraber bütün savaşlara katıldı. Hz. Peygamber'den sonra da, Mısır fethine katıldı. Resûlullah'tan birçok hadis rivâyet etti. Kendisinden de; Hz. Ali, Enes gibi sahâbe ve Tarık b. Şihâb, Ubeydullah b. Adiy b. el-Hiyâr, Abdurrahman b. Ebû Leylâ, Hemmâ b. Hâris gibi tâbiînlerin büyükleri hadis rivâyet etmiştir. Hicretin 33/653 yılında 70 yaşlarında iken Mısır'ın topraklarındaki Sahil'de vefat etti ve Medine'ye getirilerek defnedildi. Hz. Osman cenaze namazını kıldırdı.[623]

---

[617] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 42; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 160.
[618] Ahzab, 33/5.
[619] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 160.
[620] Mikdad b. Esved'in Mekke'den Medine'ye hicreti ile ilgili geniş bilgi için Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 7; İbn Hişam, **Sire**, I-II, 592.
[621] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 20.
[622] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 44.
[623] Bkz.: İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 43; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 160-161.

29- Ebû Asîb

Ebû Asîb, Allah Resûlü'nün azad ettiği kölelerdendir. Asıl ismi Ahmer'dir.[624] Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunur, sakalını düzeltir, saçını traş ederdi.[625] Mescid-i Nebevî'de yatıp kalkar, Suffa Ashâbı ile birlikte Allah Resûlü'nden ilim irfan öğrenirdi.[626] Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunduğu için, O'nun günlük hayatı ile ilgili Ebû Asîb'den gelen rivâyetler çoktur. Allah Resûlü'nün vefatından sonra uzun bir ömür yaşadı ve gerek Suffa'da gerekse diğer zamanlarda öğrendiği ilmi her fırsatta çevresindekilere anlattı. Bir keresinde çevresindekilere: "Yürüyecek kadar sağlıklı olan kişi, Cuma namazını asla terk etmemelidir. Çünkü o tıpkı hac gibi farzdır." demiştir.[627]

Ömrünün sonuna doğru Basra'ya yerleşti.[628] Vefat tarihi konusunda bilgi edinemedik.

30- Ubeyd

Ubeyd, Medine'ye köle olarak getirilmiştir. Hz. Peygamber tarafından satın alınarak azad edilmiştir.[629] Allah Resûlü onu satın alıp azad ettikten sonra da Ubeyd, Hz. Peygamber'e hizmet etmeye devam etmiştir. Bu nedenle; pek çok olaya canlı tanıklık etmiştir. Suffa Ashâbı ile birlikte yatıp kalkan Ubeyd, burada Allah Resûlü ve diğer sahâbeden ilim öğrenirdi.[630] Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunduğundan ve O'na yakın yaşadığından kendisine birçok soru sorulurdu. Meselâ; Ubeyd'e: "Allah Resûlü farz namazlardan sonra ya da farz namazların dışında bir namaz kılınmasını emreder miydi?" diye sorulunca, O: *"Evet, akşam ile yatsı arasında nafile namaz kılınmasını söylerdi"* diye cevap verdi.[631]

---

[624] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 61; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 27; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 277; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, VI, 214; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 186, VII, 229.
[625] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 277; Zehebî, **Siyer**, III, 475.
[626] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 27.
[627] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 61.
[628] Zehebî, **Siyer**, III, 475.
[629] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 538; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV 350.
[630] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 12.
[631] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 431; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 12; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 350.

Kendisinden birkaç hadis rivâyet edilmesine rağmen hayatı ve vefatı hususunda daha fazla bilgi elde edemedik.

31- Sevbân

Sevbân, aslen Yemenli olup, künyesi "Ebû Abdullah" idi. Allah Resûlü onu satın aldı, sonra azad etti ve yanında kalmak veya ayrılmak hususunda onu serbest bırakmıştır. Ancak o, Resûlullah'ın vefatına kadar hazarda ve seferde hep O'na hizmet etmiştir.[632]

Bir yandan Allah Resûlü'ne hizmet ederken, diğer yandan Suffa Ashâbı ile birlikte Suffa'da kalarak İslâm'ı daha fazla öğrenmeye çalışmıştır.[633] Bu nedenle, kendisi birçok hadis rivâyet etmiştir. Ondan Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî, Ebû İdris el-Havlânî, Ebû Selam el-Habeşî, Ebû Esmâ er-Rahbî, Ma'dân b. Ebî Talha, Râşid b. Sa'd ve Abdullah b. Ebî Ca'd gibi tâbiînlerden bir grup hadis rivâyet etmiştir.[634]

Sevbân, Resûlullah'ın kendisini Ehl-i Beyt'ten saydığı ile ilgili şöyle rivâyet eder: Bir gün Resûlullah Ehl-i Beytini sayarken Hz. Ali'yi, Fatıma'yı ve diğerlerinin isimlerini saydı. Ben de: "Ey Allah'ın Nebisi, ben Senin ehl-i beytinden değil miyim?" diye sorduğumda, O: *"Bir başka kapıda durmadıkça ve başkasından bir şey istemedikçe, evet Ehl-i Beytimdensin."* dedi."[635]

Allah Resûlü'nün vefatından sonra Şam'a doğru yola çıktı. Önce Remle'ye daha sonra Humus'a yerleşti ve hicretin 54/673 yılında orada vefat etti.[636]

32- Hâkem b. 'Umeyr

Hâkem b. 'Umeyr es-Sumâlî'de Suffa Ashâbındandır. Rivâyete göre Bedir Savaşına katılmış, Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Humus'a yerleşmiştir. Bu nedenle hadisçiler onu, Şamlıların içinde sayar. Hâkem b. 'Umeyr, Resûlullah'tan şöyle rivâyet eder: "Resûlullah'ın arkasında namaz kıldım (namazdan sonra) bir

---

[632] İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 498; II, 220; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 290, 291; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 296; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 528.
[633] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 350.
[634] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 291.
[635] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 180, 181; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 528.
[636] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 291; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 296; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 528.

adam aksırdı. Resûlullah da "*Yerhamükallah"* dediler.[637] Başka bir hadiste Resûlullah'tan şöyle rivâyet eder: Resûlullah: "*iki kişi ve yukarısı cemaattir"* buyurmuştur.[638]

33- Habib b. Zeyd

Habib b. Zeyd b. Asım en-Neccârî el-Hazrecî el-Ensârî, annesi Nesibe, babası Zeyd, kardeşi Abdullah'ın da içinde bulunduğu Medineli grup ile birlikte Mekke'ye giderek Allah Resûlü'ne Akabe'de bi'at ettiler.[639] Bedir Savaşı'na acele gidildiği için yetişemeyen Habib, anne baba ve kardeşi ile birlikte Uhud Savaşı'na katılarak, kahramanca savaştılar.[640] Annesi Nesibe on iki yerinden yaralandı.[641] Hendek, Mekke'nin Fethi, Huneyn ve diğer bütün savaşlara Allah Resûlü ile birlikte katıldı.[642]

Mescid-i Nebevî'nin inşasından sonra Resûlullah'a daha yakın olmak, İslâm'ı daha yakından öğrenmek için Suffa'da kaldı.[643] Vedâ' Haccından sonra vergi toplamak ve İslâm'ı anlatmak için 'Amr b. As ile beraber Habib b. Zeyd ve Abdullah b. Vehb'in de içinde olduğu bir grup sahâbiyi Umman'a gönderdi. Görevlerini yerine getiren bu grup daha sonra Medine'ye geri döndüler. Peygamberlik iddiasında bulunan Müseylemetül-kezzab'la konuşup, tekrar iman etmesine ikna etmek, olmazsa onu öldürmek üzere Allah Resûlü tarafından Yemâme'ye gönderilen Habib b. Zeyd yakalanır ve Müseyleme tarafından şehid edilir[644]

34- Muâviye b. Hâkem es-Sülemî

Muâviye b. Hâkem, aslen Beni Süleym'den olup sonraları Medine'ye gelip yerleşmiştir.[645] Suffa de kaldığı rivâyet edilir.[646] Kendisi hakkında fazla bilgi olmasa da, Suffalılar hakkında verdiği bilgiler ve rivâyet ettiği hadisler bulunmaktadır. Daha

---

[637] Ebû Nu'aym, **a.g.e.** I, 358, İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 41. Benzer rivâyet için Muâviye b. Hâkem es-Sülemî'den de nakledilir. Bkz.: İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 118.
[638] Dârekutni, **Sünen**, I, 281; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**. II, 94.
[639] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 443.
[640] İbn Hişam, **Sire**, I-II, 446; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 381.
[641] Makrizî, Ebu'l-Abbas Takiyuddin Ahmed, **İmtâ'u'l-Esmâ' bi-mâ li'r-Resûl**, Beyrut 1999, I, 162.
[642] Vâkıdî, **a.g.e.**, III, 903.
[643] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 355.
[644] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 316; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 381; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 18.
[645] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.** VI, 118.
[646] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 32, 33; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 207.

önce biz, "Hz. Peygamber'in, Suffalıların ihtiyaçlarını karşılaması" konusunu işlerken Suffa'da kendi başında geçen bir olayını[647] nakletmiştik.

35- Kennâz b. Husayn

Kennâz b. Husayn el-Ganevî, Resûlullah'ın amcası Hz. Hamza ile anlaşarak onun koruması altına girdi ve Mekke'ye yerleşti.[648] İslâm'a davet başladığında kısa sürede Müslüman olan Kennaz, Mekkeli müşriklerden birçok işkence gördü. Hicretten sonra Hz. Peygamber onu Ubâde b. Samit ile kardeş yaptı.[649] Mescid-i Nebevî'nin inşasından sonra Allah Resûlü'nden daha fazla dini ve ilmi öğrenmek için Suffa'da kaldı.[650] Hicretin 7/622 ayında, Ramazanda Hz. Peygamber tarafından Seyfül-Bahr'e gönderilen Hz. Hamza komutasındaki 30 kişilik grubun içinde Kennâz b. Husayn'da vardı. Allah Resûlü tarafından İslâm'da bağlanan ilk sancağı bağladı. Böylece Kennâz b. Husayn İslâm'da ilk sancaktar oldu.[651] Allah Resûlü ile birlikte Bedir, Uhud, Hendek ve diğer bütün savaşlara katılarak kahramanca savaştı.[652]

Künyesi "Ebû Mersed" olan Kennâz b. Husayn, Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu nakleder: "*Mezarların üzerinde oturmayınız ve onların üzerinde namaz kılmayınız.*"[653]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Şam'a yerleştiği konusunda bazı rivâyetler vardır.[654] Ancak, Hz. Ebû Bekir döneminde Hicretin 12/633 yılında 66 yaşında vefat ettiği ifade edilir.[655]

36- Ebû Berze Nadle b. Ubeyd

Nadle b. Ubeyd el-Eslemî daha çok "Ebû Berze" olan künyesi ile meşhurdur.[656] Medine'de İslâm'ın yayıldığı ilk zamanlarda Müslüman olmuş,[657]

---

[647] Ebû Nu'aym, **a.g.e.,** II, 32-33. Ayrıca Suffa Ashâbından Vâsile b. Eska'nın da buna benzer bir rivâyeti bulunmaktadır. Bu rivâyet için bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 490.
[648] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 391, IV, 317; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 500; VI, 282.
[649] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 47; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 317.
[650] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 19.
[651] Şâmî, **Sübûlü'l-Hüdâ**, VI, 11.
[652] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 317.
[653] Müslim, **Cenâiz**, 33; Ebû Davud, **Cenâaiz**, 71; Tirmizî, **Cenâiz**, 57; İbn Mâce, **Cenâiz**, 45; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 135; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 19; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 305.
[654] İbn Manzûr, **Muhtasar**, XXIV, 355.
[655] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 47; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 391; IV, 318.

Medine'de doğup büyüdüğü halde, İslâm'ı daha yakından öğrenmek için Suffa Ashâbı ile birlikte Hz. Peygamber'den ilim ve irfan öğrenmek için Suffa'ya yerleşmiştir.[658]

Hz. Peygamber'le birlikte Bedir, Uhud, Huneyn Savaşları, Hayber'in ve Mekke'nin Fetihlerine katıldı. Allah Resûlü'nün vefatından sonra da Horasan ve Merv'in Fetihlerine, Hz. Ali ile birlikte Cemel, Sıffin ve Nehrevan Savaşlarına katıldı.[659] Hatta Onun Nehrevan Savaşı'nda at üzerinde ikindi namazını iki rekât olarak kıldığı ile ilgili Erzak b. Kays şöyle anlatır: "Ebû Berze, Ahvaz'da bir nehir kıyısında at üzerinde ve atın yuları ellerinde iken namaz kılıyordu. Namazda iken at farklı yönlere dönüyordu. Bu durumu gören Haricîlerden biri, onu tenkid ederek: "Allah'ım bu yaşlıyı al (öldür), ne biçim namaz kılıyor?" dedi. Ebû Berze namazını kıldıktan sonra ona: "Senin söylediklerini duydum. Ben Allah Resûlü ile birlikte altı, yedi ya da sekiz savaşa katıldım. Onunla bulunduğum zamanlarda O'nun her zaman kolaylaştırdığını gördüm. Benim at üzerinde namaz kılmam, attan inip namaz kılmamdan ve sonra atım nerede diye aramamdan daha kolaydır." Diye cevap verdi. Ebû Berze, ikindi namazını iki rekât olarak kıldı."[660]

Ebû Berze el-Eslemî'in, önceleri Medine'de kaldığı, daha sonra Basra'ya yerleştiği, Horasan'daki savaşlara katılmak için de Merv'e gittiği, ancak daha sonra Basra'ya döndüğü ve burada Hicretin 60/679 yılında vefat ettiği rivâyet edilir.[661]

Hem Suffa'da hem de diğer zamanlarda Allah Resûlü'nden birçok şey duyan ve öğrenen Ebû Berze, O'nun vefatından sonra cepheden cepheye koşmuş ve birçok memleketi dolaşmıştır. Daha önce öğrendiklerini, gittikleri yerlerde çevresindekilere anlattığı kuşkusuzdur. Çünkü Ebû Berze'yi tanıyan insanlar ona gelip soru soruyorlardı. O'da cevap veriyordu. Kendisinden en çok namazla ilgili rivâyetler

---

[656] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 58; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 341.
[657] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 341.
[658] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 32.
[659] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 366; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 321; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 341-342.
[660] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 420.
[661] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 59, 174; Zehebî, **Siyer**, III, 43.

nakledilmiştir.[662] Kendisinden oğlu Muğire, torunu Muneyye bt. Ubeyd, Ebû Osman en-Nehdî, Ebû Minhal, Ubbâd b. Nüseyb, Kinâne b. Nu'aym, Abdullah b. Büreyde, Ebû Âliye, Hasan-ı Basrî ve daha başkaları hadis rivâyet etmiştir.[663]

37- Eğar b. Yesâr el-Müzenî

Eğar b. Yesâr el-Müzenî -el-Cühenî'de denilir- Resûlullah'ın sohbetiyle müşerref olmuş Suffa Ashâbındadır. İbn Hanbel'in Müsned'i, Müslim, Ebû Davud ve Nesâî'de onun rivâyet ettiği hadisler bulunmakta olup, bunların çoğu Ebû Bürde'den gelen rivâyetlerdir. Ebû Bürde onun tevazuunu şöyle ifade eder: "Tevazuu, beni hayrete düşüren Muhâcirlerden biridir."[664] Müslim'de yer alan rivâyetlerinden biri şöyledir: Resûlullah şöyle buyurdu: "*Ey insanlar! Allah'a tövbe edin. Çünkü ben O'na günde yüz defa tövbe ederim."*[665]

38- Ebû Reyhâne Şem'un b. Yezid el-Ezdî

Ebû Reyhâne'nin asıl adı "Şem'un" ya da "Sem'un" olup, kızının ismi Reyhâne'dir. Künyesi olan Ebû Reyhâne ile daha fazla meşhur olmuştur.[666] Ezd kabilesinden olup, sonradan Medine'ye yerleşmiştir.[667] İslâm Medine'de yayılınca hemen Müslüman olmuştur. Mescid-i Nebevî yapıldıktan sonra Suffa Ashâbı ile birlikte Hz. Peygamber'den İslâm'ı öğrenmeye başladı. Ancak, dilindeki bir problemden dolayı Kur'ân okumakta zorlanıyordu. Hz. Peygamber'e bu durumunu anlatıp üzüldüğünü ifade edince, ona: *"Güç yetiremediğin şeylerden kendini sorumlu tutma! Sen secde etmeye devam et."* dedi."[668] Hz. Peygamber'in bu işareti ile ilme devam etmekle birlikte zikir ve ibadette daha fazla yoğunlaştı. Bu nedenle Ebû Reyhâne, dünyada zühd hayatını yaşayan ve sahâbenin en faziletlilerinden sayılır.[669]

---

[662] Bkz.: Buhârî, **Mevakitu's-Salât**, 11; Müslim, **Salât**, 172; **Mesâcid ve Mevakitu's-Salât**, 237; Ebû Dâvud, **Salât**, 3.
[663] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 59; Zehebî, **Siyer**, III, 41; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 341.
[664] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 349, İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 125, İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 248.
[665] Müslim, **Zikr**, 42; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 248.
[666] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 268.
[667] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 529; IV, 116.
[668] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 28; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 290.
[669] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 268; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 291.

Allah Resûlü ile birlikte pek çok savaş ve seferlere katıldı. O'nun vefatından sonra da Dımaşk ve Mısır Fetihlerine katıldı. Daha sonra Şam'a yerleşti. Allah Resûlü'nden naklettiği sadece beş hadisi kaynaklarda yer almaktadır. Ebû Ali Hemedâni, Sümâme b. Şüfey, Mücâhid b. Cebr, Şehr b. Havşeb gibi birçok muhaddis ondan hadis rivâyet etmiştir.[670] Öğrendiklerini insanlara anlatmak ve aktarmaktan hayatı boyunca geri durmamıştır. Şam, Mısır ve Kudüs'te bulunduğu zamanlarda çevresindekilere İslâm'ı öğretir, bildiği hadisleri rivâyet ederdi.[671]

39- Sâlim b. Ubeyd

Sâlim b. Ubeyd el-Eşca'î, Suffa Ashâbındandır. Bedir Savaşına katılmış,[672] Suffa'da bulunmuş ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Kûfe'ye yerleşmiştir.[673]

Binek olmadığından Tebük Seferine katılamayacakları için üzüntüsünden ağlayarak geri dönem ve haklarında Tevbe Süresindeki âyetin[674] indirildiği ifade edilen bir grup sahâbenin içerisinde Sâlim b. Ubeyd'in de olduğu rivâyet edilmektedir.[675]

40- Mu'âz b. Hâris

Mu'âz b. Hâris el-Ensârî'nin Suffa Ashâbından olduğu nakledilir. Künyesi "Ebû Halime" ve "Ebû Hâris"dir. "Kârî" diye de anılır. Ensârdan olup Hazrec Kabilesinin beni Neccâr'dandır. Hendek Savaşı'nda bulunmuştur. Resûlullah ile 6 yıl beraber kaldığı ifade edilir. Hicretin 63/683 yılında "Yevmü'l-Harre"de[676] şehit oldu.[677]

---

[670] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 290.
[671] Bkz.: Ebû Davud, **Libâs**, 8; Nesâi, **Ziynet**, 20; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 290.
[672] Ebû Nu'aym, **a.g.e.** I, 371, İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 310, İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 8.
[673] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 135; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.,** III, 8.
[674] "***Her zaman kendilerini donatıp cihada gönderesin diye sana geldikleri zaman, sizi donatacak bir şey bulamıyorum dediklerine de bir sorumluluk yoktur. Onlar bu konuda sarf edecek bir şey bulamadıkları için hüzünlerinden, gözleri yaş döke döke döndüler."*** Tevbe, 9/92.
[675] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 371; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 310.
[676] Yevmü'l-Harre (Harre Savaşı): Medineliler ile Emevî kuvvetleri arasında Harretü Vâkım'da meydana gelen savaşın adıdır. Bu savaşta Ensâr ve Kureyş'ten çok sayıda sahâbe ve diğer seçkin şahsiyetler ölmüştür. Geniş bilgi için bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 138, 212; V, 49-52, 130-131, 210-212, 135, 197, 210, 214, 267; Semhûdî, **Vefâü'l-Vefâ**, I, 86-98.
[677] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 168; Ebû Nu'aym, **a.g.e.** III, 21; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 462-463; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 160; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 109.

Ebû Bekir b. Muhammed şöyle der: "Abdurrahman'ın kızı 'Amra bir akşam ziyaretimize gelmişti. Gece olunca kalkıp sesimi kaldırmadan namaz kılmaya başladım. 'Amra bana: "Ey kardeşimin oğlu, Kur'ân-ı sesli okusan olmaz mı? Mu'âz el- Kârî'nin gece namazlarında sesli okuması bizi uyandırırdı, dedi."[678]

41- Esmâ b. Hârise

Esmâ b. Hârise el-Eslemî, Hind b. Hârise'nin kardeşidir. Onlar Hz. Peygamber'e canlarını feda edercesine hizmet ettiler. Hatta hizmet etmek için Resûlullah'ın kapısından hiç ayrılmadıklarından, O'nun köleleri zannedilirdi. Bu konuda Ebû Hureyre şöyle der: "Hârise'nin iki oğlu Hind ve Esmâ'yı, Allah'ın Resulü'nün kapısından uzun süre hiç ayrılmadıkları için, önceleri O'nun köleleri olduklarını sanıyordum"[679]

Fakir oldukları için kardeşi Hind ile birlikte Suffa'da kalan Esmâ b. Hârise, burada hem Hz. Peygamber'den İslâm'ı öğrenirlerdi hem de hizmetinde bulunurlardı.[680]

Hudeybiye'ye sekiz kardeşi ile birlikte katıldı.[681] Esmâ b. Hârise, kardeşi Hind ve Enes b. Mâlik Resûlullah'ın hanımlarının evlerine Sekâ kuyusundan su taşıyorlardı.[682] Hz. Peygamber ile uzun zaman beraber oldukları için birçok mesele onlardan rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber, Âşure Orucu için Esmâ'yı kavmine göndererek: *"Kavmine bu günde (âşure günü) oruç tutmalarını emret."* demiştir.[683]

Hicretin 66/685 yılında 80 yaşında iken Basra'da vefat etti.[684]

42- Hind b. Hârise el-Eslemî

Hind b. Hârise yedi kardeşi ile birlikte Bey'atü'r-Rıdvân'da bulunmuştur. Bunlar: Hind, Esmâ, Hırâş, Zueyb, Seleme, Fudâle, Mâlik ve Humrân'dır.

---

[678] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 168; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 462,463; Ebû Nu'aym, **a.g.e.,** III, 21; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 160.
[679] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 179; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 95; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 217; VI, 436; İbn Manzûr, **Muhtasar**, II, 324.
[680] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 348; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 217 .
[681] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 323.
[682] İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 504.
[683] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 217.
[684] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 179; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 95; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 217.

Kardeşlerinden bu kadarı da orada bulunmamıştır. Kendisinden sadece oğlu Habib hadis rivâyet etmiştir. Hind ile kardeşi Esmâ, Allah Resûlü'nün yanında sürekli kalırlardı ve O'na hizmet ederlerdi. Bu konuda Ebû Hureyre: "Hind ile Esmâ kardeşler, Resûlullah'ın yanından hiç ayrılmadıkları, sürekli kapısında durup O'na hizmet ettikleri için O'nun hizmetçileri olduklarını sanırdım." der. Her ikisi de Suffa Ashâbından olup, Hind, Muâviye döneminde Medine'de vefat etmiştir.[685]

43- Sâbit b . Dahhâk

Sâbit b. Dahhâk b. Umeyye b. Sa'lebe el-Ensârî el-Hazrecî, Cubeyr b. Dahhâk'ın kardeşi ve Kur'ân'ın toplanması ve çoğaltılmasında görev alan çok meşhur âlim sahâbe Zeyd b. Sâbit'in babasıdır. Medineli olup, Hazreclilerin Eşhel oğullarındandır.[686]

Suffa Ashâbından olduğu kaydediliyorsa da Ebû Nu'aym onu, "ağaç altında bi'at edenler"[687] (Bey'atü'r-rıdvana katılanlar)'den olduğu ve Suffa Ashâbından olmadığı, ancak Mescid-i Nebevî yapılınca, Resûlullah'tan dini öğrenmek amacıyla zaman zaman Suffa da kaldığını söyler.[688] Nevvâr bt. Mâlik ile evli olan Sâbit'in ondan Yezid ve Zeyd adında iki oğlu olmuştu.[689] Oğlu Zeyd'in, sahâbe âlimlerinin önde gelenleri arasında yer almasında, Sâbit'in Resûlullah'tan aldığı ilim ve terbiyeyi çocuklarına aktarması ve bu bilinçle yetişmelerine etkisi olduğu kuşkusuzdur.

Hz. Peygamber daha Medine'ye gelmeden ve O'nu görmeden, O'na inanmaya başlamıştı. Bedir, Uhud ve Hendek Savaşlarına katılan Sâbit b. Dahhâk, Hendek günü Resûlullah ile aynı bineğe binmişti. Hudeybiye anlaşmasında da Resûlullah'a bi'at etmişti. Hicretin 45/666 yılında vefat eden Sâbit b. Dahhâk, Allah Resûlü'nün vefatından sonra önce Şam'a daha sonra Basra'ya yerleşti.[690]

Sâbit b. Dahhâk, "Bey'atü'r-rıdvan"da bi'at ederken, Resûlullah'ın: "Kim bir mümine kâfir diye iftira atarsa, onu öldürmüş gibi hüküm giyer, günaha girer. Kim

---

[685] Bkz.: İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 105; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 640; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 217; VI, 435-436.
[686] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 229; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 271; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.** I, 508.
[687] Fetih, 48/10.
[688] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 351.
[689] İbn Sa'd, **a.g.e.**, XIII, 419.
[690] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 271.

yalan yere İslâm dini adına yemin ederse, o, yalancı ve günahkârdır." dediğini rivâyet eder.[691]

44- Mes'ûd b. Rebî'

Mes'ûd b. Rebî' b. 'Amr. b. Sa'd el- Kârî'nin künyesi "Ebû 'Umeyr" olup, Zühre oğullarının anlaşmalısı olarak Mekke'de yaşıyordu. Resûlullah henüz "Daru'l-Erkam"a girmeden önce Müslüman oldu.[692] Mekkeli müşriklerden baskı ve işkence gördü. Allah Resûlü hicret için izin verince, Medine'ye hicret etti. Resûlullah Medine'ye hicret ettikten sonra onu Ubeyd b. Teyyihân ile kardeş yaptı.[693]

Mescid-i Nebevî yapıldıktan sonra Suffa'ya yerleşen Mes'ûd b. Rebî', burada ilim öğrendi. Bedir, Uhud, Hendek ve diğer bütün savaşlara katıldı. Hicretin 30/650 yılında, altmış küsür yaşında vefat etti.[694]

45- Cu'ayl b. Surâka ed-Damrî

Cu'ayl b. Surâka ed-Damrî, Muhâcirlerin fakirlerinden olan bir sahâbî idi. Suffa'da kaldığı ifade edilir.[695] Cu'âl b. Surâka ile Cu'ayl b. Surâka'nın aynı kişiler olup olmadığı konusunda farklı rivâyetler vardır.[696] Hz. Peygamber ile beraber hendek kazan ve Hendek Savaşı'nda bulunan Cu'ayl'ın ismini, o gün Allah Resûlü, 'Amr ya da Ömer olarak değiştirdiği nakledilir.[697]

Onun fazileti konusunda Muhammed b. İbrahim el-Teymî şu hadisi rivâyet eder: Bazı sahâbe Allah Resûlü'ne: "Ya Resûlallah! Uyeyne b. Hısn ve Akra' b. Hâbis'e yüz deve verdin. Cu'ayl'a ise vermedin" dediler. Allah Resûlü: "*Nefsim kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, Cu'ayl, bir yeryüzü dolusu Uyeyne ve*

---

[691] Ebû Nu'aym, **a.g.e.** I, 351, Beyhakî, **Delâil,** X, 30; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 33, Sehâvî, **Ruchânü'l-Kiffe**, 157.
[692] Beyhakî, **Delâil,** II, 174; İbn Hişam, **Sire** I-II, 255; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 448; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 160; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 77.
[693] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 168; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 448; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 77.
[694] Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 24; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 169; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 21; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 448; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 160; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 77.
[695] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 353.
[696] Bkz.: İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 338; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 596.
[697] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 245, 246.

Akra'dan daha iyidir. Ne var ki ben onları İslâm'a ısındırmak istiyorum. Cu'ayl'ı ise imanıyla baş başa bırakıyorum." dedi."[698]

46- Kurre b. İyas

Kurre b. İyas el-Müzenî, Medineli olup, Evslilerin Muzeyni kabilesindendir. Resûlullah Medine'ye hicret ettiğinde Kurre henüz çocuk yaştaydı. Oğlu Muâviye, babasından şöyle rivâyet eder: "Allah Resûlü'nün yanına gittiğimde henüz küçük bir çocuktum. O'nu gördüğümde kendi ev halkı için süt sağıyordu. Yanına gidince başımı okşadı ve bana hayır duada bulundu."[699]

Allah Resûlü'ne bi'at ettikten sonra Suffa Ashâbının arasına katılarak İslâm'ı öğrendi. Kurre b. İyas, Suffa da ilim öğrenirken, o dönemde yaşadıklarını oğlu Muâviye kendisinden şöyle nakleder: "Allah'ın Resûlü ile birlikte uzun zaman yaşadık. İki siyahtan başka yiyeceğimiz yoktu. İki siyahın ne olduğunu biliyor musun? diye oğluna sordu. Oğlu: "Hayır" deyince o: "Su ve hurma"dır dedi.[700]

Resûlullah zamanında Hendek Savaşına katılan[701] ve O'nun vefatından sonra Basra'ya yerleşen Kurre b. İyas, zeki ve meşhur hâkim Basra kadısı Iyas b. Muâviye'nin dedesidir.[702]

Basra'da Haricilerin ilk büyük fırkası olan Ezârika[703] grubuna karşı Hicretin 64/684 yılında yapılan savaşa oğlu Muâviye ile birlikte katıldı ve burada şehit oldu. Oğlu da babasının katilini öldürdü.[704]

---

[698] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 246; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 353; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 315; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 596.
[699] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 32; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 342; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 400.
[700] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 21; Ahmed İbn Hanbel, **Müsned**, IV, 18, 19.
[701] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, V, 330.
[702] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 32; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 342; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 400.
[703] Ezârika: Ezrâkiyye'nin çoğulu olup, Hz. Ali'nin, Muâviye ile anlaşmasını protesto ederek ondan ayrılan Hâricilerin liderlerinden Ebû Râşid Nâfî' b. Ezrâk'a (ö. 65/685) uyanları ifade etmektedir. Geniş bilgi için bkz.: Belâzûrî, **Fütûhü'l-Büldân**, 67; Ebû Zehra, Muhammed, **Târihü'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye**, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire ty., 74; TDV **İslâm Ansiklopedisi**, İstanbul 1995, XII, 45.
[704] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 342. Ayrıca bkz.: İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, V, 331.

47- Sefine

Sefine, aslen farisli olup, Allah Resûlü'nün eşi Ümmü Seleme'in kölesi idi. Onu vefatına kadar Hz. Peygamber'e hizmet etmek şartı ile azad etti.[705] Künyesi Ebû Abdurrahman idi.[706] On yıl kadar Allah Resûlü'nün hizmetinde bulundu. Bu sıralarda devamlı Suffa Ashâbı ile birlikte Suffa'da kalıyordu.[707]

Hazarda ve seferde Hz. Peygamber'le birlikte kaldığı ve O'na hizmet ettiği için O'ndan çok ilim öğrendi. Kendisine "gemi" anlamına gelen "Sefine" ismini bizzat Resûlullah vermişti. Asıl ismi Mihran ya da Rûmân olduğu[708] halde Allah Resûlü'ne olan sevgisinden dolayı Sefine dışında başka bir isimle çağrılmayı istemezdi.[709]

Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunduğundan zaman zaman abdest suyunu hazırlardı. Bu konuda Sefine: "Resûlullah, bir mûd su ile abdest alır, bir sa' su ile de gusül alırdı." bilgisini verir[710]

Kendisinden Hasan, Muhammed b. Münkedir ve Said b. Cumhan hadis rivâyet etmiştir. Vefat tarihi kesin bilinmemekle birlikte Haccac döneminde,[711] Hicretin 70/689 yılında vefat ettiği rivâyet edilir.[712]

48- Şükran

Asıl adı Salih b. Adiyy olan Şükran, Abdurrahman b. Avf'ın (ö. 32/652) kölesi idi. Abdurrahman, onu Hz. Peygamber'e hediye etti. Bir rivâyete göre ise Allah Resûlü, Şükran'ı ondan satın almıştır. Bedir Savaşı'na katılan Şükran'ı, Allah Resûlü savaştan sonra azat etmişti.[713]

---

[705] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 111.
[706] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 243; Zehebî, **Siyer**, III, 172.
[707] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 368; Sehâvî, **Ruchanü'l-Kiffe**, 212.
[708] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 411; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 111.
[709] Bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 368; Şâmî, **Sübûlü'l-Hüdâ**, IX, 360; XI, 407.
[710] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 222.
[711] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 244.
[712] Zehebî, **Siyer**, III, 173.
[713] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 266; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 527; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 284; İbn Manzûr, **Muhtasar**, II, 304.

Azad edilmesine rağmen vefatına kadar Resûlullah'ın hizmetinde bulunmuş, Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbı ile birlikte kalmıştı.[714] Mustalik oğulları ile yapılan savaşta Hz. Peygamber, onu savaş ganimetlerini koruma görevi ile görevlendirdi.[715] Binek üstünde imâ ile namaz kılma konusunda Şükran: "Hz. Peygamber'i Hayber'e doğru giderken binek üstünde imâ ile namaz kıldığını gördüm" der.[716]

Hz. Peygamber'in hayatında ona hizmet eden Şükran, vefatında da cenaze ve defin işlemlerinin her safhasında hizmet etme şerefine nail oldu. Kendi cenaze ve defin işlemlerinde Şükran'ın görev almasını bizzat Allah Resûlü vasiyet etmişti.[717] Allah Resûlü'nü; Hz. Ali, Fadl, Usâme b. Zeyd ve Şükran yıkadılar. Hz. Ali Resûlullah'ın üzerindeki gömleği çıkarmadan yıkıyor, Fadl çeviriyor, Hz. Abbas, Üsâme ve Şükran su döküyordu.[718] Salı günü geceleyin defnedilen Allah Resûlü'nün giydiği kırmızı elbisesini Şükran alarak önce kabre serdi, sonra Hz. Ali, Fadl, Kusem b. Abbas ve Şükran kabre indiler.[719]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da Medine'de ikâmet etmeye devam etmiş ve vefat tarihi bilinmemekle birlikte burada vefat etmiştir.[720]

49- Ebû Müveyhibe

Hz. Peygamber'in satın alarak azad ettiği kölelerindendir. Ancak Ebû Müveyhibe, azad edildikten sonra da Allah Resûlü'ne hizmet etmeye devam etti. Bu sırada Suffa'da kalarak, [721] İslâm'ı ve Kur'ân'ı öğrendi.

Mustalik oğulları seferinde Hz. Aişe'in gerdanlığı kaybolduğu sırada, Hz. Aişe'nin devesini bir sahâbe ile birlikte Ebû Müveyhibe sevk ediyordu. Onun edindiği ahlak ile ilgili Hz. Aişe şöyle anlatır: "O gün benim devemi iki kişi sevk ediyordu. Onlardan biri Resûlullah'ın azadlısı Ebû Müveyhibe idi. O, Salih bir

[714] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 372.
[715] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 64.
[716] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 285.
[717] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 244.
[718] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 280.
[719] İbn Hişam, **Sire**, III-IV, 664; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 284.
[720] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 527.
[721] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 27.

insandı. Ben hevdece girinceye kadar uzakta durur, hevdece girdikten sonra onu alıp devenin üzerine koyardı. Yerleştiğimden emin olunca da deveyi sevk ederdi."[722]

Ebû Müveyhibe, Hz. Peygamber'in vefatı öncesinde yaşadığı bir olayı şöyle anlatır: "Allah Resûlü bir gece yarısı beni uyandırdı ve: *"Ey Ebû Müveyhibe! Şüphesiz ki ben şu Bakî' Mezarlığında yatanlar için istiğfar etmekle emrolundum. Benimle gel."* dedi. Ben de O'nunla birlikte gittim. Mezarlığa vardığımızda O: *"Esselâmu aleyküm ey kabir ehli! Varacağınız sabahın insanlarınkinden daha rahat olacağından dolayı sizi kutlarım. Şayet yaşasaydınız Allah'ın sizi onlardan kurtardığını bilirdiniz. Karanlık gece gibi etrafı peş peşe gelen fitneler kaplayacak. Biri diğerini takip edecek. Sonradan gelen öncekinden daha kötü olacak."* dedikten sonra bana dönerek: *"Ey Ebû Müveyhibe! Bana dünyadaki hazinelerin anahtarı verildi ve burada ebedi olarak kalabileceğim bildirildi. Sonra Cennet verildi. Bunlarla Cennet ve Rabbime ulaşmam arasında tercih yapmam istendi"* buyurdu. Bunun üzerine ben: "Annem babam sana feda olsun ey Allah'ın Resulü! Önce dünyanın anahtarlarını al, dünyada ebedi kalmayı seç, sonra da Cenneti" dedim. O: *"Hayır ey Ebû Müveyhibe! Ben Rabbime ulaşmayı ve Cenneti seçtim"* dedi. Sonra Bakî' Mezarlığındakiler için istiğfar etti. Daha sonra oradan ayrılarak geri döndük. O gecenin sabahı Allah Resûlü'nün vefat edeceği hastalık başladı.[723] Başka bir rivâyette ise: "Bu olaydan sonra Allah Resûlü yedi ya da sekiz gün yaşadi" şeklinde ifade edilir.[724]

Kendisinden Abdullah b. 'Amr b. Âs ve Ubeyd b. Cübeyr hadis rivâyet etmiştir.[725] Nerede ve ne zaman vefat ettiği konusunda daha fazla bilgi edinemedik.

50- Said b. 'Âmir

Said b. 'Âmir b. Hızyami el-Cümehî, Hayber Fethinden önce Müslüman olup, Medine'ye hicret etti. Hz. Peygamber ile beraber Hayber Fethine ve ondan sonraki bütün savaşlara katıldı. Sahâbenin en zâhid ve faziletlilerinden idi.[726] Müslüman

[722] Vâkıdî, **a.g.e.**, II, 428.
[723] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 489. Ayrıca bkz.: İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 324.
[724] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 488, 489.
[725] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 328.
[726] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 185; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 93.

olduktan sonra Medine'de kalan Said b. 'Âmir, İslâm'ı daha yakından öğrenmek için Suffa'da kaldı.[727]

Hz. Ömer, Muâviye'yi Şam valiliğinden azledince yerine Said b. 'Âmir'i Vali olarak atadı.[728] Ancak, daha sonra hastalığı nedeniyle onu geri çağırdı. Bir rivâyete göre ise, Hz. Ömer onu daha sonra Humus Valisi olarak atadı.[729] Hicretin 19-20/640 yılı civarında Şam dolaylarında, Kayseriye denilen bir yerde vefat etti.[730]

51- 'Amr b. Tağlîb en-Nemrî

'Amr b. Tağlîb, çevre kabilelerinden Nemr oğullarına mensup olup Hudeybiye anlaşmasından sonra Medine'ye geldi ve Müslüman oldu. Bekr b. Vail oğullarından 'Amr b. Tağlîb'in de içinde olduğu dört kişilik[731] bir grup, Medine'ye gelerek Müslüman olduğu rivâyet edilir.[732] Medine'ye geldikten sonra burada kalıp, Allah Resûlü'nun emri ile Suffa Ashâbının arasına katıldı[733] ve burada hem Resûlullah'tan hem de diğer sahâbilerden İslâm'ı öğrenmeye çalıştı.

Resûlullah'tan bazı hadisler nakletmiştir. Basra'ya yerleştiği için özellikle ondan Hasan b. Ebû Hasan (Hasan-ı Basrî) ve Hâkem b. A'rac gibi birçok kişi hadis rivâyet etti.[734]

Resûlullah'ın övgü ve iltifatına mazhar olduğunu şöyle anlatır: "Allah Resûlü bir gün öyle bir söz söyledi ki, benim için o sözü duymak, kırmızı bir deveye sahip olmaktan daha değerliydi. Resûlullah Ehl-i Suffa'nın yanına gelerek: *"Bir takım kavimlere, imanlarının zayıf olması nedeniyle sabırsızlık göstermelerinden korktuğum için ganimetten pay verdim. Yüce Allah diğer kavmin gönlüne hayır*

[727] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 244, 368.
[728] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 244; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 93.
[729] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 185, 186.
[730] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II ,394; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 93.
[731] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 252; Bekr b. Vail oğullarından gelen dört kişi:1-Yemâmeden Esved b. Abdullah, 2- Beşir b. Hasâsiye, 3- Nemr b. Kasıt oğullarından 'Amr b.Tağlib, 4- İclaloğullarından Furat b. Hayyân'dır.
[732] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 252; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 201.
[733] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 11; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 201.
[734] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 252.

duygusu ve zenginlik verdiği için, onlara vermedim. Kendilerine ganimet vermediğim o kişilerden biri de 'Amr b. Tağlîb'dir." dedi."[735]

Resûlullah'ın vefatından sonra Basra'ya yerleşen 'Amr b. Tağlîb'in, Hz. Muâviye dönemine kadar yaşadığı ifade edilmektedir.[736]

52- Ubâde b. Kurs el-Leysî

Ubâde b. Kurt diyenler olsa da, kaynaklarda daha fazla Ubâde b. Kurs olarak geçmektedir. Medine çevresindeki Keys oğullarından olan Ubâde b. Kurs Hudeybiye antlaşmasından sonra kabilesinden bir grupla birlikte Medine'ye gelerek Müslüman oldu.[737]

Medine'ye geldikten sonra geri dönmeyen Ubâde b. Kurs, İslâm'ı daha fazla öğrenmek için Suffa'ya yerleşti.[738] Resûlullah'ın vefatından sonra da Basra'ya yerleşti. Bir savaştan geri dönerken Ahvaz yakınlarında Haricilerle karşılaştı ve kendi davalarının haklı olduğuna ikna edemeyince Hicretin 41/661 yılında onu şehit ettiler.[739] Haricilerden Sehm b. Mâlik b. Galib ve Hatim el-Bâhilî tarafından şehit edilen Ubâde b. Kurs'un katillerini daha sonra Hicretin 49/669 yılında Ziyad tarafından asılarak öldürüldüler.[740]

Kendisinden Ebû Katâde el-Adevî ve Humeyd b. Hilal hadis rivâyet ettiştir.[741] Humeyd b. Hilal kendisinden şöyle nakleder: "Bir gün Ubâde b. Kurs bize: "Siz bazı hatalar yapıyor, bunları gözünüzde saç telinden daha ince ve basit görüyor ve hafife alıyorsunuz. Hâlbuki Resûlullah zamanında biz onları helak eden günahlardan sayıyorduk." dedi."[742]

---

[735] İbn Nu'aym, **a.g.e.**, II, 11; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 69; Buhârî, **Cuma**, 29; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 252
[736] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VIII, 67; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.,** IV, 500.
[737] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 162.
[738] İbn Nu'aym, **a.g.e.**, II, 16.
[739] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 356; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 162; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 508.
[740] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 357.
[741] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 356.
[742] Ahmed b.Hanbel, III, 470, V, 79; İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 82; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 16; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 508.

53- ‘Utbe b. Abd es-Sülemî

‘Utbe b. Abd es-Sülemî ile ‘Utbe b. Nudder’in farklı kişiler olduğunu söyleyenler[743] olsa da İbn Abdilberr her ikisinin aynı kişiler olduğunu söyler.[744] ‘Utbe, aralarında İrbâd b. Sâriye’nin de olduğu yedi kişilik Süleym oğulları heyeti ile birlikte henüz daha çocuk iken Medine’ye gelerek Resûlullah’ın huzurunda Müslüman oldular. Kendisi o anı şöyle anlatmaktadır: “Yedi kişilik heyetle Allah Resûlü’ne gittiğimizde hepimiz gençtik. Heyetin en küçüğü ben, en büyüğümüz ise İrbâd b. Sâriye idi. Müslüman olduktan sonra Resûlullah bana: *“İsmin nedir?”* diye sordu. Ben: “Utle” dedim. O bana: *“Bundan sonra senin adın ‘Utbe olsun”* dedi. Allah Resûlü’nun yanına biri gittiğinde ismini sorar, eğer ismi hoşuna gitmezse ismini değiştirirdi. Benim de öyle oldu.”[745]

‘Utbe, Medine’ye geldikten sonra geri dönmeyip, İslâm’ı daha fazla öğrenmek için Suffa’ya yerleşti.[746] Resûlullah ile birlikte Kureyza gazâsına katılırken Allah Resûlü: *“Bu kaleye bir ok isabet ettirene cennet vaciptir”* dedi. Bunun üzerine ‘Utbe, kaleye üç ok isabet ettirdi.[747]

İlme ve cihada kendini adayan ‘‘Utbe, her vesile ile ona bağlılığını ifade ederek bi‘at etti. Kendisi: “Allah Resûlü’ne tam yedi kez bi‘at ettim. Bunlardan beşinde itaat etmek, ikisinde ise ölmek üzere bi‘at ettim.” der.[748]

Resûlullah’ın vefatından sonra Şam’a sevdiği dostu, Suffa Ashâbından İrbâd b. Sâriye ile beraber yerleşti ve vefat edinceye kadar burada kaldı. Hicretin 87/705 yılında 94 yaşında iken vefat eden Utbe’nin, Şam’da vefat eden en son sahâbe olduğu kaydediliyor.[749]

---

[743] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 362, 366. Ayrıca bkz.: İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 562, 563.
[744] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 150.
[745] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 563; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 362, 366.
[746] Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 15.
[747] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 563.
[748] İbn Manzûr, **Muhtasar**, XVI, 68.
[749] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, VII, 413; İbn Manzûr, **Muhtasar**, XVI, 67; Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 15; İbn Esîr el-Cezer, **a.g.e.**, III, 563; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 363.

54- ‘Utbe b. Nudder

İbn Abdilberr, ‘Utbe b. Nudder es-Sülemî ile ‘Utbe b. Abd es-Sülemî’nin aynı kişi olduklarını[750] söylese de İbn Hacer, bunların farklı kişiler olduklarını ve ‘Utbe b. Nudder’in daha sonra Mısır’a yerleştiğini söyler.[751] Ancak ölüm tarihleri ve kendilerinden gelen hadis rivâyetlerine baktığımızda İbn Abdilberr'in görüşü daha ağır bastığı kanâatindeyiz.

55- İrbâd b. Sâriye

İrbâd b. Sâriye, bir vesileyle Mekke’ye gelmiş ve Müslüman olmuştur. Hz. Peygamber, onu İslâm’ın temel ilkelerini anlatmak için daha sonra memleketine geri göndermiştir. İrbâd, ‘Amr b. ‘Abese gibi kendisinin Müslüman olan dördüncü kişi olduğunu ifade etmektedir.[752] Medine’ye gelişleri konusunda ‘Utbe b. Abd şöyle anlatıyor: “Yedi kişilik bir heyetle, Allah Resûlü’ne gittiğimizde hepimiz gençtik. Heyetin en küçüğü ben, en büyüğümüz ise İrbâd b. Sâriye idi. Allah Resûlüne bi‘at edip Müslüman olduğumuzu bildirdik.”[753] Medine’ye gittikten sonra geri dönmeyen İrbâd, Suffa’da kaldı.[754] Burada ilim ve irfanı öğrenen İrbâd, Suffa’da geçirdiği günlerle ilgili şöyle anlatır: “Allah Resûlü bir Cuma günü bizim yanımıza (Suffa’ya) geldi. O sırada bizim başımızda sarık vardı. Bize: *“Sizin için gizlenen şeyi bilseydiniz, çektiğiniz sıkıntıdan dolayı bu kadar üzülmezdiniz. Fars ve Rum beldelerini mutlaka fethedeceksiniz.”* dedi.[755]

İrbâd b. Sâriye, Tebük Seferine hazırlanan Müslümanlarla birlikte sefere çıkmak isteyip de fakir oldukları için Hz. Peygamber’den binek isteyen, fakat binek olmadığı için hüngür hüngür ağlayarak geri dönen yedi kişiden biridir. Ancak inen âyet üzerine[756] onların durumunu gören Yâmın b. ‘Umeyr, Hz. Osman ve Hz. Abbas onlara binek ve yiyecek verip sefere katılmalarını sağladı.[757]

---

[750] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 150.
[751] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 362, 366. Ayrıca bkz.: İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 562, 563.
[752] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 19; Zehebî, **Siyer**, III, 421; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 399.
[753] Zehebî, **Siyer**, III, 421; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 399.
[754] Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 13; Zehebî, **Siyer**, III, 419.
[755] **Müsned**, IV, 128; Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, II, 13; Alûsî, **Rûhu’l-Meânî**, X,159.
[756] Tevbe, 9/92.
[757] Vâkıdî, **a.g.e.**, III, 994; İbn Sa‘d, **a.g.e.**, II, 165; Beyhakî, **Delâil**, V, 224.

İrbâd b. Sâriye, birçok hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden Ebû Ümâme el-Bâhilî, Abdurrahman b. ‘Âiz, Cübeyr b. Nüfeyr, Hücr b. Hücr, Said b. Hani, Şüreyh b. Ubeyd, Abdullah b. Ebû Bilal, Ebû Ruhm hadis rivâyet etmiştir.[758]

Heyber Fethi sırasında Hz. Peygamber’in namaz için ashâbın toplanma emrini verdikten ve namaz kılındıktan sonra insanlara: “*Sizden biri koltuğuna oturup “Allah, Kur’ân’da bulunanın dışında herhangi bir şeyi haram kılmadı.” diyebileceğini mi sanıyor? Hayır! Vallahi ben size sürekli dini anlattım. Birçok şeyi emrettim, birçok şeyi de yasakladım. Allah izinsiz olarak ehl-i kitabın evlerine girmeyi size helal kılmadı. Kadınlara vurmayı, meyvelerini yemenizi de.*” dedi.[759]

Uzun bir ömür yaşayan İrbâd b. Sâriye Hz. Peygamber’in vefatından sonra Humus’a yerleşti. Gerek Suffa’da gerekse diğer zamanlarda Hz. Peygamber ve diğer sahâbeden öğrendiği ilim ve irfanı kendi hayatlarında tatbik ettiği gibi çevresindeki insanlara da öğretti. İnsanlar ona giderek ilminden ve feyzinden istifade ederlerdi.[760] Hicretin 75/694 yılında Humus’ta Abdülmelik zamanında vefat etti.[761]

56- Sâlim b. ‘Umeyr

Sâlim b. ‘Umeyr el-Eşca‘î, Medine’de doğup büyüdü. İslâm Medine’de yayılınca Müslüman olan Sâlim b. ‘Umeyr, fakir bir kişiydi. Hicretten sonra Mescid-i Nebevî inşa edildiğinde Suffa’da kalarak islâm’ı öğrendi.[762]

Bedir, Uhud, Hendek Savaşları, Hayber ve Mekke Fetihleri ve Hz. Peygamber’in katıldığı bütün savaşlara O’nunla birlikte katıldı.[763] Hatta Tebük Seferi için Müslümanlar çok uzun ve meşakkatlı bir yolculuğa hazırlanırken, fakir olan Sâlim b. ‘Umeyr’le birlikte yedi sahâbî binekleri olmadığından Hz. Peygamber’den binek istediler. Ancak, Allah Resûlü “binek yoktur” değince üzüntüden hüngür hüngür ağladılar. Ancak onların bu durumunu ifade eden âyet[764] indikten sonra sahâbeden Yamin b. ‘Umeyr, Hz. Osman ve Hz. Abbas onlara binek ve yiyecek verip

---

[758] Zehebî, **Siyer**, III, 420; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 399.
[759] Ebû Davud, **Harâc, İmâret ve Fey’**, 33.
[760] Bkz.: Ebû Davud, **Sünnet**, 5; Darimî, **Mukaddime**, 16; Zehebî, **Siyer**, III, 420.
[761] Zehebî, **Siyer**, III, 422; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV,399.
[762] Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, I, 371; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 310.
[763] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 135; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 9.
[764] Tevbe, 9/92.

sefere katılmalarını sağladılar.[765] Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kûfe'ye yerleşen Sâlim b. 'Umeyr, Muâviye'nin hilafeti döneminde vefat etti.[766]

57- Hubeyb b. İsâf

Hubeyb b. İsâf (Yesaf) b. İnebe el-Ensârî el-Hazrecî, Medine'de yaşamasına ve hicret eden Süheyb b. Sinân, Talha b. Ubeydullah ve Hz. Ebubekir'i konuk etmesine rağmen Bedir Savaşına kadar Müslüman olmamıştı.[767] Müslüman olmamasına rağmen müşriklere karşı Müslümanlarla birlikte Bedir Savaşına katılmak istedi ve yolda Resûlullah'a yetişti. Ancak, Resûlullah Hubeyb'e: *"Müslüman oldunuz mu?"* diye sordu. O da "hayır" deyince Resûlullah: *"Biz müşriklere karşı başka bir müşrikten yardım almayız"* buyurdu.[768] Bunun üzerine önce Müslüman olmayı reddeden Hubeyb daha sonra Müslüman oldu ve Bedir Savaşı'na katıldı.[769] Resûlullah ile beraber Bedir, Uhud, Hendek ve diğer savaşlara da katıldı.[770] Hz. Ömer'in halifeliği döneminde çeşitli görevlere getirildi.[771] Hz Osman'ın hilafeti döneminde vefat etti.[772]

Evi Kuba'da olan Hubeyb b. İsaf, Allah Resûlü'ndan İslâm'ı daha fazla öğrenmek ve bilgisini arttırmak için zaman zaman Suffa'da kalırdı.[773] Hubeyb b. İsâf, İmam Mâlik'in hocası olan Hubeyb b. Abdurrahman b. Hubeyb b. İsâf'ın dedesidir.[774]

58- Abdullah b. Havâle

Abdullah b. Havâle el-Ezdî, İslâm'ı daha iyi öğrenmek ve Resûlullah'a daha yakın olmak için Suffa'da kalmıştır.[775] Suffa'da kaldığı dönemde Suffa Ashâbının

---

[765] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 165; Beyhakî, **Delâil**, V, 224; Vâkıdî, **a.g.e.**, III, 994.
[766] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 135; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 9.
[767] Bkz.: İbn Hişam, **Sire**, I-II, 477-493,
[768] Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 47; İbn Sad, **a.g.e.**, III, 535; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 118; Zehebî, **Siyer**, I, 359; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 224, 225.
[769] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 535.
[770] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 25.
[771] Belazuri, **Esnabü'l-Eşrâf**, XX, 157; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 224.
[772] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 118. Hz. Ömer döneminde vefat ettiğine dair rivâyetler de vardır. Bkz.: İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 224.
[773] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 364
[774] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 25.
[775] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 3.

çektikleri sıkıntıyı şöyle anlatır: "Birgün Resûlullah ile birlikte oturuyorduk. Ona yiyecek ve giyeceklerimizin azlığından, fakirlikten şikâyet ettik. Bunun üzerine Allah Resûlü: *"Bu sıkıntılardan kurtulacağınızı müjdelerim. Ama vallahi ben sizin hakkınızda, fakirliğinizden çok malınızın çokluğundan korkuyorum. Vallahi Fars, Rum ve Hımyer toprakları fethedilmedikçe, üç ordu- Şam ordusu, Irak ordusu ve Yemen ordusu- kurulmadıkça ve bir kişiye yüz dinar verildiğinde azımsadığından dolayı kızmadıkça kıyamet kopmaz."*[776]

Kendisinden Ebû İdris el-Havlânî, Abdullah b. Şakîk, Ebû Kuteyle Mersed b. Vedâa, Cübeyr b. Nüfeyr, Yahya b. Cabir, Bişr b. Abdullah, Rebî'a b. Lakît, Hâris b. Hâris el-Hımsî ve diğerleri hadis rivâyet etmiştir.[777]

Abdullah b. Havâle, Resûlullah'ın tavsiyesi üzerine, O'nun vefatından sonra Şam'a yerleşti.[778] Bir ara Mervan b. Hâkem ile Mısır'a gitti.[779] Muâviye döneminde Hicretin 58/677 yılında 72 yaşında vefat etti.[780]

59- Furât b. Hayyân

Furât b. Hayyân el-İclî, Mekkeli olup, önce İslâm'a ve Hz. Peygamber'e şiddetle karşı çıktı. Hatta söylediği şiirleriyle Allah Resûlünü ve Müslümanları hicvederdi.[781] Bedir Savaşı'nda müşriklerin saffında yer alan Furât esir alınmasına rağmen Müslümanların elinden kaçmayı başardı.[782] Mekke ve çevresindeki yolları çok iyi bilen ve çok iyi iz süren Furât'ı, Kureyşliler zaman zaman rehber olarak tutardı.[783] Şam'a kervan getirmek isteyen Safvan b. Ümeyye'ye rehberlik ederken, Allah Resûlü, Zeyd b. Hârise komutasında 600 kişilik bir orduyu bu kervanın üzerine gönderdi. Kervan, Karede denilen yerde yakalandı. Ancak Furât b. Hayyân dışındaki herkes eşyaları ve malları bırakarak kaçtılar.[784] Esir alınan Furât, Medine'ye getirildi.

---

[776] Bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 3; Ebû Davud , **Cihâd**, 3; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 110; V, 33-34, 288.
[777] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 59.
[778] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 60.
[779] Ebû Davud, **Cihad**, 35.
[780] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 414.
[781] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, V, 273.
[782] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.** II, 32; Şâmî, **Sübûlü'l-Hüdâ**, VI, 32.
[783] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 351-352.
[784] Makrizî, **İmtâ'u'l-Esmâ'**, I, 130, 266.

Allah Resûlü onun öldürülmesi için bir grub Ensâr'ı görevlendirdi. Gelen Ensâr grubuna Müslüman olduğunu söyledi. Bunun üzerine Resûlullah'a bu durum bildirilince, Allah Resûlü: *"İçinizde bazı insanlar vardır ki, ben onların imanlarına kefilim. Furât b. Hayyân da işte onlardandır."*[785] Bunun üzerine serbest bırakılan Furât, Mekke'ye geri dönmeyip Medine'de Suffa Ashâbının arasında kalarak Kur'ân-ı ve İslâm'ı öğrendi.[786]

Hendek Savaşı'ndan itibaren Allah Resûlü ile birlikte diğer bütün savaşlara katıldı.[787] Hz. Peygamber tarafından Yemâmeli Sümâme b. Usal'ın yanına gönderilerek Müseyleme'nin öldürülmesi için görevlendirildiler.[788] Hz. Peygamber'in vefatından sonra da cepheden cepheye koşan Furât iyi bir rehber ve iz sürücü olduğundan dolayı birçok sefer elçi ve ordunun rehberi olarak görevlendirilmiştir.[789]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra kısa bir süre Mekke'ye yerleştiyse de daha sonra Kûfe'ye yerleşti.[790] Hz. Peygamber'den iki hadis rivâyet eden Furât b. Hayyân'dan, Hârise b. Mudarrib, Hanzala b. Rebî' ve Hasan-ı Basrî hadis rivâyet etmiştir.[791] Vefat tarihi konusunda bilgi edinemedik.

60- Talha b. 'Amr

Suffa Ashâbından[792] olan Talha b. 'Amr, Medine'ye gelişini ve Suffa'da kaldığı günleri şöyle anlatır: "Biri Medine'ye Allah Resûlü'nü ziyarete gittiğinde eğer Medine'de tanıdığı biri varsa onda kalır, yoksa Ashâb-ı Suffa'nın yanında kalırdı. Ben de Medine'ye geldiğimde tanıdığım kimse olmadığı için[793] bir adamla birlikte Suffa'ya yerleştik. Resûlullah her gün iki adam için bir müd hurma gönderirdi. Bir gün Resûlullah namazını bitirdikten sonra aramızdan biri: "Ya Resûlallah! Hurmalar karnımızı yaktı. Ketenden giydiğimiz elbiseler de vücudumuzu

---

[785] Ebû Davud, **Cihad**, 99; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, V, 273.
[786] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 17.
[787] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, V, 273.
[788] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 351-352.
[789] Bkz.: İbn Kesir, **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, VII, 38; Mustafa Fayda, **Halid b. Velid**, 273.
[790] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VI, 40.
[791] İbn Sa'd, **a.g.e.** VI, 116.
[792] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 51; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 321; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 433.
[793] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 374.

yaktı" dedi. Bunun üzerine Allah Resûlü minbere çıktı. Allah'a hamdu sena getirdikten sonra: *"Eğer ekmek ve et bulabilseydim, mutlaka size yedirirdim. Sizden kim bunları elde ederse, sizin ihtiyacınızı gidermeli ve Kâbe'nin örtüsü gibi sizi giydirmelidir. Şimdi şikâyet ediyorsunuz fakat bir zaman gelecek, kurutulmuş yiyecekler yiyecek, Kâbe'nin astarının yapıldığı kumaş gibi kumaşlardan yapılmış elbiseler giyeceksiniz."* Talha b. 'Amr sözlerine şöyle devam ediyor: "Ben ve arkadaşım Suffa'da 18 gün kaldık. Bizim yiyeceğimiz sadece "berir" denilen "erak" ağacının meyvesidir. Bu durum Ensâr'dan kardeşlerimizin yanlarına varıncaya kadar devam etti. Burda da en güzel yiyecekleri yine hurma idi."[794] Hz Peygamber'in vefatından sonra Talha b. 'Amr'ın Basra'ya yerleştiği rivâyet edilir.[795]

61- Hureym b. Fâtik el-Esedî

Hureym b. Fâtik el-Esedî, Bedir Savaşı'ndan hemen önce Medine'ye gelerek Müslüman olmuştu.[796] Müslüman olduktan sonra Medine'de, Suffa'da kalmış ve Suffa Ashâbı ile birlikte Allah Resûlü ve sahâbeden İslâm'ı öğrenmişti.[797] Künyesi "Ebû Yahya" ya da "Ebû Eymen" olan Hureym, kardeşi Sebre b. Fâtik ile birlikte Bedir Savaşı'na katılmışlardı.[798]

O, giyim kuşamına özen gösterirdi. Hatta saçlarını uzatması, yerde sürüyecek kadar elbiselerinin eteklerini uzatması nedeniyle Allah Resûlü tarafından uyarılmıştı. Resûlullah'ın: *"Hureym b. Fâtik ne güzel bir gençtir! Biraz da saçlarını kısaltsa, elbiselerinin ucunu toplasa!"* sözünü duyunca hemen saçlarını kulak uçlarının hizasına kadar kısaltıp, eteklerini ayaklarına kadar yukarı doğru topladı."[799]

---

[794] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, VIII, 51; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 487; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 374-375; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 90, 91.

[795] Sehâvî, **Ruchanü'l-Kiffe**, 225.

[796] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 236. İslâm'a nasıl girdiği konusunda Ebû Hureyre'den gelen rivâyet için bkz.: Şâmî, **Sübûlü'l-Hüdâ**, II, 217; İbn Manzûr, **Muhtasar**, VIII, 42.

[797] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 363.

[798] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 29; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 236.

[799] Ebû Davud, **Libâs**, 25; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 321, 322, 345; İbn Sa'd, **a.g.e.**, VI, 39; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 29.

Kendisi fitneden uzak durduğu gibi oğlundan da fitneden uzak durması için söz almıştır.[800] Daha sonraları Rakka'ya yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.[801]

62- Cerhed b. Huveylid

Hudeybiye Anlaşmasında bulunan Cerhed b. Huveylid el-Eslemî, orada Resûlullah'a bi'at etti. Medine'ye hicret ettikten sonra, O'na daha yakın olmak ve İslâm'ı daha iyi öğrenmek için Suffa'ya yerleşen Cerhed'in künyesi "Ebû Abdurrahman"dır.[802] Bir defasında elbisesinin kısalığından dizi açılmış ve Allah Resûlü onu uyarmış. Oğlu Abdurrahman babasının şöyle dediğini rivâyet eder: "Resûlullah bizim yanımıza oturduğunda elbisesinin kısalığından dizim açılmıştı. Resûlullah bana: "*Onun üzerini ört. Dizin avret mahalli olduğunu bilmiyor musun?"* dedi."[803] Medine'de Hicretin 61/680 yılında[804] Muâviye'nin hilafeti döneminde vefat etmiştir.[805]

63- Ka'b b. 'Amr

Medine'de Hazrec kabilesinin Süleym oğullarındandır. Künyesi "Ebû Yesâr" ile meşhurdur.[806] Ka'b b. 'Amr, 16-17 yaşlarında iken Birinci Akabe'de bi'at eden Medine'li Müslümanları dinledikten sonra hemen Müslüman oldu. İkinci Akabe Biatına katılmak üzere o da Mekke'ye gitti ve gece Resûlullah ile gizlice buluşarak onu canları, malları ve çoculları gibi koruyacaklarına dair söz vererek bi'at etti.[807]

Allah Resûlüne daha yakın olmak ve ondan ilim irfanı öğrenmek için zaman zaman Suffa'da kalırdı.[808] Allah Resûlü'nden birkaç hadis rivâyet etmiştir. Ondan da

---

[800] Bkz.: Ebû Davud, **Fiten ve Melâhim**, 2; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 130; İbn Manzûr, **Muhtasar**, V, 101.
[801] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 130; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 236.
[802] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 353; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 335; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.,** I, 331; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 580.
[803] Ebû Davud, **Hamâm**, 2; Tirmizî, **Edeb**, 40; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 479; İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 298; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 331.
[804] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 335.
[805] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 298.
[806] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 380; IV, 339, 340; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 380.
[807] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 484; VI, 332-333.
[808] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 19.

Hanzala b. Kays, Ribiye b. Hirâs, Ubâde b. Velid,[809] Ebû Eyyub'un azatlı kölesi Seyfi ve Musa b.Talha gibi kişiler hadis rivâyet etmiştir.[810]

Bedir Savaşı'nda 20 yaşlarında iken, Allah Resûlü'nun amcası Abbas'ı esir aldı. Resûlullah ile beraber diğer bütün savaşlara katıldı.[811] Daha sonra Hz. Ali ile birlikte Sıffin Savaşı'na katıldı.[812] Bedir Savaşı'na katılıp da Medine'de bulunan son sahâbinin Ka'b b. 'Amr olduğu ve Hicretin 55/674 yılında Medine'de vefat ettiği nakledilir.[813]

64- Abdullah b. 'Amr b. Harâm

Abdullah b. 'Amr b. Harâm el-Hazrecî el-Ensârî'nin Müslüman oluşunu Ka'b b. Mâlik şöyle anlatır: "Allah Resûlü'ne bi'at etmek üzere Akabe'de Kurban Bayramının ikinci günü buluşacaktık. Medine'den ikisi kadın yetmiş beş kişi gelmiştik. Hac ibadetini bitirdikten sonra, her hususta kendisine güvendiğimiz liderlerimizden Abdullah b. 'Amr'ın yanına gittik. O henüz Müslüman olmamıştı. Hac yapmak üzere Müslüman olmayan Medinelilerle birlikte Mekke'ye gelmişti.

---

[809] Ubâde b. Velid, Ka'b b. 'Amr ile yaşadığı bir anısını şöyle anlatır: "Babamla birlikte, daha vefat etmeden önce Ensârın bulunduğu mahalledeki sahâbeden ilim öğrenmek etmek için evden ayrıldık. Oraya gittiğimizde ilk olarak Ebû Yesâr (Ka'b b. 'Amr) ile karşılaştık. Kölesi ile oturuyordu. Elinde üst üste konulmuş bir miktar sayfa vardı. Üzerinde bir hırka ile maafir kumaşından bir elbise, kölesinde de aynı şekilde bir hırka ve maafir kumaşından bir elbise vardı. Babam ona; "Ey amca! Senin yüzünde biraz sıkıntı görüyorum" dedi. O: "Evet falan adamdan alacağım var. Alacağımı istemek için evine gittip, selam verdim ve nerede olduğunu sordum. Ev halkı: "O burada yok" dediler. Ancak tam orada küçük çocuğu geldi ve ona: "Baban nerede?"diye sordum. O da: "Babam sesini duydu. Annemin elbisesine gizlendi" dedi. Ben de: "Dışarı çık, nerede olduğunu biliyorum" dedim. O da çıktı. "Ona niçin böyle yaptın?" diye sordum. O da "vallahi durumu size anlatacağım, sonra beni yalanlama" dedi ve şöyle devam etti: "Vallahi size durumumu anlatıp, beni yalanlamandan, direttiğinde de yemin etmekten korktum. Sen de Resûlullah'ın sahâbisisin. Ancak ben zor durumdayım." Ben de: "Allah için söyle gerçekten zor durumda mısın?" dedim. O: "Allah için gerçekten zor durumdayım." diyerek bunu 3 defa tekrarladı. Onun senedini getirip elleriyle yok ettirdim. Sonra dedim ki: "Eğer sonra ödemeye gücün yeterse ödersin. Yoksa alacağımdan vazgeçtim. Çünkü Resûlullah'ın şöyle dediğini iki gözümle gördüm ve iki kulağımla işittim: *"Kim zor durumda olan borçluya zaman tanır ya da alacağından vazgeçerse (kıyamet günü) Allah onu gölgesinde gölgelendirir."* Babam ona: "Ey amca, kölenle aynı giyinmişsin, bunun sebebi nedir?" diye sordu. O: "Allah Resûlü köle ve hizmetliler hakkında: *"Onlara yediğinizden yedirin, giydiğinizden giydirin"* dediğini, bu nedenle: "Ahirette sevabımı köleme vermektense, dünyada malımı vermeyi tercih ederim." diye cevap verdi." (Müslim, **Zühd**, 74; İbn Mâce, **Sadakât**, 14; Darimî, **Buyû'**, 50; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 484,VI, 332, 333).

[810] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 380.

[811] bkz.: İbn Hişam, **Sire**, III-IV, 335; Vakıdî, **a.g.e.**, I, 140.,296.,II, 660;839; İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 12.

[812] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 340.

[813] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 340; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 371; H.Abdurrahman Ak, **'Uzâma Havle'r-Resûl**, Beyrut 1991, III, 1658.

Ona uygun bir şekilde İslâm'dan ve Resûlullah'tan bahsettik. Anlatılanlar onun çok hoşuna gitti ve Müslüman oldu.[814] Akşam olup bi'at için Allah Resûlü ile Akabe'de buluştuğumuzda bi'at edenlerden biri de Abdullah b. 'Amr idi. bi'at ettikten sonra Allah Resûlü kabileler için içimizden "Nakîb" adını verdiği temsilciler seçti.[815] On iki Nakîb (temsilci) seçen Hz. Peygamber, Abdullah b. 'Amr'ı da kendi kabilesi olan Beni Seleme'ye Nakîb olarak tayin etti.[816]

Allah Resûlü'nden daha fazla İslâm'ı ve ilmi öğrenmek için Suffa Ashâbı ile birlikte kaldığı rivâyet edilir.[817]

Bedir Savaşı'na katılan Abdullah b. 'Amr, Uhud Savaşı'nda ilk şehit düşen sahâbedir.[818] Onu gören yakınlarının fazla ağlamaları üzerine Allah Resûlü fazla ağlamamalarını tavsiye ederek: *"Siz ister ağlayın, ister ağlamayın. onu kaldırıp defnedinceye kadar melekler kanatlarıyla onun üzerine gölge etmeye devam edeceklerdir."* dedi."[819]

Babasının ölümüne çok üzülen Cabir b. Abdullah, Allah Resûlü'nün yanına gelerek, babasının şehit olduğunu ve geriye ise borç ve bakılmaya muhtaç çoluk çocuk bıraktığını söyler. Resûlullah onu teselli ederek babası hakkında şu müjdeyi verdi: *"Sana bir haber vereyim mi? Allah konuştukları ile sadece perde arkasından konuştu. Yalnız senin babanla yüzyüze perde olmadan konuştu ve dedi ki: "Ey kulum! Benden ne istersen iste, vereyim." O da şöyle cevap verdi: "Beni tekrar dünyaya döndürmeyi ve ikinci defa şehit olmayı istiyorum." Allah: "Olur. Ancak daha önce vefat edenleri dünyaya geri göndermemeyi hükmettim" buyurdu. Abdullah: "Öyleyse ey Allah'ım! Bu durumu geride kalanlara duyur" dedi* ve bunun üzerine şu âyet indirildi:[820] "***Sakın Allah yolunda öldürülenleri ölüler sanma.***

[814] Beyhakî, **Delâil**, II, 446.
[815] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 346.
[816] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 561; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 162.
[817] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 3.
[818] Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 266; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 561; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 84.
[819] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 398; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 561; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 347; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 162.
[820] Bkz.: Kurtubî, **el-Câmi'**, IV, 268; Alûsî, **Rûhu'l-Meânî**, IV, 121; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 347; Zehebî, **Siyer**, I, 327-328; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 162.

Doğrusu onlar, Rableri katında diridirler. Cennet meyvelerinden rızıklanırlar. Ancak bunu siz bilmezsiniz."[821]

Uhud Savaşı bittikten sonra kefen bulunamadığı için şehitlerin ikisi birlikte kefenlenerek aynı kabre konuluyordu. Allah Resûlü: *"Hangisi daha fazla Kur'ân bilir?"* diye sorar, daha fazla Kur'ân bilen öne defnedilirdi. O gün Abdullah b. 'Amr dünyada iken arkadaş olduğu ve çok sevdiği 'Amr b. Cemuh[822] ile birlikte aynı kabre konuldu. Allah Resûlü, Cabir b. Abdullah'a *"Bak! 'Amr b. Cemuh ve Abdullah b. 'Amr b. Haram dünyada iken arkadaştı. Şimdide aynı kabre konuldular."* dedi."[823]

65- 'Amr b. 'Avf

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiği sıralarda Medine'ye gelerek Müslüman olan 'Amr b. 'Avf el-Müzenî[824] ilim tahsil etmek için zaman zaman Suffa'da kalırdı. Tebük Seferine fakir oldukları için binek bulamayınca, Hz. Peygamber'den binek isteyen, ancak, Allah Resûlünün "binek yoktur"demesi üzerine hüngür hüngür ağlayarak geri dönen ve Tevbe Sûresinde haklarında "***üzüntülerinden gözyaşı döke döke döndüler"***[825] âyeti inen yedi kişiden biridir. Ancak bu durumlarını gören Yamin b. 'Umeyr. Hz. Osman ve Hz. Abbas onlara binek ve yol azığını temin ederek sefere katılmalarını sağlamıştı.[826] Hz. Peygamber'den sonra da Medine'de yaşamaya devam eden 'Amr b. 'Avf, Hz. Muâviye'nin hilafetinin sonlarında vefat etti.[827]

66- Abdurrahman b. Kurt

Abdurrahman b. Kurt es-Sumalî, Abdullah b. Kurt'un kardeşidir.[828] İslâm'ın ilk dönemlerinde Mekke'de Müslüman olup, müşriklerden eziyet gören

---

[821] Al-i İmran, 3/169.
[822] Abdullah b. 'Amr'ın kız kardeşi Hind bt. 'Amr, 'Amr b. Cemuh'un eşidir. Uhud Savaşı'nda Hind'in Eşi 'Amr b. Cemuh, oğlu Hallad ve kardeşi Abdullah şehit olmuşlar. Bkz.: Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 266.
[823] Şâmî, **Sübûlü'l-Hüdâ**, IV, 225; Ayrıca bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 563; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 84; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 348; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 163.
[824] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 256; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 552.
[825] Tevbe, 9/92.
[826] Bkz.: Vâkıdî, **a.g.e.**, III, 994; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 165; Beyhakî, **Delâil**, V, 224.
[827] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 274.
[828] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 391.

mustazaflardan (ezilenler)dı.[829] Hicretten sonra İslâm'ı daha yakından öğrenmek için Suffa Ashâbıyla birlikte ilim öğrendi.[830]

Suffa'da kaldığı günlerle ilgili bir anısını şöyle anlatır: "Bir gün Mescid-i Nebevî'ye girdiğimde bir ilim halkası gördüm. Biri etraftakilerle konuşuyor, etrafındakiler başları kesilmiş gibi hareket etmeden çok dikkatli bir şekilde onu dinliyordu. Yaklaştığımda konuşma yapanın Huzeyfe b. Yeman olduğunu gördüm. O şöyle diyordu: "İnsanlar Allah Resûlüne "hayır"dan soruyorlardı. Bense hep "şer"den soruyordum. Ona: "Ya Resûlallah! Hayırdan sonra şer var mı?" diye sordum. O: *"Ey Huzeyfe! Allah'ın kitabını öğren ve onunla amel et!"* dedi. Ben sorumu tekrarlayınca üçüncüde *"fitne ve ihtilaf"* dedi.[831]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Şam'a yerleşen Abdurrahman b. Kurt, Hz. Ömer döneminde bir süre Humus Valiliği yaptı. Orada bulunduğu sürede sürekli vaaz ederek halkın İslâmi ölçülere uymayan örf ve adetlerine gerekli müdahaleleri yaptığı ile ilgili birçok olay anlatılır.[832] Vefatı ile ilgili daha fazla bilgiye ulaşamadık.

67- Ukkâşe b. Mihsan

Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî, Mekke'de doğup büyüdü. Çok güzel olan Ukkâşe, Mekke'de İslâm'ı ilk kabul edenlerdendir. Beni Umeyye'nin anlaşmalısı olarak Mekke'de kaldı. Sahabilerin faziletlilerindendir.[833] Müslüman olduktan sonra müşriklerden eziyet gören Ukkâşe, Medine'ye hicret ettikten sonra yapılan Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbı ile kalarak İslâm'ı daha yakından öğrendi.[834] Hz. Peygamber ile birlikte Bedir, Uhud, Hendek ve diğer bütün savaşlara katıldı.[835] Birçok Seriyye'ye de katıldı ve bazılarında komutanlık görevi verildi. Esed oğullarının Müslümanlara baskın yapacağını haber alan Allah Resûlü, Ukkâşe b. Mihsan

[829] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 490.
[830] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 7; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 296.
[831] Makrizî, **İmtâ'u'l-Esmâ'**, XII, 267.
[832] Bkz.: İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 490; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 296; İbn Manzûr, **Muhtasar**, XV, 15.
[833] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 189; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 440.
[834] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 12.
[835] Beyhakî, **Delâil**, III, 98; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 189.

komutasında 40 kişiyi Esed oğullarının yurdu Gamre'ye gönderdi.[836] Burada bazı kişileri esir alarak 200 deve ganimet alarak Medine'ye döndüler.[837]

Hz. Ebû Bekir'in hilafeti döneminde riddet (dinden dönme) hareketleri başlayınca bunlara karşı yapılan savaşta, bir rivâyete göre Hüveylid el-Esedî, bir rivâyete göre ise yalancı peygamber Tüleyha tarafından, Hicretin 12/633 yılında 44 yaşında iken şehit edilmiştir.[838]

Ebû Hureyre ve Abdullah b. Abbas gibi kişiler ondan hadis rivâyet etmiştir.[839] Bir gün Allah Resûlü, ümmetinden yetmiş bin kişinin hesaba çekilmeden cennete gireceğini söyleyince orada bulunan Ukkâşe: "Ya Resûlallah! Allah'ın beni de onlardan etmesi için dua et" dedi. Allah Resûlü: "*Sen de onlardansın"* dedi. Bunun üzerine orada bulunan bir başkası: "Ey Allah'ın Resûlü! Benim içinde dua et. Ben de onlardan olayım" dedi. Resûlullah ona: *"Ukkâşe bu konuda seni geçti"* dedi.[840]

68- Fudâle b. Ubeyd el-Ensârî

Fudâle b. Ubeyd el-Ensârî el-Evsî, Medine'de İslâm'ın yayılması ile birlikte ilk zamanlarda Müslüman olmuştur. İlk defa Uhud Savaşı'na katıldığı ifade edilse de,[841] Bedir Savaşı'na da katıldığı nakledilir. Hz. Peygamber ile birlikte diğer bütün savaşlara katılmıştır.[842] Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbı ile birlikte İslâm'ı öğrendi.[843] Fudâle b. Ubeyd'in Suffa Ashâbı hakkında verdiği bazı bilgileri daha önce Suffalıların çektiği sıkıntılar konusunda nakletmiştik.[844] Hz. Peygamber'in vefatından sonra, Mısır ve Şam fetihlerine katıldı. Daha sonra Şam'a gitti ve Dımaşk'a yerleşti. Şam Kadısı Ebu'd-Derdâ'nın iştişâre heyetinde yer alırdı. Ebu'd-

---

[836] Bkz.: Vâkidî, **a.g.e.**, II, 550-551; İbn Sa'd, **a.g.e**, II, 84-85; Zehebî, **Siyer**, I, 307; Diyarbekrî, **Târihü'l-Hamîs**, I, 490; II, 9.
[837] Beyhakî, **Delâil**, IV, 83; Şâmî, **Sübûlü'l-Hüdâ**.,VI, 77.
[838] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 92; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 189; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 68.
[839] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 189.
[840] Buhârî, **Rikâk**, 50; **Tıp**, 17, 42; Müslim, **İman**, 367, 374, 669; Tirmizî, **Kıyâme**, 16; Darimî, **Rikâk**, 86, 102; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 271, 401, II, 302, 351; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 3; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 440.
[841] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 328; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, V, 283.
[842] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 401; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 363.
[843] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 17.
[844] Tirmizî, 2368; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, VI, 18; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 17.

Derdâ'nın ölüm döşeğinde iken tavsiyesi üzerine vefatından sonra Muâviye, onu Şam'a kadı olarak atadı. Hatta sefere çıktığı zaman onu yerine vekil bırakırdı.[845] Daha sonra Muâviye, onu Bizanslıların üzerine giden askere komutan olarak görevlendirdi. Bizanslılarla denizde savaştı ve onların bir kısım toprağını İslâm devletine bağladı.[846] Hicretin 53/673 yılında Dımaşk'ta Muâviye döneminde vefat etti.[847]

69- Rebî'a b. Ka'b el-Eslemî

Rebî'a b. Ka'b el-Eslemî, Ebû Firâs diye de çağrılır, Medine halkından sayılırdı. Hazarda ve seferde sürekli Allah Resûlü ile birlikte olur ve O'na hizmet ederdi.[848] Hicretten önce Medine'de İslâm'ın yayılması ile birlikte hemen Müslüman oldu. Fakir ve evsiz olduğu için Mescid-i Nebevî yapıldıktan sonra Suffa'da kaldı. Hem orada, hem de sürekli Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunduğu için Allah Resûlü'nden ilim ve irfan öğrendi.[849] Hz. Peygamber'e yaptığı hizmet konusunda kendisi şöyle anlatır: "Her zaman Allah Resûlü'ne hizmet eder, gün boyu O'nunla olur, bütün ihtiyaçlarını karşılamaya çalışırdım. Allah Resûlü yatsı namazını kıldıktan sonra genelde evine giderdi. O, evine girdikten sonra da oradan ayrılmaz, kapının önünde oturur ve belki Allah Resûlü'nün bir şeye ihtiyacı olur diye kendi kendime düşünürdüm. Bir yere gitmez, kapının önünde öyle beklerdim. O'nun abdest suyunu hazırlar, abdest almak istediğinde hemen yanına koşar, abdest için su dökerdim. Bir ihtiyacı olduğunda onu yerine getirmek için koşuştururdum."[850]

Rebia b. Ka'b'ın bu hizmet aşkından dolayı Hz. Peygamber ona: *"Ey Rebî'a! Benden iste vereyim"* dedi. O da Allah Resûlü'nden "Cennette arkadaşı olmak için dua etmesini" istedi. Bunun üzerine O: *"Sende çok secde ederek bana yardımcı ol."* dedi.[851]

---

[845] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 401; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 363; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, V, 283-284.
[846] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 328.
[847] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 402; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 328.
[848] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 31; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 74; IV, 291.
[849] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 313; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 31. Ayrıca bkz.: İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 216 İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**. II. 395.
[850] Ebû Davud, **Tatavvu**', 22; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 31; Şâmî, **Sübûlü'l-Hüdâ**, VIII, 282.
[851] Müslim, **Salât**, 226; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 59; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 32.

Rebia b. Ka'b'dan, Ebû Seleme b. Abdurrahman, Nu'aym b. Mucammir ve Muhammed b. 'Amr b. Ata gibi kişiler hadis rivâyet etmiştir.[852] Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'ye yakın Yeyn'e yerleşti ve uzun bir ömür yaşayarak, Hicretin 63/682 yılında burada vefat etti.[853]

70- Tıhfe b. Kays

Tıhfe b. Kays el-Gifârî, Müslüman olduktan sonra Hicretin 9/630 yılında Suffa'ya yerleşti. Suffa'da kaldığına dair oğlu Ya'iş ifade eder.[854] Suffa'da İslâm'ı daha yakından öğrenen Tıhfe, daha Resûlullah hayatta iken Suffa'da vefat etmiştir.[855]

71- 'Uveym b. Sa'îde

'Uveym b. Sa'îde b. 'Avf el-Evsî el-Ensârî, Medine'de Müslüman olan ve Mekke'ye gizlice gidip Resûlullah'a Akabe'de ilk bi'at eden 8 kişinin arasındadır. Daha sonra 75 kişilik Ensâr ile birlikte ikinci Akabe biatında da yer almıştır. Künyesi "Abdurrahman"dır.[856]

Allah Resûlü Medine'ye hicret ettikten sonra 'Uveym b. Sa'îde'yi Hz. Ömer b. Hattâb ile kardeş yaptı.[857] Kubâ'da evi olan 'Uveym b. Sa'îde, Resûlullah'tan İslâm ve ilmi daha iyi öğrenmek için Mescid-i Nebevî'ye gidip Suffa'da kalmıştır.[858] Bedir, Uhud, Hendek ve diğer bütün savaş ve fetihlere Allah Resûlü ile beraber katıldı.[859]

İslâm'da su ile tahâret alan ilk kişi 'Uveym b. Sa'îde olduğuna dair rivâyetler vardır[860] 'Uveym b. Sa'îde şöyle anlatır: "Birgün Kubâ mescidinde iken, Allah Resûlü yanımıza geldi ve bize: *"Allah, temizliğiniz konusunda sizden güzel övgü ile bahsediyor. Kendisiyle temizlendiğiniz şey nedir?"* diye sordu. Bizde: "Vallahi ya Resûlallah, bizim bazı Yahudi komşularımız vardır. Tuvalete gittiklerinde su ile

[852] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 74, IV, 291.
[853] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 314.
[854] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 429-430; Tirmizî, **Edeb**, 21; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 373, 374; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 98; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 442.
[855] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 373; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 98.
[856] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 315, 316; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 620.
[857] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 620.
[858] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 11.
[859] Buhârî, **Magâzî**, 13.
[860] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 460.

temizlenirler. Biz de onlar gibi su ile temizlenmeye başladık."[861] Allah Resûlü: *"Peki Allah'ın hakkında:* ***"Orada (Kuba Mescidinde) temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da temizlenenleri sever."***[862]*dediği kişi kimdir?* diye sordu ve arkasında: *"Onlardan 'Uveym ne güzel kişidir"* diye ekledi."[863]

Resûlullah'ın zamanında vefat ettiğini kaydedenler varsa da, Hz. Ömer zamanında Medine'de 65 ya da 66 yaşında vefat ettiğine[864] dair görüşler daha kuvvetlidir. Çünkü Hz. Ömer'in, onun kabri başında, onu öven sözler söylediği rivâyet edilir.[865]

72- Zeyd b. Hattâb

Hz. Ömer'in baba bir olan kardeşidir. Künyesi "Ebû Abdurrahman" olan Zeyd b. Hattâb el-Kureşî el-Adavî, Hz. Ömer'den daha yaşlı ve ondan daha önce Müslüman olmuştu. İlk hicret edenlerden olup, Allah Resûlü onu Ma'n b. 'Adiy el-İclânî ile kardeş yaptı ve her ikisi de Yemâme Savaşı'nda şehit düştüler.[866]

Mekke'de İslâm'ı kabul ederek ilk Müslümanlardan olan Zeyd,[867] burada Dâru'l-Erkam'da Allah Resûlü'ndan, İslâm'ı öğrenirken Medine'de ise Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbı ile birlikte daha fazla ilim öğrenmek için kaldı.[868]

Bedir, Uhud, Hendek, Hudeybiye Savaşları ve Mekke'nin Fethine katıldı. Hz. Ömer, onu çok seviyordu. Hatta Uhud Savaşı'nda zırhı olmadığı için kendi zırhını ona vermek istedi. Ancak Zeyd ona: "Senin isteyip arzuladığın şehâdeti ben de istiyorum" diyerek kabul etmedi.[869]

---

[861] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 422; Ayrıca bkz.: İbn Mâce, **Tahâret**, 28; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, VI, 6; Belâzurî, **Fütûhü'l-Büldân**, 18.
[862] Tevbe, 9/108.
[863] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 620.
[864] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 316.
[865] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 11; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 620.
[866] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 120; Zehebî, **Siyer**, I, 298; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 500.
[867] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 285.
[868] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 367.
[869] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 120.

Yemâme Savaşı'nda Halid b. Velid, ordunun en büyük sancağını Zeyd b. Hattâb'a vererek ordu komutanı yaptı.[870] Kahramanca savaşan Zeyd, Hicretin 12/633 yılında Yemâme Savaşı'nda şehit oldu. Hz. Ömer, onun ölümüne çok üzüldü.[871]

73- Berâ' b. Mâlik

Berâ' b. Mâlik el-Hazrecî, Hz. Peygamber'in hizmetçilerinden Enes b. Mâlik'in anne baba bir olan öz kardeşidir.[872] İslâm Medine'de yayıldığında kardeşi ile birlikte küçük yaşta Müslüman olan Berâ' b. Mâlik, çok güzel sesli ve güzel şiir okuduğu için insanlar onu zevkle dinlerdi. Hatta Hz. Peygamber, bir sefere gittiğinde onun yakınında bulunmasını ister ve ona şiir söyleterek dinlerdi. O da Allah Resûlü için birçok methiyeler söylerdi.[873] Hz. Peygamber'e olan sevgisinden dolayı Berâ' ve Enes'in annesi Ümmü Süleym bt. Milhan, iki oğlundan biri olan Enes'i O'nun hizmetine adadı. Diğer oğlu Berâ'yı da O'nun özel olarak yetiştirdiği öğrencilerin arasına kattı. Suffa'da kalan Berâ', Hz. Peygamber'in terbiyesi altında yetişti ve burada İslâm'ı öğrendi.[874]

Bedir Savaşı'nda henüz küçük olduğu için katılamayan Berâ' b. Mâlik, daha sonra yapılan diğer bütün savaşlara Hz. Peygamber ile birlikte katıldı.[875] Allah Resûlü'nün vefatından sonra da cepheden cepheye koşan Berâ', Hz. Ebû Bekir döneminde yalancı peygamber Müseyleme'ye karşı, Yemâme'de de savaştı. Daha sonra Hz. Ömer döneminde İranlılara karşı kazanılan savaşlara da katıldı. İran topraklarındaki Tüster şehrine geldiklerinde şehir halkı Müslümanlardan kaçarak, çok sağlam bir kaleye sığındılar. Uzun ve zor süren kuşatmadan sonra savaşı Müslümanlar kazandı. Berâ', Fars'ın komutanı Mirzaban'ı öldürünce, Mirzaban'ın askerleri hep birlikte Berâ'nın üzerine saldırıp onu şehit etiler. Hicretin 20/640 yılında şehit düşen[876] Berâ', kendini ilme, ibadete ve cihad'a adadığından dolayı kendini ihmal ediyordu. Saçı başı dağınık, üstü başı toz toprak içinde gören Allah

---

[870] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 467.
[871] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 120; Zehebî, **Siyer**, I, 298; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 500.
[872] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 17; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 237. Enes ve Berâ b. Mâlik, anne farklı baba bir kardeş olduklarına dair rivâyetlerde vardır. Bkz.: İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 412.
[873] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 350; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 412.
[874] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 350.
[875] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 237; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 413.
[876] İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 17; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 413-414.

Resûlü: " *Nice saçı başı dağınık, üstü başı eski, toz toprak içinde olup ve bu durumlarından dolayı önemsenmeyen insanlar vardır ki, eğer Allah'a yemin etseler, Allah onların yeminlerini asla boşa çıkarmaz, yerine getirir. İşte Berâ' b. Mâlik onlardan biridir."* diyerek onu övmüştür.[877]

74- Abdurrahman b. Cebr

Abdurrahman b. Cebr el-Evsî el-Ensârî Medine'de doğup büyümüştür. Önceleri asıl ismi Abdu'l-uzza iken Hz. Peygamber, onun adını değiştirerek Abdurrahman ismini vermişti.[878] İsminden çok künyesi "Ebû Abs" ile tanınmaktadır. İslâmdan önce çok az sayıda Arapça okuma yazma bilenlerden[879] olan Abdurrahman b. Cebr, Hicretten sonra Hz. Peygamber onu Muhâcirlerden Huney b. Huzafe ile kardeş yaptı.[880] Mescid-i Nebevî'nin inşasından sonra Hz. Peygamber'den ilim ve irfan öğrenmek için Suffa'da kaldığı rivâyet edilir.[881]

Bedir, Uhud, Hendek ve diğer bütün savaşlara Allah Resûlü ile birlikte katıldı.[882] Hz. Peygamber ve Müslümanlar hakkında her türlü hakareti söyleyerek eziyet veren Yahudi Ka'b b. Eşraf'ın öldürülmesi izni verildikten sonra bu görevi üstlenen Ebû Abs, Muhammed b. Mesleme ile birlikte Ka'b b. Eşraf'ı öldürdüler.[883]

Hz. Ömer ve Hz. Osman, kendisine çok güvendikleri için halife olduklarında, yaşlı ve gözleri az görmesine rağmen Abdurrahman b. Cebr'i, insanların yaptıklarının doğruluğunu araştırıp tespit etmek ve onları onaylamak üzere görevlendirdiler.[884] O, Hicretin 34/654 yılında Medine'de 70 yaşında iken vefat etti. Cenaze namazını Hz. Osman kıldırmış ve Bakî' Mezarlığına defnedilmiştir.[885]

---

[877] Tirmizî, **Menâkıb**, 55; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 414.
[878] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 431.
[879] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 370; IV, 271.
[880] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 450.
[881] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 8.
[882] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 450.
[883] Bkz.: Müslim, **Cihad**, 119; Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 187; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 34.
[884] Beyhakî, **Delâil**, III, 451.
[885] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 451; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 271; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 257.

75- ‘Utbe b. Gazvân

‘Utbe b. Gazvân b. Cabir, Mekke’de Benü Nevfel b. Abdullah b. Kusey’in anlaşmalısı olarak kalırdı.[886] Allah Resûlü’nden sonra yedinci Müslümandır. Müşriklerin işkencesinden kurtulmak için Habeşistan’a hicret etti. Daha sonra Mekke’ye geri dönmüştür. Medine’ye hicret izni çıktıktan sonra Mikdâd b. ‘Amr ile birlikte Medine’ye hicret etti. Allah Resûlü onu Ebû Dücâne ile kardeş yaptı.[887] Medine’ye hicret ettikten sonra, önce bir süre Abbâd b. Bişr’in evinde kaldıktan sonra ilim ve irfan öğrenmek için Suffa’da kaldığı rivâyet edilir.[888]

Bedir Savaşı ve Hz. Peygamber’le beraber diğer bütün savaşlara katıldı.[889] Ok atıcılığı ile meşhur olan ‘Utbe b. Gazvân,[890] Hz. Peygamber’in vefatından sonrada cepheden cepheye koştu. Hz. Ömer’in hilafeti döneminde önce başkomutan Sa‘d b. Ebî Vakkâs komutasında İranlılarla yapılan Kadisiye Savaşı’na katılan ‘Utbe b. Gazvân daha sonra Hz. Ömer’in emri ile Übülle Şehri üzerine komutan olarak görevlendirildi.[891] Hind Okyanusu’na açıldığı için önceleri bu bölgeye Hind Bölgesi denildiği halde daha sonra siyah taşların çokluğu nedeniyle bu bölgeye Basra dendi. Bu bölge çok önemli bir bölge olduğu için Hz. Ömer’in talimatıyla ‘Utbe b. Gazvân bölgeyi imar etti. Basra Ulu Camisini çizen ‘Utbe, inşası için emir verdi. Böylece Basra Ulu Cami ve Basra Şehri kuruldu. Basra Şehri kurulduktan sonra Hz. Ömer tarafından Basra’ya Vali olarak atanan ‘Utbe b. Gazvân, İslâm Ordusunun başkomutanı Sa‘d b. Ebî Vakkâs’a bağlı olarak görev yapıyordu. Sa‘d b. Ebî Vakkâs’ın baskısından rahatsız olan ‘Utbe, Medine’ye gelerek Hz. Ömer’den kendisini görevden almasını istedi. Ancak Hz. Ömer onun istifasını kabul etmedi. Haccını yaptıktan sonra Basra’ya dönerken Mekke ve Medine arasında olan Rebeze’de bineğinden düşerek Hicretin 17/638 yılında, 57 yaşında vefat etti.[892]

---

[886] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 147; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 565.
[887] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, III, 99; Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, I, 171.
[888] Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, I, 171.
[889] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 147; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 364.
[890] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 363.
[891] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, VII, 5-6; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 147.
[892] İbn Sa‘d, **a.g.e.**, II, 99; Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, I, 171; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 147; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 364.

76- Mistah b.Üsâse

Mistah b. Üsâse el-Kureyşî, Mekke'de doğup büyüdü. Asıl isminin 'Avf olduğu da söylenir. İlk Müslümanlardan olan Mistâh, Hz. Ebû Bekir'in akrabasıdır. Annesi Ümmü Mistâh Selma, Hz. Ebû Bekir'in teyzesi Raite bt. Sahr'ın kızıdır.[893] Babasını küçük yaşta kaybeden Mistâh, fakir ve akrabası olduğu için Hz. Ebû Bekir ona maddi yardımda bulunurdu.[894]

Hz. Aişe, "Müreysî" seferinde gerdanlığını kaybettiği için kervandan geri kaldı. Ordunun gerisinden gelerek unutulan eşyaları toplamakla görevli olan Saffân b. Mu'attıl, Hz. Aişe'yi bulup onu orduya yetiştirdi. Ancak bazı münafıklar, bu olayı Hz. Aişe'ye iftira kampanyasına dönüştürdü. "İfk olayı" münafıkların uydurduğu bir iftira olmasına rağmen Mistâh b. Üsâse ve diğer bazı sahâbe inandılar ve dedikodu yapmaya başladılar. Ancak Nur Sûresi'nin 11-20. âyetleri nazil olup, Hz. Aişe'nin masum olduğu Allah tarafından bildirilince, Mistâh'ın da içinda bulunduğu iftiracılara ceza verildi.[895] Bu olayda Mistâh'a çok kızan Hz. Ebû Bekir, yaptığı yardımı da kesti. Ancak: "***içinizden fazilet ve servet sahipleri, yakınlarına, yoksullara, Allah yolunda hicret edenlere vermemek hususunda yemin etmesinler; fakat affetsinler, geçsinler. Allah'ın sizi affetmesini istemez misin?"***[896] âyeti ile Hz. Ebû Bekir uyarılınca, hatasını anladı ve: "Tabi ki, Allah'ın beni bağışlamasını daha fazla isterim"[897] dedi. Bundan sonra Mistâh'a yaptığı yardıma devam etti.[898]

Hicretten sonra Zeyd b. Müzeyyen ile kardeş olan Mistâh b. Üsâse, Suffa'da kalan ilk talebelerden biri oldu.[899] Allah Resûlü ile beraber Bedir Savaşı başta olmak üzere diğer bütün savaşlara katılmış olan Mistâh, bazı serriyyelere de katılmıştır.[900] Sıffin Savaşı'na katılıp hicretin 37/657 yılında vefat ettiği söylense de, Hz. Osman döneminde hicretin 34/654 yılında 56 yaşında iken vefat etmiştir.[901]

---

[893] Bkz.: İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 296; IV, 35, 36.
[894] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 296; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 74.
[895] Vâkıdî, **Meğâzî**, II, 434.
[896] Nur, 24/22.
[897] Buhârî, **Tefsirü'l-Kur'ân**, (Nur Suresi), 11; Müslim, **Tevbe**, 10.
[898] Beyhakî, **Delâil**, IV, 67-71; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 296.
[899] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 20.
[900] Bkz.: İbn Hişam, **Sire**, I-II, 679; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 7; VIII, 228; Makrizi, **İmtâ'u'l-Esmâ'**, I, 72.
[901] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 296, IV, 36; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 74.

77- Beşir b. Hasâsiye

Beşir b. Ma'bed b. Hasâsiye es-Sedûsî'nin ismi cahiliyede Nezir ya da Zahm idi.[902] Müslüman olmak için Hz. Peygamber'in yanına hicret ettiği zaman Allah Resûlü onun ismini "Beşir" olarak değiştirdi ve onu Suffa'ya yerleştirdi.[903] Bekir b. Vail oğullarından olan Beşir b. Hasâsiye ve üç arkadaşı, Müslüman olmak için Medine'ye hicret ederek Hz. Peygamber'in huzurunda Müslüman oldular. Konu ile ilgili Beşir b. Nahik, Katâde'den şöyle rivâyet eder: "Beşir b. Vail oğullarından dört kişi Medine'ye hicret etti. Bunlardan ikisi Sedûsî oğullarından Yemâme'den Esved b. Abdullah ve Beşir b. Hasâsiye idi. Üçüncüsü Nemir oğullarından 'Amr b. Tağlib idi. Dördüncüsü ise İcl oğullarından Furat b. Hayyân idi.[904]

Suffa'da hem Allah Resûlü'nden hem de diğer sahâbeden İslâm'ı öğrendi. Suffa günleri ile ilgili anılarını şöyle anlatır: "Allah Resûlü bizimle ilgileniyor, yemeğimizi hiç ihmal etmiyordu. Kendisine bir hediye geldiğinde, onu bizimle ailesi arasında paylaşırdı. Kendisine sadaka geldiğinde ise onu tamamen bize gönderiyordu."[905]

Beşir b. Hasâsiye, Hz. Peygamber'den birkaç hadis rivâyet etmiştir.[906] Eşi Leyla'dan da bazı rivâyetler vardır.[907] Vefatı ile ilgili bir bilgi edinemedik.

78- Ebû Rezîn

Ebû Rezîn, Abdullah b. Rezîn'in babasıdır. Kendisinden oğlu dışında başkası hadis rivâyet etmemiştir. Her ikisi de pek fazla tanınmamaktadır.[908] Suffa Ashâbı ile birlikte ilim öğrendiği ve kendisinin Allah'ı çok fazla zikredenlerden olduğu şu hadisten anlaşılmaktadır. Ebû Seleme b. Abdurrahman, babasından şöyle rivâyet eder: "Allah Resûlü Suffa ehlinden Ebû Rezîn diye bilinen birine şöyle buyurdu: *"Ey Ebû Rezîn! Yalnız başına boş kaldığın zaman dilinle Allah'ı zikret. Zira Rabbini*

---

[902] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 229; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 444; Sehâvî, **Ruchânü'l-Kiffe**, 154.
[903] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 83-84, 225; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 26.
[904] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 254
[905] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 26; Sehâvî, **Ruchânü'l-Kiffe**, 154.
[906] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 253.
[907] Bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 225.
[908] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 220.

zikrettiğin sürece namazda imiş gibi olursun…"[909] Başka bir rivâyette ise, Ebû Rezîn'den şöyle nakledilir: Allah Resûlü bana şöyle dedi: *"Dünya ve Ahiret hayrını elde edeceğin işleri sana söyleyeyim mi? Allah'ı anan kişilerin meclislerine devam et. Onlardan ayrılıp tek başına kaldığın zaman gücün yettiğince Allah'ı zikret. Allah için sev, Allah için nefret et. Ey Ebû Rezîn! Bir kişi Müslüman kardeşini ziyaret etmek için evinden çıkarsa yetmiş bin meleğin ona eşlik ettiğini bilir misin? Hepsi de ona salât eder ve şöyle dua ederler: "Ey Rabbimiz! Şüphesiz o senin rızan için kardeşine gitti. Sen de onu rızana ulaştır. Eğer buna güç yetirebilirsen bunu yap."*[910]

79- Abdullah Zü'l-Bicâdeyn

Abdullah Zü'l-Bicâdeyn el-Müzenî, ilk zamanlarda İslâm hakkında bilgi edinmişse de kavminin baskısından çekindiğinden, ancak Mekke'nin Fethinden sonra Müslüman olmuştur.[911] Müslüman olmadan önce ismi Abduluzza b. Abdunuhm idi. Hz. Peygamber onun ismini "Abdullah" olarak değiştirdi. "İki elbise sahibi" anlamına gelen "Zü'l-Bicâdeyn" lakabını da ona Allah Resulû verdi.[912] Medine'ye gelip Müslüman olduktan sonra da Suffa'da kaldı.[913] Burada Kur'ân'ı öğrenmeye başladı. Hz. Peygamber ve diğer sahâbeden ilim öğrendi. 'Amr b. 'Avf el-Müzenî, ondan hadis rivâyet etmiştir.[914]

Abdullah Zü'l-Bicâdeyn, Tebük Seferi sırasında (9/630) humma hastalığından vefat etti. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile birlikte onu kabre defnettiler. Defin işlemi bittikten sonra Allah Resûlü kıbleye dönerek ellerini kaldırdı ve onun hakkında: *"Allah'ım! Ben Ondan razı olarak geceye vardım. Sen de ondan razı ol."* diye dua etti. Bu olayı anlatan Abdullah b. Mes'ûd şöyle der: "Ondan on beş yıl önce Müslüman olmama rağmen keşke onun yerinde ben olsaydım diye gıpta ettim."[915]

---

[909] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 366; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 116-117.
[910] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 367.
[911] Vâkıdî, **a.g.e.**, III, 1013.
[912] Abdullah'a "Zü'l-Bicâdeyn" denilmesi ile ilgili farklı rivâyetler için bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 365; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 125; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 227; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 139.
[913] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 365.
[914] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 125.
[915] Vakıdî, **a.g.e.**, III, 1014; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 125; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 228.

80- Hureym b. Evs

Hureym b. Evs et-Tâî, kendi kabilesinden bir grupla birlikte Tebük Savaşı'ndan dönen Allah Resûlü'nün yanına gidip İslâm'ı kabul ettiler.[916] İslâm'a girdikten sonra memleketine dönmeyen Hureym, Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbının arasında kalarak[917] İslâm'ı Resûlullah'tan ve diğer sahâbeden en güzel şekilde öğrenmeye çalıştı.

Müslüman olduktan sonra, Allah Resûlünun hayatında Onunla birlikte Mekke'nin Fethi, Huneyn ve Tâif Seferlerine katılan Hureym, Resûlullah'ın vefatından sonra da Yemâme ve diğer savaşlara katıldı.[918] Vefat tarihi konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

81- Hârise b. Nu'mân

Hârise b. Nu'mân el-Hazrecî el-Ensârî'nin künyesi "Ebû Abdullah"tır. Bedir, Uhud, Hendek ve Hz. Peygamber'le birlikte diğer bütün savaş ve fetihlere katılmıştır. Sahâbenin en faziletlilerindendir.[919] Medineli olan Hârise, Allah Resûlü'nun dayılarının sülalesinden olup, Medine'de İslâm yayılmaya başlayınca hemen Müslüman olmuştu.[920]

Medine'de çok evi olan Hârise b. Nu'mân evlerinden birkaçını Hz. Peygamber ve eşlerine, bir tanesini de Hz. Ali ve Fatıma'ya verdi.[921] Mescid-i Nebevî yapıldıktan sonra evi çok yakın olduğundan sık sık Suffa Ashâbının yanına gelir ve onlarla birlikte Hz. Peygamber'den İslâm'ı ve ilmi öğrenmiştir.[922] Resûlullah'ın huzurunda iki defa Cebrail'i görme şerefine erdi. Hatta bir defasında Cebrail onun verdiği selâmı iâde etmiştir.[923]

---

[916] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 129.
[917] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 363.
[918] Geniş bilgi için bkz.: Taberânî, **el-Mücemü'l-Kebîr**, IV, 253; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 364; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 236.
[919] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 368; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 429; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 707.
[920] İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 429.
[921] Bkz.: Vâkıdî, **a.g.e.**, II, 708; İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 238, IV, 253, VIII, 212, 166; Makrizî, **İmta'u'l-Esmâ'**, X, 93.
[922] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 356.
[923] Bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 433; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 369. Hârise'nin Cebrâil'i ikinci defa gördüğü ile ilgili rivâyet şöyledir: "Bir gün Hârise, Cebrail'i sahâbeden Dıhyetü'l-kelbi'nin

Hz. Aişe, onun hakkında şu hadisi rivâyet eder: "Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "*Uyudum ve Cennete girdiğimi gördüm. Cennette birinin Kur'ân okuduğunu duydum. Meleklere: "Bu kimdir?" diye sordum. Onlar: "Bu Hârise b. Nu'mân'ın sesidir"* dediler. Resûlullah devamında: "*İşte hayır budur. İşte hayır budur. O, annesine çok iyi davranırdı.*" dedi."[924]

Hârise, sık sık Suffa Ashâbı ile birlikte Allah Resûlü'nden ilim öğrenmesine rağmen, Hadis rivâyetinde çok titiz davrandığından olsa gerek, fazla hadis rivâyet etmemiştir. Muâviye'nin hilafeti döneminde Medine'de vefat etmiştir.[925]

82- Hanzala b. Ebû 'Âmir

Hanzala b. Ebû 'Âmir el-Ensârî el-Evsî, "Rahip" lakabı ile meşhur 'Amr'ın oğludur. Kendisi hep İslâm'a karşı durdu ve Müslümanlarla savaştı. Ancak oğlu Hanzala, babasını dinlemeyerek Müslüman olmuştu.[926] Hicretten sonra Allah Resûlü, onu Şemmâs b. Osman ile kardeş yapmıştı. Mescid-i Nebevî inşa edildikten sonra İslâm'ı daha fazla öğrenmek için Suffa Ashâbı ile birlikte kalmıştır.[927]

Hanzala daha evlendiği ilk günün sabahında Uhud Savaşı için müminlerin savaşa çağrıldığını duyunca bir rivâyete göre yıkanmayı unutmuş, diğer bir rivâyete göre ise, bir tarafını yıkadığı sırada çağrıyı duyunca aceleden diğer tarafını yıkamadan savaşa katılmıştır. Şehit düştükten sonra Allah Resûlü'ne Hanzala'nın melekler tarafından yıkandığını gösterildi.[928] Hz. Peygamber, yanındakilere dönerek:

---

suretinde Allah Resûlü ile konuşurken görmüş. Ancak, özel bir şey konuşuyorlar zannedip yanlarına gitmemiş ve selâm vermemiştir. Cebrail: "Bu kim ya Muhammed?" diye sorunca Resûlullah: *"Hârise b. Nu'mân'dır."* dedi. Bunun üzerine Cebrail: "O, Huneyn günü yanında sabit kalan, Allah'ın Cennete gireceklerine kefil olduğu şu yüz kişiden biridir. Şayet selam vermiş olsaydı iâde ederdim" dedi. Bkz.: Vâkıdî, **a.g.e.**, II, 499, III, 901; İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 488; Beyhakî, **Delâil**, VII, 74.

[924] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, VI, 151,167; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 707.

[925] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 369; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 707.

[926] Medineliler, Hanzala'nın babası 'Amr'a çok saygı gösterir, çözemedikleri konuları ona danışırlardı. Halk arasında kazandığı bu itibarını kaybetmek istemediğinden dolayı İslâm'ın Medine'de yayılmasını hiç istememişti. Hatta oğlu Hanzala'nın Müslüman olmasını engellemeye çalıştı, ancak başarılı olamamıştır. Resûlullah onun için "fasık" lakabını kullanmıştır. Müslümanlara karşı Uhud'da savaşmış. Sonra müşriklerle birlikte Mekke'ye, daha sonra Mekke fethedilince de Bizans'a gitmiş ve orada ölmüştür. Bkz.: İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 433; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 119.

[927] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 357.

[928] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 433; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 119.

"Meleklerin gökyüzünde gümüş bir tepsi içinde yağmur suyu ile Hanzala'yı yıkadıklarını gördüm." dedi.[929]

83- Ebû Seleme Abdullah b. Abdülesed

Abdullah b. Abdülesed el-Mahzûmî el-Kureyşî, daha çok künyesi olan "Ebû Seleme" ile tanınıyor. Mekke'nin köklü ailelerinden olan Ebû Seleme'nin halası, Allah Resûlü'nun halası Bere bt. Abdulmuttalib'tir. Hz. Peygamber ve Hz. Hamza'yı emziren Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe, Ebû Seleme'yi de emzirdiğinden dolayı onlarda sütkardeştir.[930] Abdullah b. Abdülesed, Mekke'nin ileri gelenlerinden Ebû Umeyye'nin kızı Hind ile evlendikten sonra Seleme adında çocukları doğdu. Bundan sonra onun künyesi Ebû Seleme, hanımının künyesi Ümmü Seleme oldu. İslâm'ı kabul eden on birinci kişi olarak Müslüman oldu.[931]

Müslümanların üzerinde müşriklerin işkenceleri artınca Habeşistan'a ilk hicret edenlerden olan Ebû Seleme ve Eşi Ümmü Seleme daha sonra tekrar Mekke'ye dönmüşlerdi. Medine'ye hicret edenlerin başında yer alan Ebû Seleme'yi, Hz. Peygamber Ensârdan Sa'd b. Heyseme ile kardeş yaptı. Mescid-i Nebevî yapılınca da Suffa Ashâbı ile birlikte kalmıştır.[932]

Bedir ve Uhud Savaşlarına katılan Ebû Seleme, Uhud'da aldığı yarası nedeniyle Hicretin 13/634 yılında vefat etti.[933] Vefatı esnasında: "Allah'ım ailem için benden sonra benden daha hayırlı bir halef ver" diye dua etti. Daha sonra Resûlullah, Ümmü Seleme (ö. 62/681) ile evlendi. Böylece Hz. Peygamber, Ebû Seleme'nin çocukları Ömer, Seleme ve Zeyneb'i eğiterek büyütmüştür.[934]

---

[929] Bkz.: İbn Hişam, **Sire**, III-IV, 75; Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 273; İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 43; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 433; Makrizî, **İmta'u'l-Esmâ'**, I, 163.
[930] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 71; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 294.
[931] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 71; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 131; VII, 158.
[932] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 3.
[933] Beyhakî, **Delâil**, III, 463.
[934] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 71; IV, 244; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 132.

84- Ebû Lübâbe

Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir el-Ensârî'nin asıl adı Beşir b. Abdülmünzir idi. Ancak künyesi olan "Ebû Lübâbe" ile daha fazla tanınırdı.[935] Medine'li olan Ebû Lübâbe, Evs Kabilesinin ileri gelenlerinden idi. Hicretten önce Medine'de İslâm yayılınca tereddüt etmeden hemen Müslüman olan Ebû Lübâbe, Medine'den Mekke'ye giden yetmiş beş Medineli ile birlikte Allah Resûlü'ne Akabe'de bi'at etti. Hz. Peygamber'in isteği üzerine Ebû Lübâbe, 'Amr b. 'Avf oğullarının Nâkibi (temsilcisi) olarak seçildi.[936]

Bedir Savaşı'na gittikleri sırada "Revha" mevkiîne gelindiğinde Hz. Peygamber, Ebû Lübâbe'yi kendisine vekâlet etmesi, Abdullah b. Ümmü Mektum'u da namaz kıldırması için Medine'ye geri gönderdi ve Bedir Savaşı'na katılanlar kadar onlara da savaş ganimetinden pay verdi.[937] Hz. Peygamber, Medine'den ayrıldığında Ebû Lübâbe'yi yerine üç kere vekil olarak bırakmıştı. Birincisi Bedir Savaşı'nda, ikincisi Benu-Kaynuka Seferi'nde, üçüncüsü Sevik Gazvesi'ndedir.[938]

Görevli olarak Medine'de bırakıldığı zamanlar dışında, Uhud, Hendek ve diğer bütün savaşlara Hz. Peygamber'le birlikte katılmıştır. Mekke'nin Fethi ve Huney Savaşı'nda 'Amr b. 'Avf oğullarının sancağını taşıma görevi Ebû Lübâbe'ye verilmişti.[939]

Allah Resûlü, Beni Kurayza Yahudilerini muhasara edince, onlar da Benu Nadirliler gibi sulh yaparak Şam ya da Hayber'e gitmek istediler. Ancak Hz. Peygamber bunu kabul etmeyerek, hakem olarak Sa'd b. Mu'âz'ı teklif etmişti. Onlar ise, Ebû Lübâbe'yi istediler. Ebû Lübâbe, Beni Kurayza Yahudilere gidince onlara bazı yanlış hareket ve bilgiler verdi. Bunun üzerine hemen hatasını anlayan Ebû Lübâbe, Mescid-i Nebevî'de kendini zincire bağladı. Allah tövbesini kabul edinceye veya ölünceye kadar hiçbir şey yemeyeceğine ve içmeyeceğine yemin etti. Aç susuz yedi gün boyunca direğe bağlı kaldı. Sadece hacetini gidermek veya namaz kılmak

[935] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 253; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 289.
[936] Belâzurî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, XIX, 101; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 290.
[937] İbn Hişam, **Sire**, I-II, 612; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 304.
[938] Vâkıdî, **a.g.e.**, I, 180,182.
[939] Vâkıdî, **a.g.e.**, II, 800; III, 896; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 304.

için eşi ya da kızı onun bağlarını çözer, işi bitince tekrar bağlardı.[940] Yedi günün sonunda Allah, onun tevbesini kabul etti.[941] İnen âyetlerden sonra Hz. Peygamber onun bağlarını çözdü.[942] Ebû Lübâbe, Hz. Peygamber'e: "Ey Allah'ın Resulü! Ben ailemin kaldığı evden ayrılmayı ve malımın tamamını Allah ve Resûlü için harcamayı istiyorum" dedi. Ancak Hz Peygamber: *"Malının üçte birini verebilirsin"* buyurdu.[943] Tevbesi kabul edildikten sonra Hz. Peygamber'e daha yakın olmak, ondan daha fazla İslâm'ı ve ilmi öğrenmek için Suffa Ashâbı ile birlikte kaldığı rivâyet edilir.[944]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da ilimle uğraşan Ebû Lübâbe, 15 hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden oğlu Saib, Abdurrahman, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Nâfi, Abdullah b. Ka'b hadis rivâyet etmiştir.[945] Hz. Ali'nin şehit edildiği yıl Ebû Lübâbe'de vefat etmiştir.[946]

85- Tafavî ed-Devsî

Tafavî ed-Devsî, Yemenlilerin Devs kabilesinden olup sahâbeden mi yoksa tâbiînden mi olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.[947] Ancak Ebû Nu'aym, onu sahâbeden sayar ve Müslüman olduktan sonra Medine'ye gelerek Suffa Ashâbı arasına katıldığını söyler. Burada kaldığı dönemdeki anısını şöyle anlatır: "Medine'ye geldiğimde bir ay Ebû Hureyre'nin yanında kaldım. Bu sırada hummaya yakalandım. Sürekli ateş basıyordu. Beni ziyaret eden Allah Resûlü: *"Devsli çocuk nerede?"* diye sordu. Yanındakiler: "Mescid'in işte şurasında" dediler. Allah Resûlü benim yanıma gelerek bana güzel şeyler söyledi."[948]

---

[940] Bkz.: Vâkıdî, **a.g.e.**, II, 507; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 304; Alûsî, **Rûhu'l-Meânî**, IX, 195.
[941] Enfal, 8/27-29 ile Tevbe, 9/102 âyetlerin Ebû Lübâbe hakkında indiği söylenir. Bkz.: Vâhidî, **Esbâbu Nüzûl**, 237-238; Kurtubî, **el-Câmi'**, IV, 338-561.
[942] Beyhakî, **Delâil**, IV, 17.
[943] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 304.
[944] Bkz.: Darimî, **Zekât**, 25; Muvatta, **Nuzur**, 9; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 304-305.
[945] Belazûrî, **Ensâbü'l-Eşrâf**, XIX, 102; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 290.
[946] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 457; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 304.
[947] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 322-324; Sehâvî, **Ruchanü'l-Kiffe**, 318, 319.
[948] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 375. Ancak bu hadis Ebû Hureyre'den de rivâyet edilir ve hasta yatan kişinin Ebû Hureyre olduğu nakledilir. Bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 540., 541; Ebû Davud, **Nikâh**, 48-49; Sehâvî, **Ruchanü'l-Kiffe**, 318., 319.

86- Abdullah b. Hubşî el-Haş'amî

Abdullah b. Hubşî'nin Suffa Ashâbından olduğu rivâyet edilir.[949] Ebû Abdurrahman es-Sülemî ise onu Suffa Ashâbı arasında saymıyor.[950]

İbn Hanbel'in Müsned'inde Ubeyd b. 'Umeyr, Abdullah b. Hubşî'den şöyle rivâyet eder: Resûlullah'a "hangi amel efdaldır?" diye soruldu. Resûlullah şöyle cevap verdiler: "*İçinde şüphe olmayan iman, dünyevi karşılık beklemeksizin yapılan cihad ve Allah katında makbul olan hactır."* Tekrar soruldu: "Hangi namaz efdaldır?" şöyle buyurdular: "*Uzun kıyamla kılınan namazdır."* Tekrar: "Hangi sadaka efdaldır?" sorusu üzerine: "*Az malı olduğu halde gayret edip verdiği sadakadır."* diye cevap verdi. "Hangi hicret efdaldır?" sorusuna O: "*Allah'ın haram kıldığı şeylerden yapılan hicret"* diye cevap verdi. "Hangi cihad efdaldır?" sorusuna: "*Mal ve bedeniyle müşriklerle yapılan cihaddır."* diye cevap verdi. "Hangi ölüm daha şereflidir?" sorusuna da: "*Kanı akıtılan ve atı öldürülen kimsenin ölümüdür."* diye cevap verdi. [951]

87- Haccac b. 'Amr

Haccac b. 'Amr el-Eslemî için Haccac b. Mâlik el-Eslemî'de denilir.[952] Haccac'ın da Suffa'da kaldığı nakledilir.[953] Kendisinden sadece bir hadis rivâyet edilmiştir. Oğlu Haccac ve Urve hadis naklettiği söylense de Urve doğrudan kendisinden değil, oğlu Haccac b. Haccac'dan nakletmiştir. Haccac, Resûlullah'a "Radâ'" (süt emzirme) hakkında soru sormuş, Allah Resûlü'de sorusuna cevap vermişti.[954] Haccac Resûlullah'a: "Ya Resûlallah! Yerine getirmediğim takdirde, süt emmenin kınamaya sebep olacak hakkını benden ne giderir? diye sordu. Allah Resûlü de: "*"Gurre, yani bir erkek köle veya bir kadın köle vermektir."* dedi.[955]

---

[949] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, l4, İbn Esîr el-Cezer, **a.g.e.**, III, 208.
[950] Sehâvî, **Ruchanü'l-Kiffe**, 235.
[951] Ahmed b.Hanbel, **Müsned** , III, 411, 412; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 46.
[952] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 388; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 31. Haccac b. 'Amr ile Haccac b. Mâlik'in aynı kişiler olmadığını söyleyenler de vardır. Bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 357.
[953] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 357.
[954] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 388; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 31.
[955] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 450; Ebû Davud, **Nikâh**, 2064; Tirmizî, **Radâ'**, 6; Nesâî, **Nikâh**, 6; Darimî, **Nikâh**, 50.

88- Harmele b. Iyas

Suffa Ashâbından olduğu kaydedilen Harmele b. Abdullah b. Iyas'ın Buhârî ve diğer hadis kitaplarında rivâyet ettiği hadisler vardır. Bir rivâyette Harmele şöyle der: "Resûlullah'ın huzuruna girdim. Ayrılmak istediğimde ona yaklaşarak: "Ya Resûlallah ne yapmamı emredersiniz? Dedim. Resûlullah: "*Ey Harmele, marufu yap, münkerden de kaçın"* diye cevap verdi.[956] Harmele, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Basra'ya yerleşmiştir.[957]

89- Safvân b. Beydâ'

Safvân b. Beydâ', Fihr oğullarından olup, babası Vehb'tir. Beydâ' ise annesidir. Safvân b. Beydâ', Süheyl ve Sehl'in kardeşidir.[958]

Safvân, Suffa Ashâbı ile birlikte İslâm'ı daha yakından öğrenmek için Suffa'da kaldı.[959] Kardeşi Süheyl ile birlikte Bedir Savaşı'na katıldı. Medine'ye hicretten sonra Allah Resûlü, Safvân ile Rafi' b. İclân'ı kardeş yaptığı söylenir. Her ikisi de Bedir Savaşında şehid düştüler.[960]

Hz. Peygamber, Abdullah b. Cahş başkanlığında gönderdiği seriyyede Safvân b. Beydâ' da vardı. Abdullah b. Cahş seriyyesine katılanlar hakkında: "***İman eden, hicret eden ve Allah yolunda cihad edenler! İşte onlar Allah'ın rahmetini umanlardır"***[961] âyeti inmiştir.[962]

90- Şeddâd b. Esîd

Şeddâd b. Esîd de Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbı ile birlikte ilim ve İslâm'ı öğrenmiştir.[963]

---

[956] Buhârî, **Edebü'l-Müfred**, 222; İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 320-321; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I 358, 359, İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 475.
[957] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 45.
[958] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 278.
[959] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 373; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 359.
[960] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 278.
[961] Bakara, 2/218.
[962] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 373; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 359. Abdullah b. Cahş seriyyesine Safvân değil, Onun kardeşi Süheyl'in katıldığını söyleyenler de vardır. Bkz.: Elmalılı, **Hak Dini**, II, 89.
[963] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 372.

Şeddâd b. Esîd el-Eslemî, Medinelidir. Kendisinden ‘Amr Kayzî b. ‘Âmir hadis rivâyet etti. Ondan da bu hadisi sadece Zeyd b. Habbâb nakletti.[964] Şeddâd b. Esîd Hz. Peygamber’e gelerek hicret etmek üzere bi‘at ederken üzgün duruyordu. Allah Resûlü ona: *“Senin neyin var?”* diye sordu. O: “Ya Resûlallah! Keşke Buthan[965] suyundan birkaç kez içseydim. Bu sudan İçmediğimden dolayı üzgünüm” dedi. Allah Resûlü: *“Seni, o sudan içmekten alıkoyan ne?”* diye sorunca, Şeddâd: “Hicret edişim” diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Resûlü: *“Git, sen nereyi istersen orada muhâcir sayılırsın.”* dedi.[966]

91- Sâib b. Hallâd

Sâib b. Hallâd el-Cühenî’nin künyesi “Ebû Sehl”dir. Kendisinden oğlu Hallâd, Ata b. Yesâr ve Salih b. Hayavân gibi raviler hadis rivâyet etmiştir.[967] Mescid-i Nebevî’de Suffa Ashâbı ile birlikte kaldığı,[968] Bedir savaşına katıldığı, Muâviye döneminde Yemen’de valilik yaptığı ve hicri 71/690 yılında vefat ettiği nakledilir.[969]

Kendisinden şöyle bir rivâyet nakledilir: Allah Resûlü: *“Kim Medinelileri zulmüyle korkutursa, Allah da onu korkutsun. Allah’ın, Meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Onun yaptığı ameller ve verdiği şahitlik Allah tarafından kabul edilmez.”* dedi.”[970]

92- Evs b. Evs

Evs b. Evs es-Sakafî’nin Suffa Ashâbından olduğunu rivâyet edenlerin yanında, onun Suffa Ashâbından olmayıp, Kuba ashâbından olduğunu ifade edenler de vardır. Çünkü bu kişi Hz. Peygamber’in son dönemlerinde Sakif’in elçileri arasında gelmiştir. Hz. Peygamber’in, onları Suffa’da değil, Kuba’da misafir ettiğine

---

[964] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 251.
[965] Buthan: Medine’de bir vadinin adıdır. Buradaki volkanik (taşlık) araziden tatlı su akıyordu. Yâkut, **Mu’cemu’l-Buldân**, I, 446.
[966] Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, I, 372-373; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 506; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 257.
[967] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 139; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 17-18.
[968] Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, I, 372.
[969] İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 17, 18.
[970] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 56; Ebû Nu‘aym, **a.g.e.**, I, 372; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 313.

dair rivâyetler vardır. Kendisinden sadece bir hadis rivâyet edilmiştir. Rivâyet ettiği hadiste şöyle der: "Biz Medine'de Kuba Mescidi'nde Resûlullah ile beraberdik. Bir adam yanımıza gelerek bir şeyler söylemeye başladı. Ama biz ne dediğini anlayamadığımız için şüphe üzerine etrafını sardık. Hz. Peygamber: "*Galiba şahâdet getiriyor."* dedi. Adam: "evet" dedi. Bunun üzerine Resûlullah, adamın serbest bırakılmasını emretti."[971] Kanâatimizce bu rivâyet, Evs'in Suffa Ashâbından değil, Kuba ashâbından olduğu iddiasını güçlendirmektedir.

93- Cariye b. Humeyl el-Eşcaî

Cariye b. Humeyl b. Nuşbe b. Kurt da Suffa Ashâbından olduğu rivâyet edilir. Resûlullah'tan hadis nakletmiştir. Bedir savaşına katılmış ve bir rivâyete göre de Uhud Savaşı'nda şehit olmuştur.[972]

94- Ebû Kebşe

Hz. Peygamber'in kölesi Ebû Kebşe'nin ismi Süleym idi. Fars, Devs ya da Mekke doğumlu olduğu da söylenir. Allah Resûlü onu satın aldı ve daha sonra onu azad etti. Hz. Peygamber'le birlikte Bedir Savaşı ve diğer bütün savaşlara katıldı.[973]

Hz. Peygamber'e hizmet etmek, ilim ve İslâm'ı öğrenmek için Suffa Ashâbı ile birlikte Suffa'da kalmıştı.[974] Ebû Kebşe, Hicretin 13/634 yılında Hz. Ömer'in halife olduğu gün vefat etmiştir.[975]

95- Iyâd b. Hımâr

Iyâd b. Hımâr el-Mucâşiî et-Temimî, Hz. Peygamber'le olan arkadaşlığı Peygamberlikten önceye dayanır.[976] Mescid-i Nebevî'de Suffa Ashâbı ile birlikte kaldığı ifade edilir.[977] Kendisi birkaç hadis rivâyet etmiştir. Ondan Mutarrıf b.

---

[971] Bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 8; Darimî, II, 218; Ebû Nu'aym, **a.g.e.** I, 348-349, İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 164; Sehâvî, **Ruchanü'l-Kiffe**, 150,151.
[972] Ebû Nu'aym, **a.g.e.** I, 354, İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 313, İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.** I, 554.
[973] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 301.
[974] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 20.
[975] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 301. Bir rivâyete göre de: Urve b. Zübeyr'in doğduğu Hicretin 23. yılında vefat etmiştir. Bkz.: İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, VI, 261; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VII, 284.
[976] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 162.
[977] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 16.

Abdullah ve kardeşi Yezid b. Abdullah, A'lâ b. Ziyâd, Hasan, Ebû Teyyâh gibi raviler hadis nakletmiştir.[978] Iyâd, son zamanlarında Basra'ya yerleşmiştir.[979]

96- Yesâr Ebû Fukeyhe

Yesâr Ebû Fukeyhe'nin Suffa'da kaldığı nakledilir.[980] O, Mekke'de Abduddâr oğullarından Safvân b. Umeyye'nin kölesi idi. Mekke'de ilk Müslüman olan sahâbedendir. Bu nedenle; Abduddâr oğulları İslâm'dan dönmesi için ona büyük işkenceler yaptılar. Kendisine yapılan işkenceleri gören Hz. Ebû Bekir, onu satın almış ve azad etmiştir. Habeşistan'a yapılan ikinci hicrette yer aldı. Daha sonra da Medine'ye hicret eden Ebû Fukeyhe, Bedir Savaşı'ndan önce vefat etmiştir.[981]

97- Abbâd b. Halid el-Ğifârî

Abbad b. Halid'in de Suffa Ashâbından olduğu belirtiliyor. Bir rivâyete göre Muâviye'nin hilafeti döneminde vefat etmiştir.[982] Kendisinden iki hadis rivâyet edilmiştir.[983] Hudeybiye gününde okla kuyuya indiği rivâyet edilir.[984] Hakkında daha fazla bilgi edinemedik.

98- Huneys b. Huzâfe

Huneys b. Huzâfe es-Sehmî, İslâm'ın geldiği ilk zamanlarda Mekke'de Müslüman oldu. Habeşistan'a ilk hicret edenlerle birlikte hicret etti. Daha sonra Medine'ye hicret etti. Bedir Savaşı'na katılan Huneys, Uhud Savaşı'nda aldığı bir yaradan dolayı Medine'de vefat etti. Hz. Ömer'in kızı Hz. Hafsa ile evli idi. Huneys'in vefatından sonra Hz. Peygamber, Hafsa ile evlendi.[985] Abdullah b. Huzâfe'nin kardeşi olan Huneys,[986] Suffa'da kaldığı ifade edilir.[987]

---

[978] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 162; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 303; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, IV, 625.
[979] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 16; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 302; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, IV, 322.
[980] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 24.
[981] Bkz.: İbn Sa'd, **a.g.e.**, I, 498; III, 248; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, IV, 145, 293; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, V, 518; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, VI, 536; VII, 268.
[982] Ebû Nu'aym, **a.g.e.** II, 10; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 152; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 498; Eyyub Sabri, **Mir'at'ul-Harameyn**, 459.
[983] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II. 352; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, III, 498.
[984] Sehâvî, **Ruchanü'l-Kiffe**, 228.
[985] Bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 361; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 147.
[986] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 35; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 290-291.

99- Hazim b. Harmele

Hazim b. Harmele el-Eslamî'nin de Suffa Ashâbından olduğu rivâyet edilir. İbn Mâce, Taberânî ve diğer hadis kitaplarında kendisinden rivâyet edilen hadisler bulunmaktadır. Hazim, şöyle bir hadis rivâyet etmektedir: "Ben Resûlullah'a uğramıştım ki, beni görünce çağırdı. Ben de yanına kadar gittim ve durdum. Bana: "*Ey Hazım, La havle vela kuvvete illa billahi'l-aliyyi'l-azîm" demeyi artır. Çünkü bu cennet hazinelerinden bir hazinedir."* dedi."[988]

100- Dükeyn b. Said

Dükeyn b. Said el-Müzenî, Suffa'da kaldığı konusunda kesin bir ifade yoktur. Bu nedenle; Suffa Ashâbından olup, olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Daha sonra Kûfe'ye yerleşmiştir.[989]

101- Sâbit b. Vedi'a

Sâbit b. Vedi'a el-Ensârî'nin Suffa Ashâbından olup, olmadığı hususunda farklı rivâyetler bulunmaktadır.[990]

102- Sakf b. 'Amr

Sakf b. 'Amr el-Eslemî ya da el-Esdî, Umeyye oğullarının anlaşmalısıydı.[991] Künyesi "Ebû Mâlik"tir. İki kardeşi Midlâc ve Mâlik b. 'Amr ile birlikte Bedir Savaşı'na katılmışlardır. Sakf'ın, Uhud Savaşı'nda şehit olduğu ya da Hayber Savaşı'nda esir bir Yahudi tarafından şehit edildiği[992] ve Suffa'da kaldığı nakledilir.[993]

---

[987] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 360.
[988] İbn Mâce, **Edep**, 59; Ebû Nu'aym, **a.g.e.** I, 356; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 431.
[989] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 365. Ayrıca bkz.: İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 161; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 326.
[990] Ebû Nu'aym, **a.g.e.** I, 345, 351; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 164.
[991] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 352; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 290.
[992] İbn Abdilberr, **a.g.e.**, I, 290; Ayrıca bkz.: Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 352; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, I, 525.
[993] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 352. Bkz.: İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, I, 293.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLÂM HUKUKUNUN OLUŞUMUNDA

SUFFA ASHÂBININ ETKİLERİ

Medine'ye hicretten sonra, ilk başta kimsesi olmayan fakir muhacirler için Mescid-i Nebevî'ye bitişik olarak inşa edilen Suffa, zamanla bir ilim ve ibâdet yuvası olmuştur. Çünkü daha sonra buraya, çevre kabilelerden Müslüman olup gelenler olduğu gibi, Medine'de evi barkı olduğu halde dinî bilgilerini arttırmak, Resûlullah'a daha yakın olmak ve O'nun getirdiği dinî öğretiler hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için gelenler de vardı. Gerçi bu dönemde Hz. Peygamber'in bulunduğu çarşı, pazar, savaş meydanı, mescid ve evler kısacası hazarda ve seferde her yer bir eğitim-öğretim mekanı idi. Ancak Muhammed Hamidullah'ın da ifade ettiği gibi, Suffa'nın İslâm tarihinde ilk düzenli dinî öğretimin yapıldığı okul[994] olarak görev yapması açısından, dinî bilgilerin sonraki nesillere ulaştırmasında, Suffa'da yetişen sahâbilerin rolu oldukça fazladır. Çünkü sahâbilerin çoğu, kimi pazarda alışverişte, kimi de hurmalıklarında ziraat ile meşgul oluyorlardı. Buna karşın Suffa Ashâbı ise, Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamaları, nâzil olan âyetleri, vârid olan hadisleri hem ezberlemeleri hem de bunların içerdiği hükümleri bilmeleri açısından büyük önemi haizdirler.

İlk dönemde yeni Müslüman olmuş kabilelere gönderilen Kur'ân, Sünnet ve fıkıh öğretmenleri de Suffa Ashâbı arasından seçilirdi. Dolayısıyla bunların gerek Hz. Peygamber döneminde, gerek daha sonraki dönemlerde gittikleri yerlerde bilgi ve birikimlerini etrafındakilere aktarmışlardır. Bununla birlikte, karşılaştıkları yeni bir olayı çözmek için izledikleri metod ve verdikleri hükümler de sonraki nesil için önem arzetmiştir. Bu nedenle, İslâm hukukunun gerek furû, gerekse usûlünün oluşumunda ve gelişiminde bunların etkilerini inceleyeceğiz.

[994] Bkz.: Hamidullah, **a.g.e.**, II, 768.

İslâm hukukundan daha kapsamlı olan fıkıh ilminin oluşumu ve gelişimi konusu, İslâm tarihi boyunca ele alınmış bir konudur. Özellikle son dönemlerde bu konuda bağımsız çalışmalar daha fazla yapılmıştır. Hz. Peygamber'den günümüze kadar İslâm fıkhının geçirdiği dönemler konusunda yazılan eserleri incelediğimizde İslâm hukuku tarihini farklı dönemlere ayırmışlardır. Ancak bu konuda ilk müstakil eser veren Ezher Üniversitesi şeyhi Muhammed el-Hudarî (ö. 1872-1927), İslâm hukuk tarihini altı dönemde ele alarak şöyle der: "İslâm hukuk tarihini altı döneme ayırmam, benim uygun gördüğüm bir tasnif olup, daha önce başkaları tarafından yapılmadığı kanaatindeyim." Bu teşrî' dönemleri şöyle ayırabilir:

1- Resûlüllah'ın hayatındaki teşrî'.

2- Hulefa-i Raşidîn döneminin nihayetiyle son bulan büyük sahâbe dönemindeki teşrî'.

3- Hz. Muhammed zamanında küçük yaşta olup, halifeler döneminden sonra ilim alanında temayüz eden sahâbe ile, onların zamanında yaşayan tabiîler dönemindeki teşrî'. Bu dönem, yaklaşık olarak hicrî birinci asrın sonuna kadar devam eder.

4- Fıkhın bir ilim dalı haline geldiği dönemdeki teşrî'. Bu dönemde fıkıh alanında temâyüz eden büyük hukuk bilginleri yetişmiş. Ayrıca bu hukuk bilginleri, kendilerinden sonraki dönemde ortaya çıkacak problemlere çözüm getirebilecek ilim adamları yetiştirmişlerdir. Bununla beraber bu yetişen âlimler, kendi zamanlarında ortaya çıkan hukukî problemleri çözüme kavuşturacakları zaman, önceki hocalarının görüşlerini açıklamakla beraber, kendi görüşlerini de açıklamaktan çekinmemişler. Bu dönem, yaklaşık dördüncü yüzyılın başına kadar devam eder.

5- Büyük eserlerin yazıldığı, fıkhî meselelerin çoğaldığı ve kendilerinden önceki hukuk bilginlerinden alınan fıkhî meselelerin tetkiki için ilgililer arasında ilmî tartışmaların meydana geldiği teşrî'. Bu dönem, Abbasî devletinin Moğollar tarafından yıkılış tarihine (656/1258) kadar devam eder.

6- Taklid dönemi teşrî‘. Bu dönem, Abbasi devletinin yıkılmasından başlayarak günümüze kadar devam eder.[995]

Daha sonra yapılan çalışmalar aşağı yukarı hep el-Hudarî'nin yaptığı taksim çerçevesinde ele alınmıştır. Söz gelimi; Osman Keskioğlu (1907-1989)'nun yaptığı taksim şöyledir: Vahiy Dönemi, Sahâbe Dönemi, Tâbiîn Dönemi, İctihadlar Dönemi (H. 100-350), Taklid Dönemi (350-656), Duraklama Dönemi olmak üzere altı dönem tespit etmiştir.[996] Hayrettin Karaman da: Hz. Peygamber Dönemi (Fıkhın Doğuşu), Sahâbe Dönemi (Fıkhın Gelişme Çağı), Abbasiler Dönemi (Fıkhın Olgunluk Çağı) ve Fıkıh Mezhebleri, Selçuklular Dönemi (Fıkhın Duraklama Çağı), Moğol İstilasından Mecelle'ye Kadar (Fıkhın Gerileme Çağı), Mecelle'den Zamanımıza Kadar (Uyanış Çağı) adıyla yedi dönem tespit etmiştir.[997] Bu konuda yazılan bütün eserlere baktığımızda hem Türkiye'de hem diğer İslâm ülkelerinde, hep bu çerçevede ele alındığını görüyoruz. Ancak biz, çalışmamızın konusu olan "Suffa Ashâbının, İslâm Hukukunun Oluşmasına Etkileri" olması hasebiyle, fıkhın tedvini ve mezheplerin ortaya çıkışı dönemine kadar, Suffa Ashâbının etkilerini inceleyeceğiz. Bu da, başlangıçtan hicri üçüncü asrın sonuna kadar olan dönemdir. Biz, Suffa Ashâbının İslâm Hukukunun oluşmasına etkilerini, üç bölümde ele alacağız. Bunlar:

1- Hz. Peygamber Dönemi,

2- Sahâbe Dönemi,

3- Tâbiîn ve Tebe-i Tâbiîn Dönemi,

Hz. Peygamber dönemi dışında diğer dönemleri kesin bir tarihle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Çünkü, sahâbe döneminin sonuna doğru tâbiînden birçok bilgin yetişmiş ve hatta sahâbilerin önünde fetvâ bile vermişlerdir. Tâbiîn dönemi de devam ederken tebe-i tâbiînden birçok bilgin yetişmiş ve ictihadlarıyla hüküm vermişlerdir. Mezhep imamlarının bir kısmı tebe-i tâbiîn döneminde yetiştiği için, onları da bu dönem altında ele almayı uygun gördük.

---

[995] el-Hudarî, Muhammed, **Târihu't-Taşrî'i'l-İslâm**, 10, Dâru'l-Fikri'l-Arabi, Beyrut 1992.
[996] Bkz.: Keskioğlu, Osman, **Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku**, TDV Yay., Ankara 1999, 23-206.
[997] Bkz.: Karaman, Hayrettin, **Başlangıçtan Zamanımıza Kadar İslâm Hukuk Tarihi**.

I- HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE SUFFA ASHÂBININ FIKHIN GELİŞİMİNE KATKILARI

A- Hz. Peygamber Döneminde Fıkıh

Hz. Peygamber dönemindeki teşrî, diğer fıkıh dönemlerinin en önemlisidir. Çünkü vahye dayanan teşrî‘ faaliyeti bu dönem içinde tamamlanmış, sonraki dönemlere de temel teşkil etmiştir. Yani; Hz. Muhammed'in risâleti ile başlayıp onun vefatına kadar (610-632) yaklaşık yirmi üç yıl devam eden bu dönem, İslâm hukukunun doğuş ve kuruluşunun tamamlandığı bir dönemdir. Bu dönem, İslâm hukukunun aslî kaynağı olan Kur'ân'ın nâzil olduğu ve kapalı olan âyetlerin Hz. Peygamber tarafından açıklanarak bir takım emir ve nehiylerin geldiği bir dönemdir.[998]

Hz. Peygamber hayatta iken fıkıh, daha sonraki dönemlerde sistemleşen fıkıh gibi sistemleşmemişti. Kaynaklar; Kur'ân ve Sünnetti. Başlangıçtan Resûlullah'ın vefatına kadar amelî hükümler aşama aşama gelmiş ve risâlet yirmi üç yılda tamamlanmıştır. On üç yıl süren Mekke dönemi'nde daha çok inanç ve ahlâk âyetleri; Medine döneminde ise, daha çok hüküm âyetleri inmiştir. Zira Medine'de İslâm devleti oluştuktan sonra uygulayacağı hukuk esasları cihad, ibadetler, muamelât ve devletler arası ilişkiler olup, bu dönemde nâzil olmuştur. Bu dönem daha sonraki dönemlere kaynak olması bakımından büyük önem taşır. Çünkü bu dönemde fıkıh ilmi diye ayrı bir ilim dalı yoktu. Ancak, fıkh'ın "usûl" ve "fürû" şeklinde iki ana kısma ayrılması ve ayrı birer ilim dalı olarak incelenip, okutulması, kitaplara geçirilmesi daha sonraki dönemlerde gerçekleşmiş olmakla beraber, gerek usülün gerekse fürû‘un temelleri, bu dönemde atılmış, hattâ esas itibariyle tamamlanmıştır.[999] Biz de aşağıda bu dönemdeki fıkhın özellikleri, kaynakları, bu dönemde yapılan ictihadlar, bunların hukûkî değerleri ve fıkhın uygulanmasında "Suffa Ashâbı"nın katkıları üzerinde durmaya çalışacağız.

---

[998] Ekinci, Ekrem Buğra, **İslâm Hukuku Tarihi**, 15, Arı Yayınları, İstanbul 2006.

[999] Bkz.: Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullahi'l-Bâliğa**, Dâru'l-Ma‘rife, Beyrut ty., I, 140 vd.; Hudarî, **a.g.e.** 10 vd.; Karaman, **a.g.e.**, 58-59.

1- Hz. Peygamber Döneminde Fıkhın Özellikleri

Hz. Peygamber dönemindeki teşrî', diğer fıkıh dönemlerinin en önemlisi olduğuna yukarıda değinmiştik. Bu dönemde İslâm hukukunun aslî kaynağı olan Kur'ân, iniyor; kapalı olan âyetleri de Hz. Peygamber açıklıyordu. Bu nedenledir ki, hükümlerde ihtilafın olması söz konusu değildi. Çünkü bu dönemde teşrî' vahiy yoluyla gerçekleşmişti. Kur'ân esas kabul edilmiş ve açıklanması gereken âyetleri Hz. Peygamber de izah etmiştir.

Gelen hükümler; öncelikle herhangi bir olayın meydana gelmesi veya söz konusu olay hakkında soru sorulması üzerine bir âyetin inmesi ya da hükmün Allah tarafından peygambere bildirilip onun da kendi söz ve üslûbu ile açıklaması veya uygulaması şeklinde olurdu. Hatta bazen Hz. Peygamber, herhangi bir problem vukû bulduğunda kendi görüşü ile hüküm verir, eğer verdiği hükümde isabet etmemiş olursa, Allah tarafından tashih edilirdi.[1000] Söz gelimi; Bedir Savaşı'nda ele geçirilen esirlerin fidye karşılığında salıverilmesi konusundaki ictihadı tashih edilmiştir.[1001] Tebük Seferi esnasında bazı münafıkların sefere katılmamak için çeşitli mazeretler uydurarak Hz. Peygamber'den izin almaları üzerine Peygamber, verdiği bu izinden dolayı uyarılmıştır.[1002]

Hz. Peygamber döneminde yapılan teşrî'; bazen bir problemin sorulması durumunda bir hüküm gelirdi. Kur'ân'da on beş yerde "Yes'elûneke" (Senden soruyorlar) ifadesi geçmekte olup, bunların sekizi hukukî konularla ilgilidir.[1003] Ayrıca iki defa da "yesteftûneke"[1004] (Senden dinî hükmü açıklamanı istiyorlar) ifadesi kullanılmıştır.[1005] Hz. Peygamber döneminde yapılan teşrî'in bir diğer yolu

---

[1000] Hz. Peygamber'in ictihadı hakkında ilerde geniş bilgi verilecektir. Ayrıca bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 13-14; Hallâf, Abdulvahhab, **Hülâsatü Tarihi't-Teşrî'i'l-İslâm**, 13-14; Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, 37-41.

[1001] Enfâl, 8/68.

[1002] Tevbe, 9/43.

[1003] Bu konular şunlardır: İnfâk, Bakara 2/215, 219; Mukaddes aylarda savaş, Bakara 2/217; İçki ve kumar, Bakara 2/219; Yetimler, Bakara 2/220; Hayız, Bakara 2/222; Helâl kılınan nesneler, Mâide 5/4; Ganimetler, Enfâl 8/1.

[1004] Nisâ, 4/127,176.

[1005] Vahyin gelmesi ve dinî hükmün açıklanmasına sebep olan bu tür olayların tesbiti konusunda İslâm tarihinde "esbâbü'n-nüzûl" adında geniş bir literatür ortaya çıkmıştır. Esbâb-ı nüzul ile ilgili önemli bazı eserler şunlardır: Vâhidî, Ebî Hasan Ali b. Ahmed, **Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân**, Beyrut 1991; İbn Şihâb ez-Zührî, **Tenzîlâtü'l-Kur'ân**, nşr.: Selâhaddin el-Müneccid, Beyrut 1963;

ise, herhangi bir olay veya soru beklenmeksizin, bir hükmün ilâhî plandaki yeri ve zamanı geldiği an doğrudan bildirilmesidir. Böylece İslâm, bir taraftan içerisinde doğduğu belli bir zaman ve mekânın tarihsel problemlerini çözüp onların ihtiyaçlarına cevap verirken, diğer taraftan da evrensel hüküm ve değerlerini ortaya koyuyordu.[1006]

Hz. Peygamber, dinî görev yanında; daha sonra fıkıh adıyla ortaya çıkacak olan ve devletin teşrî‘, icrâ, kazâ vb. fonksiyonları oluşturan görevleri de yürütüyordu. Fıkıh adıyla daha sonra ortaya çıkacak olan ilim dalının bu dönemdeki özellikleri şunlardır:[1007]

1. Maslahatı temîn ve adaletin sağlanması; İnsanların faydasına, yararına olan şeyler emrolunmuştur. Zararına olanlar, kötülüğü doğuran şeyler yasaklanmıştır.[1008] Yani şer‘î teklif ve hükümler karşısında herkesin adil bir şehilde eşit olup İslâm hukukunun temel dayanağını teşkil eden “iyi ve faydalı olanın sağlanması, kötü ve zararlı olanın uzaklaştırılması, kaldırılmasi” olarak özetlenir.

2. Güçlükten kaçınılması; yani teşrî‘ ve uygulamada insanın tabiatını, yaratılıştan gelen özelliklerini ve ihtiyaçlarını göz önüne alarak dinle muhatabı arasına zorluk ve engelin kaldırılmasıdır. Kur’ân’da: “***Allah size kolaylık diler. Size güçlük istemez.”***[1009] diyerek, Allah’ın kullarına zorluk dilemediğini belirtir. Hz. Peygamber de: “*Kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz”*[1010] demiştir. Bu nedenle, daha sonra gelen fıkıh bilginleri, bu prensibi Şâri‘in (hüküm koyucunun) itibar ettiği esaslardan sayarak onunla birçok hükümler çıkarmışlardır. Güçlülüğün olmaması teşrî‘in kesin prensiplerinden kabul edilmiştir. Yolcu ve hastanın oruç tutmaması,[1011] abdest yerine teyemmüm etmesi,[1012] haram

---

Süyûtî, **Lûbâbü’n-Nükûl fî Esbâbi’n-Nüzûl**, Tunus 1984; H. Tahsin Emiroğlu, **Esbâb-ı Nüzul Kur’ân Ayetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri**, I-XIV, Konya 1965-1983.

[1006] Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 56-58 ; Koca, Ferhat, **İslâm Hukuk Tarihinde Selefi Söylem Hanbeli Mezhebi**, Ankara Okulu Yayınları, 2002, 12-13.

[1007] Geniş bilgi için bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 20-24;

[1008] Keskioğlu, **a.g.e.**, 47.

[1009] Bakara, 2/185.

[1010] Buhârî, **İlim**, 12, **Cumu‘a**, 8, **Savm**, 27; Müslim, **Tahâret**, 42, **Cihâd**, 6; Dârimî, I, 73.

[1011] Bakara, 2/185.

[1012] Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6.

olan bir şeyin zaruret halinde helâl kılınması gibi, ruhsat denilen kolaylıklar bu prensibe dayanmaktadır.

3. Az vazife yüklenmesi; insanların yığın yığın teklifler ile boğulmamasıdır.[1013] Bu prensip "güçlükten kaçınılması" prensibinin ayrılmaz neticesidir. Çünkü emir ve nehiyler yani tekliflerin çokluğunda güçlük vardır. "***Ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. (Açıklanmadığına göre) Allah onları affetmiştir (siz sorup da başınıza iş çıkarayın). Allah çok bağışlayıcıdır, aceleci değildir. Sizden önce de bir toplum onları sormuş, sonra da bunları inkâr eder olmuştu"***[1014] âyeti tekliflerin azlığı prensibine delâlet eder. Âyette sorulması yasaklanan konular, Allah tarafından yasaklanmamış olan ve insanların serbest bırakıldıkları hususlardır. Bu hususları Peygamber'e sormak haram kılınmalarına neden olur. Hz. Peygamber de: "*Allah yapılması gereken hükümleri farz kılmıştır. Onları zayi etmeyiniz. Bazı şeyleri de yasaklamıştır. Onları da çiğnemeyiniz. Hadler, sınırlar koymuştur, onları aşmayınız. Bazı şeyler hakkında da, unuttuğundan değil; size olan merhametinden dolayı sükût etmiştir. Onlarında ardına düşmeyiniz!.*"[1015] demiştir.

4. Tedrice riayet edilmesi, hükümlerin zamana yayılarak aşama aşama konulması, böylece yeni hükümlerin toplum tarafından özümsenmesine imkân verilmesidir.[1016] İnsanlara birden ağır sorumluluk yüklenmeyerek, ilahi hükümleri insanların daha kolay benimsemesi amaçlanmıştır. Bu sebeple yükümlükler birden gelmemiştir. Söz gelimi; namaz önce sabah akşam iki vakit iken sonra beş vakit olmuştur. Zekâtın miktarı ilkönce belirlenmemiş isteğe bırakılmış, daha sonra miktar belirlenmiştir. Mekke döneminde cihat emredilmemiş, daha sonra Medine döneminde farz kılınmıştır. İçki tedrici olarak yasaklanmıştır.[1017]

[1013] Keskioğlu, **a.g.e.**, 50.
[1014] Mâide, 5/101-102.
[1015] Bkz.: Zeydân, **el-Medhal**, 95.
[1016] Bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 20-24, Daru'l-Fikri'l-Arabi, Beyrut 1992; Keskioğlu, **a.g.e.**, 51; Zeydân, **el-Medhal**, 93.
[1017] Şerî hükümlerin tedrici olarak indirilmesinin en açık örneği içkinin haram kılınmasıdır. Çünkü dört aşamada Kur'ân içkiyi haram kılmıştır. Bkz.: Birinci aşama: Nahl, 16/67; İkinci Aşama: Bakara, 2/219; Üçüncü aşama: Nisâ, 4/43; Dördüncü aşama: Mâide, 5/90-91.

5. Nesh; luğatte, izâle etmek, gidermek, yok etmek, değiştirmek, tebdil, tahvil ve nakletmek anlamlarına gelir. Terim anlamı ise; bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nas ile kaldırmak, yani daha önce gelmiş olan şer'î bir hükmün daha sonra gelen bir hüküm tarafından değiştirilmesi, geçerliliğini ortadan kaldırması demektir.[1018] Nesh konusunda İslâm tarihi boyunca âlimler farklı görüşler savunmuşlardır.[1019] Biz burada nesh konusundaki tartışmalara girmeden şunu söyleyebiliriz: Ddurum ne olursa olsun nesih, ancak Hz. Peygamber hayatta iken söz konusu olan bir hadisedir. O'nun vefatından sonra vahiy kesildiği için nesih ihtimali de ortadan kalkmıştır. Çünkü Allah ve Resûlü'nün koyduğu bir hükmü başkasının kaldırması mümkün değildir.[1020]

Yukarıda açıkladığımız bu temel ilkeler ışığında, Hz. Peygamber döneminde insanların fıtratlarına uygun, maslahat ve yararlarını gözetici ve aralarında adaleti gerçekleştirici hükümler teşrî' kılınmıştır.[1021]

Hz. Peygamber döneminde hukukun tatbiki daha sonraki dönemlerde olduğu gibi çok sert ve katı değildi. Pek çok konuda aynı veya farklı hatta birbiriyle tezat olan hukuk kurallarına, delile dayalı olması şartıyla müsamaha gösterilmiştir. Zaten Hz. Peygamber'in vefatından sonra ashâbın ihtilaflarından ve ilk hukukçuların uygulamalarından da durumun böyle olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu dönem, Hz. Peygamber'in farklı durumlarda sağduyu (ortak bilinç) ve insan aklının çalıştırılması için elverişli ortamlar sağlamayı amaçladığı, gelecek nesiller için model davranışların gelişmekte olduğu bir dönemdi. Eğer Hz. Peygamber her problem için ilk ve son olarak çözümler getirmiş olsaydı gelecek nesiller aklın kullanılmasından, zamanın yorumlanmasına göre hukuku şekillendirmekten mahrum kalmış olacaklardı. Hz. Peygamber döneminde iki kişinin aynı problem hakkında farklı iki yol izlemesi mümkündü.[1022] Bu konuda birçok örnek verilebilir. Bunun en açık

---

[1018] Cürcânî, Seyyid Şerif, **Ta'rifât**, İstanbul 1327, 163; Cerrahoğlu, İsmail, **Tefsir Usülû**, TDV, Ankara 1993, 122.

[1019] İslâm Tarihi boyunca "Nesh" konusunda farklı görüşler ortaya atılmış ve bu görüşlerini delillendirmeye çalışmışlardır. Bu konuda eserlerinde müstakil bölümler olarak ele alanlar olduğu gibi müstakil eserler yazanlar da vardır. Geniş bilgi için bkz.: Cerrahoğlu, **a.g.e.**, 127-128)

[1020] Bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 24-28; Karaman, **a.g.e.**, 64-65.

[1021] Zeydân, **el-Medhal**, 95.

[1022] Ahmed Hasan, **a.g.e.**, 38-39.

örneği kaynaklarda şöyle verilmektedir: Ahzâb Savaşından sonra (5/627) Benî Kurayza üzerine bir grup sahâbe'yi gönderen Hz. Peygamber: *"Hiçbir kimse Beni-Kurayza'ya varmadan ikindi namazını kılmasın"* buyurmuştu. Ancak daha hedefe varılmadan ikindi namazının vakti daralınca giden sahâbiler ikiye ayrılmış; bir kısmı: "Bu sözden maksad oraya bir an önce yetişmemizdir; yoksa ikindi namazının vakti içinde kılınmaması değildir." diyerek sözün mâna ve maksadını göz önünde bulundurmuş ve ikindi namazını zamanı içinde yolda kılmışlardır. Diğer grup ise, lafza uyarak: "Oraya varılmadan ikindinin kılınmaması emredildi, vakit çıksa bile biz yolda kılmayız." demiş ve buna göre hareket etmişlerdi. Olay Resûlullah'a haber verildiğinde her iki grubun da görüşünü hoş karşılar şekilde sessiz kalmıştı. Sahâbiler bunu her iki grubun filleri için takrirî bir tasvip olarak kabul etmiştir.[1023] Şayet her iki grup sahâbilerin yapmış oldukları meşru olmasaydı Hz. Peygamber'in işaret ederek bu durumu düzelttiği söz konusu edilirdi. Ancak bu örnek bize göstermektedir ki, kastedilen tek başına emrin lafzı değil, Allah'a ve Peygamber'e bağlılığı gerçekleştiren niyet ile emirlerin altında yatan gerçek mâna ve ruhtur. Bu da insanların yorumlara dayanarak itaatın şeklinde farklı görüşler ortaya koyabileceklerine işaret eder. Bundan dolayıdır ki, Hz. Peygamber'den sonra da hukukçular arasında fıkhî ihtilafların doğmasına sebep olmuştur.[1024]

2- Hz. Peygamber Döneminde Fıkhın Kaynakları

Mu'âz hadisi ya da ictihad hadisi olarak meşhur olan hadiste fıkıh kaynaklarının neler olduğu sorusunun cevabını açıkça görebiliriz. Mu'âz b. Cebel (ö. 18/639) diyor ki, Hz. Peygamber, beni Yemen'e vâli ve kadı olarak gönderirken bana: "*Ey Mu'âz! Sana çözüm bekleyen bir problem geldiğinde onu nasıl çözüme kavuşturacaksın?* diye sordu. Ben: "Allah'ın Kitab'ı ile" dedim. Hz. Peygamber: "*Ya onda bulamazsan"* buyurdu. Ben: "Resûlullah'ın Sünneti ile" dedim. O: "*Ya onda da bir hüküm bulamazsan"* buyurdu. Ben: "Re'yimle ictihad ederim" dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber sevinerek elini göğsüme vurdu ve: "*Razı olduğu şeye,*

[1023] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 76; 'Aynî, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed, **'Umdetu'l-Kârî fî Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî**, 'Âsitâne, el-'Âmira, 1308-1311, V, 117; İbn Kayyim, Şemsüddin Ebû Abdillah Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakki'în 'an Rabbi'l-'Âlemîn**, I, 203, thk.: M.M. Abdulhamid, es-Sa'âde, Mısır 1955.

[1024] Ahmed Hasan, **a.g.e.**, 39.

Resûlünün elçisini muvaffak kılan Allah'a hamd olsun" buyurdu.[1025] Bu hadise göre, hukukî bir problemin çözümü; Kur'ân veya Sünnet ya da Re'y ile çözüme kavuşturulur. Suffa'da kalan sahâbilerin hüküm çıkarma metodlarını yeri geldiğinde incelediğimizde onlarında aynı metodu kullandıklarını görürüz.

Hz. Peygamber döneminde fıkhın kaynakları şunlardır:

a- Kur'ân

Kur'ân'ın terim anlamı; "Allah tarafından Cebrâil vasıtasıyla mahiyeti bilinmeyen bir şekilde son peygamber Hz. Muhammed'e indirilen, mushaflarda yazılan, tevâtürle nakledilen, okunmasıyla ibadet edilen, Fâtiha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle biten, başkalarının benzerini getirmekten âciz kaldığı Arapça mûciz bir kelâmdır." Bu tarife göre Hz. Peygamber'e indirilmeyen kitap ve sayfalara, Kur'ân'ın tercümesine veya Kur'ân'ın mânalarının Arapça olarak başka kelimelerle ifade edilmiş şekline, Hz. Osman'ın mushaflarının hattına uymayan kırâatlere ve kudsî hadislere Kur'ân denilemez.[1026]

Kur'ân-ı Kerim'in Resûlullah'a bir defada indirilmediği hususunda ittifak vardır. Kur'ân Hz. Peygamber'e yirmi yahut yirmiüç yılda -ki bu konu ihtilaflıdır- parça parça indirilmiştir.[1027] O'na âyet, âyetler veya tam bir sûre indiriliyordu. Yüce Allah şöyle buyurur: "***Kur'ân'ı insanlara ağır ağır okuman için bölüm bölüm indirdik.*"**[1028] İşte Hz. Muhammed'in risâleti ile başlayıp onun vefatına kadar (610-632) yaklaşık yirmi üç yıl devam eden dönemde, İslâm hukukunun doğuş ve kuruluşu tamamlanmıştır. Bu dönemin en temel özelliği vahyin aşama aşama inmiş olmasıdır. Hz. Peygamber'in yaşadığı şehre nisbetle inen âyetler Mekkî ya da Medenî olarak iki gruba ayrılmıştır. Hicretten önce yaşadığı ve peygamberliğinin İlk

---

[1025] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 230; Dârimî, **Sünen**, I, 60; Ebû Dâvûd, **İctihadu'r-Re'y fi'l-Kadâ**, 11; Tirmizî, **el-Ahkâm**, 3; İbn Sad, **a.g.e.**, III, 584; Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, **Usûlü's-Serahsî**, nşr.: Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1973, II, 107, 130; İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah, **Câmi'u Beyâni'l-'ilm ve Fadlih vemâ Yenbağî fi Rivâyâtihî ve Hamlih**, el-Müniriyye, Mısır 1346, II, 56; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 200.

[1026] Şevkâni, Muhammed b. Ali, **İrşâdu'l-Fuhûl ilâ Tahkîki'l-Hakki min 'İlmi'l-Usûl**, el-Halebî, Mısır 1937, 62; Kur'ân hakkında daha geniş bilgi için bkz.: TDV **İslâm Ansiklopedisi** , "Kur'ân" md., Ankara 2002, XXVI, 383-422.

[1027] Bkz.: Zerkeşî, **el-Burhân**, I, 232.

[1028] İsrâ, 17/106.

yıllarını (610-622) geçirdiği Mekke'de gelen âyetler daha çok inanç, ibadet (gusül, abdest, necasetten taharet, namaz gibi) ve ahlâk konularıyla ilgili olup bir anlamda Medine'de gerçekleştirilecek yeni devletin İnsan unsurunu yetiştirmeye ve hukukun alt yapısını oluşturmaya yönelikti. Medine'de (622-632) gelen âyetler yıllara göre;

Birinci yılında: Hutbe, ezân, nikâh, cihâd;

İkinci yılında: Oruç, bayram namazları, fıtır sadakası, kurban, zekât, kıblenin değiştirilmesi, ganimetler ve taksimi;

Üçüncü yılında: Miras hükümleri, boşanma;

Dördüncü yılında: Yolculukta ve tehlikeli durumlarda namaz, recm, toprak dağıtımı, teyemmüm, kazif cezası, hac ve umre;

Beşinci yılında: Yağmur duası namazı, îlâ';

Altıncı yılında: Milletler arası anlaşmalar, hac ve umre yolunda engellenmeyle ilgili hükümler, içki ve kumarın yasaklanması, zıhâr, vakıf, isyan ve haydutluğun cezâsı;

Yedinci yılında: Bazı yiyeceklerin haram kılınması, ziraî ortaklık;

Sekizinci yılında: Mekke'nin kutsîliği ve dokunulmazlığı, kısâs ve içki satışının yasaklanması, müddetli evlenmenin yasaklanması, hukuk karşısında insanların eşitliği;

Dokuzuncu yılında: Ka'be'nin çıplak olarak tavaf edilmesinin yasaklanması, mülâane;

Onuncu yılında: İnsan haklarının ilânı, vasiyet, nesep, nafaka ve borçlarla ilgili bazı hükümler, cezanın şahsiliği prensibi getirilmesi, vasiyetin üçte birle sınırlandırılması ve faiz yasağı gibi hükümler getirilmiştir. Kısacası; Medine döneminde gelen hükümler, Allah ile kul arasındaki ilişkiler yanında aile, miras,

anayasa, ceza, muhakeme usûlü ve devletler arası münasebetler gibi sosyal ve hukukî hayatla da ilgili düzenlemeler içeriyordu.[1029]

Kur'ân, diğer şer'î delillerin temelidir. Onda şer'î hükümler, bazen külli kaideler şeklinde ifade edilir. Kur'ân'daki külli hukuk kaidelerinin hukukî promlemlere uygulanması; sünnet, icma ve kıyas delilleri ile mümkün olur.[1030] Kur'ân, İslâmî yasamanın temel kaynağıdır. Kur'ân'ın, İslâm hukukunun temel ve esas kaynağını oluşturduğuna dair bazı Kur'ân âyetleri açık bir şekilde işaret etmektedir.[1031] Bu itibarla Suffa Ashâbından Abdullah b. Ömer: "Kur'ân'ı ezberleyen kimse, büyük bir şeye sahip ve Peygamberlik sıfatını elde etmiş demektir; şu kadar ki, ona vahiy gelmez." demiştir. İbn-i Hazm da: "Fıkhın bütün bölümlerinin ana prensipleri Kitab ve Sünnet'te vardır" demiştir.[1032] Kur'ân'ın yalnızca bir tavsiye ve öğütler kitabı olmadığı, içindeki birçok âyetin âmir hüküm mahiyetinde bulunduğu ve Müslümanları bağladığı konusunda ittifak vardır. Ancak, bazı âyetlerin bağlayıcı olan ya da bağlayıcı olmayan kategorilerden hangisine ait olduğu konusunda İslâm hukuk bilginleri arasında tartışma konusu olmuştur. Örneğin; bütün Müslümanlar "içkiyi ve faizi" yasaklayan âyetlerin âmir hükümler grubuna girdiği konusunda hemfikirdirler. Fakat "kurban" ile ilgili âyetin,[1033] "borcun yazılması" ile ilgili âyetin,[1034] "boşanmanın şahitler huzurunda yapılması"nı isteyen âyetin[1035] âmir hüküm mü yoksa tavsiye ve teşvik hükmü mü getirdiği hususunda tartışma konusu olmuştur.[1036]

Ahkâm ile ilgili âyetler genellikle İslâm toplumunda meydana gelen olaylara cevap olarak[1037] Peygambere inerdi.[1038] Bazen de mü'minler tarafından Resûlullah'a

---

[1029] Mekke ve Medine döneminde nazil olan âyetlerin genel karakteristikleri için bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 19; Zeydân, **el-Medhal**, 91-92; Mennâ' el-Kattân, **Târihu't-Teşrî'i'l-İslâmî**, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1995, 67-73; Karaman, **a.g.e.**, 55-56, 78-104.

[1030] Şâtıbî, **el-Muvâfakât**, III, 366, 367.

[1031] Maide, 5/48-49.

[1032] Ebû Zehra, Muhammed, **İslâm Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)**, Çev. Abdulkadir Şener, Fecr, Ankara 2005, 88.

[1033] Kevser, 108/2.

[1034] Bakara, 2/282.

[1035] Talâk, 65/2.

[1036] Karaman, **a.g.e.**, 59.

[1037] ***"İman etmedikçe Allah'a şirk koşan kadınlarla evlenmeyin. Beğenseniz bile, müşrik bir kadından, mümin bir câriye kesinlikle daha iyidir…"*** (Bakara, 2/221). Bu âyetin sebeb-i nüzûlünda müfessirler şu olayı naklederler: Hicretten sonra Mekke'de kalan ve hicret edemeyen

sorulan sorulara cevap olmak üzere inerdi.[1039] Bu iki durum dışında teşriî âyetlerin inmesi nadirdir.[1040]

Kur'ân'ın, teşrî'in temel kaynağı olduğu ve getirdiği hükümlerinin de bağlayıcı olduğu konusunda görüşbirliği vardır. Bu konuda yeteri kadar âyet bulunmaktadır: "***(Kur'ân), kendisiyle insanları uyarman, insanlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir şüphe olmasın. Rabbinizden size indirilene (Kur'ân'a) uyun. O'nu bırakıp da başka dostların peşlerinden gitmeyin".***[1041] Ancak Kur'ân'ın hükümleri açıklamadaki ifade şekli ise, farklıdır:

1- Bazı âyetler, içerdikleri hükümleri kesin bir dille ifade ederler. Bu durumda ictihad etme imkanı yoktur. Söz gelimi; namaz, zekât, oruç ve haccın farz olduğunu ifade eden âyetler, mirasçıların paylarını belirleyen âyetler, zinanın, zina iftirası atmanın, insanların mallarını haksız olarak yemenin, haksız olarak cana kıymanın haram olduğunu ifâde eden âyetler gibi…

2- Bazı âyetlerin içerdiği hükümler ise, kesin değildir, dolayısıyla doğrudan anlaşılmaz. Bu tür hüküm içeren âyetler, araştırma ve ictihada yol açar. Söz gelimi abdest'de başı meshetmenin miktarının belirlenmesi, bâin talâkla boşanmış bir kadının nafakasının vacip olması gibi…

Bu iki grup arasındaki fark: Birinci grup, yani ictihadı gerektirmeyen hükümleri, iman edilmesi gereken esaslar gibi olup, her Müslümanın kabul etmesi

---

Müslümanları müşriklerden kurtarmak üzere Hz. Peygamber tarafından Mersed b. Ebi'l-Mersed el-Ganevî'yi gönderdi. Daha önceden onu seven zengin müşrik bir kadın kendisini ona teslim etmek istedi. Ancak Mersed, İsâmın bunu kabul etmediğini söyleyince kadın bu sefer ona evlenme teklifinde bulundu. Mersed ise, teklifi kabul etmeyi Resûlullah'ın iznine bıraktı. Medine'ye döndüğünde durumu Hz. Peygamber'e arz etmesi üzerine bu âyet nazil olmuştur. (Kurtubî, **el-Câmi'**, 63; Muhammed Ali Sâbûnî, **Ravâihu'l-Beyân Tefsiru Âyâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân**, Dersa'âdet, İstanbul ty, I, 265.

[1038] Bu olaylar "esbâb-ı nüzûl" olarak adlandırıldı. Birçok müfessir bu olaylara önem vererek buna dair kitaplar yazdılar ve Kur'ân'ın manasının anlaşılmasına bu olayları temellendirdiler.

[1039] Gerek mü'minler, gerekse gayri müslimler tarafından sorulan sorular üzerine inen teşrî' âyetleri çoktur. Kur'ân'da 15 yerde "yes'elûneke" (Senden soruyorlar) ifadesi geçmekte olup bunların sekizi hukuki konularla ilgilidir. Bkz.: Bakara, 2/215, 217, 219 (iki kere), 220, 222; Mâide, 5/4; Enfâl, 8/1; Kur'ân'da 2 yerde da "yesteftûneke" (Senden dinî hükmü açıklamanı istiyorlar) ifadesi kullanılmıştır. Bkz.: Nisâ, 4/127, 176. Ayrıca bkz.: Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **el-İnsâf fî Beyâni Sebebi'l-İhtilâf**, 1-2, Kahire 1327.

[1040] Hudarî, **a.g.e.**, 18.

[1041] A'râf, 7/2-3.

gerekir. Bu hükümleri kabul etmeyen dinden çıkmış olur. İkinci grup, yani ictihadı gerektiren hükümler ise, böyle değildir. Bir müctehidin birden fazla anlam içeren bir âyetin, bu anlamlardan birini ictihadı ile tayin ederek çıkardığı hükmü inkar eden kimse, dinden çıkmaz. Çünkü bir müctehidin âyet ve hadislerden çıkardığı hükümler zannîdir, kesin değildir. Bu nedenle; her müctehid, birden fazla anlama gelen bir âyetin, içerdiği bu anlamlardan birini tercih edebilir.

İkinci grup, yani hüküm ihtiva eden âyetlerin manası kesin olmadığından, bir kaç fıkhî mezheb doğmuş ve müctehidlerin ihtilafına sebep olmuştur. Bu sebeple, bir mesele hakkında yedi veya sekiz görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerin hepsi haktır ve bunlara uymak vacipdir, denilemez. Çünkü bu görüşler birbirine zıttır. Bu görüşlerden birini diğerlerine tercih edecek bir delil bulunmadıkça birinin diğerinden üstün olduğunu söylemek isabetli değildir.[1042]

Kur'ân'ı inceleyen araştırmacıların anlayış biçimleri farklı ve âyetlerin manalarına delâlet yönleri de farklı olduğundan, hüküm içeren âyetlerin sayısı hakkında görüş birliğine varamamışlardır. Çünkü hükmü açıkça belirten âyetleri esas alanlar, 150 âyet olarak tesbit etmişler. Ancak, istidlâl yolu ile olaylara hüküm getiren âyetleri de sayıya dahil eden İmam Gazâlî (505/1111) ve Fahruddin er-Râzî (606/1210) gibi bazı bilginlere göre ahkam âyetlerinin yaklaşık 500 âyet olduğu görüşünü, benimsemişlerdir.[1043] İbn Arabî (ö. 543/1148) ise, bazı istidlâl yolları kullanarak, yüz beş sûreyi incelemiş ve sonuç olarak 864 ahkâm âyeti tesbit etmiştir.[1044]

b- Sünnet

Sünnet, sözlükte; İyi olsun veya kötü olsun "yol, gidişat ve âdet" gibi anlamları ifade eder. Hadisçiler ve fıkıhçılar "sünnet"i farklı tanımlamışlardır. Ancak çalışmamız gereği daha çok fıkıh bilginlerinin tanımı üzerinde durmaya çalışacağız. Hukuk bilginlerine göre sünnet; Kur'ân âyetleri dışında, Hz. Peygamber'den

[1042] Mennâ' el-Kattân, **Târihu't-Teşrî'i'l-İslâmî**, 81-82.
[1043] Kettânî, **et-Terâtibu'l-İdâriyye**, II, 179; Zerkeşî, **el-Burhân**, II, 4.
[1044] Bkz.: İbnü'l-Arabî, Muhyiddin Muhammed b. Ali, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Beyrut ty., I, 8; el-Hacevî, Muhammed b. el Hasen, **el-Fikru's-Sâmî**, Medine 1396, I, 26; Karaman, **a.g.e.**, 60.

nakledilen ve şer'î delil olma özelliği taşıyan söz, fiil ve takrirlerinden[1045] ibarettir.[1046]

İslâm hukukunun Kur'ân'dan sonra ikinci önemli kaynağı Sünnet'tir. Hz. Peygamber'in Sünnetinin şer'î delil olduğu ve uyulması gerektiği konusunda bizzat Kur'ân âyetleri ile sabit olmuştur. Zaten İslâm hukuku biliminde Sünnet, Hz. Peygamber'in model davranışı anlamına gelir. Çünkü Kur'ân'da yer alan, "***Andolsun ki, Resûlullah, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için güzel bir örnektir."***[1047] ve ***"...Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasakladıysa ondan da sakın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azâbı çetindir."***[1048] Âyetleri ile Allah, Müslümanlara, Hz. Peygamber'i izlemeyi, emir ve yasaklarını uygulamayı emretmiştir. Dolayısıyla O'nun Sünnet'i, sahâbiler ve özellikle Suffa Ashâbı başta olmak üzere bütün İslâm toplumu için bir ideal haline gelmiştir. Kur'ân, Hz. Peygamber'den Müslümanların problemlerini vahye göre çözmesini istemiştir.[1049] Aslında teşrî için esas otorite daha önce belirttiğimiz üzere Kur'ân'dır. Bununla birlikte Kur'ân, "***İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur'ân'ı indirdik"***[1050] âyeti ile Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı açıklayan ve uygulayan olduğunu ifade eder. Bununla beraber Kur'ân, Hz. Peygamber'in görevlerini şu şekilde tanımlar; insanlara gelen vahyi tebliğ etmek,[1051] onlara ahlaki eğitim vermek ve onlara ilahî hikmet ve Kitab'ı öğretmek.[1052] Bundan dolayı Kur'ân ile Sünnet çok yakından ilişkilidir. İkisinin ayrı ayrı birer kaynak olduğunu iddia etmek güçtür. Çünkü Kur'ân, Hz. Peygamber'in teşrî yetkisine sahip olduğunu "***… işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar…"***[1053] âyeti ile dile getirir. Kısaca; Kur'ân öğretilerini bizzat uygulayan Hz. Peygamber'dir. Söz gelimi; Kur'ân'ın

---

[1045] Takrîrî Sünnet: Hz. Peygamber'in huzurunda ortaya konulan ya da gıyabında olup sonradan haberdar olduğu bir söz veya davranışı sükûtla karşılaması, onu zımnen onaylamış olması demektir. Erdoğan, **a.g.e.**, 433.
[1046] el-Hatîb, Muhammed 'Accâc, **es-Sünnetü Kable't-Tedvîn**, Mektebetu Vehbe, Kahire 1988, 18.
[1047] Ahzâb, 33/21.
[1048] Haşr, 59/7.
[1049] Mâide, 5/48, 49.
[1050] Nahl, 16/44.
[1051] Mâide, 5/67.
[1052] Âl-i İmrân, 3/164.
[1053] A'râf, 7/157.

içerdiği namaz, oruc, hac, zekât vb. ibâdetleri uygulayarak öğreten odur. Bu nedenle, Kur'ân "***Peygamber'e itaat eden Allah'a itaat etmiş olur"***,[1054] ***"De ki, Allah'a ve Resûlüne itaat edin…"***[1055] ve "***Allah ve Resûlü bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına işlerinde artık başka yolu seçmek yaraşmaz"***[1056] vb. âyetlerle Resûlullah'a itaatı emretmektedir.

İslâm hukukunun kaynağı olarak sünnet, Kur'ân'ı yorumlamış ve Kur'ân'da açık bir şekilde hüküm verilmeyen bazı konularda da yine onun genel çerçevesi içerisinde kalarak çeşitli hükümler koymuştur. Şâtibî (ö. 790/1388) bu konuda: "Hüküm çıkarırken yalnız Kur'ân'a bakmak ve onun bir açıklaması olan Sünnet'e bakmamak doğru olmaz; çünkü Kur'ân, külli hükümleri ihtiva eder. Namaz, zekât, hac, oruç ve benzeri emirleri açıklamak için Sünnet'e bakmak zaruridir." der.[1057] Yine Fıtır sadakası,[1058] Vitir namazı,[1059] bazı cezalar, bir kimsenin evli olduğu kadının hala ya da teyzesini aynı anda ikinci eş olarak nikahlamasının yasaklanması[1060] gibi birçok hüküm, sünnetle sabit olmuş ve bunlar geniş bir şekilde açıklanarak uygulama örnekleri gösterilmiştir. İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350), farklı veya mükerrer rivâyetler dışında fıkıh hükümlerine delil olan hadîslerin sayısının 500 civarında olduğunu, bu temel hükümleri açıklayan, onların kayıt ve şartlarını bildiren hadîslerin ise yaklaşık 4000 olduğunu söylemiştir.[1061]

Sünnet, şer'î hükümleri açıklama bakımından Kitab'ın yardımcısı olup, şu üç maddede özetlenebilir:

1) Sünnet, Kitab'ın mübhem ve mücmellerini açıklar, umumî hükümlerini tahsis eder, cumhur'a göre nâsih ve mensûh'u bildirir.

2) Sünnet, Kur'ân'da asılları mevcut olan farzları tamamlayıcı hükümler getirir.

[1054] Nisâ, 4/80.
[1055] Âl-i İmrân, 3/32.
[1056] Ahzâb, 33/36.
[1057] Şâtibî, **el-Muvâfakât**, III, 369.
[1058] Ebû Davud, **Zekât**, 18; Tirmizî, **Zekât**, 35; Nesâî, **Zekât**, 33.
[1059] Ebû Davud, **Salât**, 336; Tirmizî, **Vitir**, 333; Nesâî, **İkâmetü's-Salât**, 27. İbn Mâce, **İkametü's Salât**, 114; Dârimi, **Salât**, 209.
[1060] Tirmizi, **Nikâh**, 31; Nesâî, **Nikâh**, 47, 48; İbn Mâce, **Nikâh**, 31.
[1061] İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakki'în**, II, 257, Karaman, **a.g.e.**, 66.

3) Sünnet, Kur'ân'da bulunmayan bir kısım hükümleri de koyar.

Başkası tarafından yapılan bir fiilin uygun görülmesi neticesinde takrîrî sünnet vasfını kazanan bazı hükümler de vardır.[1062]

Sonuç olarak; Kur'ân'dan sonra onu açıklayacak olan sünnetin tedvin edilmesi, Kur'ân gibi olmamış, ancak şifahi yolla intikal etmiştir. Bununla beraber, bazı sahâbilerin ise, hadisleri yazdığı rivâyet edilmiştir. Hz. Peygamber geride tedvin edilmiş bir fıkıh külliyatı bırakmamakla beraber, insanın Allah'la ve insanın insanla ilişkilerini düzenleyen birçok hukukî düzenlemeler getiren İlahî bir Kitap ve onu açıklayıcı örnekler (Sünnet) bırakmıştır.[1063] Hz. Peygamber'in bıraktığı bu iki önemli kaynağın sağlıklı bir şekilde bize kadar gelmesinde hiç kuşkusuz ki, Suffa Ashâbının çabası ve payı büyüktür.[1064] Çünkü yukarıda İbn Kayyim el-Cevziyye'nin fıkhi hükümleri ihtiva eden hadis sayısı ile ilgili görüşüne bakacak olursak Suffa'da kalan sahâbenin rivâyet ettikleri on binden fazla hadis[1065] ile Hz. Peygamber'in Sünnetini bize ulaştırmada ne kadar hassas ve önemli bir görev icrâ ettikleri açıkça ortaya çıkmaktadır.

c- Re'y

Re'y, sözlükte; görüş ve hüküm anlamındadır. Fakat Araplar bunu, iyi düşünülmüş görüş ve işlerde kabiliyet, anlamında kullanmışlardır. Söz gelimi; zihni idrak ve doğru karar sahibi bir kimseye "zü'r-re'y" denilir. Ayrıca; gözle, kalp ya da akıl gözüyle görmek; düşünmek, zannetmek; görülen, düşünülen şey; şahsî kanâat ve eğilim gibi anlamlara da gelmektedir.[1066] Terim anlamı ise; farklı dönemlerde farklı bölgelerde "re'y"e ayrı ayrı anlamlar yüklenmiştir.[1067] Ancak ilk dönemlerde re'y;

[1062] Örnekleri ile birlikte geniş bilgi için bkz.: Ebû Zehra, **a.g.e.**, 105-107.

[1063] Koca, **a.g.e.**, 16.

[1064] Hz. Peygamber dönemi ve sonrasında Suffa'da yetişen sahâbenin gerek muallim ve kadı olarak resmi görevle gönderilmiş olsun, gerekse farklı bölgelere hicret etmiş olsun her gittikleri yerde kurdukları ilim halkalarıyla insanlara Kur'ân'ı ve Sünneti en iyi şekilde öğretip aktarmışlardır.

[1065] Suffa Ashâbından sayılan Ebû Hureyre: 5374; Abdullah b. Ömer: 2630; Ebû Said el-Hudrî: 1170; Abdullah b. Mes'ûd: 848 hadis rivâyet etmiştir. Bunların yanın da Suffa Ashâbından sayılan onlarca sahâbenin her birisi birçok hadis rivâyet etmiştir. Farklı sayıda hadis rivâyet eden sahâbe sayısı konusunda geniş bilgi için bkz.: Subhi es-Salih, **a.g.e.**, 296, 300-314; Aşık, **a.g.e.**, 116-123.

[1066] İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, "Re'y" mad; Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, **Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs**, el-Matbaatü'l-Hayriyye, Mısır 1306, "Re'y" md.

[1067] Re'y'in anlamları ve onun hakkında daha geniş bilgi için bkz.: TDV. **İslâm Ansiklopedisi**, 37-40.

Kitab ve Sünnet'te yeni bir problemin açık hükmü bulunamayınca, umûmî prensipler ve dinin ruhundan hareket ederek varılan hüküm anlamında kullanılmıştır.[1068]

Yukarıda bahsettiğimiz "Mu'âz b. Cebel" hadisinde Resûlullah'in *"problemin hükmü açıkça Kur'ân ve Sünnet'te yoksa ne ile hükmedersin?"* sorusuna karşı Mu'âz'ın "Re'yimle ictihad ederim" cevabı Hz. Peygamber'i sevindirmişti.[1069] Ayrıca Hz. Peygamber: "*Ben vahiy inmemiş hususlarda aranızda re'yimle hüküm veriyorum"* buyurmuştur.[1070] Bu usûl sonraki fıkıh bilginleri için hüküm çıkarmada temel metod olmuştur. Özellikle çeşitli sebeplerden dolayı Resûlullah'ın yanında olmadıkları için O'na arz ve O'nun görüşünü alma imkanı bulamayan sahâbiler veya Hz. Peygamber'in vefatından sonra gerek sahâbiler, gerekse daha sonra gelen hukuk bilginleri, meseleleri hükme bağlarken nasslara (Kitab ve Sünnet) dayanarak re'yle ictihadda bulunmak zorunda kalmışlardır. İlk dönemde re'y, ictihadın temel aracıydı. Daha sonraki dönemlerde sistematik prensipler çerçevesinde kullanılan "kıyas, istihsan, istislah, mesâlih-i mürsele, sedd-i zerâyi ve örf" gibi hüküm çıkarma yolları, ilk dönemde kullanılan "re'y" metodu çerçevesinde kullanılmıştır.[1071]

[1068] Bkz.: İbn Abdilberr, **Câmi'u Beyâni'l-İlm** II, 25; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 61-67; Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, 19.

[1069] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 230; Dârimî, **Sünen**, I, 60; Ebû Dâvûd, **İctihadu'r-Re'y fi'l-Kadâ**, 11; Tirmizî, **el-Ahkâm**, 3; İbn Sad, **a.g.e.**, III, 584; Serahsî, **Usûl**, 107-130; İbn Abdilberr, **Cami'u Beyâni'l-İlm**, II, 56; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 200. Bu hadis konusunda İbn Kayyim el-Cevziyye şöyle der: Bu hadis, her ne kadar isim yapmamış kişiler tarafından rivâyet edilmişse de onlar Mu'âz'ın arkadaşlarıdır. Dolayısıyla bu, hadise zarar vermez ve hadisin meşhur olduğunu gösterir. Çünkü hadisi rivâyet eden Hâris b. 'Amr onu Mu'âz'ın arkadaşlarından yalnız birisinden değil bir topluluktan rivâyet etmiştir. Bu, onlardan, meşhur bile olsa, yalnız birisinden rivâyet etmesine göre, hadisin şöhretini daha çok artırır. Zaten Mu'âz'ın arkadaşlarının ilim, din, fazilet ve doğruluktaki şöhreti gizli değildir. Onun arkadaşları içinde, itham edilmiş, yalancı ve cerhedilmiş kimse bilinmiyor. Tersine Mu'âz'ın arkadaşları Müslümanların en hayırlılarından ve faziletlilerindendir. İlim sahipleri bu konudaki nakilden şüphe etmez. Diğer râvî Şu'be ise, bu hadis sancağının taşıyıcısıdır. Bazı hadis imamları şöyle der: Denildi ki; bu hadisi Ubâde b. Nesî', Abdurrahman b. Ganem'den o da Mu'âz'dan rivâyet etmiştir. Bu isnad muttasıldır. Râvîleri de sika olarak tanınmıştır, ilim sahipleri bunu nakletmiş ve delil olarak kullanmışlardır. İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmü'l-Muvakkı'în**, I, 175-176. (el-Hınn, Mustafa Said, **İslâm Hukukunda Yöntem tartışmaları**, Çev. Halit Ünal, Rey Yayıncılık, Kayseri 1993, 46)

[1070] Ebû Dâvud, **Akdiye**, 7.

[1071] Bkz.: İbn Kayyim elCevziyye, **a.g.e.**, I, 61-66; Hudarî, **a.g.e.**, 87-90; Keskioğlu, **a.g.e.**, 55; Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 113.

3- Hz. Peygamber Döneminde İctihad

İctihad, sözlükte; "çaba göstermek, bütün gücünü kullanmak, ısrarlı olmak, zahmet çekmek" anlamlarına gelen "cehd" kökünden türemiş olup[1072] "bir şeyi elde edebilmek için, bir şeye ulaşmak için son derece güç ve çaba harcamak" demektir.[1073] İctihadın terim anlamı ise, zamanla değişmiş, tatbikatın ışığı altında gelişmiş, kapsamı genişletilmiştir.[1074] Örneğin ictihadı İmam Şâfiî (ö. 204/820): "Her mesele hakkında ya ona ait bir hüküm veya doğru olan hükmün yolunu gösteren bir delâlet vardır. Problemi çözecek açık bir delil varsa buna uymak gerekir. Eğer açık bir delil yoksa, ictihad edilerek problem çözüme kavuşturulur; ictihad ise kıyastan ibarettir"[1075] diye tarif ederek ictihad ile kıyası eş anlamda kullanmıştır. İbn Hazm (ö.456/1064) ise ictihadı: "Sadece Kitap ve Sünnet'ten Allah'ın hükmünü araştırmaktır."[1076] diyerek ictihadın kapsamını daraltmıştır. İmam Gazâli (ö. 505/1111)'ye göre ictihad; "Dinin Hükümlerini öğrenmeyi talep yolunda müctehidin olanca gücünü sarfetmesidir."[1077] Âmidî (ö. 631/1233) ise, el-İhkâm'da ictihadın tarifini şöyle yapar: "Usûlcülerin ıstılahında ictihad, şer'î hükümlerden zannî bir hüküm elde etmek için, müctehidin daha fazlasına ulaşmaktan aciz olduğunu hissedecek şekilde bütün gücünü kullanmasıdır."[1078] Mustafa Şelebî'ye göre ictihad: "Nasların ibâre, işâret ve delâlet yoluyla hüküm çıkarmak için gayret sarfetmektir."[1079]

Aslında ictihad konusu bir önceki konuda ele aldığımız teşrî' kaynaklarından biri olarak kabul edilen re'y konusuyla yakından ilgilidir. Çünkü Hz. Peygamber döneminde İslâm hukukunun ilk iki esas kaynağı olan Kur'ân ve Sünnet tamamlanmış, kıyas, İstişâre ve re'yle ictihad gibi bazı hüküm çıkarma metodlarına

---

[1072] İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "cehede (chd)" md.; Zebîdî, **et-Tâcü'l-Arûs**, "cehede (chd)" md.; **DİA**, VII, 432.
[1073] İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 587; Ebû Zehra, **a.g.e.**, 329; Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, 15.
[1074] İctihadın tarifleri ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Karaman, **a.g.e.**, 16-17.
[1075] Şâfiî, **er-Risâle**, 477.
[1076] İbn Hazm, **el-İhkâm**,V-VIII, 113, 589.
[1077] Gazzâli, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **el-Mustasfâ fi İlmi'l-Usûl**, Bulak, Mısır 1324, II, 350.
[1078] Âmidî, Ebû'l-Hasan Seyfüddin Ali, **el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm**, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1985, III-IV, 396.
[1079] Şelebî, Muhammed Mustafa, **Ta'lîlü'l-Ahkâm**, el-Ezher, Mısır 1947, 11.

ise atıflarda bulunulmuştur.[1080] Teşrî‘ bakımından ictihad da temel şer‘î kaynaklar kadar önemlidir. Çünkü Kur’ân edebî incelik ve muhtevâ zenginliği yanında genel hükümler ihtiva eder. Sünnet de Kur’ân’daki genel hükümlerin tatbikatına ışık tutar ve hakkında Kur’ân hükmü bulunmayan meseleleri hükme bağlar. Hükümler sınırlı, olaylar sınırsız olunca, sınırlı hükümlerin, sınırsız olaylara uygulanması, ancak ictihadla mümkün olabilir.

a- Hz. Peygamber Döneminde İctihadın Mümkün Olup, Olmadığı

Hz. Peygamber hayatta iken şer‘î konularda gerek kendisinin gerekse sahâbenin ictihad edip etmediği konusunda, İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır.[1081] Önce Hz. Peygamber’in, daha sonra O’nun sağlığında sahâbenin ictihad edip, etmediği konusunda fıkıh bilginlerinin görüşlerini açıklayacağız.

1- Hz. Peygamber’in ictihad edip, etmediği konusunda fıkıh bilginlerinin görüşlerini şöyle özetleyebiliriz: Resûlullah’ın yargılama, devlet yönetimi, ordunun sevk ve idaresi gibi, doğrudan peygamberliğin alanına girmeyen konularda; meyve ağaçlarının aşılanması gibi, dünya işlerinde ilâhî bir bilgi almaksızın kendi insiyatifiyle, bilgi ve tecrübesiyle karar vermesinin câiz olduğu konusu, fıkıh bilginleri görüş birliği içerisindedir.[1082] Ancak tartışma konusu olan problem, O’nun şer‘î hükümler konusunda ictihad edip etmediğidir. Buna göre bazı bilginler, O’nun şer‘î hükümlere ilişkin açıklamalarının tıpkı Kur’ân gibi vahiy kaynaklı olduğunu; bazıları da, verdiği hükmün re’y ve ictihaddan kaynaklanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Nassların tümünü ve onları uygulamayı göz önünde bulunduran Usûlcülerin çoğunluğuna göre; nassların, bütün dini hükümleri içermediğini ve açıklamasının da daima ismen ve lafzan olamayacağıdır. Bu nedenle, nasslardan

---

[1080] Bkz.: Serahsî, **Usûl**, 130-131; Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 59; A. mlf., **İslâm Hukukunda İctihad**, 43-48.

[1081] İslâmın ilk asırlarından itibaren Hz. Peygamber’in ictihadı hatta daha geniş çapta vahiy ve ictihadın birbiri karşısındaki durumları ile ilgili İslâm bilginlerinin görüş ve tartışmaları için bkz.: Gazzâli, **el-Mustasfa**, II, 103; Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, **Ahkâmu’l-Kur’ân**, el-Evkâfu’l-İslâmiyye, İstanbul 1338, II, 41, 215; Şa‘rânî, Abdulvahhab, **el-Mizânu’l-Kubrâ**, Matbaatü’l-Ezheriyye, Mısır 1317, I, 47; Zemahşerî, Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer, **el-Keşşâf ‘an Hakâiki’t-Tenzîl**, Dâu’l-Ma‘rife, Beyrut ty., III, 128; Kettânî, **a.g.e.**, II, 169; el-Ensârî, **Fevâtihu’r-Rahamût**, II, 366, 368; **DİA**, XXI, 432-445.

[1082] Şevkânî, Muhammed b. Ali, **İrşâdu’l-Fuhûl ilâ Tahkîki’l-Hakki min İlmi’l-Usûl**, el-Halebî, Mısır 1937, 255.

istinbât edilen hükümlerin de ilâhî açıklama olduğunu ileri sürmüşler. Dâvud b. Ali (270/883), İbn Hazm (456/1064) ve bunlara uyanlar ise, nassların bütün dini hükümleri ismen ve lafzan kapsadığını, bunların açık beyan ve delâletleri dışında kalan kıyâs ve istidlâllerin batıl olduğunu iddia etmişler.[1083] Nassları yorumlamada re'yin dolayısıyla teşrîde ictihadın kullanılmasını câiz görmeyenler açısından Hz. Peygamber'in bu açıklamalarının kaynağının vahiy olması önem taşımaktadır. Bunlar, "***İnsanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği ile hüküm veresin diye sana kitabı hak ile indirdik"***[1084] ve ***"O arzusuna göre konuşmaz; O bildirdikleri vahyedilenden başkası değildir."***[1085] âyetlerini delil gösterip Hz. Peygamber'in ictihad yoluyla hiçbir şey söylemediğini ileri sürmüşlerdir.[1086]

Farklı deliller ortaya koymakla beraber, re'y ictihadını câiz görenlere göre ise; Hz. Peygamber, re'y yoluyla görüş açıklamak suretiyle bu konuda ümmetine örneklik etmiş ve nasları anlamada insan aklına yer verilebileceğini göstermiştir. Fakat İctihadı kabul edenler de Hz. Peygamber'in hangi alanlarda ictihad ettiği, ictihadın mahiyetini, vahiyle ve risâlet göreviyle ilgisi gibi konularda ihtilaf etmişlerdir. Söz gelimi; ilk Hanefi usûlcülerden Cessâs'a (ö. 370/980) göre; Resûlullah'ın Sünnetinin bir kısmının vahiy, bir kısmının ilham ve bir kısmının da nazar ve istidlâl kaynaklıdır.[1087] Bu görüşü sistemleştiren İmam Serahsî (ö.483/1090) ise, Hz. Peygamber'in şer'î hükümleri beyan ederken vahye dayandığını belirttikten sonra vahyi; zâhir vahiy ve bâtın vahiy (ilham) diye ikiye ayırmıştır. Resûlullah'ın re'y ve ictihad yoluyla hüküm istinbâtında bulunmasını "vahiy benzeri" (şibh vahy) kavramıyla ifade ederek o yolla ulaşılan hükümleri de vahiy kapsamına dahil etmiştir. Ona göre Hz. Peygamber hata üzerinde bırakılmayacağı için ictihadının isabetli olacağı kesindir ve ictihadla ulaştığı hüküm vahiyle sabit olan hüküm gibi kesin hüccettir. Nitekim ilgili âyetlerde, Allah ve Resûlü, bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış erkek ve kadına, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı

[1083] Karaman, **İslâm Hukukunda İcihad**, 25.
[1084] Nisâ, 5/105.
[1085] Necm, 53/3-4.
[1086] Bu görüştekiler; Zahirilerden Dâvud b. Ali, İbn Hazm ve tabiîleri; Bağdat Mu'tezilesinden Nazzâm ve meseleyi mâsum imam formülüyle çözen Şîa'dır. (Bkz.: **DİA**, XXI, 432).
[1087] Bkz.: Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, **el-Fusû'l fi'l-Usûl**, nşr.: Uceyl Câsim en-Neşemî, Kuveyt 1985, III, 239-244.

olmadığı bildirilmiştir.[1088] Ümmetin ictihad ve re'y ile istinbât ettiği hükümler ise hata ihtimali bulunduğundan vahiy kategorisinde değerlendirilemez.[1089]

Hz. Peygamber'in ictihad yetkisine sahip olduğuna delil olarak Âmidî (ö. 631/1233), el-İhkâm'da şöyle der: "âyette geçen "***İş hususunda onlarla istişare et!***"[1090] ifadesi ictihada işarettir. Çünkü müşavere ancak ictihad yoluyla hüküm verilecek meselelerde olur. Vahiy yoluyla hükmü bildirilen konularda olmaz. Şa'bi'nin rivâyetine göre Resûlullah bir meseleyi hükme bağladıktan sonra vahiyle başka bir hüküm indirilirse, verdiği hükmü bırakır, Kur'ân'ın indirdiği hükmü kabul ederdi."[1091]

2- Hz. Peygamber'in sağlığında sahâbenin ictihad edip, etmediği konusunda ise, İslâm hukukçuları arasında faklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bir kısım bilginler, Resûlullah'ın sağlığında kendisine danışma imkanı bulunduğu için ictihadda bulunmanın câiz olmadığı görüşündedirler. Çoğunluğa göre ise; O'nun sağlığında sahâbenin ictihadını aklen mümkün görmekle birlikte, bu ictihadın fiilen gerçekleşip gerçekleşmediği hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Ancak İslâm bilginlerinin çoğunluğu; Resûlullah'ın yanında sahâbenin ictihad etmesini mümkün görmekle birlikte, bunu O'nun izin vermesi şartına bağlamışlardır.[1092] Fakat şurası kesindir ki, Kur'ân'ın kendisi, âyetler üzerinde tekrar tekrar derin düşünmeyi ve tasavvuru şiddetle tavsiye eder,[1093] hukukî konularda aklın ve kişisel görüşün kullanılmasına çağırır. Hz. Peygamber, vahiy tarafından emredilmediği konularda sahâbenin görüşlerini kabul ederek, kendisi bizzat bu hususta örnek teşkil etmiştir. Hatta Hz. Peygamber: "*Hakim hükmederken ictihad eder ve sonra hakkı isabet ettirirse onun için iki ecir vardır. Eğer hüküm verirken ictihad eder, sonra hata*

[1088] Ahzâb, 33/36.
[1089] Serahsî, **Usûl**, II, 90-91, 95-96.
[1090] Âl-i İmrân, 3/159.
[1091] Âmidî, **el-İhkâm**, III-IV, 399.
[1092] Cessâs, "***Bir şeyde anlaşmazlığa düşerseniz onu Allah'a ve Resûlüne götürün…***"(Nisâ, 4/59) âyetinin tefsirinde ictihad konusunda şöyle der: Resûlullah'ın hayatında kıyas ve re'ye başvurmak ve problemleri benzerlerine göre hükme bağlamak iki durumda câizdir, üçüncüsünde ise câiz değildir: 1- Resûlullah'tan uzakta bulunduklarında câizdir. 2- Öğretmek ve denemek için Hz. Peygamber'in onlara ictihadı emrettiğinde câizdir. 3- Resûlullah'ın huzurunda müstakil olarak ve O'nun tasvibine sunmaksızın ictihad ettiğinde ise, câiz değildir. (Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, II, 212-213).
[1093] Bakara, 2/219, 266; Âl-i İmran, 3/191; Maide, 5/18; Nahl, 16/44; Muhammed, 47/24.

ederse onun için tek bir ecir vardır."[1094] buyurararak buna teşvik etmiştir. Söz gelimi; Bedir savaşı için Hz. Peygamber, Müslüman ordusunu siper alması belli bir yer tespit eder. Ancak, sahâbeden Hubab b. Münzir Hz. Peygamber'e bu yeri kendi görüşüne (re'y) dayanarak mı yoksa Allah'tan gelen bir vahiy üzerine mi seçtiğini sorar. Hz. Peygamber ona kendi görüşüne dayanarak seçtiğini söyler. Bunun üzerine, Hubab daha uygun bir yer önerince, Hz. Peygamber ona "*sen doğru bir görüş belirttin (le kad eşerte bi'r-re'y)"* buyurmuştur.[1095]

İctihad ya da Mu'âz hadisi olarak meşhur olan ve Mu'âz'ın Kur'ân ve sünnette hüküm yoksa "re'yimle ictihad ederim" cevabına Hz. Peygamber'in sevinmesi;[1096] ayrıca Hz. Peygamber'in *"Ben vahiy inmemiş hususlarda aranızda re'yimle hüküm veriyorum"* buyurması[1097] ve aşağıda da örneklerini vereceğimiz bazı uygulamalar, kendisine sorulan yüzlerce meseleye verdiği fetvâlar, çeşitli alanlarda kendisine arzedilen pek çok dava hakkında vermiş olduğu hükümler ve getirdiği çözümler, Hz. Peygamber döneminde hem kendisi hemde sahâbenin ictihad ettiğinin delilidir. Hatta O'nun bu fetvâ ve hükümleri hakkında müstakil eserler meydana getirilmiştir.[1098]

Sonuç olarak; Vahiy dönemi olarak kabul edilen Hz. Peygamber döneminde ictihadın mümkün olup, olmadığı konusunda âlimler arasında tartışma konusu olmakla birlikte tercih edilen görüş; Hz. Peygamber'in dini, şerî konular dışında kalan konularda olduğu gibi, dini meselelerde de ictihad etmesinin câiz olduğudur.[1099] O, bazı meselelerde ictihad etmiş, ashâbına da ictihad yapma izni vermiştir. O'nun döneminde ashâb ictihad yapmıştır. Aşağıda gerek Hz.

[1094] Buhârî, **İ'tîsâm**, 21; Müslim, **Akdiye**, 15.

[1095] İbn Hişam, **Sîre**, II, 210-211; İbn Hacer el-Askalânî, **a.g.e.**, II, 9; Kettânî, **a.g.e.**, II, 384.

[1096] Bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 230; Dârimî, **Mukaddime**, 20; Ebû Dâvûd, **İctihadu'r-Re'y fi'l-Kadâ**, 11; Tirmizî, el-Ahkâm, 3; İbn Sad, **a.g.e.**, III, 584; İbn Abdilberr, **Cami'u Beyâni'l-İlm**, II, 56.

[1097] Ebû Dâvud, **Akdiye**, 7.

[1098] Bkz.: Kurtubî, İbnu'l-Ferec Abdullah b. Muhammed el-Mâlikî, **Akziyetü Resûlillah**, thk.: Kasım eş-Şem'ânî er-Râfiî, Beyrut 987, 1-237; el-Ensârî, İbnu'l-Hanbelî Nâsihuddin Abdurrahman el-Ensârî, **Akziyetu'n-Nebiyyi'l-Mustafa Muhammed**, thk.: Ahmed Hasan Cabir, Ali Ahmed el-Hatîb, Mısır 1973, 1-204; İbn Kayyim el-Cevziyye, **Fetâvâyi Resûlillah**, thk.: Mustafa Aşur, Kahire 1980, 1-190.

[1099] Serahsî, **Usûl**, II, 91; Gazzâli, **el-Mustasfâ,** II, 355; Âmidî, **el-İhkâm**, III-IV, 398; Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, 38.

Peygamber'in yaptığı, gerek O'nun döneminde sahâbenin yaptığı ictihadlardan bazı örnekler vereceğiz.[1100]

b- Hz. Peygamber'in İctihadından Bazı Örnekler

Resûlullah'ın sağlığında yani vahiy döneminde ictihadın mümkün olup olmadığı konusunda yukarıda da değindiğimiz gibi farklı görüşler olmakla birlikte kabul gören görüşe göre ictihadın gerekli olduğu ve Hz. Peygamber'in ictihadda bulunmaya yetkili olduğudur. İslâm'ın ilk döneminden itibaren yapılan tartışma ve münakaşalarda Hz. Peygamber'in bazı uygulamaları üzerinde durarak, ictihadın mümkün olduğuna ve ictihadın yapıldığına dair örnekler vermişlerdir. İslâm hukukçularının verdikleri örneklerle Hz. Peygamber'in icihad ettiğini ortaya koyan delillerden birkaçı:

1- Bedir savaşında alınan esirlere yapılacak muamele hakkında bir vahiy gelmeden önce Hz. Peygamber, Bedir esirlerinden serbest bırakılmaları karşılığında fidye kabul etmesi, O'nun ictihad yaptığına delildir. Çünkü Hz. Peygamber, sahâbilerle istişarede bulunmuştu. Sahabilerden bazıları, esirlerin kayıtsız şartsız serbest bırakılmalarını; bazıları da, hepsinin öldürülmesini; bazıları ise, fidye karşılığında serbest bırakılmalarını teklif etmişti. Hz. Peygamber, fidye mukabilinde serbest bırakılmalarını teklif edenlerin görüşüne katılmıştı. Bunun üzerine: ***"Hiç bir Peygambere yeryüzünde iyice yerleşip mekan tutuncaya kadar esir almak uygun değildir…"***[1101] âyetleri ile Hz. Peygamber'in yaptığı ictihad sonucu verilen hüküm, Allah tarafından tasvib edilmemiştir.[1102] Bu olay aynı zamanda Hz. Peygamber,

---

[1100] Hz. Peygamber ve Sahâbenin yaptıkları ictihadlarla ilgili örnekleriyle birlikte geniş bilgi için bkz.: Abdulcelil İsa, **Peygamberimizin İctihadları**, trc.: M. Hilmi Merttürkmen-Abdulvehhab Öztürk, Ankara 1976.

[1101] Enfâl, 8/67-70.

[1102] Müslim, **Cihad ve Siyer**, 18. Müslim bu olayla ilgili İbn Abbas'tan şöyle rivâyet eder: Hz. Ömer bana şöyle anlattı: "(Bedir) Esirleri alındığında Resûlullah, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'e: "*Bu esirler konusunda ne diyorsunuz?"* dedi. Hz. Ebû Bekir: "Ey Allah'ın Resûlü onlar amcaoğulları ve aşirettir. Onlardan fidye alınması görüşündeyim. Bu, kafirlere karşı bize kuvvet olur. Belki Allah onlara İslâm'ı nasib kılar. Resûlullah: "*Ey Hattâboğlu senin görüşün nedir*?" dedi. Hayır, Allah'a yemin ederim ki, ey Allah'ın Resûlü Ebû Bekir'in görüşünde değilim. Benim görüşüm, bize imkan vermen ve onların boynunu vurmamızdır. Ali, 'Ukayl'ın boynunu vursun, ben de filan (Ömer'in akrabası)'ın boynunu vurayım. Bunlar küfrün önderleri ve ileri gelenleridir. Resûlullah Ebû Bekir'in dediğini kabul etti. Benim dediğimi kabul etmedi. Ertesi günü geldim. Bir de baktım ki, Resûlullah ve Ebû Bekir oturmuşlar ağlıyorlar. Dedim ki: "Ey Allah'ın Resûlü, senin ve arkadaşının niçin ağladığını banada söylede ağlayabilirsem ağlayayım. Allah Resûlü buyurdu ki:

hakkında nass olmayan bir olayla ilgili hüküm vermek için sahâbilerle de istişare ettiğinin açık bir göstergesidir.

2- Hz. Peygamber'in kıyas yoluyla ictihad ettiğine dair birçok örnek mevcuttur.[1103] Söz gelimi; Abdullah b. Abbas şöyle anlatır: "Cüheyne'den bir kadın Hz. Peygamber'e geldi ve şöyle dedi: "Annem haccetmeyi nezretti. Fakat ölünceye kadar haccetmedi. Onun yerine haccedebilir miyim?" diye sordu. Hz. Peygamber: "*Evet, onun yerine hac edebilirsin. şayet annenin borcu olsaydı, ödemez miydin*? *O halde, Allah'a borcunuzu ödeyiniz. Allah vefa gösterilmeye daha layıktır."* buyurdu.[1104]

3- Hz. Peygamber'in ictihadına delil olan konulardan birisi de şudur: Hz. Peygamber fetih günü mekke hakkında: "*Şüphesiz Allah gök ve yeri yarattığı zaman bu beldeyi haram kıldı. Dolayısıyla bu yasaklar (haramlar), kıyamet gününe kadar devam edecektir: Dikeni kesilmez, otu biçilmez, avı ürkütülmez; yitiği alınmaz ancak ilan etmek için alınabilir.*" buyurdu. Hemen Hz. Abbas kalkarak: "Ya Resûlallah! "İzhir" (Mekke ayrığı) müstesna. Çünkü o, Mekkelilerin evleri ve demirciler için çok önemlidir." dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Evet İzhir müstesnadır.*"

---

*"Arkadaşlarının esirlerden fidye aldıklarından dolayı uğrayacakları azap bana gösterildiği için ağlıyorum. Onların azabının şu ağaçtan daha yakın olduğu bana gösterildi, Allah şu âyeti indirdi: "**Hiç bir Peygambere yeryüzünde iyice yerleşip mekan tutuncaya kadar esir almak uygun değildir… Ganimet olarak aldıklarınızdan helal ve temiz olarak yiyiniz...**(Enfâl, 8/67-70)"* (Müslim, **Cihad ve Siyer**, 18).

[1103] Bu konuda hadis kitaplarında birçok olay anlatılır. Söz gelimi; Oruçlu iken eşini öpünce orucunun bozulduğunu zanneden Hz. Ömer'e "*Su ile ağzını çalkalasan orucun bozulur muydu*?" cevabını verdiler. (İbn Mâce, **Sıyâm**, 19; Muvatta, **Sıyâm**, 13). Bu olayda Hz. Peygamber'in kıyas yaptığına dair âlimlerin görüşünün aksine İbn Hazm, bu olayın kıyas olmadığı, kıyas olarak kabul edilebilmesi için iki benzer şeyin kıyaslanması gerekir, görüşündedr. Geniş bilgi için bkz.: **el-İhkâm**, V-VII, 409. Ancak, İbn Kayyın el-Cevziyye eserinde, "oruçlu bir kimsenin karısını öpmekle orucunun bozulup bozulmayacağını soran bir gence, Hz. Peygamber, bozulacağını söylediği halde aynı soruyu soran bir ihtiyara, bozulmaz, diye cevap vermiştir." der. (**İ'lâmu'l-Muvakki'în**, IV, 295; Buna benzer bir rivâyet için bkz.: Şevkânî, **Neylu'l-Evtâr**, IV, 210) ; Başka bir kıyas ictihadı da, yeni doğan çocuğu siyah olduğunu söyleyen bir sahâbiye Hz. Peygamber, şüphesini gidermek için anne babasına benzemeyip aslına (atalarına) benzeyen yavru develerinin olup olmadığını sorar. Adam "evet aralarında vardır" deyince Hz. Peygamber'; "*Belki de senin çocuğun da aslına (atalarına) çekmiştir*." buyurdu. (Müslim, **Li'ân**, 18).

[1104] Buhârî, **Sayd**, 22; Müslim, **Siyâm**, 157. Ayrıca bkz.: 'Aynî, **a.g.e.**, V, 117; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 410-411. Bu konuda farklı rivâyetler için bkz.: Ebû Davud, **Menâsik**, 26; Dârimî, **Menâsik**, 23; Nesâî, **Âdâbü'l-Kudât**, 9.

buyurdu.[1105] Burada Resûlullah'ın "izhir"i ayırması, ictihadla olmuştur. Çünkü bu husus, O'nun takdirine bırakılmamış olsaydı, karar vermez, vahyi beklerdi.[1106]

4- Hz. Peygamber, kendisine getirilen bir dâvâda hükmetmiş, dâvâyı kaybeden taraf, hısmı yanlarından ayrıldıktan sonra kendisinin haklı olduğuna dair yemin etmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, kazanan tarafı çağırtarak durumu kendisine bildirmiş. Adam da "isterseniz yeniden muhakeme yapınız" deyince Hz. Peygamber dâvâya yeniden bakarak tekrar aynı kişi lehinde hükmetmiş ve: "*Ben ancak bir insanım. Bana ihtilaflılar gelir. Bunlardan biri, diğerine göre daha ikna edici olur. Ben de ona göre hükmederim. Ben verdiğim bir hükümle bir kimseye hakikatte kardeşine ait bir şeyi verecek olsam, bu onun için ancak ateşten bir parçadır."* buyurmuştur.[1107]

Sonuç olarak; verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi Hz. Peygamber, hakkında vahiy gelmeyen olayları kendi re'y ve ictihadiyle hükme bağlaması câiz idi. Ancak yanılması durumunda vahiyle düzeltilir, kendisi de gelen hükme göre hareket ederdi. Kısacası; Hz. Peygamber'in ictihadları vahiy kontrolu altında olduğunu ifade etmek mümkündür.

c- Hz. Peygamber Döneminde Sahâbenin İctihadından Bazı Örnekler

Hz. Peygamber'in sağlığında sahâbenin ictihadda bulunmasının mümkün olup olmadığı konusunda İslâm bilginleri arasında ilk dönemden itibaren tartışılmakla birlikte daha önce de değindiğimiz[1108] gibi, çoğunluğun görüşü; bunun câiz ve aklen mümkün olduğudur. Ancak sahâbenin ictihâdı, Resûlullah'ın onayına, yani O'nun açıkça izin verme şartına bağlıdır.

Rivâyetlerde geçen bazı olaylar göstermektedir ki, Hz. Peygamber'in huzurunda ve gıyabında hatta onun teşvikiyle bazı sahâbe hüküm vermişlerdir. Söz gelimi; bazen Hz. Peygamber'e arzedilen bir meselenin çözümünü bir sahâbiden

---

[1105] Müslim, **Hac**, 445; Buhârî, **İlim**, 39; **Cenâiz**, 76; **Sayd**, 10.
[1106] Âmidî, **el-İhkâm**, III-IV, 400; Ayrıca bkz.: Aynî, **a.g.e.**, V, 92.
[1107] Buhârî, **Şahâdat**, 27, **Ahkâm**, 20, 29, 31, **Hiyel**, 9, **Mezâlim**, 16; Müslim, **Akdiye**, 5; Muvatta, **Akdiye**, 1; Tirmizî, **Ahkâm**, 11; Ebû Dâvud, **Akdiye**, 7; Nesâî, **Kudât**, 13.
[1108] İslâm âlimlerinin bu konudaki farklı görüşlerini "Hz. Peygamber döneminde ictihad" başlığı altında ele almıştık.

isteyerek, vereceği cevabın ne olacağını öğrenmeyi amaçlardı. Böylece onların ilim ve bilgileri üzerinde tecrübe sahibi olurdu.[1109] Bu uygulama aynı zamanda sahâbilerin ve özellikle sürekli O'nun yanından ayrılmayan Suffa Ashâbının yetişmesini sağladığı gibi, daha sonra Medine dışında görevlendirildikleri zaman, karşılaşacakları yeni olaylar ve problemler karşısında nasıl hüküm vereceklerini öğretirdi. Fakat sahâbiler, Resûlullah'ın gıyabında verdikleri hükümde isabet edip, etmediklerini öğrenmek için daha sonra O'na arz ederlerdi. Sahâbilerin gerek Hz. Peygamber'in huzurunda, gerekse giyabında verdikleri ictihadi kararlardan bazı örnekler verelim:

1- Suffa Ashâbından Ebû Said el-Hudri şöyle anlatır: "(Müslümanlara ihanet eden) Benu Kureyzalılar, Sa'd b. Mu'âz'ın hükmüne boyun eğdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber Sa'd'a haber gönderdi. Sa'd bir merkeple geldi. Mescide yaklaşınca Resûlullah Ensâra: "*Efendiniz (yahut hayırlınız) için ayağa kalkınız."* dedikten sonra şöyle buyurdu: "*Bunlar senin hükmüne uydular."* Sa'd da: Bunlardan harbe iştirak edenler öldürülür, kadın ve çocukları da esir edilir! dedi. Bunun üzerine Resûlullah: "*Ey Sa'd, Allah'ın hükmüne uygun hükmettin*!" buyurdu.[1110]

2- 'Amr b. 'Âs (ö. 43/664) şöyle anlatır: "Zâtu's-Selâsile" gazvesi sırasında soğuk bir gecede ihtilâm oldum. Soğuktan dolayı bana zarar geleceğinden çekindiğim için su ile gusletmedim. Teyemmüm ettikten sonra (komutan sıfatıyla) arkadaşlarıma sabah namazını kıldırdım. Daha sonra durumu Hz. Peygamber'e arz ettiklerinde bana: "*Ey 'Amr! Sen arkadaşlarına cünüp iken mi namaz kıldırdın?"* diye sordu. Ben de gusletmemi engelleyen şeyi ona anlattıktan sonra: "***Kendi nefislerinizi öldürmeyiniz. Şüphesiz Allah, size merhamet edicidir"***[1111] âyetini okudum. Bunun üzerine Resûlullah güldü ve bir şey söylemedi.[1112]

[1109] Âşık, **a.g.e.**, 77.
[1110] Buhârî, **Cihad**, 168, **Meğâzî**, 38; Müslim, **Cihad**, 64.
[1111] Nisâ, 4/29.
[1112] Buhârî, **Teyemmüm**, 7; Ebû Dâvud, **Tahâret**, 124. Suyun bulunamaması ya da herhangi bir nedenden dolayı (soğuk veya sadece içmeye yetecek kadar su olması gibi) suyu kullanamaması hususunda teyemmümle namaz kılınıp kılınmayacağı meselesi İslâm hukukçuları arasında farklı görüşler mevcuttur. Ata b. Ebî Rebah: "Eğer cünüp oldunuz ise, gusül abdesti alınız (temizleniniz)." (Mâide, 5/6), âyeti delil getirerek ölse dahi yıkanması gerekir, der. Hasan-ı Basrî de bu görüştedir. İmam Mâlik ve Süfyan ise, duruma göre teyemmüm edilebilir, diyorlar. İmam Ebû Hanife: sadece seferde değil, hazarda da teyemmüm alabilir görüşündedir. Ancak iki

3- Hz. Peygamber, kendisine getirilen bir dâvânın çözümü için 'Amr b. 'Âs'ı hâkimlikle görevlendirdi. Mahkum olan taraf, Hz. Peygamber'e gelerek itirazda bulundu. Ancak Hz. Peygamber, hâkim kendi ictihadına göre hükmettiği gerekçesiyle kararı bozmayı kabul etmedi.[1113]

4- Hz. Peygamber'in huzurunda fetvâ veren sahâbilerin başında Hz. Ebû Bekir gelmektedir. Huneyn Savaşında düşman rakibini öldüren Ebû Katâde şöyle anlatır: "Savaştan sonra Resûlullah: *"Kim (savaşta) birini öldürürse öldürdüğü kişinin savaş zineti ve ganimetleri öldürene aittir"* buyurunca, ben kalkıp falan kişiyi ben öldürdüğüme dair şahitlik edecek kimse yok mu? Diye üç defa sordum. Sonra birisi bana şahitlik etti. Bunu üzerine, öldürdüğüm kişinin eşyalarına el koymuş olan birisi Hz. Peygamber'den bu eşyanın kendisinden alınmamasını, gâzinin başka şekilde memnün edilmesini istemişti. Ancak orada bulunan Hz. Ebû Bekir: "Allah ve Resûlü yolunda kendini ölüme atarak arslanlar gibi çarpışan bir kimsenin bu hakkından mahrum edilemiyecektir." dedi. Bunun üzerine Resûlullah da: "*(Ebû Bekir) Doğru söyledi, onun hakkını ona ver"* buyurdu. O da eşyaları bana geri verdi."[1114]

5- Hz. Ali, Yemende kadı olarak görev yaparken, bir kadınla bir temizlik halinde cinsel ilişkide bulunan üç erkeğin dâvâsı kendisine intikal ettirildi. Bu üç adamın her biri, kadından doğan çocuğun kendisinden olduğunu iddia ediyordu. Bunun üzerine Hz. Ali, bunlardan iki kişiye: "Çocuğun buna (üçüncü erkeğe) ait olduğunu kabul ediyor musunuz?" diye sorunca adamlar: "Hayır" diye cevap verdiler. Bunu diğer iki adam için de uyguladı. Ancak adamlar her seferinde çocuğun diğer adamdan olduğunu kabul etmiyorlardı. Bunun üzerine Hz. Ali, bu üç adam arasında kura çekti, çocuğu kurayı kazanan adama verdi. Diğer ikisine ise, çocuğu alanın üçte iki diyet miktarı ödemesine hükmetti. Daha sonra verdiği bu hükmü Hz.

---

arkadaşı (Ebû Yusuf ve Muhammed), hazarda câiz değildir, derler. İmam Şâfiî ise: soğuktan dolayı kendisine bir zarar geleceğinden korkuyorsa teyemmüm edebilir, ancak daha sonra bütün namazlarını iade eder, der. (Ebû Dâvud, **Sünen**, I, 238-239, dipnot açıklaması)

[1113] Hâfız Heysemî, **Mecmau'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid**, Beyrut 1967, IV, 807.

[1114] Müslim, **Cihâd ve Siyer**, 41.

Peygamber'e arz etmiş. Hz. Peygamber de azı dişleri görülünceye kadar gülümsemiş ve verilen hükmü uygun görmüştü.[1115]

6- Suffa Ashâbından Abdullah b. Ömer'in rivâyetine göre Hz. Peygamber "Ahzâb" gününde (Hendek Savaşı) şöyle buyurdu: "*Hiç kimse ikindi namazını Benî Kureyzâ'dan başka bir yerde kılmasın!."* Ancak daha bazıları yolda iken ikindi oldu. Bunlardan bazıları dedi ki: "Oraya varıncaya kadar ikindi namazı kılmayız." Bazıları da: "Hayır ikindi namazı kılarız. Bu bize yasaklanmadı." dedi. Bu olay Hz. Peygamber'e anlatıldı. Hz. Peygamber onlardan hiçbirine kızmadı (her iki grubun görüşünü de uygun buldu).[1116]

7- Hz. Peygamber, kendisine getirilen bir sorunun çözümü için 'Amr b. 'Âs'ın hüküm vermesini istedi. 'Amr b. 'Âs: "Ya Resûlallah! Siz burada hazır bulunurken mi ictihad edeceğim? dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Ey 'Amr! İctihad et. Şayet ictihadında isabet edersen iki ecir, hata edersen bir ecir kazanırsın"* buyurdu.[1117]

8- Suffa Ashâbından Ebû Said el-Hudrî'nin rivâyetine göre; iki sahâbe yolculuk yaparken namaz vakti girmiş, fakat su bulamadıkları için teyemmümle namazlarını kılmışlar; henüz vakit çıkmadan da su bulmuşlardı. Biri abdest alarak namazı iade etmiş, öbürü etmemişti. Durumu Hz. Peygamber'e anlattıkları zaman yine her ikisinin ictihadının da isabetli olduğunu ifade etmiştir.[1118]

Bütün bu ve benzeri örnekler, Hz. Peygamber döneminde sahâbenin ictihad ettiğini, ancak Resûlullah hayatta olduğu için, O'nun kabul etmesinden sonra verdikleri hükmün geçerlilik kazandığı anlaşılmaktadır.

4- Hz. Peygamber Döneminde Fetvâ Veren Sahâbiler

Sahâbiler'in tamamının fakîh ve ictihad edebilecekleri kadar bilgiye sahip olup, olmadıkları konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Çünkü İslâm bilginlerinden bir grup, bütün sahâbilerin müctehid olduklarını ileri sürerken;

[1115] İbn Mâce, **Ahkâm**, 20; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 203.
[1116] Buhârî, **Meğâzî**, 30; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 203; Accâc, **es-Sünnetü Kable't-Tedvîn**, 17.
[1117] Dârekutnî, **Sünen**, IV, 203.
[1118] Şevkânî, **Neylu'l-Evtâr**, I, 265; Accâc, **a.g.e.**, 17.

çoğunluk ise, sahâbilerin bir kısmının müctehid olduğu, bir kısmının da müctehid olmadığı görüşündedir.[1119]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra fetvâ verebilecek kadar fakîh ve âlim olan meşhur sahâbileri[1120] ileriki sayfalarda ele alacağız. Ancak burada, Hz. Peygamber'in sağlığında ictihad ederek fetvâ ve hüküm veren ve bu konumda olabilecek kadar fakîh olan sahâbe ile ilgili kaynaklarda geçen şu isimleri zikredebiliriz:

Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Abdurrahman b. 'Avf, Abdullah b. Mes'ûd, Mu'âz b. Cebel, Huzeyfe b. Yemân, 'Ukbe b. 'Âmir (ö. 58/678), 'Amr b. 'Âs, Zeyd b. Sâbit, Ebu'd-Derdâ, Ebû Mûsa'l-Eş'arî, Selmân-i Fârisî, Ammâr b. Yâsır ve Übey b. Ka'b gibi önde gelen sahâbilerdir. Bunların verdikleri hükümleri Hz. Peygamber reddetmemiştir. Çünkü bunları yetiştiren bizzat Hz. Peygamber idi. Yani kendi öğrettiklerine dayanmaktaydı. Ancak, verilen hükmün uygun görüp, kabul etmesi, O'na bağlı idi.[1121] Burada zikredilen sahâbilerin çoğu Suffa'da ya öğrenci olarak ders görmüşler ya da öğretmen olarak ders vermişler. Söz gelimi; Hz. Peygamber'in hayatında fetvâ verdiğine dair eserlerde isimleri zikredilen bu kişilerden İbn Mes'ûd, Huzeyfe, Ebu'd-Derdâ, 'Ukbe, Selman ve Ammâr gibiler Suffa'da kalmışlar ve burada Hz. Peygamber'in gözetiminde yetişmişler. Mu'âz, Ûbey ve Ubâde b. Sâmit gibileri de Resûlullah'ın denetiminde, Suffa'da kalan öğrencilere yazı, kırâat, fıkıh (ferâiz) ve Kur'ân gibi dersler veren öğretmenler olarak görmekteyiz.[1122]

[1119] Konu ile ilgili farklı görüşler için bkz.: eş-Şîrâzî, Ebû İshâk, **Tabakâu'l-Fukahâ**, tsh.: Halil el-Meys, Beyrut ty., 35-36, Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 113-115.

[1120] Verdikleri fetvâ sayısı bakımından fakîh sahâbenin sayısı ve isim listesi için bkz.: Hâcevî, **el-Fikru's-Sâmî**, I, 278; Ayrıca, İbn Hazm, **Cevâmi'u's-Sîre**, (Üçüncü Risâle), sayfa 319 ve devamında sahâbeden fetvâ verenlerin isimlerini zikrederek 142 erkek ve 20 kadın olmak üzere toplam 162 fukahâ sahâbenin olduğunu söylemiştir. thk.: İhsan Abbas ve Nâsiruddin Esed, Dâru'l-Meârif, Mısır ty.)

[1121] Kettânî, **et-Terâtibu'l-İdâriyye**, trc.: Ahmed Özel, İstanbul 1990, I, 138-139, II, 16, 21, 26; Fahreddin Atar, **İslâm Adliye Teşkilatı**, Ankara 1991, 154.

[1122] Birinci bölümde ele aldığımız "Suffa'da Ders Veren Öğretmenler" konusuna bakabilirsiniz.

B- Hz. Peygamber Döneminde Suffa Ashâbının Fıkhın Uygulanmasına Katkıları

İslâm'ın en güzel ve doğru bir şekilde öğrenilebilmesi için Hz. Peygamber'in, dolayısıyla sahâbilerin hayatını iyi bilmek gerekir. Çünkü Hz. Peygamber ve O'nunla içice yaşamış olan sahâbe ve özellikle Suffa Ashâbının hayatında Müslümanlar için çok güzel örnekler vardır. Hz. Peygamber'in arkadaşları ve yakın dostları olan sahâbiler, Hz. Peygamber'in şahsiyet ve dostluğundan çok istifade etmiş, kendilerine örnek alarak O'nun istediği gibi Müslüman olmaya çok gayret göstermişlerdir. İslâm'ın güçlenip yayılması için canlarıyla başlarıyla çalışmışlar.

Hz. Peygamber'in bulunduğu çarşı, pazar, savaş meydanı, mescid ve evler; kısacası, hazarda ve seferde her yer bir eğitim-öğretim mekanı ise de, İslâm tarihinde ilk medrese ve üniversite olarak kabul edilen ve Hz. Peygamber döneminde dini öğretimin düzenli olarak yapıldığı yer olarak "Suffa" kabul edilir.[1123] Özellikle Suffa Ashâbı, Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamaları, nâzil olan âyetleri, vârid olan hadisleri hem ezberlemeleri hem de bunların içerdiği hükümleri bilmeleri açısından büyük önemi haizdirler. Çünkü sahâbilerin kimi pazarda alışverişte, kimi de hurmalıklarında ziraat ile meşgul olmaları nedeniyle Hz. Peygamber'in yanında sürekli bulunamıyorlardı. Bizzat Hz. Peygamber tarafından yetiştirilen Suffa Ashâbı ise, Kur'ân âyetlerini ezbere bildikleri gibi; esbâb-ı nüzûle, nâsıh ve mensûha, muhkem ve müteşâbihe de vâkıf idiler. Bunların ilmi, umumiyetle yazılı rivâyetten ziyâde, sözlü rivâyete dayanmaktaydı. Bu nedenle, Kur'ân'ı iyi bilen sahâbilere, özellikle Suffa Ashâbına *kârî'* (çoğulu *kurrâ'*) denirdi. Yeni Müslüman olmuş kabilelere gönderilen Kur'ân, Sünnet ve fıkıh öğretmenleri de onların arasından seçilirdi. Zamanla İslâm beldeleri genişleyip, fıkıh kemâle ulaşarak müstakil bir ilim haline gelince, yazılı rivâyet, sözlü rivâyetin önüne geçmiş; kârî'lere artık fakîh denilmeye başlanmıştır.[1124]

Resûlullah sahâbeyi eğitmek, öğretmek, yetiştirmek ve dini bilgiler yanında dünyevî bilgiler yüklemek için birçok metod uygulamıştır. Söz gelimi; bazen Hz.

[1123] Bkz.: Hamidullah, **a.g.e.**, II, 768 ; Ekinci, **a.g.e.**, 31.
[1124] Mahmud Es'ad, **Tarih-i İlm-i Hukuk**, 'Âmire Matbaası, İstanbul 1331, 227; Ekinci, **a.g.e.**, 32.

Peygamber sahâbilerin bilgisinin derecesini kontrol etmek için zaman zaman önlerine bir soru atar, durumlarını ve verecekleri cevabı dinlerdi. Böyle bir olayı Suffa Ashâbından Abdullah b. Ömer şöyle anlatır: "Resûlullah bir gün sahâbilere: "*Ağaçlar içerisinde bir çeşit vardır ki, onun yaprağı düşmez. Bu ağaç Müslümanın benzeridir. Bana söyleyiniz bakalım bu ne ağacıdır?"* buyurdu. Oradakiler kırlardaki ağaçları saymaya başladılar. İbn Ömer der ki: "Onun hurma ağacı olduğu aklıma gelmişti. Ancak oradakilerin en küçüğü olduğum için söylemeye utandım." Daha sonra orada hazır bulunanlar: "Ya Resûlallah! Ne olduğunu onu bize söyle, demişlerdi." Resûlullah da: "*Onun hurma ağacı olduğunu*" söylemişti.[1125] Bazen de Hz. Peygamber, kendine arzedilen bir problemin çözümünü bir sahâbiden ister, vereceği cevabın ne olacağını öğrenmeyi isterdi. Böylece onların ilim ve bilgileri üzerinde tecrübe sahibi olurdu.[1126]

Hz. Peygamber bütün bunları yaparken, onları kırmadan ve incitmeden öğrenmelerine büyük özen göstermiştir. Suffa ile ilgili bir çok bilgi rivâyet eden ve Suffa Ashâbından sayılan Muâviye b. Hâkem, Mescid-i Nebevî'de Resûlullah ile beraber namaz kılarken, başından geçen bir olayı şöyle nakleder: "Resûlullah'ın arkasında namaz kılıyorduk. Namazda cemâattan bir adam hapşırınca ben: "yerhamükallah" dedim. Sesimi duyan sahâbiler, yüzlerini asarak bana baktılar. Ben onlara kızarak, niçin bana baktıklarını sordum. Sözlerim duyulmuştu ki, onlar elleriyle bacaklarına vurarak susmamı istediler. Ben de sustum. Resûlullah namazını bitirdikten sonra beni çağırdı. Annem ve babam ona feda olsun daha önce ve sonra onun kadar güzel öğreten kişi görmedim. Beni ne incitti, ne vurdu ne de yerdi, fakat bana: *"Namazda insanın konuşması uygun değildir. Namaz, ancak tesbih, tahmîd, tekbîr ve Kur'ân kırâtı'dır."* dedi.[1127] Bu ve benzeri örnekler göstermektedir ki, Suffa Ashâbı, diğer dini bilgilerle birlikte fıkhın öğrenilmesi, hatta uygulanması konusunda önemli rol oynamışlardır.

[1125] Müslim, **Sıfâtu'l-Munâfikîn**, 63; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 12, 31, 61; İbn Hacer, **Fethu'l-Bâri**, I, 156.

[1126] Bkz.: İbn Mâce, **Ahkâm**, 18; Beyhakî, **Sulh**, 6; Heysemî, **a.g.e.**, IV, 807.

[1127] Ebû Nu'aym, **a.g.e.** II 32,33; İbn Esîr elCezerî, **Üsdü'l-Ğâbe**, V, 208; Şâmî, **Sübülü'l-Hüdâ**, IX, 288.

C- Hz. Peygamber Döneminde Suffa Ashâbının İctihadlarından Bazı Örnekler

1- Suffa Ashâbından Ebû-Sa'îd el-Hudrî, Hz. Peygamber tarafından verilen bir görev nedeniyle yolculukta iken, akrep sokmuş bir müşriki, Fâtiha sûresini okuyup üfleyerek tedâvî etmiş ve karşılığında birkaç koyun almıştı. Yol arkadaşlarından bir kısmı bunun caiz olup olmadığı konusunda tereddüt geçirmişler ve dönünce Resûlullah'a sormuşlardı; O'da bunu tasvib etmiştir.[1128]

2- Medîne'de hicretten hemen sonra Müslümanları beş vakit namaza dâvet etmek için bir çare aranmış, Resûlullah ashâbı ile bu konuyu istişare etmiştir. Hristiyanlar gibi çan çalınması, yahudiler gibi boru öttürülmesi, ateş yakılması vb. vasıtalar teklif edilmiş ise de, Hz. Peygamber bunları beğenmemiş ve meclis dağılmıştır. Suffa Ashâbından olduğu söylenen Abdullah b. Zeyd, rüyasında bir kişinin ezan okuyarak namaza dâvet ettiğini ve kamet getirerek de cemâate çağırdığını görmüş, uyanınca rüyasını Resûlullah'a anlatmıştı. Resûlullah "*Bu ilâhî bir rüyadır"* buyurduktan sonra sesi müsait olan Suffa Ashâbından Bilâl'ın okumasını emretmişti. Bilâl de, Mescid-i Nebevî'ye yakın yüksekçe bir evin damında ezanı okumaya başlamıştı. İlk ezanı duyunca koşarak gelen Hz. Ömer de, aynı rüyayı gördüğünü ifade etmiştir.[1129] Böylece Abdullah b. Zeyd'in rüyasına uygun davet şekli vahiyle tasdik edilmiştir.[1130]

3- Suffa Ashâbından Ammâr b. Yâsir seferde iken ihtilâm olmuş ve uyanınca bütün vücudunu toprak üzerinden yuvarlanmak suretiyle teyemmüm etmiş ve namazını kılmıştı. Beraberinde bulunan Hz. Ömer ise, bu şekilde teyemmüm etmemiş ve namazını da kılamamıştı. Seferden dönünce durumu Resûlullah'a anlatmışlar. Hz. Peygamber de; çene altına kadar yüzün ve dirseklere kadar kolların toprakla meshedilmesi şeklinde yapılan teyemmümün yeterli olduğunu, toprakta yuvarlanmaya gerek bulunmadığını ifade etmiştir.[1131] Bu ictihadda Ammâr, teyümmümü su ile yıkanmaya benzetmiş (kıyas etmiş) ve bütün vücudu kaplaması

[1128] Buhârî, **Tıp**, 33, 39.
[1129] Buhârî, **Ezân**, 1; Tirmizî, **Mevâkît**, 27; Müslim, **Nikâh**, 79 vd.; Diyarbekrî, **a.g.e.**, I, 359; Karaman, **a.g.e.**, 81.
[1130] İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 200.
[1131] Buhârî, **Teyemmüm**, 8.

gerektiğine hükmetmişti. Hz. Ömer ise; "***kadınlara dokunmuş ve su bulamamış iseniz temiz toprakla teyümmüm edin"***[1132] âyetini cinsî birleşme durumuna varmayan okşama olarak anlamış ve cünüb olan için teyemmümün yeterli olmayacağına, yıkanmanın gerekli olduğuna hükmetmişti.[1133]

4- Suffa Ashâbından 'Ukbe b. 'Âmir şöyle rivâyet eder: "Aralarında anlaşmazlık çıkan iki kişi problemin çözümü için Resûlullah'a geldiler. Resûlullah: "*Ey 'Ukbe ikisi arasında hüküm ver."* buyurdu. "Ben, Siz burada hazır bulunuyorken nasıl hüküm vereyim, dedim. O da: "*(Evet) ikisi arasında hüküm ver. Şayet verdiğin hükümde isabet edersen on ecir, hata edersen bir ecir kazanırsın"* buyurdu.[1134]

5- Bir grup, sazlıktan yapılmış bir kulübenin mülkiyeti hakkındaki anlaşmazlıklarının çözümü için Hz. Peygamber'e müracaat ettiler. Resûlullah bunlar arasında hüküm vermek için Suffa Ashâbından Huzeyfe'yi gönderdi. Huzeyfe de gidip evleri, kulübe kamışlarının ipleri bağlı olduğu yere bitişik olanlar lehinde hükmetti. Huzeyfe Resûlullah'ın yanına dönünce verdiği hükmü O'na arzetti. Resûlullah da Huzeyfe'ye: "*İsabetli hüküm verdin ve iyi ettin."* dedi.[1135]

II- SAHÂBE DÖNEMİNDE SUFFA ASHÂBININ FIKHIN GELİŞİMİNE KATKILARI

A- Sahâbe Döneminde Fıkıh

Bu dönem, genellikle; dört halife dönemi yani yaşça daha büyük olan sahâbilerin yaşadığı dönem ile ilk Emevi dönemi yani yaşça daha küçük olan sahâbilerin yaşadığı dönem olarak ikiye ayrılır. Çünkü Hz. Peygamber'in vefatından sonra ilk üç halife döneminde, İslâm coğrafyası hızla genişlemiş, birçok yeni bölgeler, hatta Suriye, Mısır ve İran gibi farklı kültürlere sahip ülkeler ele geçirilmiş, yeni şehirler kurulmuştu. Ancak Hz. Ebû Bekir ve Ömer döneminde, teşrî'in temel

---

[1132] Mâide, 5/6.
[1133] Karaman, **a.g.e.**, 77.
[1134] Dârekutnî, **Sünen**, IV, 203. Ayrıca bkz.: İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 81.
[1135] İbn Mâce, Ahkâm, 18; Beyhakî, **Sulh**, 6; Hâfız Heysemî, **a.g.e.**, IV, 807.

kaynakları olan Kur'ân'ın aşama aşama gelişi ve Sünnet'in oluştuğu dönemi yaşayan sahâbilerin görev hariç, Medine dışına yerleşmesine izin verilmiyordu. Ortaya çıkan yeni olayların çözümü için de bir şûrâ meclisi kurulmuştu. Bu nedenle, sahâbe döneminde ihtilaflarda fazla çıkmıyordu. Ortaya çıkan yeni problemleri, çoğunlukla icmâ ile çözüyorlardı. Dolayısıyla Medine'de kurulan şûrâ meclisi ve burada alınan kararlar nedeniyle ihtilaflar aza indirilmiş oluyordu.

Hz Osman döneminde, sahâbilerin Medine dışına çıkmalarına izin verilmesi üzerine, onlar farklı şehir ve memleketlere dağılıp yerleştiler ve bulundukları yerlerde ders halkaları kurarak bilgi ve birikimlerini etrafında toplanan kişilere aktardılar. Fakat Hz. Osman'ın şehid edilmesi ile birlikte ortaya çıkan kargaşa, huzursuzluk ve iç savaşlardan sonra, Hz. Ali döneminde yaşanan Hakem Olayı ile zirveye çıkmış ve ilk defa Müslümanlar Havâric, Şiâ ve Sünnî gibi farklı siyasi gruplara ayrılmıştı. Bütün bunlarla birlikte yeni olaylar ve çözülmesi gereken yeni hukûkî sorunlar ortaya çıkıyordu. Bu sorunları çözerken de İslâm coğrafyasının değişik yerlerine yerleşen sahâbe ve onların yetiştirdiği öğrencilerin farklı bilgi, anlayış, kanaat ve istinbât (hüküm çıkarma) metodları neticesinde farklı hükümler ortaya çıkmıştır. Böylece, hadis rivâyetleri başta olmak üzere farklı sebepler ve özellikle İstinbât metodlarındaki farklılaşma nedeniyle hukûkî hükümlerde birçok ihtilaflar baş göstermiştir. Örneğin; Medine'de islâm hukukunun kaynakları olan Kur'ân ve Sünnet'le ilgili bilgiler daha çok olduğu için buradaki bilginlerden bir teyid almadıkça, ortaya çıkan siyasî olaylar nedeniyle, uydurma ilâveler yapılmış olabileceği endişesiyle, Kûfe ve Şam kaynaklı rivâyetleri kullanmıyor ve bunları geçerli birer delil saymıyorlardı. Bunun karşısında, diğer bölgelerde bulunan sahâbe ve öğrencileri de kendi bilgilerini, Medine'deki sahâbe ve öğrencilerinin bilgileriyle denk sayarak bazen Medine'deki bilginlerin görüşlerinden farklı sonuçlara varıyorlardı.

Böylece değişik bölgelerdeki sahâbe ve öğrencilerin, hukukî problemlere verdikleri cevaplar, gerek Kur'ân ve Sünnet konusundaki bilgileri ve onları anlama dereceleri, gerekse içerisinde yaşadıkları bölgelerin tarihî, coğrafî ve kültürel farklılıkları sebebiyle İslâm hukukunda aynı meseleye farklı hükümler verilmiş ve yapılan ictihadlarda gruplaşmalar oluşmuştur. İşte sahâbe döneminin sonunda çevre

ve üstat farklılığına dayalı olarak ortaya çıkan bu gruplaşma sahâbilerden Hz. Ömer, Aişe, Zeyd b. Sâbit, İbn Abbâs (Mekke'ye gitmeden önce) ile Suffa Ashâbından Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudrî vb. diğer birçok sahâbinin başında bulunduğu Hicaz Ekolü ve yine Suffa Ashâbından Abdullah b. Mes'ûd başta olmak üzere daha sonra buraya yerleşen Suffa Ashâbından Ammâr b. Yâsir, Vâbise b. Ma'bed, Habbâb b. Eret, Sâlim b. Ubeyd, Sâlim b. 'Umeyr ve Hz. Ali gibi diğer birçok âlim sahâbinin bulunduğu Irak Ekolü adıyla İslâm hukuk tarihinde yerini almıştır.[1136]

İslâm hukukunun kuruluş, gelişim ve olgunlaşmasında sahâbe dönemi büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü İslâm neslinin en değerileri olan ve Hz. Peygamber'in rahle-i tedrisinde bulunan sahâbe neslinin görüş ve uygulamaları, diğer nesiller için örnek olmakta, icmâ'ları ise bağlayıcı bulunmaktadır. Bu nedenle aşağıda bu dönemin fıkıh özellikleri, kaynakları, ihtilafları ve Suffa Ashâbının diğer ilim dallarının yanında özellikle fıkıh alanındaki faâliyetleri üzerinde durmaya çalışacağız.

1- Sahâbe Döneminde Fıkhın Özellikleri

İslâm hukuk tarihinin ikinci dönemi sahâbe dönemidir. Bu dönemde sahâbe nesli, özellikle dört halifenin tutum ve uygulamaları fıkıh açısından belirleyici olmuştur. Bu dönemin kendisine has özellikleri bulunmaktadır. Sahâbiler fetvâ verirken veya ictihad yaparken bazı kural ve ilkelere bağlı kalmışlardır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir: Sahâbiler şûrâ esasına riayet ederlerdi, vahiy döneminin esas teşrî' kaynakları olan Kur'ân ve Sünnete başvurmadan ictihad etmezlerdi. Bu dönemde icmâ' da hukuk kaynağı olarak kullanılmaya başlandı. Sahâbilerin önde gelenleri bir arada bulunduğundan icmâ' kolaydı. Hadis rivâyeti olmakla birlikte özellikle Halife Hz. Ömer ve Hz. Ali hadis rivâyetini gayet sıkı tutarlardı. Ancak hadisin sahihliğine karar verdiklerinde ona sımsıkı sarılırlardı ve verdikleri hükümden vazgeçerlerdi. Bu dönemde de bir önceki vahiy dönemi gibi nazarî

[1136] Bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 103-110; et-Tarîkî, Abdullah b. Abdulmuhsin, **Hulâsatu Târîhi't-Teşrî'**, Riyad, 1997, 61 vd.; Zeydân, **el-Medhal**, 114-115; Karaman; **a.g.e.**, 109-113; A. mlf., **İslâm Hukukunda İctihad**, 51-52; Koca, **a.g.e.**, 16-19.

(kazuistik) fıkha itibar edilmezdi.[1137] Bu dönemdeki fıkhın özelliklerini özetledikten sonra aşağıda konuyu biraz daha açmaya çalışacağız.

Bu dönemdeki fıkhın özellikleri:

1- Nazarî Fıkhın Olmaması

Vahiy döneminde olduğu gibi bu dönemde de nazarî (meseleci) fıkıh yoktu. Yani sahâbe döneminde de ilk dönem gibi olaylar meydana gelmeden, herhangi bir hüküm vermezlerdi. Hüküm verilmesi gereken bir problem ortaya çıktığı zaman ictihad ederlerdi. Örneğin; sahâbenin ileri gelen fakihlerden Zeyd b. Sâbit'e bir konu hakkında fetvâ istediklerinde O, bu olayın olup olmadığını sorardı. Eğer olay olmuş ise, fetvâ verirdi; olmamış ise, herhangi bir cevap vermezdi.[1138]

2- Bazı Hükümlerin Değiştirilmesi

Resûlullah zamanında olmayan, ancak İslâm coğrafyasının genişlemesi neticesinde ortaya çıkan yeni problem ve olaylar karşısında sahâbilerin, "maslahat" prensibini gözeterek yeni ictihadlar ortaya koymuşlardır. Özellikle Hz. Ömer döneminde bu tür bazı hükümler maslahat prensibi gereği değiştirilmiştir. Söz gelimi; bir defada üç talâk ile boşama olayı; müellefe-i kulûb'a zekâttan pay verilmemesi ve fethedilen toprakların statüsü gibi konularda yeni ictihadlar ortaya konulmuş ve yeni uygulamalar başlamıştır.[1139] Bu tür değişiklikler, ya illetin değişmesi veya illetin ortadan kalkması nedeniyle yapılmıştır. Yukarıda zikredilen örnekler, sonraki dönemlerde ortaya çıkacak istihsan prensibinin ruhuna uygun olarak çözüme kavuşturulmuştur. Dolayısıyla bu uygulamalar, hakkaniyet yararına ve kamu menfaati için yerleşik bazı kurallardan ayrılmanın önemli bir örneğini teşkil etmektedir.

[1137] Bkz.: Keskioğlu, **a.g.e.**, 77.

[1138] Sefer, Hasan Muhammed, **el-Medhalu li'l-Fıkhı'l-İslâmiyyi Târihu't-Taşrî'i'l-İslâmiyyi**, Dâru'n-Nevâbığ, Cidde 1414, 63.

[1139] Hz. Ömer'in bu üç yeni uygulaması ve bu konulardaki tartışma, karşılıklı görüş ve deliller konusunda geniş bilgi için bkz.: Muhsin Koçak, **İslâm Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları**, Samsun, 1997.

3- "Re'y ile İctihad" Konusundaki Farklılıklar

Hakkında Kur'ân ve Sünnette açık bir hüküm bulunmayan hukûkî problemlerde re'y ile ictihadda bulunma konusunda sahâbilerin hepsi ilim açısından aynı seviyede olmadığı gibi re'yi kullanıp, kullanmama konusunda da farklı görüşte idiler. Bazıları, Allah'ın dininde olmayan bir hükmü bilerek ya da yanlışlıkla ortaya koymaktan sakındıkları için re'y'den kaçınıyorlardı. Bunların başında Abdullah b. Ömer ve Zeyd b. Sâbit gelmektedir. Bazıları ise, Re'y'i çok geniş bir alanda kullanmışlardır. Bunların başında da Hz. Ömer, Ali ve Abdullah b. Mes'ûd gelmektedir. Bu düşünce daha sonra ortaya çıkacak olan ehl-i hadis ve ehl-i re'y ekollerinin temellerini oluşturmuştur.

4- İcmâ Delilinin Ortaya Çıkması

Hz. Peygamber dönemindeki teşrî kaynakları arasında bulunmayan, ancak sahâbe dönemde ortaya çıkan yeni bir teşrî kaynağı olarak "İcmâ" ortaya çıkmıştır. Özellikle dört halife döneminde sahâbilerin çoğu Medine'de bulunduğundan icmâ'a dayanarak hüküm vermişlerdir.

5-Hadis Rivâyetinin Yayılması

Bu dönem Hz. Peygamber'e yakın olduğu bir dönem olduğu için başlangıçta hadis rivâyet etme çalışmaları hızla yayıldı. Ancak daha sonra siyasi ve benzeri ihtilafların ortaya çıkması, farklı grupların oluşması ve sahâbilerin farklı coğrafi bölgelere yayılması ile birlikte rivâyet edilen hadislere karşı kuşkular artmıştır. Bu nedenle; çoğunlukla herhangi bir ihtiyaç anında ancak güvenilir kimselerin rivâyeti kabul edilirdi. Bu dönemin sonuna doğru hadis rivâyet etme çalışmaları yine hız kazanmış, buna paralel olarak özellikle Suffa Ashâbının rivâyet ettikleri hadislerin sayısı artmıştır.[1140]

6-Fıkhın Henüz Tedvîn Edilmemiş Olması

Resûlullah döneminde olduğu gibi, sahâbe döneminde de fıkıh tedvin edilmemişti, dolayısıyla verilen bazı hüküm ve fetvâlar sözlü olarak verilirdi.

[1140] İbn Hazm, **Cevâmi'u's-Sîre**, sayfa 275 ve devamında hadis rivâyet eden bütün sahâbenin isimleri ve rivâyet ettikleri hadis sayısını zikretmiştir.

Bu dönemde fıkhın tedvîn edilmemesinin sebebi: Fetvâ veren fakîhler, ictihadlarında serbest idiler. Bununla beraber birbirlerinin görüşlerine de saygı gösterirlerdi. Vardıkları hukûkî sonuçlarda kendilerinin hata etmiş olabilecekleri, karşı görüştekiler ise, isabet etmiş olma ihtimalini her zaman kabul etmişlerdir. Bu nedenle vardıkları sonucun kesin ve en doğru olduğu iddiasında değillerdi. Bu konuda İmam Serahsî (ö. 483/1090) şu örneği verir: "Sahâbilerin kendi fetvâlarında hata etmiş olabileceğini kabul ettiğine dair delil şudur: Bir konu hakkında Hz. Ömer'e soru soruldu, o da cevap verince bir adam: "Verdiğin hüküm doğru olandır." demiş. Bunun üzerine Hz. Ömer: "Vallâhi Ömer, kesin doğru mu yoksa yanlış mı olduğunu bilmiyor. Ancak ben hakkı gözeterek hüküm vermeye çalıştım." dedi."[1141]

Bu dönemde fıkhın tedvîn edilmemesinin diğer bir nedeni de; nasıl ki Kur'ân ile karıştırabilme korkusu sebebiyle ilk başlarda Sünnetin toplatılıp yazılmasına karşı çıkıldı ise, insanların bu fetvâlarla uğraşıp Kur'ân'dan uzaklaşabilme ihtimalidir. Bu nedenle fıkhın tedvîni uygun görülmüyordu.[1142] Dolayısıyla bu dönemde sadece Kur'ân tedvin edilip mushaf haline getirilmiş ve yazılmıştır.[1143]

2- Sahâbe Döneminde Fıkhın Kaynakları

Bu dönemde teşrî'in kaynakları konusunda gerek ilk halifelerden Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in uygulamaları ve gerek Ehl-i Re'y ekolünun kurucusu olarak kabul edilen ve Suffa Ashâbından Abdullah b. Mes'ûd'un, bir problemin nasıl çözüme kavuşturulacağı konusundaki açıklamaları incelendiğinde, sahâbe döneminde kullanılan fıkhın kaynakları hakkında bilgi sahibi olunabilir. Söz gelimi; hüküm verme konusunda Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in uygulamaları hakkında Meymun b. Mihran şöyle rivâyet eder: "Ebû Bekir es-Sıddîk'a bir problem gelirse Allah'ın kitabına bakardı. Eğer onda bir hüküm bulursa onunla hükmeder, bulamazsa Allah Resûlünün Sünnetine mürâcaat ederdi. Şayet onda bir hüküm bulursa, onunla hükmeder; bulamazsa insanlara, "Resûlullah'ın bu konuda verdiği bir hüküm biliyor

---

[1141] Serahsî; **Usûl**, II, 107.

[1142] Bkz.: Muhammed Mustafa Şelebî, **el-Medhalu fi't-Ta'rîfi bi'l-Fıkhı'l-İslâmiyyi**, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye, Beyrut 1403, 120.

[1143] Bkz.: Sefer, **a.g.e.**, 63-65; Ayrıca bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 105-114; Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 116-118, 159-160.

musunuz?" diye sorardı. Bazan bir grup kalkar: "O, bu konuda şöyle şöyle hüküm verdi." diye cevap verirlerdi. Eğer Hz. Peygamber'in koyduğu bir hükmü bulamazsa, ileri gelenlerini toplar ve onlarla istişare ederdi. Eğer bunlar aynı görüşü benimserlerse onunla hükmederdi. Hz. Ömer de bu metodu benimsemiş ve buna göre hüküm vermiştir. Hz. Ömer, Kitap ve Sünnette cevap bulamazsa: "Ebû Bekir bu konuda bir hüküm verdi mi?" diye sorardı. Ebû Bekir'in verdiği bir hüküm varsa onunla hükmeder, yoksa ileri gelenleri toplar, istişare ederdi. Neticede görüşler bir noktada birleşirse onunla hükmederdi."[1144] Hz. Ömer'in hüküm verme usûl ve metotlarıyla ilgili olarak Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye gönderdiği mektup da bu konuda önemli bir belge niteliğindedir.[1145] Ancak onlar re'yle ulaştıkları bu hükümleri kesin görmeyerek onları Allah ve Resulü'ne ait açık hükümlerden ayırmaya titizlik göstermişlerdir.[1146] Kûfe Ekolünün imamı olarak kabul edilen Suffa Ashâbından Abdullah b. Mes'ûd de istinbât (hüküm çıkarma) metodunu bu çerçevede açıklar.[1147]

Sahâbe döneminde fıkıh kaynaklarının neler olduğu konusunda eserler incelendiğinde özellikle onların sayısı ve isimlendirmeleri konusunda farklı değerlendirmelerin bulunduğu görülmektedir.[1148] Bu dönem teşrî' kaynaklarının sayısı ve isimleri farklı değerlendirilmiştir. Ebû Bekir ve Ömer'in uygulamaları ile İbn Mes'ûd'un açıklamalarına göre, bu dönemde problem çözmek için şu kaynaklara başvurulurdu:

a- Kur'ân,

b- Sünnet,

c- İcmâ ve

[1144] İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 62; Ayrıca bkz.: Dârimî, **Sünen**, I, 58; Beyhakî, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, thk.: Muhammed Abdulkadir Ata, Mektebetü Dâru'l-Bâz, Mekke 1994, I, 114; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIII, 342.

[1145] Nesâî, **Âdâbül-Kudât**, 11; Serahsî, **el-Mebsût**, Dâru'l-Ma'rife, byrut 1978, XVI, 60; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 86-401; II. 1-65; HamîduİIah, **Halîfe Hz. Ömer Devrinde Adlî Teşkilat Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye Gönderilen Kazâî Talimatnameler**, trc.: Fahrettin Atar, **İslâm Anayasa Hukuku**, nşr.: Vecdi Akyüz, İstanbul 1995, 284-320.

[1146] Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, 59; A. mlf., **İslâm Hukuk Tarihi**, 116.

[1147] Abdullah b. Mes'ûd'un istibnat metodu ile ilgili rivâyet için bkz.: Dârimî, **Mukaddime**, 20; Nesâî, **Âdâbu'l-Kudât**, 11; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 62-63.

[1148] Bkz.: Abdulkadir Şener, **Kıyas, İstihsân, İstıslah**, Ankara 1974, 32; Hudarî, **a.g.e.**, 89-90; Karaman, **a.g.e.**, 105-105; Hallâf, Abdulvahhab, **İlk Dönem İslâm Hukuku**, Çev.: Abdulhadi Timurtaş, İstanbul 2006, 42-44; et-Tarîkî, **Hulâsatu Târîhi't-Teşrî'**, 46; Sefer, **a.g.e.**, 51-56.

d- Re'y (Kıyas)'dir.

Sahâbe döneminde başvurulan bu kaynakların fıkıhtaki konumlarını ele alacağız.

a- Kur'ân

Hz. Peygamber döneminde birinci teşrî kaynağı olarak kabul edilen Kur'ân, sahâbiler ve daha sonraki dönemlerde olduğu gibi kiyamete kadar İslâm hukukunun birinci temel kaynağı olarak devam edecektir. Buna dair delilleri Hz. Peygamber döneminde fıkhın kaynakları konusunda değinmiştik. Yaklaşık 23 sene zarfında aşama aşama kendisine nâzil olan vahiyleri yazdırmak için Resûlullah ilk zamanlardan beri vahiy katipleri görevlendirmişti. Bu nâzil olan âyetler kumaş parçaları, kemikler, hurma dalları, işlenmemiş deri ve beyaz ince taşlar gibi malzemeler üzerinde yazılıyordu.[1149] Gelen âyetlerin hangi sûreye konulacağı tavkîfîdir. Yani nâzil olan her âyetin hangi sürenin neresine konulacağını Hz. Peygamber bilir ve yazılmasını vahiy kâtiplerine emrederdi. Sûrelerin tertibi ise, tevkifi olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı bilginler, sûrelerin tertibi de tevkifi olduğu görüşündedirler. Diğer bir grup bilgin ise, sûrelerin tertibi sahâbenin ictihadına dayandığı görüşündedirler.[1150]

İnen âyetleri Resûlullah hemen sahâbilere okur, onların bir kısmı bunu ezberler, bir kısmı da yazıya geçirirdi. Ancak Hz. Peygamber vefat ettiğinde nâzil olan âyetler bir yerde cem' edilip bir sıralamaya tabî tutulmamıştı.[1151] Hz. Ebû Bekir'in halifeliği döneminde Kur'ân'ı ezbere bilen birçok sahâbenin şehit düşmesi nedeniyle, Hz. Ömer, Halife Ebû Bekir'i Kur'ân'ın toplanmasına (cem') ikna etti.[1152] Kur'ân'ın cem'i bu dönemde gerçekleştiği gibi, Kur'ân'ın yazılışı (istinsah) ve çoğaltılması (teksiri) da Hz. Osman zamanında gerçekleşmiştir.[1153]

Bu dönemde Kur'ân nassının kat'î delâleti ile ifade ettiği bir hüküm üzerinde sahâbilerin ihtilafı ve farklı görüş öne sürmeleri söz konusu değildi. Ancak delâleti

[1149] Bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 185; Ahmed Emin, **Fecru'l-İslâm**, Mısır 1955, 166.
[1150] Bu konuda geniş bilgi için bkz.: Cerrahoğlu, **Tefsir Usûlü**, 56, 58.
[1151] Suyûtî, **el-Itkân**, I, 71.
[1152] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 10; Buhârî, **Fadâilu'l-Kur'ân**, 3.
[1153] Buhârî, **Fadâilu'l-Kur'ân**, 3; Ayrıca bkz.: Zerkeşî, **el-Burhân**, I, 236-240.

kat‘î olmayan bazı hükümler ya da farklı anlamlara gelen kelimeler veya âyetlerin önce mi? yoksa sonra mı? nâzil olduğu meselesi nedeniyle sahâbilerin yaptığı ictihadlarda farklı bazı hükümler ileri sürmüşlerdir. Bu konuyu sahâbe döneminde ictihad ve ihtilaf başlıkları altında örnekleri ile birlikte ele alacağız.

b- Sünnet

Sahâbiler döneminde hukûkî bir problem gündeme geldiği zaman, bunun hükmü Kur’ân’da bulunmadığında, ikinci kaynak olması nedeniyle Sünnet’e başvurulurdu. Ancak, bu dönemde Sünnet henüz tedvin edilmemişti. Hz. Peygamber’in hayatında sahâbiler, hadisleri genellikle zihinlerinde muhafaza etmişlerse de, aralarında hadisleri yazı ile tesbit eden sahâbiler de vardı. Hadislerin yazılması hususunda Hz. Peygamber’in izin vermediği yönündeki rivâyetler[1154] ile izin verdiği yönündeki rivâyetler[1155] değerlendirildiğinde şu sonuca varılabilir: Resûlullah’ın ilk başta Kur’ân ile karışma endişesi nedeniyle hadislerin yazılmasını yasaklamış, daha sonra bu endişe ortadan kalkınca yazmaya izin vermiştir.[1156]

Hz. Peygamber’in vefatından sonra İslâm coğrafyasına dağılan sahâbiler, gittikleri bölgelerde, yerleştikleri yerlerde ilim halkaları oluşturarak etrafına toplandıkları öğrencilere Kur’ân, Sünnet ve fıkıh öğretiyorlardı. İlk başlarda özellikle dört halife döneminde sünnetin yayılması ve aktarılmasında sahâbiler büyük titizlik göstermişlerdir. Hüküm ifade eden rivâyetlerde ise, daha da hassas ve ihtiyatlı davranmışlardır. Bu dönemde hadis rivâyetinde uydurma ve hatalı hadislerin

---

[1154] Sahâbeden hadislerin yazılmaması taraftarı olanlar, Suffa Ashâbından Ebû Said el-Hudrî’den gelen şu rivâyeti delil olarak kabul etmişlerdir; Resûlullah: *“Benden Kur’ân’dan başka bir şey yazmayınız. Kim Kur’ân’ın dışında bir şeyler yazmış ise onu yok etsin.”* (hadis için bkz.: Ahmed. Hanbel, **Müsned**, III, 12, 21, 39, 56; Dârimî, Sünen, **Mukaddime**, 42). Hz. Ömer, İbn Mes‘ûd, Zeyd b. Sâbit, Ebû Musa’l-Eş‘arî, Ebû Hureyre, İbn Abbas ve diğer bazı sahâbe bu görüştedir. (bkz.: İbn Salâh, **a.g.e.**, 160-161; Suyûtî, **Tedribu’r-Râvî**, II, 65.)

[1155] Hadislerin yazılmasına Hz. Peygamber’in zin verdiğine dair delil, Abdullah b. ‘Amr’ın şu rivâyetidir: Ezberlemek için Resûlullah’dan işittiğim her şeyi yazıyordum. Kureyş: “sen Resûlullah’dan duyduğun her şeyi yazıyorsun, halbuki o da insandır, gazab ve rızâ halinde konuşabilir” diyerek beni men ettiler. Ben de yazmaktan vazgeçtim ve bu durumu Resûlullah’a anlattım. O: “*Yaz, nefsim yed-i kudretinde olana yemin ederim ki, ağzımdan sadece hak çıkar.*” buyurdu. (Dârimî, **Mukaddime**, 43; Suyûtî, **Tedribu’r-Râvî**, II, 66).

[1156] Hz. Peygamber zamanında hadislerin yazılmasına izin verip vermemesi hususunda farklı rivâyetler, bilginlerin bu konudaki görüşleri ve bu dönemde hadisleri yazıya geçiren bazı sahâbe hakkında geniş bilgi için bkz.: Aşık, **a.g.e.**, 206-232.

yayılmasından endişe duyduklarından isbatını ve sıhhatını araştırmışlardır.[1157] Ancak bu dönemin sonuna doğru hadis rivâyeti artmıştır. Yavaş yavaş ortaya çıkan tâbiîn âlimlerinden bir grup kendilerini tamamen hadis rivâyetine vermişlerdi.[1158] Hayatta olan sahâbilerden hadis rivâyeti için yolculuklar başlamıştı. Hadis rivâyetine gösterilen bu ilgi ve hassasiyet, Hz. Peygamber'e yalan uydurmamanın yanında, Kur'ân'dan sonra teşrî'in ikinci kaynağını oluşturduğundan meydana gelmiştir.

c- İcmâ

İcmâ, sözlükte; birleştirmek, derleyip toplamak, bir işi sağlam yapmak, azmetmek, bir konuda fikir birliği ve ittifak etmek gibi anlamlara gelir.[1159] İnsanlar bir konu üzerinde birleştiği zaman "Topluluk şu konu üzerinde icmâ' etti." denilir. Terim anlamını Usûlcüler farklı tanımlar yapmakla birlikte İcmâ: "Hz. Muhammed Ümmeti müctehidlerinin, O'nun vefatından sonra herhangi bir asırda herhangi bir konu üzerinde ittifak etmeleridir."[1160]

Hz. Peygamber döneminde teşrî' kaynağı olarak henüz ortaya çıkmayan icmâ', sahâbe döneminde teşrî kaynaklarından kabul edilerek, yeni bir hüküm verme metodu olarak ortaya çıktı. Nitekim Muhammed Hamidullah (ö. 1423/2002), sahâbe dönemindeki en önemli olaylardan birinin icmâ'ın hukûkî delil olarak kabul edilmesi, olduğunu söylemiştir.[1161] Yukarıda da zikrettiğimiz gibi, hukûkî bir problemin hükmü Kur'ân ve sünnette yer almadığı zaman, özellikle dört halife

---

[1157] Bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 82-88. Bu konuda şu örnekler verilebilir: Kendisine gelen bir ninenin mirastaki hakkını (payını) sorması ve Hz. Ebû Bekir'in bu konuda Kur'ân'da bir hükmün olmadığını, sünnette olup olmadığını ise bilmediğini söylemesi üzerine Muğire b. Şu'be Hz. Peygamber'in mirasta nineye 1/6 hisse verdiğini ve bu uygulamaya kendisinin bizzat şahid olduğunu söylemişti. Bunun üzerine Ebû Bekir, Muğire'den şahid getirmesini isteyince Muhammed b. Mesleme şahit oldu ve o da buna göre nineye 1/6 payı verdi. (Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 327; Mâlik, **Muvatta**, II, 513; Dârimî, **Sünen**, II, 359; Ebû Dâvud, **Sünen**, III, 121). Hz. Ömer de bu konuda çok titiz davranırdı. Onun kapısına gelip üç defa çaldıktan sonra kimse cevap vermeyince geri dönen ve bunun sebebini sorduğunda Resûlullah: "*Biriniz üç defa izin istediği halde müsâade edilmezse, dönüp gitsin"* dediğini rivâyet eden Ebû Musa'l-Eş'arî'den şahit ister. Bunun üzerine Suffa Ashâbından Ebû Said el-Hudrî bu rivâyetin doğru olduğuna şahitlik eder. (Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 394; Mâlik, **Muvatta**, II, 964; Dârimî, **Sünen**, II, 274; Ebû Dâvud, **Sünen**, IV, 345-346).

[1158] Hudarî, **a.g.e.**, 114.

[1159] İbn Manzur, **Lisânu'l-Arab**, "ceme'e" mad; **DİA**, XXI, 417.

[1160] Şevkânî, **a.g.e.**, 71; Gazzâli, **el-Mustasfâ**, I, 110; Âmidî, **el-İhkâm**, I-II, 167; Zeydân, **el-Medhal**, 165; Ebû Zehra, **a.g.e.**, 173-174.

[1161] Muhammed Hamidullah, **el-İctihad fi Asrı's-Sahâbe**, ed-Dirâsâtu'l-İslâmiyye, c. XIX, sayı. 4, 33.

döneminde sahâbiler konu hakkında görüş birliğine vardıklarında, bu görüş kabul edilip uygulanırdı.[1162] İcmâ'ın fıkıh'ta hüccet olup, olmaması konusunda İslâm bilginleri arasında tartışmalar sürgelmiştir. İcmâ konusunda Serahsî şöyle der: "Şüphesiz ki, bu ümmetin icmâ'ı mümkündür ve gerçekleşmiştir. İcmâ'ın şer'î bir delil olduğunu biliyor ve kabul ediyoruz. İcmâ'ının hüccet olduğu görüşü, hem fukahâ hem mütekellimîn tarafından kabul edilmektedir."[1163] İcmâ'ın hüccet olduğunu kabul eden çoğunluğu, Âmidî "ehl-i hak" olarak nitelendirmiştir. Nazzâm, İmâmiye ve bazı Hâriciler ise, icmâ'ı hüccet kabul etmemişler.[1164] İcma'ın kaynak değeri ve bağlayıcılığı konusunda İslâm hukuk tarihi boyunca tartışılagelmiştir.[1165] Ancak, ehl-i sünnetin çoğunluğu icmâ'ın teşrî kaynaklarından olduğunu kabul etmişler. İcmânın bağlayıcı olduğunu kabul edenler, ümmetin dini konularda yanlış üzerinde ittifak etmiyeceklerine dair hadis rivâyetleri ve "***müminlerin yolundan ayrılmayı kınayan"***[1166] âyetini delil olarak göstermektedirler.[1167]

Sahâbilerin Hz. Peygamber'den sonra icmâ' ettiği bazı konuları şöyle özetleyebiliriz: Sahâbe döneminde nine (cedde) nin altidabir miras hissesi alacağına dair icmâ' olmuştur. Nine tek ise, altıdabir hisseyi kendisi alır, iki ise altıdabir hisseyi aralarında paylaşırlar. Yine, sahâbe döneminde bir kadının üzerine halası veya teyzesinin nikâhlanamıyacağı (aynı nikah altında birleştirilemiyeceği) konusunda da icmâ' olmuştur. Sahâbe, bababir erkek ve kız kardeşlerin, öz kardeşler bulunmadığı takdirde, onların yerine geçmeleri üzerine icmâ' etmişlerdir. Cenaze namazında dört tekbir getirileceği üzerinde icmâ' etmişlerdir. İhramda iken cinsel ilişki gerçekleştiğinde, Hac ibadetinin bâtıl olacağı konusunda icmâ' etmişlerdir. Zekât vermeyi kabul etmeyenin öldürülmesi gerektiğinde hemfikirdirler. Fethedilen arâzînin, savaşa katılanlar arasında dağıtılmaması hakkında icmâ' etmişlerdir. Yine sahâbe, Müslüman kadının gayrimüslimle akdetmiş bulunduğu nikâhın bâtıl olduğu,

---

[1162] Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Abdullah b. Mes'ûd'un istinbât metodları ile ilgili rivâyetler için bkz.: İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 62-63; Ayrıca bkz.: Dârimî, **Sünen**, I, 58; **Mukaddime**, 20; Nesâî, **Âdâbu'l-Kudât**, 11; Beyhakî, **Sünen**, I, 114; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIII, 342.

[1163] Serahsî, **Usûl**, I, 295.

[1164] Âmidî, **el-İhkâm**, I-II, 170.

[1165] İcmâ'nın hüccet olup olmaması konusundaki farklı görüş ve delilleri hususunda geniş bilgi için bkz.: Şâfiî, **er-Risâle**, 534-535, 599-600; Serahsî, **Usûl**, I, 318-319; Âmidî, **el-İhkâm**, I-II, 170-191; İbn Münzir en-Nisâbûrî, **el-İcmâ'**, nşr.: Fuâd, Abdülmün'im Ahmed, İskenderiye 1402)

[1166] Nisâ, 4/115.

[1167] Bkz.: Kurtubî, **a.g.e.**, III, 330; Elmalılı, **Hak Dini**, III, 84.

satın alınan buğdayın kabzedilmeden satılamayacağı, domuz etine kıyas edilerek iç yağının da haram olduğu, gasbedilen malın ya misli ile veya kıymeti ile tazmin edilmesinin vacib oluduğu gibi konularda icmâ‘ etmişlerdir.[1168] Sahâbenin icmâ‘ ettikleri meseleler sayılamayacak kadar çoktur.

d- Re'y (Kıyas)

Re'y'in tanımı ve hukuk kaynağı olduğunu "Hz. Peygamber döneminde fıkıh" başlığı altında işlemiştik. Burada sadece sahâbe döneminde teşrî değeri ve kullanımı ile ilgili bazı bilgilere yer vereceğiz. Re'y'in sahâbe döneminde bir vâkıa olarak mevcud olduğu konusunda neredeyse bütün hukuk ekolleri arasında görüşbirliği vardır. Sahâbe, çeşitli konularda vardıkları sonucu zikrederken: "Ben bunu re'yimle söylüyorum." ya da "Bu benim görüşüm, kanaatimdir." gibi ifadeler kullandıkları görülmektedir.[1169] Çünkü sahâbe kendi ictihadları ile vardıkları hükümleri nasslarda yer alan hükümlerden ayrı tutmaya özen göstermişlerdir. Söz gelimi; kendisine "kelâle"nin ne olduğuna dair soru sorulunca Hz. Ebû Bekir: "Ben bu konuyu re'yimle cevaplandıracağım; şayet doğru ise Allah'tandır, hata ise benden ve şeytandandır. Re'yime göre "kelâle": Bir kimsenin baba ve çocuk bırakmadan vefat etmesi, yani mirasçıları arasında bunların bulunmamasıdır." diye cevap vermiştir.[1170] Abdullah b. Abbas, Zeyd b. Sâbit'e Allah'ın Kitabında "kalanın üçte birisi" hususunda bir miras payı var mı? diye sorduğunda, Zeyd b. Sâbit: "Ben görüşümle hükmederim, sen de görüşünle hükmedersin" cevabını vermiştir.[1171] Yine Mesrûk, Übey b. Ka'b'a bir mesele sormuştu. Übey: "Bu mesele meydana geldi mi?" dedi. Mesrûk, daha meydana gelmediğini söyleyince, Übey: "Şimdilik bizi bırak, bu mesele meydana gelince üzerinde çalışır ve re'yimize göre hallederiz." cevabını verdi. Abdullah b. Ömer de yaptığı bir iş hakkında, Hz. Peygamber'den görerek mi yaptığını yoksa kendi re'yine mi uyduğuna dair kendisinden soru sordular. İbn Ömer,

[1168] Sahâbenin icmâ ettiği bazı konular için bkz.: Âmidî, **el-İhkâm**, I-II, 204 vd.; İbnu'l-Münzir, Ebû Bekir, Muhammed b. İbrahim, **Kitâbu'l-İcmâ'**, trc.: Abdulkadir Şener, Ankara 1983, 47 vd.; Zeydân, **el-Medhal**, 166; Ebû Zehra, **a.g.e.**, 176.
[1169] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 279; Dârimî, **Ferâiz**, 26.
[1170] İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 192.
[1171] Hudarî, **a.g.e.**, 90.

kendi görüşüne göre hareket ettiğini söyledi.[1172] Bunlardan başka pekçok örnekler vererek ashâbdan çoğunun kıyas ve re'y ile amel etmiş olduklarını ortaya konulabilir. Bu dönemde nazarî fıhık olmamasına rağmen, yeni olay ve sorular karşısında re'ye dayanarak yapılan ictihad, Kur'ân ve sünnetin açıklamadığı konuları, nasslara dayanarak ve bunlar üzerinde düşünerek hükme bağlama, anlamına geliyordu. Bu nedenle sonraki dönemlerde "istihsan, istıslâh, örf ve kıyas" gibi, isim verilen çeşitli metotlar da bu dönemde "re'y" kaynağı çerçevesi içinde kullanılmaya başlanmıştı.[1173]

İslâm hukuk tarihinde "re'y"in kullanılmasına ilişkin tartışmalar, kullanılan kavramlar ve verilen örnekler incelendiğinde, aslında re'y'in daha sonraki dönemlerde "hukûkî akıl yürütme" anlamında kullanılan "kıyas"ın sistematik ve daha teknik bir şekilde kullanılmasından önceki durumudur. İbn Hazm'a göre re'y, daha önce mevcut olduğu halde; kıyas, tâbiîn döneminde ortaya çıkmış ve üçüncü nesil arasında yaygınlık kazanmıştır. Sahâbe, tabiîn, Ebû Hanife, Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel ile fukahâ ve kelamcıların çoğu tarafından "kıyasla amel aklen caiz, şer'an vâki" olduğu görüşünü kabul etmişler.[1174] Buna mukabil, Dâvud b. Ali el-İsfahânî (Dâvud-i Zâhirî) (ö. 270/883) ve ona uyan; Mu'tezilelerden İbrahim en-Nazzâm (ö. 231/845), Şi'adan bir grup ve Haricîlerin çoğu, kıyas'ı şer'î bir delil olarak kabul etmezler.[1175]

3- Sahâbe Döneminde Fıkhî İhtilaf ve Sebepleri

Hz. Peygamber hayatta iken sahâbe, ihtilafa düştükleri bir konuda kesin hükmü doğrudan öğrenebilecekleri bir Peygamber vardı. Bu nedenle gerek kendi aralarında ortaya çıktığı ihtilaftan kurtulmak gerekse karşılaştıkları hukûkî problemin kesin hükmünü öğrenmek için hemen Resûlullah'a soruyorlardı. Ancak Resûlullah'ın vefatından sonra İslâm devleti sınırları genişliyor ve yeni birçok milletle karşılaşırken sosyal, kültürel, fiziki ve coğrafi farklılıklardan doğan yeni hukûkî

[1172] İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 64.
[1173] İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 61, 66; Karaman, **a.g.e.**, 113.
[1174] Bkz.: İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 368 vd.; Âmidî, **el-İhkâm**, III-IV, 388 vd.
[1175] Pezdevî, Ebul'l-Hasan Ali b. Muhammed, **Kenzü'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl**, (şerhi, Keşfu'l-Esrâr kenarında, I-IV, Derseâdet 1308, III, 270; Mehmet Şener, **İslâm Hukukunda Örf**, Öğrenci Basımevi, İzmir 1987 5.

problemler ortaya çıkıyordu. Gerçi bu dönemde nazarî fıkıh yaygın olmadığı için nasslardan hüküm çıkarmak işiyle özel uğraşılmıyordu. Hata yapmaktan çekindikleri için bir olay çıkmadan veya sorulmadan sahâbe bir konuda görüşlerini açıklamazlardı. Ancak, bir olayın meydana geldiği ya da kendilerine bir konu sorulduğu zaman nasslardan hüküm çıkarmaya çalışırlardı.[1176] Yeni bir olay veya soru karşısında sahâbe, birbirinden farklı anlayışlar, kanâatlar ve ictihadlar ortaya koyuyordu. Bu farklı anlayış, kanâat ve ictihadların ortaya çıkmasının değişik bazı nedenleri vardı. Söz gelimi; Çeşitli sebeplerle Medine'den uzakta bulunan bazı sahâbilerin dinî konular hakkındaki bilgi eksiklikleri, Hz. Peygamber'den alınan bilgilerin farklı anlaşılması, yanılma, unutma veya hakkında nass bulunmayan konularda tabiî olarak muhtelif görüşlerin ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir.[1177] Bu nedenle, ortaya çıkabilecek meselelerde ihtilafı en aza indirmek için ilk defa Hz. Ebû Bekir, "Şûra" meclisi kurmuştur. Hz. Ömer döneminde de çalışmalarına devam eden bu şûrada sahâbilerin önde gelenlerinden oluşmakta olup, Kur'ân ve Sünnet'te açık hükmü bulunmayan problemlerle karşılaşıldığı zaman, istişare ederlerdi.[1178] Halifeler döneminde takip ettikleri bu prensip nedeniyledir ki, sahâbe döneminin başlangıcında şer'î hükümlerde daha az ihtilaf görülmektedir. Çünkü şûra ictihadları daha kuvvetli ve bağlayıcı nitelik taşırdı. Ancak sahâbe döneminin sonlarına doğru kıyas ve re'y ile yapılan ve yalnızca kendilerini bağlayan ferdi ictihadlar yaygınlık kazanınca hükümlerde ihtilaflar da daha fazla görülmeye başlanmıştır.[1179] Kısacası; bu dönemin başlarında fazla fıkhî ihtilafların olmamasının sebepleri şu şekilde özetlenebilir:

1- Vahyin canlı şahitleri oldukları için nassları ve teşrî'in maksadını iyi bilmeleri,

2- Şûrâ meclisinin kurulması ve ihtilafları karara bağlamaları,

3- Görev dışında sahâbilerin Medine dışına göç etmesine izin verilmemesi,

---

[1176] İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 37; Bkz.: Hudarî **a.g.e.**, 89; Sefer, **a.g.e.**, 62.
[1177] Hudarî, **a.g.e.**, 95-97; Karaman, **a.g.e.**, 118-120; A. mlf, **İslâm Hukukunda İctihad**, 61-67.
[1178] İbn Sad, **a.g.e**, II, 350.
[1179] Bkz.: Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **Hüccetullâh**, I, 140-144; A. mlf. **el-İnsâf**, 15 vd.; Hudarî, **a.g.e.**, 90; Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 113; Mehdî Fadlullah, **el-İctihad ve'l-Mantıku'l-Fıkhî**, Beyrut 1987, 52; Sefer, **a.g.e.**, 61.

4- Sahâbilerin gelişi güzel fetvâ vermekten kaçınmaları,

5- Hadis rivâyetlerinin daha az olması gibi nedenlerden dolayı sahâbe döneminin ilk başlarında fazla fıkhî ihtilaflar olmamıştır.

Hz. Ebû Bekir ve Ömer'den sonra ihtilaf halkası genişlemeye başlamış. Çünkü sahâbiler, fethedilen şehir ve bölgelere dağılmaya ve buralara yerleşmeye; yeni yetişen çocuklar da Resûlullah'ın sünnetini babalarından ya da diğer sahâbilerden öğrenmeye başlamışlardı. Bu nedenle, bazen bir kısmının bildiği bir sünneti diğerleri bilmeyebiliyordu. Bütün bunlarla birlikte anlama, kavrayış ve algılama kabiliyetlerinin farklı olması gibi hususların yanında dönemin sonuna doğru bazı siyasi anlaşmazlıkların da baş göstermesi ihtilafların yayılmasına yardımcı olmuştur. Gerek sahâbe dönemi, gerek daha sonraki dönemlerde ortaya çıkan fıkhî ihtilafların sebepleri üzerinde birçok âlim tarafında araştırma konusu yapılmış ve müstakil eserler te'lif edilmiştir.[1180]

Sahâbe döneminde hukûkî meselelerde re'yleriyle yaptıkları ictihadlarda ortaya çıkan bazı fıkhî ihtilafların sebepleri şöyle özetlenebilir:

1- Bazı âyetleri veya kelimeleri farklı manada anlamalarından kaynaklanan ihtilaf:

Bütün âyetlerin hükümlere delâleti kat'î değil, bilakis çoğunun delâleti zannîdir. Söz gelimi; boşanmayla ilgili iddet süresi olan "kurû"[1181] kelimesinin hayız (aybaşı âdeti) mi yoksa temizlik mi? olduğu konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Çünkü, "kurû" kelimesi her iki anlamı da içerir.

2- Birbirlerine zıt görünen nassları çeşitli şekillerde yorumlamalarından kaynaklanan ihtilaf:

[1180] Bu konuda eser yazanlardan bazıları: Abdullah b. Muhammed b. Seyyid Batalyevsî el-Endülûsî, **el-İnsaf fi't-Tenbih 'alâ Esbâbil-Hilâf**; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, **İhtilâfu'l-Fukahâ**; Şâh Veliyyullah ed-Dehlevî, **el-İnsaf fi Esbabi'l-Hilaf**; İbn Teymiyye'nin "**Ref'u'l-Melâm ani'l-Eimmeti'l-A'lâm"** adlı kitabında bu konuda uzun bir bahis vardır. Prof. Dr, Ali el-Hafîfî'nin "**Muhâdarât fi Esbâbi İhtilâfı'l-Fukahâ"**sı da bu konuda yazılan eserlerdendir.

[1181] Bakara, 2/228.

Söz gelimi; kocası ölen bir kadının iddet süresi[1182] ile, kocanın boşadığı hamile olan kadının iddet süresi[1183] ilgili âyetelerde yer alan kocası ölen hamile kadının iddet süresinde ihtilaf edilmiştir.[1184]

3- Sünneti bilip bilmemeden ya da nakledilen rivâyete güvenip güvenmemeden kaynaklanan ihtilaf:

Sahâbenin genelinin şahid olduğu ve gördüğü Hz. Peygamber'in sünnetinde ihtilaf pek olmazdı. Çünkü Peygamber'in büyük topluluklar önünde yaptığı işler, söylediği sözler sahâbilerin çoğunluğu tarafından bilinmektedir. Ancak Peygamber'in sünnetine herhangi bir sebepten dolayı şahit olamadığı, yalnızca bir iki sahâbî önünde söylediği sözler ya da yaptığı fiiller de vardı. Bu da sıhhat ve doğrulunda şüphe ettiği veya duymadığı sünnetin ortaya koyduğu hükümde ihtilafa neden olmuştur. Bu konu ile ilgili birçok örnekler bulunmaktadır. Söz gelimi; Hz. Ömer'in üç talakla boşanmış kadına nafaka ve mesken verilmesi hakkında Fatıma bt. Kays'ın rivâyet ettiği hadisi kabul etmediği ve: "Bir kadının doğru mu? yoksa yanlış mı? söylediğini, konuyu hatırlayıp, hatırlamadığını kesin olarak bilmediğimiz bir sözünden dolayı, biz Allah'ın kitabını ve Resûlullah'ın sünnetini terk edecek değiliz" diyerek kabul etmemiştir.[1185]

Hz. Ali de, Resûlullah'ın Berâ' bt. Vâşık hakkındaki sünnetini[1186] duymamış olsa gerek, kocası ölen "mufavvada"[1187] kadına mehir verilmeyeceğine fetvâ vermişti.[1188] Bununla birlikte sahâbe her zaman verdiği fetvâlara ters düşen, ancak

---

[1182] Bakara, 2/234.
[1183] Talâk, 65/4.
[1184] Bu konudaki görüşlerle ilgili geniş bilgi için bkz.: Buhârî, **Tefsîr**, 43; **Meğâzî**, 384; Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân**, thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2000, XXIII, 454; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kurân**, I, 566.
[1185] Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr**, I, 287; Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullâh**, I, 142.
[1186] Alkame, şöyle anlatır: Abdullah b. Mes'ûd'a: "Bir adamla evlenen mehir kararlaştırılmadan ve zifafa da girmeden ölen bir kadın hakkında fetvâ sordular. Bir aya yakın gelip gittiler fetvâ vermiyordu. Sonunda fetvâ verdi ve "Şahsi kanâatim o kadına benzeri kadınlara verilen kadar bir mehir verilmeli ne az ne de çok olmamalı kocasının malına varis olmalı ve iddet de beklemelidir." dedi. O zaman Ma'kıl b. Sinan el Eşca'î (ö. 63/683) de: "Rasûlullah da aynen senin verdiğin fetvâ gibi Bervâ bt. Vâşık hakkında fetvâ vermişti, diye şahitlik etti." (Ebû Davud, **Nikâh**: 32; Tirmizî, **Nikâh**: 44; Nesâî, **Nikâh**, 68; Ebû Yûsuf, **Kitâbu'l-Âsâr**, Kahire 1356, 132).
[1187] Mufavvada: Boşama yetkisi kendisine devredilen kadın ya da velisi tarafından mehir kesilmeden evlendirilen kadın demektir. Erdoğan, **a.g.e.**, 317.
[1188] Şâfiî, Muhammed b. İdris, **el-Ümm,** Bulak-Mısır 1325, V, 61.

sıhhatından emin oldukları sağlam bir sünnet duyduklarında ictihadlarından hemen vazgeçip bu sünnetle amel ederlerdi. Söz gelimi; Suffa Ashâbının ileri gelenlerinden olmasına rağmen Ebû Hureyre; cünüp olarak sabahlayan kişinin oruç tutamayacağı yönünde görüş ifade etmişti. Fakat Hz. Peygamber'in hanımlarından bazıları, onun görüşünün aksini ortaya koyan hadisten[1189] haber verilince, Ebû Hureyre kendi görüşünden vazgeçmiştir.[1190] Hatta sürekli Allah Resûlü ile beraber olan ve Suffa Ashâbından olmasına rağmen Abdullah b. Mes'ûd'un Kûfe'de iken verdiği bir fetvâsında yanıldığını ve hatasını anlayınca düzeltmek için nasıl çaba gösterdiği ile ilgili şu olay anlatır: "Şemh b. Fezar oğullarından biri, bir hanımla evlendikten sonra eşinin annesini gördü ve ondan hoşlandı. Bu nedenle eşini boşadı ve onun annesi ile evlenmek istiyor, onunla evlenebilir mi? diye Abdullah b. Mes'ûd'a sordular. O da: "Bunda bir sakınca yoktur." deyince adam, boşadığı eşinin annesi ile evlendi. Bir süre sonra İbn Mes'ûd, Medine'ye gitti ve bu durumu sahâbe ile istişare etti. Ancak verdiği hükmün doğru olmadığını ve ayrılmaları gerektiğini öğrendi. Hemen Kûfe'ye geri döner dönmez evine gitmeden, kendisine bu konuda fetvâ verdiği adamın yanına gitti ve hanımını boşaması gerektiğini söyledi."[1191]

4- Anlama ve kavrama kabiliyetinin farklı olmasından kaynaklanan ihtilaf:

Şüphesiz ki, bütün sahâbilerin aynı anlama ve kavrama kabiliyetine sahip oldukları söylenemez. Bu farklılık, onların nasslardan çıkardıkları hükümlerin farklı olmasına sebep olmuştur. Söz gelimi; Suffa Ashâbından Habbâb b. Eret, parmağında altın bir yüzük olduğu halde, yine Suffa Ashâbından Abdullah b. Mes'ûd'un yanına gelmiş, İbn Mes'ûd ona: "Bu yüzüğün çıkarılması vakti gelmedi mi?" demişti. Habbâb: "Evet, bugünden sonra onu bende göremeyeceksin" cevabını vermiş ve yüzüğü çıkarmıştı.[1192] Bazı İslâm hukukçuları bu durumu şöyle açıklar: Habbâb, Hz. Peygamber'in altın yüzük takmayı tahrîmî bir yasak değil, tenzîhî bir yasak olarak görüyordu. İşte bunun için İbn Mes'ûd, çıkarması konusunda onu ikna etmeye

[1189] Buhârî, **Savm**, 22; Müslim, **Siyâm**, Mâlik, **Muvatta**, **Siyam**, 12; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, VI, 34, 36, 203; Ebu Davud, **Savm**, 36; Tirmizi, **Savm**, 63; Dârimî, **Savm**, 22.
[1190] Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 142.
[1191] Mâlik, **Muvattâ**, **Nikâh**, 9; Beyhakî, **Sünen**, V, 282.
[1192] Buhârî, **Meğâzî**, 74.

çalışıyordu. Bu nedenle, İbn Mes'ûd'un kullandığı üslub kötülüğün düzeltilmesi değil, yanlışın düzeltilmesi şeklindedir.

5- İslâm coğrafyasının genişlemesi sonucunda farklı kültürlere sahip birçok insan İslâm idaresi altında toplanıyordu. Bu da beraberinde ortaya çıkan yeni bazı olayların çözüme kavuşturulmasını gerektiriyordu. Bu durumda nasslar kesin hüküm içermiyorsa, o takdirde problemi kendi ictihadlarıyla çözüme kavuşturuyorlardı. Dolayısıyla bu ictihadlar sebebiyle farklı sonuçlar çıkıyor ve ihtilaflara sebep oluyordu.

6- Hz. Ebû Bekir ve Ömer, kendi dönemlerinde görev gereği olmadan Medine dışına sahâbilerin göç etip yerleşmesine izin vermiyorlardı. Ancak sahâbilerin Medine dışına göç etmesine Hz Osman izin verince, faklı memleketlere yerleşen sahâbiler etrafında toplanan insanlara kendi yanlarındaki hadis ve bilgileri aktarmışlardır. Bu da her sahâbinin bilgi ve birkiminin aynı olmaması nedeniyle verilen hükümlerde ihtilaflara sebep olmuştur.

7- Yeni olaylar karşısında bazı sahâbiler hüküm vermek için ictihadda bulunurken, bazıları ise nassda hükmü yoksa re'yiyle hüküm vermekten kaçınırlardı. Bu da ihtilafa sebep oluyordu. Fakat bu dönemdeki kişisel görüşler sebebiyle ortaya çıkan görüş ayrılıklarının daha sonraki dönemlere oranla az olduğunu ifade etmek mümkündür.[1193]

4- Sahâbe Döneminde İctihad

Usûl bilginlerinin; Kitap ve sünnetten zannî bir hüküm elde etmek için, müctehidin daha fazlasına ulaşmaktan aciz olduğunu hissedecek şekilde bütün gücünü kullanması olarak tanımladığı[1194] ictihadın iki çeşidi vardır:

1- Şer'î hükmü, nasslardan doğrudan çıkararak yapılan ictihad.

[1193] Sahâbe ictihadlarındaki ihtilaf sebepleri ve bu meseleler ile ilgili örnekler için bkz.: Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **Hüccetullâh**, I, 140-144; A. mlf. **el-İnsâf**, 15 vd.; Hudarî, **a.g.e.**, 97-100; Ömer Süleyman Eşkâr, **Târihü'l-Fıkhi'l-İslâmî**, Amman 1991, 77; Abdulmuhsin et-Türkî, **Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ'**, 13. vd.; Mennâ', **a.g.e.**, 154-165; Hallâf, **İlk Dönem İslam Hukuku**, 47-50; Muhammed Mu'âz b. Mustafa el-Hân, **İctihâdâtu's-Sahâbe**, Amman 2002, 127-168; Karaman, **a.g.e.**, 118-120; A. mlf., **İslâm Hukukunda İctihd**, 62-67; Sefer, **a.g.e.**, 56-61; el-Ulyân Ahmed, **Târihu't-Teşrî'i ve'l-Fıkhu'l-İslâmî**, Riyâd 1422, 130.

[1194] Âmidî, **el-İhkâm**, III-IV, 396.

Bu, şer‘î hükme konu olan mesele, nassların da ihtiva ettiği meselelerden olduğu takdirde gerçekleşen bir ictihaddır.

2- İllet benzerliğinden dolayı yapılan ictihad.

Bazı nasslar, ihtiva ettiği meselelere ait şer‘î hükümlerin illetini (sebep) açık veya kapalı olarak belirtmektedir. Nassların içerdiği problem dışında kalan ancak, aynı illeti taşıyan problemin hükmü, nassın içerdiği illete göre verilir. Bu da kıyas yoluyla ictihad etmek demektir.[1195] Ancak şurası unutulmamalıdır ki, hakkında kesin nass bulunan bir konuda ise, ictihad etmek mümkün değildir Hatta daha sonraki dönemlerde bu durum, *“Mevrid-i nassda ictihada mesağ yoktur.”*[1196] şeklinde veciz bir söz şeklinde Mecelle’nin külli kaidesi içerisinde ifade edilir. Yani, hakkında nass bulunan bir meselede ictihad yapılamaz; şer‘î hüküm nass ile kesinleştiği takdirde, onun için ayrıca ictihada ihtiyaç olamaz. Çünkü ictihad, zan ifade ettiği için onunla elde edilen hüküm de zannî olur. Nassla sâbit olan hüküm ise, ictihadın aksine kesinlik ifade eder. Dolayısıyla kesinlik ifade eden bir şey, zannî olan bir şey için terk edilemez. Fakat burada nassdaki lafzın, açıklık yönünden kesinlik derecesini ifade eden hükümlerden müfesser ve muhkem olması gerekir. Zira bu özellikteki lafızlar, yeterince açık olup yoruma kapalıdır. Oysa mübhem, mücmel ve müteşâbih olan lafızlar, yoruma açık olmaları nedeniyle içerdiği hükümler de ictihad konusu olabilir.[1197]

İslâm hukukunun olgunlaşma dönemi olan sahâbe döneminde, Hz. Peygamber’in vefatıyla, teşrî‘in esas kaynağı olan vahiy kesilmiş olması ve yeni ortaya çıkan problemlerde bizzat Peygamber’e arz ve verdikleri hükümler hakkında onun tasvibini alma imkânı ortadan kalktığından, hukuki faaliyetlerde Kitap ve Sünnet’in sınırlı sayıdaki nasslarını kullanmak veya bu nasslara dayanarak re’yle ictihadda bulunmak zorunda kalınmıştır. Ancak bu dönemde farazî meseleler üzerinde pek durulmamış; daha çok ortaya çıkan problemlere çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde şerî hüküm verilmesi için kullanılan re’y, Kitap ve

[1195] Hudarî, **a.g.e.**, 88.
[1196] Mecelle, 14. md.
[1197] Mustafa Yıldırım, **Mecelle’nin Küllî Kâideleri**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2009, 58.

Sünnette hükmü açıklanmamış meseleleri nasslara dayanarak ve bunlar üzerinde düşünerek hükme bağlamak anlamına geliyordu. Sonraki dönemlerde tâlî hukuk delilleri olarak isimlendirilen "istihsan, istıslâh, örf, kıyas" gibi çeşitli metotlar, bu dönemde "re'y" denilen yöntem çerçevesi içinde kullanılmaya başlanmıştı.[1198]

Sahâbe döneminde, yeni ortaya çıkan problemler konusunda yapılan ictihad, çok defa istişâre yoluyla gerçekleşmiştir. Örneğin; Hz. Ebû Bekir ve Ömer kendi dönemlerinde, ortaya çıkacak hâdiseleri çözmek için sırf istişare (şûrâ-danışma kurulu) edeceyi bir heyeti Medine'den ayırmıyorlardı.[1199] Bu dönemde şûra ictihadları ferdî ictihadlardan daha kuvvetli ve bağlayıcı kabul edilmiş, kişisel ictihadlar ise yalnız kendini bağlamıştır.[1200]

Sahâbe döneminde hukûkî problemlere çözüm aramak için izledikleri metoda yukarıda temas etmiştik. Buna göre; hüküm çıkarmak için önce Kur'ân'a, sonra Sünnet'e bakılır, eğer bunlarda da bulunamazsa şûrâ icmâ'ına bakılırdı. Ancak, gerek şûrâ'nın fonksiyonunu kaybetmesi, gerekse farklı memleketlerde fetvâ vermek zorunda kalmaları durumunda sahâbiler, kendi re'yleriyle ictihad ediyorlardı.[1201] Hukûkî problemler karşısında sahâbilerin verdiği ictihadlardan bazı örnekler:[1202]

1- Kocası ölen kadının iddet süresinin dört ay on gün olduğuna dair "***Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler…"***[1203] âyeti ile kocası tarafından boşanan hamile kadının iddet süresinin çocuğun doğumu ile birlikte bittiğine dair "***(boşadığınız) kadınlarınızın… hamile olanların bekleme süreleri ise, yüklerini bırakmaları (doğum yapmaları)dır"***[1204] âyeti nedeniyle kocası ölen hamile kadının durumu hangi âyete göre çözüme kavuşturulacağı tartışılmış ve farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Hz. Ali ve Abdullah b. Abbas'ın da bulunduğu bir grup sahâbi, hangi süre daha uzunsa iddeti ona göredir.

[1198] Bkz.: İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 6l, 66; Hudarî, **a.g.e.**, 87-90; Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 113; Koca, **a.g.e.**, 16-19.
[1199] İbn Sad, **a.g.e**, II, 350.
[1200] Hudarî, **a.g.e.**, 89-90; Karaman, **a.g.e.**, 113.
[1201] Bkz.: İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 62-63; Ayrıca bkz.: Dârimî, **Sünen**, I, 58; **Mukaddime**, 20; Nesâî, **Âdâbu'l-Kudât**, 11; Beyhakî, **Sünen**, I, 114; İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî**, XIII, 342.
[1202] Sahâbenin yaptığı ictihadlardan bazı örnekler için bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 92-97; Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, 69-79;
[1203] Bakara, 2/234.
[1204] Talâk, 65/4.

Yani dört ay on gün bitmeden doğum yaparsa bu süreyi doldurması gerekir, süreyi bitirdiği halde doğum yapmadıysa doğumu bekler. Ancak, Hâris kızı Sübey'a'nın hamile iken kocası vefat etmiş ve vefattan on beş gün kadar sonra da doğum yapmıştı. Durumunu Resûlullah'a anlattığında kendisine şöyle dediğini anlatır: "O bana ben doğum yaptığım vakit artık iddetten çıktığıma dair fetvâ verdi ve uygun gördüğüm takdirde evlenebileceğimi söyledi."[1205] Abdullah b. Mes'ûd da bu konuda şöyle der: "Kim isterse onunla bu konuda lanetleşmeye hazırım. Kısa Nisâ sûresi yani Talak sûresi'indeki âyet, uzun Nisâ sûresi yani Bakara sûresi'ndeki âyetten sonra nazil olmuştur."[1206] Buna göre Hz. Ali ile İbn Abbas'ın görüşünün aksine çoğunluğun ictihadı; kocası vefat eden hamile kadının iddeti, "doğum yapmakla" sona erer, yönünde olmuşştur.[1207]

Burada çeşitli görüşlerin ortaya çıkmasının nedeni; farklı iki hükmün konuları ayrı olmakla beraber her bir hükmün, kapsadığı bazı meseleleri içine aldığını ve dolayısıyla çelişki gibi görülen farklı ictihadlara sebep olmasıdır.

2- Gönüllerini İslâm'a ısındırmak ve zararlarını önlemek için zekâttan müellefe-i kulûb'a hisse verilmesi hükmünü içeren: "***Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere, (zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm'a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere ve yolcuya mahsustur"***[1208] âyetinin müellefe-i kulûba işaret eden ilgili kısmının uygulanmasına Hz. Ebû Bekir döneminde, Hz. Ömer itiraz etmiş ve bunun üzerine zekâttan pay verilmemiştir. Çünkü Hz. Ömer'e göre; Müslümanların sayısı az olması sebebiyle, Resûlullah bu hükmü uyguluyordu. Ancak şu an ise, İslâm'ın bunlara ihtiyacı kalmadığından, onlara da zekâttan pay verilemiyeceği doğrultusunda ictihad etti ve sahâbe de bu görüşü benimsedi.[1209] Burada Hz. Ömer'in yaptığı ictihad, daha sonra

---

[1205] Buhârî, **Tefsir**, 66; **Talâk**, 39, VI, 68, 182-183; İbn Mâce, **Talak**, 7; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr**, VI, 286-287.

[1206] Zeyla'î, Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b.Yusuf el-Hanefi**, Nasbu'r-Râye li Ahâdîsi'l-Hidâye**, el-Mektebetü'l-İslamiyye, y.y., t.y., III, 256.

[1207] Bu konudaki görüşlerle ilgili geniş bilgi için bkz.: Buhârî, **Tefsîr**, 43; **Meğâzî**, 384; Taberî, **Câmiu'l-Beyân**, XXIII, 454; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kurân**, I, 566; Vehbe Züheylî, **el-Fıkhu'l-İslâmiyyü ve Edilletuhu**, Dâru'l-Fıkr, Dımaşk 1989, VII, 634 vd.

[1208] Tevbe, 9/60.

[1209] Cessâs, **Ahkâmu'l-Kurân**, III, 153; Kurtubî, **el-Câmi'**, IV, 108.

hukukta çok kullanılan "illetin değişmesinden dolayı hükümlerin de değişebileceği" prensibine dayandığını söylemek mümkündür.

3- "***Bilin ki, (savaşta) ganimet olarak ele geçirdiğiniz şeylerden beşte biri Allah'a, Peygamber'e, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir"***[1210] âyetine göre, "beşte biri" çıkarıldıktan sonra geri kalan ganimet gâzilere dağıtılıyordu. Ancak, Hz. Ömer, fethedilen Irak topraklarını savaşa katılan askerler arasında bölüştürmek istemedi. Bunun üzerine Bilal-i Habeşi'nin başında bulunduğu bir grup, Hz. Peygamber'in Hayber topraklarını gâziler arasında dağıttığı gibi, Irak toraklarının da dağıtılması gerektiğini şiddetle savunuyordu. Ancak Hz. Ömer, şûrâ'da fikrini beyan edince, Abdurrahman b. 'Avf dışında Hz. Osman, Ali, Talha ve İbn Ömer bunu kabul etmişti. Daha sonra Hz. Ömer, Muhâcir ve Ensâr'dan bir araya getirdiği on kişilik bir mecliste; bu toprakların dağıtılması takdirde bu toprakları koruyacak askerin iâşe ve ibâtesini karşılamada zorluk çekeceğini, eğer orada yaşayan halka bırakılırsa, karşılığında alınacak harâc ve cizye ile Müslümanların geleceği açısından daha yararlı olacağı görüşünü teklif etmiş, bunun üzerine onlar da bu teklifi uygun bularak kabul etmişlerdir.[1211] Burada yapılan ictihad ise, daha sonra hukukta bir çok hükmün kaynağını da oluşturan "İyi olanı alma, kötü olandan kaçınma" prensibine dayandığını söylemek mümkündür.

5- Sahâbe Döneminde Fetvâ Veren Meşhur Hukukçu Sahâbiler ve Suffa Ashâbı

Hz. Peygamber'in ve dolayısıyla vahyin canlı şahitleri olan sahâbilerin, âyetlerin esbâb-ı nüzûlünü, sünnetin esbâb-ı vürûdunu en iyi bilenler onlar almasına rağmen onların hepsinin fakîh ve ictihad edebilecekleri kadar birikim ve donanıma sahip olup, olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bir kısmı, bütün sahâbilerin müctehid olduklarını ileri sürerken; çoğunluk ise, bir kısım sahâbinin müctehid olduğu bir kısmı da müctehid olmadığı görüşündedir.

[1210] Enfâl, 8/41.

[1211] Bkz.: Ebû Yûsuf, **Kitâbu'l-Harâc**, Mısır 1352, 24-30; Hudarî, **a.g.e.**, 96-97; Karaman, **a.g.e.**, 74-74.

Birinci gruba girenler, Kur'ân ve Sünnet'ten yeterince bilgisi ve bunları olaylara uygulayacak kadar da anlayış ve yorum kabiliyeti olan ve yeni hükümler ortaya koyabilen müctehid sahâbilerdir.

İkinci gruptakiler ise, iki kısma ayrılır: Birinci kısım, nakil bilgisi olup anlayış ve yorum kabiliyetleri eksik olanlardır. İkinci kısım ise, hem nakil bilgisi hem de anlayış ve yorum kabiliyetleri eksik olanlardır, bunlar müctehid değillerdi.[1212] Hepsinin müctehid olduğuna dair görüş ifade edenler her sahâbiyi bireysel olarak değil, haklarındaki genel bazı âyet,[1213] hadis[1214] ve onlara verilen değerden kaynaklanan bir görüş olduğu kanâatindeyiz.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin zikrettiğine göre kadın ve erkek olmak üzere toplam 132 sahâbiden fetvâ nakledilmiştir.[1215] Ancak İbn Hazm, 142 erkek ve 20 kadın olmak üzere toplam 162 sahâbinin fetvâ verdiğini söyleyerek, fetvâ sayıları bakımından sahâbileri üç kategoriye ayırır. Bunlar:

1- Çok fetvâ verenler,

2- Az (orta) fetvâ verenler,

3- Daha az fetvâ verenlerdir.[1216]

Şimdi bunların isimlerini ve bunlardan kaç tanesinin Suffa Ashâbından olduğunu incelemeye çalışacağız.

a- Çok Fetvâ Verenler

Verdikleri fetvâ sayısı bakımından çok fetvâ veren sahâbilerden yedi kişi vardır. Bunlardan her birisinin verdiği fetvâ, birer büyük cilt kitabı oluşturacak kadar vardır. Bunlar:

[1212] Konu ile ilgili farklı görüşler için bkz.: Şîrâzî, **Tabakâu'l-Fukahâ**, 35-36, Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 113-115.

[1213] Tevbe, 9/100.

[1214] "*Ashâbım gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yola kavuşursunuz"* hadisi ve diğer bazı rivâyetler delil göstermişlerdir. (Hadisin tamamı için bkz.: Beyhekî, Ebû Nasr, Râmûz, I, 293; II, 450. Ayrıca; M. Yusuf Kandehlevî, **Hayâtu's-Sahâbe**, trc.: Sıtkı Gülle, Divan Yay., İstanbul 1994, I, 19).

[1215] Bkz.: İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 222-238.

[1216] İbn Hazm, **Cevâmi'u's-Sîre**, 319-323; A. mlf., **el-İhkâm**, V-VIII, 85-89; el-Ulyân, **a.g.e.**,130.

Hz. Ömer, Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Aişe, Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. Abbas ve Abdullah b. Ömer'dir.[1217] En fazla fetvâ veren bu yedi sahâbiyi incelediğimizde Abdullah b. Mes'ûd[1218] ve Abdullah b. Ömer[1219] Suffa'da kalan sahâbeden olduğunu görürüz. İbn Mes'ûd'un fetvâlarını 510 sayfalık bir ciltlik kitapta toplayan Dr. Muhammed Revvas Kal'acî, İbn Ömer'in fetvâlarını ise 750 sayfalık bir kitapta toplamıştır.[1220]

b- Az (Orta) Fetvâ Verenler

Verdikleri fetvâ sayısı bakımından orta derecede fetvâ veren sahâbiler yirmi civarındadır. Bunlardan her birisinin verdiği fetvâ, birer küçük cilt kitabı oluşturacak kadar vardır. Bunlar:

Hz. Ebû Bekir, Ümmü Seleme, Enes b. Mâlik, Ebû Said el-Hudrî, Ebû Hureyre, Hz. Osman, Abdullah b. 'Amr b. 'Âs, Abdullah b. Zübeyr, Ebû Musa'l-Eş'arî, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Selmân-i Fârisi, Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Mu'âz b. Cebel, Talha b. Ubeydullah, Zübeyr b. 'Avvâm, Abdurrahman b. 'Avf, İmrân b. Husayn, Ebû Bekra, Ubâde b. Sâmit, Muâviye b. Ebî Süfyân'dir.[1221] Bunlardan Ebû Hureyre,[1222] Ebû Said el-Hudrî,[1223] Sa'd b. Ebî Vakkâs[1224] ve Selman-i Fârisî[1225] Suffa Ashâbından olup Kal'acî, Ebû Hureyre'nin fetvâlarını 250 sayfalık bir kitapta toplamıştır.[1226] İbn Sa'd ve Zehebî'nin kaydettiğine göre Ebû Said el-Hudrî, vefatına kadar geçen uzun bir süre fetvâ vermekle meşgul olmuştur.[1227]

[1217] İbn Hacer, **el-İsâbe**, I,22; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 12, 222; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 87-88; Zehebî, **Siyer**, III, 237-238; Kettânî, **a.g.e.**, trc.: Ahmed Özel, I, 138-139, II, 16,21,26; Fahreddin Atar, **a.g.e.**, 154.

[1218] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 375.

[1219] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, II, 7.

[1220] Bkz.: Kal'acî, Muhammed Ravvâs, **Mevsû'atu Fıkhı Abdullah b. Mes'ûd**, A. mlf., **Mevsû'atu Fıkhı Abdullah b. Ömer**. Ayrıca, Kal'acî diğer fukahâ sahâbenin de bir çoğunun fetvâlarını bir araya toplamıştır.

[1221] İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 88 ; İbn Kayyim el-Cevziyye, **el-İ'lâmu'l-Muvakki'în**, I, 222 vd.; Zehebî, **Siyer**, II, 629.

[1222] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 377.

[1223] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 369.

[1224] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 368.

[1225] Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, I, 367.

[1226] Bkz.: Kal'acî, **Mevsû'atu Fıkhı Ebû Hureyre**.

[1227] İbn Sa'd, Tabakât, II, 272; Zehebî, Ebû Abdullah Şemsuddin, **Tezkiretü'l-Huffâz**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1376, I, 44.

c- Daha Az Fetvâ Verenler

Fetvâ veren sahâbilerden üçüncü grup ise, her birisi bir, iki ya da çok az sayıda fetvâ vermişler. Yüz otuzdan fazla olan bu gruptaki sahâbilerin verdikleri fetvâlarının tamamı ancak bir cilt kitaba sığacak kadar vardır. Bunlar:

Huzeyfe b. el-Yemân, Cerir b. Abdullah, Osman b. Maz'ûn, Cabir b. Semure, Abdullah b.Üneys, Abdullah b. Ebî Evfa, Ebû Seser, Arafe b. Hâris, Abdurrahman b. Ebû Bekir, Semûre b. Cündüb, Kudâme b. Maz'ûn, Muhammed b. Mesleme, Habbâb b. Eret, Ebû Cuheyfe, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Hasan b. Ali, Hüseyin b. Ali, Numân b. Beşîr, Ebû Mes'ûd 'Ukbe b. Mâlik, Said b. Zeyd, Übey b. Ka'b, Ebû Eyyup, Ebû Talha, Ebû Zer, Hz. Hafsa, Ümmü Habîbe, 'Amr b. 'Âs, Abdullah b. Cafer, Üsâme b. Zeyd, Hz. Abbas, Abdurrahman b. Sehl, Halid b. Velid, Mâlik b. Huveyris, 'Avf b. Mâlik, Busr b. Ebî Artât, Ammâr, Maiz el-Eslemî, Seyyâr b. Revh b. seyyâr, Züheyr b. Râfi', Ruveyfi' b. Hadîc, Zeyd b. Erkâm, Berâ b. Âzib, Hz Fatıma, Fatıma bt. Kays, Mikdâd, Adiyy b. Hâtem, Sehl b. Sa'd, Süveyd b. Mukarrin, Muâviye b. Mukarrin, Abdullah b. Selâm, 'Amr b. 'Abese, Attâb b. Esîd, Ebû Muhammed Osman b. Ebî 'Âs, Hişâm b. Hakim, Cârûdu'l-Abdî, Abdullah b. Sercis, Amidiyye, Ebû Mahzûre, Ebû Şurayh el-Ka'bî, Ebû Berze, Bureyde el-Eslemî, Tarik b. Şihâb, Ebû Adiye es-Sülemî, Muğire b. Şu'be, Esmâ bt. Ebî Bekir, Ümmü Şerîk, Havle bt. Tüveyt, Ebû Katâde es-Sülemî, Dıhya b. Halifetü'l-Kelbî, Sehle bt. Süheyl, Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Revâha, Üseyd b. Hudeyr, Ebû Münîb, Ebû Huzeyfe b. 'Utbe, Ebû Senâbil b. Ba'kek, Ebû Seleme b. Abdu'l-Esed, Dahhâk b. Kays, Habib b. Mesleme, Sa'd b. Mu'âz, Kays b. Sa'd, Akîl b. Ebî Tâlib, Ebû Esîd, Ebû Said b. Muallâ, Seleme b. el-Ekva', Bilâl-i Habeşî, Sümâme b. Üsâle, Hakim b. Hizân, Hubeyb b. Adiyy, Abdullah b. Ma'mer el-Adevî, Şurahbil b. Samt, Sevbân, Ebû Bekra'nın Kardeşi Nâfi', Nu'eymân, Süheyb b. Sinân, Dahhâk b. Halife, Damra b. Îs, Umayr b. Sa'd, Ümmü'd-Derdâ el-Kubrâ, Sâbit b. Kays b. Şemmâs, Habib b. Adiyy, Sa'lebe b. Zehdem, Abdullah b. Ebî Bekir, Hz. Zeynep, Ümmü Eymen, Ümmü Yûsuf, 'Atike bt. Zeyd b. 'Amr b. Nüfeyl, Abdullah b. 'Avf ez-Zührî, Vâbise

b. Ma‘bed, Sürrek, Ebû Saidi’l-Hayr, Ebû Abdullah el-Basrî- Cübeyr b. Mut‘im, Ebû Hayye el-Mısrî, Abdurrahman b. Esved, Muaykib b. Ebî Fâtime’dir.[1228]

Osman Keskioğlu, bu üç gategoriyi zikrettikten sonra şöyle der: “…Unutulmamalıdır ki, üç gruptaki ashâb isimlerinin bu tertibi, ilimlerinin derecesine göre değil kendilerinden rivâyet olunan fetvâların sayısına göredir. İlim itibariyle bakılacak olursa Dört Halife, İbn Mes‘ûd, İbn Abbâs, Zeyd b. Sâbit, Hz. Aişe, Mu‘âz b. Cebel, Ebu’d-Derdâ, Übey b. Ka‘b, Ebû Musa el-Eş‘arî, İbn Ömer, İbn Zübeyr, Ebû Zerr el-Gifârî, Selmân-i Fârisî birinci grupta yer alırlar.”[1229]

Yukarıda üç kategoride saydığımız sahâbileri incelediğimizde bunların arasında çok sayıda Suffa’da de kaldıklarını görüyoruz. Bu da göstermektedir ki Suffa Ashâbı, hazarda ve seferde her zaman Resûlullah’ın yanında bulundukları ve O’nun gözetiminde yetiştikleri için aynı seviyede olmasa bile, ilim yönünden önemli bir yer ihraz etmişlerdir.

B- Sahâbe Döneminde Farklı Bölgelere Yerleşen Suffa Ashâbı ve Fıkhın Gelişimine Katkıları

Sahâbe döneminde Suffa Ashâbının hukûkî konularda hüküm çıkarma metodları, kullandıkları kaynaklar, Resûlullah’tan öğrendikleri Kur’ân, sünnet ve fıkhî bilgilerini yerleştikleri yeni bölgelerde çevresinde toplanan öğrencilere aktarma çabaları üzerinde duracağız. Ayrıca, ortaya çıkan yeni olaylarda verdikleri ictihadlardan bazı örnekler ve bütün bunların bu dönemde fıkhın gelişimine ne tür katkılar sağladığı konusu üzerinde de duracağız.

Bir önceki konuda gördüğümüz gibi, sahâbeden fetvâ verenler arasında birçok Suffa Ashâbı bulunmaktadır. Özellikle çok fetvâ veren yedi sahâbeden ikisi olan Abdullah b. Mes‘ûd ve Abdullah b. Ömer, Suffa Ashâbından olup her birisinin, yeni hukûkî problemler karşısındaki nasslardan hüküm çıkarma metodları, nassların gâyelerini anlama ve kavrama kabiliyetleri farklılık arzetmiştir. Bu nedenle nassları yorumlama ve yeni problemler hakkında ictihadda bulunup, bulunmama hususunda

[1228] Bkz.: İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 87-89; A. mlf., **Cevâmi‘u’s-Sîre**, 319, 323; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 12 vd.; el-Hacevî, **Fikru’s-Sâmi**, I, 278.
[1229] Keskioğlu, **a.g.e.**, 79.

farklı yöntemler uygulamışlardır. Bunların her birisinin başlattığı çığır, yetiştirdiği öğrenciler vasıtasıyla kendilerinden sonra gelecek hukuk bilginlerine önemli derecede öncülük etmişlerdir. Özellikle onlar, Sünnete olan vukûfiyetleri nedeniyle, kendi dönemlerinde olduğu gibi, daha sonraki dönemlerin de bir çok problemini Sünnetin koyduğu hükümle çözüme kavuşturmalarını sağlamışlardır. Hatta Suffa'da yetişenlerin Sünnete olan vukûfiyeti nedeniyledir ki, Hz. Ömer, herhangi bir hadis rivâyet edildiği zaman, doğruluğunu tesbit etmek için, Suffa Ashabından olan Abdullah b. Mes'ûd ile Ebu'd-Derdâ ve Ebû Zerr-i Gifâri'ye "Bu hadis, Resûlullah'ın hadisi midir? " diye sorardı.[1230]

Bütün ashâb olduğu gibi, özellikle Suffa Ashâbı, Hz. Peygamber hayatta iken O'na hizmet ve bağlılıkta nasıl hassas idiyseler, O'nun vefatından sonra da Sünnetine bağlılık konusunda o ölçüde titiz ve gayretli olmuşlardır. Ahkamla ilgili konularda olduğu gibi, günlük işlerinde de Resûlullah'ı kendilerine örnek almışlardır. İbn Ömer'e: "Ey Ebu Abdurrahman! Biz korku namazı ile hazarda kılınan namazı Kur'ân'da bulduğumuz halde, sefer namazını onda bulamıyoruz." denilince o: "Biz hiçbir şey bilmezken, Allah bize Hz. Muhammed'i gönderdi. Biz ancak onun yaptığını yapıyoruz." buyurmuştur.[1231] İbn Ömer, Resûlullah'ın Kâbe içerisinde nerede namaz kıldığını Bilal'den öğrenmiş ve orada namaz kılmıştır.[1232] Yine İbn Ömer, Resûlullah'ın "Zu-Tuva" denilen yerde geceleyip, sabah olunca namazını kıldığını, guslettiğini ve "Seniyyetü'l-ulya"dan Mekke'ye girdiğini haber vermiş, kendisi de böyle yapmıştır.[1233]

Suffa'da yetişen Sahâbilerin tümü, aynı bilgi ve birikime, aynı anlama, kavram kabiliyetine sahip olduklarını söylemek mümkün olmasa da, Hz. Peygamber'in vefatından sonra, bir çoğu farklı bölgelerde etrafında toplanan insanlara Kur'ân, Sünnet ve fıkıh öğretme çabası gösterdiklerini ifade edebiliriz. Söz gelimi; Abdullah b. Mes'ûd Kûfe'de, Ebû Mûsâ el-Eş'arî Basra'da, Ebu'd-Derdâ

[1230] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 336; Köksal, M. Asım, **İslâm Tarihi (Medine Devri)**, Şamil Yayınevi, İstanbul 1981, II, 70.
[1231] Malik, **Muvattâ**, **Sefer**, 7; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 148; İbni Mace, **İkâmetü's-Salât**, 73; Nesâî, **Taksirü's-salat**, 1; Beyhakî, III, 136.
[1232] Buhârî, **Salât**, 96; Müslim, **Hac**, 68.
[1233] Buhârî, **Hac**, 38; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 16.

Şam'da geniş gruplara ilim ve kırâ'at dersi vermişlerdir.[1234] İctihad hadisi ve ilmi ile meşhur olan Mu'âz b. Cebel ölüm döşeyinde iken, kendisine hangi âlimi tavsiye edebileceği sorulmuştu. O: "İlmi, şu dört kişiden öğrenmeye gayret ediniz. Bunlar: Uveymir Ebu'd-Derdâ, Selman-ı Fârisî, Abdullah b. Mes'ûd ve Abdullah Selâm'dır."[1235] diye tavsiyede bulunmuştur. Bunların ilk üçü Suffa'dan sayılan sahâbilerdendir.

Suffa'da yetişen ve daha sonra Kûfe Ekolünün baş üstadı ve imamı olarak kabul edilen Abdullah b. Mes'ûd'un istinbât metodu hakkında Abdurrahman b. Yezid (ö. 98/716) şöyle rivâyet etmiştir: Bir gün insanlar, İbn Mes'ûd'a çok soru sordular. O da şöyle dedi: "Kuşkusuz biz Allah'ın takdiriyle bu duruma ulaştık. Bizim olamayacağımız ve hüküm veremeyeceğimiz bir zaman gelecektir. Bugünden sonra kim bir problem çözmek isterse, o konuda Allah'ın kitabıyla hüküm versin. Kur'ân'da hakkında herhangi bir hüküm bulunmayan bir konu gelirse Resûlullah'ın verdiği hükümle hükmetsin. Eğer Kur'ân'da hükmü bulunmayan ve Resûlullah'ın da hakkında hüküm vermediği bir mesele sorulursa bu durumda sâlihlerin (âlimlerin) verdiği hüküm ile (icmâ') hükmetsin.[1236] Eğer, Kur'ân'da mesele hakkında kendisi ile ilgili bir hüküm bulunmayan, ne Hz. Peygamber'in, ne de sâlihlerin hakkında hüküm vermedikleri bir mesele ile karşılaşırsa, bu durumda kendi görüşü (re'y) ile ictihad etsin. Ben hüküm vermekten çekiniyorum demesin. Çünkü haramlar açıktır, helaller de açıktır. Bu ikisi arasındakiler de şüpheli şeylerdir. Bu durumda seni şüpheye düşüren olay karşısında şüpheye düşürmeyeni tercih et."[1237]

Suffa'da yetişen ve daha sonra Medine Ekolünün baş üstadlarından olan Abdullah b. Ömer'in istinbât metodu da, Allah Resûlü, Hz. Ebû Bekir ve Ömer'in uyguladığı ve kendilerinden öğrendiği metoddan başkası değildir. Ancak İbn Ömer'in yetiştiği çevrenin hadis yurdu olması nedeniyledir ki, O, fıkhî problemlere daha çok, hadislerle hüküm bulmaya çalışmıştır. Ortaya çıkan yeni problemlere

---

[1234] Kevserî, **Makâlât**, 14-15.

[1235] İbn Sa'd, **a.g.e.**, II, 352; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 243. Ayrıca bkz.: İbn Abdilberr, **el-İsti'âb**, IV, 212; Köksal, M. Asım, **İslâm Tarihi (Medine Devri)**, II, 70.

[1236] Dârimî'de geçen bir rivâyette: "Sâlihler" ifadesi yerine "Müslümanların üzerinde icmâ ettikleri" ifadesi kullanılmıştır. (Dârimî, **Mukaddime**, 20).

[1237] Dârimî, **Mukaddime**, 20; Nesâî, **Âdâbu'l-Kudât**, 11; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 200; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 62-63.

çözüm aramak için, önce Kur'ân ve Sünnet'e bakar, her ikisinde de bulamazsa büyük sahâbilerin ictihadlarına bakardı. Şayet onlar ittifak etmişlerse, O da bunu uygulardı. Ancak ihtilaf etmişlerse, onlardan kendince doğru olarak kabul ettiği bir görüşü alırdı. Bütün bunlarda hüküm bulamazsa, o zaman kendisi kıyas yaparak fetvâ verirdi.[1238] Zaten bu metod, âlim olan bütün sahâbenin uyguladığı metoddur. Ortaya gelmemiş olaylar hakkında fetvâ vermekten çekinmişlerse de,[1239] problem meydana geldikten sonra hüküm vermek için gayret göstermişlerdir. Söz gelimi; Suffa Ashâbından Ammâr b. Yâsir'e bir problem sorulması üzerine O: "Bu olay henüz meydana geldi mi?." diye sordu. Soranlar, hayır deyince de Ammâr: "O halde meydana gelinceye kadar bizi rahat bırakın! Sonra meydana geldiğinde sizin için onu halletmek için gayret göstereceğiz." dedi.[1240] Abdullah b. Mes'ûd da mehri tesbit edilmeden nikahı kıyılan ve duhûl olmadan kocası ölen bir kadına verilecek tazminat konusunda soru sorulduğunda: "Ben, o kadın hakkında kendi görüşümle fetvâ veririm. Eğer doğru ise Allah'tandır. Şayet hatalı ise bendendir ve şeytandandır. Allah ve Resûlü bundan beridir." dedi ve ictihad ederek kendi görüşünü söyledi.[1241]

Bütün sahâbenin kavrayış, anlama ve algılama kabiliyetleri aynı olmamakla birlikte, devamlı Resûlullah ile beraber bulunmaları nedeniyle teşrîin birinci kaynağı olan Kur'ân âyetlerinin esbâb-ı nüzûlününü, ikinci kaynağı olan Sünnetin esbâb-ı vürûdunu daha iyi biliyorlardı. Bunun için nassların amaçlarını, teşrîin gâyesini, hüküm vermenin metodunu da daha iyi müşahede etmeleri açısından Suffa'da kalan ashâbın diğerlerine nazaran önde gelmeleri tabîidir. Bunlarla birlikte Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudrî, Sad b. Ebî Vakkâs ve Selmân-i Fârisî'inin verdikleri fetvâlar da azımsanamayacak derecede çoktur.

Her ne kadar "en çok hadis rivâyet eden en çok fakîh olandır" tezi yanlışsa da bunlara baktığımızda gerek hadis rivâyetinde gerek fıkıhta önde gelen sahâbiler olduğunu ifade edebiliriz. Söz gelimi; çok fetvâ veren İbn Mes'ûd 848, İbn Ömer 2630 hadis rivâyet etmiştir. Orta derecede fetvâ veren Ebû Hureyre 5374, Ebû Said

[1238] Kal'acî, **Mevsu'atu Fıkhu Abdullah b. Ömer**, 28-29.
[1239] Darimî, **Mukaddime**, 18; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 64.
[1240] Darimî, **Mukaddime**, 18.
[1241] Hâkim en-Nisâbûrî, el-**Müstedrek**, VI, 146; Beyhakî, **Sünen**, VII, 245; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 216-217; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 63; Hudarî, **a.g.e.**, 91.

el-Hudrî 1170, Sa‘d b. Ebî Vakkâs 271, Selmân-ı Fârisî 60 hadis rivâyet etmiştir.[1242] Ancak bazıları hadisi bildiği halde rivâyetinde en ufak bir yanlışlık yapmaktan ve Resûlullah'a istemeyerekte olsa en ufak bir yalan isnad etmekten çekindikleri için rivâyetten kaçınırlardı. Bunların başında İbn Mes‘ûd gelmektedir. O, Resûlullah'tan bir hadis rivâyet ettiğinde aşırı titizlik gösterirdi ve rivâyetin sonunda "Ya da bunun gibi, veya benzeri gibi, yahut misli gibi" dediği ifadeler kullanmıştır.[1243] Benzer ifadeleri, yine Suffa Ashâbından sayılan Ebu'd-Derdâ' da, rivâyetlerinin sonunda söylemiştir.[1244]

Sahâbilerin Resûlullah'tan hadis rivâyet ederken göstermiş olduğu bu titiz davranış ve hata etmekten çekindiği için sözü Peygamber'e dayandırmaması durumu, bazen beraberinde başka bir sorunu da doğurmuştur. Çünkü kaynaklarda bazen sahâbeden nakledilen bir hüküm ile Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadisin aynı lafızlarda olması şeklinde bir durum söz konusu olmuştur. Özellikle fıkhî bilgileriyle öne çıkmış sahâbilerin söylediği bazı hadisleri saygı ve kaygı nedeniyle doğrudan Peygamber'e atfetmeyince, bir kısım kaynaklarda hadis olarak değil de, onların söylediği sözler ve verdiği hükümlermiş gibi nakledilmiştir. Hatta bu durum, tekrarları ile birlikte toplam 5374 hadis ile, en fazla hadis rivâyet eden ve Suffa Ashâbından Ebû Hureyre için de söz konusudur. Söz gelimi; hadis kaynaklarında: "İbn Abbas ve Ebu Hureyre'ye kendisi hamile iken kocası ölen kadının durumu soruldu. İbn Abbas: "İki iddetten sonuncusunu bekledikten sonra evlenebilir" dedi. Ebu Hureyre de: "Çocuğunu doğurduktan sonra evlenebilir" dedi. Bunun üzerine Ebu Seleme b. Abdurrahman, Ümmü Seleme'nin yanına gitti ve bu meseleyi sordu. Ümmü Seleme şöyle dedi: "Sübey‘atü'l-Eslemiyye kocasının vefatından on beş gün sonra doğum yapmıştı. İki kişi ona dünürcü olmuştu, birisi genç diğeri de yaşlıydı. Sübey‘a, genç olanın teklifini kabul etti. Bunun üzerine yaşlı olan senin evlenmen helâl değildir, dedi. Sübey‘a'nın ailesi o günlerde orada değildi. O ihtiyar kimse, Sübey‘a'nın ailesi gelince kendisini tercih edebileceklerini ümid ediyordu. Bunun üzerine Sübey‘a, Rasûlullah'a geldi ve durumu anlattı. Rasûlullah: *"Sen*

[1242] İbn Hazm, **Cevâmiu's-Sîre,** 275 vd; Âşık, **a.g.e.**, 116-123.
[1243] Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb el-Hanbelî, **Şerhu İleli't-Tirmizî**, thk.: Nureddin Itr, Dımaşk 1978, I, 149; Zehebî, **Tezkiretü'l-Huffâz**, I, 14.
[1244] Dârimî, **Mukaddime**, 28.

evlenebilirsin, dilediğin kimse ile evlen." dediği şeklinde rivâyetler vardır.[1245] Fakat bu rivâyetler incelendiğinde, hiçbirisinde Ebû Hureyre'nin vardığı sonucun, Allah Resûlü'nün uygulamasına uygun olması; acaba onun daha önce Resûlullah'ın uygulamasını bildiğinden mi? yoksa kendi re'yi ile mi bu sonuca vardığı konusunda herhangi bir bilgi aktarılmamaktadır. Bu nedenle iki şekilde yorum yapılabilir kanaatindeyiz:

Birincisi yorum; Ebû Hureyre'nin verdiği hükmün, bilmediği halde kendi ictihadı ile bu sonuca varmış, ancak Hz. Peygamber'in sünnetine de uygun düşmüştür.

İkinci yorum; Ebû Hureyre, aslında Hz. Peygamber'in bu konudaki uygulamasını biliyordu, ancak, kendilerine bu konu sorulunca Resûlullah'ın sünnetini söylemiştir.

Ebû Hureyre'nin örneğinde olduğu gibi, hadis ve fıkıh kaynakları incelendiğinde, bazen aynı sahâbiden nakledilen bir rivâyet; bir kaynakta o kişinin kendi görüşüymüş gibi, rivâyet edildiğini; diğer kaynakta onun naklettiği bir hadis olarak kendisinden rivâyet edildiğini görüyörüz. Söz gelimi; İbn Mes'ûd'un "Taharetsiz hiçbir namaz kabul olmaz" sözünü; İbn Ebî Şeybe, Kitâbü'l-Musannef'te Onun görüşü olarak aktarırken, Heysemî ise, Mecma'ü'z-Zevâid'de Onun rivâyet ettiği bir hadis olarak nakleder.[1246] Bazen de, bir konu hakkındaki hükmü, bir kaynakta bir sahâbinin görüşü olarak nakledilirken, diğer bir kaynakta başka bir sahâbiden hadis olarak nakledilmiştir. Bunun nedeni; yukarıda açıklamaya çalıştığımız gibi, ya farklı sebeplerden dolayı sahâbi, hükmü söylerken hadis veya kendi görüşü olduğunu belirtmeden söylemiş ya da sahâbiden nakleden râvî, bu rivâyetin hadis mi yoksa kendi görüşü mü olduğunu açıklamayıp naklettiğinden kaynaklandığı kanaatindeyiz.

Birinci bölümde biyografyalarını verirken de gördüğümüz gibi Suffa Ashabı, bütün hukukî sorunlarını birinci ağızdan öğrenmeye çalışıyorlardı. Zaten Suffa'da kalanlar zamanının çoğunu Hz. Peygamber'le geçiriyor ve birçoğu O'nun hizmetinde

[1245] Malik, **Muvattâ**, **Talâk**, 30; İbn Mâce, **Talâk**: 8; Tirmizî, **Talâk**: 18; Nesâî, **Talâk**, 56.
[1246] İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, **el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr**, thk.: Kemal Yusuf Hût, Riyad 1409, I, 15; Heysemî, **Mecma'ü'z-Zevâid**, I, 525.

bulunuyorlardı. Bu nedenle bir taraftan Resûlullah'ın açıklamalarını dinlerken, diğer taraftan fiil ve takrirlerine şahid oluyorlardı. Bütün uygulamalarını aynı titizlikte izlerlerken, özellikle namaz ibadeti konusundaki fiil ve sözleri âdeta kayda alıyorlardı. Çünkü onlar, ibadete hazırlık mahiyetindeki abdestin nasıl alındığını, namazların nasıl kılındığını, farzlarını, sünnetlerini, namaza nasıl başlanıp bitirileceğini bizzat Allah Resûlü'nden öğrenmeye gayret ederlerdi. Bu nedenledir ki, hadis kaynaklarını incelediğimizde fıkhın furû' kısmını oluşturan konular ve özellikle bunlardan namaz ibadeti ile ilgili en ince noktasına kadar her konu hakkında bir hadis rivâyetini bulmak mümkündür. Aynı zamanda bu rivâyetlerin çoğu Suffa Ashabından sayılan Ebû Hureyre, İbn Ömer, Ebû Sa'id el-Hudrî, İbn Mes'ûd, Sad b. Ebî Vakkâs, Selmân-i Fârisî, Abdullah b. Zeyd, Abdullah b. Üneys, Ebû Sa'lebe, Ebû Reyhâne, Ebû Berze, Ebû Lübâbe, Vâsile b. Eska', Vâbise b. Ma'bed, Ebu'd-Derdâ' ve diğer Suffalılardan geldiğini de açıkça görebiliriz. Bu nedenle onların fıkhî görüşleri, çoğu zaman Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerinden oluşan sünnetine dayanmaktaydı.

Görmedikleri, duymadıkları ya da bilmedikleri olaylarda da; çoğu zaman, Resûlullah'ın o konu hakkındaki sünnetini diğer sahâbeden öğrenmeye gayret ediyorlardı.[1247] Örneğin; Suffa Ashâbından sayılan İbn Ömer ve Sa'd b. Ebî Vakkâs arasında geçen şu olay bunun açık örneğidir: Nâfî' şöyle der: "İbn Ömer bir keresinde Sa'd b. Mâlik (Sa'd b. Ebî Vakkâs)'i, mestleri üzerine mesh ederken gördü ve ona: "Siz böyle mi yapıyorsunuz?!" dedi. Sa'd da: "Evet" diye cevap verdi. Bunun üzerine ikisi beraber Hz. Ömer'in yanına gittiler. Sa'd: "Ey Mü'minlerin Emîri! Yeğenime mestlere mesh etmek hakkında fetvâ ver!" dedi. Hz. Ömer de şöyle dedi: "Biz Hz. Peygamber'le beraberken mestlerimize mesh ederdik." Bunun üzerine İbn Ömer: "Büyük ve küçük tuvalet ihtiyacını giderdikten sonra da mesh edilebilir mi?" diye sordu. Hz. Ömer: "Evet, büyük ve küçük tuvalet ihtiyacını giderdikten

[1247] Hadis kaynakları incelendiğinde bu konuda bir çok örnek görülebilir. Ancak İmam Şâfiî'nin Müsnedinde geçen şu rivâyeti nakletmekle yetineceğiz. Sahâbî olan Usâme b. Zeyd şöyle der: "Tuvalet ihtiyacı için Allah Resûlü ile beraber Bilal da gitti. İkisi geri geldikten sonra Bilal'a: "Resûlullah ne yaptı? " diye sordum. Bilal: "Resûlullah ihtiyacını giderdikten sonra abdest aldı; yüzünü ve kollarını yıkadı, başını mesh etti, sonra mestlerini meshetti." dedi." Şâfiî, Muhammed b. İdris, **Müsnedü el-İmâm Muhammed b. İdris eş-Şâfiî**, thk.: Rıf'at Fevzî Abdulmuttalib, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamî, Beyrut 2005, 132.

sonra da mesh edilebilir." dedi." (Râvi) Nâfî' şöyle devam eder: "Bundan sonra İbn Ömer mestlerini çıkartmaksızın üzerlerine mesh ediyor ve bunu belli bir süreyle de sınırlamıyordu."[1248]

Yukarıda anlattığımız gibi, onların bütün bu hassasiyetine rağmen, karşılaştıkları yeni problemin hükmünü, Kur'ân ve Sünnet'te bulamadıkları takdirde yine bu iki kaynaktan öğrendikleri ve anladıkları çerçevesinde çözüm bulmaya çalışmışlardı. Bunu yaparlarken de, çoğu zaman toplanır ve ortak görüşle hüküm vermeye özen gösterirlerdi.[1249] Fakat fetvâ verecek durumda olan sahâbilerin bile, henüz meydana gelmemiş meseleler hakkında hüküm vermekten kaçındıklarından[1250] dolayı, sonraki dönemlerde gelişecek olan nazarî fıkıh, bu dönemde yoktu.

Hz. Peygamber döneminde olduğu gibi, sahâbe döneminde de tedvin edilmiş bir fıkıh yoktu. Aynı zamanda Hz. Peygamber, daha sonraki dönemlerde oluşan hukuk biliminde sunulduğu gibi, emirleri; farz, vacip, mendup, haram, helal, mekruh ve mubah şeklinde bir derecelendirmeye tabi tutmamıştı. Sahâbe döneminde de, emirlerin bu derecelendirmesi yapılmamıştı. Sonraki hukuk bilginlerinin filleri bu şekilde sınıflandırmaları, Kur'ân'ın farklı bölümlerindeki ifadeleri, Hz. Peygamber'in değişik hadisleri, sahâbilerin ve ilk müslümanların uygulamaları üzerinde çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır.

C- Suffa Ashâbının Farklı Bazı Fıkhî Görüşleri ve Sonraki Fukahâ'ya Etkisinden Örnekler:

Fıkıh ve hadis kaynakları incelendiğinde; Resûlullah'ın rahle-i tedrisinde yetişen sahâbe ve özellikle Suffa Ashâbı, dinî uygulamaların her safhasında O'na en yakın kişiler olması nedeniyle, hemen hemen her konuda olduğu gibi, özellikle ibadetler konusundan O'ndan örnekler vermişlerdir. Birçok konuda onların fıkhî görüşleri ve hüküm verirken takip ettiği metodları, Resûlullah'tan gördükleri, duydukları veya öğrendikleri uygulamaları neticesinde vardığı sonuçtur.

[1248] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 35; İbn Mâce, **Tahâret**, 84.
[1249] Dârimî, **Mukaddime**, 17.
[1250] Sahâbenin meydana gelmemiş konular hakkında hüküm vermekten çekindikleri ile ilgili rivâyetler için bkz.: Darimî, **Mukaddime**, 18, 21;

Sahâbiler, kendilerinin bir konudaki farklı uygulamasının doğruluğunu kanıtlamak için yine çoğu zaman Allah Resûlü'nün sünnetinden bir delil getirmek için çaba sarfetmişlerdir. Bu nedenle aynı konu hakkında bir çok farklı rivâyetler nakledilmiştir. Onlardan nakledilen farklı rivâyetler daha sonra oluşan Ehl-i Kûfe ve Ehl-i Hicâz Ekolleri üzerinde de ihtilafa sebep olmuştur. Bu fıkhî görüş ayrılıkları, mezhep imamları döneminde de devam etmiştir. Her bir fıkıh bilgini, ilim öğrendiği bölge ve hocalarının etkisinde kalmıştır. Hatta bir çok bilgin, kendi görüşlerinin doğru olduğunu ve karşı görüşlerin yanlış ya da zayıf olduğunu ispatlamağa yönelik eserler kaleme almışlardır. Söz gelimi; İmam Muhammed, "el-Huccetu 'alâ Ehl-i Medine" adlı eserinde Kûfe ekolünün temsilcisi ve hocası Ebû Hanife ile Medine ekolünün fıkhî görüş ve dayandıkları delilleri ele alır ve kendi görüşünün doğruluğunu ispat etmeye çalışır.[1251] Bu konuda daha pek çok eser yazılmıştır.[1252]

Suffa Ashâbından bazı kişilerin, fıkhın furû' kısmı konusunda ortaya koydukları farklı görüşlerini ve bu görüşler neticesinde, daha sonra gelen fıkıh bilginlerine olan etkilerinden bazı örnekler vereceğiz. Örnekleri verirken, özellikle Suffa Ashâbından sayılan kişilerin, o konu hakkındaki görüşlerini aktarmaya çalışacağız. Ancak Suffa bir ekol olmadığı için, bazen fıkhî bir problem karşısında aynı görüşü benimserken; bazen ise, farklı görüş ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, Suffa'dan sayılmayan diğer sahâbilerin de, o konu hakkındaki görüşünü aktardık. Çünkü, daha sonra ortaya çıkacak olan hukuk ekollerindeki bir ekolün, aynı metod ve fıkhî görüş birliği içerisinde olduğu gibi, Suffa'da kalan sahâbilerin fıkhî konularda belli bir ortak görüşleri yoktu. Dolayısıyla gerek Suffa'dan, gerek diğer sahâbilerden olsun, ortaya çıkan yeni bir problem hakkında Kur'ân ve Sünnet bilgisi çerçevesinde yorum yaparak, kendi görüşünü açıklamışlardır.

[1251] Bkz.: Şeybânî, Muhammed b. Hasan, **el-Huccetu 'alâ Ehl-i Medine**, thk.: Ebü'l-Vefâ' el-Afgânî, Âlimü'l-Kütüb, Beyrut 1983, I, 1 vd.

[1252] İmam Ebû Yusuf, hocası Ebu Hanife ile çağdaşı Kadı İbn Ebî Leyla (ö. 148/765) arasındaki tartışmaları konu edinen "**İhtilafu Ebî Hanife ve İbn-i Ebî Leylâ**", İslam devletler hukukuyla ilgili olup, İmam Evzai'nin bu konudaki görüşlerinin tenkidini içeren **"Kitâbu'r-Red 'alâ Siyeri'l-Evzî"** ve **"Kitâbu'r-Red 'alâ Mâlik b. Enes"** gibi eserler kaleme alarak karşı görüşleri ve onların delillerini zayıf göstererek kendi görüşlerini destekleyen deliller ortaya koymuştur. İlk iki eseri, İmam Şâfiî "el-Ümm" adlı kitabında nakletmiştir. (Bkz.: Şâfiî, Muhammed b. İdris, **el-Ümm,** Bulak-Mısır 1325, VII, 87-150, 303-336).

Aşağıda Suffa'dan sayılan bir kısım sahâbinin farklı bazı görüşlerini ve bu görüşlerin sonraki fıkıh bilginlerine olan etkilerini ele alacağız:

1- İbâdetlerle İlgili Bazı Örnekler

a-Abdest ve Teyemmüm

Abdest, Farsça bir kelime olup, âb (su) ile dest (el) kelimelerinden oluşur ve "el suyu" anlamındadır. Arapça'da abdest; vudû' kelimesiyle ifade edilir. Fıkıh terminolojisinde abdest; namaz, Kâbe'yi tavâf, tilâvet secdesi gibi, bazı ibâdetleri yapabilmek için, yüz, kol ve ayakları yıkamak ve başı mesh etmektir.[1253]

Teyemmüm, fıkıh terminolojisinde; su kullanma imkanı bulunmadığında, abdestsizlik, cünüplük gibi, hükmî kirliliği gidermek maksadıyla temiz toprağa sürülen ellerle yüz ve iki kolun meshedilmesi şeklinde yapılan hükmî temizliği ifade eder.[1254]

Sahâbiler ve özellikle Resûlullah'ın rahle-i tedrisinden yetişen Suffa Ashâbı, her konuda olduğu gibi, tahâret konusunu da en ince detaya kadar Hz. Peygamber'den öğrenirlerdi. Bu konu ile ilgili tâbiînlerden Abdurrahman b. Yezîd, şöyle anlatır: "Selman'a Resûlullah, size her şeyi hatta abdest bozmayı bile öğretti mi? diye sorulunca, Selman: "Evet, öğretti. Hatta bizi büyük ve küçük abdest bozarken kıbleye doğru dönmekten, sağ el ile temizlenmekten, taharette üç taştan az kullanmaktan, kemik ve tezekle temizlenmekten de yasakladı." dedi."[1255]

Suffa Ashâbından ve Resûlullah'ın azadlı kölesi Sefine: "Allah Resûlü, bir müdd[1256] ile abdest alır, bir sa' ile de güslederdi."[1257] diyerek, tahârette kullanılacak su miktarı ile ilgili bilgi aktarmaktadır. Suyun israf edilmemesi konusunda İbn

---

[1253] Kal'acî, Muhammed Ravvâs, **el-Mevsû'âtü'l-Fıkhiyyetü'l-Müyessere**, Dârü'n-Nefâis, Beyrut 2000, II, 1957; Zuhaylî, Vehbe, **el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuhû**, Beyrut 1985, I, 207, 208; Vecdi Akyüz, **İbadetler İlmihali**, İstanbul 1995, I, 223; Fikret Karaman ve arkadaşları, **a.g.e.**, 3-4; Döndüren, **Delilleriyle İslâm İlmihali**, 187.

[1254] Kal'acî, **el-Mevsû'âtü'l-Fıkhiyyetü'l-Müyessere**, I, 606; Zuhaylî, **a.g.e.**, I, 406; Fikret Karaman ve arkadaşları, **a.g.e.**, 661; Erdoğan, **a.g.e.**, 464; Döndüren, **a.g.e.**, 221.

[1255] Tirmizî, **Tahâret**, 12; İbn Mâce, **Tahâret**, 16; Ebû Davud, **Tahâret**, 21.

[1256] Müdd: Eskiden kullanılan bir ölçeyin ismi olup, günümüz ölçü birimiyle yaklaşık 0,73 lt. eder. Sa': Eskiden kullanılan bin dirhemlik bir ölçeyin ismi olup, günümüz ölçü birimiyle yaklaşık 2,917 gr. Eder. Müd, Sa'ın dörtte birine eşittir. (Fikret Karaman ve arkadaşları, **a.g.e.,** 485, 566)

[1257] Müslim, **Hayz**, 10; Tirmizi, **Tahâret**, 42; Dârimî, **Tahâret**, 23.

Ömer'in de dikkatlı davrandığı ve bir müdd ile abdest aldığı, hatta bunun daha faziletli olduğunu söylediği nakledilir.[1258]

Abdesti oluşturan, yüz, kollar ve ayakların yıkanması ile başın mesh edilmesi âyetle sabittir.[1259] Abdestin unsurlarında ve abdestsiz hiçbir namazın geçerli olmayacağı konusunda; gerek sahâbiler, gerek daha sonra gelen İslâm bilginleri görüş birliği içindedirler. Bu konuda Suffa Ashâbından bir çok hadis rivâyet edilmiştir. Abdullah b. Ömer, Resûlullah: *"Taharetsiz hiçbir namaz kabul edilmez."* dediğini[1260] nakleder. Abdullah b. Mes'ûd'den gelen rivâyet de aynıdır.[1261]

(1) Abdestsiz Kur'ân okuma

Abdullah b. Mes'ûd, Kur'ân okurken abdestli olmak gerekmediği görüşündedir. İbn Mes'ûd, Fırat nehri kıyısında bir adama Kur'ân okuturken, tuvalete gitmiş, döndükten sonra adama "oku" deyince, adam, ona abdest alması gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine İbn Mes'ûd: "Kur'ân'ı abdestsiz okumanda bir sakınca yoktur." diyerek, adamın Kur'ân okumaya devam etmesini istemiştir.[1262] Abdullah b. Ömer ise, Kur'ân'a dokunurken abdestli olması gerektiği, ancak sadece okurken, abdestli olması gerekmediği görüşündedir. İbn Ömer'in de İbn Mes'ûd gibi, tuvaletten sonra abdest almadan Kur'ân okuduğuna dair rivâyetler vardır.[1263]

(2) Abdesti bozan şeyler

Abdesti bozan şeyler konusunda sahâbe ve dolayısıyla Suffa Ashâbı arasında görüş ayrılıkları vardır. Ancak konu ile ilgili şu iki örnek üzerinde duracağız: Kadına veya cinsel organa dokunmakla abdestin bozulup bozulmaması konuları.

Kadına dokunmakla abdestin bozulup bozulmaması konusunda farklı görüşler vardır. Bu konu da Hz. Ömer, İbn Ömer, İbn Mes'ûd: ***"Ey iman edenler! .... Biriniz***

[1258] İbn Ebî Şeybe, **el-Kitâbü'l-Musannef**, I, 11; Kal'acî, **Mavsû'atu Fıkhı Abdullah b. Ömer**, 729-730.

[1259] Mâide, 5/6.

[1260] Müslim, **Tahâret**, 2; Tirmizî, **Tahâret**, 1; İbn Mâce, **Tahâret**, 2. Benzer rivâyetler için bkz.: Buhârî, **Zekât**, 7; Nesâî, **Tahâret**, 103; **Zekât**, 48; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II 20, 39, 51, 57, 73; V, 74, 75.

[1261] İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.**, I, 15; Heysemî, **Mecme'uz-Zevâid**, I, 525.

[1262] Bkz.: Ebû Yusuf, **Kitâbü'l-Âsâr**, 65; Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, IX, 145.

[1263] İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.**, I, 18, 104; Beyhakî, **Sünen**, I, 90; Abdurrezzâk, **el-Musannef**, thk.: Habîburahman el-A'zamî, Beyrut 1403, I, 338; Kal'acî, **Mevsû'atu Fıkhı Abdullah b. Ömer**, 624.

tuvaletten gelirse yahut da kadınlara dokunmuşsanız (ev lâmestümü'n-nisâ) ve bu hallerde su bulamamışsanız temiz toprakla teyemmüm edin...”[1264] âyetindeki “kadınlara dokunma”yı cinsi birleşme olarak değil, normal dokunma olarak anlamışlar. Onların bu görüşü, daha sonra İbrahim, Zührî, Evzâi, Mâlik, Şâfiî ve diğer bir grup fıkıh bilginleri tarafından da kabul edilmiştir. Ancak Hz. Aişe ve Zeynep es-Sehmiyyenin rivâyet ettiği hadislere göre ise, Hz. Peygamber'in, kendi hanımlarına dokununduktan, hatta öptükten sonra dahi abdest almadığı yönündedir.[1265] Kûfe Ekolünün ilk hocalarından İbrahim en-Nehaî, İbn Mes'ûd'u taklit ederdi ve normal dokunmanın abdesti bozacağı görüşünde idi. Fakat Ebû Hanîfe, -İbrahim en-Nehaî'nin mezhebine aşırı derecede bağlı olmasına rağmen- onun görüşünü terk etti ve Hz. Aişe'den gelen rivâyeti de göz önünde bulundurarak, dokunmayı “cinsel ilişki” olarak yorumlamış ve normal dokunma ile abdestin bozulamayacağı görüşünü benimsemiştir.[1266]

Cinsel organına dokunmakla abdestin bozulup bozulmaması konusunda da, sahâbilerden gelen farklı görüşler nedeniyle sonraki fıkıh bilginleri arasında ihtilaf konusu olmuştur. Cinsel organına dokunmakla abdestin gerekeceğini kabul edenler sahâbilerden Ümmü Habibe, Hz. Ömer, İbn Ömer, Ebû Hureyre, İbn Abbas, Aişe ve Sa'd b. Ebî Vakkas, Ebû Eyyûb, Erva bt. Üneys, Câbir, Zeyd b. Hâlid ve Abdullah b. Amr'dır. Bu konuda Büsre bt. Safvân'ın, Rasûlullah: *“Kim cinsel organına elini sürerse abdest alsın.”*[1267] dediğine dair hadisi ile Câbir b. Abdullah'ın, Allah Resûlü'nün: *“Kim elini, çıplak olarak cinsel organına dokundurursa abdest alması vacip olur.”*[1268] dediğine dair hadisi delil olarak gösterilmektedir. Buna karşın Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Ammâr, İbn Mübârek ve Kûfe fıkıh bilginleri ise, bu görüşü kabul etmemişlerdir. Çünkü, Abdest aldıktan sonra elin cinsel organa değmesi halinde abdestin bozulup, bozulmayacağı Rasûlullah'a sorulmuş, Allah Resûlü de: “*O da*

[1264] Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6.
[1265] İbn Mâce, **Tahâret**, 69; Tirmizî, **Tahâret**, 63.
[1266] Bkz.: İbn Mâce, **Tahâret**, 69; Tirmizî, **Tahâret**, 63; Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 176-177.
[1267] Mâlik, **Tahâret**, 15; Müslim, **Tahâret**, 15; Ebû Dâvûd, **Tahâret**, 69; Tirmizi, **Tahâret**, 61; İbn Mâce, **Tahâret**, 63.
[1268] İbn Mâce, **Tahâret**, 63.

insanın bir uzvu değil midir?"[1269] diye cevap vermiştir. Buna göre cinsel organa dokunmanın abdesti bozmayacağı görüşünü benimsemişlerdir. İki farklı hüküm içeren hadislerden birinin mensuh olduğu tartışmalıdır… Bu iki görüş, sonraki fıkıh bilginleri arasında ihtilafa sebep olmuştur. Buna göre; Evza'î, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye ve meşhur olan görüşünde Mâlik, cinsel organa dokunmanın abdesti bozacağı görüşünü benimsemişler. Ebû Hanife ve arkadaşları ise, cinsel organa dokunan kimsenin, abdestinin bozulmayacağı görüşünü benimsemişlerdir.[1270]

(3) Teyemmüm alma şekli ve teyemmümün alınabileceği durumlar

Su ile alınan abdestte olduğu gibi, su bulunmadığı veya su bulunup da, kullanılmasında bir engel bulunduğu zamanlarda teyemmüm edilebileceği konusunda da sahâbiler arasında görüş birliği vardır. Ancak teyemmümün nasıl yapılacağı ve bir kişinin gusül abdesti almak için su bulamaması durumunda teyemmüm edip, etmeyeceği konusunda görüş ayrılıkları vardır.

Teyemmümün şekli konusunda Suffa Ashâbından gelen bazı rivâyetler şöyledir: Ammâr'dan gelen rivâyete göre teyemmüm konusunda Resûlullah, kendisine: *"Sana, ellerinle yere vurman, sonra onlara üflemen, sonra onlarla yüzünü ve kollarını meshetmen yeterliydi."* dedi.[1271] Abdullah b. Ömer'den gelen rivâyete göre ise, Resûlullah: *"Teyemmüm, iki vuruştan ibarettir: Yüz için bir vuruş, dirseklere kadar kollar için de bir vuruştur."*dedi.[1272] Ammâr'ın rivâyetinde, bir vuruşla yüz ve kolların mesh edilerek teyemmüm alınabileceği; İbn Ömer'in rivâyetinde ise, iki vuruştan biriyle yüzünü, diğeri ile de kollarını mesh ederek teyemmüm alınması gerektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, gerek Resûlullah'tan ve gerekse sahâbilerden, her iki şekilde de yapıldığı rivâyet edilmektedir. Hz. Ali ve İbn Abbâs gibi sahâbiler, Şa'bi, Atâ ve Mekhûl gibi tâbiîn, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye gibi sonraki fıkıh bilginleri de Ammâr ile aynı görüşü benimsemişlerdir. Sahâbî olan Câbir ve İbrahim en-Nehaî, Hasan-ı Basrî, Sûfyân-ı Sevrî, Mâlik, İbnü'l-Mübarek ile Şâfiî

[1269] Ebû Dâvûd, **Taharet**, 70; Tirmizi, **Tahâret**, 62; İbn Mâce, **Tahâret**, 64.
[1270] Bkz.: Şâfiî, **Müsnedü el-İmam Muhammed b. İdris eş-Şâfiî**, 104-105, 108; İbn Mâce, **Tahâret**, 63; Tirmizî, **Tahâret**, 61; Nesâî, **Tahâret**, 119, 120.
[1271] Buhârî, **Teyemmüm**, 1; Tirmizi, **Tahâret**, 110; Nesâî, **Teyemmüm**, 26.
[1272] Ebû Dâvud, **Tahâret**, 122.

gibi fıkıh bilginleri de İbn Ömer'in görüşünü benimsemişlerdir. Ancak tâbiîn ve sonraki fıkıh bilginlerinin çoğunluğu; teyemmümün, biri yüz için, diğeri de dirseklere kadar kollar için olmak üzere iki vuruştan ibaret olduğunda hemfikirdirler.[1273]

Su bulunmadığı zaman cünüplükten dolayı teyemmüm edilip, edilemeyeceği konusunda sahâbiler arasında farklı görüşler vardır. Bu görüşleri Şakîk-i Belhî şöyle anlatır: "Ben, Abdullah b. Mes'ûd ile Ebû Mûsâ el-Eşârî'nin yanında otururken, Ebû Mûsâ: "Ey Ebû Abdurrahman! Bir adam cünüp olsa ve bir ay su bulamazsa, teyemmüm yapamaz mı? Ne dersin? " dedi. Abdullah: "Hayır, bir ay da su bulamasa teyemmüm yapamaz." karşılığını verdi. Bunun üzerine Ebû Mûsâ: "Peki, ***"Su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm ediniz."***[1274] âyetini ne yapacaksın? dedi. Abdullah: "İnsanlara ruhsat verilseydi, sular soğuk olduğunda da hemen toprakla teyemmüm ederlerdi." dedi. Ebû Mûsâ: "Demek cünüplükten dolayı teyemmümü bunun için kerih gördünüz, öyle mi? " Abdullah: "Evet" dedi. Ebû Musa: "Ammâr'ın, Hz. Ömer'e söylediği şu sözü duymadın mı?: "Resûlullah, beni bir ihtiyaç için göndermişti. Cünüp oldum, fakat su bulamadım. Bunun üzerine hayvanın yerde yuvarlandığı gibi yuvarlandım, sonra da Resûlullah'a gelip bu durumu haber verdim. Resûlullah: *"Şöyle yapman yeterli idi."* dedi ve elini yere vurup, silkeledi, sonra sol eliyle sağ elinin üstünü, sağ eliyle de sol elinin üstünü daha sonra da yüzünü meshetti." Abdullah b. Mes'ûd: "Sen de Ömer'in, Ammâr'ın sözü ile ikna olmadığını bilmiyor musun? dedi."[1275] Rivâyetten anlaşıldığına göre; Hz. Ömer ve İbn Mes'ûd, cünüplükten dolayı teyemmümün yeterli olmayacağı görüşünde idiler. Fıkıh bilginlerinin çoğunluğu ise, "Cünüp veya hayızlı kimse su bulamadığı zaman teyemmüm ederler" görüşünü benimsemişlerdir. Söz gelimi; Sahâbeden İmrân b. Husayn ve Amr b. el-Âs; Sûfyân-ı Sevrî, Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye de, Ammâr b. Yâsir'den gelen rivâyeti benimsemişlerdir. Bazı kaynaklarda,

---

[1273] Bkz. Tirmizî, **Tahâret**, 110.
[1274] Nisâ, 4/43; Mâide, 5/6.
[1275] Buhârî, **Teyemmüm**, 7; Müslim, **Hayz**, 110-112; Ebû Dâvud, **Tahâret**, 121; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 264-265; 396-397; Dârekutnî, **Sünen**, I, 179; İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.**, I, 145; Beyhakî, **Sünen**, I, 225-226.

Hz. Ömer ve İbn Mes'ûd'un, su bulamayan cünüp kimse için teyemmüm edemez görüşünden, daha sonra döndüğü rivâyet edilmiştir.[1276]

b- Namaz

Namaz, Farsça bir kelime olup "ta'zim için eğilmek, kulluk, ibadet" anlamlarına gelir. Namaz, Arap dilinde "dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak" gibi anlamlara gelen "salât"ın karşılığı olarak Türkçe'ye geçmiştir. Terim olarak salât ya da namaz; tekbirle başlayıp selam ile biten ve kendine has belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti ifade eder.[1277] İslâm'da bugün bilinen şekliyle beş vakit namaz hicretten bir bucuk yıl kadar önce Mi'râc gecesinde farz kılınmıştır.[1278]

Namazın kılınışı ile ilgili Kur'ân'da ayrıntılı bilgi verilmemekle birlikte çeşitli âyetlerde abdest,[1279] kıble,[1280]kırâat,[1281] kıyam,[1282] kâ'de,[1283] rükû ve secde[1284] gibi, namazın bazı şartlarına ve rükünlerine işaret edilmiştir. Ayrıca yolculukta ve düşman tehlikesinin bulunması durumunda namazın nasıl kılınacağı ile ilgili âyetler[1285] vardır. Ancak namazın kaç rek'at olduğu, rükünleri vb. detayları Kur'ân'da açıklanmamıştır. Bu nedenle, Hz. Peygamber'in namaz hakkındaki söz, fiil ve takrirlerini oluşturan sünneti büyük önem taşımaktadır. O: *"Namazın İslâm'ın beş şartından biri",*[1286] *"Amellerin en faziletlisinin vaktinde kılınan namaz olduğu"*,[1287] *"Kulun kıyamet günü ilk olarak namazdan hesaba çekileceği",*[1288]

[1276] Tirmizî, **Tahâret**, 92; Abdurrezzâk, **el-Musannef**, I, 241; İbn Kudâme, Muvaffakuddin Ebî Muhammed Abdullah b. Ahmed, **el-Muğnî,** thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdulfettah Muhammed el-Hulvî, Hicr, Kahire 1986, I, 335; Kurtubî, **el-Câmi'**, VI, 104; Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 176-177.

[1277] Râgıb el-İsfahânî, **el-Müfredât**, "Salava (slv)" md.; İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "salava (slv)" md.; Erdoğan, **a.g.e.**, 394; Fikret Karaman ve arkadaşları, **a.g.e.**, 514; Hasan Akay, **İslâmi Terimler Sözlüğü**, İşaret Yayınları, İstanbul 2005, 406, 407.

[1278] Buhârî, **Bed'ü'l-Halk**, 6; Müslim, **İman**, 259; Tirmizi, **Salât**, 213.

[1279] Mâide, 5/6.

[1280] Bakara, 2/144.

[1281] Müzzemmil, 73/20.

[1282] Bakara, 2/238.

[1283] Âl-i İmrân, 3/191.

[1284] Hac, 22/77.

[1285] Nisâ, 4/101-103.

[1286] Buhârî, **İmân**, 1, 2; Müslim, **İmân**, 19-22; Tirmizî, **İmân**, 3.

[1287] Buhârî, **Tevhîd**, 48.

[1288] Ebû Dâvud, **Salât**, 145; Tirmizî, **Salât**, 188.

"Secdenin, Allah'a en yakın olduğu hal olduğu"[1289] vb. sözleriyle namazın önemini ifade etmiştir. Fakat namazların vakitlerini,[1290] rek'at sayılarını ve kılınış şeklini *"Namazı benden gördüğünüz gibi kılınız"*[1291] diyerek uygulamalarıyla öğretmiştir. Hatta kendisine bu konuda soru soran bir kişiye, *"İki gün bizimle kıl"*[1292] diyerek onu uygulamalı olarak öğrenmeye yönlendirmiştir.[1293] İslâm dinini bizzat Hz. Peygamber'den öğrenen ve onun rahle-i tedrisinde yetişen, ondan öğrendiklerini sonraki nesillere aktaran sahâbe ve özellikle Suffa Ashâbı, bu konu üzerinde titizlikle durmuş ve önemi ile birlikte detaylarıyla etrafındaki insanlara anlatmışlardır. Suffa içinde bazı sahâbilerin rivâyet ve uygulamaları ile, sonraki fakıh bilginleri üzerindeki etkilerinden birkaç örnek verelim.

(1) Ezân ve Kâmet sözleri

Suffa Ashâbından Abdullah b. Zeyd b. İbn-i Abdirabbih, ezânı ilk defa rüyasında gördüğünde koşarak Resûlullah'a anlatmış ve O: *"Bu Allah'ın izniyle hak bir rüyadır."* diyerek "Ezân" cümlelerini Bilal'e öğretmesini emretmişti.[1294] Ezânın sözleri hakkında sahâbe arasında herhangi bir farklı görüş yoktur. Ancak, Kâmet'in sözlerinin birer mi? yoksa ikişer mi? söyleneceği konusunda sahâbenin farklı görüşü nedeniyle sonraki fıkıh bilginleri de ihtilaf etmişlerdir. Abdullah b. Zeyd: "Rasûlullah'in ezânı da kâmeti de ikişer ikişerdi." der.[1295] Suffa Ashâbından Abdullah b. Ömer ise: "Rasûlullah zamanında ezânın sözleri ikişer defa tekrar edilir, kâmette ise; tek tek söylenirdi. Kâmette ki: "Kad kâmeti's-salâtü" sözü ise iki sefer söylenirdi." der.[1296]

[1289] Müslim, **Salât**, 215; Nesâî, **Mevâkitü's-Salât**, 35.

[1290] Namaz vakitleri ile ilgili Resûlullah'ın farklı uygulama ve sözlerinden dolayı sahâbenin de farklı görüş beyan ettikleri konusunda bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, I, 333; III, 30, 330-331; Ebû Dâvud, **Salât**, 2-9; Tirmizî, **Mevâkitü's-Salât**, 113-127; İbn Mâce, **Mevâkitü's-Salât**, 1 vd.; Nesâî, **Mevâkitü's-Salât**, 1 vd.

[1291] Buhârî, **Ezân**, 18; Dârimî, **Salât**, 42.

[1292] Müslim, **Mesâcid**, 178; Tirmizî, **Mevâkitü's-Salât**, 115; İbn Mâce, **Mevâkitü's-Salât**, 1; Nesâî, **Mevâkitü's-Salât**, 7.

[1293] Geniş bilgi için bkz.: **DİA**, XXXII, 351-352.

[1294] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 42-43; Ebû Dâvud, **Salât**, 28, 30; Tirmizî, **Salât**, 25; İbn Mâce, **Ezân**, 1; Dârimî, **Salât**, 3; Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 190.

[1295] Tirmizî, **Salât**, 142;

[1296] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 85; Tirmizî, **Salât**, 141; Nesâî, **Ezân**, 2. Ayrıca bu hadis Enes b. Mâli'ten de rivâyet edilir. Bkz.: Buhârî, **Ezân**: 2; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 103; İbn Mâce, **Ezân**, 6; Dârimî, **Namaz**: 6.

Hz. Peygamber'e çok yakın olarak Suffa'da yetişen bu iki sahâbinin farklı rivâyetleri, sonraki fıkıh bilginleri arasında görüş ayrılığına sebep olmuştur. Sûfyân es-Sevrî, İbnü'l-Mübârek, İmâm Ebû Hanife ve Kûfeliler, Abdullah b. Zeyd'in görüşünü alırken; İmam Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İshâk b. Râhûye gibi, diğer bir kısmı ise, Abdullah b. Ömer'in görüşünü benimsemişlerdir.[1297]

(2) İftitâh tekbiri dışında ellerin kaldırılıp, kaldırılmayacağı

Fıkıh bilginlerinin çoğu, İftitah tekbirinde ellerin kaldırılmasının gerekli olduğu konusunda hemfikirdirler.[1298] Ancak, rükûya inip kalkarken elleri kaldırmanın gerekli olup olmadığı konusunda farklı görüşler iler sürmüşlerdir. Şâfiîler, Hanbeliler ve kendisinden nakledilen bir rivâyete göre Mâlik[1299] rükûya eğilip, doğrulurken ellerin kaldırmanın sünnet olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bu konuda Abdullah b. Ömer'in naklettiği şu hadisi delil gösterirler: "Hz. Peygamber namaza başlarken ellerini omuz hizasına kaldırır sonra tekbir alırdı. Rükûya giderken ve rükûdan doğrulurken de aynı şekilde ellerni kaldırır, sonra "semiallahu limen hamideh Rabbena ve leke'l-hamd" derdi. Ancak bunu secdeye giderken yapmazdı.[1300] Hanefiler ise, bu iki yerde ellerin kaldırılmayacağı görüşünü benimsemişler. Delilleri Abdullah b. Mes'ûd'un şu rivâyetidir: İbn Mes'ûd "sizin için Resûlullah'ın namazını kılacağım" dedi ve kıldı. Ellerini bir defanın dışında kaldırmadı.[1301] Hanefiler, İbn Mes'ûd'un fakîh olduğunu, sürekli Hz. Peygamber'in yanında bulunarak onun gizli ve açık her haline vakıf olduğunu, dolayısıylıyla onun rivâyetini; bu durumda olmayan diğerlerinin rivâyetlerine tercih ettiklerini, belirtirler ve diğer bazı hadisleri de delil gösterirler.[1302]

[1297] Ezân ve Kâmet ile ilgili rivâyetler hakkında Bkz.: Şeybânî, Muhammed b. Hasan, **el-Hucce**, 71 vd.; Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 191.

[1298] Bkz.: Şeybânî, Muhammed b. Hasan, **el-Hucce**, 94; Şevkânî, **Neylu'l-Evtâr**, II, 148 vd.

[1299] Şirbînî, el-Hatib, **Muğni'l-Muhtac**, Mısır ty., I, 435.

[1300] Buhârî, **Ezân**, 83; Müslim, **Salât**, 22; Ahmed b. Hanbel, **a.g.e.**, II, 8,18, 62, 100, 106, 132, 134, 147; Dârimî, **Sünen**, I, 285. Ancak Muhammed Hasan eş-Şeybânî, Abdullah b. Ömer'in de ellerini sadece namaza başlarken getirdiği tekbirle birlikte kaldırdığına, rukûya inip kalkarken ise kaldırmadığına dair rivâyetler nakleder. Bkz.: Şeybânî, **el-Hucce**, 97.

[1301] Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, IV, 282, 301; Nesâî, **Kitâbu't-Tadbîk**, 5.

[1302] Şeybânî, Muhammed b. Hasan, **el-Hucce**, 94-95; Şevkânî, **a.g.e.**, II, 151; Şirbînî, **Muğni'l-Muhtac**, I, 453; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, II, 171 vd.

(3) Namazda besmelenin sesli okunması

Hadis kaynakları incelendiğinde "Besmele"nin sesli mi?, yoksa gizli mi? okunacağı konusunda sahâbilerden farklı rivâyet ve uygulamalar nakledilmiştir.[1303] Abdullah b. Mes'ûd, kıldığı namaz ister gizli, ister açık kılınan bir namaz olsun, "Sübhâneke"den sonra gizli olarak "Eûzü" ile "Besmele" okur ve bunun sünnet olduğunu söylerdi.[1304] Hatta "Besmeleyi sesli okumak bedeviliktir!" dediği rivâyet edilmiştir.[1305] İmamın namazdaki okuyuşu ile ilgili İbn Mes'ûd'un, "İmam üç şeyi gizli okur. Bunlar: İstiâze, Besmele ve Âmin'dir" dediği rivâyet edilir.[1306] Abdullah b. Ömer'e göre ise, kılınan namaz ister açık, ister gizli kılınan namaz olsun, Fatiha'dan önce "İstiâze" gizli okunur,[1307] "Besmele" ise, açık namazlarda sesli okunur. Bununla birlikte İbn Ömer, ister imam ister me'mûm olsun, Fatiha'dan sonra okunan sûrenin başında[1308] ve hatta "teşehhüd"ün başında da okunması gerektiği görüşündedir.[1309]

Sahâbilerden Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali ve daha başkaları "Besmele"yi gizli okudukları rivâyet edilir. Tâbiînden bir çok fıkıh bilgini, Sufyân es-Sevrî, İbn Mübârek, Ebû Hanife, Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râhûye ve daha başkaları da bu görüştedir. İbn Abbas, Ebû Hureyre, İbn Ömer, İbn Zübeyr gibi sahâbiler ise, "Besmele"yi açıktan okudukları rivâyet edilir. İmam Mâlik, Şâfiî, İsmail b. Hammad vb. bir çok fıkıh bilgini de bu görüştedir.[1310]

(4) Namazların cem' edilip, edilemeyeceği

Namazların cem'i konusunda sahâbiler arasında görüş ayrılığı vardır. Kendilerinden gelen bu rivâyetler nedeniyle, tâbiîn ve sonrası dönemde de görüş

[1303] Bkz.: Müslim, **Salât**, 13; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, III, 166, 176, 275; Ebû Davud, **Salât**, 124; Darimî, **Salât**, 34; Tirmizî, **Salât**, 180, 181; Nesâî, **İftitâh**, 21, 22.
[1304] Nevevî, **Mecmû'**, III, 299, 300.
[1305] Ebû Yusuf, **Kitâbü'l-Âsâr**, 21;
[1306] Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr**, III, 329; İbn Hazm, **el-Muhallâ**, thk.: Ahmed Muhammed Şakir, Mısır 1969, III, 249; Taberânî, **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, IX, 262.
[1307] Beyhakî, **Sünen**, II, 36; Nevevî, **a.g.e.**, III, 281; Kal'acî, **Mevsû'atu fıkhı Abdullah b. Ömer**, 114.
[1308] Beyhakî, **Sünen**, II, 43, 48; 59, 192; Abdurrezzâk, **el-Musannef**, II, 90, 93; İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.**, I, 63.
[1309] Beyhakî, **Sünen**, II, 142; Abdurrezzâk, **el-Musannef**, II, 90, 93; Kal'acî, **Mevsû'atu fıkhı Abdullah b. Ömer**, 171-172.
[1310] Tirmizî, **Salât**, 180, 181.

ayrılığı olmuştur. Ebû Katâde el-Adevî, Hz. Ömer'in, Kûfe valisi Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'ye: "Biliniz ki, -özür hariç- iki namazı cem' etmek büyük günahlardandır." diye, mektup yazdığını rivâyet etmiştir.[1311] İbn Ömer'in azadlı kölesi Nâfî ise: "Medine halkı, yağmurlu gecelerde akşamla yatsı namazlarını cem' ederlerdi. Abdullah b. Ömer de onlarla beraber cem' eder ve onların böyle yapmalarına ses çıkarmazdı." diye, nakletmiştir. [1312] Tâbiînden Ebû Osman en-Nehdî ise Suffa Ashâbından olan Sa'd b. Ebî Vakkas ile yaptığı yolculukta, ondan namazların cem'i konusundaki uygulamasını şöyle anlatır: "Hac için Sa'd b. Ebî Vakkas ile birlikte Kûfe'den Mekke'ye gitmek üzere yolculuk ettim. Yolda Sa'd, bazen öğle ile ikindi ve akşam ile yatsı namazlarını cem' ediyordu. Bazen de Öğle namazını biraz erteliyor, ikindi namazını ise, biraz erken (ta'cil) kılıyor ve bu şekilde cem' ediyordu. Akşam namazını da biraz erteliyor, yatsı namazını ise, biraz erken (ta'cil) kılıyor ve bu şekilde cem' ediyordu. Bu şekilde Mekke'ye vardık."[1313] Abdurrahman b. Yezîd de Abdullah b. Mes'ûd'un uygulamasını şöyle anlatır: "Bir hac yolculuğunda Abdullah b. Mes'ûd ile birlikte bulundum. Öğle namazını geciktirir, ikindi namazını erken kılar; akşam namazını da geciktirir, yatsı namazını erken kılar, sabah namazını da ortalık ağarırken kıldırırdı."[1314] Alkame ve Esved b. Zeyd'den gelen rivâyetlerde ise, Abdullah b. Mes'ûd: "Arafat'ta öğlen ile ikindiyi öğle vaktinde cem' etmenin dışında; iki namaz birleştirilerek kılınmaz." dediğini, rivâyet ederler.[1315]

Bütün bu rivâyetler incelendiği takdirde, yolculuk ve yağmurlu günlerde namazın cem' edilip, edilmeyeceği konusunda sahâbe arasında farklı uygulamalar olmuştur. Yukarıda uygulamalarını ve rivâyetlerini zikrettiğimiz sahâbiler, Hz. Ömer dışında diğer üç sahâbî Suffa Ashâbından sayılmaktadır. Bu farklı rivâyet ve uygulamalar, daha sonra re'y ve hadis ekolleri aracılığıyla mezheplerin de farklı görüş ortaya koymalarına sebep olmuştur.

Re'y ekolü ve onları izleyen Ebû Hanife ve diğer fıkıh bilginleri, İbn Mes'ûd'un görüşünü kabul etmişlerdir. Buna göre; bir kimse yolculuk ve yağış

[1311] Şeybânî, Muhammed b. Hasan, **el-Hucce**, 165; Abdurrazzak, **Musannef**, II, 552; İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.**, II, 549; Beyhakî, **Sünen**, III, 169.
[1312] İmam, Muvatta, **Kasru's-Salât**, 1; Abdurrazzak, **a.g.e.**, II, 556, 557; Beyhakî, **Sünen**, III, 168.
[1313] Abdurrazzak, **a.g.e.**, II, 549; İbn Ebî Şeybe, **a.g.e.**, II, 457; Tahavî, I, 166, no: 29.
[1314] et-Tahavî, I, 166, no: 30.
[1315] Şeybânî, Muhammed b. Hasan, **el-Hucce**, 165.

nedeniyle, öğlen ve akşam namazlarını, kendi vakitlerinin sonuna erteyelerek; ikindi ve yatsı namazlarını ise, vakitlerinin başına çekerek kılar. Böylece, her namaz kendi vaktinde kılınmış olur. Arafat'ta ise, öğlen ve ikindi namazları öğlen vaktinde cem' edilir. Hadis ekolü ve onları izleyen İmam Mâlik, Şâfiî ve diğer fıkıh bilginleri ise, İbn Ömer'in ve Medinelilerin uygulamasını kabul etmişlerdir. Buna göre; yolculuk ve yağış nedeniyle öğlen ve ikindi; akşam ve yatsı cem' edilebilir.[1316]

c- Zekât

Zekât, sözlükte; "artma, çoğalma, arıtma, bereket ve övme" anlamlarına gelir. Terim olarak; zekatla mükellef olan kimselerin, zekâta konu olan mallardan belirli bir bölümünü, belirli bir zamanda, Allah'ın belirlediği bir kısım kişilere verilmesi,[1317] demektir.[1318] Zekât verilecek malda bulunması gereken şartlar, zekâtı verilen mallar ve zekât verilecek yerler gibi, zekât ile ilgili konularda Hz. Peygamber'den nakledilen bir çok rivâyetler vardır. Hatta Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivâyete göre; Resûlullah, zekâtlarla ilgili bir mektup yazıp kılıcına bağlamış, ancak bu mektubu yetkili kimselere ulaştıramadan vefat etmiştir. Resûlullah vefat edince, Ebû Bekir vefatına kadar o mektubu uygulamıştır. Ömer de halifeliği süresince onları uygulamıştır.[1319] Ancak İslâm coğrafyasının genişlemesinden sonra zekât hakkında karşılaşılan yeni promlemler karşısında sahâbeden gelen farklı görüş ve uygulamalar olmuştur. Bu görüş ve uygulamalar, daha sonra gelen fıkıh bilginlerinin de ihtilaf etmesine neden olmuştur. Bu farklı görüşlerin çok detaylı ve uzun olması nedeniyle, burada bunları ele almayı uygun bulmadık. Çünkü fıkıh ve hadis kitapları incelendiğinde, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, sahâbilerden gelen farklı rivâyet, görüş ve uygulamaların fazla olmasından dolayı, sonraki fıkıh bilginleri de bu bilgiler doğrultusunda kendi ictihadlarıyla hüküm vermişlerdir. Söz gelimi; İbn Ömer'den rivâyete göre, Resûlullah: "Bal da her on ölçekte bir ölçek zekât vardır."

[1316] Geniş bilgi için bkz.: Şeybanî, Muhammed b. Hasan, **el-Hucce**, 159-165; Beyhakî, **Sünen**, III, 169; M. Hayri Kırbaşoğlu, **Namazların Birleştirilmesi**, İlahiyat Yayınları Ankara 2002: 65-66.

[1317] Tevbe, 9/60.

[1318] M. F. Abdülbaki, **el-Mu'cem**, "zekât" md.; Erdoğan, **a.g.e.**, 492; Döndüren, **Delilleriyle İslâm İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul 2005, 579; Fikret Karaman ve arkadaları, **a.g.e.**, 711.

[1319] Ebû Dâvud, **Zekât**, 5; Tirmizi, **Zekât**, 4.

buyurmuştur.[1320] Bu konuda başka sahâbilerden de rivâyetler vardır.[1321] Ancak sahâbilerden sonra bu konu tartışılmış ve tâbiînden Muğire b. Hakem es-Sen'ânî: "Bal'da zekât yoktur." demiştir. Bu farklı uygulama ve görüşler, daha sonra mezhep imamları üzerinde de ihtilaf konusu olmuştur. İmam Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf, İmam Muhammed, Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye, balda onda bir zekât verilmesi gerektiği görüşündedirler. Ancak Ebû Hanife, bal, öşür arazisinden elde edilmişse onda bir zekât verilecek demiş, aksi takdirde zekât gerekmez, görüşündedir. İbn Ebî Leylâ, İbnü'l-Münzir, Servî, Mâlik ve Şâfiî'ye göre balın miktarı ve arazisi ne olursa olsun, zekâta tabi olmadığı görüşündedirler.[1322]

d- Oruç

Terim olarak oruç; imsâk vaktinden (fecr-i sâdıktan) iftar vaktine kadar yemek, içmek ve cinsî münasebetten uzaklaşmak suretiyle yerine getirilen ibadettir.[1323] Oruçla ilgili hadis kaynaklarında "Sıyâm" anabaşlığı altında yeteri kadar hadis rivâyet edilmiştir. Bu rivâyetlerin çoğu da Suffa'dan sayılan sahâbilerden gelmektedir.[1324]

(1) Ramazandan bir gün önce oruç tutulması (Şek günü)

Ramazandan bir gün önce oruç tutulup tutulmaması konusunda farklı görüşler vardır. Bu güne "şek" günü de denilir. Tâbiînden Sıla b. Züfer şöyle anlatır: "Biz, Ammâr b. Yâsir ile beraber otururken, kızartılmış bir koyun getirildi ve yiyin dedi. Orada bulunalardan bazı kimseler: "Biz oruçluyuz diyerek kenara çekildiler." Bunun üzerine Ammâr: "Şek günü denilen Ramazan'dan bir önceki gün oruç tutan kimse Ebû'l-Kâsım (Resûlullah)'e muhalefet etmiş olur." dedi."[1325] Abdullah b. Mes'ûd de: "Ramazanın bir günü orucu yiyip, sonra onu kazâ etmem benim için Ramazan

---

[1320] Tirmizî, **Zekât**, 9.

[1321] "Bal"da onda bir zekât olduğuna dair başka rivâyetler için bkz.: Ebû Dâvud, **Zekât**, 13; İbn Mâce, **Zekât**, 20.

[1322] "Bal"da zekâtın gerekli olup olmadığı gonusundaki mezhep imamlarının görüşleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Ebû Dâvud, **Zekât**, 13; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, III, 118.

[1323] İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "savm" (svm) md.; M. F. Abdülbaki, **el-Mu'cem**, "savm" (svm) md.; Wensinck, **el-Mu'cem**, "savm (svm)" md.; Döndüren, **a.g.e.**, 513; Fikret Karaman ve arkadaları, **a.g.e.**, 534; **DİA**, XXXIII, 414.

[1324] Bkz.: "Siyâm" başlığı altında, Buhârî; Müslim; Tirmizî; Ebû Dâvud vd. hadis kitapları.

[1325] Tirmizî, **Siyâm**, 3; Ebû Dâvud, **Siyâm**, 10; İbn Mâce, **Sıyam**: 3;

olmayan bir günü ona eklememden daha sevimlidir." demiş ve bu günde oruç tutmamanın daha isabetli olacağını ifade etmiştir.[1326] Sahâbe ve tâbiîn dönemi fıkıh bilginlerinden pek çoğu Ammar'ın naklettiği hadisle amel ederler. Sûfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Abdullah b. Mübarek, Şâfiî, Ahmed ve İshâk b. Râhûye bunlardan olup "şekk günü" oruç tutulmasını hoş görmezler ve çoğunluğa göre; şekk günü oruç tutar, sonradan o günün Ramazan'dan olduğu ortaya çıkarsa, tutmadıkları o gün yerine bir gün oruç tutmaları gerekir.[1327]

(2) Oruç tutmadan ölen kimsenin kefâreti

Abdullah b. Ömer, oruç tutmadan ölen kimsenin kefâreti ile ilgili şu hadisi rivâyet eder: "Resûlullah: *"Her kim ölür ve üzerinde bir aylık oruç borcu olursa arkasındaki kimseler her bir orucunun yerine bir fakiri doyursun."* dedi."[1328] Bu konuda fıkıh bilginleri farklı görüşler ortaya koymuşlar. Bir grup: "Ölen kimsenin borcu olan oruçları yerine başkası oruç tutabilir" derler, Ahmed ve İshâk b. Râhûye bunlardan olup, şöyle derler: "Ölü, adak orucu bırakmışsa, başkaları onun yerine oruç tutabilir.[1329] Ölen kimsenin borcu Ramazan orucu ise, onun yerine fidye verilir." Bir grup ise: "Kimse kimsenin yerine oruç tutamaz" derler. İmam Mâlik, Sûfyân ve Şâfiî bu görüşü benimserler.[1330]

e- Hac

Terim olarak Hac; Mekke'de bulunan Kâbe'yi ve civarındaki kutsal olan özel yerleri, belirli vakit içinde, önceden hac niyetiyle ihrama girerek usûlüne göre, yani vakfe ve tavaf yaparak ziyaret etmekten ibaret olan mâlî ve ve bedenî bir ibadettir. Hicretin 9. yılında farz kılınmıştır.[1331] Hac menâsiki konusunda Suffa Ashâbından bir çok kişi Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirlerini rivâyet etmişlerdir. Özellikle Resûlullah'ın vefatından sonra uzun bir ömür yaşayan Suffa Ashâbından sayılan

[1326] Beyhakî, **Sünen**, IV, 209; Nevevî, **a.g.e.**, VI, 462.
[1327] Tirmizi, **Siyâm**, 3.
[1328] Tirmizi, **Siyam**, 23; İbn Mâce, **Siyâm**, 50.
[1329] Ölenin adak borcunun tutulabileceğine dair hadisi İbn Abbas nakleder. Bkz.: İbn Mâce, **Siyâm**, 51.
[1330] Tirmizî, **Siyâm**, 23.
[1331] İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "hacc" md.; M. F. Abdülbaki, **el-Mu'cem**, "hacc" md.; Zuhaylî, **a.g.e.**, III, 8-9; Wensinck, A. J., **el-Mu'cem**, "hacc" md.; Akyüz, **a.g.e.**, IV, 138; Erdoğan, **a.g.e.**, 127; Döndüren, **a.g.e.**, 669; Fikret Karaman ve arkadaşları, **a.g.e.**, 210;

Abdullah b. Ömer, neredeyse her yıl Hac yapar, özellikle Recep aylarında Umre yapmayı ihmal etmezdi.[1332] Bundan dolayı Hac ile ilgili menâsik ve hükümleri çok iyi bilirdi. Hatta İslâm bilginleri, Hz. Osman'dan sonra Hac ibadeti ile ilgili hükümleri en iyi bilenin Abdullah b. Ömer olduğunu söylerler.[1333]

Rivâyetlere göre Halife Abdulmelik (ö. 86/705) ise, Medine Valisi Haccâc'a hac konusunda İbn Ömer'e muhalefet etmemesini yazmıştır.[1334] Bu nedenle Onun hac konusundaki bilgi, görüş ve uygulamalarının birçoğu, sonra gelen fıkıh bilginleri için delil olmuştur. Söz gelimi; İhramlı iken vefat eden bir kimseye koku sürülüp, sürülemeyeceği konusunda yapılan tartışma ile ilgili İbn Ömer'in şu uygulaması ve sözü nakledilir: "Abdullah b. Ömer, oğlu Vâkıd b. Abdillah'ı (Cuhfe'de ihramlı olarak ölmüştü) kefenledi, yüzünü ve başını örttü ve şöyle dedi: "Şayet, ihramlı olmasaydık, onu kokulardık." İmam Mâlik bu konuda şu açıklamayı yapar: "İnsan yaşadığı sürece amel eder, ölünce amel kesilir."[1335] Bununla, ihramlı biri öldüğünde, şayet yanında koku sürmeleri caiz ihramlı olmayan kimseler varsa, koku sürülebileceğine işaret ediyor. Bu sözleriyle, ayrıca, Buhârî'de devesinin çiğnediği ihramlı biri hakkında rivâyet edilen hadisi de açıklıyor. Hz. Peygamber bu kişi için "*Ona koku sürmeyiniz…"* buyurdu.[1336] Buna dayanarak bazı İslâm hukuk bilginleri Resûlullah'ın "ona koku sürmeyiniz" ifadesini, ölü olması dolayısıyla kokunun sürülmeyeceğini zannetmişler. Ancak, İbn Ömer'in uygulamasından da anlaşıldığı gibi, bu yasak, ölünün yanındaki diriler içindir.

2- Muâmelâtla İlgili Bazı Örnekler:

a- Nikâh

Nikâh, sözlükte; "birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki" gibi, anlamlara gelir. Terim anlamı ise; nikâh, dinen aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan karşı cinsten iki kişinin, birlikte yaşamalarına, karşılıklı yardımlaşmalarına ve geçici olmaksısız birbirlerinden meşru

[1332] İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 162.
[1333] İbn Manzûr, **Muhtasar**, XIII, 169.
[1334] Bkz.: Buhârî, **Hac**, 87, 89, 90.
[1335] Mâlik, **Muvatta**, **Hac**, 114.
[1336] Buhârî, **Cenâiz**, 21, 22.

surette yararlanmalarına imkan veren, taraflara karşılıklı hak ve sorumluluklar yükleyen bir sözleşmedir.[1337]

(1) Nikâhı engelleyen süt emmenin yaşı

Nikâhı engelleyen süt emmenin yaşı ile ilgili fıkıh bilginleri arasında görüş ayrılığı vardır. Bu konudaki görüş ayrılığının sebebi şu olaydır: Ebû Huzeyfe el-Yemânî, Sâlim'i evlat edinmişti ve onu gerçek oğlu olarak görüyordu. "***Onları babalarına nisbet ediniz"***[1338] âyeti nazil olunca, Ebû Huzeyfe'nin hanımı Sehle bt. Süheyl, Hz. Peygamber'e gelip, "Biz, Sâlim'i evlat olarak görüyorduk. Benim yanıma örtüsüz olduğum halde girerdi. Bizim yalnızca bir evimiz var. Onun durumu hakkında ne dersin?" diye sordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "*Onu beş defa emzir, süt dolayısıyla haram olur"* buyurdu. Sehle, onu süt oğlu olarak görüyordu. Hz. Âişe, bu hadisi huzuruna girmesini istediği erkekler için uygulayıp, kızkardeşlerine bu erkeği beş defa emzirmesini emretmek istedi. Hz. Peygamber'in diğer eşleri bu emzirme dolayısıyla herhangi bir kimsenin huzurlarına girmesine karşı çıktılar ve "Biz, Hz. Peygamber'in bunu, yalnızca Sâlim'in emzirilmesinde Sehle'ye özgü bir izin olarak emrettiğine inanıyoruz. Allah'a yemin olsun ki, böyle bir emzirmeyle kimse bizim huzurumuza giremez" dediler. İmam Mâlik: "Hz. Ömer ve Abdullah b. Mes'ûd, emzirmeyi çocuklukta ve iki yaşına kadar olduğu takdirde kabul ederlerdı" açıklamasını yapmıştır.[1339]

(2) İki kız kardeşi bir nikah altında bulundurup, bulundurmamak

İki kız kardeşin bir nikah altında birleştirme konusu âyetle haram kılınmıştır. Ancak bu konuda delil olarak gösterilen iki âyetteki hükümler farklı olunca bazı sahabiler farklı düşünmüşlerdir. Bu iki âyetten biri: ***"…iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı."***[1340] Diğeri ise, "***Ancak sahip olduğunuz cariyeler***

[1337] Bkz.: M. F. Abdülbaki, **el-Mu'cem**, "zevece (zvc)" ve "nekehe (nkh) md..; Wensinck, A. J., **el-Mu'cem**, "zevece (zvc)" md.; Bilmen, **a.g.e.**, II, 5; Fikret Karaman ve arkadaşları, **a.g.e.**, 527; Erdoğan, **a.g.e.**, 369; **DİA**, XXXIII, 112.

[1338] Ahzâb, 33/5.

[1339] Mâlik b. Enes, **Muvattâ**, **Radâ,** 13, 14; Buhârî, **Nikah**, 15; Ebû Dâvud, **Nikah**, 9; Nesâî, **Nikah**, 8. Ayrıca bkz.: İbn Âşûr, Muhammed Tahir, **İslâm Hukuk Felsefesinde Gaye Problemi**, 41-43, trc.: Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

[1340] Nisâ, 4/23.

müstesnadır"[1341] âyetidir. Hz. Osman ve İbn Abbas, bu iki âyetin farklı hüküm içermesi nedeniyle, ikinci âyetin genel kapsamına dayanarak, bir kimsenin sahip olduğu cariyelerden iki kız kardeşi bir nikah altında bulundurmanın câiz olduğu kanâatindedirler. Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Zübeyr b. Avvam, İbn Ömer, Ammâr b. Yâsir ve Zeyd b. Sâbit ise; ister hür olsun ister cariye olsun, iki kız kardeşin aynı nikah altında bulundurmanın haram olduğu görüşündedirler.[1342]

b- Talâk (Boşama)

Terim olarak talâk; nikâh akdini belirli sözlerle hemen veya gelecekte ortadan kaldırmak, demektir.[1343] Talâk, hem tek taraflı irade beyanıyla yapılan boşama, hem tarafların anlaşarak evlilik birliğine son vermeleri, hem de mahkeme kararıyla meydana gelen boşanma anlamlarına gelmekle birlikte, genellikle tek taraflı irade beyanı ile yapılan boşamayı ifade eder.[1344]

(1) İkinci kocasından ayrılıp ilk kocasına dönen kadının kaç talakla geri dönebileceği

Kadın, kocasından bir veya iki talakla boşanır, sonra başka bir adamla evlenir, ondan da ölüm yahut boşama sebebiyle ayrılır ve ilk kocasına dönmek isterse, geri kalan talakla mı? Yoksa yeniden üç talakla mı? Döneceği konusunda sahâbilerden farklı görüşler gelmiştir. Ebû Hureyre'den şöyle nakledilir: "Ömer b. Hattâb'dan kocası bir yahut iki talakla boşadıktan sonra başka bir erkek ile evlenen onun da ölümü yahut boşaması üzerine ilk kocasıyla evlenen bir kadın onun yanında geri kalan talak sayısıyla bulunur, dedi." İmam Mâlik Bu görüşü naklettikten sonra: "Bize göre, hakkında ihtilaf olmayan sünnet budur." der[1345] ve kendisi de bu görüşte olduğunu ifade eder. Bu görüş, Hz. Ali ve diğer bazı sahâbiler tarafından da kabul edildiği ifade edilir. Aynı zaman da İmam Şâfiî ve kendisinden gelen iki rivâyetin en sahihine göre İmam Ahmed, Ebû Hanife'nin öğrencilerinden İmam Muhammed ve Züfer de bu görüştedir. Çünkü onlara göre kadının ilk kocasına geri kalan talakıyla

[1341] Nisâ, 4/24.
[1342] Cessâs, **Ahkâmu'l-Kurân**, II, 130; Kurtubî, **el-Câmi'**, III, 113-115; Gazzâli, **el-Mustasfâ**, II, 58.
[1343] Bilmen, **a.g.e.**, II, 175.
[1344] Fikret Karaman ve arkadaşları, **a.g.e.**, 631.
[1345] Mâlik, **Muvattâ**, **Talâk**, 29.

dönmesinin sebebi; kadının ilk kocasına helal olması için ikinci evlilik gerekli değildir, dolayısıyla bu talakın hükmünü değiştirmez. Ayrıca bu, üç talak kullanılmadan önce yapılan evlilik olduğu için, ikinci evlilikten önce kocasına dönen kadının durumuna benzer.[1346]

İbn Mes'ûd, İbn Ömer ve İbn Abbas gibi sahâbiler ise, ikinci kocanın üç talakı yok ettiği gibi, üçten aşağısını da yok eder. Dolayısıyla ikinci kocadan ayrılan kadın ilk kocasına döndüğü zaman tekrar üç talakla evlenir görüşündedirler.[1347] İmam Ebû Hanife ve öğrencisi Ebû Yusuf da bu görüşü benimsemişlerdir.[1348]

(2) Boşanan kadınların bekleme süresi:

Kur'ân'da geçen ***"Boşanmış Kadınlar, kendi başlarına (evlenmeden) üç "kur'" (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."*** [1349] âyeti hakkında İmam Şâfiî şu açıklamayı yapar: "Bu âyette geçen "kurû' " kelimesi müşterek bir lafızdır. Bu kelime hem "hayız" hem de "temizlik" anlamlarına gelmektedir. Nitekim Hz. Ömer, Ali, İbn Mes'ûd, Ebû Musa el-Eş'arî ve diğer bazı sahâbe, "kur' " kelimesini "hayız" anlamına geldiği görüşündeydiler. Aynı zamanda tâbiînden Said b. el-Müseyyeb, Atâ ve diğer bir grup hukukçu da bu görüştedir. Buna mukabil diğer taraftan Hz. Aişe, Zeyd b. Sâbit, İbn Ömer ve diğer bir bazı sahâbe ve tâbiînden bir grup,[1350] "kur' " kelimesini hayızlar arası "temizlik" (tuhr) dönemi anlamına geldiği görüşündeydiler. İki görüş arasındaki ihtilafın neticesi şudur: İlk görüşe göre; bekleme müddeti üçüncü dönem "kur' "un tamamlanmasıyla sona ererken, ikinci görüşe göre; üçüncü "kur' "un başlamasıyla bekleme müddeti sona erer."[1351]

3- Ukûbâtla (Ceza Hukuku) İlgili Bazı Örnekler

Cinâyet, sözlükte; "günah işlemek, işlenen suç ve günah" anlamlarına gelir. Terim olarak cinâyet; hukuka aykırı olarak insanın canına, organlarına veya malına karşı işlenen öldürme, yaralama ve vurma gibi dünyevî cezalar gerektiren

---

[1346] İbn Kudâme, **el-Muğnî**, VII, 261 vd.
[1347] Bkz.: İbn Kudâme, **el-Muğnî**, 444.
[1348] el-Merğinânî, Burhaneddin Ali b. Ebû Bekir, **Hidâye Şerhu'l-Bidâye**, yy. ty., III, 178.
[1349] Bakara, 2/228.
[1350] "Kur'"un "temizlik" anlamına geldiği görüşünde olan sahâbe ve tabiînden bazılarının rivâyetleri için bkz.: Mâlik, **Muvattâ**, **Talâk**, 21.
[1351] Şâfiî, **el-Ümm**, VII, 245.

fiillerdir.[1352] Hadis kaynaklarında fıkhın ukûbât kısmını oluşturan kısas, diyet ve hadlar ile ilgili bir çok rivâyetler nakledilmektedir. Sahâbeden gelen bu farklı rivâyet ve uygulamalar sonucunda, daha sonra gelen fıkıh bilginleri, yorumlayarak farklı hükümler vermişlerdir. Ancak gelen rivâyet ve görüşler çok ve ihtilaflı olduğu için bu çalışmamızda detaya inmeyi uygun görmedik. Söz gelimi; Hırsıza uygulanacak cezanın ne olduğu konusunda âyet vardır.[1353] Fakat, hırsızlık yapan kişinin çaldığı şeyin değeri ve her durumda cezanın uygulanıp, uygulanamayacağı konusunda farklı görüşler ifade etmişler. İbn Mes'ûd, çalınan şeyin değeri "bir dinar" ya da "on dirhem" olursa eli kesilir görüşündedir.[1354] Bunula birlikte İbn Mes'ûd, Kûfe'de kadı ve beytü'l-mal sorumlusu olarak görev yaptığı dönemde beytü'l-mal'dan hırsızlık yapan bir adamın durumunu Hz.Ömer'e bildirmiştir. Hz. Ömer de, o kimsenin beytü'l-mal'da hakkı olduğunu ifade ederek cezanın uygulanmamasını söylemiştir.[1355]

Harâm b. Osman, Mu'âz b. Abdullah'tan, o da Suffa Ashâbından Abdullah b. Zeyd'den merfû[1356] olarak rivâyet ettiği hadis şöyledir: "Kim bir eşya çalarsa eli kesilir. Yine hırsızlık yaparsa ayağı kesilir. Yine hırsızlık yaparsa eli kesilir. Yine hırsızlık yaparsa ayağı kesilir. Yine hırsızlık yaparsa boynu vurulur."[1357] Ancak, İmam Şâfiî, Yahya b. Ma'în ve Cürcânî: "(Râvî olan) Harâm'dan rivâyet etmek haramdır''demişler.[1358] Çünkü, bu rivâyetle Haram tek başına kalmış ve güvenilir değildir.[1359]

Hadis kaynaklarına baktığımız da çalınan eşyanın değeri ve hırsızlık yapma fiilinin birden fazla tekrarlanması durumunda uygulanacak ceza konusunda, gerek

---

[1352] İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, "ceneye (cny)" md.; Zebîdî, **Tâcü'l-Arûs**, "ceneye (cny)" md.; Wensinck, A. J., **el-Mu'cem**, "ceneye (cny)" Md.; Sa'dî Ebû Ceyb, **el-Kâmûsu'l-Fıkhiyye – Luğaten ve Istılâhen**-, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 2003, 70; Erdoğan, **a.g.e.**, 59; Fikret Karaman ve arkadaşları, **a.g.e.**, 103.

[1353] Mâide, 5/38.

[1354] Taberânî, **Mu'cemu'l-Kebîr**, IX, 351; Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, II, 584, 585; Zeylaî, **Nasbu'r-Râye**, III, 360.

[1355] Abdurrezzâk, **el-Musannef**, X, 212; Heysemî, **Mecm'ü'z-Zevâid**, VI, 424.

[1356] Merfû Hadis: Sahâbe, tâbiîn veya daha sonraki nesillerin, senedi muttasıl olsun veya olmasın, Hz. Peygamber'e izâfe edilerek rivâyet ettikleri hadise denir. Fikret Karaman ve arkadaşları, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, TDV, Ankara 2006, 426.

[1357] Bkz.: Zeyla'î, **Nasbu'r-Râye**, III, 372.

[1358] Bkz.: Şa'rânî, **el-Mizân**, I-II, 1766.

[1359] Sehâvî, **Ruchanü'l-Kiffe**, 234.

Suffa Ashâbından sayılan sahâbilerden, gerek diğer sahâbilerden gelen rivâyetler farklılık arzetmektedir.[1360] Bu farklılıklar sonraki fıkıh bilginlerinin de farklı görüş açıklamalarına neden olmuştur.

III- TÂBİÎN VE TEBE-İ TÂBİÎN DÖNEMİNDE SUFFA ASHÂBININ FIKHIN GELİŞİMİNE ETKİLERİ

A- Tâbiîn Ve Tebe-i Tâbiîn Döneminde Fıkıh

Hz. Peygamber ve sahâbe dönemlerinden sonra fıkhın gelişimi ve olgunluğu açısından bu dönem büyük bir önemi haizdir. Çünkü bir önceki dönemde de ifade ettiğmiz gibi, farklı memleketlere yerleşen sahâbe ve onların yetiştirdiği öğrencilerin hukukî problemlere verdikleri cevaplarda farklılık göstermiştir. Gerek Kur'ân ve Sünnet konusundaki bilgileri ve onları anlama dereceleri, gerek içinde yaşadıkları bölgelerin tarihî, coğrafî ve kültürel farklılıkları sebebiyle, İslâm hukukunda aynı probleme farklı hükümler verilmiş ve yapılan ictihadlarda ihtilaflar olmuştur.

1- Dönemin Fıkıh Özellikleri

İslâm hukukunun uzun bir gelişim süreci geçirdiği kuşkusuzdur. İlk dönemdeki Kur'ân yorumları, daha sonraki dönemlerde olduğu gibi, çok karmaşık ve detaylı değildi. İlk dönemde Kur'ân'daki özel âyetlerden çıkarılmayan fıkhî hükümler, daha sonraki dönemlerde çıkarılmaya başlanmıştı. Kur'ân'dan hüküm çıkarma metodları, daha sonraki dönemlerde fakîhlerin Kur'ân üzerinde yapılan ayrıntılı ve derin çalışmalar sonucu daha da gelişti. İslâm hukuk külliyatı, bir problem karşısında; kiminin, bir âyeti delil göstererek hüküm verdiği, kiminin ise, ilgili âyetin bu problem hakkında olmadığını düşünerek olayı sünnet veya kendi re'yi ile çözdüklerine dair tartışmalar ve görüş ayrılıkları örnekleriyle doludur.

Sahâbe döneminde yeni hukûkî problemin çözümü için büyük önem arzeden şûrâ ve icmâ' müesseseleri, siyasi ayrışmanın etkisiyle tâbiîn ve sonrasında

[1360] Bkz.: Müslim, **Hudûd**, 1, Ebû Dâvud, **Hudûd**, 11; Dârimi, **Hudûd**, 4; İbn Mâce **Hudûd**, 22; Nesâî, **Hudûd**, 10;

işletilememiştir. Çünkü bu dönemde farklı ve uzak memleketlere yerleşen sahâbilerin önde gelenlerinin yetiştirdiği âlimler çoğalmış ve onları bir araya getirip icmâ‘ müessesesini işletmek artık mümkün görünmemiştir. Bu dönemde hızla artan hadis rivâyeti, beraberinde birçok problemi de getirmiştir. Çünkü bu dönemde dini, siyasi, iktisadi ve sosyal sebeplerden dolayı uydurulan hadisler çoğalmıştır.[1361] Bu nedenle; ravisine güvenilmediği, anlam ve lafızların teşrî kaynakların ruhuna aykırı olduğu, farklı başka bir rivâyetin varlığı ve bunun gibi nedenlerden dolayı, bazı hadisleri kimi fakîh kabul etmişken, kimi de temkinli yaklaşmıştır. Dolayısıyla bütün bu nedenler, beraberinde hukûkî problemlerde birçok ihtilafa sebep olmuştur.[1362]

Bu dönemde teşrî‘in kaynak ve metodu; Kitap, sünnet, icma ve kıyasa dayanarak gelişmiştir. Böylece hükümlerin kaynakları; Hz. Peygamber döneminde Kur’ân, Sünnet ve bazı şartlara bağlı olarak azda olsa re’y iken, sahâbe döneminde bunlara icmâ‘ ve re’yin yaygın kullanımı eklenmiş, tâbiîn döneminde sahâbilerin söz ve davranışları, tebe-i tâbi'in döneminde ise, tâbiîn fukahâsının görüşleri de eklenince hüküm kaynakları çoğalmıştır. Fıkhî problemler bu dönemde detaylanmış, nazarî fıkıh çok yaygın hale gelmiştir. Sahâbe döneminin sonu ve tâbiîn döneminin başında çevre ve hoca farklılığı nedeniyle fıkıh bilginleri, ehl-i Hicâz ve ehl-i Irak şeklinde kategorize edilmiştir. Bu gruplar, daha sonra özellikle hadis rivâyetinin artması, uydurma hadislerin çoğalması, mürsel ve âhad hadisle amel, sahâbe görüşü, Medinelilerin ameli gibi bazı nedenlerden dolayı hüküm çıkarma metodları değişmiş ve ehl-i hadis ile ehl-i re’y şeklinde iki fıkıh ekolü ortaya çıkmıştır.[1363] Gerçi bu dönemde her biri, mezhebi olan birçok müctehid vardı. Ancak bir çoğu daha sonraki dönemlerde fazla bir varlık gösterememişlerdir.

Bazı sahâbilerin fıkhî problemlerle ilgili sahifelerinden söz edilirse de, bunlardan günümüze kadar gelen olmamıştır. Tâbiîn döneminde yazılan

---

[1361] Hadis uydurma sebepleri için bkz.: M. Yaşar Kandemir, **Mevzû Hadisler**, TDV, Ankara 1984, 31-64.

[1362] İslâm hukuknda ihtilafın sebepleri üzerinde birçok eserler yazılmıştır. Bu konuda bkz.: Batalyevsî**, el-İnsaf fi’t-Tenbih ‘alâ Esbâbi’l-Hilâf**; Şah Veliyyullah ed-Dehlevî: **el-İnsaf fi Esbabi’l-Hilaf**; İbn Teymiyye, **Ref‘u’l-Melâm ‘ani’l-Eimmeti’l-A‘lâm**; Ali el-Hafîfi, **Muhâdarât fi Esbâbi İhtilâfı’l-Fukahâ**, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, **Esbâbu İhtilâfi’l-Fukahâ.**

[1363] Bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 103-110; et-Tarîkî, **Hulâsatu Târîhi’t-Teşrî**, 61 vd.; Zeydân, **el-Medhal**, 114-115; Keskioğlu; **a.g.e.,** 81, 106; Karaman; **İslâm Hukuk Tarihi**, 109-113, 171; A. mlf., **İslâm Hukukunda İctihad**, 51-52; Koca, **a.g.e.**, 16-19.

kaynaklardan da birkaçı dışında elimizde mevcut değildir. Fıkıh tedvini hicrî birinci yüzyılın sonu ve ikinci yüzyılın başlarında tedvin edilmişse de, özellikle hicrî ikinci yüzyılın otalarından sonra yazılan kitaplar konularına göre tasnif edilmiş olan eserler, metodları itibariyle sonraki fıkıh kitaplarına kaynak olmuştur.[1364]

2- Dönemin Fıkıh Kaynakları

Mükelleflerin şer'î hükümleri öğrenmesi, sadece şâri'in belirlediği delillerle bilinir. Bunlar, "hükümlerin asılları", "hükümlerin şer'î kaynaklari" veya "hükümlerin delilleri" olarak da isimlendirilir.[1365]

Kur'ân ve Sünnet, İslâm hukuk tarihi boyunca, fıkıh bilginlerinin vazgeçilmez temel kaynakları olmuştur. Sahâbenin ilk dönemlerinde şûrâ meclisi ve yeni ortaya konan icmâ' metodu ile birçok problem çözülmüş ve ihtilafın önü kapatılmıştır. Ancak aranan hüküm, Kur'ân ve Sünnet'te doğrudan bulunamadığı ya da bu konuda icmâ' olmadığı takdirde çözümün ne olacağı, sorusu gündeme gelmiştir. Bu nedenle, gerek aynı gerek farklı dönemlerde yaşayan hukuk bilginleri arasında görüş ayrılıkları olacağı kaçınılmaz olmuştur. Yani Kur'ân ve Sünnet, temel kaynak oldukları konusunda ittifak edilmiş, icmâ' ile varılan hükümlerde de ihtilaf edilmemiştir. Hz. Peygamber döneminden beri kullanılan "re'y ile ictihad"ın kaynak olup olmadığı konusunda ise fıkıh bilginleri ihtilaf etmişlerdir. Ancak unutulmamalıdır ki, nasslardan hüküm çıkarabilmek için re'ye ihtiyaç olduğu gibi, re'y ile ortaya konan hükümlerin de şer'îlik niteliğini kazanabilmesi için nakle dayanması ile mümkündür.[1366]

İlk dönemlerde kullanılan re'y ile ictihad metodu, daha sonraki dönemlerde sistemleştirilen kıyas metodu ile sınırlandırılmışsa da özellikle mezhep imamları döneminde şer'î hükümlerin dayanağı olarak gösterdikleri kıyas, istihsan, istislah, istihsâb, örf, sedd-i zerâi ve diğer tâlî kaynakların temelini oluşturmuştur.[1367]

[1364] Geniş bilgi için bkz.: Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 161, 167, 177-178.
[1365] Zeydân, Abdulkerim, **el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkhi,** (6. Baskı) Dersa'âdet, yy. ty., 147.
[1366] M. Şener, **İslâm Hukukunda Örf**, 4.
[1367] Bkz.: İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 61, 66; Hudarî, Muhammed, **Usûlü'l-Fıkh**, Mısır 1389/1969, 207; Karaman, **a.g.e.**, 113.

İslâm hukukunda şer‘î delillerin belli bir sayısı yoktur. Bunlar, kategorize edilirken farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşler, fakihlerin ittifak veya ihtilaf etmelerinden, ya da naklî veya aklî deliller açısından değerlendirmelerinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Fakat biz bu tartışmaya girmeden şunu ifade edebiliriz: Kitap, Sünnet, icmâ‘ ve kıyas’ın fıkıh bilginlerinin çoğunluğu tarafından fıkıh kaynakları olarak kabul edilmiştir. İstihsan, mesâlih-i mürsele, istishâb, örf, sahâbe kavli ve öncekilerin şeriatları gib kaynaklar ise, hakkında ihtilaf edilen kaynaklardır.[1368]

Bu dönemin fıkıh kaynaklarını; aslî ve talî kaynaklar olarak ayırmamız mümkündür.

a- Aslî Kaynaklar

(1)- Kur’ân

Delâleti ve subûtî kat‘î olan nasslarda ihtilaf olmamış, delâleti zannî olan nassların hükmünde ise ihtilaf edilmiştir.

(2)- Sünnet

Sahih sünnetle kesinlikle hüküm verildiği halde, bu dönemde hadis rivâyetinin çoğalması ve bazı sebeplerden dolayı uydurma hadislerin ortaya çıkması nedeniyle daha temkinli kullanılmıştır.

(3)- İcmâ‘

Sahâbe döneminin ilkbaşlarında bir çok konuya kaynaklık eden icmâ‘, sahâbilerin farklı şehirlere dağılması, siyasi ayrışmanın başlaması ve diğer bazı problemlerden dolayı önceki fonksiyonunu sürdürememiştir. Dolayısıyla icmâ‘ın kaynaklık değeri konusunda farklı görüşler ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şevkânî “icmâ‘” için şöyle der: “İlimde muteber bir icmâ‘, bu ilmi bilenlerin icmâ‘ıdır; ötekilerin icmâ‘ı değildir. Fıkhî meselelerde muteber olan icmâ‘, bütün fakihlerin icmâ‘ıdır. İcmâ‘ için yetkili olan bir kimse muhalefet ederse icmâ‘ yapılmış olmaz. Bu muhalefet eden kişinin görüşü şaz’dır da denilemez; çünkü icmâ‘

[1368] Bkz.: Hallâf, Abdulvahhab, **İ‘lâmu Usûli’l-Fıkh**, Kuveyt 1392/1972, 21-22; M. Şener, **İslâm Hukukunda Örf**, 5.

ehline dahil olan kimse muhalefet ettiği için şâz sayılamaz."[1369] Sahâbe dönemindeki icmâ' konularının kabulu konusunda hukuk bilginleri ittifak etmişlerdir.

(4)- Kıyas

Kıyas, hakkında nass bulunmayan bir meselenin hükmünü, Kitab veya Sünnet nass'ı ile hükmü bilinen meseleye göre açıklamaktır. Başka bir tanıma göre kıyas, hakkında nass bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak illet dolayısıyla, hakkında nass bulunan meselenin hükmüne bağlamaktır. Buna göre müctehid tarafından ictihad yapılarak çıkarılan hükümler, kıyas yoluyla Kitab ve Sünnet'e dayandırılmış olur; çünkü şer'î hükümler, ya doğrudan doğruya veya kıyas yoluyla nâssa dayandırılır.[1370]

Kıyas, temelde re'y'in sistematik ve daha gelişmiş şeklidir. Kıyasın en tabiî ve en basit şekli, ilk dönemlerde hukukî problemlerin çözümünde önemli rol oynayan re'y'dir. İslâm'ın ilk dönemlerinde re'y, ictihadın farklı örneklerini kapsayan genel bir terimdi. Onun kullanımını Hz. Peygamber döneminde[1371] olduğu gibi sahâbe döneminde[1372] de görmekteyiz.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Abdullah b. Mes'ûd'un "bir şeyi kıyasa vurmayınız, sonra ayağınız kayar."[1373] dediğini nakleder. Ancak, İbn Mes'ûd'un diğer söz[1374] ve uygulamalarına baktığımızda kıyas metodunu kullandığını görürüz. Bununla birlikte, hadis ekolünün dahi Kitap, Sünnet ve icmâ'da hükmü bulunmayan mesele hakkında

---

[1369] Şevkâni, **İrşâdu'l-Fuhûl**, 78.

[1370] Ebû Zehra, **a.g.e.**, 190; Zeydân, **el-Medhal**, 167. Ayrıca kıyas'ın farklı tanımları ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Âmidî, **el-İhkâm**, III-IV, 164 vd.

[1371] Hz. Peygamber, dalındaki henüz olgunlaşma çağında bulunan hurma ile kuru hurmanın mübâdelesinin câiz olup olmadığını soran bir sahâbiye: "*Taze hurma kuruyunca eksilir mi?"* diye sormuş; evet cevabını alınca da kiyâs yoluyla cevâz vermemiştir. Başka bir seferde, gücü yettiği halde haccetmeden ölen bir adamın oğlu, babasının hac farîzasını kaza edip etmeyeceğini sorması üzerine Hz. Peygamber: "Başka borcu olsa ödemeyecek misin?" diye sorarak hac borcunu, diğer borçlara kıyas etmiştir.(Bkz.: el-Ensârî, **Fevâtihu'r-Rahamût**, II, 316)

[1372] Sahâbenin kıyas yaptığına dair birçok örnek mevcuttur. Ancak, hüküm verme konusunda takip edilmesi gereken metod hakkında Hz. Ömer'in Ebû Musa el-Eş'arî'ye yazdığı meşhur mektupta, hüküm Kur'ân ve Sünnette bulunmadığı takdirde "meseleleri birbirine kıyas et; iyiye anladıktan sonra Allah rızâsına en uygun ve gerçeğe en yakın zannettiğini tatbik et" deyerek kıyas metodunu tavsiye etmiştir. (İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 86; Bilmen, **a.g.e.**, I, 330).

[1373] İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 57.

[1374] Dârimî, **Mukaddime**, 20; Nesâî, **Âdâbu'l-Kudât**, 11, İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 62-63.

kıyası kullanmıştır. Hatta ekolün öncüleri dahi,[1375] en son kıyas yolu ile fetvâ verdiği yönündeki ifadelerden sonra, re'y ekolünün öncüsü kabul edilen İbn Mes'ûd'un "kıyasa başvurmayınız" demesi, onun illet benzerliği olmadığı halde keyfi olarak yapılan kıyası kasdettiği kanâatindeyiz.

Kıyas'ın sistematik ve daha gelişmiş şekilde kullanımı ise, tebe-i tâbiîn ve sonraki dönemlerde olmuştur.

b- Tâlî Kaynaklar

Tâbiîn döneminin ilk başlarında fer'î kaynaklar çok detaylı telaffuz edilmese de, tebe-i tâbiîn ve daha sonra birçok tâlî kaynaklar ve onlara göre hüküm çıkarılıp çıkarılamıyacağı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Tâlî ya da fer'î kaynaklar dediğimiz; 1- İstihsân, 2- Mesâlih-i Mürsele, 3- İstishâb, 4- Sahâbe kavli (görüşü), 5- Örf ve âdet, 6- Sedd-i zerâî, 7- Medîne halkının amelleri, 8- Öncekilerin şeriatları (Şer'u men kablena) gibi isimlerle adlandırılan bu kaynakların kullanılması ve bunların delil olmadaki değerleri konusunda, bu dönemde İslâm hukukçuları arasında ihtilaf konusu olmuştur. Çünkü bir fıkıh bilgininin kabul ettiği bir delili, diğer bir fıkıh bilgini ya kabul etmemiş ya da başka bir ad altında bu delili kullanmıştır. Konumuzun dışında olan bu tartışmaya girmeyeceğiz. Ancak şurası kesindir ki, İslâm coğrafyasının genişlemesi, siyasi, sosyal ve kültürel farklılıklara sahip milletlerle karşılaşılması ve en önemlisi yaşamın devam etmesinden kaynaklanan yeni olayların ortaya çıkması ve bunlara çözüm getirilmesi gerekmiştir. Bu da farklı istinbât metodlarının kullanılmasına neden olmuştur.

İlk dönemlerde bu prensiplerin isimleri zikredilmemişse de verilen hükümlerden ve yapılan ictihadlardan bu prensiplerden bazılarının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Söz gelimi; Banyo ihtiyacı olan birinin teyemmüm etmesinin câiz olup, olmadığı konusundaki ihtilafta Abdullah b. Mes'ûd, bunun câiz olmadığını şu

[1375] Hadis Ekolünün öncüsü olarak kabul edilen Abdullah b. Ömer de kıyas (re'y) metodunu kullandığı ifade edilir. (Bkz.: İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 64; Kal'acî, **Mevsû'atu Fıkhu Abdullah b. Ömer**, 28). Yine Hadis Ekolünün ilk hocası ve fıkhî lideri tabiî Said b. el-Müseyyeb hakkında, Ali b. el-Hüseyn: "Said b. el-Müseyyeb, âsâr (hadis)'da insanların en âlimi, reyde de insanların en fakihî idi." der. Onun kıyası kullandığını gösteren şu rivâyette ise, Yahya b. Said: "Birbirlerine kitap alıp veren insanlara yetiştim, şayet biz o zamanda yazsaydık, Said'in ilminden ve re'yinden çok şeyler yazardık." demiştir. (İbn Sa'd, **a.g.e.**, V, 90).

gerekçeye dayandırmaktadır: "Eğer buna izin verilirse, insanların, suyun soğuk olduğunu düşündüklerinde de abdesti bırakıp teyemmüme yöneleceklerdir."[1376] İbn Mes'ûd'un söylemiş olduğu gerekçe daha sonra Mâlikî ve Hanbelîlerin Usûl kitaplarında açıkça zikredilen ve kabul edilen, Hanefî ve Şâfiîler tarafından ise muhtevası kısmen de olsa kabul edilen "sedd-i zerâi" prensibi[1377] ile yaptığı anlaşılıyor. Yine İbn Mes'ûd, "***Hamile kadınların iddetleri, çocuklarını doğurmalarıyla biter"***[1378] âyetinden dolayı, "kocası vefat eden hamile kadının iddeti, çocuğunu doğurmakla biter" görüşündeydi ve bu âyetin içinde bulunduğu Talâk sûresinin, "***içinizden ölenlerin (geride) bıraktıkları zevceler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler"***[1379] âyetinin içinde bulunduğu Bakara sûresinden sonra indiğini delil gösteriyordu. İşte böylece bu istidlâl ile "sonra gelen nass, kendinden önce gelen, aynı konudaki nassın hükmünü kaldırır (lâhık nass, sâbik nassı nesheder)" şeklindeki usûl kaidelerinden birine - bunu açıkça söylemese de - işaret etmiş oluyordu.[1380] Diğer deliller için de ilk dönemlerden beri örnekler görmek mümkündür. Ancak bu prensiplerin isimlendirilmesi ve sistematik olarak kullanılması sonraki dönemlerde olmuştur. Kısacası; tebe-i tâbiîn ve özellikle mezhepler döneminde kullanılan "istihsan, istıslah, örf-âdet, kıyas, sedd-i zerîa ve diğer" istinbât metodları Hz. Peygamber ve sahâbe döneminde kullanılan "re'y ile ictihad" metodu altında kullanılmıştır.[1381]

B- Farklı Bölgelere Dağılan Suffa Ashâbının Yetiştirdiği Meşhur Hukukçular

Hz. Ömer döneminin sonuna kadar kadı, vali ya da fetihler gibi görevler dışında sahâbilerin Medine dışına çıkmasına izin verilmiyordu. Bunun için icmâ' müessesesinin daha sorunsuz işlemesine ve ihtilafların daha az olmasına neden olmuştur. Ancak İslâm coğrafyasının gittikçe genişlemiş, Hz. Osman zamanında sahâbilerin Medine dışına çıkmasına izin verilmişti. Böylece sahâbilerin Hicaz

---

[1376] Buhârî, **Teyemmüm**, 7; Dârekutnî, **Sünen**, I, 179.
[1377] Ebû Zehra, **a.g.e.**, 246.
[1378] Talâk, 65/4.
[1379] Bakara, 2/234.
[1380] Zeydân, Abdulkerim**, el-Vecîz fî Usûlü'l-Fıkhî,** 14, (Şerhu't-Tavdîh li't-Tankîh, I, 39'dan naklen).
[1381] İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 61, 66; Karaman, **a.g.e.**, 113;

bölgesi başta olmak üzere Şam, Mısır, Kûfe, Basra ve diğer şehirlere dağılması, Araplar dışında Müslüman olan birçok insanın kendini sadece ilme vermesi gibi nedenlerden dolayı bu dönemde çok büyük bir ilmî hareketlilik olmuştur. Bu dönemde Arap olmayan mevâlî (âzâd edilmiş köle)'den birçok âlim yetişmiştir.[1382] Özellikle Kur'ân, sünnet ve fıkhî bilgi ve birikime sahip olan sahâbilerin farklı memleketlere dağılmalarıyla birlikte etrafında toplanan öğrencilere bu bilgilerini aktarmışlardır. Söz gelimi; Abdullah b. 'Amr b. 'Âs Mısır'da, Abdullah b. Mes'ûd Kûfe'de, Ebû Mûsâ el-Eş'arî Basra'da, Ebu'd-Derdâ Şam'da geniş gruplara kırâat ve diğer ilmî dersler vermekteydi.[1383] Diğer şehir ve bölgelerde de durum bundan farksızdı. Bunların arasında çok, orta ve az fetvâ veren sahâbe vardı.[1384] Zaten Hz. Osman zamanında yazılan yedi adet Kur'ân nüshasından birinin Medine'de bırakılması, diğerlerinin de Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e gönderilmesi[1385] buraların ilk dönemden beri birer ilim merkezi olduğunu gösteriyor. Böylece her memleketteki öğrenci ve insanlar yanlarına yerleşen sahâbilerin tesiri

---

[1382] İbn Ebî Leyla o dönemde yetişen mevâli âlimleri hususunda Abbâsı emiri ile yaşadığı bir diyaloğu şöyle anlatır: "Bana Abbasi emirlerinden dindar ve ırkçı olan İsâ b. Musa "Basra'nın fakîhi kimdir?" diye sordu. Bende: "Hasan-ı Basrî dir" dedim: "sonra kimdir?" diye sordu. Bende: "Muhammed b. Sirindir" dedim. "Bunlar Arap mıdır?" diye sordu bende: "değillerdir" dedim. "Mekke'nin fakîhleri kimlerdir?" diye sordu. Bende: "Ata b. Ebî Rebâh, Mücâhid, Said b. Cübeyr, Süleyman b. Yesâr'dır" dedim. "Bunlar Arap mıdırlar?" diye sordu, bende: "değillerdir" dedim. "Medine'nin fakîhleri kimlerdir" diye sordu. Bende: "Zeyd b. Eşlem, Muhammed b. el-Münkedir, Nafı b. Ebû Nücayh'dir" dedim. "Bunlar Arap mıdırlar?" diye sordu. Bende: "değillerdir" dedim. İsa b. Musa'nın rengi değişti. Sonra Kübâ'nın en fakîhi kimdir" diye sordu. Bende: "Rabiatü'r-Re'y, İbn Ebî Zinad'dır" dedim. "Onlar Arap mıdır?" diye sordu. Bende: "değillerdir" dedim. İsa b. Musa'nın öfkesinden yüzü kızardı. Sonra: "Yemen'in fakîhi kimdir?" diye sordu. Bende: "Tavus ile oğlu ve İbn-i Münebbih'dir" dedim. "Bunlar Arap mıdır?" diye sordu. Bende: "değillerdir" dedim. Bunun üzerine İsa b. Musa'nın boynunun damarları şişti, oturduğu yerde toparlandı ve: "Horasan'ın fakîhi kimdir?" diye sordu. Bende: "Atâ b. Abdullah el-Horasanî'dir" dedim. "Atâ Arap mıdır?" diye sordu. Bende: "değildir" dedim. Yüzü öfkeden mosmor oldu. Hatta ben ondan korktum. Sonra "Şam'ın fakîhi kimdir?" diye sordu. Bende: "Mekhûl'dur" dedim. "Mekhûl Arap mıdır?" diye sordu, bende: "değildir" dedim. Bunun üzerine derin derin soludu, sonra: "Kûfe'nin fakîhi kimdir?" diye sordu. Vallahi korkmamış olsaydım el-Hâkem b. 'Utbe ve Hammad b. Ebî Süleyman diyecektim. Fakat ondaki fenalığı görünce "İbrahim en-Nehaî ve eş-Şa'bî'dir" dedim. "Bunlar Arap mıdır?" diye sordu. Bende: "Araptırlar" dedim bunun üzerine İsâ b. Musa: "Allâhü Ekber" dedi ve öfkesi geçti. Bkz.: Mennâ' el-Kattân, **a.g.e.**, 264; Talat Koçyiğit, **Hadîs Tarihi**, Ankara 1988, 154-155. Bu olayın benzerinin, Emevî halifesi Hişam b. Abdulmelik ile tâbiîn âlimlerinden Ata b. Yesâr arasında cereyan ettiği de rivâyet edilir. Bkz.: Taşköprüzâde Ahmed, **Mevzu'âtü'l-Ulûm**, Derse'âdet 1313, 649-650).

[1383] Kevserî, **Makâlât**, 14-15.

[1384] İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 12; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 87-89; A. mlf., **Cevâmi'u's-Sîre**, 319; Karaman, **İslâm Hukukunda İcttihad**, 55, 85.

[1385] Cerrahoğlu, **a.g.e.**, 75. (İbn Ebî Dâvud es-Sicistânî, **Kitâbu'l-Mesâhif**, Mısır 1936, s. 34'ten naklen).

altında kalarak onların öğrettiği kırâat, naklettiği hadisler, verdiği fetvâlar ve yaptığı ictihadlara göre amel ediyordu. Hocaların metodlarını uyguluyor ve onlardan aldıkları ilmi naklediyorlardı. Bu da beraberinde bazı ihtilaflar getiriyordu. Çünkü kimisinin yanında olan bir bilgi, diğerinin yanında olmayabiliyordu.[1386]

Sahâbilerin farklı şehirlere dağılması, beraberinde şu neticeleri doğurmuştur:

1- Medine dışında da ilmî hareket alanı genişlemiş,

2- Hüküm çıkarma (istinbât) metodlarında farklılıklar baş göstermiş,

3- İstinbat metodlarındaki farklılıklara bağlı olarak hukûkî hükümlerde de farklılıklar ve ihtilaflar olmuş,

4- Birbirinden farklı iki medrese olan Hadis (Hicâziyyûn) ekolü ile Re'y (Irâkiyyûn) ekolü ortaya çıkmıştır.[1387]

Sahâbilerin en çok bulunduğu yer olarak Medine olsa da, diğer birçok memleket ve şehirlere dağılan sahâbiler azımsanmayacak kadar çoktur. Aşağıda hangi şehirlerde hangi sahâbilerin bulunduğunu ve burada yetişen tâbiîn ve tebe-î tâbiîn olan âlimlerin isimlerini vereceğiz.

a- Medine'de Yetişen Hukukçular

Medine, Hz. Peygamber döneminde gerek vahyin hukuk kısmının hemen hemen tamamının burada nâzil olması, gerek hicret şehri olduğu için dışardan birçok anlama ve kavrama kabiliyeti yüksek olan zeki insanların burada toplanması nedeniyle İslâm ilimleri için çok önemli bir merkezdi. Aynı zamanda hilafetin merkezi olması sebebiyle, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer dönemlerindeki şûrâ ve icmâ' müesseselerinin düzenli çalışması ve ilk üç halife döneminde birçok fıkhî meselelere burada çözüm getirilmesi açısından da büyük önem taşır. Zaten diğer şehirlere yerleşen sahâbiler de burada yetişmişlerdi. Özellikle burada gerek Hz. Ebû Bekir'in hilafetinde, gerek on yıllık kendi hilafeti döneminde Hz Ömer, nassların gâyelerini anlama ve kavrama açısından üstün bir ilme sahipti. Onun hakkında İbn Kayyim el-

[1386] Bkz.: Hudarî, **Târihu't-Taşrî'i'l-İslâm**, 141; Sefer, **a.g.e.**, 69-70; el-'Ulyân, **a.g.e.**, 184; Mennâ' el-Kattân, **Târihu't-Teşrî'i'l-İslâmî**, 210-211.
[1387] et-Tarîkî, **Hulâsâtu Tarîhu't-Taşrî**, 65.

Cevziyye şöyle der: "Şayet Hz. Ömer'in ilmini terazinin bir tarafına yer yüzündekilerinin hepsinin ilmini terazinin diğer tarafına konulsaydı, Hz. Ömer'in ilmi daha ağır gelirdi."[1388]

Medine'de sahâbeden; Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali (Kûfe'ye gidinceye kadar), Hz. Aişe, Zeyd b. Sâbit, Hz. Hafsa, Ümmü Seleme, Übeyy b. Kâ'b, Abdurrahman b. 'Avf, Talha b. Ubeydullah ve Suffa Ashâbından da sayılan Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre, Ebû Said el-Hudrî, Ebû Lübâbe, Süheyb-i Rûmî, Abdullah b. Ümmü Mektûm gibi meşhur âlim sahâbe vardı.

Medine'de sahâbenin bilgi ve birikimlerini alarak yetişen ve Medine'nin "yedi fakîhi" (el-fukahâü's-seb'a)" adı verilen Saîd b. Müseyyeb (ö. 94/712) –ki bu zât hadis ekolünün önde gelen hocalarından biridir-, Ebû Bekir b. Abdurrahman (ö. 94/713), Urve b. Zübeyr (ö. 97/712), Ubeydullah b. Abullah b. 'Utbe b. Mes'ûd (ö. 98/716) Hârice b. Zeyd (ö. 100/718), Kasım b. Muhammed b. Ebû Bekir (ö. 102/720), Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725) ile Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Nâfi (İbn Ömer'in âzâdlısı), Ebân b. Osman b. Affân, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali (117/735), Ebû Seleme b. Abdurrahman b. 'Avf, Ebû Bekir b. Süleyman b. Ebî Hasma (120/738), İbn Şihâb ez-Zührî (124/742), Rebîatü'r-re'y (136/753), Ümmü Kulsûm bt. Ebû Bekir, 'Amra bt. Abdurrahman b. Esad b. Zürâre, İsâ b. Talha b. Abdullah, Mervan b. Hâkem vb. gibi âlimler yetişti.

Bunlardan sonra tebe-i tâbiîn nesli gelir ki bunlar: İmam Mâlik b. Enes (93/712-179/795) ve arkadaşları gelir. Bunlar; Muhammed b. Mesleme el-Mahzûmî, Mutarrıf b. Abdullah b. Süleyman b. Yesâr, Abdulaziz b. Ebî Hâzım, Muhammed b. İbrahim b. Dinar vd. İmam Mâlik ve arkadaşlarının verdikleri fetvâların bir çoğu birbirine uyuyorsa da tamamiyle birbirlerini taklid etmemişlerdir. [1389]

b-Mekke'de Yetişen Hukukçular

Mekke'de sahâbeden: Abdullah b. Abbâs (68/687) vardı. İbn Abbas için Hz. Peygamber; "Allah'ım onu dinde fakîh kıl ve ona tefsîri öğret" buyurarak dua etmiştir. Gerçekten de Kur'ân'ın tercümanı olarak nam yapan İbn Abbas sahâbe

[1388] İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 22.
[1389] İbn Hazm, **Cevâmi'u's-Sîre**, 325-326; A. mlf., **el-İhkâm**, V, 87-91.

arasında da en fazla fetvâ veren kişi[1390] ve 1660 hadis rivâyetiyle Muksirûnlardan beşinci kişidir.[1391] Bununla birlikte daha önce Mekke Fethinden sonra Hz. Peygamber, Mekke halkına Kur'ân'ı, dinî ve fıkhî bilgileri öğretmek için Mu'âz b. Cebel'i burada bırakmıştı.

Mekke'de Abdullah b. Abbas'ın yetiştirdiği birçok meşhur âlim vardır. Bunlar; Mücâhid b. Cebr (İbn Abbas'ın âzâdlısı) (ö. 100/718), 'Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 115/713), İkrime (İbn Abbas'ın âzâdlısı) (ö. 150/767), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/813); Tâvus b. Keysân, Ubeyd b. 'Umeyr el-Leysî ve oğlu Abdullah, 'Amr b. Dinâr, Abdullah b. Ebî Müleyke, 'Amr b. Şu'ayb, Abdullah b. Tâvus; bunlardan sonra Sufyân b. Üyeyne, Müslim b. Hâlid ez-Zencî, Said b. Sâlim el-Kaddâh; bunlardan sonra da İmam Muhammed b. İdris eş-Şâfiî (150/767- 204/820 gibi âlimler yetişti.[1392]

c- Kûfe'de Yetişen Hukukçular

Hz. Ömer'in Suffa Ashâbından Abdullah b. Mes'ûd'un Kûfe'ye kadı ve muallim olarak gönderdikten sonra Kûfe'nin âdeta kaderi değişmiştir. Hz. Ali'nin hilafet merkezi buraya taşıdıktan sonra İslâm'ın ikinci baş şehri konumuna geçti. Özellikle ilk Müslümanlardan olmasının yanında Suffa Ashâbından ve Resûlullah'ın yakın arkadaşı ve özel izne sahip hizmetkarı olan ve çok iyi yetişen fakîh Abdullah b. Mes'ûd'un uzun yıllar Kûfe'de görev yapması ve burada kurduğu özel bir ders halkası vasıtasıyla Kûfe'yi bir ilim merkezine dönüştürmüştü. Daha sonra Hz. Ali, Ebû Musa'l-Eş'arî, Müğire b. Şu'be, Enes b. Mâlik, İmran b. Husayn (ö. 52/672) ve Suffa Ashâbından Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ammâr b. Yâsir, Huzeyfe, Habbâb b. Eret gibi, birçok sahâbî Kûfe'ye yerleşmiştir. Buraya çok sahâbinin yerleşmesi nedeniyle bir bakıma ikinci Medine olmuştu.

Kûfe'de sahâbilerin bilgi ve birikimlerini alarak yetişen âlimler ve sonraki yetişen nesil şunlardır: Alkame b. Kays (ö. 62/682) ve onun iki amcası Esved b. Yezîd ve Abdurrahman b. Yezîd en-Nehaî –ki bunlar İbrahim en-Nehaî'nin (ö.

[1390] Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 115.
[1391] İbn Hazm, **Cevâmi'u's-Sîre**, 276; Subhi es-Salah, **a.g.e.**, 296, 306; Âşık, **a.g.e.**, 116.
[1392] İbn Hazm, **el-İhkâm**, V, 87-90.

96/714) de dayılarıdır-, Mesrûk b. el-Ecdâ‘ el Hamdânî (ö. 63/683), Şurayh b. Hâris el-Kâdî (ö. 78/679), ‘Âmir eş-Şa‘bî, Ebû Meysere; daha sonra Said b. Cübeyb en-Nehaî, re’y ekolünün önde gelen hocası İbrâhim en-Nehaî (ö. 96/714), Kasım b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes‘ûd, Ebû Bekir b. Ebû Musa’l-Eş‘arî, Hammâd b. Ebû Süleyman (ö. 120/738); daha sonra İmam Ebû Hanife Numân b. Sâbit (80/699-150/767), Abdurrahman b. Ebû Leylâ (148/765); daha sonra Züfer b. Hüzeyl el-Anberî, Ebû Yûsuf, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Hammâd b. Ebî Hanîfe, ki bunlar Ebû Hanifenin arkadaşları ve öğrencileri olması hasebiyle birçok görüşleri uyuşsada tamamiyle onu taklid etmemişlerdir.[1393]

d- Basra’da Yetişen Hukukçular

Basra’da; Ebû Musa’l-Eş‘arî, Enes b. Mâlik ve Suffa Ashâbından da sayılan Ebû Berze Nadle b. Ubeyd, Kurre b. Iyâs, Ubâde b. Kurs, Sâbit b. Dahhâk, ‘Amr b. Tağlîb, Esmâ b. Hârise gibi, diğer birçok sahâbî bulunmuştur.

Basra’da sahâbilerin bilgi ve birikimlerini alarak yetişen âlimler ve sonraki yetişen nesil şunlardır: Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), Hasan b. Ebi’l-Hasan (Zeyd b. Sâbit’in âzadlısıdır), Muhammed b. Sîrîn (Enes b. Mâlik’in âzâdlısı idi) (ö. 110/728), Katâde (ö. 118/736), Müslim b. Yesâr, Mühezzeb b. Hilâl ve diğerleri.[1394]

e- Şam’da Yetişen Hukukçular

Rivâyet edildiğine göre; Yezîd b. Ebî Sufyân, Hz Ömer’e Şam halkının kendilerine Kur’ân’ı öğretecek öğretmenlere ihtiyaç duyduklarına dair yazı yazmıştı. Hz Ömer de, Mu‘âz b. Cebel, Ubâde b. Sâmit, Ebu’d-Derdâ ve Abdurrahman b. Ğanem’i göndermiştir. Daha sonra Şam ve civarına; Muâviye ile Suffa Ashâbından Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Ebu’d-Derdâ, Bilal-ı Habeşî, Abdullah b. Üneys, Fudâle b. Ubeyd el-Ensârî (Dımaşk kadığılı yaptı), Ebû Reyhâne el-Ezdî, Ebû Sa‘lebe el-Hüşenî Abdullah b. Havâle, Abdurrahman b. Kurt, Vâsile b. Eskâ, Sevbân, Said b.

[1393] İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 87-89, 93-94.
[1394] İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 87-89, 92-93.

‘Âmir, Sâbit b. Dahhâk (Zeyd b. Sâbitin babası) ve diğer birçok sahâbî gidip yerleşmişlerdir.

Şam’da sahâbilerin bilgi ve birikimlerini alarak yetişen âlimler çoktur. Bunlardan Ömer b. Abdülazîz (ö. 101/720), Mekhûl b. Ebî Müslim ed-Dımaşkî (ö. 116/734), Ebû İdrîs el-Halvânî, Recâ‘ b. Heyvet ve Şam’daki tâbiînlerin imamı olarak kabul edilen Ebû ‘Amr Abdurrahman b. ‘Amr el-Evzaî ve onun arkadaşları Velid b. Müslim-Abbâs b. Yezîd, Ebû Hanife’nin arkadaşı Şu‘ayb b. İshâk ve diğer birçok âlim sayılabilir.[1395]

f- Mısır’da Yetişen Hukukçular

Mısır’da; Zübeyir b. ‘Avvâm, ‘Amr b. ‘Âs, Abdullah b. ‘Amr ile Suffa Ashâbından Ebû Zer el-Gıfârî, ‘Ukbe b. ‘Âmir (Muâviye onu Mısır’a vali olarak atamıştı), Abdullah b. Hâris (Mısır’da en son vefat eden sahâbidir),

Mısır’da sahâbilerin bilgi ve birikimlerini alarak yetişen âlimler çoktur. Bunlardan; Ebu’l-Hayr Mirsad b. Abdullah, Yezîd b. Ebî Habîb; daha sonra Bukeyr b. Abdullah el-Eşec, Leys b. Sad (175/791), ‘Amr b. Hâris el-Ensârî, Ubeydullah b. Ca‘fer gibi âlimleri sayabiliriz.

Mısır daha sonraki dönemlerde her biri bir mezhebe meyilli olmakla birlikte bütünüyle taklid etmeyen birçok âlim bünyesinde barındırmıştır. Söz gelimi; İmam Mâlik’in arkadaşları: Ka‘bullâh b. vehb, Eşheb, Osman b. Ebî Kinân, Abdurrahman b. Kasım, Muhammed b. Abdullah b. Abdulhakem, Asbağ b. Ferec; İmam Şâfiî’nin arkadaşları: Ebî Yakub el-Buvaytî, İsmail b. Yahya el-Müzenî, Muhammed b. Ukayl el-Firyâbî, Muhammed b. Ali b. Yûsuf en-Nesâî; İmam Ebû Hanife’nin arkadaşları: Ahmed b. Ebî İmrân, Ebû Bekr Bekâr b. Kuteybe, Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed b. Selâm et-Tahavî gibi kişileri zikredebiliriz.[1396]

g- Yemen’de Yetişen Hukukçular

Hz. Peygamber tarafından Hz. Ali, Mu‘âz b. Cebel, – ki ictihad hadisi olarak meşhur olan “şayet hüküm Kur’ân ve Sünnet’te yoksa re’yimle ictihad ederim” sözü

[1395] İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 87-89, 94-95.
[1396] İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 87-89, 95.

Hz. Peygamber onu Yemen'e gönderirken söylemişti-[1397] ile Suffa Ashâbından Ebû Hureyre ve Ebû Ubeyde b. Cerrah Yemen'e görevli olarak gönderilmişlerdi. Görev dışında Suffa Ashâbından Yemen'e yerleştiğine dair fazla bilgi bulunmamaktadır.

Yemen'de yetişen âlim tâbiînlerden şunları sayabiliriz: Mutarrıf b. Mâzın, Abdurrezzâk b. Hemmâm, Hişâm b. Yûsuf, Tâvus b. Keysân, Vehb b. Münebbih ve Yahya b. Ebî Bekr.[1398]

C- Suffa Ashâbının Fıkıh Ekollerine Etkileri

Dört halife döneminin sonuna doğru şehirlere dağılmış olan sahâbiler her şehirde ilmi hareketi başlatmışlar. Ancak sahâbilerin ilmi dereceleri farklı olduğundan uyguladıkları ilmi metotları da farklı olmuşu, talebeleri de onların etkisi altında kalmıştır. Uygulanan bu ilmi metotların farklı olmasından iki ekol meydana gelmiştir. Biri Irak'ta "Ehl-i Re'y" ekolü veya "Kûfe Medresesi" dir. Diğeri Hicaz'da "Ehli Hadis" ekolü veya "Medine Medrese" sidir.[1399] Ehl-i re'yciler kendi fıkhî görüş ve metodlarını Suffa Ashâbından Abdullah b. Mes'ûd, ehl-i hadisçiler de kendi fıkhî görüş ve metodlarını diğer sahâbilerin etkisi olmakla birlikte en fazla Suffa Ashâbından Abdullah b. Ömer'e dayandırmaktadırlar. Bu iki ekolün uyguladığı istinbât metodlarını daha sonraki hukukçular ve mezhep imamları üzerinde büyük tesirler bırakmıştır. Sonraki fıkıh bilginleri, hüküm verirken onların fetvâlarını, ictihadlarını, metodlarını örnek almışlardır. Şah Veliyullah ed-Dehlevî, bu konuda şöyle der: " Her âlim, kendi yöresinin ve kendi hocalarının mezhebini takip etmiştir. Çünkü her âlim, kendi hocalarının sözlerini daha iyi anlayabiliyor, onların koyduğu esaslara daha çok riayet ediyor ve kalben onların üstün olduğuna inanıyordu. Bu nedenle, Hz. Ömer, Osman, İbn Ömer, İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit'in fıkhını ve bunların arkadaşlarından Ebû Hureyre'nin hadislerini en iyi bilen tâbiînden

---

[1397] Bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V, 230; Dârimî, **Mukaddime**, 20; Ebû Dâvûd, **İctihadu'r-Re'y fi'l-Kadâ**, 11; Tirmizî, **el-Ahkâm**, 3; İbn Sad, **a.g.e.**, III, 584; İbn Abdilberr, **Cami'u Beyâni'l-İlm**, II, 56; İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 200.

[1398] Fetvâ veren yaklaşık 162 kadın ve erkek sahâbenin ismi ve onların şehirlere göre yetiştirdiği tâbiîn, ve daha sonrakil âlimlerin isimleri için bkz.: İbn Hazm, **Cevâm'iu's-Sire**, (üçüncü risâle), 319 vd.; A. mlf., **el-İhkâm**, V-VIII, 85-97; Ayrıca bkz.: Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **el-İnsâf**, 31; Hudarî, **a.g.e.** 115 vd; Karaman, **a.g.e.**, 164, 166; el-'Ulyân, **a.g.e.**, 184-187.

[1399] Bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 110-114; Karaman, **a.g.e.**, 163, 175; et-Tarîkî, **Hulâsatu Târîhi't-Teşrî**, 75-77; el-'Ulyân, **a.g.e.**, 187-188; Ekinci, **a.g.e.**, 68-69.

Said b. Müseyyeb, Sâlim, Urve, Ata, Yahya b. Said, Zührî ve diğerlerinin mezhepleri; Medineliler tarafından diğer mezheplere tercih edilmiştir. Nitekim, Hz. Peygamber de Medine'nin faziletlerini açıklamıştır. Ayrıca, Medine her asırda fakihlerin ve âlimlerin merkezi olmuştur. Bu nedenle, İmam Mâlik'in de sevgide bunlara öncelik verdiğini görüyoruz. Abdullah b. Mes'ûd ve arkadaşlarının mezhebi, Şureyh, Şa'bî ve daha sonra İbrahim'in fetvâları ise, Kûfeliler tarafından diğerlerine tercih edilmiştir."[1400]

Bu dönemde mevâli (Arap olmayan âzâd edilmiş köleler)'den oluşan âlimlerin fonksiyonu büyük olmuştur. Çünkü birçok şehirlere dağılan sahâbilerin etrafında toplanan ve tâbiînin önde gelen âlimlerin çoğundan ilim alarak ilmî hareketliliğe büyük katkı sağlamışlardır. Bunlar bütün İslâm şehirlerinde bazı sahâbe ve tâbiînin büyükleriyle görüşüp geniş bir ilme sahip oldular.[1401] Hatta bazıları aralarındaki sıkı temas ve işbirliği nedeniyle bir sahâbiden bahsederken yanındaki mevâli, mevâliden bahsederken yanında kaldığı sahâbî hemen akla geliyordu. Söz gelimi; Abdullah b. Abbas ile mevlâsı İkrime, Enes b. Mâlik ile mevlâsı Muhammed b. Sirin, Ebû Hureyre ile mevlâsı Abdullah b. Hürmüz el-A'rec, Abdullah b. Ömer ile mevlâsı Nâfî hep beraber zikredilir. En çok hadis rivâyet eden ve fetvâ veren bu dört sahâbî göz önüne alındığında yanlarında yetişen bu zatların tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerinin yayılmasındaki önemleri de ortaya çıkmaktadır. Bunların dışında; Medine'de – Arap asıllı Said b. Müseyyeb dışında- döneminin en âlim ve fakîhi Süleyman b. Yesâr ve İmam Mâlik'in hocası Rebî'a b. Abdurrahman; Mekke'de Mücâhid ve Ata b. Rebâh; Kûfe'de Said b. Cübeyr ve İbrahim en-Nehaî; Basra'da Hasan el-Basrî ve Zeyd b. Sâbit'in mevlâsı Hasan b. Yesâr; Mısır'da Yezid b. Habîb (ondan da Mısır'ın meşhûr fakîhi Leys b. Sa'd ilim aldı); Yemen'de Tâvus b. Keysân; Horasan'da Dahhâk b. Mezâhim; Yemâme'de Yahya b. Ebî Kesîr gibi mevâliden meşhûr fakihler yetişmiştir.[1402]

[1400] Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 144; A. mlf., **el-İnsâf**, 32 vd.

[1401] İbn Kayyim, **a.g.e.**, I, 25.

[1402] Bkz.: İbn Abdilberr, **Câmi'u Beyâni'l-'İlm**, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ty., II, 62-63; Hudârî, **a.g.e.**, 110; Karaman, **a.g.e.**, 166; Sefer, **a.g.e.**, 72; et-Tarîkî, **Hulâsatu Târîhi't-Teşrî**; 69-71.

Burada değinmek istediğimiz önemli bir konu, özellikle ilk iki asır içerisinde Hicaz ve Irak ekollerinin hadis karşısındaki tutumları ve reye başvurmadaki durumlarını açıklığa kavuşturmak ve bu konuda yaygın olan yanlış anlayışa işaret etmektir. Bu iki grup da Kitap, sünnet ve sahâbe icmâ'ını şerî birer delil olarak kullanırken, Hicaz ekolü Medine halkının örfünü Hz. Peygamber'in yaşayan sünneti olarak algılamışlar ve ona deliller hiyerarşisinde önemli bir yer vermişlerdir. Iraklılar ise, Medine örfünü diğer şehirlerin örfü gibi telakki ederek ona ilâve bir değer vermemişlerdir.[1403] Bununla birlikte söz konusu iki okuldan Hicazlılar, Hz. Peygamber'in bu bölgede yaşamasının tabiî sonucu olarak Sünnet hakkında daha fazla bilgiye sahip idiler. Bu nedenle, meydana gelen her problem için herhangi bir nass (Kitap ve Sünnet'ten) bulabiliyorlardı. Bunların Hadis Ehli olarak vasıflandırılmalarının nedeni, hadis elde etmeye, hadis ve diğer haberlerin nakline ve şer'î hükümleri olabildiğince naslara dayandırmaya gösterdikleri özendir. Onlar, hakkında hadis veya nakil buldukları hiçbir konuda gizli ya da açık olsun kıyâsa başvurmayı uygun görmemişler, ancak çabalarına rağmen nasslarda hüküm bulamadıkları takdirde kıyâsı kullanmışlardır. Iraklılar ise, Medine'ye olan coğrafî uzaklığı sebebiyle daha az hadise sahip idiler. Bununla birlikte, bu bölgede meydana gelen çeşitli siyasî olayların hadis uydurma faaliyetine tesir etmesi sebebiyle de eldeki mevcut hadisler üzerinde daha titiz duruyorlardı. Dolayısıyle kendilerine göre zayıf olan hadis yerine re'y ictihadına (kıyas) daha fazla yer veriyorlardı.[1404]

Zamanla Hadis ve Re'y Ekolü arasındaki usûl farklılıkları nedeniyle birbirlerini suçlamalara varan tenkidler yöneltmişler. Bu tenkidler, o kadar şiddetlendi ki, Rey Ekolü, hadisçileri fıkıhtan yoksun, anlayıştan uzak olmakla suçlamışlar. Hadis Ekolü mensupları ise, re'y taraftarlarının dînî konularda zan ile amel ettiklerini, dînî işlerde vacip olan ihtiyatı göstermekten uzak olduklarını iddia etmişler. Çünkü bunun ancak nasslara sıkı sıkıya dayanmakla mümkün olabileceğini, halbuki bunların re'yle amel ettiklerini söylemişler. Ancak şurası bir gerçektir ki, Re'y taraftarları da, sünnetin açık ve sabit olması durumunda onunla amel edileceği,

[1403] Dönmez, İbrahim Kafi, "***Amel-i Ehl-i Medine***", **DİA**, İstanbul 1991, III, 21-21.
[1404] Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, 101-107; A. mlf., **İslâm Hukuk Tarihi**, 163-166; Kılıçer, **İslâm Fıkhında Re'y Taraftarları**, 34-35; Koca, **a.g.e.**, 19-20.

herhangi bir görüş için onun terkedilemeyeceği konusunda diğer Müslümanlarla görüş birliği içerisinde idiler. Hadis Ekolünden de az da olsa zaman zaman re'y ve kıyası uyguladıkları olmuştur. Söz gelimi; Medine ekolünden sayılan ancak bazen re'yi ile de hüküm veren ve bu nedenle "Rebîatü'r-re'y" diye meşhur olan İmam Mâlikin meşhur hocası Rebî'a b. Abdurrahman vardı. Buna mukabil Kûfe'de olmasına rağmen re'y ile hüküm vermeyi mekruh gören ve hadisçilerin yolunu tutan İmam Şa'bî diye meşhur olan 'Âmir b. Şurahbil vardı. İbn Hazm, Medine ve Kûfe tâbiîleri arasında ilim, marifet ve adâlet yönünden hiçbir fark olmadığını birçok örneklerle ispat ettikten sonra Kûfe'deki tâbiîlerin, Medine'de bulunan sahâbilerden ilim aldıklarını: "Alkame ve Mesrûk, Ömer, Osman ve Aişe'den ve yine Ata, Aişe'den çok miktarda ilim almışlardır." der.[1405] İbn Hazm'ın da belirttiği gibi hicrî birinci asırda her bölgede ilimle uğraşan tâbiîlerin ilim kaynağı sahâbeydi ve bunun başka türlü olması da mümkün değildi. O dönemde sahâbeden alınan ilmin tamamına yakını ise Kur'ân ve hadis bilgisinden ibaretti.

Hadis ya da re'yi kullanmaları veya değer vermeleri açısından İslâm hukuk tarihinde dört grub ortaya çıkmıştır. Bunlar:

1- Mu'tedil eserci ya da hadisçiler,

2- Mu'tedil re'yciler,

3- Müfrit eserciler, İbrahim en-Nazzâm (ö. 231/845), Dâvud ez-Zâhirî (270/883) ve arkadaşları gibi,

4- Müfrit re'yciler, Hariciler gibi.

Ancak biz ilk iki grup olan Mu'tedil eserciler olarak kabul edilen ve sahâbeden sonra Said b. Müseyyeb'in başını çektiği ehl-i hadis ekolü ile Mu'tedil re'yciler olarak kabul edilen ve sahâbeden sonra İbrahim en-Nehaî'nin başını çektiği ehl-i re'y ekolünün[1406] özellikleri, bu ekollere Suffa Ashâbının etkileri, onların hocaları, meşhur fıkıhçıları ve istinbât metodlarını aşağıda üzerinde durmaya çalışacağım.

[1405] İbn Hazm, **el-İhkâm**, IV, 209-210.
[1406] İbn Teymiye, **Mecmû'u fetâvâ**, II, 315; Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 144.

1- Suffa Ashâbının Ehl-i Hadis Ekolüne Etkileri

a- Ehl-i Hadis Ekolünün Özellikleri

Ehl-i Hadis ekolünün çıkış yeri Medine'dir. Buraya Hicaz Medresesi ya da Medine Medresesi de deniliyor. Ehl-i hadis ekolünün burada ortaya çımasının nedeni; Medine'nin hicret yurdu olması nedeniyle üstün bir özelliğe sahip olmasıdır. Çünkü şer'î hükümleri bildiren âyetlerin çoğu orada inmişti. Medine halkı, Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirlerine şahid olmuştu. Hulefâ-i Râşidinin yaşadıkları sünnetin beşiği, hadisin kaynağı ve sahâbenin buluştukları yer, İslâm devletinin ilk ana merkezi olmuştu. Bundan dolayı Medine halkı fıkhı iyi biliyorlar, sünnete sımsıkı sarılıyorlar ve hadislerin dairesinden ayrılmıyorlardı. Buradaki âlimler, Peygamber ilminin mirasçılarıydı. Bu nedenle İslâm coğrafyasının dört bir köşesinden ilim talep etmek için buraya gelip ilim öğreniyorlardı.[1407] İbn Teymiyye (ö. 728/1328)'ye göre; "Medine ehlinin mezhebi, gerek usûl gerek furû açısından doğudan batıya bütün İslâm coğrafyasındaki şehirlerin mezhebinden daha sahihtir. Çünkü Resûlullah'ın övdüğü asır, Medine ehlinin yaşadığı asırdır. Diğer şehirlerden daha fazla Resûlullah'ın sünnetine sahiptiler. Sünneti iyi bildiklerinden diğer şehirlerde yaşayanlar onlara muhtaçtır. Bu nedenle hiçbir âlim, Medine ehlinin icmâ'ı dışında, diğer hiçbir şehrin icmâ'ını, uyulması gereken bir hüccet olarak kabul etmemiştir."[1408]

Ehl-i hadis ekolünün özellikleri şöyle özetlenebilir:

1- Bu ekolün âlimleri çok soru sormayı uygun bulmamış hatta kerih görmüşlerdir. Bu nedenle, bir olay meydana geldikten sonra, onun hakkında hüküm verirlerdi. Herhangi bir olay vukû bulmadıkça hüküm vermekten kaçınırlardı. Problemleri, olmuş gibi kabul etmiyorlar ve hükümleri dallandırıp budaklandırmadan hoşlanmıyorlardı. Söz gelimi; Abdullah b. Ömer, kendisine soru soran adama: "Sorduğun problem olmuş mu?" diye sormuştu. O da, "Hayır" cevabını alınca:

[1407] Mennâ' el-Kattân, **Târihu't-Teşrî'i'l-İslâmî**, 227; Sefer, **a.g.e.**, 77-78; el-'Ulyân, **a.g.e.**, 190.
[1408] İbn Teymiyye, **Sıhhatu Ameli Ehli'l-Medine**, Matbaatu'l-İmam, Kahire ty., 17, 20.

"Olmamış bir meseleyi sorma. Çünkü, Ömer b. Hattâb'ın, henüz olmamış şeyleri soranları lanetlediğini işittim" diye cevap vermiştir.[1409]

2- Zarûret olmadıkça hakkında hüküm bulunmayan konu ile ilgili re'y ve kıyas ile hüküm vermekten hoşlanmazlardı. Onlara göre nass hükme delâlet eder, bu nedenle hükümlerin illetinden söz edilemez. Hükmün varlığı ya da yokluğu, nassın varlığı ya da yokluğuna bağlıdır. Medine ekolünün önde gelenlerinden Ebû Seleme b. Abdurrahman b. 'Avf, Basra'ya gittiğinde kendisini ziyaret eden Hasan-ı Basrî'ye: "Basra'da senden fazla sevdiğim kimse yoktur; ancak şu var ki, sen re'yinle fetvâ veriyormuşsun. Allah'ın Kitabı veya Resûlullah'ın sünneti olmadıkça re'yinle fetvâ verme."[1410] diye tavsiye etmiştir. Abdurrahman b. Ebî Leylâ da,: "Vallahi şu Mescid'de (Mescid-i Nebevî) Ensârdan 120 kişi gördüm ki her biri, kendine sorulan bir sorunun cevabını başka birinin vermesini istiyorlardı."[1411] diye anlatır.

3- Hadislere itibar ediyorlar ve eserlerden ayrılmıyorlardı. Onlara göre ilim, Kur'ân, sünnet ve eserlerdeki ilimdir. Bunları korumaya çalışmak teşrî'in aslını ve fıkhın kaynaklarını korumak demektir. Dini bir vecibe olarak bunları korumak ve özümsemek gerekir. Bütün güçleriyle hayatlarını hadis toplamaya ve rivâyet etmeye adamışlardır. Hatta Suffa Ashâbından olan ve Medine fıkıh ekolünün önde gelen hocası Abdullah b. Ömer, Resûlullâh'ın sünnetini araştırmaya ve aynısını yapmaya düşkün olmakla biliniyor ve bununla iftihar ediyordu.[1412] Bu ekolün ilim sancağını taşıyan talebeleri hocalarının yolunda devam ettiler. Onlara göre Sünnet, Kur'ân'dan sonra dinin ikinci temel esası olduğuna göre, âhâd hadisler, Kur'ân'ın âmmını (genel) tahsis (özelleştirir) eder. Ehl-i re'ye göre ise âhâd haber zannî olduğu için

---

[1409] Dârimî, **Mukaddime**, 18; Şâh Veliyullah ed-Dihlevi, **el-İnsâf**, 17. Başka bir rivâyette ise; İbn Ömer, kendisine soru sorulduğunda "bilmiyorum" demekten kaçınmadığını ve hatta buna çok sevindiği şöyle anlatılır: birisi İbn Ömer'e bir konu hakkında soru sordu. O, bu konuda bilgisinin olmadığını söyledi. Adam ordan ayrılıp gidince İbn Ömer: "İbn Ömer'in söylediği ne kadar da güzeldir. Bilmediği bir şey hakkında kendisinden soru doruldu ve "bu konuda bilgim yoktur" diye cevap verdi. (Dârimî, **Mukaddime**, 21).

[1410] Dârimî, **Mukaddime**, 20; Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **el-İnsâf**, 10.

[1411] Dârimî, **Mukaddime**, 19.

[1412] Beyhakî, **Sünen**, V, 245; İbn Sa'd, **a.g.e.**, IV, 145; Zehebî, **Siyer**, III, 213; İbn Esîr, **Üsdü'l-Ğâbe**, III, 341. Ayrıca bkz.: Buhârî, **Salât**, 96; **Hac**, 38; Müslim, **Hac**, 68; Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, II, 16.

kat'î olan Kur'ân'ın âmmını tahsis etmez.[1413] Bu ekol, hadisleri derleyip-toplamak için o kadar çaba sarfettiler ki, artık karşılarına gelen her problem hakkında; merfû, mürsel, mevkûf, âhâd, sahih veya hasen bir hadis ya da sahâbe ve tâbiînin söz ve fetvâsını bulabilecek kadar malzeme topladılar.[1414]

a- Ekolün Hocaları ve Meşhur Fakîhleri

Ehl-i hadis ekolünun hocaları sahâbeden: Hz. Ömer (ö. 23/644), Osman, Hz. Aişe, İbn Abbas (ö. 68/687), Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665) ve Suffa Ashâbının meşhurlarından ve yedi muksirûndan olan Abdullah b. Ömer (ö. 73/692), Ebû Hureyre (ö. 59/679), Ebû Said el-Hudri (ö. 74/693)'yi zikretmek gerekir.

Sahâbeden sonra tâbiînden ve medinenin meşhur yedi fakîhi şunlardır:

1- Said b. el-Müseyyeb (ö. 94/712),

2- Ebû Bekir b. Abdurrahman b. Hâris el-Mahzûmî (ö. 94/713),

3- Urve b. Zübeyr (ö. 97/712),

4- Ubeydullah b. Abdullah b. 'Utbe b. Mes'ûd (ö. 98/716)

5- Hârice b. Zeyd b. Sâbit (ö. 100/718),

6- Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir (ö. 102/720),

7- Süleyman b. Yesâr (ö. 107/725) gelmektedir.

Medine halkının fıkhı, bu yedi fakîhden yayıldı. Sonra gelen fakîhleri bu yedi fakîh yetiştirdi. O asırdaki bu yedi fakîh medresesi, ilk fıkıh medresesi sayıldı. Hatta onların isimleriyle adlandırılarak "Yedi Fakîh Asrı" denildi. Bunların fıkıh ilmi, araştırmada ve kıyasda İslâmi fıkıh metodunun temeli oldu.[1415]

Medine'nin meşhur yedi fakîhinden sonra Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali (ö. 117/735), Ebû Bekir b. Hazm (ö. 120/738), Zührî (ö. 124/742), Rebîatü'r-re'y (ö. 136/753), Ebân b. Osman b. Affân, Ebû Seleme b. Abdurrahman b. 'Avf,

[1413] Bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 110 vd; Mennâ' el-Kattân, **a.g.e.**, 228; el-'Ulyân, **a.g.e.**, 191-192; Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, 110-111; et-Tarîkî, **Hulâsatu Târihi't-teşri'**, 66-67; Sefer, **a.g.e.**, 78-79.
[1414] Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **el-İnsâf**, 11.
[1415] Mennâ' el-Kattân, **a.g.e.** 227, 229.

Zeynelabidin Ali b. Hüseyin gelmektedir. Ayrıca, altmış yıl boyunca dini konularda fetvâ veren, Medine ekolünün bir bakıma kurucusu olan İbn Ömer'in ilminin çoğunu rivâyet eden azadlısı ve öğrencisi Nâfî, oğlu Sâlim b. Abdullah'ın da büyük katkıları vardır.[1416] Zaten İbn Ömer'den Nâfî, Nâfî'den de İmam Mâlik, İmam Mâlik'ten de İmam Şâfiî kanalı ile nakledilen hadisler, Buhârî gibi büyük hadis otoriteleri tarafından "Silsiletü'z-Zeheb" (altın silsile) olarak kabul edilmektedir.[1417]

Yukarıdaki nesilden sonra Şu'be (ö. 160/777), Hammâd b. Zeyd (ö. 179/795), Ebû Avâne (ö. 170/786), Ma'mer b. Râşid (ö. 153/770), el-Leys b. Sa'd (ö. 165/781), Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/813), Sad b. Ebî Arûbe (ö. 156/773), Şerîk (ö. 177/793), Fudayl b. Iyâd (ö. 187/803), Abdullah b. Mübarek (ö. 165/781), Vâkidî (ö. 207/822), Ebû Dâvud et-Teyâlisî (ö. 203/843) ve İmam Mâlik (93/712–179/795) gibi âlimler gelmektedir.[1418]

Şâh Veliyullah ed-Dihlevi (ö. 1176/1762), hadis ekolündan Ebû Bekir b. Ebî Şeybe (ö. 230/844), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Dârimî (ö. 255/869), Ebû Ya'lâ (ö. 307/919), Dârekutnî (ö. 385/995), Hâkim (ö. 405/1014), Beyhakî (ö. 458/1066), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1070), Deylemî (ö. 509/1115), İbn Abdilberr (ö. 463/1071) gibi âlimleri de zikreder.[1419]

b- Hüküm Çıkarmadaki Kaynak ve Metodları

Ehl-i hadis ekolü, kendilerine bir hüküm arz edildiğinde ya da yeni bir problem ortaya çıktığında kullandığı kaynaklar ve izledikleri metodlar hakkında bilgi verirken öncelikle bu ekolün önde gelen hocalarından Abdullah b. Ömer'in istinbât metodundan söz etmek gerekir. İbn Ömer, çözüm bekleyen bir problem hakkında hüküm vermesi gerektiğinde öncelikle Kur'ân'a başvururdu. Burada bulamadığı takdirde Resûlullah'ın Sünnetine başvururdu. Eğer burada da bulamazsa sahâbilerden ileri gelenlerinin üzerinde ittifak ettikleri görüşlerine başvururur, onu uygulardı. Eğer ihtilaf etmişlerse, ortaya konan görüşlerden kendisinin de doğru bulup, kabul

[1416] İbn Abdilberr, **el-İsti'âb**, III, 82.
[1417] Mennâ' el-Kattân, **a.g.e.**, 250; Muhyiddin Müstevî, **Abdullah b. Ömer**, Dımaşk 1973, 140.
[1418] Geniş Liste için bkz.: İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 90-91; A. mlf., **Cevâmi'u's-Sire**, 325-327; İbn Kayyim, **a.g.e.**, I, 24; Şirâzî, **Tabakâtu'l-Fukahâ**, 57-63.
[1419] Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 150-151; A. mlf., **el-İnsâf**, 11, 314; Karaman, **a.g.e.**, 109-110.

ettiği bir görüşü tercih ederdi. Eğer sahâbe büyüklerinin ictihadlarında da bir çözüm bulamazsa, o zaman illet yönünden benzer bir probleme kıyas eder ve hüküm verirdi.[1420] Ancak kıyas metodunu çok az uygulardu. Abdullah b. Ömer'in bu metodu, onu izleyen ehl-i hadis ekolünun çoğunluğunun kabul ettiği bir metod olmuştur.

İbn Ömer'in metodunu kabul eden ehl-i hadis ekolünün hüküm çıkarma prensipleri şöyle ifade edilebilir:

1- Bir problemi açık bir şekilde çözüme kavuşturan bir âyet bulunursa öncelikle onunla amel edilir.

2- Âyetin anlamı kapalı olursa, bunu açıklayan benzer bir âyete bakılır, eğer onda bir çözüm bulunursa ona göre hüküm verilir. Eğer bunu açıklayan başka bir âyet bulunamazsa o takdirde bu âyeti açıklayan hadislere bakılır; çözüm bulunursa, bununla hüküm verilir.

3- Eğer problemi çözecek açık ya da kapalı bir âyet bulunamazsa, o takdirde Sünnete başvurulur. Bulunursa onunla hüküm verilir. Bu konuda Sünnetin mütevâtir ya da âhâd olması, sahâbilerin onunla amel etmiş veya etmemiş olmaları sonucu değiştirmez.

4- Resûlullah'ın sünnetinde de bulunmazsa sahâbe ve tâbiînden bir çoğunluğun problem hakkındaki görüşlerine göre hüküm verilir. Bu grubun herhangi bir bölgeden olup, olmaması dikkata alınmaz.

5- Yukarıda ifade edilen araştırmalar sonucunda, hüküm bulunamamış ise, o takdirde Kur'ân ve sünnetin rûhuna, genel nitelikli hükümlerine, iktiza ve îmâlarına bakılarak problem çözüme kavuşturulmaya çalışılırdı. Ancak hükümlerin illet benzerliği araştırmasına girmeden bir kıyas yapılırdı. Bu kıyas yapılırken de, ortaya konmuş bazı kaidelere değil, ancak anlayış ve kalbin tatmin olmasına dayanırdı.[1421]

[1420] Kal'acî, **Mevsû'atu Fıkhı Abdullah b. Ömer**, 27-28.

[1421] Dârimî, **a.g.e.**, I, 60; Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 149; A. mlf., **el-İnsâf**, 12; Karaman, **a.g.e.**, 112 Ayrıca bkz.: Hudarî, **a.g.e.**, 110 vd; Sefer, **a.g.e.**, 78; el-'Ulyân, **a.g.e.**, 190.

2- Suffa Ashâbının Ehl-i Re'y Ekolüne Etkileri

a- Ehl-i Re'y Ekolünün Özellikleri

Ehl-i Re'y ekolünün çıkış yeri Kûfe'dir. Buraya Irak Medresesi ya da Kûfe Medresesi de denilir. Hz. Peygamber'in hayatında da vefatında da sahâbe içerisinde delilleri en iyi anlayan, en çok ictihad eden, görüşünü açıklamada en cesur olan kişilerin başında Hz. Ömer gelir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Bedir esirleri, Kur'ân'ın toplanması, müellefe-i kulûbe verilen payı vermekten vazgeçmesi, Irak ve Şam topraklarını fetheden askerler arasında dağıtmaması ve diğer birçok uygulamaları[1422] kendi ictihadları sonucu verdiği kararlardır. Hz. Peygamber döneminde dahi birçok görüşüne uygun olarak nasslar nâzil olmuştur. Bu nedenle Resûlullah birçok defa onun bu ileri görüşlülüğünü övmüştür.[1423]

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Ömer döneminde fethedilen Irak bölgesinde iki yeni şehir olarak Basra ve Kûfe kuruldu. Basra'yı kuran ve oraya ilk vali olarak atanan Suffa Ashâbından 'Utbe b. Gazvân'dır.[1424] Kûfe ise yine Suffa Ashâbından sayılan Sa'd b. Ebî Vakkâs tarafından kuruldu ve oraya vali olarak atandı.[1425] Sa'd'ı görevden alan Hz Ömer, Kûfe'ye yine Suffa Ashâbının meşhurlarından iki kişiyi gönderdi ve Kûfelilere şu mektubu yazdı: "Bundan sonra bilin ki, Ammâr'ı size vali, Abdullah'ı ise kadı ve Ammâr'ın yardımcısı olarak gönderdim. Onlar, Resûlullah'ın Ashâbının seçkinlerindendir. Onlar Bedir Ashâbındandır. Onları dinleyerek, itaat edin. Onlardan ilim öğrenin. Sizi kendime tercih ederek onları size gönderiyorum."[1426]

İlk Müslümanlardan olan İbn Mes'ûd, Hz. Peygamber'in hizmetinde ve rahle-i tedrisinde Suffa'da yetişmiş, burada ilim ve irfan almıştır. Resûlullah'ın vefatından sonra Kûfe'ye gidinceye kadar hep Hz. Ömer'in uygulamalarını dikkatle takip etmiş, Kûfe'ye gittikten sonra da Hz. Ömer'in tesirinde kalarak görüş, fetvâ ve

---

[1422] Hz. Ömer'in fıkhı hususnda geniş bilgi için bkz.: Kal'acî, Muhammed Ravvâs, **Mevsûatu Fıkhı Ömer b. Hattâb**; Dâru'n-Nefâis, Beyrut; Muhsin Koçak, **İslâm Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları**, Kardeşler Ofset ve Matbaası, Samsun, 1997.

[1423] Buhârî, **Ashâbu'n-Nebî**, 2; Müslim, **Fadâilu's-Sahâbe**, 23.

[1424] Bkz.: Belâzûrî, **Ensâbu'l-Eşrâf**, IV, 212; XII, 267; İbn Sa'd, **a.g.e.**, VII, 6.

[1425] Bkz.: İbn Sâ'd, **a.g.e.**, 147; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, II, 367; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, II, 172, 173.

[1426] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 157;VI, 7-8; İbn Esîr el-Cezerî, **a.g.e.**, III, 388; İbn Abdilberr, **a.g.e.**, III, 115.

ictihadlarının çoğunda ona uymuş ve muhalefet etmemiştir. İbn Mes‘ûd’un, Hz. Ömer hakkında: “Ben Ömer’in, ilmin onda dokuzunu götürdüğünü sanıyorum” dediği rivâyet edilir. Başka bir rivâyette ise İbn Mes‘ûd: “Şayet bütün insanlar bir vadiye doğru giderse, Ömer diğer bir vadiye giderse, ben de Ömer’i takip ederim” demiştir.[1427]

Hz. Ömer döneminde Horasan ve diğer bölgelere doğru fetihler yapan İslâm ordusunun merkezi, Basra ve Kûfe olmuştu. Daha sonra Hz Ali’nin Kûfe’yi hilafet merkezi yapması ve İbn Mes‘ûd’un temelini attığı ekolün burada olması, birçok âlim ve fakîh sahâbilerin Irak bölgesine yerleşmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla Basra ve özellikle Kûfe, kısa zamanda Medine’den sonra, ikinci büyük ilim merkezi haline gelmiştir. Ortaya çıkan yeni olayları çözüme kavuşturmak için, Kur’ân hükümleri bulunamadığı zaman ve Sünnetten de yeteri kadar delil ve rivâyetler olmadığı için re’y ile ictihada yönelmişlerdir. Daha sonra birçok sahâbî Kûfe’ye gitmişse de ortaya çıkan siyasi ayrışmadan dolayı baş gösteren uydurma rivâyetler nedeniyle hadislere karşı temkinli davranmışlar ve sıhhatından emin olmadıkça delil olarak kabul etmemişlerdir. Ancak şurası kesindir ki, yaptıkları re’y ve ictihadlarına ters olan sahih bir hadis duydukları anda kendi görüşlerinden vazgeçip hadis ile amel etmişlerdir.[1428]

Kur’ân’ı daha iyi anlayan ve esbâb-ı nüzulü de iyi bilen Abdullah b. Mes‘ûd, Kûfe’ye kadı ve muallim olarak gönderildiğinde, ilim dağarcığında Kur’ân dışında Resûlullah’tan öğrendiği sünnet, sahâbenin fetvâları ve özellikle Hz. Ömer’in uygulamaları vardı. İbn Mes‘ûd, fıkhî konular hakkında yanındaki bu bilgilere dayanarak hüküm veriyordu. Nakli delil bulunmadığı takdirde, Hz. Ömer’in yolundan giderek re’yle ictihad ederdi.

İbn Mes‘ûd’dan sonraki dönemde, özellikle “Hakem Olayı”ndan sonra Irak bölgesinde Müslümanlar arasında çok ciddi siyasi ve fıkhî ayrılıklar başlamıştır. Bu nedenle hadis bilginleri, sahih rivâyetleri mevzû rivâyetlerden ayıklamak için oldukça ciddi şartlar koymuşlardı. Hadislere uygulanan bu şartlar nedeniyledir ki,

[1427] İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 22, 24.
[1428] Hudarî, **a.g.e.**, 113.

özellikle Kûfe ve Basra'da bulunan fıkıh bilginleri, yeni problemlerin çözümünde "re'y"i yeterince kullanmışlardır.[1429]

Ehl-i re'y ekolünün özellikleri şöyle özetlenebilir:

1- Takdirî fıkıh ortaya çıkmıştır. Ehl-i re'y bilginleri, henüz vukû bulmamış problemlerin şer'î hükümleri üzerinde durmuş ve bu sebeple tek bir konu hakkında peşpeşe soruların doğmasına sebep olmuştur. Böylece bilimsel tartışmalar yapılıyor ve cevaplar hazırlanıyordu. Bu konuda İmam Ebû Hanife: "Belâ ve musibetler ortaya çıkmadan önce kendimizi hazırlıyor ve olaylar meydana geldiğinde onun üstesinden geliyoruz." demiştir.[1430]

2- Irak âlimleri, rivâyetlerinde Hz. Peygamber'e yanlış bir şey isnad etmekten çok çekindikleri için, az hadis rivâyet etmişler ve bu konuda çok sıkı davranmışlardır.[1431] Söz gelimi; Abdullah b. Mes'ûd'un, Resûlullah'ın söylemediği bir şeyi ona isnad etmekten çekindiğinden, hadis rivâyet ederken terlediği ve sıkıntıya düştüğü rivâyet edilir.[1432]

3- Şer'î nassların yalnız lafızlarına değil, kıyas, istihsan vb. metodlarla nassların ruh, anlam ve hikmetine bakarak hüküm verirlerdi.

4- Fetvâ vermekten kaçınmazlardı ve ilim için soru sormaktan da hoşlanırlardı.[1433]

b- Ekolün Hocaları ve Meşhur Fakîhleri

Nassları iyi bildiği kadar Hz. Ömer'in fıkhına da hakim olan Abdullah b. Mes'ûd, ehl-i re'y ekolünün asıl hocasıdır. Kûfe'ye gittikten sonra bilgi ve birikimiyle, metod ve delilleriyle, fetvâ ve ictihadlarıyla âdeta Irak bölgesinin baş üstadı olmuştur. Ancak daha sonra Hz. Ali, Ebû Musa'l-Eş'arî, Müğire b. Şu'be,

---

[1429] İbn Teymiye, **Mecmû'u Fetâvâ**, II, 316; Muhammed Mustafa Şelebî, **el-Medhal fi Ta'rifî bi'l-Fikhi'l-İslâmiyyi**, 128; Mennâ' el-Kattân, **a.g.e.**, 225-226; Abdullah b. Abdulmuhsin et-Tarikî, **Hulâsatu Târihi't-teşri'**, 67; el-'Ulyân, **a.g.e.**, 192-193.

[1430] Ebû Zehra, Muhammed, **Ebû Hanife**, Dâru'l-Fikr, Kahire 1960, 229.

[1431] Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 151, A. mlf., **el-İnsâf**, 14.

[1432] İbn Sa'd, **a.g.e.**, III, 156, 157; Zehebî, **Siyer**, I, 494.

[1433] Muhammed Mustafa Şelebî, **a.g.e.**, 134; Mennâ' el-Kattân, **a.g.e.**, 226-227; Karaman, **İslâm Hukukunda İctihad**, 113-114; et-Tarîkî, **Hulâsatu Târihi't-Teşri'**, 68; Sefer, **a.g.e.**, 81-83; el-'Ulyân, **a.g.e.**, 194-195.

Enes b. Mâlik, İmran b. Husayn ve Suffa Ashâbından sayılan Sa‘d b. Ebî Vakkâs, Ammâr b. Yâsir, Huzeyfe, Habbâb b. Eret, Ebû Berze Nadle b. Ubeyd, Kurre b. Iyâs, Ubâde b. Kurs, Sâbit b. Dahhâk, ‘Amr b. Tağlîb, Esmâ b. Hârise vb. diğer birçok sahâbinin Kûfe ve Basra’ya yerleşmişlerdir. Bunların gerek hadis rivâyeti gerek fıkhî görüşleri açısından bu ekolün üzerinde etkilerinin olduğu inkar edilemez.

İbn Mes‘ûd’un yetiştirdiği öğrenciler ise, İslâm fıkhının gelişim ve yayılmasında çok büyük etkileri olmuş, birçok görüşlerinde ehl-i hadise muhalif olarak fıkıhta yeni bir çığır açmışlardır. Özellikle onun yetiştirdiği Alkame b. Kays ve Alkame’nin iki dayısı Esved b. Yezîd ve Abdurrahman b. Yezîd en-Nehaî, Mesrûk b. el-Ecda‘ el-Hemedânî, Şurayh b. Hâris el-Kindi el-Kâdî, Ebû Meysere vb. bilginlerin etkisi büyüktür. Tâbiînden olan bu zatlar, sahâbenin huzurunda insanlara fetvâ veriyorlardı. Sahâbe de bu fetvâlarını uygun görüyorlardı. Bunlardan sonra İbrahim en-Nehaî, ‘Âmir eş-Şa‘bî, Said b. Cübeyr en-Nehaî, Kasım b. Abdurrahman b. Abdullah b. Mes‘ûd, Ebû Bekir b. Ebû Musa’l-Eş‘arî vb. bilginler gelir. Daha sonra Hammâd b. Ebû Süleyman, Süleyman el-A‘meş gibi kişileri İmam Ebû Hanife Numân b. Sâbit, Süfyan es-Sevrî (ö. 161/778), Abdurrahman b. Ebû Leylâ (ö. 148/765) onları da Ebû Hanife’nin öğrencileri Züfer b. Hüzeyl el-Anberî (ö. 158/775), Evza‘î (ö. 157/774), Ebû Yûsuf (ö. 182/798), Muhmmed b. Hasan eş-Şeybânî (ö. 189/805), Hammâd b. Ebî Hanîfe gibi âlimler yetişti.[1434] Böylece, İbn Mes‘ûd ile başlayan bu süreç, öğrencisi Alkame, onun öğrencisi İbrahim en-Nehaî, onun öğrencisi Hammâd b. Ebî Süleyman, onun öğrencisi Ebû Hanife ve onun öğrencileri Ebû Yusuf ve Muhammed ile birlikte zirveye çıkmış ve bu dönemde büyük eserler meydana getirilmiştir.

c- Hüküm Çıkarmadaki Kaynak ve Metodları

Ehl-i re’y ekolünün hüküm çıkarma metodu daha çok, Abdullah b. Mes‘ûd’un metodu idi. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, İbn Mes‘ûd yeni problemler karşısında izlenmesi gereken metodu şöyle açıklamıştı: “Sizden bir kimse hüküm vermek durumunda kalırsa, önce Allah’ın kitabına baksın. Aradığı orada yoksa Resûlullah’ın

[1434] Ehl-i Re’y ekolünün hocaları ve meşhur fıkıhçıları hakkında geniş bilgi için bkz.: İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 92-94; İbn Teymiye, **Mecmû‘u Fetâvâ**, II, 329; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 25-26.

sünnetine baksın. Orada da bulamazsa Salihlerin görüşü (başka bir rivâyette Müslümanların üzerinde icmâ‘ ettiği)[1435] ile hüküm versin. Bunların hiçbirinden delil bulamazsa kendi görüşü ile hükmetsin. Bunu yapamıyorsa hüküm vermekten vazgeçsin.”[1436] Kanâatimizce İbn Mes‘ûd, bu son cümlesi ile nasslara dayanmayan ve keyfi olarak yapılan re’yden kaçınılması gerektiğini vurgulamıştır.

Buna göre Abdullah b. Mes‘ûd’un hüküm çıkarmadaki kaynak ve metodu, kendisini izleyen ehl-i re’y ekolünun metodu için büyük örnek olmuştur. Buna göre re’ycilerin istinbat metodunu şöyle özetleyebiliriz:

1- Problemin hükmünü önce Kur’ân’da aramaya çalışırlar.

2- Problemin hükmü Kur’ân’da bulamazlarsa sünnette aramaya çalışırlar. Ancak onlar, ehl-i hadis ekolünün hadisleri toplamak ve hükümleri Sünnet’te araştırmak gibi özel bir gayret içine girmemişler. Çünkü daha önce de değindiğimiz gibi, onlar uydurma hadis ihtimaline karşı çok titiz davrandıkları için sıhhatından emin olmadıkları rivâyeti kabul etmezlerdi.

3- Kitap ve Sünnette bulunmadığı takdirde hakkında “salihlerin görüşü” ile ifade edilen icmâ‘ varsa ona göre hüküm verilir. Bu nedenle ehl-i re’yciler, kendilerinden ilim öğrendikleri sahâbilerin fetvâları da onlar için hüküm ve fetvâ kaynağıdır. Ancak bir tek sahâbinin bütün fetvâlarına bağlanmak söz konusu değildir. Tâbiîlerin görüşlerine gelence, Ebû Hanife: “Onlar ilim adamı ise, biz de ilim adamıyız.”[1437] sözünden de anlaşıldığı gibi, uygun bulurlarsa alırlar, bulmazlarsa almazlardı.

4- Kitap, sünnet ve icmâ‘ ile hükmü sabit olmayan bir problem karşısında fertva vermekten kaçınmazlar ve re’yleriyle ictihad ederlerdi. Söz gelimi; Ehl-i Re‘y Ekolünün üstadı kabul edilen İbrahim en-Nehaî’nin: “Ben bir hadisin içerdiği hükme dayanarak, yüz meselenin cevabını onda bulurum.” dediği nakledilir.[1438] Ancak ilk dönem re’ycileri için geçerli olsada, sonraki re’yciler Kitap, Sünnet ve icmâ‘ ile hükmü sabit olmayan bir problem hakkında hemen re’yi ile ictihad etmezlerdi.

[1435] Dârimî, **Mukaddime**, 20.
[1436] Dârimî, **Mukaddime**, 20; Nesâi, **Âdabu’l-Kadâ**, 11; İbn Kayım, **İ‘lâmu’l-Muvakkı‘în**, I, 63.
[1437] Ebû Zehra, **Ebû Hanife**, 235.
[1438] İbn Abdilberr, **Câmi‘u Beyâni’l-‘ilm**, II, 66.

Bunlar, "tahrîc" dedikleri metodu kullandıktan sonra hüküm elde edememişlerse, o takdirde kendi re'yleriyle ictihad ederlerdi. Yani sonraki fakîhler, bağlı bulunduğu üstâdının kitabını ezberler ve problemlerin dayandığı illeti tesbit ederlerdi. Kendisine bir problem sorulduğunda, konu hakkında hocalarının cevabı varsa naklederler, yoksa, onun genel prensiplerine dayanarak problemi çözerdi.

5- Ekolün özellikleri konusunda da değindiğimiz gibi re'y ekolü, nassların yalnız lafızlarına göre değil, aynı zamanda hükümlerin ortak illetlerine, nassın teşrî' maksadı ve hikmetine binaen istidlâl yollarını kullanır ve hüküm verirlerdi. Buna göre daha sonra mezhep imamları döneminde isimlendirilen hükümlerin illetlerini araştırarak kıyas, istihsan, istislah, sedd-i zerâi vb. istidlâl yolları bu ekolün fıkıhçıları tarafından kullanılmıştır.[1439]

3- Hadisçiler ve Re'yciler Arasında İhtilaflı Meselelerden Bazı Örnekler

İki ekol arasında, şerî hükümleri çıkarma metodlarındaki farklılıktan dolayı hükümlerde de ihtilaf olması kaçınılmaz olmuştur. Bu konuda iki ekol arasında ortaya çıkan problemlerden bazı örnekler vererek konuyu açıklayalım.

1- İmamın arkasında namaz kılan kimsenin Fatiha'yı okuyup, okumayacağı konusunda ihtilaf edilmiştir. Ehl-i Hadis ekolünün çoğunluğu; imamın açıktan okuduğu yerlerde cemaatın Fatiha'yı okumayacağı, gizli okuduğu yerlerde ise, Fatiha'yı okuması gerektiği görüşündedirler. Ehl-i re'y ekolü ise; imam ister açıktan okusun, ister gizli okusun cemâatın Fatiha'yı okumaması gerektiği görüşündedirler.

Hadisçiler, Resûlullah'ın "*Ancak ümmü'l-Kur'ân (fatiha) ile namaz kılınız. Çünkü fatihayı okumayanın namazı olmaz"*[1440] hadisini delil gösterirler.

Re'yciler ise, Resûlullah'ın "*İmamın okuması, cemaatın da okuması demektir."*[1441] hadisini delil gösterirler. Ayrıca, fatihayı okumadan cemâata rukû'da yetişen me'mûmun o rekatı kıldığı gibi kabul ediliyorsa, cemâat ile kılan kişi de fatihayı okumaması gerekir görüşündedirler.

[1439] Bkz.: Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 151-152; A. mlf., **el-İnsâf**, 15; Hudarî, **a.g.e.**, 110-114; Karaman, **a.g.e.**, 114-115;

[1440] Ebû Dâvud, **Salât**, 132; Tirmizî, **Salât**, 115; Ayrıca diğer farklı rivâyetler için bkz.: İbn Mâce, **Salât**, 11.

[1441] İbn Mâce, **Salât**, 13.

2- Bir şahit ve bir yemin ile hükmetme konusunda ihtilaf etmişler. Hadisçilerin çoğunluğuna göre, özel hukuk işlerinde bir şahit ve kişinin yemini ile hüküm verilebilir. Delilleri, sahâbenin Hz. Peygamber'in "yemin ve bir şahit" ile hüküm verdiğine dair rivâyetlerdir.[1442]

Re'ycilerin çoğunluğuna göre ise, ancak iki adam ya da bir adam ile iki kadının şahitliği ile hüküm verilir. Hiçbir işte bir şahit ve bir yemin ile hüküm vermek için yeterli değildir. "***…Erkeklerinizden iki de şahit bulundurun. Eğer iki erkek bulunamazsa rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkek ile –biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki kadın olsun…"***[1443] âyetini delil getirirler.

3- İhramda olan kişi bir av öldürdüğünde, vereceği ceza konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hadisçilere göre, öldürülen ava benzer bir hayvanın ceza olarak verilmesi gerekir. Zira " ***İçinizde kim onu kasden öldürürse öldürdüğü hayvanın dengi (benzeri) cezadır."***[1444] âyeti bunu emretmektedir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in sırtlan öldürmenin cezasının bir koç, geyikte bir koyun, tavşanda bir dişi oğlak, yaban tavşanında yeni sütten kesilmiş bir oğlak olduğuna hükmetmiştir. Sahâbe de benzerinin gerektiğine hükmederek, devekuşu öldürmenin cezası bir devedir, demişler.[1445]

Re'ycilere göre ise, avlanan hayvanın kıymetini ödemek gerekir, çünkü av misliyattan sayılmaz. Hayvanlar kıymetleriyle alınır satılır, kıymet ise zamana göre değişir.[1446]

4- Hac'da namazların cem'i (birleştirilmesi) ve kasrı (kısaltılması) konusunda ihtilaf etmişlerdir. Hadisçilere göre, Hac yapan kişi –ister Mekkeli olsun ister başkası olsun- Arafât'da ve Müzdelife'de namazları Cem' ve kasr yapar. Mina'da ise kasr yapar. Delillerini de Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayandırırlar ki, Arafât ve Müzdelife'de Kasr ve cem',[1447] Mina'da kasr yapmıştır.[1448] Hz. Ebû Bekir ve Ömer

---

[1442] İbn Mâce, **Ahkâm**, 31.
[1443] Bakara, 2/282.
[1444] Mâide, 5/95.
[1445] Vehbe Zuhaylî, **el-Fikhu'l-İslâmiyyi ve Edilletuhu**, Daru'l-Fıkr, Dımaşk 1989, III, 275 (Ebû Dâvud, İbn Mâce ve Dârekutnî'den nakledilmiştir)
[1446] İbn Teymiye, **Mecmû'u Fetâvâ**, II, 352.
[1447] Ebû Dâvud, **Menâsik**, 64.

de böyle yaptı.[1449] Buna dayanarak uzun yolculuk dışında da diğer bazı sebeplerden (yağmurlu, soğuk, hastalık gibi günlerde) cem‘ yapılabilir demişlerdir.[1450]

Re’ycilere göre ise, Mekkeli olanlar cem‘ ve kasrı yapamazlar. Hz. Peygamber’in “*Ey Mekke halkı! Siz namazlarınızı tamamlayınız, çünkü diğerleri (Mekke’nin dışından gelenler) seferidirler”* hadisini delil olarak gösterirler. Ehl-i hadis ekolü bu rivâyeti sahih görmedikleri için kabul etmemişlerdir.[1451]

5- Niyeti dil ile söylemenin gerekli olup, olmadığı konusunda ihtilaf edilmiştir. Hadisçilere göre, abdeste, namaza ve oruca başlarken niyetin dil ile söylemeye gerek yoktur, müstehap da değildir. Onlara göre sözle söylemek bid‘attır. Çünkü Resûlullah ve sahâbe namaza iftitah tekbiri ile başlarlardı. Tekbirden önce ise, niyetin sözlerini söylemezlerdi. Aynı zamanda Resûlullah, sahâbeye bu şekilde öğretmiştir. Nasıl ki, yemek yemeğe, bir şeyi içmeğe ya da sefere çıkmaya niyet eden bir kişi bunu dil ile telafuz etmiyorsa, namaza niyet eden kişi de, niyeti dil ile telafuz etmesine gerek yoktur.

[1448] Ebû Dâvud, **Menâsik**, 76.

[1449] Ebû Dâvud, **Menâsik**, 75. Hz. Osman’da ilk yıllarında Mina’da iki rekat kılmıştır. Ancak daha sonraki yıllarda “Bilmeyenler namazın iki rekat odluğunu zannedeceklerinden çekindiği için insanlara dört rekat kıldırmıştır.”(Bkz.: Müslim, **Salâtu’l-Müsâfirî**, 2; Ebû Dâvud, **Menâsik**, 76).

[1450] Abdullah b. Abbas şöyle rivâyet etmiştir: “Resûlullah, Medine’de korku ve yağmur olmadığı halde öğlen ile ikindiyi, akşam ile yatsıyı cem‘ etmiştir.” İbn Abbas’a: “(Resûlullah’ın) bunu yapmadaki maksadı nedir?” diye sorulduğunda o: “*Ümmetine zorluk vermemeyi kasdettı*” cevabını verdi.(Ebû Dâvud, **Salâtu’l-Müsâfiri**, 5; Müslim, **Salâtu’l-Müsâfirîn**, 6; Tirmizî, **Salât**, 187; Nesâi, **Salât**, 602). Ancak mukimin de namazları cem‘ edilebileceğini gösteren bu rivâyetle amel etme konusunda farklı görüşler vardır. Söz gelimi; Muhammed b. Sirin’in “âdet haline getirilmediği sürece ihtiyaç ve benzeri durumlarda mukimin namazları cem‘ edilebileceği” görüşünde olduğu rivâyet edilir. Kimisi de hastalık zamanı ile kısıtlamışlar. Ata b Ebî Rebâh da hastalık zamanında cem‘ edilebileceğini söyler, bu görüşü İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel de kabul eder. İmam Şâfiî ise, sadece yağmurlu zamanlarda mukim cem‘ edebilir diyor. Re’yciler ise, hastanın namazları cem‘ edebilmesi için “misafirlikte hastalanmasi” şartına bağlamışlardır. (bkz.: Ebû Davud’un yukarıdaki hadisin açıklamalarında verdiği dipnottan alınmıştır. Ebû Dâvud, **Sünen**, II, 15). Ancak re’yciler İbn Mes‘ûd’dan gelen rivâyete istinaden hacdaki iki yer dışında cem‘in mümkün olmadığını söylerler. İbn Mes‘ûd’un şöyle dediği nakledilmiştir: “Ben Resûlullah’ın bir namazı kendi vaktinden başka bir vakitte kıldığını görmedim. Ancak iki namaz müstesnadır: Arafat’ta öğle ile ikindiyi, Müzdelife’de ise akşamla yatsıyı birlikte kılmıştır. (Buhârî, **Hacc**, 99; Müslim, **Hacc**, 288).

[1451] İbn Teymiye, **a.g.e.**, II, 360.

Re'ycilere göre ise, ibadetlerde niyeti sözle söylemek müstehaptır. Çünkü sözle söyleyerek yapılan niyet, sözle söylemeden sadece kasıtla yapılan niyetten daha güçlüdür.[1452]

6- İstiskâ' (yağmur isteme) namazının meşru olup olmaması konusunda ihtilaf edilmiştir. Hadisçilere göre, istiskâ' namazı kılınabilir. Delilleri ise, Abdullah b. Zeyd'in şu rivâyetidir: "Resûlullah, yağmur namazı için çıktığı gün, insanlara sırtını döndüğü ve kıbleye doğru dönerek dua ettiği, daha sonra elbiselerini ters çevirdiği ve sesli olarak iki rekat namaz kıldığını gördüm."[1453] der. Re'yciler ise, bu hadisi kabul etmemişlerdir.[1454]

Hicaz ekolü ile Kûfe ekolü arasında bedenden çıkan akıcı kanın; cinsel organa dokunmanın abdesti bozup, bozmayacağı; kerâhet vakitlerinde namazın kılınıp, kılınamayacağı vb. daha birçok konuda görüş ayrılığı vardır. Bu görüş ayrılıklarının çoğu, daha sahâbe asrında bile ihtilaflı olan ve onlar arasında tartışma konusu olmuştur. Kimi, bir sahâbî ya da birkaç sahâbinin ittifak ettiği görüşü benimserken; kimi de, diğer sahâbî ya da sahâbilerin görüşünü kabul etmiştir. Mezhep imamları döneminde ise, ehl-i re'y ve ehl-i hadis ekolünün görüşlerini birleştirmeye ya da uzlaştırmaya çalışan başka bir görüş daha ortaya çıkmıştır.[1455]

D- Suffa Ashâbının Fıkhî Mezheplerin Gelişimine Etkileri

Hz. Peygamber'in döneminden mezheplerin ortaya çıkmasına kadar geçen fıkhî süreçte gerek istinbât metodu, gerek furû'un gelişiminde sadece Suffa Ashâbının rolü vardır desek çok ciddi belkide dayanaktan yoksun bir iddia olur.

[1452] İbn Teymiye, **a.g.e.**, II, 358.

[1453] Nesâi, **İstiskâ**', 2.

[1454] İbn Teymiye, **a.g.e.**, II, 362. Ayrıca bkz.: el-'Ulyân, **a.g.e.**, 196-198. Her ne kadar istiskâ'ın sadece dua ve istiğfardan ibaret olduğunu ve namazının meşruluğunun olmadığını ilk re'yciler –ki bunların arasında İmam Ebû Hanife de vardır- söylemişlerse de sonraki ehl-i rey ekolü –Ebû Yusuf ve Muhammed de bu görüştedir- mensubları istiskâ' namazı hakkındaki rivâyetleri kabul etmişlerdir. Hafız ez-Zeyla'î de bu tartışmaya şu cevabı vermiştir: "Hz. Peygamber'in yağmur duası yaptığı sahih ve sabittir. Resûlullah'ın yağmur duasında namaz kıldığı rivâyet edilmemiştir, sözü sahih değildir. Hz. Peygamber'in yağmur duası yaptığı, ancak namaz kıldığına dair rivâyetlerin olmadığı yönündeki iddialar şöyle açıklanabilir: olsa olsa bu rivâyette namaz değil sadece istiskâ' zikredilmiştir, ama bir şeyin zikredilmemesinden onun vukû bulmaması lazım gelmez." (bkz.: Vehbe Zuhaylî, **el-Fıkhu'l-İslâmiyyi ve Edilletuhu**, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 1989, II, 413; Zeyla'i, **Nasbu'r-Râye**, II, 238'den naklen)

[1455] Geniş bilgi için bkz.: Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 144 vd.; A. mlf., **el-İnsâf**, 44 vd.; Hudarî, **a.g.e.**, 173 vd.

Ancak teşrî'in birinci kaynağının inzâlına şahid olan, esbâb-ı nüzülü iyi bilen; teşrî'in ikinci kaynağı olan Resûlullah'ın rahle-i tedrisinde yetişen, ondan ilim ve irfan öğrenen, hazarda, seferde, savaşta, özel hayatının büyük bir kısmında, çarşıda, pazarda her daim ondan ayrılmayan ve esbâb-ı vürûdu en iyi bilenlerin başında Suffa Ashâbı gelmektedir. Kısacası, teşrî'in saf ve berrak dönemini canlı olarak yaşayan Suffa Ashâbı, Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâmın sonraki nesillere ulaşmasında çok büyük hizmetleri ve Kur'ân, kırâat, tefsir, hadis, fıkıh gibi İslâmi ilimlerin gelişmesinde de çok büyük etkileri olmuştur.

Suffa Ashâbının Hz. Peygamber'den aldıkları fıkhî birikimlerin daha sonraki nesillere intikali konusunda Prof. Dr. Salih Tuğ şu açıklamayı yapmaktadır: "Sadece Hz. Peygamber'in sağlığında değil, daha sonra uzun seneler öğretim çevresinde aktif kalmış olan Suffa'nın hukuk öğretiminde veya o dönemin şu veya bu ilim dalında çalıştığını kesin sınırlar çerçevesinde söyleyemesek bile, umumiyetle hukuk da dahil olmak üzere zamanının ilimlerinin içinde tedris edildiği bir muhit olduğunu ifade etmemiz mümkün bulunmaktadır. Hatta daha ileri giderek Basra, Kûfe, Şam gibi ilk asırların hukuk öğretiminin yapıldığı farklı çevreler arasında gösterilen "Medine Muhiti"nin, işte bu Suffa sayesinde varlığını kazandığını söylemek mümkündür. Daha da ileri giderek, ilk ve ikinci asırlarda hukuk mekteplerinin ortaya çıkmasında bu okulun mühim bir rol oynadığını söylememiz fazla bir iyimserlik sayılmaz. Gerçekten daha sonra yetişen bilginler, daima bir evvelki nesil hukuk bilginlerinin fikirlerine dayanmak suretiyle yeni hukukî görüşler ortaya atmış ve bu suretle Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî gibi büyük ve klasik diyebileceğimiz "Hukuk Ekolleri" oluşmuştur."[1456]

1- Mezhepler Döneminde Fıkhın Özellikleri

İctihadlarda bulunmanın en yoğun olduğu dönem, mezhepler dönemi olup, fıkhın olğunluk çağıdır. Özellikle Abbasiler Bağdat'ı başkent yaptıktan sonra fıkıh büyüyüp gelişmiştir. Çünkü Bağdat İslâm medeniyyetinin merkezi oldu. İlmi hareket faliyeti başladı. İlmî hareketliliğin hız kazanması ile birlikte daha önceki ilim

[1456] Tuğ, Salih, **İslâm'da İlk Ma'ârif Müesseseleri ve Bunların Gelişmesi**, İslâm Düşüncesi Dergisi, Cağaloğlu Yayınlan, Mayıs 1969, 427. (Sadeleştirilerek alınmıştır)

merkezleri yanında Irak'ta "Bağdat", Endülüs'te "Kurtuba", Mısır'da "Fustat", Afrika'da "Kayravân" gibi İslâm kültür merkezleri kuruldu. Söz gelimi; daha sonra mezhep haline gelen Ebû Hanife'nin ilmini dünyaya yayan Bağdat medresesi olmuştur. İmam Mâlik'in arkadaşlarından İbn Veheb ve İbn el-Kâsım, İmam Şâfiî'nin arkadaşlarından er-Rebî' ve el-Müzenî, İmam Ebû Hanife'nin arkadaşlarından Ebû Ca'fer et-Tahavî gibi fıkıh bilginleri kendi imamlarının görüşlerini Fustat'tan dünyaya yaymışlardır. İranlılar ve Rumlar gibi çeşitli milletler birbiriyle kaynaşmıştı. Abbasi halifeleri idare sistemleri din ve hukuk esasları üzerine kurulmuş olduğu için fakihleri kendilerine yaklaştırmıştı.[1457]

Bu dönemde fıkıh, son derece gelişmiştir. Müctehid ve büyük imamlar bu dönemde yetişmiş, mezhepler oluşmuş, her mezhep imamı kendine göre hukuk sistemi kurarak hüküm istinbât yöntemleri belirlemiştir. Bu dönem, Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî gibi günümüze kadar varlığını sürdüren sünni fıkıh mezhepleri ile diğer mezhep imamlarının hüküm çıkarma usûllerinin belirlendiği, furû'un geliştiği, vukû bulmamaş olan nazarî fıkhın zirvede olduğu bir dönemdir.[1458] Bu dönemdeki teşrî', hicri ikinci asrın başlarından, dördüncü asrın ortalarına kadar devam eder.[1459]

Mezhepler dönemi, müctehidler dönemi, tedvin dönemi, fıkhın olgunluk dönemi gibi isimlerle adlandırılan bu dönemin fıkhî özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

1- Fıkhın bilimsel canlılığı oldukça genişlemiştir. Bu dönemde, akli ilimler daha fazla kullanılmıştır. Çünkü bu dönemde felsefe ve mantık ilmi dorukta idi. Takdiri (nazarî) fıkıh çalışmaları çok yaygın hale gelmiş, vukû bulmamış ya da vukû ihtimali çok az olan olaylar için hüküm verilmiştir.

2- Bu dönemin bilginleri, hac, cihad, ilim talebi gibi maksadlarla seyahatler yaparak birbirlerinden tefsir, hadis, fıkıh gibi ilimlerde bilgi alışverinde bulunmuşlardır. Söz gelimi; Medineli Rabîa b. Abdurrahman –ki daha sonra Medine'ye döndükten sonra hükümlerde re'ye başvurduğundan "Rebîatü'r-re'y" diye

[1457] Hudarî, **a.g.e.**, 137 vd; Ayrıca bkz.: Mennâ' el-Kattân, **a.g.e.**, 268; Sefer, **a.g.e.**, 87 vd.; et-Tarîkî, **Hulâsatu Târihi't-teşri'**, 73 vd; el-Ulyân, **a.g.e.**, 205 vd.
[1458] Bkz.: Keskioğlu, **a.g.e.**, 95-97.
[1459] Hudarî, **a.g.e.**, 137;

anılmıştır- Irak'a, Irak ekolünde yetişmiş Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî Medine'ye, önce Mekke'de yetişen Şâfiî sonra Medine'de, daha sonra Irak ve Mısır'a gitmişler. Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve Yahya b. Ma'în (ö. 233/848) ile birlikte Yemen'in meşhur âlimi Abdurrezzâk b. Hemmâm'ın ilminden faydalanmak için San'a'ya gitmişler. Böylece, sahâbe, tâbiîn ve sonrakilerin farklı bölgelerde bıraktığı ilim mirasından faydalanmışlardır.[1460] Bu yolculukların sonucunda kendi yanlarında olmayan bilgileri edinme, eksikliklerini tamamlama fırsatı elde ettikleri gibi bazen görüş, re'y ve ictihadları da birbirine yaklaşmıştır.

3- Sahâbenin son dönemi ile tâbiîn döneminde çevre ve üstad farklılığına dayalı Hicâziyyûn ve Irâkiyyûn ayrışması, tebe-i tâbiîn ve mezhep imamları döneminde re'y ile hadise verilen değer konusu ile ilgili hüküm çıkarma metodlarında farklılaşma başlamıştır. Ancak, bu dönemde de ictihad hürriyeti olduğundan fıkıhçılar farklı istinbât metodlarını kullanarak çok fazla ictihadlarda bulunarak birbirinden bağımsız hüküm veriyorlardı. Bu nedenle, aynı konu hakkında farklı hükümler ortaya çıkıyordu.[1461]

4- Bu dönemin en önemli özelliklerinden biri de, fıkhın usûl ve furû kısmının tedvin edilmesidir. Hz. Peygamber döneminden bu döneme kadar fıkıh ile ilgili bazı özel sahifeler ya da belgeler olsada[1462] ilk defa fıkıh usûlü bu dönemde İmam Şâfiî tarafından tedvin edilmiştir. Bu dönemde yazılan eserler ilmin ve fıkhın hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmuş ve sonrakiler için örneklik ve kaynaklık etmiştir. Bu dönemde; Kur'ân ilimleri, hadis ve fıkıh tedvin edilmiştir.[1463]

5- Bu dönemde teşrî'in kaynakları ve hüküm çıkarma metodları farklılaşınca müctehidler arasındaki ihtilaflar da çoğalmıştır. Çünkü kıyas, istihsan, istislah, sedd-i zerâi, Medine ehlinin ameli, sahâbe kavli gibi istidlâl yolları ve hadisin âhâd, mürsel, merfû, mektû, sahih, mevzû gibi kategorize edilerek onların kaynaklık değeri hakkında çok ciddi tartışmalar olmuş ve ihtilaflar ortaya çıkmıştır.

[1460] Karaman, **İslâm Hukuk Tarihi**, 171-172; et-Tarîkî, **Hulâsatu Târihi't-Teşri'**, 75. Ayrıca bu dönemde ilim uğruna yapılan yolculuklarla ilgili geniş bilgi için bkz.: Hatîb el-Bağdâdî, **Târihu Bağdâd**, Mısır 1931, III, 5; Zehebî, **Siyer**, XI, 192-194; Ebû Nu'aym, **a.g.e.**, IX, 174.

[1461] el-Hacevî, **Fikru's-Sâmi**, II, 33-34; Karaman, **a.g.e.**, 175; Sefer, **a.g.e.**, 90.

[1462] Karaman, **a.g.e.**, 161, 167-168.

[1463] Zehebî, **a.g.e.**, XI, 190-200; Hâcî Halîfe Mustafa b. Abdullah, **Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Funûn**, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994, 46 vd.

6- Bu dönemde fıkıh ıstılahları ortaya çıkmıştır. Daha önceki dönemlerde telafuz edilemeyen rükün, şart, sahih, bâtıl, fâsid, farz, vâcib, müstehab, mendûb, illet, sebep gibi fıkhî terimler bu dönemde kullanılmıştır. Bu istilahlar mezhebe göre de değişik bir anlam taşımıştır.[1464]

7- İctihad hürriyeti olduğundan dolayı sonradan mensubları kalmasa da o dönemde yaklaşık on üç ehl-i sünnet mezhebi vardı. Ancak dört mezhep olan Hanefî, Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, eserleri ve mensublarıyla birlikte günümüze kadar gelmiştir. Bunlarla birlikte Zeydiyye, İmamiyye, İbadiyye Mezhepleri de bu dönemde ortaya çıkmıştır.[1465]

2- Suffa Ashâbının Usûl açısından Mezheplere Etkileri

Hüküm çıkarma metodları ile ilgili olarak gerek Hz. Ömer'in uygulamaları ve Ebû Musa el-Eş'arî'ye gönderdiği mektupta[1466] gerek Suffa Ashâbından ve her birisi sonraki iki fıkıh ekolünün birer üstadı olan İbn Mes'ûd[1467] ve İbn Ömer'in[1468] uygulamalarını daha önce ifade etmiştik. Bunların tâbiîn döneminde başlayan ehl-i hadis ve ehl-i re'y ekollerinin istinbât metodlarına nasıl etki ettiklerini de görmüştük. İlk dönemlerde birbirinden farklı hüküm çıkarma yöntemleri kullanmışlarsa da sonraki dönemde özellikle mezhep imamları döneminde isimleri zikredilen istinbât kaynakları telaffuz edilmiyordu. Ancak yukarıda anlattığımız gibi Hz. Ömer başta olmak üzere, Hz Ali, İbn Mes'ûd, İbn Ömer, İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit gibi fakîh sahâbilerin istinbât metodları, sonra gelen tâbiîn üzerinde büyük etkileri olduğu örnekleriyle görmüştük. Hatta Ebû Hureyre, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ebû Said el-Hudrî,

---

[1464] Keskioğlu, **a.g.e.**, 103.

[1465] Bu dönem fıkıh özellikleri hakkında geniş bilgi için bkz.: Şah Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, 144 vd.; A. mlf., **el-İnsâf**, 44 vd.; Hudarî, **a.g.e.**, 173 vd; Ahmed Emin, **Duha'l-İslâm**, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1933, II, 161 vd.; et-Tarîkî, **a.g.e.**, 73 vd; Karaman, **a.g.e.**, 169 vd; A. mlf., **İslâm Hukukunda İctihad**, 129-130; Sefer, **a.g.e.**, 102-103.

[1466] Hz. Ömer, Ebû Musa el-Eş'arî'ye gönderdiği mektupta şöyle demiştir: "Tereddüde düştüğün ve Kitab ile Sünnet'te bulamadığın meseleleri iyi anlamaya ve birbirine benzeyen şeyleri tanımaya çalış ve benzediği takdirde kıyas yap." (Nesâî, **Âdâbü'l-Kudât**, 11; Serahsî, **el-Mebsut**, XVI, 60, 62, 63; İbn Kayyim el-Cevziyye, **İ'lâmu'l-Muvakki'în**, I, 86, 401; Şirâzî, **Tabakâtu'l-Fukahâ**, 7). Hz. Ömer, Şurayh'ı Kûfe Kadısı olarak görevlendirdiğinde kendisine bir mesele geldiğinde takip etmesi gereken metodu da buna benzer şekilde açıklamıştır. Bkz.: İbn Hazm, **el-İhkâm**, V-VIII, 202-203.

[1467] Dârimî, **Mukaddime**, 20; Nesâî, **Âdâbü'l-Kudât**, 11; İbn Kayyim el-Cevziyye, **a.g.e.**, I, 62-63.

[1468] Kal'acî, **Mevsû'atu Fıkhı Abdullah b. Ömer**, 27 vd.

Ebû'd-Derdâ, Selmân-ı Fârisî, Ubâde b. Sâmit, İmran b. Huseyn, Câbir b. Abdullah, Ebû Musa el-Eş'arî ve diğer sahâbiler gibi daha az fetvâ ile uğraşan –ki bunların büyük bir kısmı Suffa'da yetişmiş- kişilerin bilgi ve birikimini, furû' ile ilgili fetvâ ve ictihadlarını, istinbât metodlarını alan tâbiîn, sonraki nesillere aktarmıştır. Yeni Problemlerin ortaya çıktığı, nazarî fıkhın en revaçta olduğu, ilim için şehir şehir dolaşan âlimlerin ortaya çıktığı ve en önemlisi ictihad hürriyetinin olduğu bu dönem de, tek bir ekol ya da üstada göre hüküm verilmiyordu. Çünkü farklı kişilerden alınan bilgiler sonucunda bazı hükümlerde ehl-i re'yin görüşünü kabul ederken diğer bazı hükümlerde ehl-i hadisin görüşünü kabul edebiliyorlardı.

Bu dönemde daha çok hüküm çıkarma metodlarındaki farklılıktan ve kaynaklara verdikleri değerden dolayı vardıkları sonuçlarda ihtilaf etmişlerdir. Daha fazla hadislere sahip olan Medine fakîhleri, Iraklı fakîhlerin kendilerindeki hadîslere aykırı görünen fetvâlarını duydukça, onların sahih hadîsleri terkettikleri ve re'yi hadîsten üstün tuttukları düşüncesinde idiler. Söz gelimi; Hadis ekolüne mensub Evzâî (ö. 157/774): "Biz Ebû Hanîfe'yi re'yi kullandığı için kınamıyoruz, hepimiz re'yden istifade ederiz. Bizim onu kınamamız, hadîse muhalif görüş açıkladığındandır."[1469] diye açıklamıştır.

Bu dönemde İslam hukukçuları, istinbat metodlarında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Örneğin; Zahiriler, kıyası, sahâbe ve tâbiîn fetvâlarını hüküm kaynağı olarak kabul etmemiş ve taklidi haram olarak görmüşlerdir.[1470] Basralı Mu'tezile, sünneti kabul etmemiş, re'y ve kıyasla çok amel etmişlerdir.[1471] Bunların dışında kalan ve çoğunluğu oluşturan ehl-i sünnet grubu ise, Kur'ân ve Sünneti ittifakla delil olarak kabul etmiş, icmâ ve kıyas konusunda ise, işleyiş ve kullanımı konusunda farklı bazı görüşler olmakla birlikte delil olarak kabul etmişlerdir. Ancak fer'î ya da tâlî kaynaklar dediğimiz; 1- İstihsân, 2- Mesâlih-i Mürsele, 3- İstishâb, 4- Sahâbe kavli (görüşü), 5- Örf ve âdet, 6- Sedd-i zerâî, 7- Medîne halkının amelleri, 8- Öncekilerin şeriatları gibi isimlerle sonradan adlandırılan bu kaynakların kullanılması ve bunların delil olmadaki değerleri hakkında bu dönemde İslâm

[1469] İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, **Te'vîlü Muhtelifi'l-Hadis**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, 52.
[1470] Şâh Veliyullah, **Huccetullah**, I, 154.
[1471] Hudarî, **a.g.e.**, 186.

hukukçuları arasında ihtilaf ve tartışma konusu olmuştur. Fakat bir fakîhin kabul ettiği bir delili diğer bir fakîh ya kabul etmemiş ya da başka bir ad altında bunu kullanmıştır.

3- Suffa Ashâbının Furû Açısından Mezheplere Etkileri

Farklı bölgelere yerleşen sahâbilerin yanında farklı bilgiler özellikle farklı hadisler bulunmaktaydı. Kiminin yanında bulunan bir sünnet bilgisi, bir diğeri bilmeyebiliyordu. Sahâbilerin etrafında toplanan tâbiîn de kendisinden bilgi aldığı hocasının yolunu takip etmiş, onun fetvâlarına göre amel etmiş, onun ilmine sahip olmuştur. Bu durum, ilim için yapılan seyahatların ve ilmî hareketliliğin en yoğun yaşandığı dördüncü yüzyılın başına kadar devam etmiştir. Ancak bazı hadislerin olduğu, sahâbilerin onunla amel ettiği halde tâbiîn bilmeyebiliyordu. Hatta mezhepler döneminin ilk başlarında bile bu duyulmamış ya da bilinmemiş olabiliyordu. Basralıların bildiği birçok hadisi diğer bölgelerdekiler ya da diğer bölgedeki birçok hadisi Basralılar veya diğer şehirdekiler bilmeyebiliyordu. Söz gelimi; Abdullah b. Ömer ve Ebû Hureyre'nin kabul ettiği ve uyguladığı alış verişte "meclis muhayyerliği" prensibini Medine'nin meşhur yedi fakîhi ve o dönemdeki fakîhleri bilmedikleri için uygulamamışlar. Bu nedenle, İmam Ebû Hanife ve Mâlik de bu hadisi kabul etmemişler. Fakat İmam Şâfiî, İbn Ömer ve Ebû Hureyrenin uyguladığı "meclis muhayyerliği" ile ilgili hadisi öğrenmiş ve onunla amel etmiştir.[1472]

Bütün mezhep imamları, kendi görüşlerine ters düşen sahih bir Sünneti duyduklarında, kendi görüşlerinden vaz geçip, Sünnet'e göre amel etmişlerdir. Söz gelimi; İmam Şâfiî, Ahmed b. Hanbel'e: "Siz sahih hadisleri bizden daha iyi biliyorsunuz. Bu nedenle, ister Kûfe, ister Basra, isterse de Şamlılardan olsun sahih bir hadis bulduğunuzda bana söyleyin ki ona göre amel edeyim." demiştir.[1473]

Fıkıh bilginleri, kendilerine ulaşan delile göre hüküm veriyorlardı. Dolayısıyla bazen aynı konu hakkında farklı rivâyetlerin olması, ihtilafın oluşmasına sebep oluyordu. Bazen de aynı konu hakkında farklı delillerin getirilmesinden dolayı

[1472] Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **el-İnsâf**, 44.
[1473] Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **el-İnsâf**, 48.

ihtilaf oluyordu. Delillerin çatışması nedeniyle, görüş ayrılıklarının boyutlarını bize gösteren şu olayla yetineceğiz: Abdurrahman b. Said şöyle anlatır: "Hac yaptıktan sonra Mekke'de Ebu Hanife'nin yanına giderek şartlı alışveriş konusunu sordum, o: "Hükümsüzdür" (bâtıl) dedi. Sonra İbn Ebî Leylâ'ya gittim bu konuyu ona da sordum, o: "Satış caiz, şart bâtıldır" dedi. Daha sonra İbn Şübrüme'ye gittim bu konuyu ona da sordum, o: "Satış caiz, şart da caizdir" dedi. Kendi kendime dedim ki: "Bu Kûfe fakihleri bu konuda bende büyük bir ihtilaf meydana getirdiler. Ben ise onlara delillerini soramadım." Sonra tekrar Ebu Hanife'ye gittim, sorumu tekrarladım. Aynı cevabı verdi. Dedim ki: "İki arkadaşın senden farklı görüşe sahiptirler." O: "Onların görüşlerini bilmiyorum" dedi ve delilini şöyle söyledi: "Amr b. Şuayb'ın bana babasından o da dedesinden naklettiğine göre Hz. Peygamber şartlı alışverişi yasakladı." Bunun üzerine İbn Ebî Leylâ'ya giderek aynı şeyi ona söyledim. O da: "Onların görüşlerini bilmiyorum" dedi ve delilini şöyle söyledi: "Hişam b. Urve'nin bana babasından onun da Hz. Aişe'den rivayet ettiğine göre Hz. Aişe Berire'yi satın almak istedi. Akrabaları (mevlası) ancak "velâ" hakkı kendilerine ait olmak şartıyla bunu kabul etti. Hz Aişe durumu Resûlullah'a anlattı. Resûlullah: "*Satın al, velâ hakkını onlara şart koş (bırak). Şüphesiz "velâ" azad edenin hakkıdır.*" buyurdu. Sonra Hz. Peygamber bir konuşma yaptı ve şöyle dedi: "*Bazı insanlara ne oluyor ki, Allah'ın Kitabı'nda olmayan şeyleri şart koşuyorlar. Allah'ın Kitabı'nda olmayan her şart bâtıldır. En doğru olan Allah'ın Kitabı, en sağlam olan Allah'ın şartıdır. "velâ" azad edenin hakkıdır.*" Daha sonra İbn Şübrüme'ye gittim. Aynı konuyu ona söyledim. O: "Onların görüşlerini bilmiyorum" dedi ve delilini şöyle söyledi: "Muharib b. Disar'ın Ebu'z-Zübeyr'den, onun da Cabir b. Abdullah el-Ensarî'den naklettiğine göre Hz. Peygamber, bir savaşta ondan deve satın aldı ve Medine'ye kadar yük taşımasını ona şart koştu."[1474]

Mezhep İmamları, ihtilaflı konularda çoğu kez, sahâbeyi örnek göstermişler ve onların hidayet üzere olmalarına rağmen farklı görüşlere sahip bulunduklarını ifade ederek görüşlerini bu şekilde açıklamışlardır. Bu ilkeden hareketle, fıkıh

[1474] Bak. Serahsî, **el-Mebsût**, XIII, 13 vd.; Şevkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed, **Fethü'l-Kadîr**, **el-Câmi' Beyne Fenniyi'r-Rivâye ve'd-Dirâye min 'İlmi't-Tefsîr**, Beyrut ty., V, 214.

bilginleri, ictihadî konularda verilmiş farklı fetvâları geçerli kabul edegelmişlerdi. Aynı şekilde kadıların hükümlerini saygıyla karşılamışlar ve bazen kendi görüşleri aksine amel etikleri dahi olmuştu. Mezhep imamlarının bu gibi konularda kendi görüşlerini beyan ettikten sonra konunun ihtilaflı olduğunu belirttiklerini ve sonra "Bu daha ihtiyatlıdır, tercihe şayan olan görüş budur, bu bana daha sevimli gelmektedir..." dediklerini, "Bize ulaşmış olan budur." gibi ifadeler kullanmışlardır.[1475]

[1475] Şâh Veliyullah ed-Dehlevî, **Huccetullah**, I, 144. Müctehid imamlar, ihtilaflı olduğu konuyu ele alırken gendi görüşünü açıklamaya çalışır ve sonra "bu daha ihtiyatlıdır", "tercihe şayan olan görüş budur", "bu bana daha sevimli gelmektedir", "bize ulaşmış olan budur", "bize göre de durum budur" gibi, ifadeler kullanılmıştır. Bu ifâdeler için bkz.: Mâlik b. Enes, "**Muvatta**"; Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, "**el-Huccetu alâ Ehl-i Medine**"; Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, "**el-Ümm**".

SONUÇ

Hz. Muhammed'e gönderilmiş olan ve İnsanın Allah, diğer insanlar ve varlıklarla ilişkilerini düzenleyen, hayatına yön veren, onlarla ilgili davranışlarına esas olacak normlar koyan İslâm dininin, sonraki nesillere doğru bir şekilde eksiksiz aktarılması noktasında, sahâbenin önemi ve çabası inkar edilemez bir gerçektir. Çünkü onlar, Hz. Peygamber'le birlikte vahiy sürecini yaşamış, dinin temel kaynağı olan Kur'ân'ın getirmiş olduğu emir ve yasaklarla dinin diğer öğretilerini, bizzat O'nun açıklamaları ve yorumlarıyla öğrenmişlerdir.

Dini öğretileri, çoğu kez, uygulamalı olarak Resûlullah'tan görmüşlerdir. Aynı zamanda, anlayamadıkları veya kavrayamadıkları birçok kapalı nassları ya da merak ettikleri diğer birçok hükmü de Peygambere sorarak öğrenme imkanı bulmuşlardır. Zaten onların bu üstünlüğünü âyetlerle[1476] sabit olduğu gibi, onların asrı, bizzat Hz. Peygamber tarafından bütün asırların en değerlisi olduğunu[1477] ifade ederek, daha sonra gelecek olan nesiller için İslâm'ı anlama, kavrama ve yaşama bakımından örnek oluşturduğunu göstermişlerdir. Bu nedenle, sahâbenin İslâm'ı nasıl anladıkları, nasıl yaşadıkları, karşılaştıkları problemleri çözmek için nasıl bir metot izledikleri ve nasıl çözüme kavuşturdukları, İslam tarihi boyunca, İslâm bilginleri tarafından araştırma konusu olmuş ve kendileri için önemli bir rehber olarak benimsemişlerdir.

Oluşum ve gelişim süreçleri dikkate alındığında fıkıh ilminin İslâm tarihi boyunca geçirdiği ilk üç önemli dönem; Hz. Peygamber Dönemi, Sahâbe Dönemi ve Tâbiîn Dönemi'dir. Peygamber dönemini fıkhın doğuş ya da oluşum dönemi olarak kabul etmek mümkündür. Sahâbe dönemi ise, fıkhın gelişmeye başlama ve ismen olmasada usûllerinin ortaya çıkma ve uygulama dönemidir. Tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemi ise, İslâm coğrafyasına dağılan sahâbilerin yetiştirdiği öğrenciler dolayısıyla fıkhın gelişmede âdeta zirveye ulaştığı, nazarî fıkhın çok olduğu, furû ve usûlün tedvin edilmeye başlandığı dönemdir.

[1476] Tevbe, 9/100; Fetih, 48/29.
[1477] Buhârî, **Menâkıb**, 17; Müslim, **Fedâilü's-Sahâbe**, 52; Tirmizi, **Menâkıb**, 57.

Hz. Peygamber döneminde, Peygamber, vahyin tek açıklayıcısı, yorumlayıcısı ve uygulayıcısı; sahâbe ise, bu öğretileri öğrenen ve uygulayan konumunda olduğundan, dini konular hakkında kendi görüşlerini fazla açıklamamışlardır. Herhangi dini bir problemi çözmek için kendi görüşlerini ortaya koymaları gerektiği zaman ise, Peygamber uygun bulmadıkça, verilen hüküm geçerlilik kazanmamıştır. Bu nedenle, Hz. Peygamber hayatta iken sahâbilerin hukukî konularda görüş açıkladığı çok az olmuştur. Ancak, O'nun vefatı ile vahiy son bulmuş, İslâm coğrafyası hızla genişlemiş, dolayısıyla yeni birçok problemler ortaya çıkmıştır. Böylece hükümler sınırlı, olaylar sınırsız olunca; sınırlı hükümlerin, sınırsız olaylara uygulanması, ancak ictihad yoluyla mümkün olmuştur.

Sahâbenin bütünü, aynı derece bilgi ve birikime sahip olduklarını, ictihad edebileceklerini söylemek mümkün olmasa da, onların içerisinde ilimle temâyüz etmiş kişilerin, yeni problemleri kendi bilgi, birikim ve ilmî kabiliyetleri ölçüsünde çözmeye çalıştıkları kuşkusuzdur. Bu nedenle, ilk yıllarda İslâm ilimleri ayrı birer ilim dalı olarak tasnif edilmemişse de sonradan tasnif edilen bütün İslâmî ilimlerde sahâbenin görüşleri, rivâyetleri, yeni bir problemi çözmede ortaya koyduğu temel prensipler ve ictihadları büyük önem arzetmiştir. Bu durum, Kur'ân kırâatında da, tefsirde de, hadis rivâyetinde de, fıkıhta da aynıdır. İslâm'ı doğru anlamak için, İslâm bilginleri tarih boyunca yazdıkları değişik konulardaki eserlerinde sahâbenin görüşlerine yer vermişlerdir. Özellikle bizim çalışma alanımız olan fıkıh (hukuk) dalında sahâbenin görüş, tutum ve davranışları (sahâbe kavlî) ayrı bir önemi haizdir. Bu dönemin yeteri kadar analiz edilmesi fıkhın ve onun genel prensiplerinin anlaşılması için son derece önemlidir.

Biz de bu amaç doğrultusunda, sahâbî olup, yetişmelerinde Resûlullah'ın özel ilgisine mazhar olan, O'nun rahle-i tedrisinde yetişen "*Suffa Ashâbını ve İslâm hukukunun oluşmasına olan etkileri*" üzerinde durduk.

Yapmış olduğumuz bu çalışma sonucunda ulaştığımız sonuçları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

1- Hicretten kısa bir süre sonra inşa edilen Mescid-i Nebevî'ye bitişik olarak yapılan "Suffa", ilk önce fakir, bekar ve kimsesiz Müslümanların barınmaları için hizmet vermiştir. Ancak daha sonra çevre kabilelerden Müslüman olan kişilerin veya

dışarıdan gelen heyetlerin ya da Resûlullah'tan İslâm'ı daha yakından öğrenmek için gerek Medine içinden, gerek dışardan gelip burada kalması nedeniyle, geceleri bir yatakhane görevini görürken; gündüzleri ise, âdeta bir eğitim ve öğretim merkezi olarak çok aktif halde çalışmıştır. İslâm geldiğinde Mekke'de olduğu gibi, Medine'de de okuma-yazma bilenlerin sayısı çok az olmasına karşın, hicretten sonra kısa sürede Medine'de okuma-yazma oranının hızla artamasında Suffa'nın ayrı bir önemi vardır. Burada okuma yazma öğrenildiği gibi, Kur'ân, tefsir, hadis ve fıkıh dersleri de verilmiştir. Zaten onların iâşe ve ibâtelerinin çoğunu karşılayan Hz. Peygamber, aynı zamanda buranın başöğretmeni gibi görev yapmıştır. Gelen vahyin çoğu, burada insanlara aktarılmış, açıklanmış ve hatta uygulanmıştır. Bu dini öğretilerin ezberlenmesi veya herhangi bir nedenden dolayı ilk kaynaktan görme imkanı bulamayanlara öğretilmesi ya da ilmi müzakereler için burası, ilim halkalarının oluşturulduğu yer olmuştur.

2- Suffa Ashâbının sayısı konusunda kesin bir rakam vermek mümkün değildir. Çünkü ölenler; savaşlarda şehit düşenler; yeni Müslüman olan veya İslâmi bilgilerini arttırmak için Medine'ye gelip, bir süre Suffa'da kaldıktan sonra öğrendiklerini kabilelerine öğretmek üzere geri dönenler; evlenme nedeniyle ayrılanlar; Kur'ân'ı ve İslâm'ı öğretmek üzere değişik yerlere görevlendirilenler vb. farklı sebeplerden dolayı Suffa'dan ayrılanlar olmuştur. Söz gelimi; hicretin 4. yılında meydana gelen Bi'r-i Ma'ûne olayında şehit düşen 70 kişinin Suffa Ashâbından olduğuna dair rivâyetler olduğu gibi, hicretin 7. yılında Müslüman olmuş olan Ebû Hureyre, Suffa Ashâbından 70 kişiyi üzerinde doğru dürüst elbiseleri olmadığını gördüğünü söyler. Dolayısıyla, zaman içerisinde pek çok kimse buraya geldiği gibi, değişik sebeplerden dolayı, buradan ayrılanlar da olmuştur. Bazen sayısı artarken, bazen azalmıştır. Ancak kaynaklarda isimleri verilen Suffa Ashâbının sayısı yaklaşık 70 ile 100 kişi arasındadır.

3- Suffa Ashâbını oluşturan kişiler, İslâm'ın ilk yıllarında Müslüman olan kişilerden olduğu kadar, daha sonraki yıllarda Müslüman olup, buraya yerleşen kişilerden de vardı. Onlar, yetişmelerinde Resûlullah'ın özel ilgisine mazhar olmuştur. Teşrî'in birinci kaynağı olan Kur'ân'ın nüzûl sürecine bizzat tanıklık eden, nüzûl sebeplerini iyi bilen; teşrî'in ikinci kaynağı olan Resûlullah'ın rahle-i

tedrisinde yetişen ve esbâb-ı vürûdunu iyi bilenlerin başında, hepsi olmasa da, Suffa Ashâbının pek çoğunun geldiğini ifade etmek mümkündür. Çünkü hazarda ve seferde her zaman Hz. Peygamber'den ayrılmamaya özen göstermiş, O'na hizmette bulunarak, diğer birçok sahâbinin tanıklık edemediği Sünnetini görüp, öğrenmişlerdir. Bu nedenle, gerek tahâret, ibâdet konuları, gerek muâmelât ve ukubâtla ilgili hemen hemen bütün fıkhî konularda, Peygamberin sünnetinden birçok rivâyet nakletmişlerdir.

4- Hz. Peygamber, Suffa Ashâbının her birini, kendi bilgi ve yeteneklerine göre birçok alanda görevlendirmiştir. Onlardan kimini farklı bölge ve kabilelere; bazen Kur'ân'ı okutmak ve dini öğretmek, bazen de vergi ve zekât toplamak için göndermiş; kimini de, özel seriyyelerde görevlendirmiştir. Aynı zamanda her birisi, Müslüman olduktan sonraki bütün savaşlarda, Resûlullah ile birlikte savaşa katılmışlardır. Hatta bazen kendisine getirilen bir problemin hukukî çözümü için Suffa Ashâbından olan kişileri gönderir ve verdiği hükmü gelip, Peygambere anlatırdı. Birçok kere de, onların verdiği hükmü tasdik etmiş ve memnuniyetini ifade etmiştir. Böylece, bir görev için Medine dışına görevlendirildikleri zaman veya kendi vefatından sonra, karşılaşacakları yeni problemleri çözme konusunda onları eğittiği gibi, hüküm verme kabiliyetlerini de geliştirmiştir.

Hz. Peygamber hayatta iken, zaman zaman sahâbe ile yaptığı istişareler dışında, sahâbenin, hukukî problemlerle ilgili herhangi bir görüş ortaya koyup yorum yapmaları çok az olmuştur. Çünkü Peygamber hayatta olduğu için, dini konularda karşılaştıkları bir problemin hükmünü O'na sorup, öğrenme imkanları olduğu gibi, O'nun huzurunda olmadıkları zamanlarda ise, verdikleri hükmü gelip, O'na sormuşlardır. Böylece kendilerinin verdikleri hükümlerin isabetli olup olmadığını öğrenmiş oluyorlardı, çünkü verdikleri fetva ve hükümlerin geçerliliği Peygamberin onayına bağlıydı. Bu nedenle; Hz. Peygamber'in yetiştirdiği sahâbe ve özellikle Suffa Ashâbının, İslâm'ın doğru anlatılıp gelecek nesillere aktarılması yolundaki çabaları, daha çok Hz. Peygamber'in vefatından sonra başlamıştır. Onlar, İnsanlara Kur'ân'ın hükümlerini açıklama, Sünneti rivâyet etme ve karşılaşacakları yeni bir problemi çözüme kavuşturmak için izleyecekleri metodu aktarma konusunda

gösterdikleri çaba, Peygamberin vefatından sonra hız kazanmıştır. Dolayısıyla onların bu dönemde fıkhın gelişmesine büyük katkı sağladıklarını söyleyebiliriz.

5- Hz. Peygamber'den sonra Suffa'nın durumuyla ilgili fazla bilgi olmasa da, bazı rivâyetlerden anlaşıldığına göre, Suffa'nın kısa da olsa bir süre daha devam etmiştir. Ancak, Peygamberin vefatı ve vahyin son bulması, İslâm coğrafyasının genişlemesi sonucu fethedilen yerlere yerleşme ve eğitimin daha düzenli bir sisteme girmesi gibi nedenlerden dolayı kendi zamanında ilim merkezi olan ve İslâmı öğreten, öğrenen ve uygulayan şahsiyetleri yetiştiren Suffa, eski câzibe ve fonksiyonunu kaybettiği, söylenebilir. Peygamberin rahle-i tedrisinde yetişen bu seçkin sahâbîler, O'nun vefatından sonra, fetihlerin hız kazanması ve İslam coğrafyasının genişlemesi sonucunda, birçoğu, farklı ve önemli görevlerde bulunmuşlardır. Söz gelimi; dört halife döneminde; Ebû Ubeyde b. Cerrah'ı, Şam bölgesinin askeri komutanı; Sa'd b. Ebî Vakkas'ı, Irak bölgesinin askeri komutanı, Kûfe şehrinin kurucusu ve valisi; Utbe b. Gazvân'ı, askeri komutan, Basra şehrinin kurucusu ve valisi olarak görevlendirilmişlerdir. Ayrıca, İran asıllı olan Selman-ı Fârisî, İran'ın Medâin şehrine; Ukbe b. Âmir, Mısır'a; Abdurrahman b. Kurt, Humus'a vali olmuşlardır. Aynı zamanda, birçok bölgeye, problemleri çözüme kavuşturacak kadı; eğitim ve öğretimi idare edecek ve insanları eğitecek öğretmen; beytülmaldan sorumlu maliyeci vb. birçok alanda görev yapacak elemanlar gönderilmiştir. Bütün bunlar gittikleri yerlerde görevlerini yerine getirirken, aynı zamanda İslâm'ın temelini teşkil eden Kur'ân, Sünnet ve daha sonra ayrı bir ilim dalı olarak çıkacak olan fıkıhın özünü oluşturan bilgi ve birikimlerini aktarmışlardır.

6- Hz. Ebû Bekir ve Ömer, kendi dönemlerinde görev gereği olmadan sahâbenin Medine dışına yerleşmelerine pek izin vermezlerdi. Bu nedenle; Hz. Peygamberin vefatından sonra, sahâbilerin çoğu Medine'de bulunduklarından, ortaya çıkan yeni bir problem hakkında Sünnet'te hükmünü bulmak daha kolaydı. Özellikle hazarda ve seferde Peygamber ile beraber olan bazı sahâbiler, O'nun söz, fiil ve takrirlerini daha fazla görme ve öğrenme şansına sahip olmuşlardı.

Hadis kaynakları incelendiğinde, fıkhın konularını oluşturan abdest, teyemmüm, ibadetler – namaz konusunda daha fazla rivâyet vardır- muâmelât ve ukubât bölümleri altında özellikle Suffa Ashâbından sayılan sahâbilerden bir çok

rivâyetler vardır. Dolayısıyla, Peygamberin Sünneti bakımında Medine, daha fazla birikime sahipti. Söz gelimi; Suffa Ashâbının önde gelenlerinden ve çok fazla hadis rivâyet eden yedi "müksirûn"dan birincisi Ebû Hureyre 5374, ikincisi Abdullah b. Ömer 2630, yedincisi Ebû Said el-Hudrî 1170 hadîs rivâyet etmişler ve ömürlerinin çoğunu Medine'de geçirmişlerdir. Bunların yanında fazla hadis rivâyet eden diğerleri de, Medine'de kaldıklarından, ortaya çıkan yeni bir problemi çözmek için, daha çok sünnetle çözüme kavuşturma çabası göstermişler ve dolayısıyla mümkün olduğu kadar re'yleriyle ictihad etmemeye çalışmışlardır. Böylece, daha sonra fıkıh ekolü olarak ortaya çıkacak olan ehl-i hadis ekolünün temelini oluşturmuş, sonradan fıkhî mezhepler olarak ortaya çıkan Malikî, Hanbelî ve bir yönü ile Şâfiî mezhebinin öncüleri olmuşlardır.

Çoğu zaman Hz. Peygamber'le birlikte bulunan Suffa Ashâbından bazıları ise, fazla hadis rivâyet etmekten kaçınmışlardır. Bunun nedeni, Peygambere yalan ya da hata olarak bir şey isnad etmekten çekinmeleri ve bu konuda çok titiz davranmalarıdır. Söz gelimi; Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Said el-Hudri vb. bazı sahâbiler hadis rivâyet ettikten sonra: "... *bunun benzeri", "bunun gibi söylemiştir.*" gibi cümleler kullanmışlardır.

7- Hz. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkas'tan sonra Kûfe şehrine Suffa Ashâbından Ammâr'ı vali; Abdullah b. Mes'ûd'u de kadı, beytülmal sorumlusu ve Ammâr'a yardımcı olarak görevlendirdi. Onları gönderirken, ilmî yönlerine işaret ederek, Kûfelilere, onlardan faydalanmalarını tavsiye etmiştir. İlk Müslümanlardan ve Resûlullah'ın hizmetinde bulunmuş olan İbn Mes'ûd, Kûfe'ye gönderildikten sonra, gerek ortaya çıkan yeni problemlere kadı olarak verdiği fetvâ ve yaptığı ictihadlar, gerek etrafında toplanan tâbiîne Kur'ân, Sünnet ve fıkhî bilgisini aktarmıştır. Uzun süre Kûfe'de görev yapan İbn Mes'ûd, ortaya çıkan yeni bir problem karşısında verdiği hükümlerde izlediği metod, daha sonra hukuk alanında oluşacak olan ehl-i re'y ekolünün oluşmasında büyük rol oynamıştır. Çünkü sahâbenin burada az olması nedeniyle hakkında sünnet olup olmadığı bilinmediğinden ve Medine'ye uzak olduğundan dolayı; İbn Mes'ûd, hükmü Kur'ân'da veya bildikleri Sünnet'te ya da sahâbe icmâ'ında bulamadığı takdirde, kendi re'yiyle ictihad ederdi. Bu nedenle,

daha sonra ortaya çıkan ehl-i re'y ekolü ve sonrasında fıkhî mezheplerin, özellikle de Hanefî mezhebinin öncüsü olmuştur.

Hz. Osman döneminde sahâbilerin Medine dışına yerleşmelerine izin verilmesinden, özellikle Hz. Ali, hilafet merkezini Kûfe'ye taşıdıktan sonra, Suffa Ashâbından Sa'd b. Ebî Vakkas, Habbâb b. Eret, Huzeyfe, Ammâr, Sâlim b. Umeyr, Dükeyn b. Said vb. kişiler dışında üç yüze yakın sahâbilerin Kûfeye yerleşmesinden dolayı hadis konusunda da bir çok rivâyetler nakledilmiş ve Kûfe, Medine'den sonra ikinci İslâm'i ilimler merkezi olmuştur.

8- Sahâbe arasında çok fazla fetvâ veren yedi kişiden ikisi olan Abdullah b. Mes'ûd, ehl-i rey; Abdullah b. Ömer ise, ehl-i hadis ekolünün öncüleri olmuşlardır. Ancak, kaynaklarda fetvâları daha az olarak nakledilen sahâbe arasında Suffa Ashâbından sayılan Ebû Hureyre, Sa'd b. Ebî Vakkas, Selmân-i Fârisî, Ebû Said el-Hudrî gibi kişiler de azımsanmayacak kadar fetvâ vermişlerdir. Bunların dışında Suffa Ashâbından Osman b. Maz'ûn, Abdullah b. Üneys, Habbâb, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Ebû Zer, Ammâr, Mikdâd, Ebû Berze, Bilâl-i Habeşî, Sevbân, Süheyb b. Sinân, Vâbise b. Ma'bed gibi kişilerden de fetvâ nakledilmiştir. Ancak hadis kaynakları incelendiğinde, kendilerinden gelen rivâyetlere göre; her hangi bir problem ortaya çıkmadan hüküm vermekten çekindikleri ve kendilerinden bir olay hakkında fetvâ istendiğinde, olayın meydana gelip gelmediğini sormuşlar, eğer olmamışsa fetvâ vermekten çekinmişlerdir. Buna mukabil, bir problem ortaya çıktığında ise, fetvâ verme yetkisine sahip olanlar, re'yleriyle ictihad ederek, bunu çözüme kavuşturmuşlardır.

Suffa Ashâbının istinbât metodları incelendiğinde, hepsinin şu temel prensipler doğrultusunda hüküm verdiklerini söylemek mümkündür. Yani, Problemin çözümü için önce Kur'ân'a bakarlar, burada bulamazlarsa Sünnet'e bakarlar, burada da bulamazlarsa, o takdirde sahâbenin icmâ'ına bakarlar, varsa ona göre fetvâ verirler. Bunların hiçbirinde de problemin hükmünü bulamazlarsa, kendi re'yleriyle hüküm verirlerdi. Ancak hadisi bilip bilmemeden veya duyduğu hadisi sahih kabul edip etmemeden ya da diğer bazı sebeplerden dolayı aralarında çıkan bazı ihtilaflar da olmuştur.

9- Fıkıh ve hadis kaynakları incelendiğinde, diğer sahâbilerde olduğu gibi, Suffa Ashâbının bazılarından bir hüküm nakledilirken, bazen bir kaynakta, onun kendi görüşü olarak; diğer bir kaynakta ise, ondan bir hadis rivâyeti olarak nakledilmiştir. Bazen de, herhangi bir sahâbinin hukukî bir görüşü olarak nakledilen sözlerinin benzeri veya aynısı başka bir sahâbiden hadis olarak nakledilmiştir. Bizce bu şöyle açıklanabilir: Birincisi: Sahâbinin hadis rivâyetindeki titizliğinden dolayı söylediği hüküm Sünnet'te olduğu halde, Peygambere yalan isnâd etmemek için hadis olduğunu ifade etmemiştir. İkincisi: Sahâbe, Peygamberin sözlerini yeteri kadar özümsedikleri için, verdikleri hükmün sözleriyle bir başkasının hadis olarak rivâyet ettiği sözler, hemen hemen aynı olmuştur.

Sonuç olarak; Suffa Ashâbının faaliyetlerini, özellikle hukuk alanında gösterdikleri çabalarını şöyle özetleyebiliriz: Hz. Peygamber'in sağlığında O'nun rahle-i tedrisinde yetişen Suffa Âshâbı, gerek bu dönemde gerek O'nun vefatından sonraki dönemlerde İslâmî ilimlerde, özellikle fıkhın oluşumu ve gelişiminde çok önemli katkıları olmuştur. Özellikle sonraki dönemlerde Medine başta olmak üzere; hukuk öğretimi yapılan Kûfe, Basra ve Şam gibi farklı bölgelerde ortaya çıkan ekoller üzerinde, Suffa Ashâbı, gerek istinbat metodları, gerek fıkhî görüşler yönünden etkileri inkar edilemez bir gerçektir. Hatta ilk iki asırda hukuk ekollerinin ortaya çıkmasında Suffa Ashâbının çok önemli bir rol oynadığını söyleyebiliriz. Çünkü, daha sonra yetişen hukuk bilginleri, bir önceki nesil hukukçularının prensiplerini benimsemişler ve bu kriterlere dayanarak, yeni hukukî çözüm üretmişlerdir. Bu nedenle Suffa Ashâbı; usûl ve furû'un tedvin edildiği ve Hanefî, Mâlikî, Şâfiî, Hanbelî vb. "Hukuk Ekolleri"nin ortaya çıktığı dönemin öncüleri olduklarını ifade edebiliriz.

BİBLİYOGRAFYA

ABDU'S-SETTÂR,

- **Ebû Hureyre**, Dımaşk 2003.

ABDUH, Muhammed, (1323/1905),

- **Durûsun Müstefadün Mine'l-Kur'ân**, Daru'l-İhyai'l-Ulum, Beyrut 1987.

ABDULCELİL İSA,

- **Peygamberimizin İctihadları**, trc.: M. Hilmi Merttürkmen-Abdulvehhab Öztürk, Ankara 1976.

ABDURREZZÂK, es-San'ânî, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Humâm (211/827),

- **el-Musannef**, thk.: Habîburrahmân el-A'zamî, I-XI, Beyrut 1403.

AHMED B. HANBEL (241/855),

- **el-Müsned**, (Mevsu'âtu's-Sünneti, el-Kutubu's-Sitteti ve Şurûhuhâ), I-VI, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

AHMED EMİN,

- **Fecru'l-İslâm**, Mektebetü'n-Nehda, Mısır 1955.
- **Duha'l-İslâm**, I-III, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1933.

AHMED HASAN,

- **İlk Dönem İslâm Hukuk Biliminin Gelişimi**, Çev: Haluk Songur, Rağbet Yayınları, İstanbul 1999.

AKAY, Hasan,

- **İslâmi Terimler Sözlüğü, İşaret Yayınları**, İstanbul 2005

AKYÜZ, Vecdi,

- **İbadetler İlmihali**, İstanbul 1995.

ALÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin es-Seyyid Mahmud (1270/1854),

- **Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, I-XXX, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1985.

ÂMİDÎ, Ebû'l-Hasan Seyfüddin Ali (631/1233),

- **el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm**, I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

ÂŞIK, Nevzat,

- **Sahâbe ve Hadis Rivâyeti**, Akyol Naşriyat, İzmir 1981.

ATAR, Fahreddin,

- **İslâm Adliye Teşkilatı**, Ankara 1991.

AYKUT, Said ve Arkadaşları,

- **Sahâbeden Günümüze Allah Dostları**, (Bu eser, Ebû Nu'aym'ın "Hilyetü'l-Evliyâ" ile İbnü'l-Cevzi'nin "Sıfatü's-Safve" eserlerinin çevirisi olup, bazı yerlerde diğer kaynaklardan da alıntı yapılmıştır), Şûle Yayınları, İstanbul 1996.

el-'AYNÎ, Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed (855/1451),

- **Umdetu'l-Kârî fî Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî**, I-XI, Âsitâne, el-Âmira, 1308-1311.

BAKTIR, Mustafa,

- **İslâm'da ilk Eğitim Müessesesi Ashâb-ı Suffa**, Yaylacık Matbaası, İstanbul 1984.

-"***Suffa Ashâbı***" mad., **DİA**, XXXVII, Ankara 2010.

BELÂZURÎ, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (279/892),

- **Ensâbü'l-Eşrâf,** I-XXV, Dımaşk 1997.

- **Ensâbü'l-Eşrâf I**, Thk.: Muhammed Hamidullah, Darü'l-Maârif, Mısır 1959.

- **Fütûhü'l-Büldân**, thk.: Selâhuddin el-Muncid, Mektebetu'n-Nehda, Kahire 1350.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyn (458/1066),

- **Delâilü'n-Nübüvve ve Ma'rifetu Ahvâli Sâhibi'ş-Şerîa**, I-VIII, Beyrut 1985.

- **es-Sünenü'l-Kübrâ**, thk.: Muhammed Abdulkadir Ata, I-X, Mektebetü Dâru'l-Bâz, Mekke 1994.

BİLMEN, Ömer Nasuhi (1971),

- **Hukûk-i İslâmiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu**, I-VIII, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillah Muhammed b. İsmail (256/869),

- **Câmi'u's-Sahihi'l-Buhârî**, (Mevsu'âtu's-Sünneti, el-Kutubu's-Sitteti ve Şurûhuhâ), I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

CERRAHOĞLU, İsmail,

- **Tefsir Usûlü**, TDV, Ankara 1993.

CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (370/981),

- **Ahkâmu'l-Kur'ân**, I-IV, el-Evkâfu'l-İslâmiyye, İstanbul 1338.
- **el-Fusû'l fi'l-Usûl**, nşr.: Uceyl Câsim en-Neşemî, Kuveyt 1985.

CEVHERÎ, Ebû Nasr İsmail b. Hammad (393/1003),

- es-Sıhâh Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhi'l-Arabiyye, Beyrut 1979.

CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif (816/1413),

- **Ta'rifât**, İstanbul 1327.

ÇAKAN, İsmail Lütfi,

- **Eyup Sultan Hazretlerinden Kırk Hadis**, İstanbul 1982.

ÇELEBİ, Ahmed,

- **İslâm'da Eğitim ve Öğretim Tarihi**, Çev: Ali Yardım, Damla Yayınevi, İstanbul 1998.

DÂRİMÎ, Ebû Said Osman b. Said (280/893),

- **Sünen**, (Mevsu'âtu's-Sünneti, el-Kutubu's-Sitteti ve Şurûhuhâ), I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

DİYARBEKRÎ, Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan (990/1582),

- **Tarihü'l-Hamis fi Ahvâl-i Enfes-i Nefîs**, I-II, Müessesetü Şaban, Beyrut 1283.

DÖNDÜREN, Hamdi,

- **Delilleriyle İslâm İlmihali**, Erkam Yayınları, İstanbul 2005.

DÖNMEZ, İbrahim Kafi,

- "***Amel-i Ehl-i Medine***", **DİA**, III, İstanbul 1991.

EBÛ DÂVUD, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî (275/888),

- **Sünen**, (Mevsu'âtu's-Sünneti, el-Kutubu's-Sitteti ve Şurûhuhâ), I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

EBÛ NU'AYM EL-İSFAHÂNÎ, Ahmed b. Abdullah b. Ahmed b. İshak (430/1038),

- **Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiya**, I-X, Beyrut 1967.

EBÛ YÛSUF, Ya'kub b. İbrahim (182/798),

- **Kitâbü'l-Âsâr**, Kahire 1356.
- **Kitâbu'l-Harâc**, Mısır 1352.

EBÛ ZEHRA, Muhammed,

- **İslâm Hukuku Metodolojisi (Fıkıh Usûlü)**, Çev. Abdulkadir Şener, Fecr, Ankara 2005.
- **Târihü'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye**, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire ty.
- **Ebû Hanife**, Dâru'l-Fikr, Kahire 1960.

EBU'L-FEREC, Abdurrahman b. Ahmed İbn Receb el-Hanbelî,

- **Şerhu İleli't-Tirmizî**, thk.: Nureddin Itr, Dımaşk 1978.

EKİNCİ, Ekrem Buğra,

- **İslâm Hukuku Tarihi**, Arı Yayınları, İstanbul 2006.

ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır (1358/1939),

- **Hak Dini Kur'ân Dili**, Sad. İsmail Karaçam ve arkadaşları, I-X, Azim Dağıtım, İstanbul ty.

el-ENSÂRÎ, Abdu'l-Ali Muhammed b. Nizamuddin (1225/1810),

- **Fevâtihu'r-Rahamût Şerhu Müsellemi's-Subût**, I-II, Bulak, Mısır 1322-1324.

ERDOĞAN, Mehmet,

- **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul 1998.

EŞKÂR, Ömer Süleyman,

- **Târihü'l-Fıkhi'l-İslâmî**, Amman 1991.

EYÜP SABRİ (1308/1890),

- **Mir'âtu'l-Harameyn**, I-II (Osmanlıca), İstanbul 1904.

FİRUZÂBÂDÎ, Ebû Tahir Muhammed b. Ya'kup eş-Şirâzî (817/1415)

- **Kamûsu'l-Muhit**, I-IV, Daru'l-Ceyl, Beyrut ty.

GAZZÂLİ, Ebû Hamid, Muhammed (505/1111),

- **el-Mustasfâ min İlmi'l-Usûl**, I-II, Bulak, Mısır 1324.

el-HACEVÎ, Muhammed b. el-Hasen,

- **el-Fikru's-Sâmî**, I-II, Medine 1396.

HÂCÎ HALÎFE, Mustafa b. Abdullah,

- **Keşfu'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Funûn**, I-VI, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1994.

HÂKİM EN-NİSÂBÛRÎ, Ebû Abdullah Muhammed (405/1014),

- **el-Müstedrek 'ala's-Sahîhayn**, thk.: Mustafa Abdulkadir Ata, I-IV, Beyrut ty.

HALEBÎ, Ali b. Burhaneddin,

- **İnsanu'l-'uyûn fi Sireti'l-Emin**, Mısır 1964.

HALİD ABDURRAHMAN AKK,

- **'Uzâma Havle'r-Resûl**, I-III, Beyrut 1991.

HALLÂF, Abdulvahhab,

- **İ'lâmu Usûli'l-Fıkh**, Kuveyt 1392/1972.
- **İlk Dönem İslâm Hukuku**, Çev.: Abdulhadi Timurtaş, İstanbul 2006.

HAMİDULLAH, Muhammed (2002),

- **İslâm Peygamberi**, Çev: Salih Tuğ, I-II, İrfan Yayımcılık, İstanbul 1993.
- **İslâm Müesseselerine Giriş**, trc.: İhsan Süreyya Sırma, Bir Yayıncılık, İstanbul 1984.
- **Kur'ân-ı Kerîm Tarihi**, Beyan Yayınları, İstanbul 2001.
- **el-İctihad fi Asrı's-Sahâbe**, ed-Dirâsâtu'l-İslâmiyye, c. XIX, sayı. 4.
- **Halîfe Hz. Ömer Devrinde Adlî Teşkilat Ebû Mûsâ el-Eş'arî'ye**

Gönderilen Kazâî Talimatnameler, trc.: Fahrettin Atar, İslâm Anayasa Hukuku, nşr.: Vecdi Akyüz, İstanbul 1995.

HATÎB EL-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekir Ahmed b. Ali (463/1070),

- **Târihu Bağdât**, I-XIV, Mısır 1931.

el-HATÎB, Muhammed ‘Accâc,

- **es-Sünnetü Kable’t-Tedvîn**, Mektebetu Vehbe, Kahire 1988.

el-HEYSEMÎ, Nureddîn Ali b. Ebî Bekr (807/1404),

- **Mecma‘u’z-Zevâid ve Menbe‘u’l-Fevâid**, I-X, Beyrut 1967.

el-HIN, Mustafa Said,

- **İctihâdâtu’s-Sahâbe**, Amman 2002.

- **İslâm Hukukunda Yöntem Tartışmaları**, Çev. Halit Ünal, Rey Yayıncılık, Kayseri 1993.

el-MERĞİNÂNÎ, Burhaneddin Ali b. Ebû Bekr b. Abdulcelil (593/1197),

- Hidâye Şerhu’l-Bidâye, yy. ty.

HİLAL KARA-Abdullah Kara,

- **Ashâb-ı Suffe**, Nesil Yayınları, İstanbul 2007.

el-HUDARÎ, Muhammed (1927),

- **Târihu’t-Taşrî‘i’l-İslâmî**, Dâru’l-Fikri’l-Arabî, Beyrut 1992.

- **Usûlü’l-Fıkh**, Mısır 1389/1969.

el-HÜCVİRÎ, Ali b. Osman el-Cüllâbî (465/1072),

- **Keşfu’l-Mahcub**, Dâru’l-Fikri’l-Arabi, Beyrut 1980.

İBN ABDİLBERR, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah (ö. 463/1071),

- **el-İsti‘âb fî Ma‘rifati’l-Ashâb**, thk.: Ali Muhammed Becâvî, I-IV, Mısır ty.

- **Câmi‘u Beyâni’l-‘ilm ve Fadlih vemâ Yenbağî fi Rivâyâtihî ve Hamlih**, el-Müniriyye, Mısır 1346.

İBN ÂŞÛR, Muhammed Tahir,

- **İslâm Hukuk Felsefesinde Gaye Problemi**, trc.: Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

İBN CÜBEYR, Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed,

- Rıhletü İbn Cübeyr, Beyrut 1964.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî (235/849),

- **el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-Ahâdîs ve'l-Âsâr**, thk.: Kemal Yusuf Hût, Riyad 1409.

İBN ESÎR EL-CEZERÎ, İzzeddin Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed (630/1232),

- **Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe**, I-VII, eş-Şa'be, yy. 1970.

- **en-Nihâye fi Garîbi'l-Hadîs**, thk.: Ahmed ez-Zâvi Mahmûd Muhammed et-Tanâhi, I-V, Kahire 1963.

İBN HACER ELASKALÂNÎ, Şihâbuddîn Ahmed b. Ali (852/1448),

- **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe**, I-VIII, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

- **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, I-XVII, Kitâbu'l-fikr, Beyrut 1996.

- **Tehzîbu't-Tehzîb**, Dâru's-Sâdır, Beyrut ty.

İBN HALDÛN (803/1405),

- **el-Mukaddime**, nşr.: Abdurrahman b. Muhammed, yy. ty.

İBN HALLİKAN, Ahmed b. Muhammed (681/1282),

- **Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zamân**, thk.: İhsan Abbas, I-VII, Dâru Sâdır, Beyrut 1970.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said (456/1064),

- **Cevâmi'u's-Sîreti'n-Nebeviyye ve Hamsu Resâili Uhrâ**, thk.: İhsan Abbas-Nâsiruddin Esed, Dâru'l-Meârif, Mısır 1900.

- **el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm**, thk.: Ahmed M. Şakir, I-VIII, Dâru'lÂfâk el-Cedîde, Beyrut 1983.

- **el-Muhallâ**, thk.: Ahmed Muhammed Şakir, I-XI, Mısır 1969.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik (213/828),

- **es-Sîretün-Nebeviyye**, thk.: Mustafa es-Sekâ ve arkadaşları, I-IV, Mısır 1936.

İBN İSHÂK, Ebû Abdullah Muhammed b. İshak (150/767),

- **es-Siretü'n-Nebeviyye**, thk.: Muhammed Hamidullah, trc.: Sezai Özel, İstanbul 1988.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Şemsuddin Muhammed b. Ebî Bekr (751/1350),

- **İ'lâmu'l-Muvakki'în 'an Rabbi'l-'Âlemîn**, thk.: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamid, Matbaatü's-Sa'âde, Mısır 1955.

- **Zâdü'l-Me'âd fî Hedyi Hayri'l-'ibâd**, thk.: Şu'ayb Arnaut-Abdülkadir Arnaut, I-VI, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988.

- **Fetâvâyi Resûlillah**, thk.: Mustafa Aşur, Kahire 1980.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ' İsmail b. Ömer (774/1372),

- **Bâisu'l-Hasîs Şerhu İhtisâri'l-Ulûmi'l-Hadîs**, Şerh ve nşr.: Ahmed Muhammed Şakir, Mısır 1951.

- **el-Bidâye ve'n-Nihâye fi't-Târîh**, I-XIV, Mısır 1932.

İBN KUDÂME, Muvaffakuddin Ebî Muhammed Abdullah b. Ahmed (620/1223),

- **el-Muğnî**, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî-Abdulfettah Muhammed el-Hulvî, I-XV, Hicr, Kahire 1986.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (276/889),

- **Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs,** Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.

İBN MÂCE, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî (275/888),

- **Sünen**, (Mevsu'âtu's-Sünneti, el-Kutubu's-Sitteti ve Şurûhuhâ), I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

İBN MANZÛR, Cemâluddin Muhammed b. Mükerrem (711/1311),

- **Lisânu'l-'Arab**, I-XV, Beyrut 1388-1968.

- **Muhtasaru Târîhi Dımaşk li-İbni Asâkir**, I-XXIX, Suriye 1984.

İBNU'L-MÜNZİR, Ebû Bekir, Muhammed b. İbrahim (318/930),

- **Kitâbu'l-İcmâ',** thk.: Abdulkadir Şener, Ankara 1983.

İBN SA'D, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (230/844),

- **et-Tabakâtu'l-Kubrâ**, Dâru Sadr, Beyrut 1957.

İBN SALÂH, Ebû ‘Amr Osman b. Abdirrahmân (643/1245),

- ‘**Ulûmu’l-Hadis**, thk.: Nureddin Itr, Halep 1386/1966.

İBN ŞEBBE, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe b. Abide en-Nemrî (262/876),

- **Târihu’l-Medineti’l-Münevvere**, I-IV, Dârü’t-Türâs, Beyrut 1990.

İBN TEYMİYE, Takiyuddin Ahmed b. Abdusselam (728/1327),

- **Mecmû‘u’l-Fetavâ**, Kahire ty.,
- **Mecmû‘atu’r-Resâil ve’l-Mesâil**, “***Ehlu’s-Suffa***”, Beyrut ty.
- **Sıhhatu Ameli Ehli’l-Medine**, Matbaatu’l-İmam, Kahire ty.

İBNU’L-ARABÎ, Muhyiddin Muhammed b. Ali (543/1148),

- **Ahkâmu’l-Kur’ân**, Beyrut ty.

İBNÜ’L-CEVZÎ, Ebü’l-Ferec Cemâluddin Abdurrahman b. Ali (597/1200),

- **Sıfatu’s-Safve**, Dâru’l-Fikr, Beyrut 2005.

KAL‘ACÎ, Muhammed Ravvâs,

- **Mevsû‘atu Fıkhı Abdullah b. Mes‘ûd**, Dârü’n-Nefâis, Beyrut 1992.
- **Mevsû‘atu Fıkhu Abdullah b. Ömer**, Dârü’n-Nefâis, Beyrut 1986,
- **Mevsû‘atu Fıkhı Ebû Hureyre**, Dârü’n-Nefâis, Beyrut 1993.
- **el-Mevsû‘âtü’l-Fıkhiyyetü’l-Müyessera**, Dârü’n-Nefâis, Beyrut 2000.

KÂNDEHLEVÎ, M. Yusuf,

- **Hayâtu’s-Sahâbe**, trc.: Sıtkı Gülle, I-IV, Divan Yayınları, İstanbul 1994.

KANDEMİR, M. Yaşar,

- **Mevzû Hadisler**, TDV, Ankara 1984.

KARAMAN, Fikret ve arkadaşları,

-**Dini Kavramlar Sözlüğü**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006

KARAMAN, Hayrettin,

- **Mukayeseli İslâm Hukuku**, İstanbul 1986.
- **Anahatlarıyla İslâm Hukuku**, I-III, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2008.
- **İslâm Hukuk Tarihi**, İrfan Yayınları, İstanbul 1975.
- **İslâm Hukukunda İctihad**, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul 1996.

KESKİOĞLU, Osman,

- **Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku**, TDV Yayınları, Ankara 1999,

el-KETTÂNÎ, Muhammed Abdulhayy el-Fâsî, (1382/1962),

- et-Teratibu'l-idâriyye Nizâma'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye, Beyrut ty

- **et-Teratibu'l-idâriyye Nizâma'l-Hükûmeti'n-Nebeviyye**, Çev.: Ahmed Özel, İz Yayıncılık, İstanbul 1990.

KEVSERÎ, Muhammed Zâhid (1371/1951),

- **Mekâlâtu'l-Kevserî**, Kahire 1327.

KILIÇER, M. Esad,

- İslâm Fıkhında Re'y Taraftarları, DİB, Ankara 1994.

KIRBAŞOĞLU, M. Hayri,

- **Namazların Birleştirilmesi**, İlahiyat Yayınları, Ankara 2002.

KOCA, Ferhat,

- **İslâm Hukuk Tarihinde Selefî Söylem Hanbelî Mezhebi**, Ankara Okulu Yayınları, 2002.

KOÇAK, Muhsin,

- **İslâm Hukukunda Hükümlerin Değişmesi Açısından Hz. Ömer'in Bazı Uygulamaları**, Samsun 1997.

KOÇYİĞİT, Talat,

- **Hadîs Tarihi**, TDV, Ankara 2003.
- **Hadis Usûlü** TDV, Ankara 1997.

KÖKSAL, Mustafa Asım,

- **İslâm Tarihi**, I-XVIII, Şamil Yayınevi, İstanbul 1981.

KÖTEN, Akif,

- **"*Asr-ı Saâdette Suffa Ashâbı*"**, **Bütün Yönleri ile Asr-ı Saâdette İslâm**, Editör: Vecdi Akyüz, I-V, Beyan Yayınları, İstanbul 2006. IV, 379-416.

KURTUBÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1273),

- **el-Câmi'û li Ahkâmi'l-Kur'ân**, I-XI, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.

MAHMUD ES‘AD,

- **Tarih-i İlm-i Hukuk**, ‘Âmire Matbaası, İstanbul 1331.

MAKRİZÎ, Ebu’l-Abbas Takıyuddîn Ahmed b. Ali (845/1442)

- **el-Mevâiz ve’l-İtibar bi Zikri’l-Hıtati ve’l-Âsâr**, Mısır 1270.

- **İmtâ‘u’l-Esmâ’ bi-mâ li’r-Resûl**, I-XV, Beyrut 1999.

MÂLİK B. ENES (179/795),

- **el-Muvatta’**, (Mevsu‘âtu’s-Sünneti, el-Kutubu’s-Sitteti ve Şurûhuhâ), I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

MEHDÎ FADLULLAH,

- **el-İctihad ve’l-Mantıku’l-Fıkhî**, Beyrut 1987

MEHMET ŞENER,

- **İslâm Hukukunda Örf**, Öğrenci Basımevi, İzmir 1987.

MENNÂ‘ el-Kattân,

- **Târihu’t-Teşrî‘i’l-İslâmî**, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut 1995.

MUHAMMED FUAD ABDÜLBÂKİ,

- **el-Mu‘cemü’l-Müfehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm bi Hâşiyeti’l-Mushafi’ş-Şerîf**, Dârü’l-Hadîs, Kahire 1996,

MUHYİDDİN MÜSTEVÎ,

- **Abdullah b. Ömer**, Dımaşk 1973.

MÜSLİM, Ebi’l-Hüseyn Müslim b. Haccâc (261/874),

- **Câmiu’s-Sahîhi’l-Müslim**, (Mevsu‘âtu’s-Sünneti, el-Kutubu’s-Sitteti ve Şurûhuhâ), I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

NESÂÎ, Ebû Abdirrahman b. Şu‘ayb (279/892),

- **Sünen**, (Mevsu‘âtu’s-Sünneti, el-Kutubu’s-Sitteti ve Şurûhuhâ), I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

ÖZSUNAY, Ergün,

- **Medeni Hukuka Giriş**, İstanbul 1976.

PARLADIR, Selahaddin,

- **"*Asr-ı Saâdette Eğitim*"**, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saâdette İslâm**, Editör: Vecdi Akyüz, I-V, Beyan Yayınları, İstanbul 2006. IV, 417-452.

PEZDEVÎ, Ebul'l-Hasan Ali b. Muhammed (493/1099),

- **Kenzü'l-Vüsûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl**, (şerhi, Keşfu'l-Esrâr kenarında), I-IV, Dersa'âdet 1308.

RAĞIB el-İSFAHÂNÎ, Ebu'l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed (502/1108),

- **el-Müfredât fi-Ğarîbi'l-Kur'ân**, Beyrut 1997.

es-SÂBÛNÎ, Muhammed Ali,

- **Ravâi'u'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm Mine'l-Kur'ân**, I-II, Dersa'âdet, İstanbul ty.

SA'DÎ EBÛ CEYB,

- **el-Kâmûsu'l-Fıkhiyye –Luğaten ve Istılâhan**-, Dâru'l-Fikr, Dımaşk 2003.

SAVAŞ, Rıza,

- **Hz. Muhammed Devrinde Kadın**, Ravza Yayınları, İstanbul 1992.

SEFER, Hasan Muhammed,

- **el-Medhalu li'l-Fıkhı'l-İslâmiyyi Târihu't-Taşrîi'l-İslâmiyyi**, Dâru'n-Nevâbığ, Cidde 1414.

es-SEHÂVÎ, Muhammed b. Abdurrahman (902/1497),

- **Ruchânu'l-Kiffe fi Beyâni Nübzetin min Ahbâr-i Ehli's-Suffa**, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan-Ebû Huzeyfe Ahmed, Dâru's-Selef, Riyâd 1415/1995.

- **Fethu'l-Muğîs Şerhu Elfiyyeti'l-Hadîs li'l-Irâkî**, I-III, Kahire 1968.

SEMHÛDÎ, Nureddin Ali b. Ahmed el-Mısrî (911/1505),

- **Vefâu'l-Vefâ bi Ahbâri Dâri'l-Mustafa**, I-IV, Beyrut ty.

SERAHSÎ, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl (483/1090),

- **Usûlü's-Serahsî**, nşr.: Ebü'l-Vefâ el-Efgânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1973.

- **el-Mebsût**, I-XXX1, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1978.

es-SÜHREVERDÎ, Ebû Hafs Ömer (632/1234),

- **Avârifu'l-Maârif**, trc.: H. Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz (Tasavvufun Esasları), Erkam Yayınları, İstanbul 1413/1993.

SUBHÎ ES-SÂLİH,

- **Ulûmu'l-Hadis**, trc.: Yaşar Kandemir (Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları), Marmara Ünv. İlahiyat Fah. Vakfı, İstanbul 1996.

es-SUYÛTÎ, Celâluddin Abdurrahman İbn Ebî Bekr (911/1505),

- **el-Itkân fi Ulûmi'l-Kur'ân**, thk.: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, I-IV, Kahire 1967.

- **Tedrîbu'r-Râvî fî Şerhi Takrîbi'n-Nevevî**, thk.: Abdulvahhâb Abdullatîf, Medine 1392/1972.

- Lûbâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl, Tunus 1984.

ŞA'RÂNÎ, Abdulvahhab,

- **el-Mizânu'l-Kubrâ**, Matbaatü'l-Ezheriyye, Mısır 1317

eş-ŞÂFİÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris (204/820),

- **el-Ümm**, I-VIII, Bulak, Mısır 1325.

- **er-Risâle**, (İslâm Hukukunun Kaynakları), çev.: Abdulkadir Şener-İbrahim Çalışkan, TDV, Ankara 1996.

- **Müsnedü el-İmâm Muhammed b. İdris eş-Şâfiî**, thk.: Rıf'at Fevzî Abdulmuttalib, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamî, Beyrut 2005.

ŞAH VELİYULLAH ED-DEHLEVÎ, Ahmed b. Abdurrahman (1176/1762),

- **Huccetullâhi'l-Bâliğa**, I-II, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut ty.

- **el-İnsâf fî Beyâni Sebebi'l-İhtilâf**, Kahire 1327.

eş-ŞÂMÎ, Şemsuddin Abû Abdillah Muhammed b. Yusuf (942/1535)

- **Sübûlü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Siret-i Hayri'l-'İbâd**, I-XIV, Beyrut 1993.

ŞÂTIBÎ, Ebû İshâk İbrahim b. Musa (790/1388),

- **el-Muvâfakât fi Usûli'ş-Şerîati**, Beyrut 1975.

ŞELEBÎ, Muhammed Mustafa,

- **el-Medhalu fi't-Ta'rîfi bi'l-Fıkhı'l-İslâmiyyi**, Dâru'n-Nahdati'l-Arabiyye,

Beyrut 1403.

- **Ta‘lîlü’l-Ahkâm**, el-Ezher, Mısır 1947.

ŞENER, Abdulkadir,

- **Kıyas, İstihsân, İstıslah**, Ankara 1974.

ŞEVKÂNÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834),

- **Neylü’l-Evtâr Şerhu Münteka’l-Ahbâr min Ahâdîsi Seyyidi’l-Ahbâr**, I-VIII, Mısır 1971.

- Fethü’l-Kadîr, el-Câmi‘ Beyne Fenniyi’r-Rivâye ve’d-Dirâye min ‘İlmi’t-Tefsîr, Beyrut ty.

- **İrşâdu’l-Fuhûl ilâ Tahkîki’l-Hakki min İlmi’l-Usûl**, el-Halebî, Mısır 1937.

eş-ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasan (189/805),

- **el-Huccetu ‘alâ Ehli Medine**, thk.: Ebü’l-Vefâ’ el-Afgânî, Âlimü’l-Kütüb, Beyrut 1983.

- **Kitâbu’l-Âsâr**, Karaçi ty.

eş-ŞÎRÂZÎ, Ebû İshâk (476/1083),

- **Tabakâtü’l-Fukahâ’**, tsh. Halil el-Meys, Beyrut ty.

ŞİRBÎNÎ, el-Hatîb,

- **Muğni’l-Muhtâc**, I-IV, Mısır ty.

TABERÂNÎ, Ebu’l-Kâsım Süleyman b. Ahmed (360/971),

- **el-Mu‘cemü’l-Kebîr**, thk.: Hamdî b. Abdülmecid es-Selefî, Mektebetü’l-‘Ulûm ve’l-Hikem, 1404/1983.

et-TABERÎ, Ebû Ca‘fer Muhammed b. Cerîr (310/923),

- **Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli Âyi’l-Kur’ân (Tefsirü’t-Taberî)**, thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, I-XXIV, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2000.

et-TARÎKÎ, Abdullah b. Abdulmuhsin,

- **Hulâsatu Târîhi’t-Teşri‘**, Riyad 1997

TAŞKÖPRÜZÂDE AHMED,

- **Mevzu‘âtü’l-‘Ulûm**, Dersa‘âdet, İstanbul 1313.

TEHÂNEVÎ, Zafer Ahmed el-Osmanî,

- **el-Kavâ'id fi 'ulûmi'l-Hadis**, thk.: Abdulfettâh Ebû Gudde, Beyrut 1972.

TİRMİZÎ, Ebu'l-İsâ Muhammed b. İsâ (279/892),

- **Sünenü't-Tirmizî**, (Mevsu'âtu's-Sünneti, el-Kutubu's-Sitteti ve Şurûhuhâ), I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

TUĞ, Salih,

- ***"İslâm'da İlk Ma'ârif Müesseseleri ve Bunların Gelişmesi"***, **İslâm Düşüncesi Dergisi**, Cağaloğlu Yayınlan, Mayıs 1969.

et-TÜRKÎ, Abdullah Abdulmuhsin,

- **Esbâbu İhtilâfi'l-Fukahâ'**, Riyad 1977.

UĞUR, Mücteba,

- **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, TDV, Ankara 1992.

ULUDAĞ, Süleyman,

- ***"Abâdile"*** **DİA**, İstanbul 1988, I, 7-8.

el-'ULYÂN, Ahmed,

- **Târihu't-Teşri' ve'l-Fıkhu'l-İslâmî**, Riyâd 1422.

el-ÜSKÜDARÎ, İsmail b. Abdullah en-Nakşibendî (1182/1768),

- **Risâle fi Ehli's-Suffa ve Ahvâlihi**, Sehâvî'nin "*Ruchânu'l-Kiffe*" eseriyle birlikte, Dâru's-Selef, Riyad 1995.

VÂHİDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed (468/1076),

- Esbâbu Nüzûli'l-Kur'ân, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

VÂKIDÎ, Muhammed b. Ömer b. Vâkıd (ö. 207/822),

- **Kitâbu'l-Meğâzî**, thk.: Marsden Jones, I-III, Beyrut 1984.

VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet,

- **Toplumsal Yaşam ve Hukuk**, İstanbul 1983.

WENSİNCK, A. J.,

- **el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Hadîs**, yy. 1936.

YÂKUT EL-HAMEVÎ, Şihâbuddin Ebû Abdillah (626/1228),

- **Mu‘cemü’l-Büldân**, I-V, Dâru Sâdir, Beyrut 1957.

YARDIM, Ali,

- **Hadis I-II,** Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1984

YILDIRIM, Mustafa,

- **Mecelle’nin Küllî Kâideleri**, İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İzmir 2009.

YILMAZ, H. Kamil,

- **“*Tasavvufî Açıdan Ashâb-ı Suffa*”**, **Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ankara 2001. 9-31.

ZEBÎDÎ, Muhammed Murtaza el-Hüseynî (1145/1705),

- **et-Tâcü’l-Arûs, min Cevâhiri’l-Kâmûs**, el-Matbaatü’l-Hayriyye, Mısır 1306.

ZEHEBÎ, Şamsuddin Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347),

- **Siyerü A‘lâmi’n-Nübelâ**, thk.: Şu‘ayb ‘Arnaut-Hüseyin el-Esed, I-XIII, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1985.
- **Tezkiretü’l-Huffâz**, I-IV, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut 1376.

ZEMAHŞERÎ, Ebu’l-Kâsım Mahmud b. Ömer el-Harezmî (538/1143),

- **el-Keşşâf ‘an Hakâiki’t-Tenzîl**, I-IV, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut ty.

ez-ZERKEŞÎ, Bedruddin Muhammed b. Abdillah (794/1391),

- **el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’ân**, thk.: Muhammed b. Ebi’l-Fadl İbrahim, Dâru’l-Ma‘rife, Beyrut 1391.

ZEYDÂN, Abdülkerim,

- **el-Medhal li’d-Dirâseti’ş-Şerî‘ati’l-İslâmiyyi**, Bağdat 1988.
- **el-Vecîz fî Usûli’l-Fıkh**, (6. Baskı) Dersa‘âdet, yy. ty.

ZEYLA‘Î, Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b.Yusuf el-Hanefi (762/1360),

- **Nasbu’r-Râye li Ahâdîsi’l-Hidâye,** I-III, el-Mektebetü’l-İslamiyye, yy. ty.

ZUHAYLÎ, Vehbe,

- **el-Fikhu’l-İslâmiyyu ve Edilletuhû**, I-VIII, Daru’l-Fıkr, Dımaşk 1989.